

Den svenska partirymden

Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen
i partisystemet 1956-1996

Henrik Oscarsson

Detta är en elektronisk pdf-version av min avhandling *Den svenska partirymden*. Eftersom inte alla de gamla originaldokumenten klarade millenieskiftet är typsnittet ett annat än i originalet, vilket kan innebära att en del sidbrytningar har blivit felaktiga. Tidens tand har tyvärr inneburit dataförluster som innebär att denna version saknar förord och innehållsförteckning. Ett tack till Marje Ekengren som återförde texten i kapitel 8 till den elektroniska världen.

En helt komplett tryckt version av avhandlingen kan beställas från författaren

henrik.oscarsson@pol.gu.se

Kapitel 1

En kartläggning av den svenska partirymden

EMPIRISKA UNDERSÖKNINGAR av medborgarnas perceptioner av politiska stimuli — partier och kandidater — inleddes under 1950-talet (Berelson, Lazarsfeld & McPhee 1954). Surveymetodologins genombrott hade då möjliggjort studier av hur väl *demos* egentligen levde upp till normativa demokratiteoriens högt ställda krav på medborgarnas kunskaper och deltagande. För en väl fungerande massdemokrati betraktades det till exempel som önskvärt att medborgarna har *korrekta* och *gemensamma* perceptioner av partiernas kandidaters ståndpunkter i viktiga frågor (Berelson 1952).¹

Medborgarnas möjligheter och förmågor att forma och uttrycka preferenser för tillgängliga alternativ är självklart av vikt för moderna demokratiers sätt att fungera. För att den politiska kommunikationen mellan styrande och styrda skall vara meningsfull behöver medborgarna ha klart för sig vilka alternativ som finns att välja mellan, vad som skiljer alternativen åt och vad konflikterna mellan konkurrerande alternativ i huvudsak rör sig om.

I empiriska studier är demokratiteoriernas krav på medborgarnas perceptioner ofta dåligt uppfyllda. Trots en omfattande kognitiv mobilisering under efterkrigstiden (Inglehart 1977; Dalton 1984, 1988) befinner sig medborgarna i världens demokratier fortfarande långt ifrån det kunniga och informerade idealet. Medborgarnas förmåga att korrekt uppfatta sakinnehållet i partiernas politik och ställningstaganden i viktiga sakfrågor är ofta bristfällig. Få kan resonera informerat kring politikens dagsfrågor eller ge sammanhängande motiveringar varför de själva föredrar en ståndpunkt framför en annan (Converse 1975a; Kinder & Sears

1 På demokratiteoriernas önskelista återfinns förstås fler krav på medborgarna, och Bernard Berelson sammanfattar dessa krav på följande sätt: *"The political theory of democracy, then, requires that the electorate possess appropriate personality structures, that it be interested and participate in public affairs, that it be informed, that it be principled, that it correctly perceive political realities, that it engage in discussion, that it judge rationally, and that it consider the community interest."* (Berelson 1952: 329).

Kapitel 1

1985; Luskin 1987; Zaller 1992; Sniderman 1993). Olika rationaliseringsprocesser snedvrider systematiskt medborgarnas perceptioner, i allmänhet så att de görs konsistenta med egna partipreferenser eller sakfrågeåsikter (Granberg & Holmberg 1988; Granberg 1993; van der Brug 1996).

En statsvetenskaplig förklaring till varför politisk kommunikation trots allt tycks fungera i demokratiska system är att medborgarna använder sig av olika slags genvägar — i form av *ideologier* eller *kognitiva scheman* — för att organisera information om den politiska verkligheten (se bl a Downs 1957:97-99; Conover & Feldman 1984; Popkin 1991; Kuklinski, Luskin & Bolland 1991; Zaller 1992: 37-39; Sniderman 1993). Genvägarna underlättar för medborgarna att inhämta och sortera information om de olika partierna, att orientera sig själva ideologiskt, och att forma och uttrycka politiska preferenser — trots att de ofta saknar tillräcklig kunskap och förståelse om en ofta komplicerad politisk verklighet.

Utan ideologiska förenklingsverktyg kan inte någon meningsfull kommunikation äga rum i ett demokratiskt system. Att medborgare och politiker har någotsånär överensstämmande uppfattningar om hur den ideologiska rymden ser ut är sannolikt en nödvändig förutsättning för en väl fungerande representativ demokrati. Utan en kollektiv samsyn på *konfliktstrukturen i partisystemet* — vilka de centrala konfliktdimensionerna är och hur partierna positionerar sig längs dessa konfliktdimensioner — kan partierna inte peka ut färdriktningar för väljarna. Utan genvägar skulle många väljare missförstå partiernas budskap och sakna ledning för att forma politiska preferenser. Kort sagt, ledarna skulle inte kunna leda och väljarna skulle inte kunna välja.

Moderna partidemokratier har alltid varit bortskämda med väl fungerande förenklingsverktyg av det här slaget. Det mest välkända exemplet är förstås *vänster-högerdimensionen* som varit en av de viktigaste politiska konfliktlinjerna i alla västerländska demokratier under drygt hundrafemtio år (se t ex Budge & Farlie 1977; Dalton, Flanagan & Beck 1983; Budge, Robertson & Hearl 1987:391; Huber & Inglehart 1995). Med hjälp av vänster-högerspråkets enkla grammatik har medborgarna på ett effektivt sätt kunnat relatera sina egna önskemål och intressen till de centrala politiska konflikterna. Politikerna har utnyttjat detta förenklingsverktyg för att förmedla budskap som annars skulle ha uppfattats som obegripliga av många medborgare.

Vänster-högermetaforens betydelse bör varken underskattas eller viftas bort som en historisk tillfällighet. Kanske finns det ett generellt samband mellan förekomsten av användbara förenklingsverktyg — abstrakta politiska metaforer, bilder, ideologiska rymder — och den moderna demokratins sätt att fungera. Det är inte osannolikt att sättet på vilket politiska och ideologiska tankesystem organiseras, och med vilken framgång politiska konflikter kan tydliggöras för medborgarna, har stor betydelse för demokratins etablering och överlevnad. Enligt ett så-

En kartläggning av den svenska partirymden

dant synsätt skulle en demokrati inte fungera särskilt väl utan abstrakta metaforer av det slag som vänster-högerdimensionen representerar.²

Vilken betydelse den ideologiska vänster-högerkonflikten har haft för moderna partidemokratiers framväxt och utveckling är svårutredd. Är det så att demokratier med väl utvecklade tankesystem, som kan servera medborgarna begriplig information om politiska konflikter, allmänt sett är mer välmående än andra? Mot bakgrund av pågående demokratiseringsprocesser i världen skulle en ambitiös forskningsinsats kring den problematiken vara högst motiverad — det är till exempel högst oklart i vilken utsträckning världens nyfödda demokratier är utrustade med kraftfulla kollektiva ideologiska tankesystem.

En prövning av vilken betydelse medborgares ideologiska förenklingsverktyg har för demokratins funktionssätt är sannolikt ogörlig inom ramen för ett avhandlingsprojekt. Innan frågor om förenklingsverktygens effekter på demokratin kan besvaras måste vi först lösa mer jordnära forskningsproblem. Det är angeläget att först lära oss nå kunskap om hur demokratiska medborgares ideologiska förenklingsverktyg egentligen är beskaffade: Hur uppfattar medborgarnas konfliktstrukturen i partisystemet? Vilka likheter och skillnader uppfattar medborgarna att det finns mellan de politiska partierna? I vilken utsträckning formas medborgarna politiska preferenser i enlighet med deras uppfattningar om den ideologiska rymden?

Enkel konfliktstruktur i Sverige

I inget annat demokratiskt system har medborgarna sannolikt haft så lätt att uppfatta likheter och skillnader mellan politiska alternativ och sett konfliktstrukturen så tydligt som i Sverige. Svenska väljare är världs bäst på att placera in sig själva och partierna längs vänster-högerskalan (Klingemann 1995), de förstår innebörden av 'vänster' och 'höger' och deras åsikter i politiska sakfrågor formar i stor utsträckning konsistenta vänster-högerideologier (Granberg & Holmberg 1988:218). Från en lång rad väljarstudier vet vi att svenska väljare historiskt har haft mycket välutvecklade ideologiska förenklingsverktyg och använt dem flitigt för att forma partipreferenser och sakfrågeåsikter.

Hur kommer det sig då att svenska väljare har uppvisat större skicklighet än andra länders medborgare när det gäller att orientera sig politiskt och använda abstrakta ideologiska förenklingsverktyg? Det är inte troligt att svenskar skulle vara mer kunniga och informerade om politik än andra länders medborgare. Väljarnas möjligheter och förmågor att korrekt uppfatta partirymden är inte enbart avhängigt individuella kognitiva resurser (Jacoby 1986) eller i vilken utsträckning partierna *medvetet* förmedlar otydliga budskap till väljarna (Key 1966; Page 1978). Huvudförklaringen torde istället vara den politiska *kontext* i vilken väljarnas perceptioner av partirymden formas (Berelson 1952; Granberg & Holmberg 1988; van der Eijk, Franklin, Mackie & Valen 1992).

2 Den italienske statsvetaren Norberto Bobbio är kanske den just nu främste representanten för ståndpunkten att vänster-högerdimensionen har och har haft en positiv effekt på demokratins sätt att fungera. Bobbio argumenterar för att vänster-högerdimensionens återvunna betydelse för italiensk politik vid mitten av 1990-talet har haft en stabiliserande effekt på den krisartade italienska demokratin (Bobbio 1996; se även Demker 1997).

Kapitel 1

Det finns åtminstone två goda kontextuella förklaringar till varför svenska väljare har lärt sig känna igen och använda vänster-högerdimensionen bättre än andra länders medborgare: Den första är att Sverige under lång tid har haft *en starkt endimensionell konfliktstruktur*. I Sverige har klassskiljelinjen ensam, och utan konkurrens från andra skiljelinjer, organiserat politiska intressen och strukturerat politiska konflikter (Lipset & Rokkan 1967). Den sociala klassskiljelinjens politiska återspeglning — vänster-högerdimensionen — har varit den helt dominerande konfliktdimensionen i Sverige under 1900-talet (Rokkan 1970:300; Särllvik 1966, 1968, 1974, 1976; Holmberg 1981; Oskarson 1994).³

En andra förklaring till att vänster-högerdimensionen är så välkänd för svenska väljare är att Sverige under stora delar av 1900-talet — och särskilt under 1950- och 1960-talen — har haft ett av *världens mest stabila partisystem* (Bartolini & Mair 1990). Med undantag av det frisinnade folkpartiet som fanns i riksdagen mellan 1923 och 1934, jordbrukarnas riksförbund som höll sig kvar i riksdagen fram till 1929 och flera vänsterpartier under 1920- och 1930-talen förblev det svenska fempartisystemet fruset i nästan sjuttio år — mellan demokratis införande 1921 och miljöpartiets inträde i riksdagen 1988.

I ett stabilt politiskt system, där antalet huvudaktörer och en okomplicerad endimensionell konfliktstruktur förblir nästan oförändrad under lång tid, är det lätt för medborgarna att orientera sig ideologiskt. Generationer av svenska medborgare har lärt sig partiernas avståndsrelationer och inbördes rangordning längs vänster-högerdimensionen mycket väl. Hur denna genväg eller nyckel till det politiska livet ser ut och hur man använder den för att härleda både åsikter i sakfrågor och partivalet har ingått som en naturlig del i den sociala inlärningsprocessen.

En mer komplicerad verklighet?

Sedan ett tjugotal år tillbaka har vänster-högerdimensionens tillämpbarhet och allmänna giltighet blivit ifrågasatt av både politiker och forskare (se Hutton 1995; Bobbio 1996). Angreppen har omväxlande hämtat näring i teori och empiri. Ett antal faktorer — och många av dem kan härledas från Ronald Ingleharts teori om den tysta postmaterialistiska revolutionen (1977) — utövar stor påverkan och/eller verkar försvagande på traditionella konfliktmönster: omfattande värderingsförändringar, uppkomsten av nya konflikter kring miljö, immigration, politisk integration och regionalt självbestämmande, framväxande nya sociala rörelser, samt kommunismens fall (se bl a Inglehart 1989; Knutsen 1989; van Deth & Scarbrough 1995; Kaase & Newton 1995).

3 En effekt av den starkt endimensionella konfliktstrukturen är att vänster-högerterminologin har använts mycket flitigt i Sverige under 1900-talet. Vänster-högerspråket har inte minst använts i partiernas namn, vilket tydliggjort partiernas sätt att positionera sig i förhållande till varandra. Föreställningarna om att partierna i Sverige kan rangordnas från vänster till höger har därför genomsyrat den politiska debatten. Vänster-högerretoriken har använts rikligt i riksdagsanföranden, under valkampanjer och i den fortlöpande samhällsdebatten (se Fredriksson 1992; Brandorf, Esaiasson & Håkansson 1996). I den politiska agitationen har det förekommit uttryck som till exempel "en rak vänster", "högersväng förbjuden" och "damma av högerspöket". Se även Johannesson (1990).

En kartläggning av den svenska partirymden

Många av dessa internationella trender har sin motsvarighet i Sverige, något som har föranlett svenska statsvetare att konstruera nya verktyg för att beskriva och förklara den politiska utvecklingen. I svensk forskning och samhällsdebatt har ett antal nya politiska konfliktdimensioner utropats som utmanare till den traditionella vänster-högerdimensionen. De främsta kandidaterna är de som berör sakfrågor som antingen har blivit föremål för folkomröstningar eller som är starkt förknippade med framgångar för nya partier. Hit räknas *kärnkraftsdimensionen* (folkomröstningen om kärnkraft 1980), *miljödimensionen* (miljöpartiet), *den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen* eller *flyktingdimensionen* (ny demokrati), *den vita dimensionen* eller *den kristna värddimensionen* (kristdemokraterna) och *EU-dimensionen* (folkomröstningen om svenskt medlemskap i den Europeiska unionen 1994).⁴

Tidigare forskning föreslår alltså att konfliktstrukturen i det svenska partisystemet har förändrats så att den blivit *mer komplicerad* under de senaste trettio åren. Ett växande antal partier har behövt positionera sig längs ett växande antal nya konfliktdimensioner. Frågan är i vilken utsträckning dessa förändringar är synliga i hur de svenska väljarna uppfattar konfliktstrukturen i partisystemet? Har vänster-högerdimensionen minskat i betydelse för hur konfliktstrukturen uppfattas i väljarnas ögon? Har nya värderingar, sakfrågor och politiska konfliktlinjer, som inte är möjliga att föra tillbaka till vänster-högerkonflikten, vuxit sig betydelsefulla på vänster-högerdimensionens bekostnad? Eller bidrar de framväxande nya konflikterna till att *förändra* innehållet i den redan befintliga konfliktstrukturen, exempelvis genom att vänster-högerdimensionen fylls med nytt innehåll?

Utvecklingen mot en mer komplicerad politisk verklighet innebär — *ceteris paribus* — *sämre* förutsättningar för väljarnas möjligheter att bibehålla en korrekt och samstämmig syn på konfliktstrukturen i partisystemet. Förändringar i form av fler partier, eroderande traditionella skiljelinjer och fler nya sakfrågor gör det svårare för väljarna att uppfatta partiernas inbördes ideologiska positioner. Det blir svårare för väljarna att orientera sig själva ideologiskt och det innebär ett mer resurskrävande arbete att jämföra och ta ställning till alternativen (Kaase & Newton 1995:139). Detta riskerar att leda till att väljarnas förenklingsverktyg inte kan användas med samma framgång som tidigare för att forma och uttrycka politiska preferenser. Den tidigare enigheten om vad som avses med termer som 'vänster' och 'höger' kan inte längre upprätthållas. En ökad språkförbistring av det slaget försämrar möjligheterna att kommunicera politiska budskap i demokratin.

Men en mer komplicerad och mer föränderlig politisk verklighet behöver inte nödvändigtvis betyda att väljarna blir mer förvirrade eller att deras bild av konfliktstrukturen blir mer suddig. Under den senaste trettioårsperioden har väljarna samtidigt blivit mer politiskt kunniga och intresserade (se Gilljam & Holmberg

4 Kärnkraftsdimensionen och kärnkraftsfrågornas betydelse i svensk politik har tidigare analyserats i bl a Holmberg (1975, 1976, 1978, 1994a, 1996a), Vedung (1979a, 1979b, 1980) och i Holmberg & Asp (1984). Huruvida det existerar en grön miljödimension i svensk politik prövas i Holmberg & Bennulf (1990) och Bennulf (1990, 1994). Den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen och den vita dimensionen introducerades i Gilljam & Holmberg (1993). För en studie av EU-dimensionen i svensk politik, se Oscarsson (1996a). För en översikt om nya konfliktdimensioner som utmanar vänster-högerdimensionen, se Gilljam & Holmberg (1993, 1995).

Kapitel 1

1995). Kanske har de kunnat möta den mer komplicerade verkligheten med en större förmåga att uppfatta denna komplexitet? Kanske ser väljarna konfliktstrukturen lika klart idag som de gjorde för fyrtio år sedan?

En kartläggning av den svenska partirymden ger svar på *hur många* och *vilka* konfliktdimensioner som är nödvändiga för att beskriva väljarnas uppfattningar av avstånden mellan partierna och konfliktstrukturen i partisystemet: Kan väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet fortfarande beskrivas med hjälp av bara en dimension, eller behövs kanske två eller tre dimensioner? Har styrkan i den traditionella vänster-högerdimensionen försvagats över tid och hur stark är den i förhållande till de nya utmanardimensionerna? Vilka av de nya utmanardimensionerna har kunnat bidra till att strukturera väljarnas politiska preferenser och uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet?

1.1 Forskningsuppgiften

Min uppgift är att kartlägga variationen i svenska väljares uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet under perioden 1956-1996. Kartläggningen av konfliktstrukturen kommer att ske genom statistiska analyser av fördelningen av och strukturen i väljarnas partipreferenser. Det empiriska materialet utgörs i huvudsak av resultat från enkät- och intervjuundersökningar med svenska väljare under de senaste fyrtio åren.

Studien hör hemma i en lång tradition inom statsvetenskaplig forskning som utnyttjar spatiala modeller för att beskriva konfliktstrukturen i partisystem och förklara väljarbeteende och partikonkurrens (t ex Hotelling 1928; Smithies 1941; Downs 1957; Riker & Ordeshook 1973; Enelow & Hinich 1984, 1990). De första empiriska studierna genomfördes vid mitten av 1960-talet (Converse 1966b) och kom att inspirera i första hand statsvetare i Skandinavien (t ex Converse & Valen 1971; Rusk & Borre 1976; Worre 1976; Särilvik 1968, 1976; Holmberg 1975, 1978, 1981). Intresset för politisk kartografi svalnade något vid början av 1980-talet, men återväcktes så småningom genom en rad studier (Nannestad 1984, 1985, 1989; Elklit & Tonsgaard 1989; Listhaug, Macdonald & Rabinowitz 1990; Ben-nulf 1994; Gilljam & Holmberg 1993, 1995; Gilljam & Oscarsson 1996; van der Brug 1996).

Trots ett återuppväckt intresse för kartläggning av konfliktstrukturen i flerpartisystem saknas nationella studier om hur partirymden förändras över längre tidsperioder. Med få undantag (se t ex Nannestad 1989; van der Brug 1996) genomförs i allmänhet kartläggningar vid bara en tidpunkt, trots att tidskomparativa studier länge har varit efterfrågade (Converse 1966b:203). Med det fyrtio år långa tidsperspektiv som här anläggs är min avsikt att bidra till att fylla denna brist i tidigare forskning. Merparten av de här refererade svenska studierna ägnade sig åt att kartlägga det mycket stabila svenska partisystemet under 1960- och 1970-talen. En motsvarande kartläggning av de betydligt mer föränderliga 1980- och 1990-talen saknas.

Forskningstraditionen bjuder många olika strategier för att studera partiavstånd och konfliktstrukturen i partisystemet. En relativt ovanlig forskningsstrategi — som inte har utnyttjats i Sverige på mer än femton år (Särilvik 1976; Holmberg

1981) — har varit styrande för studiens uppläggning, för valen av undersökningsmaterial, mätverktyg och analysmetoder, samt för sättet att organisera boken.

Den valda forskningsstrategin innebär i korthet att studiens huvudfrågeställning om väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet kommer att besvaras genom analyser av väljarnas *evalueringsprocesser* (sympatier för de olika partierna) och inte, som är mer vanligt, genom studier av *perceptionsprocesser* (tex väljarnas uppfattningar av partiernas positioner längs olika konfliktdimensioner).⁵ Forskningsstrategin kan karaktäriseras som att ställa traditionsenliga frågor om partiavstånd och konfliktstruktur till ett ovanligt och underutnyttjat undersökningsmaterial.

Studier av väljarnas partievalueringar och partipreferenser är vanliga i statsvetenskaplig forskning. Men i allmänhet rör det sig alltid om studier av *förstapreferenser* — det vill säga vilka partier väljarna tycker bäst om. Även om också denna studie inleds med en undersökning av väljarnas förstapreferenser (se kapitel 2) är min avsikt att fortsätta kartlägga de politiska preferenser som ligger *djupare* än den ytliga förstapreferensen. I den här studien genomförs därför en unik kartläggning av vad man skulle kunna kalla en dold väljaropinion. *Den dolda opinionen* innefattar väljarnas evalueringar av *samtliga* partier och väljarnas hela partipreferensordningar — det vill säga sympatirangordningar av partierna från det mest till minst omtyckta partiet. Kartläggningen av denna dolda väljaropinionen sker i kapitel 3, 4 och 5.

Först när den dolda opinionen har blivit kartlagd kan jag, med ledning av den avståndsinformation som ryms i väljarnas kompletta partipreferensordningar, ta nästa steg i forskningsprocessen och undersöka *hur många* och *vilka* konfliktdimensioner de svenska väljarna uppfattar finns i partisystemet. Frågeställningar av det här slaget besvaras lämpligast med hjälp av någon typ av skalnings- och dimensionsanalysteknik. I kapitel 6 genomförs så kallad *multidimensionell utvikiningsanalys* av väljarnas fullständiga partipreferensordningar. Syftet är att konstruera spatiala modeller av den svenska partirymden där både väljare och partier kan tilldelas positioner. I det avslutande empiriska kapitlet (kapitel 7) genomförs sekundäranalyser av utvikiningsmodellerna för att ge stöd för tolkningar av den svenska partirymden.

1.2 Spatiala metaforer

De bilder som används för att beskriva avstånd mellan partier och partiernas konkurrens om väljare är ofta fantasifulla. Det är inte ovanligt att beskriva partisystemet som ett rum eller en rymd, eller att föreställa sig partiernas relationer till varandra som punkter på en karta eller som aktörer på en scen. Ibland beskrivs partisystemet i militära och kompetitiva ordalag, som ett slagfält eller en spelplan. Metaforerna byggs ut med bilder av den politiska terrängen, oöverbryggbara

5 Det är för att undvika missförstånd kring studiens huvudsakliga strategi för valet av undersökningsmaterial och analysmetoder som jag har valt att använda uttrycket 'väljarnas *uppfattningar* av partirymden' istället för 'väljarnas *perceptioner* av partirymden'.

Kapitel 1

klyftor, yttersta flanker och ideologiska träskmarker. Journalister, forskare och politiker tycker att det är meningsfullt att beskriva likheter och skillnader mellan politiska alternativ med hjälp av spatiala (*rumsliga*) bilder.⁶

Att beskriva partiers positioner och inbördes avståndsförhållanden med hjälp av kulor på en kulram (en dimension), båtar på ett hav (två dimensioner) eller isblock i ett asteroidfält (tre dimensioner) är mer än bara en lek med ord. Spatiala metaforer hjälper människor att se vad politiska konflikter rör sig om och vad som skiljer partierna åt längs olika konfliktdimensioner. Spatiala modeller har också nått stor spridning i statsvetenskaplig forskning (Enelow & Hinich 1984, 1990; Ferejohn 1995).

Utan tvekan är vänster-högerdimensionen vår tids främsta spatiala metafor. Även om den ofta har varit ackompanjerad av etniska, regionala, religiösa, kulturella och språkliga skiljelinjer av varierande betydelse är vänster-högerdimensionen den enda konfliktdimension som vunnit representation i *alla* västerländska demokratier under de senaste tvåhundra åren.

Men människans användande av spatiala rymder och metaforer är betydligt äldre än vänster-högerdimensionen. Historiskt har brukandet av spatiala analogier i form av dualismer och polära dimensioner alltid varit ett effektivt och kanske också helt nödvändigt sätt för människan att organisera abstrakta politiska, sociala och religiösa tankesystem (Laponce 1981). I historiskt ljus kan den universellt accepterade vänster-högerdimensionen betraktas som grundstenen i en slags modern politisk mytologi.⁷

Före den franska revolutionen 1789 användes inte 'vänster' och 'höger' för att beskriva konkurrens mellan sociala och politiska krafter.⁸ I Europa var istället oli-

6 Också i vardagen utnyttjas ofta spatiala metaforer för att beskriva skillnader och likheter, rangordna och gradera — även om sådana relationer eller jämförelser i sig inte besitter några rumsliga egenskaper. Ord som "nära" och "långt ifrån" är användbara inte bara när det gäller fysiska avstånd. Att vara "nära lösningen på problemet" eller "långt ifrån vänner" är två sådana exempel. Avståndsbegreppet fungerar som ett effektivt tankeredskap för att underlätta och klargöra relationer mellan objekt, företeelser eller människor (se Tversky 1977).

7 Termerna vänster och höger har använts i många tidigare tankesystem och har då ofta sitt ursprung i människokroppens biologi och fysik. Historiskt har obalans karakteriserat relationen mellan vänster och höger — vänster har värderats negativt och höger positivt (Laponce 1981; Bobbio 1996:41). Symboliken ligger djupare än det uppenbara faktum att högerarmen i allmänhet är den starkare (Hertz 1909; Needham 1973): Exempelvis sitter, i den kristna religionen, Jesus till höger om Gud fader medan Djävulen återfinns till vänster. Och den 'gode' rövaren hängde till höger om Jesus på Golgata. Vänster-högerdikotomin genomsyrade också moraliska och vetenskapliga klassificeringar i antikens Grekland. I den *pythagoreanska tabellen* associeras 'höger' med stabilitet, ursprung och fullständighet, och 'vänster' med komplexitet, instabilitet och beroende. Med ledning av denna klassificering drog Aristoteles bland annat slutsatsen att kroppens högra sida var varmare än den vänstra (Laponce 1981, se även Lévêque & Vidal-Naquet 1996).

8 Orden fanns förstås i bruk. Men höger dominerade klart över vänster i hela den västerländska kulturen (Laponce 1981:38-39). *Höger* användes i betydelser som 'möjlighet', 'vad som krävs', 'vad som är tillåtet', 'makt', 'kvalitet', 'en rak linje', 'privilegium', 'sanning', 'rätt', 'ärlig' medan *vänster* konnoterade 'krokig', 'begränsad', 'ej vikbar', 'gömd', 'böjd', 'bakvänd', 'förvriden', 'fel sida', 'död'. Sedan vänster-högerdimensionen föddes i samband med den franska revolutionen har högerdominansen försvunnit till förmån för en neutral relation mellan begreppen (Bobbio 1996:41; se dock Laponce 1981:41-46). Endast i språklig mening är det rimligt att tala om att

En kartläggning av den svenska partirymden

ka former av vertikala spatiala metaforer vanliga för att beskriva hierarkiska sociala, religiösa och politiska maktförhållanden. Den sociala revolutionen i Frankrike vält dock de vertikala hierarkierna över ända. Det är alltså ingen tillfällighet att vänster-högerdimensionen redan vid introduktionen avbildades horisontellt — revolutionen av det mentala rummet innebar att politiska och sociala aktörer framgent kom att avbildas på *samma nivå* oavsett politisk gruppering.

I nationalförsamlingen blev den rumsliga uppdelningen av folkrepresentanterna en verklighet: de konservativa (monarkister och anhängare av *l'ancien régime*) satt till höger och de reformivriga radikala (jakobiner och revolutionärer) till vänster om ordföranden. Det är inte oviktigt att skådeplatsen för den politiska maktkampen flyttades från gator och torg till ett gemensamt *rum* där meningsmotståndare kunde konkurrera på lika villkor och under samma förutsättningar.⁹

Uppkomsten av vänster-högerdimensionen som ett sätt att karaktärisera den mentala ideologiska rummen sammanträffade i tiden med införandet av det metrisk systemet som karaktäriserade det fysiska rummet. Men medan innebörden av det metrisk systemets enheter (t ex Parismetern) förblev konstanta har vänster-högerdimensionens innehåll och betydelse varierat stort i tid och rum. Även om de politiska konflikter som vänster-högerdimensionen har fått representera har skiftat över tid har den ändå kunnat överleva som spatial metafor.

Trots en ny horisontell spatial konstruktion speglade vänster-högermotsättningarna till en början *gamla* konflikter från tiden före revolutionen. I Frankrike gällde konflikten i första hand om den gamla hierarkiska ordningen och om de gamla privilegierna skulle finnas kvar eller brytas ned. Det fanns också inslag av konflikter som gällde förhållandet mellan staten och kyrkan, stad och landsbygd och kungamaktens ställning (Demker 1996).

Vänster-högerdikotomin överlevde den politiskt stormiga perioden direkt efter revolutionen. Och när det franska partisystemet stabiliserades under första delen av 1800-talet förvandlades dikotomin snart till en kontinuerlig skala. Vänster-högerpositionerna för olika grupperingar i nationalförsamlingen kom då att etiketteras på ett mer nyanserat sätt. Efter den andra franska republikens slut vid mitten av 1800-talet minskade högst tillfälligt användandet av 'vänster' och 'höger'

↓↓↓

vänster dominerar höger i den politiska världen. Statsvetare och politiker i hela världen sätter vänster före höger i konstruktioner som 'vänster-högerideologi' eller 'vänster-högerdimensionen'. Och i surveyundersökningar där intervjupersoner ombeds placera ut sig själva och olika stimuli längs vänster-högerdimensionen avbildas skalans vänsterändpunkt till vänster och skalans högerändpunkt till höger. Den enkla förklaringen är förstås att vi i allmänhet avläser information från vänster till höger. Användandet av termen 'höger-vänsterskala' för att beskriva den politiska rummen är mycket ovanligt, internationellt sett, men förekommer av någon anledning regelbundet i svenska medier. Antropologer tillhör det fåtal som oftare använder 'höger-vänster' än 'vänster-höger' — orsaken är att de ofta studerar de kulturer och religioner där höger dominerar vänster (se Needham 1973).

- 9 Västvärldens parlament har med få undantag behållit en vänster-högerplacering av ledamöterna liknande den som fanns i Frankrike under slutet av 1700-talet. Också i Europaparlamentet sitter ledamöterna placerade efter politisk färg. Riksdagsledamöterna i Sverige och stortingsledamöterna i Norge sitter emellertid i regional ordning (efter valkrets respektive fylkesordning), liksom ledamöterna i USA:s kongress (efter delstat).

Kapitel 1

i fransk politik, till följd av brist på parlamentariskt liv under Napoleon III (Laponce 1981:52).

Vid den tidpunkten började emellertid användandet av vänster-högerterminologin nå spridning i andra länder, först i Italien och sedan i andra europeiska länder — exporten till Tyskland och Skandinavien var särskilt framgångsrik. Till en början spreds vänster-högerterminologin genom att den var en del av den demokratiska parlamentarismens språkbruk och senare genom att den blev en del av socialismens språkbruk (Laponce 1981:53). Vänster-högermetaforen kunde så fyllas med nytt politiskt innehåll och reproducera sig själv i en ny tid.

Den moderna vänster-högerkonflikten består i hög utsträckning av socio-ekonomiska intressekonflikter som vuxit fram i spåren av industrisamhällets och den moderna välfärdsstatens utveckling. Även om det konkreta sakpolitiska innehållet varierar mellan olika länder utgörs kärnan i konfliktdimensionen av ideologiska och partipolitiska konflikter som rör individuell frihet, statligt ägande och kontroll av produktionsmedel, statlig planering av och inflytande i ekonomin, utbyggnad av sociala välfärdsprogram och omfördelning av välfärd (se t ex Budge & Farlie 1983: kapitel 2; Lijphart 1984:128-132; Knutsen 1995:165).

1.3 Spatiala valteorier

Människans flitiga bruk av spatiala metaforer och modeller för att beskriva och förstå världen har satt sina spår också inom samhällsvetenskaplig forskning. Så kallade formella valteorier (*theories of elections*) har en lång tradition inom samhällsvetenskaplig forskning — faktiskt härrör de tidigaste bidragen från längre tillbaka än franska revolutionen. Traditionen kan delas in i en tidig normativ gren och en modern positiv gren (se Ferejohn 1995).

Till den tidiga *normativa* grenen av formell valteori hör fransmännen Jean de Condorcets och Jean-Charles de Bordas 1700-talsarbeten om vilka valprocedurer som är bäst för att fatta kollektiva beslut (McLean & Hewitt 1994). De undersökte under vilka omständigheter det var möjligt för en grupp att fatta rationella beslut i situationer när det finns mer än två alternativ och majoritetsregeln inte alltid ger goda utfall. Problemet gällde vilka valprocedurer som bäst kan aggregera en uppsättning *preferensordningar* till ett beslut som kan accepteras av flertalet. Traditionen har förts vidare av framför allt amerikanska forskare (Nanson 1882; Arrow 1951; Black 1958; Abrams 1980), levandegjorts i form av valsystem i många av världens demokratier och inspirerat forskare inom många statsvetenskapliga subdiscipliner.

Min studie gör en tydlig avgränsning mot den *normativa* grenen av den formella valteorin. Normativa forskningsproblem med anknytning till kollektiva beslutsteorier, förhandlingsteori eller konstitutionell teori kommer inte att behandlas. Det är dock viktigt att poängtera att studiens detaljerade kartläggning av den dolda opinionen och väljarnas partipreferensordningar i högsta grad är relevant för sådana forskningsproblem. Min kartläggning lägger grunden för empiriska studier inom ramen för normativ valteori — exempelvis studier av effekterna på valutgången av att tillämpa olika valsystem, givet en uppsättning preferensordningar. Undersökningar av det slaget kommer dock inte att genomföras inom ramen för denna studie.

En kartläggning av den svenska partirymden

Istället skall min studie räknas till valteorins *positiva* gren. Den uppträdde betydligt senare än den normativa och kan spåras tillbaka till den amerikanske statistikern och ekonomen Harold Hotelling. Det var han som introducerade idén om en spatial (*rumslig*) tolkning av partiernas konkurrens om väljarnas röster (Hotelling 1929; se även Smithies 1941).

Hotelling försökte ta reda på hur det kom sig att två konkurrerande butiker så påfallande ofta låg precis intill varandra i centrum av en marknad. Den köpande allmänheten antogs för det första vara jämnt fördelad längs en linjär marknad, till exempel längs en motorväg eller järnvägslinje. För det andra antogs efterfrågan vara icke-elastisk — vilket innebär att en konsument som befinner sig på en given position på marknaden alltid kommer att handla i den närmaste och mest lättillgängliga butiken. De två butikerna strävar båda efter att finna den mest fördelaktiga positionen/platsen på marknaden, den plats där så många konsumenter som möjligt väljer just deras butik. Hotelling kunde visa att om en firma befinner sig längre från mitten av konsumentmarknaden än sin konkurrent kommer firman att flytta sin butik närmare mitten av marknaden. Resultatet blir att de båda butikerna närmar sig varandra alltmer, i rumslig bemärkelse, för att till slut ligga i samma gathörn (Hotelling 1929; se även Ware 1996).

Hotellings modell med konkurrerande butiker var lätt att översätta till konkurrerande politiska partier, som har sina politiska program att sälja på en valjarmarknad som kan representeras i form av en endimensionell politisk rymd. I en sådan modell är väljarna konsumenter och väljer de butiker (partier) som befinner sig närmast. Hotelling ansåg sig kunna förklara varför det demokratiska och det republikanska partiet i USA så ofta positionerat sig påtagligt nära varandra längs den liberal-konservativa politiska dimensionen.¹⁰

Anthony Downs byggde vidare på Hotellings spatiala modell i sin doktorsavhandling från 1957. Downs mycket välkända ekonomiska demokratiteori är idag den teoretiska hörnstenen i ett av statsvetenskapens paradig.¹¹ Min studie skall räknas till en mycket omfattande forskningstradition som konsumerar, prövar och bygger vidare på Downs spatiala modell för partikonkurrens.

Anthony Downs spatiala modell för partikonkurrens

I Downs spatiala modell kan alla politiska aktörer och förslag tilldelas positioner längs en tänkt endimensionell konfliktdimension från vänster till höger (1957:

10 Spatial valteori kan ses som en korsbefruktnings mellan två olika typer av beslutsfattande i kapitalistiska demokratier — demokratiska beslut genom röstning, och ekonomiska beslut genom marknadskrafternas logik: "In a capitalist society there are essentially two methods by which social choices can be made: voting, typically used to make 'political' decisions, and the market mechanism, typically used to make 'economic' decisions." (Arrow 1951:1).

11 Säkerligen kan framgångarna för Downs modell till viss del förklaras av att spatiala analogier och modeller kan illustreras grafiskt och därför har ett högt pedagogiskt värde. Människor har lätt att snabbt ta till sig grafisk information och har en omedelbar förståelse för spatiala relationer mellan objekt. En annan förklaring är att modellens grundantaganden med stor framgång har kunnat formuleras och testas med hjälp av matematiska modeller (se t ex Davis, Hinich & Ordeshook 1970; Riker & Ordeshook 1973; Budge & Farlie 1977; Enelow & Hinich 1984, 1990).

Kapitel 1

115). Downs definierade dimensionen som en tallinje från 0 till 100, varefter han tänkte sig att varje politisk ståndpunkt kunde representeras efter inställning till statlig intervention i ekonomin: "...we reduce all political questions to their bearing upon one crucial issue: how much government intervention in the economy should there be?" (1957:116). Dimensionens ytterpunkter spände från total statlig kontroll över ekonomin till total laissez-faire ekonomi.

Downs modell tillhör *rational choice*-traditionen. Motorn i Downs modell är aktörernas rationella handlande. *Partierna* har röstmaximering som övergripande målsättning och strävar efter att orientera sig mot den position längs konflikt-dimensionen där flest väljare har närmast till partiet och därför väljer att rösta på det. *Väljarna* är nytto-maximerare och prioriterar partier som förespråkar en politik som bäst svarar mot egna önskningsar och intressen. Väljarnas positioner längs konflikt-dimensionen är konstanta, till skillnad från partiernas. Efter noggrant informationshämtande om varje alternativ och efter att ha genomfört nytto-kalkyler för varje parti väljer väljaren det parti som befinner sig närmast den egna positionen längs konflikt-dimensionen. En viktig grundförutsättning för att dessa mekanismer skall fungera är att alla aktörer uppfattar partisystemet på samma sätt: "...we assume that political preferences can be ordered from left to right in a manner agreed upon by all voters. They need not agree on which point they personally prefer, only on the ordering of the parties from one extreme to another" (1957:115).

Hur väljarna är fördelade längs konflikt-dimensionen var enligt Downs av avgörande betydelse för partikonkurrensens karaktär. Givet en viss väljarfördelning garanterar partiernas röstmaximeringssträvanden att konkurrenssystemet rör sig mot ett stabilt *jämviktsläge* där inget parti längre kan ha något mer att vinna på att modifiera sin position i den politiska rymden. I ett tvåpartisystem inträffar detta jämviktsläge då båda partierna konvergerar på *medianväljarens* position. I ett flerpartisystem är det mer rationellt för partierna att försöka upprätthålla sina positioner längs konflikt-dimensionen eftersom de riskerar att förlora lika många väljare som de vinner på att förändra sin position.¹²

För den här studien är den del av Downs modell som går under namnet *proximity*-teorin, eller teorin om närhetsröstning, mest relevant. Närhetsröstningsteorin säger — med nära nog trivial enkelhet — att väljarna tycker bäst om det parti som de uppfattar befinner sig närmast deras egen position (Downs 1957: 116). Graden av sympati för ett parti står i direkt proportion till hur långt det politiska eller ideologiska avståndet är mellan väljaren och partiet. Det näst mest omtyckta partiet befinner sig näst närmast väljarens position, det tredje mest omtyckta partiet är det tredje närmaste partiet, och så vidare. Idén om närhet och röstning kan också uttryckas i termer av sannolikhet: Ju kortare politiskt avstånd en väljare uppfattar att det är mellan sig själv och partiet, desto större är sannolikheten för att väljaren röstar på partiet.

12 Normalfördelad väljarkår betyder, enligt Downs, goda förutsättningar för framväxten av ett stabilt tvåpartisystem, medan en bimodal fördelning hotar att slita sönder det demokratiska systemet. Polymodala fördelningar ger näring åt framväxten av ett flerpartisystem (Downs 1957:kapitel 8).

En kartläggning av den svenska partirymden

Att väljarnas sympatier för olika politiska alternativ står i relation till det politiska avståndet mellan väljaren och alternativet är ett grundantagande varpå denna studie vilar.¹³ Som kommer att framgå tydligare under arbetets gång beror framgången för min forskningsstrategi på i vad mån giltigheten i detta grundantagande kan bekräftas genom empirisk prövning.¹⁴

Efter Downs: Från konstanter till variabler

Anthony Downs ursprungliga modell undgick inte kritik. I en klassisk uppsats problematiserade den amerikanske statsvetaren Donald E. Stokes ett antal av modellens grundantaganden (Stokes 1963; se även Sjöblom 1968:167-174 och Sartori 1976:330-332). I praktiken resulterade kritiken i en omformulering av Downs spatiala modell som idag är allmänt accepterad. Många av de egenskaper hos parti-

- 13 Uttryckt på ett mer tekniskt sätt antar vi att väljarnas preferenser för de politiska partierna (eller mer generellt, för *alla* politiska alternativ eller förslag) är entoppiga (*single-peaked*): "...we assume that every voter's preferences are single-peaked and slope downward monotonically at either side of the peak" (Downs 1957:115). Det betyder att graden av gillande är som störst när avståndet mellan partiet och väljaren är noll och att gillandet avtar successivt med ökande avstånd (Coombs 1950, 1964; Coombs & Avrunin 1977). Antagandet om *single-peaked preferences* är grunden inte bara för Downs modell utan också för de operationaliseringar av politiska avstånd som genomförs i den här studien och för de skalningsmodeller som används för att rekonstruera väljarnas uppfattningar av partirymden.
- 14 Under senare år har den downsianska närhetsröstningsteorin blivit utsatt för omfattande empirisk prövning i samband med att en konkurrerande teori — den *direktionala teorin om åsiktsröstning* — lanserats (Rabinowitz & Macdonald 1989; Macdonald, Listhaug & Rabinowitz 1991). Den nya teorin är betydelsefull för den här studien eftersom dess företrädare menar att spatial närhet inte är viktigast för väljarna när de går till valurnorna. Väljarna har nämligen mycket diffusa uppfattningar av vilka ståndpunkter olika partier har i viktiga sakfrågor. Så istället för att rösta på partier som står nära deras egen position attraheras därför väljarna till partier som de säkert vet står på samma sida som de själva i olika sakfrågor *och* som presenterar klara och intensiva politiska alternativ. Två faktorer är avgörande för hur starka sympatier en väljare känner för ett parti: 1) på vilken sida om åsiktsdimensionens mittpunkt partiet befinner sig ("Are you on my side?") och 2) hur intensivt engagerat partiet är i frågan ("Can I trust you to be responsible"). Den mycket livliga debatten mellan anhängare av närhetsröstningsteorin och den direktionala teorin föranleder ett antal förtydliganden kring varför denna teoretiska diskussion inte har haft några konsekvenser för den här studiens uppläggning. Det mest uppenbara skälet är att jag inte ägnar mig åt att studera åsiktsröstning. Jag kartlägger den politiska rymden genom att utnyttja en spatial modell. Den direktionala modellen och närhetsröstningsmodellen är båda spatiala i betydelsen att såväl väljare som partier kan representeras som punkter i en politisk rymd, men de gör olika antaganden om hur ett framgångsrikt parti bör agera (Listhaug, Macdonald & Rabinowitz 1990). Den downsianska spatiala modellen bygger på antagandet om att närhet är gillande. Den mycket omfattande prövningen av detta antagande som har ägt rum sedan den direktionala teorin lanserades har också bekräftat att närhet *är* en mycket god prediktor för gillande (Gilljam 1997). Även om den direktionala modellen har haft något större förklaringskraft än närhetsröstningsteorin i många, men inte alla, undersökningar, innebär analyserna alls inget stort nederlag för närhetsröstningsmodellen. Statsvetaren Anders Westholm (1997) har argumenterat mycket övertygande för att närhetsröstningsteorin och den direktionala teorin om åsiktsröstning inte bör betraktas som två helt jämförbara teorier. Närhetsröstningsmodellen är betydligt enklare och har större generell giltighet än den direktionala teorin. För kritik av den direktionala teorin, se bl a Merrill (1993, 1994, 1995), Iversen (1994), Granberg & Gilljam (1997), Gilljam (1997), Westholm (1997), Pierce (1997) och Krämer & Rattinger (1997).

Kapitel 1

rymden som Downs ursprungligen hade betraktat som *konstanter* gjorde hans kritiker och efterföljare om till *variabler*.

Stokes hade tre huvudsakliga kritikpunkter. Alla tre sätter fingret på grundantaganden och egenskaper i Downs modell som Stokes antingen uppfattade som alltför enkla eller som inte kunnat verifieras i empiriska studier. Kritikpunkterna kan utnyttjas för att extrahera preciserade frågeställningar kring egenskaperna hos den övergripande konfliktstrukturen i ett partisystem.

För det första hävdade Stokes att *antagandet om endimensionalitet* gjorde Downs modell alltför enkel. Strukturen i de amerikanska väljarnas politiska preferenser kunde inte beskrivas särskilt bra med hjälp av enbart en dimension. De väljare som hade liberala ståndpunkter i en sakfråga hade inte nödvändigtvis liberala ståndpunkter i andra sakfrågor. Stokes såg själv inga formella hinder att bygga ut Downs modell så att den kunde gälla för flerdimensionella system.¹⁵

Den svenska debatten om hur många dimensioner som bör användas för att beskriva konfliktstrukturen i partisystemet har pågått sedan mitten av 1970-talet. Det var först då bilden av det endimensionella svenska fempartisystemet började ifrågasättas. Huvudorsaken var att partiernas ställningstaganden i 1970-talets energi- och kärnkraftsdebatt avvek från hur partiernas meningsskiljaktigheter vanligtvis strukturerades. Frågan om graden av dimensionalitet berör en av partirymdens centrala egenskaper — den politiska spelplanens 'infrastruktur'. En för den här studien central frågeställning är om de svenska väljarna uppfattar partisystemet som endimensionellt, tvådimensionellt eller kanske till och med tredimensionellt?

Stokes andra kritikpunkt var att konfliktstrukturen i ett partisystem inte nödvändigtvis är så stabil som Downs antog. Partikonkurrensens mekanismer leder inte med nödvändighet fram till ett orubbligt jämviktsläge. Den rymd vari partiernas konkurrens om väljare utspelar sig kan tvärtom ha en mycket varierande struktur. Det var mer rimligt att anta att konfliktstrukturen i ett partisystem är *relativ* och *föränderlig*. Vilka och hur många dimensioner som har betydelse för partiernas konkurrens och för väljarnas beteende kan vara olika från ett val till ett annat. Endast genom empiriska studier över tid kan variation i det här avseendet kartläggas.

15 Även i empiriska studier av europeiska flerpartisystem visade det sig att antagandet om endimensionalitet inte kunde upprätthållas (Pedersen, Damgaard och Nannestad 1971; Borg 1966). Utöver den obligatoriska vänster-högerdimensionen återfanns en *religiös dimension* i det franska partisystemet och en *stad-landdimension* i det finska partisystemet (Converse 1966b). I Norge kunde förekomsten av en *moralsk-religiös dimension* konstateras och det fanns också svaga tecken på en tredje dimension, *by-landdimensionen* (Converse & Valen 1971). I Danmark har statsvetaren Peter Nannestad senare konstaterat att det under 1970-talet fanns en *protest-misstrodimension* i dansk politik vid sidan av vänster-högerdimensionen (Nannestad 1984). Statsvetaren Bo Särilvik hittade, genom skalningsanalyser av väljarnas evalueringar av partier och organisationer, en andra dimension också i Sverige i samband med 1968 års val. Det visade sig dock vara svårt att finna någon substantiell tolkning av dimensionen. Särilvik föreslog att det handlade om en religiös-moralisk dimension, där frikyrkorna och nykterhetsrörelsen grupperade sig kring en av ändpunkterna och kommunister och Vietnamdemonstranter kring den andra (Särilvik 1976).

En kartläggning av den svenska partirymden

Det är förstås fullt tänkbart att svenska väljares syn på konfliktstrukturen skiljer sig åt mellan olika tidpunkter. Svenska valkampanjer brukar med fördel kunna karaktäriseras efter vilka specifika politiska sakfrågor som varit föremål för debatt (Esaiasson 1990b). Många valkampanjer har berört klassiska vänster-högerfrågor, så som villaskatter i valet 1979 eller löntagarfonder i valet 1982. Andra har handlat om nya frågor som inte kan föras tillbaka till en traditionell vänster-högerdimension — exempelvis miljöfrågorna 1988 och flyktingfrågorna 1991. Andra frågor, kärnkraftsfrågan och frågan om svenskt EU-medlemskap, har på ett effektivt sätt förts bort från debatten i samband med riksdagsvalen och istället blivit föremål för folkomröstningar (Gilljam & Holmberg 1996).

Min studie kommer att ge svar på inte bara om nya konfliktdimensioner *överbvudtaget* har betydelse för hur väljarna uppfattar konfliktstrukturen i partisystemet utan också i vilken utsträckning betydelsen av olika åsikts- och konfliktdimensioner i så fall *förändras* från ett val till ett annat.

För det tredje fann Donald Stokes inget logiskt skäl till varför alla aktörer med nödvändighet måste uppfatta partiavstånd och konfliktdimensioner i partisystemet på samma sätt. Idén om gemensam referensram (*common reference*) — som är ett nödvändigt grundantagande i Downs modell — uppfattade Stokes som en i huvudsak empirisk fråga: Betydelsen av olika åsiktsdimensioner skiftar kanske inte bara från val till val utan också från person till person? Aktörer skulle exempelvis kunna uppfatta större skillnader mellan partierna längs konfliktdimensioner som de ansåg viktigare än andra. Genom att på det här sättet introducera individuella 'vikter' till konfliktdimensionerna öppnade Stokes upp för tanken att varje individ i princip kunde ha en helt egen bild av konfliktstrukturen i partisystemet.¹⁶

Donald Stokes tredje kritikpunkt ger mig anledning att ställa frågor också om i vilken utsträckning väljare uppfattar partisystemet på samma sätt? Har väljarna en gemensam uppfattning av partiernas inbördes positioner och av den övergripande konfliktstrukturen i partisystemet? Finns det några skillnader i uppfattningar av konfliktstrukturen mellan väljarna och den politiska eliten? Skiljer sig väljarnas syn på konfliktstrukturen i partisystemet från riksdagsledamöternas?

Stokes expanderade Downs modell så att den kunde användas för att modellera en mer komplicerad verklighet än den som Downs rimligen behövde för att ut-

16 Idag har Stokes tankar om att konfliktdimensioner har olika betydelse för olika aktörer inkluderats som en viktig variabel i spatiala modeller. Att det förhöll sig på det viset kunde också bekräftas i empiriska undersökningar mycket snart efter att Stokes hade presenterat sin kritik (Converse 1966b; se även Jacoby 1986; Bennulf 1994; van der Brug 1996). En teoretisk utveckling av Stokes kritik är den så kallade *saliency*-teorin (Budge & Farlie 1983). Enligt saliency-teorin konkurrerar partierna om väljarnas röster inte i första hand genom att förändra sina positioner utan genom att slåss om uppmärksamhet kring de åsiktsdimensioner längs vilka de tror sig ha strategiskt fördelaktiga positioner (t ex miljöpartiet och miljöfrågorna, kristdemokraterna och moral- och etikfrågor). Partikonkurrensen blir då mer en kamp om inflytande över den politiska dagordningen än ett downsianskt positionsspel. Partierna konkurrerar inte genom att röra sig utan genom att slåss om uppmärksamheten kring de frågor som de själva 'äger'. Jämför resonemangen kring partiernas 'hemmaplan' och 'bortaplan' i Holmberg (1981:kapitel 4). Huvudtankarna bakom saliency-teorin finns i flera tappningar, se till exempel Lane (1962), RePass (1971), Kinder (1983) och Iyengar & Kinder (1987).

Kapitel 1

veckla sin ekonomiska demokratiteori.¹⁷ Min introduktion av Downs modell och redogörelsen för Stokes kritik har visat vilken slags *variation* av väljarnas syn på konfliktstrukturen som jag har för avsikt att kartlägga i den här studien: Konflikt-dimensionerna kan variera i antal och variera i betydelse för olika väljare och vid olika tidpunkter. Hur många dimensioner som behövs för att beskriva strukturen i väljarnas partievalueringar, hur betydelsefulla de olika dimensionerna är och i vilken utsträckning partirymden uppfattas likadant av alla väljare och av de folkvalda representanterna är empiriska frågeställningar som jag avser att ge svar på.

1.4 Kartläggningsstrategier

"Det går inte att mäta avstånd mellan partier i centimetrar och millimetrar". Orden är före detta centerledaren Gunnar Hedlunds och är hämtade från 1970 års partiledar-debatt. Hedlund har förstås rätt så tillvida att det inte existerar någon *absolut* standard för jämförelser av partier som skulle kunna vara meterstavens politiska motsvarighet. Däremot har statsvetare ägnat mycket tid åt att utveckla redskap för att mäta partiavstånd genom systematiska *relativa* jämförelser.

I spatiala modeller är *avstånden* mellan objekt, i det här fallet partier och väljare, de huvudsakliga byggstenarna. Det är därför en naturlig del av min kartläggning att söka uppskatta hur väljarna uppfattar avstånden mellan partierna i partisystemet. Om vi känner till avståndsrelationerna mellan partierna kan vi också dra slutsatser om graden av dimensionalitet i partisystemet.

Med politiska avstånd avses i den här studien *graden av likhet eller närhet i politiska uppfattningar mellan partier, väljargrupper och enskilda väljare* (Valen 1990:17; se även Converse 1966b). En så vid definition begränsar inte idérikedomen när det gäller hur politiska avstånd kan operationaliseras i empiriska undersökningar. Många metoder och materialtyper har utnyttjats i tidigare forskning för att undersöka likheter och skillnader mellan partier. Nedan har jag systematiserat tillgängliga forskningsstrategier efter vilken typ av frågor som ställs, vilka undersökningsmetoder som används och valet av empiriskt undersökningsmaterial.¹⁸

17 Trots viktiga teoretiska bidrag till den internationella litteraturen om spatiala modeller har den downsianska grundmodellen förändrats mycket litet. Den används fortfarande flitigt i studier av partisystem, partikonkurrens och valarbeteende. De största förändringarna och tilläggen efter Stokes har berört problematiken kring hur partierna faktiskt bär sig åt när de konkurrerar med varandra. David Robertson menade att partierna inte alltid hade röstmaximering som yttersta mål, helt enkelt på grund av att de ideologiska positionsförändringar som då krävs kan bli mycket kostsamma för partierna som medlemsorganisationer (1976).

18 Liknande redogörelser förekommer i tidigare forskning. De danska statsvetarna Mogens Pedersen, Erik Damgaard och Peter Nannestad (1971) presenterar fyra möjliga framkomstvägar att studera politiska avstånd och dimensioner med olika metoder och materialtyper (se även Narud 1996:60). 1) Skillnader i *partiernas ideologier* kan studeras med hjälp av innehållsanalys av partiprogram och uttalanden från partiernas representanter. 2) Avstånd mellan *individuella väljare* kan studeras med hjälp av intervjudata om preferensordningar och inställning i sakfrågor. 3) Intervjuer och voteringsstudier kan ge vägledning om politiska avstånd mellan *parlamentsledamöter*, och 4) uppgifter om koalitionsbildning och samarbeten över partigränserna kan användas för att mäta avstånd mellan *partierna*.

En kartläggning av den svenska partirymden

Verklighet eller uppfattad verklighet?

I huvudsak finns två sätt att angripa frågeställningar om hur stora de politiska avstånden är mellan partier och om var partierna befinner sig längs olika konfliktdimensioner. Valet beror på om forskaren i första hand vill undersöka den *faktiska* konfliktstrukturen eller aktörernas *uppfattningar* av konfliktstrukturen.

För det första kan skillnader och likheter mellan partier studeras med hjälp av historiskt politiskt material — något som man skulle kunna kalla för studier av *den politiska verkligheten* (jfr Berelson, Lazarsfeld & McPhee 1954:231). Med metoder för systematisk insamling och bearbetning av källor söker forskaren beskriva verkligheten på ett objektivt sätt. Innehållsanalyser av partiprogram, valfilmer, debattskrifter, partiprotokoll och riksdagstryck kan besvara frågor om hur lika partiernas ståndpunkter är. Utspel från politiker under valkampanjer eller TV-debatter är exempel på andra typer av forskningsmaterial som kan användas för att tilldela partier positioner, mäta partiavstånd och rekonstruera bakomliggande politiska konfliktdimensioner. Voteringsstudier kan besvara frågor om hur lika partiernas - representanter i parlamentet röstar och avtäckta konflikt- och samarbetsmönster i olika beslutande församlingar.¹⁹ Likheter och skillnader mellan partier kan även studeras i material som lägger tonvikt på partiernas valkampanjer, såsom partimanifest, partiledardebatter, valaffischer och valfilmer.²⁰

En andra framkomstväg att studera politiska avstånd är att undersöka *uppfattningar av den politiska verkligheten*. Till detta forskningsfält räknas studier av hur till exempel parlamentsledamöter, partimedlemmar, väljare eller beslutsfattare *uppfattar* avstånd mellan partier och partiernas positioner i partirymden. För sådana studier är forskaren i stor utsträckning hänvisad till intervju- och enkätundersökningar. Denna strategi möjliggör studier av såväl *enskilda* aktörers uppfattningar (t ex parlamentsledamöter) som *jämförelser* av olika aktörers uppfattningar (t ex mellan väljare och parlamentsledamöter).²¹ Till studiet av uppfattningar av den politiska verkligheten hör också olika slags expertstudier.²²

Som jag tidigare klargjort handlar min studie om de svenska väljarnas *uppfattningar* av den politiska rymden. I vilken utsträckning väljarnas *uppfattade* verklighet kan utnyttjas för att dra slutsatser om *faktisk* verklighet är en i stora delar empirisk fråga. Inom ramen för den här studien kommer några systematiska sådana jämförelser inte att genomföras. Men tidigare forskning har demonstrerat att det

19 Voteringsstudier har en lång tradition i amerikansk statsvetenskaplig forskning, se t ex MacRae (1958, 1970), Koford (1989), Poole & Rosenthal (1991), Gaiter (1991). Skandinaviska voteringsstudier är bl a Stjernqvist & Bjurulf (1968), Bjurulf (1972), Bjurulf & Glans (1976); Clausen & Holmberg (1977); Rommetvedt (1991).

20 Analyser av informationen i partimanifest och regeringsförklaringar är bl a Thomas (1975), Budge, Robertson & Hearl (1987), Laver & Budge (1992), Klingemann (1995), van der Brug (1996). För analyser av kampanjmaterial, se Brandorf, Esaiasson & Håkansson (1996), Håkansson (1995).

21 För studier av parlamentsledamöters uppfattningar av partiavstånd och konfliktdimensioner, se Holmberg & Esaiasson (1988); Nannestad (1989); Esaiasson & Holmberg (1996).

22 För studier av experters tolkningar och partiplaceringar längs olika konfliktdimensioner, se Castles & Mair (1984), Laver & Hunt (1992); Huber & Inglehart (1995); Ware (1996).

Kapitel 1

generellt råder god överensstämmelse mellan uppfattad och 'verklig' konfliktstruktur (Nannestad 1989; van der Brug 1996:110).²³

Fyra forskningsstrategier

I studiet av aktörers uppfattningar av avstånd och konfliktstrukturen i partisystemet är det lämpligt att hålla isär frågeställningar om väljarnas värderingar (evalueringar) av de olika partierna och frågeställningar som rör väljarnas verklighetsuppfattningar, d v s deras föreställningar och kunskaper om partiernas ideologiska positioner och inbördes avstånd (kognitioner).

Evaluativa frågeställningar söker svar på hur partierna värderas (evalueras), ofta uttryckt i termer av gillande eller ogillande. Undersökningar av väljares partievaleeringar genomförs bland annat i syfte att kartlägga *vilka* väljare som tycker om *vilka* partier *hur mycket*. Sällan kartläggs väljarnas partievaleeringar av samtliga partier. Men till de evaluativa frågeställningarna hör också frågor om hur väljarnas partipreferenser är fördelade och strukturerade i den dolda väljaropinionen — hur väljarnas fullständiga partipreferensordningar ser ut och vilka partier de tycker om i andra, tredje, fjärde och femte hand, och så vidare.

Kognitiva frågeställningar gäller hur väljarna uppfattar partiernas ställningstaganden i olika politiska sakfrågor och hur de uppfattar partiernas positioner och inbördes avståndsförhållanden längs olika konfliktdimensioner. Kartläggningen av väljarnas kognitioner av partirymden kan utnyttjas för att fastställa olika konfliktdimensioners relativa betydelse för väljarnas partival eller hur stort inflytande de har på hur väljarna formar politiska preferenser.

Frågeställningar om aktörers kognitioner och evalueringar av politiska stimuli är möjliga att besvara med två olika typer av mätinstrument: evalueringsmått och kognitionsmått. *Evalueringsmått* mäter hur starka sympatier eller antipatier väljarna känner för olika partier. Vanliga instrument är att be intervjupersoner *rangordna* partierna efter graden av gillande eller poängsätta partierna längs graderade sympatiskalor. *Kognitionsmått* används för att mäta väljarnas uppfattningar av vilka ståndpunkter olika partier intar i olika sakfrågor eller längs olika konfliktdimensioner. Exempelvis kan intervjupersonerna uppmanas att placera in partierna längs olika åsiktsdimensioner (t ex längs en vänster-högerskala).

Två olika typer av frågeställningar (om evalueringar och kognitioner) och två olika slags mätinstrument (evalueringsmått och kognitionsmått) ger fyra olika möjliga strategier att studera aktörers uppfattningar om politiska avstånd. De fyra angreppssätten kan åskådliggöras med hjälp av en fyrfältsfigur (se figur 1.1).

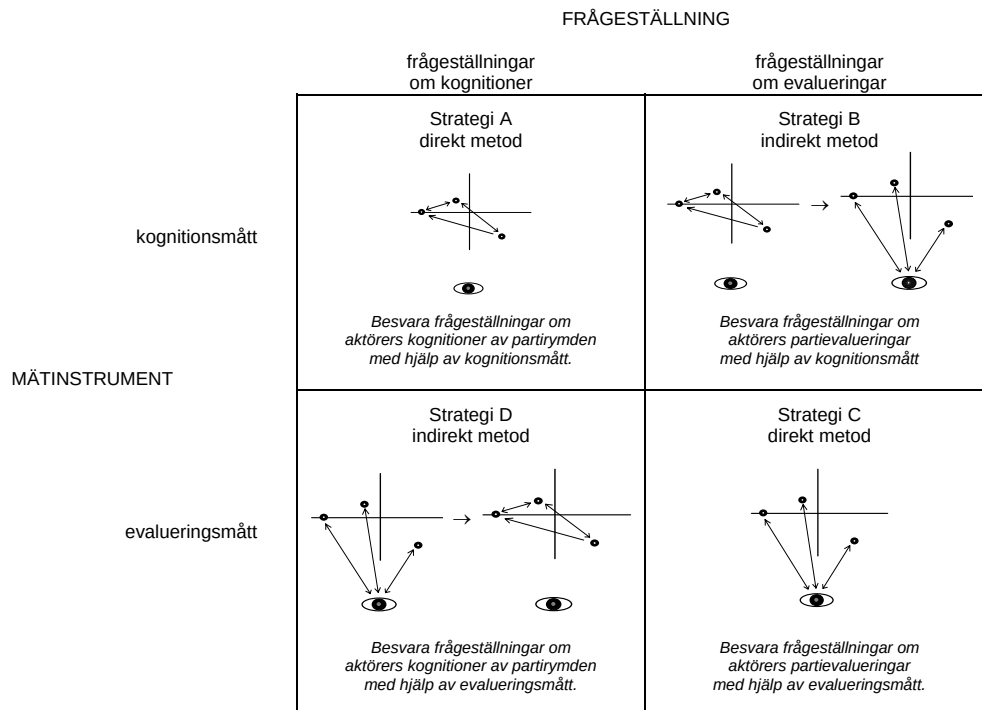
Strategi A) *Att besvara frågor om aktörers kognitioner av partirymden med hjälp av kognitionsmått* (se figur 1.1). Det direkta och mest använda sättet att undersöka väljarnas perceptioner av partiernas positioner längs olika dimensioner är att utnyttja olika

23 I Nannestads studie jämfördes de danska väljarnas uppfattningar av partirymden med Folktingsledamöternas faktiska röstningsbeteende i Folketingets val (1989). I van der Brugs studie jämfördes spatiala analyser av partiernas partiprogram med analyser av holländska väljares uppfattningar av partirymden (1996).

En kartläggning av den svenska partirymden

kognitionsmått. En vanlig teknik är att låta intervjupersoner placera in partierna längs olika skalor där ytteralternativen definierar dimensionens ändpunkter.²⁴

Figur 1.1 Fyra strategier att kartlägga hur aktörer uppfattar den politiska rymden.

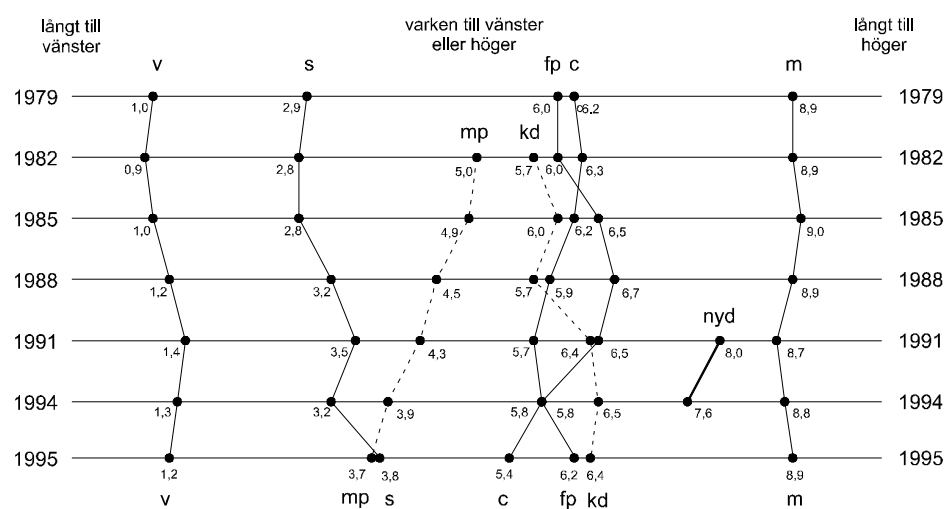
Vänster-högerskalan är det flitigast använda kognitionsmåttet av det här slaget, både i Sverige och internationellt. Naturligtvis kan väljare ges i uppgift att placera in partier även längs andra dimensioner. I Sverige har mätinstrument för att undersöka väljarnas uppfattningar av partiernas positioner längs en grön miljödimension, EU-dimension, flyktingdimension, jämställdhetsdimension och en kristen värde dimension använts under 1990-talet (se figur 1.2-1.3).²⁵

- 24 Till strategi A hör även mer direkta mättekniker för avståndsmätning där ordet 'avstånd' nämns explicit i frågetexten och där väljarna ombeds göra olika typer av avståndsjämförelser mellan partier eller par av partier. Sådana tekniker används sällan i de stora riksrepresentativa undersökningarna eftersom de tar upp mycket utrymme i enkät- och intervjuundersökningar. Metodexperiment med frågeinstrument av det här slaget rapporteras i Oscarsson (1994c). Svenska analyser av data som producerats med hjälp av så kallad *cartwheel*-teknik (se Coombs 1964) finns i Särllvik (1976).
- 25 Den svenska premiären för användandet av åsiktsdimensioner där väljarna får placera in partierna var sannolikt den så kallade KIS-undersökningen (Kärnkraften i Samhället) 1989. Då fick intervjupersonerna i uppdrag att placera in sig själva och partierna längs en *grön dimension* (se

Kapitel 1

Tidigare svenska tillämpningar av strategi A har lärt oss mycket om hur väljarna uppfattar den politiska rymden och i vilken utsträckning dessa uppfattningar har betydelse för hur de formar sina politiska preferenser. Väljarnas partiplaceringar visar bland annat att polariseringen i det svenska partisystemet (avståndet mellan vänsterpartiet och moderaterna) har minskat något under 1980-talet, att miljöpartiet sedan det bildades uppfattats stå allt längre till vänster och att socialdemokraternas vänster-högerposition successivt förflyttats åt höger mellan 1985 och 1995 (se figur 1.2). Studier av väljarnas kognitioner av partiernas positioner längs ett antal nya konfliktdimensioner har kunnat visa att flera av dem har haft betydelse för väljarnas åsiktsbildning och partival under den senaste tioårsperioden. Längs flera av de nya åsiktsdimensionerna skiljer sig partierna rejält åt och på ett annorlunda sätt jämfört med den traditionella vänster-högerdimensionen (se figur 1.3).

Figur 1.2 *Väljarnas kognitioner av partiernas positioner längs vänster-högerskalan i samband med riksdagsvalen 1979-1994 och Europaparlamentsvalet 1995 (medeltal).*

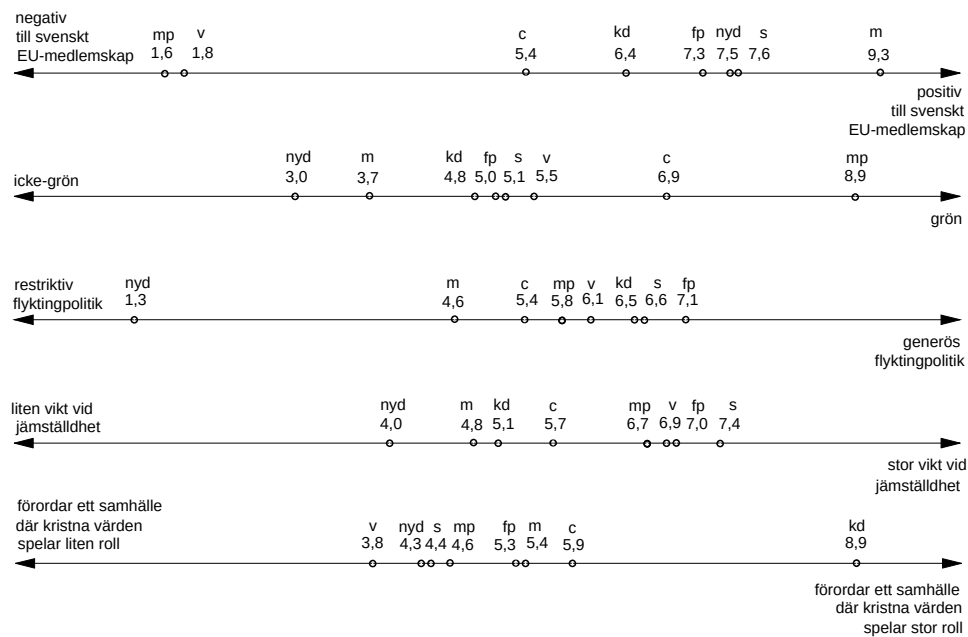
Kommentar: Resultaten från riksdagsvalen 1979-1994 har tidigare publicerats i Gilljam & Holmberg (1995:61). För fullständiga frågetexter, se Appendix B.

↓↓↓

tex Bennulf 1994:245). I folkomröstningsundersökningen 1980 fick väljarna möjlighet att placera in sig själv och de olika alternativen (linje 1, linje 2 och linje 3) längs en *kärnkraftsskala* från -5 (mycket negativ till kärnkraften) till +5 (mycket positiv till kärnkraften), se Holmberg & Asp (1984:322).

En kartläggning av den svenska partirymden

Figur 1.3 Väljarnas kognitioner av partiernas positioner längs EU-dimensionen, den gröna dimensionen, flyktingdimensionen, jämställdhetsdimensionen och den kristna dimensionen 1994 (medeltal).

Kommentar till figur 1.3: Resultaten för de fyra översta dimensionerna, EU-dimensionen, den gröna dimensionen, flyktingdimensionen och jämställdhetsdimensionen är hämtade från 1994 års valundersökning (se Gilljam & Holmberg 1995:61). Väljarnas genomsnittliga partiplaceringar längs den kristna dimensionen är hämtade från 1994 års SOM-undersökning (se Bennulf, Hagevi & Oscarsson 1995). För fullständiga frågetexter, se Appendix B. Åsiktsdimensioner andra än vänster-höger har använts sedan början av 1970-talet i amerikanska valundersökningar för att undersöka väljarnas uppfattningar av partiernas och kandidaternas ställningstaganden i konkreta sakfrågor om bland annat abort, försvar, sjukvård och jordbruk. Numera förekommer åsiktsdimensioner av det slaget regelbundet även i norska, brittiska, holländska och tyska valundersökningar.

Strategi B) Att besvara frågor om aktörers partievalueringar med hjälp av kognitionsmått (se figur 1.1). Forskningsstrategin att mäta aktörers sympatier för olika partier med hjälp av kognitionsmått är ett relativt ovanligt men rimligt tillvägagångssätt i situationer då bra evalueringsmått saknas (se t ex Luttbeg & Gant 1985:86). Förutsättningen för att strategin skall fungera är att det finns information om såväl väljarnas egen position som partiernas positioner längs olika konfliktdimensioner. Då kan avståndet mellan väljarna och de olika partierna användas som en operationalisering av gillande: Ju närmare ett parti väljaren befinner sig, desto mer antas väljaren gilla partiet. Kognitiva avstånd mellan egen position och de olika partiernas position används som ett mått på evaluativa avstånd.

Kapitel 1

Varken strategi A eller B kommer att följas i den här studien. Min forskningsstrategi inbegriper att besvara frågeställningar som kan föras in under strategi C eller strategi D. Till strategi C hör frågor om *fördelningen* av väljarnas partievalueringar. Till strategi D hör frågor om *strukturen* i väljarnas partievalueringar.

Strategi C) *Att besvara frågor om aktörers partievalueringar med hjälp av evalueringsmått* (se figur 1.1). En direkt metod för att besvara frågor om väljarnas sympatier för olika partier är att utnyttja evalueringsmått. Intervjupersoner tillfrågas helt enkelt om vilka sympatier och antipatier de känner inför de olika partierna. Normalt tillfrågas intervjupersonerna endast om vilket parti de tycker bäst om och hur intensiva känslor de känner för det egna partiet. Mer sofistikerade evalueringsmått kan utnyttjas för att kartlägga den dolda opinionen. Med hjälp av exempelvis graderings- och rangordningstekniker kan väljarnas sympatier för *samtliga* partier och väljarnas fullständiga partipreferensordningar erhållas.

Alla frågeställningar som rör *fördelningen av väljarnas partipreferenser* i den dolda opinionen sorteras in under strategi C. Hit hör till exempel frågor om vilka partier väljarna tycker näst bäst om och huruvida styrkeförhållandena mellan partierna ser likadana ut och förändras på samma sätt i andrahands- och tredjehandsopinionen som de gör i förstahandsopinionen. Vilka och hur många partipreferensordningar förekommer bland väljarna? Med strategi C eftersöks alltså nödvändig grundläggande kunskap om en hittills inte kartlagd dold väljaropinion — och det är denna kunskap som sedan utnyttjas vid tillämpningen av strategi D.

Strategi D) *Att fråga om aktörers kognitioner av partirymden med hjälp av evalueringsmått*. En indirekt metod för att undersöka hur väljarna uppfattar partirymden är att studera strukturen i väljarnas evalueringar av partierna, något som man skulle kunna kalla för *evalueringsstruktur* eller *preferensstruktur*. Data om väljarnas partievalueringar och partipreferensordningar kan analyseras med hjälp av olika skalningstekniker eller användas i olika mått på avstånd mellan partier (se bl a Coombs 1964; Converse 1966b; Särllvik 1976; Rabinowitz 1978; Listhaug, Macdonald & Rabinowitz 1990; Rabinowitz, Macdonald & Listhaug 1991).

Alla frågeställningar som rör *strukturen i väljarnas partipreferenser* i den dolda opinionen sorteras in under strategi D. Det praktiska studiet av *preferensstrukturen* inbegriper undersökningar av vilka partievalueringar som förekommer oftare tillsammans än andra och vilka *kombinationer* av partievalueringar som finns representerade bland väljarna. Olika analystekniker står till buds för att svara på frågor om den övergripande konfliktstrukturen i partisystemet: I vilken utsträckning är väljarnas partievalueringar *förenliga* med olika konfliktmodeller av det svenska partisystemet? Vilka och hur många latent, underliggande konfliktdimensioner kan ha producerat en given uppsättning partipreferensordningar? Genom analyser av preferensstrukturen kan jag fastställa hur partiernas inbördes avståndsrelationer ser ut i väljarnas ögon och hur många och vilka konfliktdimensioner som strukturerar väljarnas uppfattningar av partirymden.

Avhandlingens huvudsyfte sammanfaller med strategi D — det vill säga *att besvara frågeställningar om väljarnas kognitioner av partirymden med hjälp av evalueringsmått*. Strategi C betraktar jag som en nödvändig förutsättning för strategi D. En stor uppsättning frågeställningar som sorteras under strategi C kommer att behandlas. Den detaljerade kartläggningen av *fördelningen* av väljarnas partievalueringar i den

En kartläggning av den svenska partirymden

dolda opinionen motiveras av stor kunskapsbrist. För att kunna genomföra analyser av *strukturen* i väljarnas partievalueringar på ett kompetent sätt är god kännedom om det empiriska materialet nödvändigt — vi behöver helt enkelt veta mer om hur den dolda opinionen ser ut och förändras. Nyvunna kunskaper om den dolda väljaropinionen är *dessutom* tillämpbara inom en lång rad statsvetenskapliga forskningsområden, något som jag kommer att argumentera mer utförligt för längre fram.

Operationaliseringar

Grundantagandet som gör det möjligt att dra slutsatser om väljarnas kognitioner av partirymden med hjälp av evalueringsmått (strategi D) är att *politiska avstånd mellan väljare och partier* kan operationaliseras som graden av gillande för partiet: Ju mer omtyckt ett parti är desto kortare är det politiska avståndet mellan väljaren och partiet. Kunskaper om dessa sympatiavstånd kan i efterföljande analyser användas för att dra slutsatser om hur väljarna uppfattar avstånden *mellan* partierna och den övergripande konfliktstrukturen i partisystemet.²⁶

Relationen mellan politiska avstånd och graden av gillande har redan introducerats genom att huvudantagandet återfinns i Downs spatials modell över partikonkurrens. Men operationaliseringen faller också tillbaka på en av de mest väl etablerade resultaten inom experimentell socialpsykologi, nämligen att *åsiktslikhet (attitude similarity)* är intimt relaterad till attraktion (*attraction*). Att graden av gillande är en positiv funktion av graden av likhet i åsikter och värderingar är en av socialpsykologins mest säkerställda principer (Byrne, Bond & Diamond 1969; Byrne 1971; se även Granberg 1993:107).

Avståndsmätningar med hjälp av evalueringsmått syftar att komma åt vad väljarna 'känner i magen' inför olika politiska alternativ — det vill säga väljarnas *affektiva respons* eller 'gut feeling'.²⁷ Det finns flera typer av evalueringsmått för att uppskatta individers gillande eller ogillande av olika stimuli. Ett sådant mätverktyg är den så kallade känslotermometern — *the feeling thermometer* — som introducerades i amerikanska valundersökningar vid mitten av 1960-talet. Användandet av känslotermometern spreds sedan mycket snabbt till europeiska surveyundersökningar. I den amerikanska originalversionen fick intervjupersonerna i uppgift att

26 Det här sättet att operationalisera politiska avstånd är ingen nyhet. Politiska avstånd har i flera tidigare undersökningar operationaliserats som ett slags *psykologiska* eller *känslomässiga* avstånd som har att göra med graden av likhet mellan objekt, företrädelsevis mellan väljare och partier (Converse 1966b:183; Converse & Valen 1971; Särilvik 1968, 1976:13; Defares & van der Werff 1968; Mauser & Freyssinet-Dominjon 1976; Granberg 1993; Hagevi 1994).

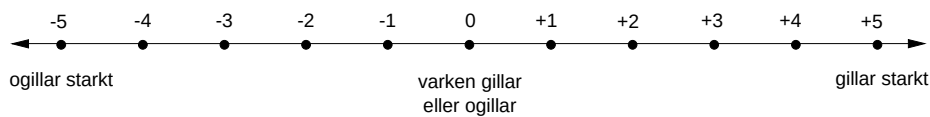
27 Socialpsykologerna definierar affekt som ett fysiskt tillstånd som kan upplevas skönt (positiv affekt) eller obehagligt (negativ affekt) i olika utsträckning (Ottati & Wyer 1993). Även om affektiva reaktioner inte alltid är direkt observerbara — exempelvis i form av pupillreaktioner, svettningar eller muntorrhet — betraktas de i allmänhet som mycket betydelsefulla för individers bedömningar och agerande. Den begreppsliga länken mellan individers affektiva reaktioner och deras evalueringar av stimuli har inte varit helt tydlig inom socialpsykologisk forskning (se Eagly & Chaiken 1993:12).

Kapitel 1

ge partier och kandidater poäng mellan 0 och 100 efter hur varma sympatier de kände.²⁸

I Sverige användes i 1968 års valundersökning en 101-gradig skala från -50 till +50 som påminner om det amerikanska originalet. Sedan 1979 års valundersökning har istället en elvgradig ogillar-gillarskala från -5 (ogillar starkt) till +5 (gillar starkt) använts. Motsvarande skala används i de sedan 1986 årligen återkommande SOM-undersökningarna (se figur 1.4).²⁹ Väljarnas poängsättningar av partierna längs ogillar-gillarskalan utgör det empiriska datamaterialet i merparten av mina analyser.

Figur 1.4 Den elvgradiga ogillar-gillarskalan.

Det är inte helt självklart vad som egentligen mäts med den elvgradiga ogillar-gillarskalan. Väljarnas poängsättning av ett parti längs ogillar-gillarskalan betraktas som en *evaluativ respons*, det vill säga resultatet av en *evalueringsprocess*. I många av socialpsykologernas teoretiska modeller antas människors evalueringar bestå av tre olika komponenter: en kognitiv komponent, en affektiv komponent och en handlingskomponent (Rosenberg & Hovland 1960; Triandis 1971; McGuire 1985; Eagly & Chaiken 1993; Iyengar & McGuire 1993). Rimligen väger komponenterna olika tungt för olika väljare: en väljare kan, i varierande utsträckning, värdera partiet utifrån sina kunskaper om partiets politik och partiets ståndpunkter i olika sakfrågor (kognitioner), utifrån känslomässiga överväganden (affekt) eller utifrån en handlingsberedskap för att rösta på partiet (handling).

I vilken utsträckning väljarnas totalbedömning av partierna byggs upp av de tre olika komponenterna låter sig inte undersökas i den här studien. Många studier visar att de tre komponenterna (kognition, affekt, handling) samvarierar mycket starkt med varandra och därför kan föras tillbaka på en och samma underliggande *evalueringsdimension* (Eagly & Chaiken 1993:12). Alla tre komponenterna har i studier av valarbeteende visat sig vara goda förklaringsfaktorer till väljarnas poängsättningar av partierna på den här typen av skalor: Väljarnas samlade värdering av

28 Upphovsmannen till temperaturskalan är Aage R. Clausen (Särlvik 1976:13; se även Weisberg & Rusk 1970:1168). Den amerikanska versionen av skalan debuterade i 1966 års amerikanska valundersökning och har där använts regelbundet alltsedan dess. Studier av väljarnas affektiva respons på politiska stimuli var inspirerade av Michiganskolans partiidentifikationsmodell som introducerades i början av 1960-talet (Campbell, Converse, Miller & Stokes 1960). Med hjälp av känslotermometern kunde väljarnas känsla av samhörighet och identifikation uppmätas för många olika stimuli och inte bara för de olika partierna. Partiidentifikationsbegreppet stimulerades av nya rön inom socialpsykologi och identitetsteori och faller ytterst tillbaka på psykologen Sigmund Freuds verk om ledarnas roll i sociala grupper och utvecklande av begreppet *fadersidentifikation* (se Wängnerud 1993:4-5).

29 Se appendix B för detaljer kring frågeformuleringar och frågetexter.

En kartläggning av den svenska partirymden

ett parti är för det första en funktion av åsiktlikhet i enlighet med den downsianska närhetsröstningsteorin (kognitioner), för det andra en funktion av de känslomässiga banden till det egna partiet, enligt Michiganskolans välkända partiidentifikationsmodell (affekt), och för det tredje en funktion av väljarnas egna uppfattningar om hur sannolikt det är att de faktiskt röstar på partiet (handling).

Socialpsykologerna kan inte ge bestämda svar på frågan i vad mån väljarnas evalueringar består av affektiva och kognitiva element. Det råder oenigheter också kring hur den kausala relationen mellan affekt och kognition är beskaffad, det vill säga om affektiva eller kognitiva komponenter aktiveras först i samband med att stimuli evalueras.³⁰ Jag har inte funnit någon god anledning att ta ställning i dessa diskussioner, och det är heller inte nödvändigt för att genomföra i min studie. Det räcker att betrakta väljarnas poängsättningar av partierna längs ogillar-gillar-skalan som uttryck för en *samlad bedömning* av partiet längs en evalueringsdimension. Huruvida underliggande, latent ideologiska konfliktdimensioner formar väljarnas evalueringar av partierna är i det här sammanhanget en *empirisk* fråga.

Evalueringsmått är bättre än kognitionsmått

Strategin att utnyttja evalueringsmått för att studera väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen (strategi D) har åtminstone fyra fördelar framför den flitigare använda strategin att utnyttja kognitionsmått för att besvara samma frågor (strategi A).

För det första är det enklare att uttrycka sympatier eller antipatier för ett parti än att placera in partiet längs en åsiktsdimension. Förklaringen är helt enkelt att den senare uppgiften kräver betydligt större kunskap och eftertanke än uppgiften att uttrycka gillande och ogillande. Evalueringar kan därför sägas vara mer *kognitivt neutrala* än kognitioner. Sympatiskalor diskriminerar inte mindre informerade och okunniga väljare i lika hög utsträckning som kognitionsmått.

30 I de flesta traditionella modeller för informationsbehandling föregår kognitiva processer evaluering. Evalueringar är som det heter *postkognitiva*. En sådan modell antar att väljarna först måste genomföra kognitiva analyser av för- och nackdelar innan de förmår uttrycka gillande eller ogillande för ett politiskt parti. I artikeln *Feeling and thinking. Preferences need no inferences* presenterar den amerikanske psykologen Robert B. Zajonc bevis i en annan riktning. Zajonc menar att attraktion för stimuli helt föregår kognitiva processer: "I argue ... that, to arouse affect, objects need to be cognized very little — in fact minimally" (1980:154). Det betyder i så fall att många väljare förmår att sekundschnabbt tala om vad de tycker om ett parti — och gör det dessutom gärna — innan de väger in eventuella kognitiva komponenter i sin totalbedömning. Att väljarnas partievalueringar innehåller mycket få eller minimalt med kognitiva komponenter gör emellertid inte evalueringarna mindre intressanta. Tvärtom har socialpsykologernas experimenterande visat att människors evalueringar sällan ljuger när det gäller likhet i politiska sakfrågor — attraktion och sympati är mycket goda mått på närhet i politiska åsikter och värderingar (Byrne, Erwin & Lamberth 1970; Byrne 1971).

Robert B. Zajonc menar att vi människor har ett stort behov av och därför är vana vid att avge samlade omdömen utan att ha särskilt mycket 'på fötterna' i form av kognitioner. Ett exempel är att vi på ett ögonblick bestämmer huruvida vi tycker om en person eller inte (Zajonc 1980). Därför är evalueringar goda mått på politiska avstånd. Även om en väljares evaluering av ett parti är närmast reflexmässig och tappad på all kognition avslöjar dessa evalueringar mycket om hur nära eller långt ifrån väljaren står partiet.

Kapitel 1

I de svenska valundersökningarna placerar omkring 80 procent av intervjupersonerna ut samtliga partier längs vänster-högerskalan (Bennulf 1994:236). Motsvarande andel som poängsätter alla partier på den elvagrådiga ogillar-gillarskalan är högre, 97 procent (Oscarsson 1995b:51). Resultaten från studier där evalueringsmått används är därför *mer representativa* än resultat från studier där kognitionsmått används. Skattningar av exempelvis vänster-högerdimensionens betydelse för formerandet av väljarnas partievaleringar i förhållande till andra konfliktdimensioner blir mer rättvisande.

För det andra är evalueringsmått mer okänsliga än kognitionsmått för förändringar över tid. Väljarnas tolkningar av termer som 'vänster' och 'höger' förändras sannolikt mer under en trettioårsperiod än termerna 'gilla' och 'ogilla'. Evalueringsmått är således att föredra framför kognitionsmått i studier av hur partirymden förändras över tid.

För det tredje menar jag att strategi D ger mer tillförlitliga resultat än strategi A eftersom idén med de analystekniker som utnyttjas innebär att *samtidigt* studera resultatet av *många* evalueringsprocesser istället för en process i taget.

Tidigare forskning har pekat på att det finns reliabilitetsproblem med sympatiskalar som ogillar-gillarskalan. Det förekommer mycket *slumpmässiga fluktuationer* i preferensdata (Weisberg & Rusk 1970; Rabinowitz 1978). Metodexperiment har bekräftat att svarsstabiliteten vid upprepade mätningar är relativt låg för den elvagrådiga ogillar-gillarskalan. I det här avseendet kan vi dock trösta oss med att svarsstabiliteten för kognitionsmått som vänster-högerskalan befinner sig på en motsvarande nivå.³¹

Bristande reliabilitet hos vårt huvudsakliga mätinstrument är givetvis inte något positivt. Därför behöver vi ta hänsyn till denna egenskap i de analyser som genomförs. Lyckligtvis har samhällsvetenskaplig forskning utvecklat en hel arsenal av psykometriska tekniker som drastiskt minskar oönskade effekter av mätfel. Med tekniker som exempelvis multidimensionell utvecklingsanalys kan effekterna av mätfel till stor del neutraliseras. Därmed kan vi erhålla tillförlitliga resultat om strukturen i väljarnas partievaleringar.

För det fjärde är användandet av evalueringsmått en mer förutsättningslös strategi än att utnyttja kognitionsmått. Fördelen med att utnyttja evalueringsmått är att forskarens egna förväntningar om hur konfliktstrukturen i partisystemet ser ut inte tillåts ha någon inverkan på valet av undersökningsvariabler (Listhaug, Macdonald & Rabinowitz 1990:230). Uppenbara risker med att forskare väljer ut och använder kognitionsmått som de själva på förhand har konstruerat kan där-

31 Under hösten/vintern 1995 genomförde jag ett metodexperiment inom ramen för SOM-institutets årliga student-SOM undersökning som byggde på ett urval studerande vid Statsvetenskapliga institutionen, Institutionen för journalistik och masskommunikation och Förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet. 110 studenter fick möjlighet att använda den elvagrådiga ogillar-gillarskalan för att uttrycka sina sympatier för de olika partierna med knappt två veckors mellanrum. Undersökningen av panelstabiliteten visade visserligen genomgående mycket starka korrelationer (Pearsons *r* varierade mellan .77 och .92). Men andelen som placerade partierna på samma skalsteg längs den elvagrådiga ogillar-gillarskalan vid båda mättillfällena varierade mellan 40 och 51 procent. Andelen studenter med *exakt* samma preferensordning av partierna var bara 9 procent (Oscarsson 1996c).

med undvikas. Det är nämligen inte alls säkert att de analysverktyg i form av konfliktdimensioner som forskare själv utvecklar är de som verkligen har betydelse för hur väljarna formar sina politiska preferenser. Med en strategi med kognitionsmått riskerar valet av mätinstrument i högre utsträckning att bli avgörande för resultaten än om vi utnyttjar evalueringsmått.

Genom att uteslutande förlita sig på evalueringsmått finns större möjligheter att låta empirin ensam fälla avgörandet om hur många och vilka konfliktdimensioner som bygger upp den svenska partirymden och vad som strukturerat väljarnas partievalueringar. Kartläggningsstrategier där enbart evalueringsmått används ger således mindre forskar-*bias* i resultaten och är mer förutsättningslösa än strategier som inbegriper användande av kognitionsmått.

Sammanfattningsvis föredrar jag evalueringsmått framför kognitionsmått i studiet av väljarnas uppfattningar av partirymden därför att jag uppnår *större representativitet, större jämförbarhet över tid och större tillförlitlighet i resultaten*. Den valda strategin är dessutom *en mer förutsättningslös strategi* när det gäller att besvara studiens frågeställningar.

Vid sidan av de fyra skäl som har angivits finns dessutom skäl av mer praktisk natur som har med tillgången på empiriskt material att göra. Kognitionsmått som den elvagrådiga vänster-högerskalan började användas först i samband med 1979 års valundersökning och väljarnas partiplacementer längs andra åsiktsdimensioner än vänster-höger har endast uppmäts vid enstaka tillfällen under den senaste tioårsperioden. Den bristande materialtillgången när det gäller kognitionsdata skall kontrasteras mot den mycket goda tillgången på jämförbara evalueringsdata: Uppgifter om svenska väljares näst bästa partier finns att tillgå från varje riksdagsval sedan de svenska valundersökningarna startade 1956. Sympatiskalor av ogillar-gillarskalans typ har använts sedan 1968. Genom att använda evalueringsmått kan vi alltså kartlägga den svenska partirymden under en betydligt längre period än vad vi skulle ha kunnat med hjälp av kognitionsmått.

1.5 Kartläggning till vilken nytta?

Eftersom jag utnyttjar en flitigt använd spatial modell och eftersom jag har valt att analysera evalueringsdata kan flera statsvetenskapliga forskningsfält ha nytta av kunskaper om fördelningen av och strukturen i den dolda väljaropinionen. Det gäller i första hand forskning där *avstånd* — mellan väljare och partier respektive mellan partier — ingår som viktiga teoretiska byggstenar. Kännedom om hur preferensstrukturen är beskaffad är värdefull för forskning om väljarbeteende och partikonkurrens och kan ge upplysningar om de elektoral förutsättningarna för partisamarbete och koalitionsbildning. För att beskriva och förklara partiernas strategier eller elektoral fram- och motgångar är uppgifter om partiernas inbördes positionstaganden längs viktiga konfliktdimensioner värdefullt.

Kartläggningen av den dolda opinionen producerar ny kunskap som är möjlig att tillämpa på olika forskningsområden. I den här studien kommer jag utnyttja kunskaper om den dolda opinionen i ett antal analyser som har direkt relevans för studiet av *väljarbeteende* och *partikonkurrens*. Dessa tillämpningar fyller flera funktioner. De är till för att utvärdera om min forskningsstrategi är fruktbar så tillvida att

Kapitel 1

dess resultat kan utnyttjas i fortsatta analyser. Genom att relatera kartläggningens resultat till väljarbeteende och partikonkurrens kan jag ge en rikare beskrivning av hur den politiska rymden ser ut och förändras i väljarnas ögon och föra resonemang om dessa förändringars *konsekvenser* för partier och väljare.

Väljarbeteende

Eftersom studien handlar om väljare är det naturligt att relatera studien till forskningen om väljarbeteende. Hur väljarna uppfattar den verklighet i vilken de befinner sig är rimligen betydelsefullt för hur de sedan väljer att agera. Därför har en kartläggning av hur väljarna uppfattar konfliktstrukturen potential att tillföra ny kunskap om varför väljare röstar och varför väljare röstar som de gör. I den downsianska närhetsröstningsmodellen räcker det ju att veta vilket parti en väljare uppfattar står närmast sin egen ideologiska position för att vi skall kunna göra en kvalificerad gissning om vilket parti han eller hon tänker rösta på.

Studiet av väljares uppfattningar av partirymden har redan motiverats i inledningen av kapitlet: Det är betydelsefullt för det demokratiska systemets funktions-sätt att medborgarna har god kännedom om den politiska konfliktstrukturen. Väljarnas syn på konfliktstrukturen är ett *ideologiskt förenklingsverktyg* som hjälper väljaren att orientera sig på det politiska slagfältet. Väljare som inte kan uppfatta särskilt väl vad som skiljer partierna åt har svårt att välja och finner därför kanske rösthandlingen meningslös.

Betydelsefulla förändringar av de svenska väljarnas beteende under den senaste trettioårsperioden motiverar ett sökande efter mer kunskaper om *stabiliteten* i väljarnas partipreferenser i den dolda opinionen. Partiernas minskade 'grepp' om väljarna — den sjunkande partiidentifikationen och den ökande väljarrörligheten — ökar behovet av detaljerad kunskap om hur föränderliga väljarnas partipreferenser egentligen är. Frågan är om den större ombyttheten när det gäller väljarnas förstapreferenser också återfinns i den dolda väljaropinionen? Är den dolda opinionen mer eller mindre föränderlig än förstahandsopinionen?

Kunskaper om stabiliteten i den dolda opinionen är potentiellt värdefulla i analyser av väljarbeteende såsom partibytten, röstdelning och taktisk röstning. Det beror på att det sannolikt är de partier som väljarna tycker näst bäst om och tredje bäst om som i första hand kommer ifråga när de taktikröstar, byter parti eller väljer att rösta på olika partier i kommun- och riksdagsval (Gilljam & Oscarsson 1994; Oscarsson 1996b). Med ett mindre antal exemplifierande analyser söker jag fastställa i vilken utsträckning kunskaper om väljarnas näst bästa parti kan användas för att predicera till vilket parti partibytarna byter till under valkampanjer och mellan valen. Frågan är i vilken utsträckning kunskaper om den dolda opinionen kan användas för att predicera partibytten?

Partikonkurrens

I alla demokratiska system *konkurrerar* partier eller partirepresentanter om väljarnas röster vid regelbundet återkommande val. Partikonkurrens är därför en av den moderna demokratins mest framträdande egenskaper. Kravet på ett kompetitivt partisystem ingår i många definitioner av demokrati (Schumpeter 1950; Dahl 1971; Ström 1989). Frågan om hur väljarna uppfattar de politiska alternativ de

En kartläggning av den svenska partirymden

ställs inför och vilka underliggande konfliktstrukturer som ligger till grund för dessa uppfattningar är därför viktig för att beskriva och förstå elektoral konkurrens.

Statsvetarna Michael Laver och Ben W. Hunt (1992) väljer att beskriva *partikonkurrens* som en kontinuerlig process utan början och slut. De tillhör de statsvetare som förespråkar forskningsansträngningar i riktning mot en mer dynamisk partikonkurrens teori (Laver 1989) — vilket innebär större uppmärksamhet för det kontinuerligt pågående samspelet mellan vad partierna sänder för budskap till väljarna och väljarnas reaktioner på dessa budskap.

Också för mitt ändamål är det fruktbart att betrakta partikonkurrensen som en slags cyklisk process: Vid varje given tidpunkt har medborgarna en uppsättning preferenser för politiska alternativ och ståndpunkter. På grundval av dessa preferenser väljer medborgarna partier i samband med regelbundet hållna val. De avgivna rösterna översätts, genom valsystemet försorg, till ett valresultat som ligger till grund för tillsättning av platser i det nationella parlamentet. Valresultatet ger nya förutsättningar för partiernas konkurrens om väljarnas gunst. Partierna söker utifrån denna situation förändra väljarnas politiska preferenser på olika sätt. Cirkeln är sluten.³²

När vi väljer att betrakta partikonkurrensen som en kontinuerlig process kan den här studiens centrala variabel — *väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen* — användas både som en oberoende och en beroende variabel i studier av partikonkurrens. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen kan samtidigt betraktas som ett *resultat av* hittillsvarande partikonkurrens och som en *förutsättning för* framtida konkurrens mellan partierna (se figur 1.5). I det första fallet är väljarnas syn på partirymden en beroende variabel — variationer i denna variabel betraktas som ett resultat av partiernas inbördes interaktioner. I det andra fallet är väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen istället en oberoende variabel och orsakar variation i partiernas interaktioner.

Vi betraktar först väljarnas syn på konfliktstrukturen som en *beroende variabel*. Partiernas agerande på den elektoralarenan är ämnade att påverka väljarnas röstningsbeslut. I kampen om väljarnas röster står ett stort antal strategier till partiernas förfogande. De flesta av dessa strategier kan med fördel beskrivas i avståndstermer och modelleras inom ramen för en spatial modell: partierna försöker profilera sig i olika sakfrågor, staka ut ett eget område av den politiska rymden där de tror att många väljare finns, närma sig och fjärma sig från varandra i viktiga

³² Den dolda väljaropinionen är inte bara betydelsefull i samband med valen. Partierna måste ta hänsyn till förändringar av politiska preferenser bland väljarna fortlöpande under mandatperioderna. Enligt Laver och Hunt tar konkurrensen mellan partierna aldrig rast: "[The process of party competition] continues to play an informal role ... in the sense that politicians develop their strategies in anticipation of the behavior of the electorate at subsequent elections. They do certain things because they expect these to win; they avoid actions that they expect to lose votes. The fact that politicians anticipate the results of future elections means that changes in the preferences of the electorate are reflected in the strategies of political parties, even after the electoral phase is over." (Laver & Hunt 1992:2). Därför är det betydelsefullt att kartlägga den dolda väljaropinionen också under mellanvalsperioderna. I den här studien är det genom de årligen återkommande SOM-undersökningarna som mellanvalsperioderna kan kartläggas.

Kapitel 1

frågor, berömma och kritisera varandras politik eller agerande. Andra typer av närmanden skulle kunna vara olika former av partisamarbeten.

Vi antar att alla partiinteraktioner (mellanpartihandlingar) kan modelleras i form av *spatiala avstånd* och beskrivas i termer av *närmanden* och *fjärmänden*.³³ Partiernas närmanden och fjärmänden orsakar förändringar i väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet och därmed i väljarnas politiska preferenser i den dolda opinionen. Förväntningen är att väljarna uppfattar kortare avstånd mellan två partier om de närmar sig varandra och längre avstånd mellan två partier om de fjärmär sig från varandra.

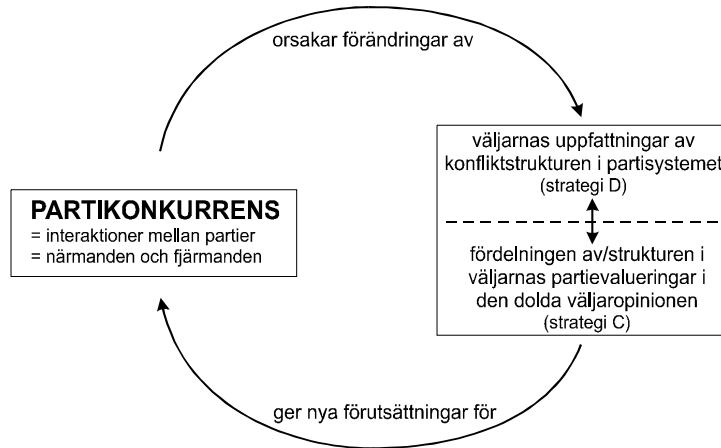
De flesta närmanden och fjärmänden äger rum med viss regelbundenhet eller på ett systematiskt sätt — till exempel i enlighet med en ideologisk konfliktdimension — och är till för att demonstrera partiets generella ståndpunkt eller position i den ideologiska rymden. Genom att ständigt relatera sitt budskap till de mest avgörande skiljelinjerna, eller markera avståndstagande från ett visst parti eller en viss idé, kan partierna på ett effektivt sätt tala om för väljarna vem som är vän och fiende i politiken. Partierna kan också utnyttja närmanden och fjärmänden för att söka sig mot nya positioner i den politiska rymden.

I den här studien genomförs *inte* någon systematisk jämförelse av hur partiers närmanden och fjärmänden på nationell nivå påverkar väljarnas syn på konfliktstrukturen. Överensstämmelsen mellan partiernas *faktiska* positionsförändringar och väljarnas *uppfattningar* av partiernas avståndsförhållanden kommer dock att diskuteras fortlöpande.

³³ Det är vanligt att definiera partisystem som en uppsättning interaktioner mellan partier: "*a party system is ... the system of interactions resulting from inter-party competition*" (Sartori 1976:44). Den svenske statsvetaren Gunnar Sjöblom har på motsvarande sätt betraktat relationerna mellan partierna som interaktionsströmmar: "*...streams of interaction*" (Sjöblom 1968:174). I min studie är det rimligt att modellera dessa interaktioner som spatiala avstånd. Avstånden mellan partierna i partisystemet är den politiska rymdens byggstenar. Antalet mellanpartiavstånd som ett partisystem består av är en funktion av antalet partier i systemet. Exempelvis har ett fempartisystem 10, ett sexpartisystem 15, ett sjupartsystem 21 och ett åttapartisystem 28 mellanpartiavstånd. Grafiskt kan varje mellanpartiavstånd representeras i form av en linje mellan två punkter (se nedan). Den ökande komplexitet som följer med fler partier ställer inte bara högre krav på väljare och partier i den moderna partidemokratin. Det innebär också att studiet av väljarnas uppfattning av partiavstånd och av förutsättningarna för partikonkurrens på den elektoralarenan med nödvändighet måste bli mer sofistikerat.

En kartläggning av den svenska partirymden

Figur 1.5 Väljarnas uppfattningar av partirymden kan på en gång betraktas både som ett resultat av och som en förutsättning för partikonkurrens på den elektorala arenan.

Kommentar: Partikonkurrens som en cyklisk process: Partiers närmanden och fjärmanden orsakar förändringar av väljarnas syn på konfliktstrukturen i partisystemet (kartläggs med strategi D), som leder till förändringar av den dolda väljaropinionen (kartläggs med strategi C) som i sin tur skapar nya förutsättningar för partiernas konkurrens som föranleder nya närmanden och fjärmanden.

Väljarnas syn på konfliktstrukturen kan också betraktas som en *oberoende variabel* (se figur 1.5). Då tänker man sig att fördelningen av och strukturen i väljarnas partipreferenser i den dolda opinionen *ger nya förutsättningar* för framtida konkurrens mellan partierna: Vilka partier väljarna tycker om i andra, tredje och fjärde hand har förstås ingen *direkt* betydelse för fördelningen av politiska preferenser i demokratier eftersom det oftast är fördelningen av väljarnas *förstapreferenser* som ensamt avgör de inbördes styrkeförhållanden mellan partierna. Men för utformandet av partiernas strategier på den elektorala arenan har den dolda väljaropinionen en potentiell *indirekt* betydelse: Uppgifter om väljarnas näst bästa partier eller väljarnas fullständiga partipreferensordningar torde vara minst lika strategiskt viktig information för partierna som de uppgifter om partiernas styrkeförhållanden som framkommer i opinionsundersökningar.³⁴

Kunskap om hur den dolda opinionen ser ut antas vara värdefull för partierna när de skall utforma och sjösätta strategier på den elektorala arenan. Uppgifter om hur fördelningen av *andrapreferenser* ser ut bland väljarna kan till exempel användas på två sätt: För det första kan informationen om de egna partisympatisörernas andrapreferenser utnyttjas för att identifiera till vilka andra partier man riskerar att

³⁴ Statsvetare som är på jakt efter generell kunskap om vilka krafter som strukturerar konkurrensen om politisk makt uppmuntras nu att ägna mer resurser åt att kartlägga just den dolda väljaropinionen: "[P]olitical scientists and opinion pollsters have amassed volumes of data charting voters' preference alignments across parties over time; but they have almost ignored the structure of voters' second or subsequent preferences, because those preferences do not immediately determine which political élite gains control of government" (Dunleavy 1996:284-285).

Kapitel 1

förlora väljare. För det andra kan information om fördelningen av väljarnas andrahandsympatier utnyttjas för att identifiera från vilka väljargrupper partiet har en möjlighet att *vinna* väljare. Det här sättet att tillämpa och tolka information om den dolda väljaropinionen kommer jag att utnyttja i analyserna av väljarnas andrapreferenser.

1.6 Studiens uppläggning

Avhandlingens sex empiriska kapitel (2-7) har vuxit fram i kronologisk ordning under avhandlingsarbetet. Kapitelindelningen följer till en början en *etappvis* kartläggning av den dolda väljaropinionen (strategi C). I tur och ordning genomförs analyser av fördelningen av väljarnas förstapreferenser (kapitel 2), väljarnas andrapreferenser (kapitel 3), väljarnas evalueringar av samtliga partier (kapitel 4) och väljarnas fullständiga partipreferensordningar (kapitel 5) för perioden 1956-1996.

Kartläggningen av den dolda väljaropinionen förbereder marken för undersökningar av väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet (strategi D): I kapitel 3 studeras partiavstånd och konfliktstrukturen genom att undersöka vilka *kombinationer* av första- och andrapreferenser som har varit vanliga bland väljarna under perioden. I kapitel 4 undersöks väljarnas uppfattningar av de politiska avstånden till det egna och andra partier. I kapitel 5 avanceras studien ytterligare genom att analysera den underliggande strukturen i väljarnas fullständiga partipreferensordningar. I de två avslutande empiriska kapitlen (kapitel 6 och 7) genomförs skalningsanalyser av väljarnas partipreferenser i syfte att konstruera spatiala modeller av det svenska partisystemet. De spatiala modellerna fungerar som en *sammanfattning* av hur de svenska väljarna har uppfattat de inbördes partiavstånden och den övergripande konfliktstrukturen i partisystemet under den senaste fyrtioårsperioden: Hur många och vilka latenta konfliktdimensioner behövs för att representera strukturen i väljarnas politiska preferenser? Den särskilda analysteknik som används för ändamålet — så kallad multidimensionell utvecklingsanalys — erbjuder unika möjligheter att tilldela både väljare *och* partier positioner i en gemensam politisk rymd. Detta ökar förutsättningarna att åstadkomma goda tolkningar av de spatiala modellerna av hur det svenska partisystemet har sett ut och förändrats i väljarnas ögon.

De förestående analyserna av den dolda väljaropinionen och av väljarnas syn på konfliktstrukturen i partisystemet täcker fyrtio år av modern svensk politisk historia. Denna historia har tidigare inte berättats mot bakgrund av analyser av den dolda väljaropinionen. Boken innehåller därför jämförelsevis detaljerade *historisk-deskriptiva redogörelser* för hur de olika partiernas stöd i den dolda väljaropinionen och avståndsförhållandena mellan partierna har utvecklats under perioden 1956-1996. De historiskt-deskriptiva inslagen fungerar som en *extern validitetstest* av resultaten och den är nödvändig för att kunna värdera fruktbarheten i den valda forskningsstrategin.

Kapitel 2

Väljarnas förstapreferenser

VÄLJARNAS FÖRSTAPREFERENSER — de partier som väljarna tycker bäst om — spelar en självklar huvudroll i den moderna demokratin. Förklaringen är enkel. Med få undantag är valsystemen i världens demokratier utformade så att röstberättigade medborgare ges möjlighet att lägga *en* röst på något av de alternativ som presenteras i samband med valen. Fördelningen av väljarnas förstapreferenser avgör partiernas inbördes styrkeförhållanden och ger förutsättningarna för partiernas agerande i parlamentet och på den elektorala arenan.

Aggregerade data om fördelningen av förstapreferenser ger dock mycket lite information om egenskaper hos den politiska rymden. Med enbart uppgifter om partiernas styrkeförhållanden kan inte deras inbördes avståndsförhållanden eller graden av dimensionalitet i partisystemet studeras. Analyserna av de svenska väljarnas förstapreferenser förtjänar en plats i den här boken av andra skäl.

Vilka partier svenska väljare har placerat på första plats i sina partipreferensordningar är en naturlig inledande frågeställning i en studie som syftar till en etappvis kartläggning av den dolda väljaropinionen. Det vore märkligt om analyserna av väljarnas partipreferensordningar inte omfattade även förstapreferenserna. Kartläggningen av förstapreferenser är också en historiskt-deskriptiv presentation av utvecklingen av det svenska partisystemet. Hur fördelningen av förstapreferenser har sett ut och förändrats under de senaste trettio åren tjänar här som en rekapitulation av modern svensk politisk historia.

Väljares förstapreferenser är ett välutnyttjat undersökningsmaterial i statsvetenskaplig forskning. Resultaten av röstsammanräkningar i samband med allmänna val har alltid varit säker och lättillgänglig information om väljarnas förstapreferenser. Offentlig valstatistik har därför kommit att utgöra det huvudsakliga empiriska materialet i studier av stabilitet och förändring av partisystem (se t ex Rose & Urwin 1970; Pedersen 1979; Bartolini & Mair 1990). Nyheten i förhållande till tidigare forskning är att här används opinionsdata — opinionsinstitutet SIFOs månatliga väljarbarometrar — istället för officiella valresultat. Förde-

Kapitel 2

len med långa tidsserier över partiernas opinionsstöd är att de kan fånga nyanserna i opinionsutvecklingen och synliggöra opinionsförändringar som äger rum mellan valen.¹

Syftet med det här kapitlet är att månad för månad kartlägga fördelningen av och stabiliteten i väljarnas förstapreferenser under perioden 1967-1997. Den första uppsättningen av frågeställningar gäller *fördelningen av väljarnas förstapreferenser*. Vilka partier har de svenska väljarna valt att placera i toppen av sina partipreferensordningar under de senaste trettio åren (avsnitt 2.2). Hur har styrkeförhållandena mellan partierna sett ut och förändrats i förstahandsopinionen? Vid vilka tidpunkter har partierna haft sina bästa respektive sämsta opinionssiffror?

Ett stabilt partisystem underlättar sannolikt etablering och reproduktion av gemensamma ideologiska förenklingsverktyg bland medborgarna. Så länge antalet partier och deras inbördes styrkeförhållande förblir oförändrat eller förändras mycket långsamt är möjligheterna goda att upprätthålla korrekta och gemensamma uppfattningar av partiernas inbördes avståndsrelationer och positioner längs viktiga konfliktdimensioner. Dessa möjligheter försämras om förändringstakten skruvas upp när det gäller till exempel introduktion av nya aktörer och nya sakfrågor. Destabilisering kan leda till att medborgarnas uppfattningar av konfliktstrukturen blir vagare.

Stabilitet och förändring av partisystem undersöks vanligtvis genom att studera förändringar i fördelningen av väljarnas förstapreferenser. Två vanliga argument för att västeuropeiska partisystem har destabiliserats sedan 1960-talet är att det elektorala stödet för gamla partier har blivit mindre och att väljarrörligheten har blivit större (Bartolini & Mair 1990). Sverige passar väl in i denna generella destabiliseringstrend. Frågan är på vad sätt dessa forskningsfynd kan kvalificeras genom att undersöka opinionsdata istället för valresultat. Kapitlets andra uppsättning av frågeställningar gäller *stabiliteten i väljarnas förstapreferenser* (avsnitt 2.3). Är 1990-talets svenska väljare mer ombytliga i sina politiska preferenser än 1960-talets? Mitt undersökningsmaterial tillåter också undersökningar av hur stabiliteten i väljarnas förstapreferenser förändras under mandatcyklerna: När äger de största opinionsförändringarna rum? Vid vilka tidpunkter är den aggregerade rörligheten i väljarkåren som störst?

1 Surveybaserad undersökningsverksamhet utanför vetenskapssamhället har blivit vanligt under den senare hälften av 1900-talet. Det är en lång amerikansk tradition att analysera aggregerade opinionsdata – en slags återanvändning som har visat sig fruktbar inom bland annat forskning kring opinionsbildning (se bl a Page & Shapiro 1992). I Sverige förekommer dock sällan att resultat från opinionsinstitutens undersökningar återbrukas i vetenskapliga sammanhang, se dock t ex Holmberg & Petersson (1980); Esaiasson & Gilljam (1986, 1990); Sannerstedt (1988).

2.1 SIFOs väljarbarometer 1967-1997

Analyserna i det här kapitlet bygger på resultaten från 319 partisympatimätningar som har genomförts av opinionsinstitutet SIFO (*Svenska Institutet För Opinionsundersökningar*) under perioden mars 1967-november 1997. Med hjälp av SIFOs mätserie, som är den längsta i sitt slag i Sverige, kan vi på aggregerad nivå följa utvecklingen av de svenska väljarnas förstapreferenser. Samtliga analyser i det här kapitlet bygger på informationen från denna mätserie.²

En uppenbar nackdel med att återbruka och analysera opinionssiffror är bristen på insyn i opinionsinstitutens undersökningsverksamhet. Mycket av detaljerna kring undersökningarna är väl förborgade yrkeshemligheter. Institutet är sällan betjänta av att avslöja hur de exakt drar sina urval, hur de samlar in sitt material eller hur de i efterhand viktar sina datamängder. Sett med vetenskaps-samhällets ögon är en sådan brist på insyn förstås inte tillfredsställande.³

Osäkerheten kring institutets verksamhet gör det särskilt svårt att bedöma pålitligheten i enstaka opinionsmätningar. Samtidigt – och det gäller all surveyforskning – vet vi att vi ändå inte bör fästa överdrivet stor tilltro till nivåskattningar från enstaka mätningar. Men så fort resultaten från upprepade mätningar sammanställs i form av tidsserier ökar tilltron till resultaten betydligt. Då kan trender och utvecklingslinjer utläsas även om enstaka nivåskattningar skulle vara missvisande.

Jämförbarheten över tid är ett större problem än pålitligheten i enstaka mätningar. I likhet med de flesta andra opinionsinstitut har SIFO förändrat sina ar-

2 SIFO-materialet har sammanställts från ett antal källor (SIFO 1979; Holmberg & Petersson 1980; Esaiasson & Gilljam 1990). Uppgifter rörande publiceringsdatum, fältarbetsperioder, antal svarspersoner och storleken på gruppen medborgare utan klara partisympatier har inhämtats genom dagstidningarnas redovisningar av SIFOs väljarbarometrar under den senaste tretioårsperioden. I analyserna har alla publicerade SIFO-mätningar använts med undantag av de särskilda septemberprognoser som sammanställdes inför valen 1979, 1982 och 1988. Dessa prognoser utgår ur mätserien eftersom de skiljer sig från övriga mätningar med avseende på metodologi och frågeformulering. Merparten av det ursprungliga insamlingsarbetet har genomförts av Peter Esaiasson och Mikael Gilljam vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. Jag har kompletterat mätserien för perioden 1991-1997. Grundmaterialet som har använts i de här analyserna redovisas i sin helhet i Appendix C och har gjorts tillgängligt för andra forskare via Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD). Resultat från SIFOs väljarbarometer publicerades i Dagens Nyheter, Göteborgs-Posten och Sydsvenska Dagbladet fram till valet 1979. Därefter publiceras väljarbarometrarna i Svenska Dagbladet, Göteborgs-Posten, Skånska Dagbladet och Arbetet.

3 Bristen på insyn i opinionsinstitutens verksamhet kompenseras till viss del av att institutet blir allt fler och presenterar allt fler partisympatimätningar. Utöver Statistiska centralbyråns halvårsredovisningar (maj och november) har med viss regelbundenhet presenterats mätningar från åtminstone fem olika institut: SIFO, Gallup, IMU (numera sammanslagen med SIFO), TEMO och SKOP. Många samtidiga mätningar är för det mesta bättre än få om man vill undvika att enstaka mätningar spelar oss spratt. Ett sätt att undvika missvisande resultat är att utnyttja samtidiga mätningar från flera institut för att beräkna ett medelvärde för partiernas opinionsstöd (jfr Holmberg & Petersson 1980:271). Men eftersom analyserna i det här kapitlet inte står och faller med goda nivåskattningar har jag för enkelhetens skull valt att endast använda SIFOs mätserie som är den enda som täcker in hela min undersökningsperiod.

Kapitel 2

betsmetoder med jämna mellanrum, bland annat för att möta konkurrensen från andra institut och erbjuda snabbare och billigare mätningar. Förändrade arbetsmetoder utgör ett hot mot tidsseriernas användbarhet när det gäller att korrekt avbilda opinionstrender. Jag saknar detaljerade uppgifter om dessa förändringar. De uppgifter som här redovisas är hämtade från dagstidningarnas redovisningar.

Insamlingsmetoderna har förändrats vid ett antal tillfällen. I början av undersökningsperioden registrerade SIFO partisympatier genom att intervjupersonerna fick stoppa valsedlar i förseglade kuvert i samband med besöksintervjuer. Mellan oktober 1985 och november 1991 kompletterades besöksintervjuerna med telefonintervjuer. Efter november 1991 görs samtliga intervjuer per telefon.⁴

Urvalsstorleken varierade mellan 1 000 och 1 400 personer under åren 1967-1985. I samband med introduktionen av telefonintervjuer ökade urvalsstorleken till omkring 2 000. Under 1990-talet har det förekommit enstaka mätningar med ända upp till 4 000 intervjupersoner. En förklaring till den ökande urvalsstorleken är införandet av automatisk telefonuppringning (*random digit dialing*), en insamlingsmetod som är billigare och snabbare men som samtidigt innebär vissa avsteg från principerna för sannolikhetsurval.⁵

Intervjufrågan i SIFOs väljarbarometer har också förändrats vid ett antal tillfällen. Fram till och med junimätningen 1991 ställdes frågan "*Vilket parti tycker Du är bäst?*". I augusti- och septembermätningarna inför valet 1991 ändrades frågeformuleringen till "*Vilket politiskt parti tänker Du rösta på i riksdagsvalet i höst?*". Sedan november 1991 lyder SIFOs intervjufråga "*Vilket parti skulle Du rösta på i riksdagsvalet om det var val idag?*".

4 Till en början fick små partier utanför riksdagen en "generös" behandling eftersom SIFO bistod intervjupersonerna med förtryckta valsedlar. Under sjuttioalet, det är oklart när, ändrades dock principen i restriktiv riktning. Miljöpartiet fick till exempel vänta till januari 1987 innan de fick delta på samma villkor som de etablerade partierna – tidigare redovisades partiet i kategorin övriga partier. Under slutet av 1980-talet gällde principen att nya partier först måste visa goda resultat utan "draghjälp" av förtryckta valsedlar innan deras opinionssiffror redovisas separat (jfr Esaiasson och Gilljam 1990). Sedan telefonintervjuer blivit enda insamlingsmetod är det oklart om och i så fall vilka principer SIFO tillämpar för redovisning av små partiers opinionsstöd. Ny demokratis opinionssiffror redovisades ända fram till och med Europaparlamentsvalet i september 1995, trots att partiet då legat under enprocentsnivån i undersökningarna i över ett år. För ytterligare detaljer kring aktuell undersökningsmetodik, se SIFOs hemsida: <http://www.sifo.se>.

5 Numera använder många opinionsinstitut slumpmässig telefonuppringning (*random digit dialing*) – skämtsamt kallade "stugsittarurval" – som urvalsmetod istället för traditionella sannolikhetsurval. Fördelarna är framför allt ekonomiska och tidsmässiga – specialundersökningar kan sjösättas och genomföras inom mycket snäva tidsramar till en låg kostnad. Den största nackdelen med slumpmässig telefonuppringning är att det inte är fråga om ett obundet slumpmässigt urval i klassisk mening. För det första är det högst oklart hur opinionsinstitutet viktat svarspersonerna efter hur stort deras hushåll är, det vill säga om det är fråga om enpersonhushåll eller flerpersonghushåll. För det andra blir befolkningsgrupper som är hemma och svarar i telefon överrepresenterade vilket åstadkommer mer eller mindre stora systematiska fel i undersökningarna.

2.2 Fördelningen av väljarnas förstapreferenser

Opinionsutvecklingen under de senaste trettio åren är egentligen ingen nyhet. Dagstidningarna presenterar visserligen regelbundet grafiken för SIFOs hela mätserie i samband med att nya mätningar redovisas och kommenteras. Men mer systematiska analyser som sträcker sig längre bakåt i tiden än det senaste valet är mycket ovanliga. Av förklarliga skäl domineras kommentarerna av dagspolitiska förklaringar till opinionsförändringar mellan de två senaste mätningarna.

I figurerna 2.1-2.6 redovisas hur väljarnas förstapreferenser har fördelat sig under perioden mars 1967-november 1997. Dessutom illustreras tidpunkterna för varje riksdagsval, folkomröstning och Europarlamentsvalet 1995 samt partiledarskiftet. I anslutning till varje figur redovisas också partiernas valresultat vid de riksdagsval som hållits under perioden.

Genomsnittliga opinionssiffror för de fem gamla partierna visar att socialdemokraterna har haft störst stöd i väljaropinionen under mätperioden (43,3 procent), följt av moderaterna (20,4 procent), centerpartiet (13,8 procent), folkpartiet (11,0 procent) och vänsterpartiet (5,4 procent). Partiernas öden i väljaropinionen kommer att redovisas efter denna ordningsföljd.⁶

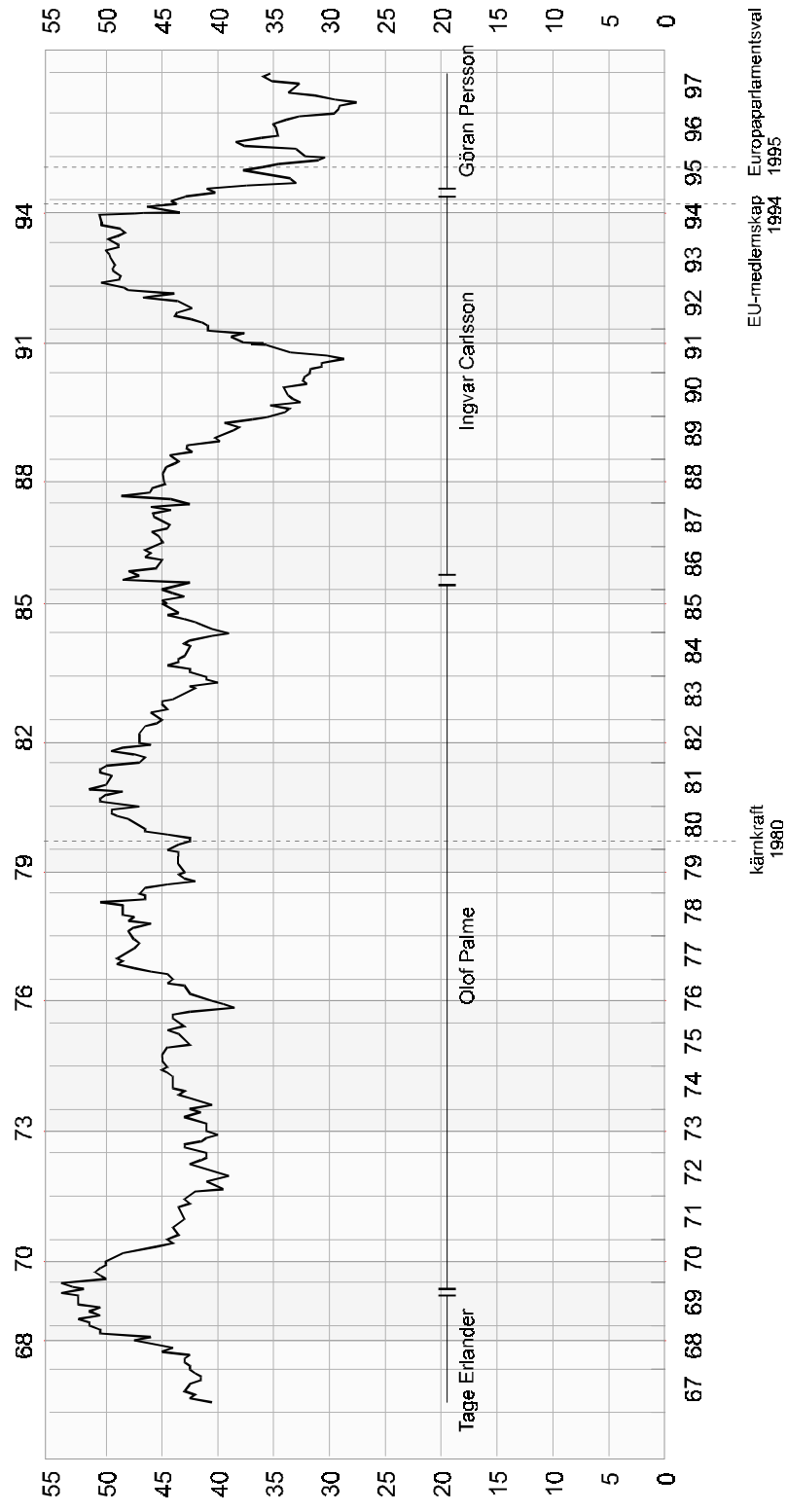
Socialdemokraterna

Opinionskurvorna visar tydligt socialdemokraternas dominans i svensk politik (se figur 2.1). Bortsett från rejäla opinionsmässiga svackor i närheten av 30-procentstrecket under mandatperioden 1988-1991 och mätperiodens tre sista år (1995-1997) har socialdemokraternas opinionsstöd varierat mellan fyrtio och femtio procent – ett i internationell jämförelse mycket imponerande resultat.

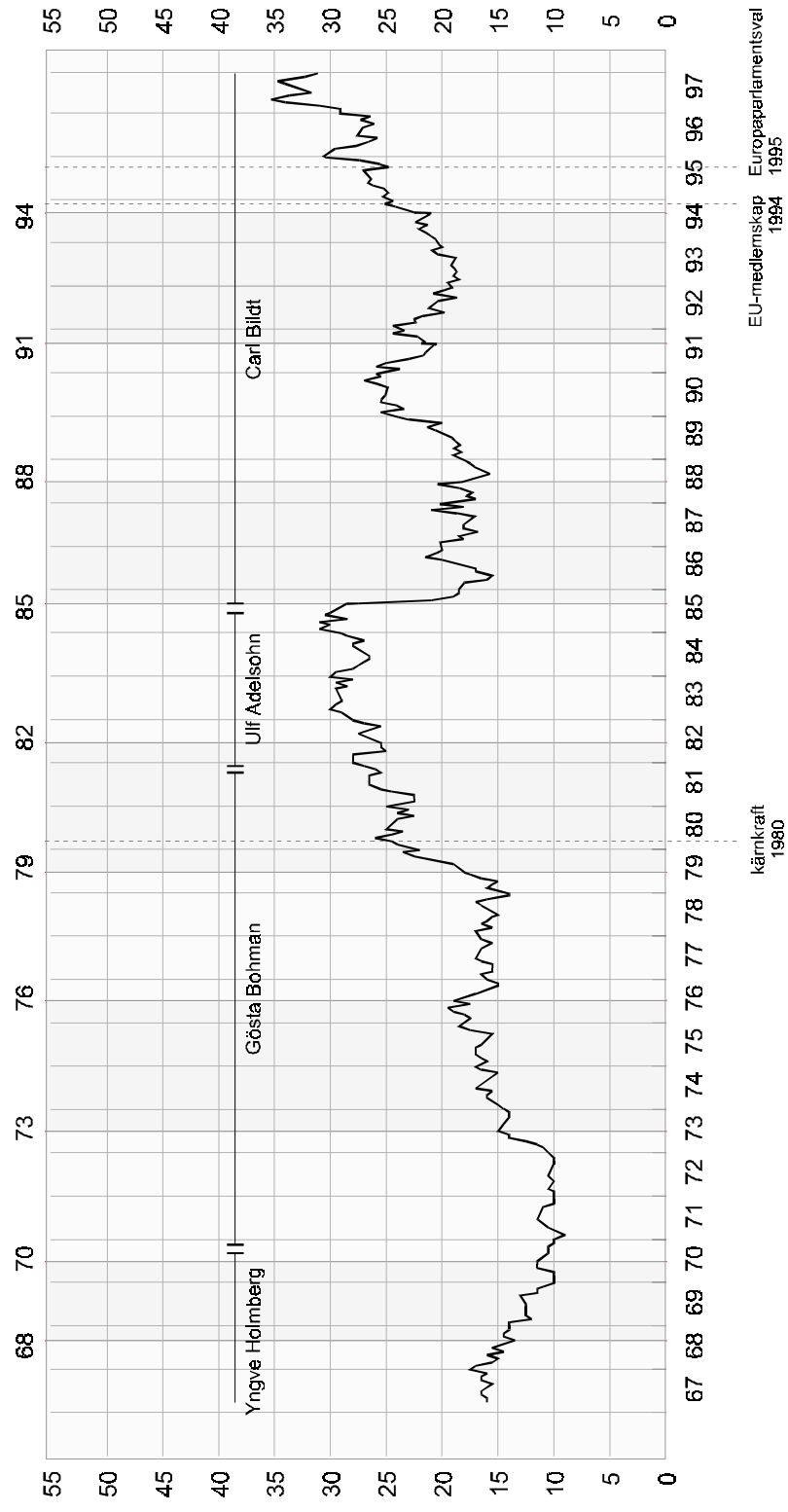
Opinionsframgångarna under det politiskt stormiga 1968 ledde fram till det bästa valresultatet i fredstid för socialdemokraterna (50,1 procent), och följdes av ytterligare framgångar efter 1968 års val. De 14 sista månaderna av 1960-talet var socialdemokraternas hittills mest framgångsrika period med opinionssiffror väl över 50-procentstrecket och med rekordnoteringen 54 procent i augusti 1969. Ända fram till valrörelsen 1970 kunde partiet bibehålla ett opinionsstöd på mer än 50 procent i SIFOs väljarbarometer, trots den stora gruvstrejken vintern 1969 och en ny oprövad partiledare i Olof Palme, som tagit över efter Tage Erlander i oktober 1969.

6 Jag har valt att använda samma partinamn och partiförkortningar i hela boken, trots att flera partier har bytt namn under undersökningsperioden. Högerns riksorganisation bytte namn till moderata samlingspartiet 1969 (m). Folkpartiet bytte namn till folkpartiet liberalerna 1990 (fp). Kristen demokratisk samling bytte namn till kristdemokratiska samhällspartiet 1987, och till kristdemokraterna 1996 (kd). Vänsterpartiet kommunisterna bytte namn till vänsterpartiet 1991 (v). Miljöpartiet bytte namn till miljöpartiet de gröna inför valet 1988 (mp).

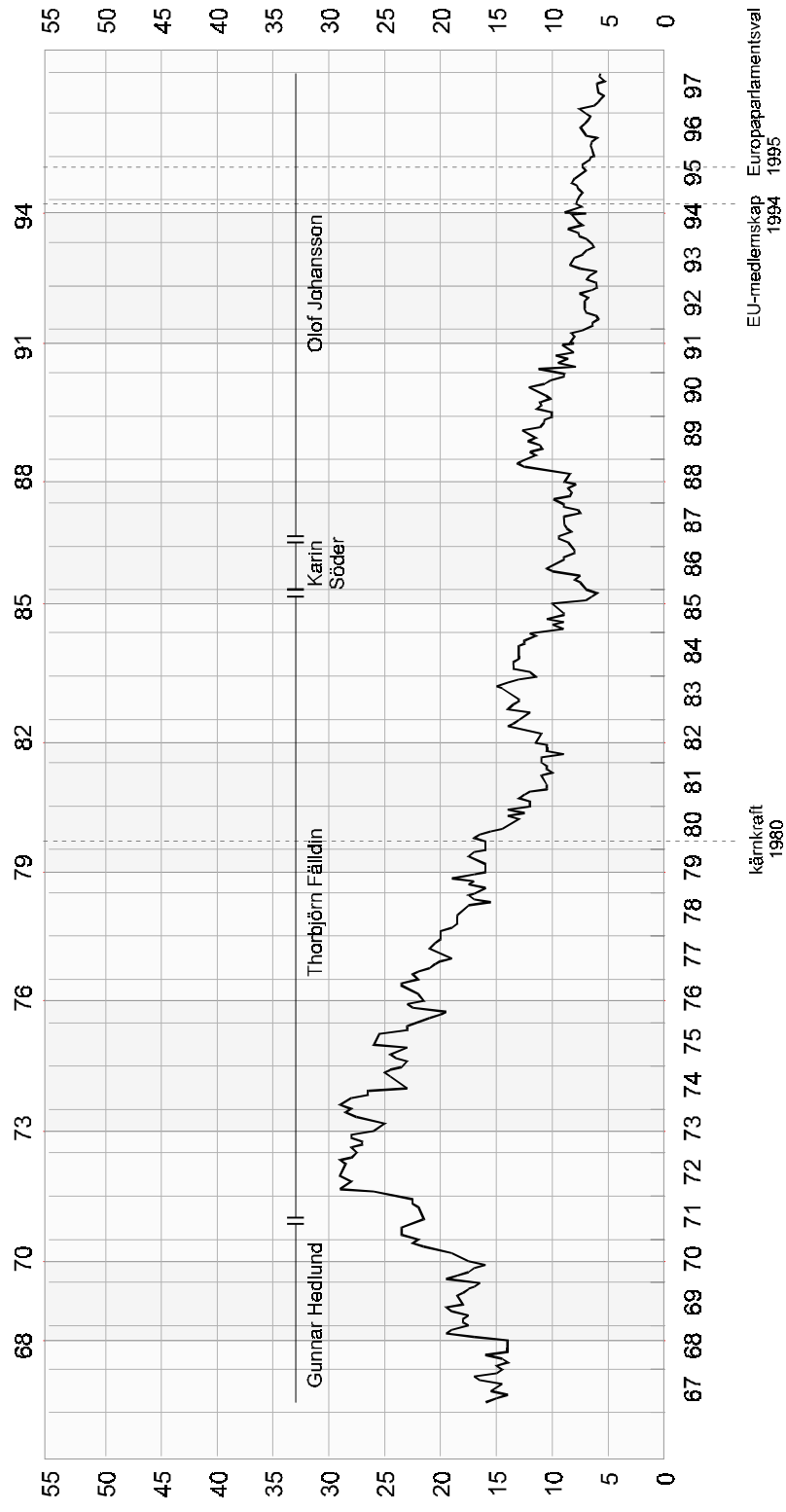
Figur 2.1 Socialdemokraternas opinionstöd i SIFOs väljarbarometer mars 1967-november 1997 (procent)

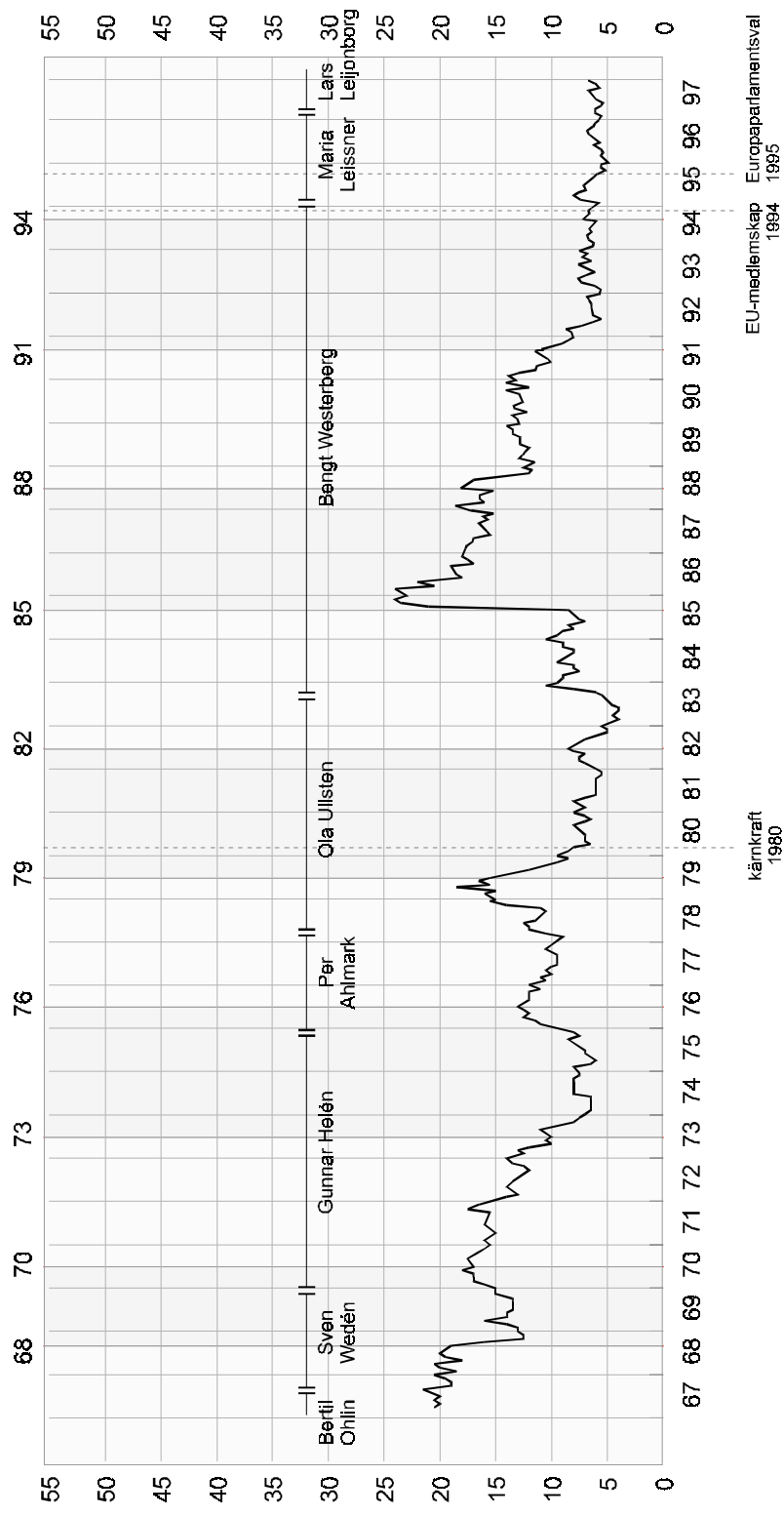
Figur 2.2 Moderaternas opinionsstöd i SIFOs väljarbarometer mars 1967-november 1997 (procent)

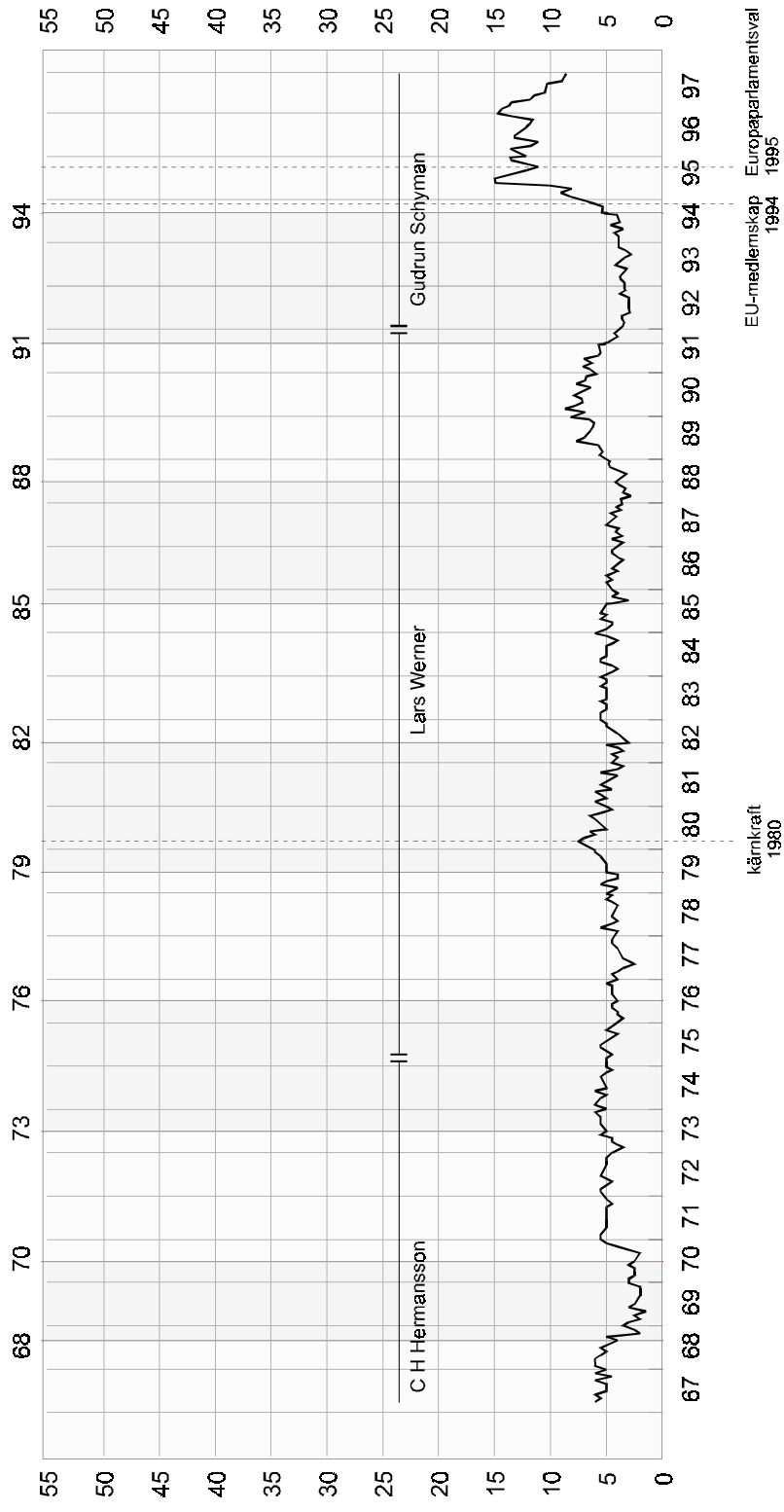
Figur 2.3 Centerpartiets opinionstödd i SIFOs väljarbarometer mars 1967-november 1997 (procent)

Figur 2.4 Folkpartiets opinionstöd i SIFOs väljarbarometer mars 1967-november 1997 (procent)

Figur 2.5 Vänsterpartiets opinionsstöd i SIFOs väljbarometer mars 1967-november 1997 (procent)

Väljarnas förstapreferenser

Under 1970-talets första år vände opinionsstödet för socialdemokraterna nedåt och låg under 45 procent ända fram till den historiska valsegern för de borgerliga partierna 1976. Under slutet av 1970-talet lyckades socialdemokraterna bra i väljarbarometern, trots (eller kanske tack vare) den ovana oppositionsrollen. Socialdemokraterna kunde dock inte följa upp de goda opinionssiffrorna (50,5 procent i augusti 1978 och 51,5 procent i maj 1981) med lika goda valresultat i valen 1979 och 1982.

Efter valet 1988 har opinionsstödet för socialdemokraterna blivit betydligt mindre stabilt än tidigare. I partiets värsta kräftgång under perioden sjönk opinionssiffrorna från som mest 48,6 procent i februari 1988 till bottennoteringen 28,7 procent i april 1991, då trenden åter vände uppåt. Endast 16 månader efter den borgerliga valsegern 1991 var s åter över femtioprocentstrecket (50,4 procent i januari 1993) och lyckades sedan vidmakthålla en stark ställning i opinionen ända fram till valrörelsen 1994.

Valet 1994 vanns av socialdemokraterna (45,3 procent av rösterna). Men stödet sjönk därefter snabbt, från 45 procent i samband med valet 1994 till 30,4 procent i SIFOs decembermätning 1995 – en historisk mätning eftersom socialdemokraterna då för första gången i SIFOs historia delade förstaplatsen som de svenska väljarnas bästa parti med ett annat parti, moderaterna.

Under merparten av 1996 var socialdemokraternas opinionsstöd omkring 35 procent. Året slutade emellertid i moll. I december rasade opinionsstödet under 30-procentstrecken och låg åter i nivå med moderaternas (29,6 procent). Under första halvåret 1997 hade socialdemokraterna lägre opinionssiffror än moderaterna. Först i september 1997 lyckades s återta positionen som svenska folkets mest populära parti.

Moderaterna

Moderaterna har varit det i genomsnitt näst mest framgångsrika partiet under mätperioden (se figur 2.2). Så när som på några månader efter folkpartiets stora framgång i valet 1985 har moderaterna varit det största borgerliga partiet sedan 1979.

När SIFO började mäta i mars 1967 var moderaterna på tillbakagång i väljaropinionen. Partiet hade lidit förluster i alla 1960-talsvalen. Stödet för m sjönk från 17,5 procent i december 1967 till 10,5 procent i augustimätningen före valet 1970. Efter fyra valförluster i rad sedan valet 1958 var det dags för nytt blod på partiledarposten.

När Gösta Bohman efterträdde Yngve Holmberg i november efter valet 1970 vändes trenden långsamt till idel valframgångar för moderaterna under resten av 1970-talet, främst tack vare opinionsframgångar under valåret 1973 (från 10 procent i december 1972 till 14,5 procent i augusti 1973) och valåret 1979 (från 14 till 19 procent mellan november 1978 och augusti 1979).

Första hälften av 1980-talet är moderaternas i genomsnitt bästa period i SIFOs väljarbarometer och sammanfaller med Ulf Adelsohns tid som partiledare. Under mandatperioden 1982-1985 var det genomsnittliga opinionsstödet 28,6 pro-

Kapitel 2

cent. Efter mer än ett decennium av opinionsframgångar åkte m sedan rutschkana i väljarbarometern inför 1985 års val. Under sommaren och höstens valkampanj rasade m från 30,5 procent i maj till 21 procent i SIFOs extra augustimätning före valet.

Under mandatperioden 1985-1988 fluktuerade opinionsstödet för moderaterna åter mellan 15 och 20 procent. Först under 1989 lyckades moderaterna under ledning av Carl Bildt åter passera förbi 20-procentstrecket i opinionen. Under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet varierade opinionsstödet mellan 20 och 25 procent.

Efter valet 1994 har stödet för moderaterna bland väljarna ökat ytterligare. Under 1995 och 1996 varierade opinionsstödet mellan 25 och 30 procent. 1997 är det hittills mest framgångsrika året för moderaterna, mer framgångsrikt än de tidigare rekordåren 1983 och 1985. Med stabila siffror en bit över 30 procent har m kunnat konkurrera med socialdemokraterna om att vara det största partiet. Moderaternas bästa notering, 35,3 procent, är från april 1997.

Centerpartiet

Till skillnad från moderaterna var centerpartiet ett parti på frammarsch i väljaropinionen när SIFO började mäta 1967 (se figur 2.3). Under Gunnar Hedlunds ledarskap nåddes opinionsframgångar under valrörelserna 1968 och 1970. I juni 1971 kunde Hedlund lämna över ett parti med ett opinionsstöd på 21,5 procent till sin efterträdare Thorbjörn Fälldin. Ett drygt halvår senare hade en slags *Fälldineffekt* gjort sig gällande. I februari 1972 uppmätte SIFO stödet för c till 29 procent – opinionsframgångar som lade grunden till partiets rekordresultat i 1973 års val (25,1 procent av rösterna).

Sedan juni 1974 har dock opinionskurvan för centerpartiet i stort sett följt en nedåtgående trend. Merparten av opinionsförlusterna ägde rum mellan juni 1974 (29 procent) och februari 1982 (9 procent). Trots att partiet ryckt upp sig i valspurterna inför 1982 års löntagarfondsval och inför 1988 års miljöval är långtidstrenden klart nedåtgående. Under 1990-talet har centerpartiet gjort sina två sämsta riksdagsval någonsin (8,5 procent 1991 och 7,7 procent 1994). Efter valet 1991 låg opinionssiffrorna för c stabilt mellan 6 och 8 procent. Under 1997 har centerpartiet haft ett ännu svagare opinionsstöd, som lägst 5,3 procent i september 1997.

Folkpartiet

I SIFOs premiärmätningar från 1967 och 1968 hade folkpartiet under ledning av Sven Wedén omkring 20 procent av väljarnas stöd (se figur 2.3). En stor del av folkpartiets opinionsstöd försvann under valrörelsen 1968 och riksdagsvalet resulterade i en tillbakagång (14,3 procent jämfört med 17,1 i valet 1964). I oktobermätningen efter valet uppmättes partiets opinionsstöd till endast 12,5 procent.

I november efter valet 1968 tog Gunnar Helén över som partiledare, och folkpartiet ökade åter i popularitet. I maj 1970 hade folkpartiet stöd av 18 procent av

Väljarnas förstapreferenser

väljarna. Valet 1970 innebar en valframgång för partiet (16,2 procent). Glädjen blev dock kortvarig. Under mandatperioden 1970-1973 gick fp åter kraftgång i opinionen. I valet 1973 tappade fp mer än en tredjedel av sina väljare (9,4 procent). Och efter valet fortsatte nedgången. Under våren 1974 hade fp stöd av endast 6,5 procent av väljarna.

I november 1975 valdes Per Ahlmark till ny partiledare. Opinionssiffrorna tog med ens ett kliv uppåt, från 8,0 procent i november 1975 till 13 procent i juni 1976. Valet 1976 blev visserligen bara en mindre framgång för fp (11,1 procent av rösterna), men naturligtvis en triumf för de borgerliga partierna som gemensamt kunde bilda en koalitionsregering.

Ola Ullsten blev folkpartiledare i mars 1978. Till en början gick det bra. Efter sommaren började opinionssiffrorna stiga (10,5 procent i augusti). När centerpartiet och moderaterna lämnade regeringen i oktober 1978 ökade opinionsstödet för fp ytterligare, från 14,0 procent i oktober 1978 till som mest 18,5 procent i mars 1979. Ullstens enpartiregering förlorade sedan sympatier under sommaren före valet 1979. I SIFOs oktobermätning 1979 uppmättes folkpartiets stöd till 9,5 procent. Mandatperioden 1979-1982 blev sedan folkpartiets dittills sämsta, med ett genomsnittligt opinionsstöd på endast 7,2 procent. Folkpartiets och centerpartiets minoritetsregering mellan maj 1981 och september 1982 hade enbart stöd av omkring 15 procent av väljarna. Valet 1982 blev ett katastrofval för fp med endast 5,9 procent av rösterna.

I oktober 1983 valdes Bengt Westerberg till ny folkpartiledare. Folkpartiets opinionsstöd steg från 6,0 till 10,5 procent mellan september- och decembermätningarna. Därefter höll sig opinionsstödet stabilt mellan 8 och 10 procent ända fram till sommaren 1985. De snabba opinionsmässiga framgångar som sedan följde är hittills oöverträffade. SIFOs extra augustimätning före valet 1985 visade att fp dubblerat sitt opinionsstöd under augusti månad (från 10,5 till 21,0 procent). Även om siffrorna kan ha vara något överskattade (folkpartiets valresultat blev 14,2 procent) skvallrade SIFOs mätningar om rekordsnabba förändringar i fördelningen av väljarnas förstapreferenser till förmån för folkpartiet.⁷ I novembermätningen efter valet 1985 fortsatte framgångarna och fp kunde notera sin hittills bästa opinionssiffra, 24 procent.

Folkpartiet kunde emellertid inte upprätthålla sin nyvunna starka ställning i väljaropinionen. Fem månader efter succévalet, i maj 1986, hade opinionsstödet för fp sjunkit ned under 20 procent. Under mandatperioden 1988-1991 var stödet mellan 10 och 15 procent och efter 1994 års val sjönk siffrorna ytterligare, ned under 10 procent.

7 Folkpartiets starka valspurt under veckorna före 1985 års val är ett svårslaget rekord, som inget annat parti har varit i närheten av att slå. Hela 41 procent av folkpartiets väljare 1985 vanns under valrörelsen – vilket motsvarar en nettoröstvinst på drygt fem procentenheter eller 278 000 väljare (Holmberg & Gilljam 1987:103). Läs mer om Westerbergeffekten i Zetterberg (1986), Nilsson (1995: 105-121) och Malmberg, Karlsbro & Odmark (1995).

Kapitel 2

I februari 1995 valdes Maria Leissner till ny partiledare för folkpartiet. Efter en positiv första respons från väljarna (8,0 procent i mars 1995) varierade opinionssiffrorna sedan mellan 5 och 7 procent under hennes två år långa period som partiledare. Sedan Lars Leijonborg tog över som partiledare i mars 1997 har opinionssiffrorna för folkpartiet varit oförändrade på samma nivå.

Vänsterpartiet

Vänsterpartiet hade ett stabilt opinionsstöd kring i genomsnitt 5 procent under åren 1967-1994 (se figur 2.5). Ett undantag är mandatperioden 1968-1970, då vänsterpartiet i genomsnitt samlade endast 2,5 procent av opinionen. En av förklaringarna som givits till tillbakagången var Sovjetunionens inmarsch i Tjeckoslovakien natten till den 21 augusti 1968 – en händelse som redan under 1968 års valrörelse påverkade vänsterpartiets opinionssiffror negativt, trots att vänsterledaren C H Hermansson skarpt tagit avstånd från ockupationen (Esaïasson 1990:249).

Mandatperioden 1988-1991 är ett annat undantag från vänsterpartiets stabila femprocentstöd. Då kunde vänsterpartiet tillfälligt profitera på socialdemokraternas kraftiga tillbakagång i väljaropinionen. Opinionsstödet för v ökade från svaga 3,2 procent i mätningen före valet 1988 till som mest 8,7 i februari 1990. Framgångarna kunde dock inte följas upp. I valet 1991 vände opinionssiffrorna tillbaka till femprocentnivån.

Under mandatperioden 1991-1994 var vänsterpartiet något svagare än under tidigare perioder. Partiet brottades med en identitetskris till följd av Berlinmurens fall i oktober 1990 och kommunismens nederlag i Öststaterna. Gudrun Schyman valdes till partiledare efter Lars Werner i januari 1993, men effekterna av ny kvinnlig partiledare uteblev. Först efter valet 1994 började vänsterpartiet vinna ökat stöd i väljaropinionen. Mellan oktober 1994 och juni 1995 ökade stödet för v från 5,3 till 15,0 procent. Under perioden sommaren 1995-sommaren 1997 varierade opinionsstödet för vänsterpartiet mellan 10 och 15 procent. Vid de tre sista mätningarna september-november 1997 har siffrorna varit strax under tio procent.

De nya partierna

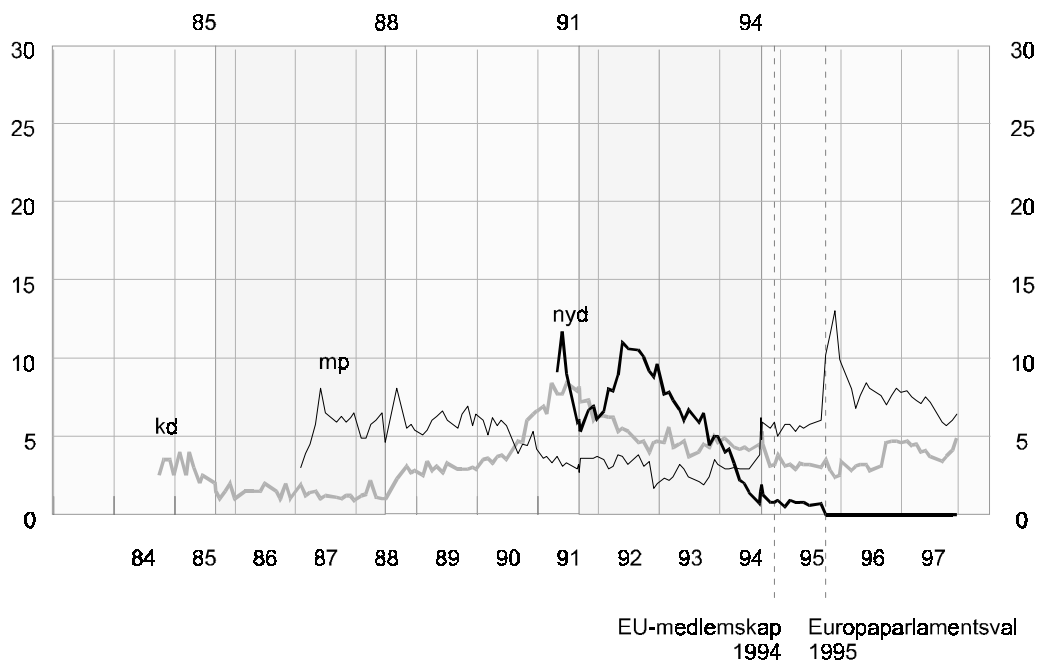
Kristdemokraternas, miljöpartiets och ny demokratis opinionsstöd under perioden 1984-1997 redovisas i figur 2.6. De tre nya partierna i svensk politik betraktas ibland som det främsta beviset för att det svenska partisystemet har blivit mindre stabilt och att traditionella konfliktstrukturer är utmanade. Det brukar heta att miljöpartiet förde in miljöfrågorna, kristdemokraterna etik- och moralfrågorna och ny demokrati flykting- och invandrarfrågorna på den politiska dagordningen.

Kristdemokraterna är dock inget nytt parti, utan bildades redan inför valet 1964. Partiet levde under lång tid opinionsmässigt i skuggan av de fem större riksdagspartierna. Valresultaten mellan 1964 och 1982 varierade mellan 1 och 2 procent. Först i valet 1985 bröts 2-procentsvallen (2,3 procent av rösterna) och

Väljarnas förstapreferenser

kd kunde genom valteknisk samverkan med centerpartiet få in partiledaren Alf Svensson i riksdagen. Också i 1988 års val vann kd nya väljare (2,9 procent av rösterna), vilket gjorde att partiet passerade den viktiga 2,5-procentsspärr som vid den tidpunkten berättigade till statligt partistöd.

Figur 2.6 *Kristdemokraternas, miljöpartiets och ny demokratis opinionsstöd i SIFOs väljarbarometer september 1984-november 1997 (procent).*

De stora framgångarna för kd i väljaropinionen dröjde till efter valet 1988. Inom loppet av ett år växte kristdemokraternas opinionsstöd från 3,5 procent i juni 1990 till 8,4 procent i juni 1991. Kristdemokraternas framgångar räckte till både riksdagsplats och regeringsställning ihop med de tre andra borgerliga partierna.

Under den borgerliga fyrpartiregeringen 1991-1994 levde kristdemokraterna osäkert och hade endast stöd av mellan fyra och fem procent av väljaropinionen. Under våren 1994 började opinionssiffrorna krypa farligt nära fyra procent. I april- och junimätningarna uppmättes opinionsstödet till 4,2 respektive 4,1 procent. Och i SIFOs första augustimätning noterade kd 4,2 procent. Under valnatten stod det snabbt klart att den borgerliga fyrpartiregeringen inte fått förnyat mandat av väljarna. Men beskedet huruvida kd klarat fyraprocentsspärren lät dröja på sig. Kristdemokraterna klarade sig dock kvar i riksdagen med endast cirka 3 700 rösters marginal (4,06 procent), av allt att döma räddade av taktikröstande moderatsympatisörer (Gilljam & Holmberg 1995). Efter valet 1994 följde två år

Kapitel 2

med opinionssiffror klart under fyraprocentspärren. Under perioden september 1996-november 1997 märks en svag återhämtning av kristdemokraternas opinionsstöd: i 11 av 14 mätningar har kd haft starkare stöd än 4 procent.

Miljöpartiets opinionssiffror började särredovisas av SIFO först i januari 1987. Stödet för mp i väljaropinionen ökade snabbt, från 3,5 procent vid första mätningen till 8,1 procent i maj 1987. Därefter låg partiet på en stabil nivå strax över fem procent ända fram till miljövalet 1988. I augusti 1988, efter en sommar med döda sälar och algblooming, uppmätte SIFO opinionsstödet för mp till 8,1 procent. Det stod då klart för miljöpartiets sympatisörer att en röst på mp inte skulle vara bortkastad. Miljöpartiet skulle klara fyraprocentspärren till riksdagen.

Så skedde också. I valet 1988 samlade miljöpartiet 5,5 procent av rösterna. Men väljarnas stöd till miljöpartiet kom undan för undan att försvagas under mandatperioden 1988-1991. Succén från 1988 kunde inte upprepas och mp åkte ur riksdagen 1991. Under mandatperioden 1991-1994 var opinionsstödet i genomsnitt 3,2 procent. Endast tack vare framgångar under valrörelsen 1994 lyckades miljöpartiet åter ta sig tillbaka till riksdagen: mellan juni och augusti 1994 ökade mp sitt stöd i opinionen från 2,9 till 6,2 procent.

Efter valet 1994 låg miljöpartiets opinionssiffror still kring sex procent i ett helt år. Under några månader i anslutning till det första svenska Europaparlamentsvalet i september 1995 samlade miljöpartiet mer än tio procentenheter av opinionen bakom sig (och 17,2 procent av rösterna i valet). Toppnoteringen 13 procent är från november 1995. Under 1996 och 1997 har miljöpartiet åtnjutit ett opinionsstöd på mellan sex och åtta procent.

Framgångarna för ny demokrati i väljaropinionen under 1991 var naturligtvis spektakulära med svenska mått mätt. Den 25 november 1990 meddelade Ian Wachtmeister och Bert Karlsson att de skulle starta ett nytt politiskt parti med grundkraven sunt förnuft, personlig frihet och hänsyn till andra. Partiet bildades officiellt i februari 1991 och redan i SIFOs aprilmätning noterades ett opinionsstöd på hela 9,1 procent, och en månad senare rekordnoteringen 11,7 procent. I SIFOs sista mätning före valet hade opinionssiffrorna sjunkit till 5,3 procent. Nyd samlade 6,7 procent av rösterna i valet 1991 och fick en tungan på vågenställning i den svenska riksdagen. Ny demokrati rönte nya framgångar efter 1991. I maj 1992 var opinionsstödet hela 11 procent. Därefter gick partiet kräftgång i opinionen. I september 1994 uppmättes stödet för ny demokrati till blott 1,3 procent. Efter förlustvalet 1994 (1,2 procent) som förpassade nyd ut ur riksdagen orkade partiet aldrig över 1 procent igen. SIFO slutade att särredovisa ny demokratis opinionssiffror i september 1995.

Partiernas bästa och sämsta opinionssiffror och valresultat 1967-1997

Opinionsstödet för partierna har i tidigare studier konstaterats ha större variationsbredd än valresultaten. Sören Holmberg och Olof Petersson har visat att stora opinionsförändringar tenderar att jämnas ut sig i samband med valen, till glädje för partier i opinionsmässig motvind och till förtret för partier med opinionsframgångar (se Holmberg & Peterson 1980:123-124). Deras slutsats håller

Väljarnas förstapreferenser

fortfarande. Också under 1980- och 1990-talen har partiernas opinionsstöd varierat i större utsträckning än vad valresultaten har gjort.⁸ Resultaten i tabell 2.1 visar att partiernas valresultat endast i undantagsfall har varit i närheten av sina största bottennapp eller rekordnivåer i opinionsundersökningarna.

Högsta- och lägstasiffror för partierna i SIFOs opinionsmätningar är i första hand kuriosa eftersom nivåskattningar alltid är osäkra. Men de ger en fingervisning om vid vilka tidpunkter partierna haft sina största opinionsframgångar och när de har varit som mest illa ute. Vänsterpartiet hade sitt största stöd under 1990-talet (15 procent) och socialdemokraterna nådde rekordnivåer i slutet av 1960-talet (54 procent). Centerpartiet var som störst i början och i mitten av 1970-talet (27 procent), folkpartiet vid mitten av 1980-talet (24 procent) och moderaterna i april 1997 (35,3 procent). Av de nya partierna har miljöpartiet varit mest lyckosamt i SIFOs väljarbarometer med toppnoteringen 13 procent i november 1995, tätt följt av ny demokratis bästa notering 11,7 procent i maj 1991 och kristdemokraternas 8,4 procent från mars och juni 1991.

Tabell 2.1 *Partiernas lägsta och högsta opinionssiffror i SIFOs väljarbarometer samt vid valen under perioden mars 1967-november 1997 (procent).*

	parti							
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd
bästa opinionssiffra (1967-1997)	15,0 juni-95	54,0 aug-69 dec-69	29,0 jan-74	24,0 nov-85 feb-86	35,3 apr-97	8,4 mars-91 juni-91	13,0 nov-95	11,7 maj-91
bästa valresultat (1968-1994)	6,2 1994	50,1 1968	25,1 1973	16,2 1970	23,6 1982	7,1 1991	5,5 1988	6,7 1991
sämsta valresultat (1968-1994)	3,0 1968	37,7 1991	7,7 1994	5,9 1982	11,5 1970	1,4 1976 1979	1,5 1985	1,2 1994
sämsta opinionssiffra (1967-1997)	1,5 april-69	27,6 mar-97	5,3 sep-97	4,0 feb-83 apr-83 maj-83	9,0 jan-71	0,5 mars-80	1,7 nov-92	0,5 jan-95

Kommentar: För kristdemokraterna, miljöpartiet och ny demokrati gäller de lägsta opinionssiffror som har redovisats *separat* i SIFOs väljarbarometer. Kd redovisades enskilt i mätningarna mellan mars-67 och mars-80 samt från och med augusti-84. Opinionssiffror för miljöpartiet började redovisas i januari 1987. Ny demokrati redovisades under egen beteckning mellan april 1991 och augusti 1995. Samtliga valresultat och opinionssiffror under perioden redovisas i appendix C.

8 Standardavvikelseerna för partiernas opinionsstöd i SIFOs väljarbarometer 1967-1997 kan enkelt jämföras med standardavvikelseerna för partiernas valresultat under perioden 1968-1994. Sådana jämförelser visar genomgående högre standardavvikelser i opinionsmätningarna: vänsterpartiet 0,9 (valresultat) mot 2,5 (SIFO); socialdemokraterna (3,1; 5,5), centerpartiet (6,2; 6,4),

Kapitel 2

Vänsterpartiet var som mest illa ute i april 1969 (1,5 procent). Socialdemokraternas hittills lägsta opinionssiffra noterades mars 1997 (27,6 procent). Centerpartiet var som minst i september 1997 (5,3 procent), folkpartiet noterade 4,0 procent i väljaropinionen under 1983 och moderaternas svagaste period inföll i början på 1970-talet (9 procent).

Resultaten visar att det främst är under mellanvalsperioderna som partierna når såväl fantasi- som katastrofsiffror i väljaropinionen. Då finner kanske många anledning att åtminstone tills vidare pröva på att stödja ett nytt politiskt alternativ som för tillfället har medvind i den allmänna opinionen. Men när sedan valdagen närmar sig sker en viss återställning av ordningen. Från de senaste valen vet vi att många väljare inte har återvänt från sina politiska utflykter i samma utsträckning som tidigare, utan har valt att rösta på ett nytt parti (Gilljam & Holmberg 1995).

Styrkeförhållandena mellan det borgerliga och socialistiska blocket

Blockuppdelningen i borgerliga och socialistiska partier har varit en av det svenska partisystemets främsta kännetecken under den studerade perioden. Kampen om regeringsmakten har i synnerhet under 1970- och 1980-talen utkämpats från två politiska läger, ett borgerligt (eller *icke-socialistiskt* om man så vill) och ett socialistiskt. Men hur har opinionsbalansen mellan det borgerliga och socialistiska blocket skiftat under de senaste trettio åren? I figur 2.7 redovisas opinionsbalansen mellan det borgerliga och socialistiska blocket under perioden 1967-1996.

Det socialistiska blocket har haft övervikt i opinionen i två tredjedelar av SIFOs väljarbarometrar. I 198 mätningar har s-blocket (s+v) haft större stöd än b-blocket i väljaropinionen. B-blocket (c+fp+m) har varit störst i 95 mätningar. I 26 mätningar har blocken varit lika stora.⁹

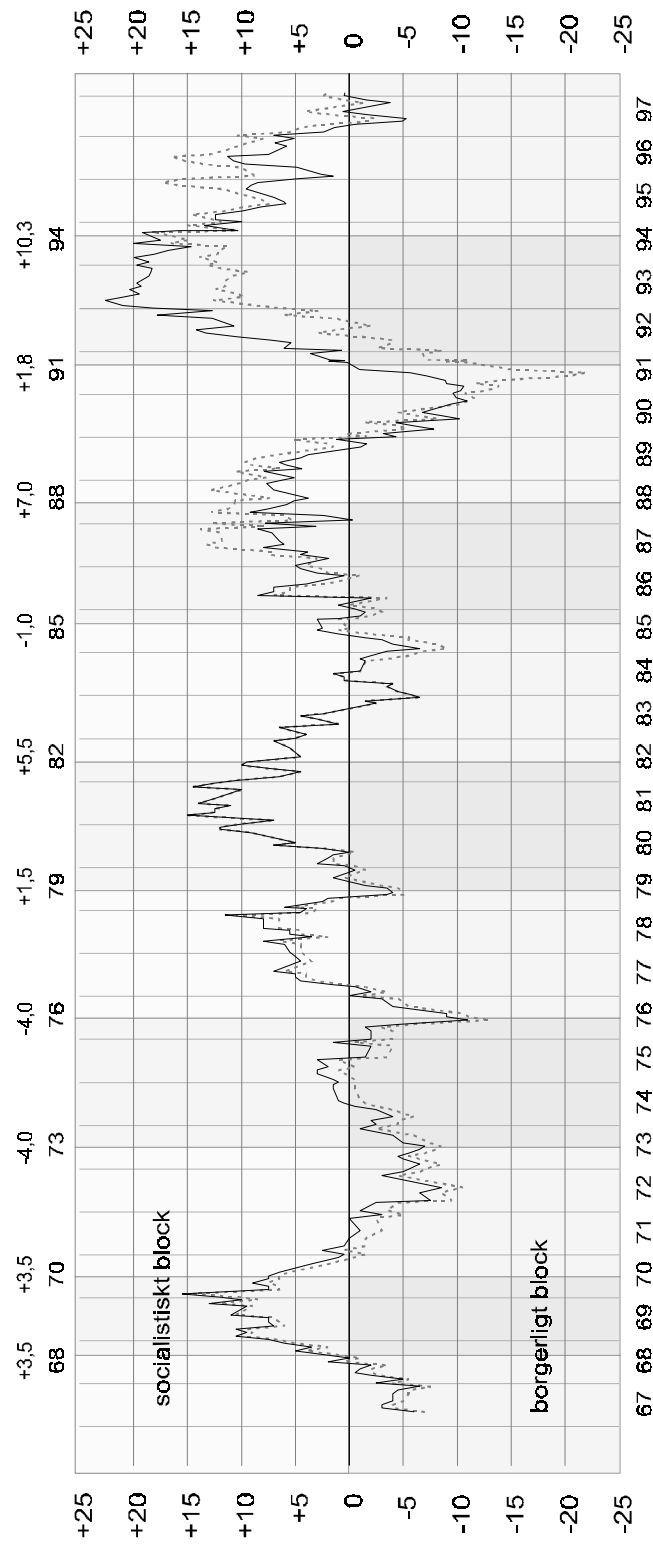
Trots de ibland stora blockskillnaderna, och ibland mycket nära in på riksdagsvalen, har skillnaderna tenderat att bli mindre när valdagen närmar sig. Många valvakor har därför blivit mycket spännande. De tre undantagen är 1982, 1988 och 1994 års val som alla inneburit stora segrar för det socialistiska blocket. I SIFOs sistamätningar före de valen (se överst i figur 2.7) har skillnaderna mellan blocken varit +5,5, +7,0 respektive +10,3 procentenheter.

↓

folkpartiet (3,3; 4,6), moderaterna (4,3; 6,0), kristdemokraterna (1,8; 1,8) och miljöpartiet (1,8; 2,1).

- 9 De båda blocken har betraktats som jämstora i de mätningar då opinionsdifferensen har varit mindre än 1 procentenhet (26 stycken).

Figur 2.7 Skillnaden mellan det socialistiska blockets och det borgerliga blockets samlade opinionsstöd i SIFOs väljarbarometer 1967-1997 (procentenheters skillnad)

Kommentar till figur 2.7: Figuren visar skillnaden i opinionsstöd mellan de socialistiska partierna (s+v) och de borgerliga partierna (c+fp+m) i procentenheter under perioden mars 1967-november 1997. Positiva siffror anger övervikt för det socialistiska blocket, medan negativa siffror anger övervikt för det borgerliga blocket. Siffrorna ovanför figuren anger opinionsbalansen mellan det borgerliga och socialistiska blocket i SIFOs sista-mätningar före de olika valen (se Appendix C). Den streckade linjen anger opinionsbalansen mellan det socialistiska och borgerliga blocket när miljöpartiet har förts till det socialistiska blocket och kristdemokraterna och ny demokrati till det borgerliga blocket.

Kapitel 2

De största blockskillnaderna har uppmätts under 1990-talet. Mellan augusti 1990 och mars 1991 hade det borgerliga blocket sin hittills starkaste period med omkring tio procentenheters övervikt. Den största dominansen för det socialistiska blocket – närmare 20 procentenheter under perioden november 1992 till och med augusti 1994 – inföll ironiskt nog under den borgerliga fyrklövers regeringsperiod (1991-1994). Också under de tidigare borgerliga regeringsperioderna 1976-1979 och 1979-1982 har s-blocket haft stor övervikt. Under den borgerliga regeringsperioden på 1970-talet nådde s-blocket framgångar under mellanvalsperioderna. S-blocket tycks således ha varit opinionsmässigt mer framgångsrikt än b-blocket i oppositionsrollen. Undantaget är den borgerliga oppositionens framgångar under mandatperioden 1988-1991.

Resultaten visar också att 1980-talets uppmärksammade högervåg – med framgångar för nyliberala idéer både i Sverige och internationellt – paradoxalt nog inte gör sig gällande när man ser till utvecklingen av opinionsstödet för de två blocken. Tvärtom, perioden mellan 1984 och 1989 innebar en svag opinionsmässig framgång för s-blocket. Först efter 1989 svängde pendeln över till övervikt för b-blocket, från +7,9 i januari 1989 till -10,9 i september 1990.

Det paradoxala resultatet innebär inte att 1980-talets högervåg är en myt eller att den var högst begränsad i tiden mellan 1989 och 1991. Högerförskjutningen i svensk politisk debatt under hela 1980-talet är väl belagd och var på intet sätt unik för Sverige utan snarare en del av en allomfattande internationell trend (Holmberg 1984:168-173; Holmberg & Gilljam 1987:257-263; Svensson & Togeby 1991; Boréus 1994; Kumlin 1995; Klingemann 1995:191). Att högervågen inte tycks ha satt några spår i opinionsbalansen mellan de socialistiska och borgerliga blocken talar för att hela den politiska scenen, med alla dess aktörer och debatter, genomgick en samtidig högervridning under perioden. I varje fall tycks inte högervågen ha orsakat några opinionsmässiga framgångar för partierna till höger förrän under 1980-talets sista månader och i övergången till 1990-talet.

Högerförskjutningen under slutet av 1980-talet och i 1990-talets början står definitivt inte för den mest omvälvande opinionsförskjutningen under perioden 1967-1996. Både högerförskjutningen 1969-1972 och högerförskjutningen 1981-1983 var *större*, i procentenheter räknat, än högerförskjutningen mellan 1989 och 1991. Och den mest dramatiska förskjutningen under perioden var åt vänster och ägde rum *efter* det att högervågen kulminerat och den borgerliga regeringen hade tillträtt 1991.¹⁰

10 Eftersom nya partier har mobiliserat stöd i väljaropinionen under den senare delen av mätperioden ger figur 2.7 en till viss del missvisande bild av den faktiska maktbalansen under perioden 1988-1996: trots ett knappt opinionsmässigt övertag för det socialistiska blocket (+1,8) blev det till exempel en borgerlig regering efter valet 1991. Om man räknar in kristdemokraterna och ny demokrati i det borgerliga blocket och miljöpartiet i det socialistiska (se den streckade linjen i figur 2.7) blir situationen en annan: Med det sättet att räkna var exempelvis opinionsbalansen mellan blocken -7,1 i sistamätningen före valet 1991, det vill säga sju procentenheters övervikt för det borgerliga blocket.

2.3 Stabiliteten i väljarnas förstapreferenser

Stabiliteten i väljarnas förstapreferenser används ofta som ett sammanfattande mått på hur stabilt ett partisystem är. Tanken är att ju färre väljare som förändrar sina förstapreferenser desto mer stabilt är partiernas stöd bland väljarna och desto mer stabilt är partisystemet.

Intresset för partiernas väl och ve är dominerande i många studier av partisystemförändring. Detta är märkligt med tanke på att dessa studier ofta utgår från Giovanni Sartoris definition av partisystem som "*...a system of interactions resulting from party competition*" (Sartori 1976). De flesta indikatorer på stabilitet och förändring i partisystem som i allmänhet används är bara indirekta mått på hur *interaktionerna* mellan partierna förändras. De säger ingenting om hur avstånden mellan partierna ser ut och förändras. Istället mäter de olika symptom på de gamla etablerade partiernas kris.¹¹

Hopblandningen av operationella indikatorer för partikris och partisystemförändring är en nyligen uppmärksammas brist (se Mair 1989, 1992; Smith 1989). Den spridda användningen av mer indirekta mått på partisystemförändring beror på att många studier har varit utformade för att testa Lipset-Rokkans klassiska frysningshypotes.¹² I sådana studier har utvecklingen mot fler nya partier och större elektoral rörlighet naturligt nog rest tvivel om frysningshypotesens riktighet (Pedersen 1979, 1983; Maguire 1983; Shamir 1984).

I forskning om västeuropeiska partisystem bedöms de viktigaste förändringarna vara a) *minskat väljarstöd för traditionella partier* och b) *ökad elektoral rörlighet*. För det mesta utnyttjas officiell valstatistik för att undersöka huruvida stödet för gamla partier minskar och rörligheten bland väljarna ökar. Åtskilliga sådana studier har genomförts (Rose & Urwin 1970; Pedersen 1979; Bartolini & Mair 1990; Ersson 1993; Lane & Ersson 1995; se även Vedung 1988:91). Huvudslutsatserna beror till en del på valet av tidsperspektiv. I den hittills mest ambitiösa studien av förändring i västeuropeiska partisystem konkluderas att det *inte* har ägt rum någon dramatisk alleuropeisk destabilisering mellan perioden 1885-1920 – då de flesta partisystem antas ha "frusit" – och 1985 (Bartolini & Mair 1990; Mair

11 En snäll tolkning av de här stabilitetsmåten är att de mäter hur stabila *resultaten* av interaktionerna mellan partierna är (valresultaten), men alltså inte hur stabila dessa interaktioner är.

12 De västerländska partisystemens ursprung gavs en historisk förklaring av Seymour Lipset och Stein Rokkan i klassikern *Party Systems and Voter Alignments* (Lipset & Rokkan 1967). Deras berömda tes är att de västerländska partisystemen 'frusit' i den form de hade vid tiden för den allmänna rösträttens införande, mycket på grund av att partierna då redan mobiliserat och organiserat stora väljargrupper. De sociala skiljelinjer som då etablerades – i kölvattnet efter den nationella och industriella revolutionen – har strukturerat partisystemen ända sedan dess. Enligt Lipset och Rokkan var två skiljelinjer – nationalstat-kyrka och centrum-periferi – produkter av den nationella revolutionen under 1600- och 1700-talen. Den industriella revolutionen under 1800-talet producerade ytterligare två skiljelinjer, mellan jordägare och industrimän och mellan löntagare och arbetsgivare. "*Much of the history of Europe since the beginning of the nineteenth century can be described in terms of the interaction between these two processes of revolutionary change*" (Lipset & Rokkan 1967:14).

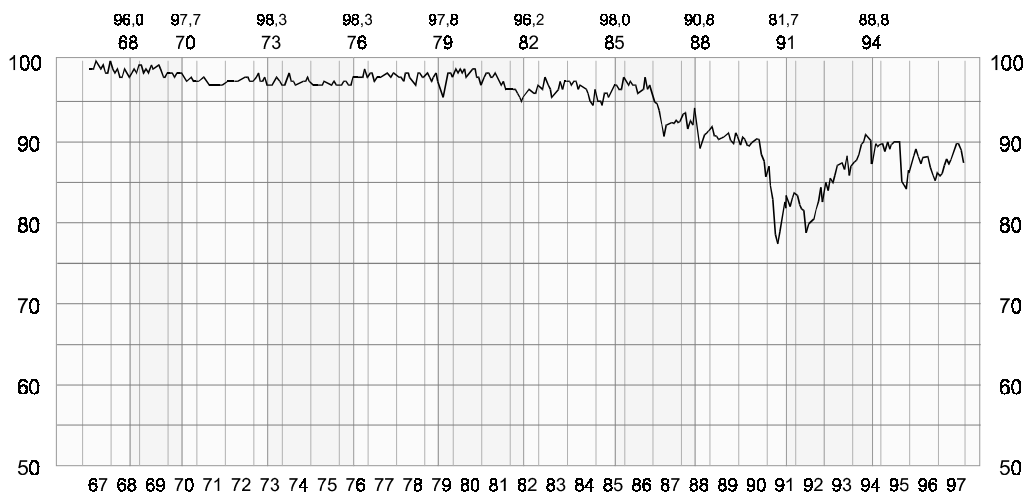
Kapitel 2

1992). Samtidigt råder få tveksamheter om att *de senaste trettio åren* varit en period av destabilisering, under vilken de västeuropeiska partisystemen har fått erfara fler och större utmaningar i form av nya partier och ökad elektoral rörlighet. I jämförelse med 1950-talets och 1960-talets osedvanligt stabila partidemokratier är 1970-talets och 1980-talets västeuropeiska partisystem klart mer instabila (Lane & Ersson 1995).

Trots svagheter med stabilitetsmått har jag valt att ändå använda mig av de etablerade, klassiska operationaliseringarna – stödet för traditionella partier och aggregerad rörlighet – för att undersöka stabiliteten i det svenska partisystemet under den senaste trettioårsperioden. Orsaken är att det saknas lämpliga alternativa stabilitetsmått. Dessutom finns större jämförelsemöjligheter om jag använder etablerade stabilitetsmått på ett nytt undersökningsmaterial. Till skillnad från tidigare forskning används här data från SIFOs väljarbarometer. Fördelarna med ett sådant material är större detaljrikedom eftersom vi kan följa förändringar av väljarnas förstapreferenser också under mellanvalsperioderna. Undersökningsmaterialet öppnar möjligheter att ställa såväl specifika frågor (När har de största opinionsförändringarna ägt rum?) som mer generella (När är väljarnas benägenhet att skifta partipreferenser som störst?).

I figur 2.8 redovisas hur opinionsstödet för de gamla partierna har förändrats mellan 1967 och 1997. I figuren redovisas också det samlade röststödet för de fem gamla partierna i de val som hållits under perioden.

Figur 2.8 *Det samlade opinionsstödet för de fem gamla partierna (v, s, c, fp och m) i det svenska partisystemet i SIFOs väljarbarometer 1967-1997 (procent).*

Kommentar: Siffrorna ovanför figuren anger röststödet för de traditionella partierna vid de olika riksdagsvalen under perioden.

Väljarnas förstapreferenser

Det samlade opinionsstödet för de fem gamla partierna – v, s, c, fp och m – har minskat från i det närmaste 100 procent vid 1960-talet slut till en nivå mellan 85 och 90 procent under 1990-talet. Destabiliseringen av det svenska partisystemet har i det avseendet stora likheter med de flesta andra västeuropeiska partisystem. Skillnaden är att det svenska partisystemet var stabilt mycket längre än i andra länder. Stödet för de fem traditionella partierna minskade först i slutet av 1980-talet. Den första minskningen kom i samband med miljöpartiets genombrott inför 1988 års val, den andra då ny demokrati och kristdemokraterna vann opinionsstöd vid 1990-talets början.

Som lägst har opinionsstödet för de gamla partierna varit 77,4 procent, i maj 1991. I valet 1991 noteras också det hittills sämsta valresultatet för de fem traditionella partierna (81,7 procent av rösterna). I internationell jämförelse är det varken mycket eller lite: Vid 1990-talets början var stödet för traditionella partier i genomsnitt 84 procent i 14 västeuropeiska länder (Mair 1992:128).

Perioden kring valet 1991 är de gamla partiernas hittills sämsta. Sedan dess har de gamla partierna – särskilt socialdemokraterna och vänsterpartiet – återvunnit elektoral mark. I valet 1994 samlade de traditionella partierna 88,8 procent av rösterna. Mellan januari 1993 och augusti 1996 var stödet för de fem traditionella partierna i SIFOs väljarbarometer i genomsnitt 88 procent – alltså en tydlig återhämtning.¹³

Nio av tio svenska väljare har fortfarande något av de fem traditionella partierna som sin förstapreferens. De fem traditionella partierna betraktade som ett kollektiv kan rimligtvis inte sägas ha lidit några katastrofala elektoral förluster under de senaste trettio åren. Det är alltså inte de svagare valresultaten eller det något sämre opinionsstödet som har inneburit de största utmaningarna för de fem gamla partierna. Mer allvarligt är i så fall att partierna inte längre har ett lika fast grepp om sina egna väljare som tidigare. Vi vet att de tidigare så starka sociala och psykologiska banden mellan partierna och väljarna har försvagats (Oskarson 1994; Gilljam & Holmberg 1995).

De gamla partiernas ökade sårbarhet har framför allt tagit sig uttryck i en större elektoral rörlighet. Partierna kan inte längre räkna med stöd från stora grupper av trogna väljare. Väljarnas politiska preferenser har blivit mer föränderliga. Allt fler väljare omprövar sina förstapreferenser med jämna mellanrum.

De två vanligaste måtten på elektoral rörlighet är individuell (brutto-) och aggregerad (netto-) rörlighet. För att uppskatta bruttorörligheten krävs i allmänhet surveyundersökningar, gärna med paneldesign, för att kunna följa väljar-

13 Stödet för de traditionella kämpartierna i partisystemen har utvecklat sig mycket likartat i andra västeuropeiska länder, som till exempel Danmark och Norge. Den brittiske statsvetaren Gordon Smith har beskrivit händelseförloppet som en slags trestegsprocess. Först tar de gamla partierna stryk och den elektoral rörligheten blir större. Därefter följer en krisperiod under vilken de gamla partierna skapar adaptionsstrategier för att överleva i en förändrad situation. Till sist infaller en period av återstabilisering under vilken de gamla partierna återtar viss mark i elektoratet (Smith 1989; se även Borre & Andersen 1997).

Kapitel 2

strömmarna från och till de olika partierna.¹⁴ Som mått på aggregerad nettorörlighet används ofta *Pedersens index* som beräknas genom att summera de absoluta förändringarna av partiernas röststöd mellan två val och dividera med två (Pedersen 1979, 1980).¹⁵

Svensk väljarforskning erbjuder långa tidsserier över individuell bruttorörlighet, det vill säga väljarnas benägenhet att byta parti mellan riksdagsvalen (se tabell 2.2). Det råder ingen tvekan om att det är vanligare att byta parti idag än för trettio år sedan. Andelen partibytare i Sverige ökade från 7 till 19 procent mellan 1956 och 1976, låg stabil kring 20 procent under 1980-talet och har vid 1991 och 1994 års val varit omkring 30 procent. Den omedelbara orsaken till de senaste ökningarna är att bytena mellan de gamla och de nya partierna har blivit mer frekventa (Gilljam & Holmberg 1995:31).

Tabell 2.2 *Aggregerad och individuell rörlighet vid riksdagsvalen 1968-1994 (andel partibytare och Pedersens index).*

	riksdagsval									
	1964 1968	1968 1970	1970 1973	1973 1976	1976 1979	1979 1982	1982 1985	1985 1988	1988 1991	1991 1994
individuell rörlighet	13,7	16,0	16,0	19,1	18,1	19,5	19,2	20,2	30,0	29,2
aggregerad rörlighet	5,7	7,2	8,5	3,0	6,5	7,9	8,4	6,5	14,9	11,3

Kommentar: Uppgifterna om individuell rörlighet (andel partibytare) är hämtade från Holmberg & Gilljam (1987:227-235) och Gilljam & Holmberg (1995:31) och visar andelen som bytt parti sedan senaste riksdagsvalet. Resultaten för andelen partibytare mellan 1964-1968 och 1970-1973 bygger helt på intervjupersonernas minnesuppgifter om hur de röstade i det tidigare valet. Uppgifterna om aggregerad nettorörlighet (Pedersens index) 1968-1985 är hämtade från Bartolini & Mair (1990: appendix 2). Beräkningarna för 1988 och 1991 är hämtade från Ersson (1993). Beräkningar för 1994 har gjorts av mig.

Den aggregerade rörligheten har inte förändrats lika trendmässigt som den individuella. Men nettorörligheten har varit klart högre under 1990-talet än under

14 Det finns flera tappra försök att uppskatta bruttorörligheten, det vill säga individuell rörlighet, enbart med hjälp av valstatistik. Valresultat från ett större antal regionala enheter undersöks med hjälp av olika regressionsanalystekniker för att uppskatta nivån på individuell rörlighet (se Thomsen 1987; Thomsen, Berglund & Wörlund 1991; Füle 1994). Försöken har haft varierande framgång. För nyare innovationer när det gäller att lösa det så kallade ekologiska inferensproblemet, se King (1997).

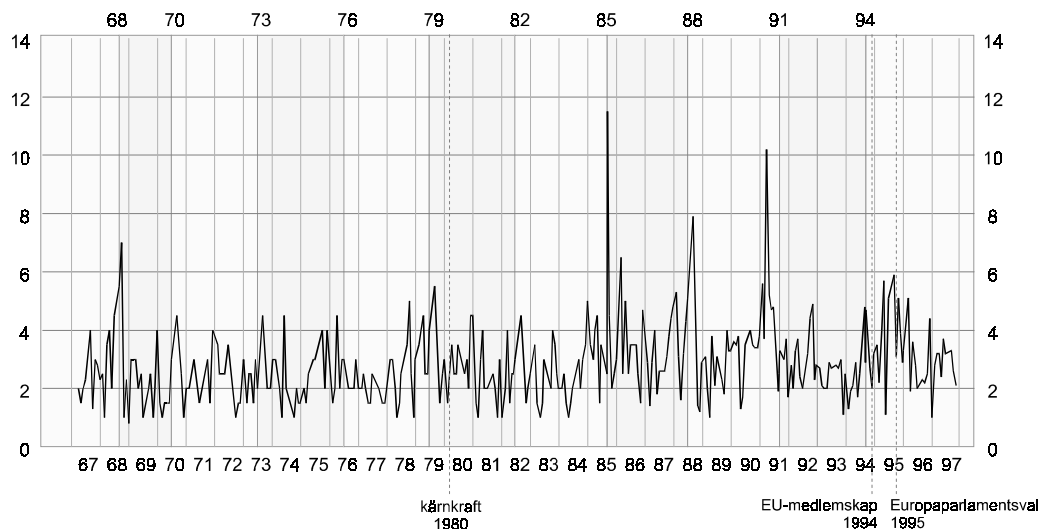
15 Aggregerad och individuell rörlighet behöver inte nödvändigtvis samvariera med varandra. Partiernas röststöd kan vara oförändrat mellan två val (nettorörlighet=0), samtidigt som alla individer byter parti (bruttorörlighet=100 procent). Teoretiskt kan också partiers röststöd förändras mellan två val utan att en enda individ byter parti – genom att väljarkårens sammansättning förändras till följd av migration eller att gamla väljare avlider och nya kommer till. Empiriska studier har dock visat att netto- och bruttorörlighet i allmänhet uppvisar stark samvariation (Pearsons $r > .60$) (Bartolini & Mair 1990:23).

Väljarnas förstapreferenser

1970- och 1980-talen. Med svenska mått mått bjöd valet 1991 på rekordstora förändringar av partiernas inbördes styrkeförhållanden. De största förändringarna mellan 1988 och 1991 års val var socialdemokraternas tillbakagång (-5,5 procentenheter) och ny demokratis och kristdemokraternas framgångar (+6,7 respektive +4,2 procentenheter). Den höga nettorörligheten bestod vid 1994 års val, vilket kan betraktas som något av ett 'återställarval', genom att s återtog elektoral mark (+7,6 procentenheter) samtidigt som nyd förlorade nästan allt elektoralt stöd (-5,5 procentenheter).¹⁶

Aggregerad rörlighet kan också beräknas för resultaten från SIFOs opinionsmätningar (se figur 2.9). Frågeställningen gäller då hur *korttidsstabiliteten* i partisystemet har förändrats. Man bör hålla i minnet att *Pedersens index* endast mäter förändringar mellan två efter varandra följande opinionsmätningar. Indexet är okänsligt för mer långsiktiga trender i förändringar av partiernas opinionsstöd. Långsamma förändringar av väljarnas förstapreferenser lämnar inga spår i resultaten vilket mer "chockartade" förändringar gör. Det är alltså framför allt de mest dramatiska opinionsförskjutningarna som gör sig gällande i analysen.

Figur 2.9 Aggregerad rörlighet i SIFOs väljarbarometer 1967-1997 (*Pedersens index*).

Kommentar: Figuren visar de summerade absoluta förändringarna av partiernas opinionsstöd (dividerat med två) i procentenheter (*Pedersens index*) i SIFOs väljarbarometrar under perioden mars 1967-november 1997. I beräkningarna av *Pedersens index* ingår också kategorin 'övriga partier'. Osäkra väljare som inte uppgivit någon partipreferens är dock inte med i procentbasen.

16 Svenska valresultat mellan 1968 och 1994 redovisas i appendix C.

Kapitel 2

Nivån på bruttorörligheten är betydligt lägre i SIFOs mätserie än i motsvarande beräkningar för valresultaten. Förklaringen är förstås att SIFOs mätningar ligger avsevärt närmare varandra i tiden än vad riksdagsvalen gör. Skillnaden är således ett uttryck för att antalet väljare som omprövar sina politiska preferenser under en månad är färre än de som omprövar sina preferenser mellan valen. De små aggregerade förändringarna dominerar – för hälften av mätpunkterna är opinionsförändringarna från föregående mätning mindre än 2,5 procentenheter.¹⁷

Resultaten ger ett visst stöd för att väljarnas förstapreferenser har blivit något mer föränderliga mellan sjuttioalets början och mitten av nittioalets också i det korta perspektivet. Perioden efter valet 1985 bjuder i genomsnitt något större månatliga opinionsförskjutningar än under 1970-talet. Förutsatt att metodologiska förändringar av opinionsmätningarna inte orsakat större osäkerhet i mätningarna under den senare hälften av mätperioden kan vi konstatera en blygsam ökning av den aggregerade rörligheten. De svenska väljarna har blivit något mer ombytliga i sina förstapreferenser. Korttidsstabiliteten har minskat. Men det rör sig alltså *inte* om några dramatiska förändringar.¹⁸

Vid fyra tillfällen under mätperioden har förändringarna från en mätning till en annan varit särskilt stora (se figur 2.9). Den första av dessa opinionsförskjutningar ägde rum omedelbart efter socialdemokraternas segerval 1968 (50,1 procent av rösterna). Den aggregerade rörligheten mellan augusti- och oktobermätningen 1968 var 7,0 procentenheter. I första hand berodde förskjutningen på att socialdemokraterna och centerpartiet då rönt framgångar i väljaropinionen.¹⁹

Den andra stora opinionsförskjutningen ägde rum i samband med SIFOs extra augustimätning strax före valet 1985 (*Pedersens index*=11,5). Folkpartiet dubblade sitt stöd i opinionen under slutspurten av valkampanjen, från 10,5 procent (fältperiod 28/8 – 5/9) till 21 procent (fältperiod 18/9 – 24/9). Det här är den i särklass största opinionsförskjutningen mellan två mätningar som har ägt rum under perioden. Folkpartiets framgångar i valet 1985 (14,2 procent) tillgödoräk-

17 Tidsserien över utvecklingen av aggregerad rörlighet under perioden har inte justerats för att det förflutit olika lång tid mellan mätningarna. Man skulle ju kunna tänka sig att mätningar som tidsmässigt ligger långt ifrån varandra skulle skilja sig mer åt än mätningar som genomförs nära varandra i tiden. Så är dock inte fallet. Det föreligger nämligen inte någon signifikant korrelation mellan nivån på aggregerad rörlighet och antalet dagar mellan barometerns publiceringar (*Pearsons r* = -0,06 ej signifikant).

18 En regressionsanalys med tid som oberoende variabel och den aggregerade rörligheten (*Pedersens index*) som beroende variabel visar en mycket svag men signifikant trendmässig ökning av *Pedersens index* med 0,038 procentenheter per år under mätperioden. För mandatperioden 1968-70 var den genomsnittliga aggregerade rörligheten 2,3 procentenheter; 1970-73 2,4 pe; 1973-76 2,5 pe; 1976-79 2,5 pe; 1979-82 2,6 pe; 1982-1985 2,6 pe; 1985-88 3,6 pe; 1988-91 3,4 pe; 1991-94 2,8 pe och efter valet 1994 3,2 procentenheter.

19 Socialdemokraterna och centerpartiet ökade med 4,5 respektive 2,5 procentenheter mellan augusti- och oktobermätningen 1968. Vänsterpartiet kommunisterna och folkpartiet gick tillbaka 3,0 respektive 3,5 procentenheter och kds tappade en halv procentenhet. Totalt summerar förändringarna till 14,0. *Pedersens index* är hälften av de summerade förändringarna, det vill säga 7,0.

Väljarnas förstapreferenser

nas i de flesta analyser partiledaren Bengt Westerberg (se Holmberg & Gilljam 1987:40-48, 159-169).

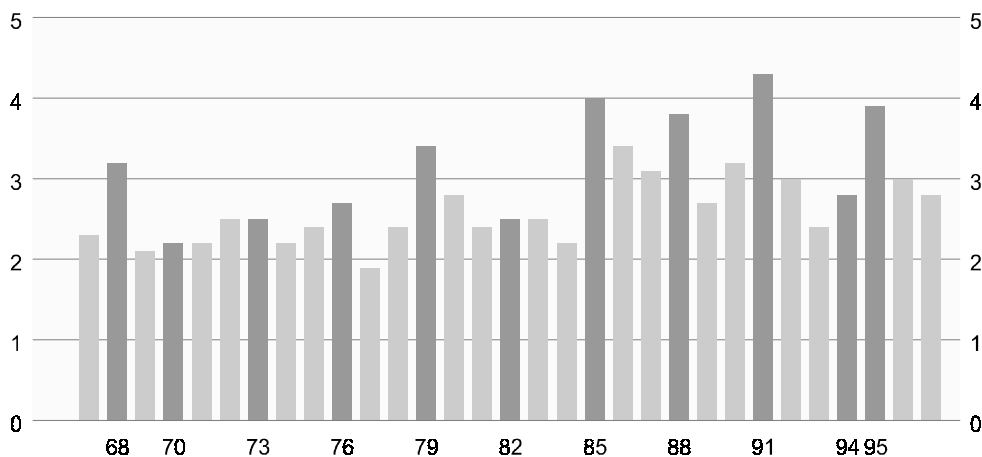
Den tredje stora förändringen (*Pedersens index*=7,9) ägde rum mellan mätningarna före och efter valet 1988. Den orsakades bland annat av en minskning av andelen osäkra (från 9,1 till 5,9 procent). Dessutom uppmättes miljöpartiets opinionsstöd till 5,5 procent i oktober, vilket var lägre än i SIFOs augustimätning före valet (8,1 procent). Anledningen till de stora förskjutningarna är av allt att döma stor väljarrörlighet under de sista veckorna före valet.

Aprilmätningen 1991 bjöd på den fjärde omfattande opinionsförskjutningen under perioden (*Pedersens index*=10,2). Det var första gången opinionssiffrorna för det nybildade ny demokrati redovisades separat (9,1 procent). I två tidigare mätningar redovisades nyd i kategorin 'övriga partier', en kategori som växte från 2,5 procent i januarimätningen 1991 (innan nyd existerade) till 5,3 och 5,4 i februari- och marsmätningarna (efter att nyd hade bildats i februari 1991).

Gemensamt för alla de fyra största opinionsförskjutningarna är att de har ägt rum i omedelbar anslutning till ett riksdagsval. Det är säkert ingen tillfällighet. Resultatet antyder att väljarnas förstapreferenser är mer föränderliga under valår och i samband med att partierna bedriver valkampanjer än under mellanvalsperioderna. Att de största opinionsförskjutningarna äger rum under valkampanjerna är på många sätt sympatiskt. De sammanfaller i så fall med stor medieuppmärksamhet för partierna och deras valbudskap. Valkampanjernas funktion i demokratin är att bidra till uppdatering av väljarnas politiska preferenser.

Är valåren mer av en omprövningens tid än mellanvalsperioderna? Cykliska mönster som följer mandatperioderna är inte ovanliga – vi vet från tidigare att väljarna tycker bättre om partierna i valtider än under mandatperioderna (Holmberg 1994a). I figur 2.10 har jag beräknat årliga genomsnitt för den aggregerade månatliga rörligheten under perioden 1967-1996.

Figur 2.10 Årlig genomsnittlig aggregerad rörlighet i SIFOs väljarbarometer mars 1967-november 1997 (*Pedersens index*).

Kapitel 2

Analysen ger visst stöd för att stabiliteten i väljarnas förstapreferenser har varit lägre under valåren än för de i tiden närmast liggande mellanvalsåren (figur 2.10). Rörligheten under valåren 1968, 1979, 1985, 1988 och 1991 var till exempel större än rörligheten under närmast föregående och efterföljande år.²⁰

Mer detaljerade analyser avslöjar att opinionsförändringarna mellan juni- och augustimätningarna under mellanvalsåren är mindre än under valåren. Den genomsnittliga aggregerade rörligheten för de augustimätningar som infallit under icke-valår är 2,7 procentenheter. Motsvarande andel för de augustimätningar som infallit under valår är 3,4 procentenheter (se även Gilljam & Holmberg 1988:128).²¹

Osäkerhet som mått på stabilitet

Nivån på väljarnas osäkerhet om vilket politiskt alternativ de tycker bäst om kan också ge ökade kunskaper om stabiliteten i partisystemet. Om det finns många osäkra väljare blir partiernas situation också mer osäker. Det beror på att potentialen för stora förändringar helt enkelt är större om många väljare är osäkra — då finns det fler väljare att slåss om och då ökar möjligheterna för nya partier att vinna sympatier.²²

I SIFOs resultatsammanställningar redovisas alltid andelen osäkra, det vill säga andelen personer utan klara partisympatier, utanför procentbasen. Till de osäkra räknas personer som av olika skäl valt att inte ange preferens för något särskilt parti. Den andelen låg strax över fem procent under perioden 1968-1973, steg tillfälligt till nästan tio procent mitt under mandatperioden 1973-1976, och låg sedan stabilt under fem procent under resten av 1970-talet. Efter 1979 års val ökade andelen osäkra i SIFOs väljarbarometer, från i genomsnitt 7-8 procent mellan 1982 och 1988 till rekordnivån 23 procent vid 1990-talets början. Under 1990-talet har andelen osäkra varit i genomsnitt något över 10 procent (se figur 2.11).

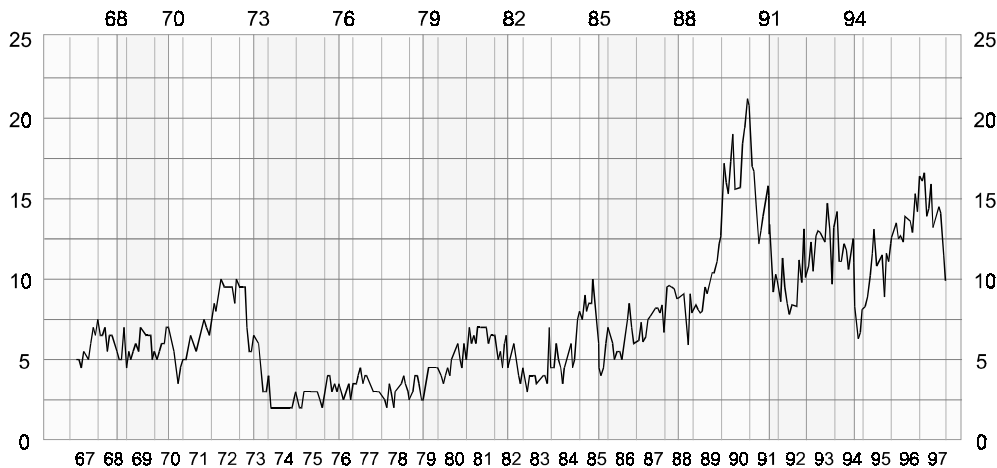
20 Detta cykliska mönster märks ännu tydligare i mätserien över genomsnittliga standardavvikelser för de fem traditionella partierna.

21 Sett över hela perioden har juni- och novembermätningarna varit de minst dramatiska. De genomsnittliga opinionsförändringarna i SIFO-barometern sedan föregående mätning har varit för juni och november 2,4 procentenheter, för december 2,6 procentenheter, februari, maj och mars 2,7 pe, april och januari 2,9, augusti 3,0, oktober 3,4 och september 3,5 procentenheter. Skillnaderna mellan månaderna beror till viss del på att september och oktobermätningarna under valåren uppvisar mycket stora opinionsförändringar (i genomsnitt 4,7 respektive 4,8 procentenheter). Under icke-valår noteras nämligen mindre skillnader mellan mätningar som genomförs under olika delar av året — den genomsnittliga aggregerade rörligheten varierar mellan som lägst 2,0 (juni-mätningen) och som mest 3,0 procentenheter (septembermätningen).

22 Svensk väljarforskning har kunnat konstatera att väljarnas osäkerhet när det gäller partivalet har blivit större sedan slutet av 1960-talet. Andelen väljare som bestämmer sitt partival under själva valkampanjen har ökat från 18 procent 1964 till omkring 50 procent vid valen 1991 och 1994. Och rörligheten under veckorna före riksdagsvalet har blivit större (Gilljam & Holmberg 1995:37-42).

Väljarnas förstapreferenser

Figur 2.11 *Andelen osäkra – personer utan klara partisympatier – i SIFOs väljarbarometer mars 1967-november 1997 (procent).*

Resultaten visar att andelen osäkra i SIFOs väljarbarometer tenderar att sjunka inför och omedelbart efter riksdagsvalen, vilket naturligtvis beror på att många av de osäkra väljarna då har bestämt sig för vilket parti de skall rösta på. Minskningen av andelen osäkra har varit mest påtaglig i valen 1970, 1973, 1985, 1991 och 1994. I samband med valet 1970 sjönk andelen osäkra från 7 procent i juni till 3,5 procent i oktober. Valåret 1973 föll andelen osäkra från 9,5 procent i februari till 3 procent i oktober. Under sommaren och fram till valet 1985 sjönk andelen osäkra från 10 till 4,5 procent. Valåret 1991 sjönk andelen osäkra i två omgångar, först från rekordnivån 21,2 procent i november 1990 till 12,2 procent i april 1991, därefter från 15,8 procent i augusti till 9,2 procent i oktobermätningen efter valet. Samma mönster gick igen under valrörelsen 1994, då andelen osäkra sjönk från 12,5 procent i augusti till 6,3 procent i oktober.

Under månaderna och veckorna före riksdagsvalen är väljarna mer benägna att både ompröva och uttrycka sina förstapreferenser än annars. Det är under den perioden de största enskilda opinionsförskjutningarna äger rum. Det är då många osäkra väljare slutligen bestämmer sig för vilket politiskt alternativ de föredrar. I detta avseende tycks alltså demokratin i Sverige fungera som bäst då den bör fungera som bäst, det vill säga i samband med riksdagsvalen.

2.4 Minskande stabilitet i väljarnas förstapreferenser

I det här kapitlet har fördelningen av och stabiliteten i väljarnas förstapreferenser undersökts genom analyser av SIFOs månatliga väljarbarometer under de senaste trettio åren. Huvudsyftet med undersökningen var dels att ge en historisk bakgrund till fortsatta analyser i avhandlingen genom att beskriva utvecklingen av

Kapitel 2

aggregerade politiska partipreferenser i den svenska väljarkåren, och dels att studera stabiliteten i väljarnas förstapreferenser.

Undersökningarna av partiernas öden och äventyr i förstahandsopinionen har bekräftat en del gamla sanningar, som exempelvis att partiernas opinionsstöd varierar kraftigare än valresultaten. Under mellanvalsperioderna kostar många väljare på sig utflykter i den politiska rymden genom att sympatisera med nya partier. De största blockskillnaderna – skillnader i opinionsstöd mellan borgerliga och socialistiska partier – har uppmäts under den senare delen av undersökningsperioden, liksom de största opinionsförskjutningarna. Opinionsvindarna har blåst något hårdare under 1990-talet än under 1970-talet.

Destabiliseringen av det svenska partisystemet är av det blygsammare slaget, åtminstone enligt de två 'klassiska' stabilitetsmått som har begagnats här: *Stödet för de traditionella partierna* har visserligen minskat under de senaste trettio åren, men inte på något katastrofalt sätt. Snarare har de gamla partierna hållit ställningarna väl med tanke på att tre nya partier på kort tid tagit sig in i riksdagen. Den omedelbara orsaken är att de nya partierna inte samtidigt har kunnat samla många sympatisörer. Stödet för de gamle var som lägst i samband med valet 1991, men sedan dess har en klar återhämtning ägt rum. Nio av tio svenskar har fortfarande något av de fem gamla partierna som sin förstapreferens. *Den kortsiktiga aggregerade rörligheten* i väljaropinionen (månad för månad) har också ökat, men mycket svagt, under perioden 1967-1997. Väljarnas förstapreferenser har blivit något mer föränderliga också i det korta tidsperspektivet. Opinionsförändringarna följer generellt ett cykliskt elektoralt mönster – väljarna är mer ombytliga i sina politiska preferenser under valår och valkampanjer än under mellanvalsåren. De största opinionsförskjutningarna äger i allmänhet rum i omedelbar anslutning till ett riksdagsval. Då är väljarnas benägenhet att ompröva sina förstapreferenser som störst.

En ökande rörlighet mellan valen och under mandatperioderna innebär att *fler* väljare är beredda att *oftare* ompröva sina förstapreferenser. Andelen väljare utan klara partisympatier under mandatperioderna har också blivit större. En sådan utveckling bidrar starkt till en ökad osäkerhet och sårbarhet för de politiska partierna. Det är sannolikt att ökad rörlighet och växande antal osäkra väljare har konsekvenser för hur partierna väljer att agera i förhållande till varandra och väljarna. För partierna finns fler väljare att vinna när valrörelserna sätter igång, men samtidigt löper partierna större risker att förlora sympatisörer.

Kapitel 3

Väljarnas andrapreferenser

TAGE ERLANDER VAR SANNOLIKT FÖRST med att använda metaforen ‘folkopinionens hav’, under ett angrepp mot de borgerliga partierna i televisionens och radions slutdebatt inför 1968 års val. Erlanders metafor var målande. Han liknade borgerligheten vid ett skepp som vind för våg driver omkring redlöst på folkopinionens hav.¹

Metaforen om opinionshavet kan utnyttjas för att återge innebörden av nästa steg i studien: De tidigare analyserna av fördelningen av väljarnas förstapreferenser ger partiernas styrkeförhållanden i den ‘ytliga’ folkopinionen, men kan inte avslöja någonting om hur väljarnas partipreferenser i övrigt är fördelade. För att söka svar på mina huvudfrågeställningar om hur väljarna uppfattar partiavstånd och konfliktstrukturen i partisystemet behöver större portioner av väljarnas partipreferensordningar kartläggas. I det här kapitlet överger jag studiet av opinionshavets yta och väljarnas förstapreferenser för att istället studera djupare liggande strömmar i folkopinionens hav — väljarnas andrapreferenser.

En kartläggning av vilka partier de svenska väljarna tycker *näst* bäst om ger en betydligt mer förfinad bild av hur fördelningen av partipreferenser ser ut än vad ytliga opinionsundersökningar kan göra. Analyser av vilka kombinationer av första- och andrapreferenser som förekommer bland väljarna genererar ny kunskap om preferensstrukturen som berättar hur partiavstånden och konfliktstrukturen i partisystemet har sett ut och förändrats i svenska väljares ögon under de senaste fyrtio åren.

1 Metaforen om folkopinionens hav var en del av ett längre anförande av dåvarande statsminister Tage Erlander: *”Tre linjer representerar de här i denna fråga och Ni har kanske märkt, ärade lyssnare, bursom herr Hedlund har klippt den ena förtöjningen efter den andra till det här skeppet, som snart är obemannat fullständigt och driver omkring redlöst på folkopinionens hav. Det kallas för borgerlighet, men det påminner mer om den flygande holländaren snart.”*

Kapitel 3

Det statsvetenskapliga intresset för väljarnas andrapreferenser är åtminstone fyrtio år gammalt. I Skandinavien och i Holland har undersökningar av väljarnas näst bästa partier varit ett populärt sätt att kartlägga partiernas avståndsrelationer. Intresset motiverades redan från början av forskningsproblem kring konfliktstrukturer och partisystemförändringar.² Ett tidigt syfte med analyserna var att utveckla mer sofistikerade mått för de psykologiska banden mellan väljare och partier än vad operationaliseringar av det amerikanska partiidentifikationsbegreppet kunde erbjuda. Väljarna i flerpartisystem hade ju många fler partier att relatera sig till än väljarna i det amerikanska tvåpartisystemet. Känslan av anhängarskap till ett visst parti (partiidentifikation) avslöjade ingenting om väljarnas känslomässiga relationer till *andra* partier. Genom studier av andrapreferenser kunde en '*dypere partistruktur*' avtäckas (Converse & Valen 1972:60).³

De följande analyserna syftar till att besvara fem frågeställningar om väljarnas andrapreferenser. De två första är *historiskt-deskriptiva* frågor om hur fördelningen av väljarnas andrapreferenser (avsnitt 3.1) och strukturen i väljarnas andrapreferenser (3.2) har sett ut och förändrats i Sverige under perioden 1956-1996. De tre sista frågeställningarna är mer *generella* och behandlar i vad mån partiernas fram- och motgångar i första- och andrahandsopinionen samvarierar (3.3), huruvida partiavstånden i partisystemet generellt har uppfattats som allt kortare i väljarnas ögon (3.4) och i vilken utsträckning kunskaper om andrahandsopinionen är potentiellt partistrategiskt intressant och användbara i studier av väljarbeteende och partikonkurrens (3.5).

Medan partiernas styrkeförhållanden i förstahandsopinionen är relativt välkänd är fördelningen av väljarnas andrapreferenser förhållandevis outforskad terräng. Den första frågeställningen gäller hur fördelningen av svenska väljares andrapreferenser har sett ut och förändrats under perioden 1956-1996: Vilka partier har varit de svenska väljarnas vanligaste andrahandsval? Hur har partiernas styrkeförhållanden varit i andrahandsopinionen?

2 Tidigare analyser av väljares andrapreferenser finns i t ex Converse & Valen (1971, 1972), Särilvik (1976), Petersson (1977), Holmberg (1981:207-213), Valen (1981:214, 1990), van der Eijk, Niemöller & Eggen (1981), Wolters (1982), Elklit & Tønsgaard (1989); Aardal & Valen (1989); Gilljam & Oscarsson (1994); Oscarsson (1994b, 1995b, 1996b).

3 I 1965 års norska valundersökning ingick frågan om näst bästa parti för första gången i en frågeserie som syftar att erhålla intervjupersonernas fullständiga preferensordningar. Således följdes intervjufrågan om bästa parti upp med frågor om vilket parti väljarna tyckte om i andra och tredje hand, liksom vilka partier de tyckte sämst om och inte kunde tänka sig att rösta på (Converse & Valen 1971:126). Liknande frågeserier har använts i de svenska valundersökningarna 1968 och 1976 för att kartlägga konfliktstrukturen i partisystemet (se Särilvik 1976; Petersson 1977). I de studierna efterfrågades dock inte väljarnas *evalueringar* av partierna — istället användes en frågeserie som syftade till att mäta väljarnas *kognitioner* av avstånden mellan samtliga partipar (strategi A i kapitel 1). Frågorna ställdes i enlighet med den s k *cartwheel*-tekniken. För fem partier används tekniken på följande sätt: Intervjupersonen visas fem kort, ett i taget. Varje parti återfinns överst på ett sådant kort, och resten av partierna finns listade nedanför. Intervjupersonen får i uppdrag att för varje kort ange vilket parti som är närmast partiet överst på listan, vilket parti som är näst närmast och slutligen vilket parti som är längst ifrån. Det parti som 'blir över' blir fjärde närmaste parti. Proceduren upprepas tills alla partier blivit rangordnade efter inbördes avstånd. Resultatet blir jämförelser mellan alla par av partier. För en utförlig presentation av olika *cartwheel*-tekniker, se Coombs (1964:43-51).

Väljarnas andrapreferenser

Frågeställning nummer två gäller *preferensstrukturen* i väljarnas första- och andrapreferenser. Här är jag särskilt intresserad av den *avståndsinformation* som kan utvinnas genom att studera vilka *kombinationer* av första- och andrapreferenser som förekommer bland väljarna. Den informationen gör det möjligt att besvara frågor om hur väljarna har uppfattat avståndsrelationerna mellan partierna. Hur har partierna närmat sig och fjärmat sig från varandra i väljarnas ögon under den senaste fyrtioårsperioden? Genom att systematiskt studera fördelningen av andrapreferenser i en grupp av partisympatisörer i taget kan väljarnas uppfattningar av partiernas avståndsförhållanden och närmanden/fjärmänden kartläggas.

Sannolikt förändras fördelningen av politiska preferenser ungefär likadant i förstahandsopinionen som längre ned i väljarnas partipreferensordningar. Partier som vinner popularitet i förstahandsopinionen har troligtvis också samtidiga framgångar i den dolda andrahandsopinionen, och tvärtom. Det är dock oklart hur första- och andrahandsopinionen egentligen samvarierar. Kapitlets tredje frågeställning är i vilken utsträckning partiernas fram- och motgångar i första- och andrahandsopinionen samvarierar: Är det samma opinionsvindar som påverkar väljarnas första- och andrapreferenser? Eller råder helt *olika* opinionsklimat i första- och andrahandsopinionen? Lyckas en del partier särskilt bra eller dåligt i andrahandsopinionen jämfört med framgångarna i förstahandsopinionen?

Den fjärde frågeställningen gäller hur avstånden mellan partierna i partisystemet *generellt* har utvecklats under de senaste fyrtio åren. Har avstånden mellan partierna ökat eller minskat eller förblivit ungefär desamma i väljarnas ögon? Har graden av polarisering i det svenska partisystemet blivit mindre? Frågorna besvaras genom att särskilt studera hur avstånden mellan flankpartierna och mellan det socialistiska och borgerliga blocken har förändrats under perioden 1956-1996. Avstånden mellan partierna undersöker jag dessutom genom analyser av *hur många* och *vilka* kombinationer av första- och andrapreferenser som har förekommit bland väljarna under de senaste fyrtio åren.

Redan i inledningskapitlet gjordes antagandet att den dolda opinionen rymmer strategiskt intressant information för de politiska partierna. För partierna antas kunskaper om väljarnas andrapreferenser vara värdefulla i två avseenden: För det första ger de *egna* sympatisörernas andrapreferenser kunskap om till vilka partier ett parti riskerar att *förlora* sympatisörer. Partiernas andrahandspopularitet kan, för det andra, betraktas som ett ännu outnyttjat *sympatikapital* — andrapreferensernas fördelning bland *andra* partiers sympatisörer visar från vilka partier det finns möjligheter att *vinna* nya sympatisörer till det egna partiet.⁴ Men är det verkligen så? Den femte frågeställningen gäller i vad mån de nyvunna kunskaperna om fördelningen av andrahandsopinionen verkligen kan vara partierna behjälplig vid utformandet av partistrategier på den elektorala arenan. Med hjälp av valundersökningarnas treårspaneler och valrörelsepaneler kan jag undersöka i vad mån kunskaper om väljarnas näst bästa partier *faktiskt* kan användas för att predicera väljarnas partibyen.

4 Information om första- och andrapreferenser tydliggör för partierna vilka deras målgrupper är. Just sådan information antas partierna ha nytta av när de utformar sina partistrategier på den elektorala arenan (jfr Sjöblom 1968:206-219).

Kapitel 3

Undersökningsmaterialet

Intervjufrågan "Vilket parti tycker Du näst bäst om?" har ställts till svenska väljare vid inte mindre än 19 tillfällen: i 12 valundersökningar i samband med riksdagsval under perioden 1956-1994, i två folkomröstningsundersökningar, 1980 och 1994, i Europaparlamentsvalundersökningen 1995 och i fyra SOM-undersökningar åren 1993-1996. Tillgången på jämförbart empiriskt material måste betraktas som mycket god.⁵

Av de svarspersoner som uppger en förstapreferens väljer mellan 80 och 90 procent att också ange en giltig andrapreferens. Med giltig andrapreferens avses något av de partier som har betraktats som *etablerade* i samband med de olika undersökningarna: de fem gamla partierna, kristdemokraterna (1964-), miljöpartiet (1982-) och ny demokrati (1991-1994). Personer som uppger något annat parti som andrapreferens, säger att de inte vet vilket parti de tycker näst bäst om eller uppger *samma* parti som sin första- och andrapreferens har förts till kategorin 'övrigt/vet ej'. I mina analyser har denna kategori uteslutits ur procentbasen.

Svarsbortfallet är något lägre i valundersökningarna än i SOM-undersökningarna. Tidigare studier som jag själv genomfört visar att viljan och förmågan att uppge ett andrahandsalternativ skiljer sig något åt mellan olika grupper. Bland politiskt ointresserade, partibytare och personer med svag partiidentifikation är svarsfrekvensen på frågan om andrapreferens lägre än bland politiskt intresserade, partitrogna och personer med stark partiidentifikation. Vänsterpartiets och moderaternas sympatisörer har haft lättare att ange ett näst bästa parti än mittenpartiernas sympatisörer (Oscarsson 1995b:70).⁶

- 5 Jämförbarheten över tid är tillfredsställande för perioden 1968-1996. Sedan valundersökningen 1968 har frågan om näst bästa parti alltid ställts direkt efter frågan om bästa parti i både valundersökningarnas besöksintervjuer och i SOM-undersökningarnas postenkäter. Vid de två tidigaste mättillfällena, 1956 och 1964, användes andra intervjufrågor för att mäta väljarnas bästa parti och dessutom kodades olika former av kombinationssvar (t ex 'de borgerliga partierna') på frågan om andrapreferens. I 1964 års valundersökning ställdes inte intervjufrågan om näst bästa parti i omedelbar anslutning till frågan om bästa parti. Svarsbortfallet (kategorin 'övrigt/vet ej') för de två tidigaste mättillfällena (1956 och 1964) är därför relativt högt i förhållande till senare undersökningar. För detaljer om frågeformuleringar, se Appendix C.
- 6 I SOM-undersökningarnas postenkäter anger mellan 7 och 9 procent av svarspersonerna *samma* parti som sitt bästa och näst bästa parti. Det är alltså fråga om en slags 'dubbel'-markering som endast inträffar av misstag i valundersökningarnas mer kontrollerade besöksintervjusituationer. (I 1956 och 1964 års valundersökning förekom dock dubbelmarkeringar i stor utsträckning, troligtvis på grund av att frågan om näst bästa parti inte ställdes i direkt anslutning till frågan om bästa parti). De undersökningspersoner som nämner samma parti som sitt bästa och näst bästa parti har förts till kategorin 'övrigt/vet ej'. Att flankpartisympatisörer i större utsträckning än mittenpartisympatisörer anger en andrapreferens kan vara ett tecken på att v- och m-sympatisörerna ser konfliktstrukturen i partisystemet klarare från sina flankpositioner än vad mittenpartisympatisörerna gör.

3.1 Väljarnas näst bästa partier

Kapitlets första frågeställning gäller fördelningen av väljarnas andrapreferenser under åren 1956-1996. Vilka partier har varit de svenska väljarnas mest populära näst bästa partier under den senaste fyrtioårsperioden?

Det finns väl utvecklade *teoretiska förväntningar* om hur partiets styrkeförhållanden i den dolda andrahandsopinionen borde skilja sig från partiernas styrkeförhållanden i förstahandsopinionen. *Mittenpartierna* — de partier som befinner sig i mitten av den politiska rymden — anses exempelvis ha särskilt goda möjligheter att fånga stora andelar av väljarnas andrapreferenser. De kan ju vara omtyckta av sympatisörer från många närbeliggande partier, medan flankpartier enbart har möjlighet att vinna andrahandssympatier från partier som befinner sig närmare mitten av partisystemet. Eftersom väljarna tenderar att ha någon av de närmaste grannarna i partirymden som andrapreferens blir följden att partier med flest grannar kring sin egen position sitter med trumf på hand i andrahandsopinionen.

Liknande tankegångar framförs bland annat av förhandlingsteoretiker som förordar ett användande av den så kallade *bordaregeln* vid omröstningar med fler än två alternativ.⁷ Enkelt uttryckt innebär bordaregeln att man vid röstsammanräkningen tar hänsyn till deltagarnas fullständiga preferensordningar (se Arrow 1951, 1963; Black 1958; Abrams 1980). En effekt av ett sådant röstningsförfarande — som i allmänhet betraktas som önskvärd — är att de alternativ gynnas som i praktiken innebär kompromisser eller som representerar modererade ståndpunkter, det vill säga 'mitten'-alternativen. Resultatet av dylika omröstningar anses av anhängarna leda till större beslutslegitimitet och vara mer rättvisa än omröstningar som avgörs med hjälp av *majoritetsregeln*.

De teoretiska förväntningarna av att ta hänsyn till fler preferenser än den första är att mittenalternativen vinner ökat stöd, främst på grund av att just de alternativen har störst möjlighet att bli *tolererade* av ett flertal väljare. Förväntningarna om att mittenpartierna erhåller flest andrapreferenser har också infriats i många tidigare undersökningar av väljares andrapreferenser (Holmberg 1981; Oscarsson 1995b). Statsvetaren Leif Lewins studie av hur den politiska makten i Sverige skulle ha varit fördelad om bordametoden hade använts som röstningsmetod vid allmänna val visar också att mittenpartiernas, och särskilt folkpartiets, inflytande hade varit betydligt större under perioden 1979-1991 (Lewin 1996). I Lewins analys användes fullständiga preferensordningar, men bordametodens effekter borde göra sig gällande redan i fördelningen av väljarnas andrapreferenser

7 Bordaregeln härrör från klassisk normativ beslutsteori (social choice theory) och har fått sitt namn efter 1700-talsmatematikern och ingenjören Jean-Charles de Borda (McLean & Hewitt 1994). Borda var, liksom sin efterföljare Jean de Condorcet, upptagen med att söka svaret på hur människors önskan och vilja bäst kunde omvandlas till beslut som kunde accepteras av många. De ville bland annat erbjuda lösningar på de problem som användandet av majoritetsregeln gav upphov till. Principen bakom de Bordas röstningsmetod är mycket enkel och påminner om hur röstsammanräkningarna i eurovisionsschlagerfestivalen går till: Om sju partier rangordnas väger förstapreferensen som sju röster, andrapreferensen som sex röster, tredjepreferensen som fem röster, och så vidare. Se Hermansson (1990) för en introduktion till olika beslutsmetoder.

Kapitel 3

— trots att preferensordningarna i sådana fall är rejält *trunkerade* eftersom det tredje, fjärde, femte, och så vidare, alternativet i rangordningen inte räknas med.

Frågan är hur starkt andrahandsstöd partierna har haft bland de svenska väljarna under de senaste fyrtio åren? Folkpartiet beskrivs ofta som väljarnas ständiga andrahandsval, som den ständiga 'tvåan' i svensk politik. Men utvecklingen av andrapreferenserna under mätperioden visar att det inte alltid har varit så — och att det inte längre är självklart att de traditionella mittenpartierna står starkast i andrahandsopinionen (se tabell 3.1).

Helt enligt förväntningarna har de två traditionella mittenpartierna, centerpartiet och folkpartiet, turats om att vara de svenska väljarnas populäraste näst bästa parti under nästan hela den undersökta perioden. Vid valet 1964 hade 41 procent av väljarna centerpartiet som sitt näst bästa parti. Rekordnoteringen kom i samband med 1968 års val då hela 50 procent av de svenska väljarna hade c som andrafavorit. Under 1970-talet minskade emellertid centerpartiets andel av andrapreferenserna avsevärt, från 49 procent 1970 till 22 procent 1979. Efter tillfälliga framgångar i samband med 1982 års löntagarfondsval (32 procent) har andrahandsstödet för c varit lägre under senare delen av 1980-talet (omkring 20 procent) och ännu lägre under 1990-talet (mellan 11 och 16 procent).

Folkpartiet var det vanligaste andrahandsvalet i samband med 1956 års val (36 procent). Men under 1960-talet och vid 1970-talets början befann sig folkpartiet i skuggan av centerpartiet i både första- och andrahandsopinionen. Mellan 1973 och 1976 lyckades fp fördubbla sitt stöd från 18 till 33 procent av andrapreferenserna — en framgång som gjorde fp till det vanligaste näst bästa partiet bland väljarna. Vid valet 1979 och i folkomröstningen 1980 upprepades framgångarna (34 respektive 30 procent). Ola Ullstens katastrofval 1982 innebar stora sympatiförluster, vilket berövade folkpartiet inte bara regeringsmakten utan också positionen som väljarnas populäraste näst bästa parti.

Vid valet 1985 återtog fp positionen som de svenska väljarnas vanligaste andrapreferens — en position som partiet lyckades behålla, om än med försvagat stöd, ända fram till och med hösten 1994 (21 procent av andrapreferenserna). Folkpartiets stora framgångar i den dolda opinionen sammanfaller således med Bengt Westerbergs tid som partiledare: Efter valet 1994 har andrahandsstödet för fp varit lägre än någon gång tidigare, mellan 14 och 17 procent.

Tabell 3.1 Svenska väljares andrapreferenser 1956-1996 (procent).

parti	vu 1956	vu 1964	vu 1968	vu 1970	vu 1973	vu 1976	vu 1979	fu 1980	vu 1982	vu 1985	vu 1988	vu 1991	som 1993	vu 1994	som 1994	fu 1994	eup 1995	som 1995	som 1996
vänsterpartiet	6	9	8	10	14	15	19	21	20	18	16	12	13	16	17	17	21	16	14
socialdemokraterna	20	12	10	13	14	11	11	14	9	10	12	9	13	13	14	16	15	17	16
centerpartiet	19	41	50	49	44	30	22	21	32	18	21	16	12	14	11	12	15	15	15
folkpartiet	36	31	24	23	18	33	34	30	20	35	28	29	28	24	21	22	14	14	17
moderaterna	19	7	7	4	9	10	12	14	14	13	10	11	10	11	10	11	9	10	10
kristdemokraterna	-	1	1	1	1	1	1	0	2	2	3	11	7	7	7	5	7	8	11
miljöpartiet	-	-	-	-	-	-	-	-	3	4	11	4	9	13	15	14	19	21	14
ny demokrati	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	9	2	4	3	0	0	2
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	729	1804	2 360	2 244	1 777	1 932	2 121	985	2 033	2 093	1 948	1 933	1 440	1 847	1 378	1 465	1 211	1 396	1 361
övrigt/vet ej	25	23	12	12	19	18	15	30	18	13	15	12	9	16	8	16	13	8	7

rangordning	fp	c	c	c	c	fp	c	fp	c	fp	fp	fp	fp	fp	fp	fp	v	mp	fp
#1	s	fp	fp	fp	fp	c	v	fp	v	c	c	c	s	v	v	v	mp	s	fp
#2	c	s	s	s	v	v	c	v	fp	v	v	v	c	c	mp	s	s	v	c
#3	m	v	v	v	s	s	s	m	m	m	s	m	v	mp	s	mp	c	c	mp
#4	v	m	m	m	m	m	m	s	s	s	mp	kd	m	s	c	c	fp	fp	v
#5	—	kd	kd	kd	kd	kd	kd	kd	kd	mp	kd	s	mp	m	m	m	m	m	kd
#6	—	—	—	—	—	—	—	—	mp	kd	kd	nyd	nyd	kd	kd	kd	kd	kd	m
#7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	mp	kd	nyd	nyd	nyd	nyd	nyd	nyd
#8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Kommentar: Intervjufrågan lyder: "Vilket parti tycker Du näst bäst om?" Resultaten är hämtade från de svenska valundersökningarna 1956-1994 (vu), folkomröstningsundersökningarna 1980 och 1994 (fu), Europaparlamentsvalsundersökningen 1995 (eup) och SOM-undersökningarna 1993-1996 (som). Se appendix A för detaljerade upplysningar om de olika undersökningarna. I analysen ingår endast personer som också uppgivit ett bästa parti. Personer som angivit samma bästa och näst bästa parti har förts till kategorin "övrigt/vet ej". I den nedre delen av tabellen har partierna rangordnats efter hur starkt andrahandsstöd de har haft vid varje undersökningstillfälle.

Kapitel 3

Medan det har ägt rum dramatiska förändringar i centerpartiets och folkpartiets opinionsstöd har övriga partiers andrahandsstöd varit mer stabilt. Sett över hela perioden har vänsterpartiet haft den största andelen av väljarnas andrapreferenser näst efter c och fp. Vänsterpartiets andrahandspopularitet ökade gradvis från 6 till 20 procent mellan 1956 och 1982. Under perioden 1985-1996 har andelen andrapreferenser varit stabil mellan 16 och 18 procent. Undantagen är tillfälligt något svagare stöd under den borgerliga regeringsperioden i början av 1990-talet (12 respektive 13 procent vid valet 1991 och hösten 1993) och ett starkare stöd (21 procent) i samband med Europaparlamentsvalet 1995 — vänsterpartiets genom tiderna bästa val (12,9 procent av rösterna). Under höstarna 1995 och 1996 har vänsterpartiets andrahandsstöd åter varit lägre, 16 respektive 14 procent.

Med undantag från rekordnoteringen 20 procent i samband med 1956 års riksdagsval har socialdemokraternas stöd i andrahandsopinionen legat stabilt strax över tio procent under hela den senaste fyrtioårsperioden. Under den sista delen av undersökningsperioden har s dock stärkt sin ställning något (17 procent 1995). Också moderaterna har haft en stabil andrahandspopularitet. Bortsett från höga siffror vid valet 1956 (19 procent) och låga siffror vid 1968 och 1970 års val (7 respektive 4 procent) har omkring var tionde väljare uttryckt andrahandssympati för m under den senaste trettioårsperioden.

Kristdemokraterna hade just ingen lycka i andrahandsopinionen förrän partiet fick sitt genombrott också i förstahandsopinionen 1991 (10 procent andrahandsstöd). Efter valet 1991 har andelen andrahandssympatier för kd stannat mellan 5 och 8 procent. Vid det sista mättillfället hösten 1996 ökade dock kristdemokraternas andel av andrahandsopinionen till 11 procent — ett lika starkt stöd som vid riksdagsgenombrottet 1991.

Inte heller miljöpartiet kunde åtnjuta signifikant andrahandsstöd förrän i samband med riksdagsdebuten (11 procent 1988). Med tanke på miljöpartiets opinionsframgångar senare under 1990-talet blev valet 1991 något av en parentes (4 procents andrahandsstöd). Efter valet 1991 har miljöpartiet avancerat från minst omtyckta till mest omtyckta andrahandsvalet bland svenska väljare. Hösten 1995, efter ett mycket bra resultat i Europaparlamentsvalet (17,2 procent), hade 21 procent av väljarna mp som sitt näst bästa parti. Resultaten från 1996 års SOM-undersökning visar att draghjälpen från Europaparlamentsvalet inte har hållt i sig — hösten 1996 var miljöpartiets andrahandsstöd tillbaka på samma nivå som i samband med 1994 års riksdagsval, 14 procent.

Ny demokrati rönt mindre framgångar i andrahandsopinionen i sin riksdagsdebut än vad miljöpartiet och kristdemokraterna gjorde (7 procent 1991). Andrahandsstödet för nyd ökade dock under den borgerliga fyrpartiregeringens maktinnehav. Hösten 1993, ett knappt år innan riksdagsvalet 1994, angav 9 procent nyd som sitt näst bästa parti. När partiets grundare och förgrundsfigur Ian Wachtmeister avgick som partiledare bröts ny demokratis framgångar. Efter valfiaskot 1994 sjönk sympatierna för nyd också i den dolda opinionen. Sedan Europaparlamentsvalet 1995 är andrahandsstödet för ny demokrati så gott som obe-

fintligt.⁸

Ett av det mest iögonenfallande resultatet från analysen är att mittenpartiernas 'självlara' dominans som vanligaste andrahandsval tillfälligt bröts i samband med Europaparlamentsvalet 1995. Under hösten 1995 var istället miljöpartiet och vänsterpartiet de svenska väljarnas vanligaste näst bästa partier — om än inte med samma imponerande siffror som centerpartiet uppvisade under 1970-talet. Och socialdemokraterna har haft ett rekordstarkt stöd i andrahandsopinionen under 1994-1995. Hösten 1995 tillföll drygt hälften av andrapreferenserna v, s och mp, mot endast 25 procent för de två traditionella mittenpartierna centerpartiet och folkpartiet.

Det *dagspolitiskt* intressanta i den här utvecklingen är att centerpartiet och folkpartiet förlorat mycket sympatikapital i form av andrapreferenser och därmed förflyttats längre ned i många väljares preferensordningar. Men resultaten har naturligtvis också *teoretiska* implikationer eftersom de förväntade effekterna av användandet av bordametoden uteblivit. Det är uppenbart att mittenpartier inte nödvändigtvis behöver vara de mest populära andrahandsalternativen. Frågan är vad det är som kan förklara vänsterpartiets och miljöpartiets stärkta ställning?

Vänsterpartiet och miljöpartiet — båda nej-partier i folkomröstningen om EU i november 1994 — gjorde rejäla framryckningar i förstahandsopinionen under 1995. Eftersom partiers framgångar i första- och andrahandsopinionen sannolikt går hand i hand är det därför kanske inte underligt att v och mp nått stora framgångar i den dolda opinionen under samma period. Orsaken till att den förväntade effekten av bordametoden har uteblivit är att en helt unik fördelning av partipolitiska preferenser existerade efter valet 1994 och åtminstone fram till och med vintern 1995. Denna unika fördelning var skev så till vida att många väljare rörde sig närmare de positioner i den politiska rymden där miljöpartiet och vänsterpartiet finns och längre bort från de traditionella mittenpartiernas positioner.

Men, och det nyanserar naturligtvis slutsatserna något, *var för sig* har vänsterpartiet och miljöpartiet aldrig dominerat andrahandsopinionen på samma sätt som centerpartiet och folkpartiet gjorde under 1970- och 1980-talen. Vänsterpartiets (16 procent) och miljöpartiets (21 procent) stöd i andrahandsopinionen under hösten 1995 står sig slätt i jämförelse med centerpartiets (50 procent 1968) och folkpartiets (35 procent 1985) andrahandsstöd vid tidigare tillfällen.

8 Den onormalt höga andelen 'övrigt/vet ej'-svar (30 procent) i samband med folkomröstningen om kärnkraft 1980 är något av ett mysterium med tanke på att exakt samma frågeteknik användes som vid i tiden angränsande valundersökningar (se tabell 3.1). Gruppen består nästan helt av personer som angett förstapreferens men som svarat att de inte vet vilket parti de tycker näst bäst om. En av förklaringarna kan vara att uppgifterna om första- och andrahandsympatier är hämtade från det andra panelsteget i folkomröstningsundersökningen, som samlades in under en mycket intensiv folkbildningskampanj i slutet av februari och början av mars 1980. Kärnkrafts- och energipolitik dominerade helt mediernas bevakning — det handlade om tekniskt och politiskt invecklade frågor där partierna formade för väljarna ovana koalitioner. Partiernas ställningstaganden i kärnkraftsfrågan gick uppenbart "på tvären" mot den traditionella vänster-högerkonflikten (Holmberg & Asp 1984). Den stora osäkerheten om andrahandsympatierna kan alltså ha orsakats av de ovanliga partikonstellationerna och en allmän osäkerhet bland väljarna.

Kapitel 3

Folkpartiet återtog med mycket knapp marginal positionen som vanligaste andrahandsval hösten 1996. Även om denna ökning av folkpartiets stöd i andrahandsopinionen (från 14 till 17 procent mellan 1995 och 1996) är blygsam, finns anledning att räkna bordaprediktionens felslag under hösten 1995 till tillfälligheternas konto — mittenpartierna är, trots en klart försvagad ställning, fortfarande de största 'vinnarna' i den dolda andrahandsopinionen.

3.2 Andrapreferenser bland de olika partiernas sympatisörer

Kapitlets andra frågeställning rör väljarnas uppfattningar av hur *avstånd* mellan partierna i partisystemet har sett ut och förändrats från mitten av 1950-talet till mitten av 1990-talet. Vilka partier har väljarna uppfattats stå nära och långt ifrån varandra i politiken? Om, när och hur har de olika partierna rört sig närmare eller längre ifrån varandra i väljarnas ögon?

Uppgifter om väljarnas andrapreferenser kan inte användas för att mäta *partiavstånd* förrän de ställs i relation till vilka partier väljarna tycker bäst om. Då kan förekomsten av *kombinationer* av första- och andrahandssympatier användas som ett slags aggregerat mått på uppfattade partiavstånd: Ju fler A-partisympatisörer som hyser andrahandssympatier för parti B, desto kortare antas A-partiets sympatisörer (som grupp betraktat) uppfatta det politiska avståndet vara mellan de båda partierna.⁹

Genom att studera förekomsten av olika *kombinationer* av första- och andrapreferenser kan väljarnas uppfattningar av partiavstånd och konfliktstrukturen i partisystemet studeras närmare. Det är möjligt eftersom vi antar att väljarna hyser andrahandssympatier för partier som befinner sig nära deras egna politiska ståndpunkter. I Anthony Downs spatiala modell antas det näst mest omtyckta partiet

9 Partiavståndsmåttet kan betraktas som ett *aggregerat* mått eftersom det bygger på partisympatisörernas *gemensamma* uppfattningar om vilket parti som står näst närmast deras egen position. Men på *individnivå* visar en väljares andrapreferens snarare en *individuell politisk inriktning*. Åtminstone tror vi att en socialdemokrat som har folkpartiet som sitt näst bästa parti skiljer sig från en socialdemokrat som har vänsterpartiet som sitt näst bästa parti när det gäller politisk inriktning.

En relevant fråga är i vilken utsträckning väljarnas 'val' av näst bästa parti egentligen är ett uttryck för ideologiska ställningstaganden? Tidigare studier har visat att valet av andrapreferens inte är resultatet av slumpen — i stort kan samma förklaringar som populärt används för att förklara väljarnas förstapreferenser användas också för att förklara varför väljarnas andrapreferenser (Elklit & Tonsgaard 1989; Oscarsson 1996b). För att sprida ytterligare ljus i frågan genomförde jag en lång rad envägs variansanalyser inom de olika grupperna av partisympatisörer, där självplacering på vänster-högerskalan används som beroende variabel och valet av andrapreferens som oberoende. Analyserna visar att det ofta inte handlar om överdrivet stora, men väl signifikanta, skillnader i ideologisk position mellan partisympatisörer som har olika andrapreferens. För socialdemokraternas sympatisörer — som har varit den största analysgruppen under mätperioden — kan mellan 12 och 20 procent av variationen i den beroende variabeln (självplacering längs en elvgradig vänster-högerskala) förklaras med hjälp av information om väljarnas andrapreferenser (eta²). Inget tyder på att förklaringskraften har förändrats under de senaste trettio åren. 'Valet' av andrapreferens är i lika hög utsträckning ett ideologiskt val idag som 1968.

Väljarnas andrapreferenser

också vara det näst närmaste, sett från väljarens egen position i partirymden.¹⁰ Andrapreferensernas fördelning bland de olika partisympatisörerna redovisas i tabellerna 3.2-3.5. Resultaten presenteras för en grupp av partisympatisörer i taget.

Vänsterpartiets sympatisörer

En klar majoritet av vänsterpartiets sympatisörer har haft socialdemokraterna som näst bästa parti vid samtliga mättillfällen mellan 1956 och 1995 (se tabell 3.2). Andrahandssympatierna för s har varierat mellan 80 och 90 procent under perioden 1956-1985. Därefter har andelen andrahandssympatier för s sjunkit under mätperioden, från 78 procent i samband med valet 1985 till 46 procent hösten 1996. Trots minskningen under 1980- och 1990-talen är s alltså det vanligaste näst bästa partiet. Vänsterpartiets egna sympatisörer betraktar uppenbarligen socialdemokraterna som vänsterpartiets närmaste granne i partisystemet.

Vänsterpartiet har emellertid fått ytterligare en nära vän i partisystemet. Sedan 1982 har v-sympatisörernas kärlek till socialdemokraterna successivt förbytts i allt varmare känslor för miljöpartiet. En rimlig förklaring är att v och mp har haft liknande ståndpunkter i tre viktiga politiska sakfrågor — kärnkraften, miljön och EU-medlemskapet. I samband med miljövalet 1988 angav 34 procent av vänsterpartiets sympatisörer mp som sitt näst bästa parti. Vid 1991 års val minskade dock miljöpartiets popularitet bland vänsterpartiets sympatisörer tillfälligt (19 procent). Hösten 1994 hade ånyo var tredje v-sympatisör mp som andrapreferens. Och i samband med valet till Europaparlamentet 1995 var andrahandsstödet för miljöpartiet rekordstort (42 procent). Hösten 1996 hade 34 procent av vänsterpartiets sympatisörer mp som sitt näst bästa parti.

De borgerliga partierna har nått få framgångar bland vänsterpartiets sympatisörer. Endast vid några enstaka tillfällen har ett borgerligt parti lyckats samla en signifikant andel av v-sympatisörernas andrapreferenser. Centerpartiet har lyckats bäst. Vid valen 1964-1970 hade mellan 13 och 17 procent av v-sympatisörerna c som näst bästa parti. När Thorbjörn Fälldin efterträdde Gunnar Hedlund efter valet 1970 blev centerpartiet ett mer profilerat borgerligt parti, vilket ledde till minskande andrahandssympatier från v-sympatisörernas sida (8 procent 1973). Sedan dess har c erhållit mycket svagt stöd från vänsterpartiets sympatisörer.¹¹ Folkpartiets bästa period inföll under den borgerliga regeringsperioden 1991-1994 — fp var det näst bästa partiet för 8 procent av v-sympatisörerna 1991. Mo-

10 Logiken bakom att använda andrapreferenserna som ett avståndsmått kan också uttryckas i termer av sannolikheter: Det näst mest omtyckta partiet antas vara det näst närmaste och därmed det näst mest sannolika partivalet. Valundersökningarna ger empiriskt stöd för det antagandet: Omkring nio av tio väljare uppger att de röstade på det parti som de före valet angivit som sitt bästa parti. Andelen *förstapreferensröstare* har emellertid sjunkit något under mätperioden, från 92 procent 1968 och 1982 till som minst 83 procent 1991. Under samma period har andelen *andrapreferensröstare* — väljare som uppger att de röstat på sitt näst bästa parti — ökat från fem till 10 procent. Mellan två och fem procent av väljarna röstar på ett parti som de varken uppgivit som första- eller andrapreferens (som mest 7 procent i samband med valet 1991).

11 Inte ens i samband med folkomröstningen om kärnkraft 1980 ökade v-sympatisörernas tycke för centerpartiet nämnvärt (6 procent), trots att de båda partierna tillsammans stödde samma alternativ, linje 3, som innebar en avveckling av kärnkraften inom tio år.

Kapitel 3

deraterna och kristdemokraterna har aldrig lyckats samla mer än ett eller ett par procents andrahandsstöd bland vänsterpartiets sympatisörer.¹²

Socialdemokraternas sympatisörer

Bland socialdemokraternas sympatisörer var först folkpartiet 1956 (49 procent), därefter centerpartiet 1968-1976 och sedan vänsterpartiet 1979-1988 det vanligaste näst bästa partiet (se tabell 3.2).¹³ Vid ett flertal tillfällen har det dock varit mycket jämnt i toppstriden. Vid valet 1976 hade folkpartiet, vänsterpartiet och centerpartiet ett lika starkt andrahandsstöd bland s-sympatisörerna (30, 32 respektive 33 procent). Vid valen 1979 och 1985 stod striden om det vanligaste näst bästa partiet mellan v och c.

Vid valet 1991 ansåg ånyo de flesta av socialdemokraternas sympatisörer att folkpartiet var det näst bästa partiet (29 procent). Folkpartiet ökade sin popularitet bland s-sympatisörerna ytterligare fram till hösten 1993 (34 procent). Efter EU-folkomröstningen 1994 och Bengt Westerbergs avgång sjönk andelen andrahandssympatier för fp tillbaka till 11 procent, och vänsterpartiet återtog positionen som s-sympatisörernas vanligaste näst bästa parti (32 procent 1996).

Miljöpartiet har kunnat åtnjuta ett allt starkare stöd i form av andrahandssympatier från socialdemokraternas sympatisörer, från 3 procent vid premiärvalet 1982 till 26 procent hösten 1995. Vid valet 1991 var andelen andrahandssympatier för mp tillfälligt betydligt lägre (5 procent). Under hösten 1996 sjönk andrahandsstödet för miljöpartiet till 17 procent bland s-sympatisörerna.

Kristdemokraterna har aldrig, inte ens under sin starkaste period i samband med 1991 års val, samlat mer än fem procent av andrahandssympatierna bland socialdemokraternas sympatisörer. Andelen s-sympatisörer med moderaterna som andrapreferens var lägre än fem procent under 1970-talet, något högre under 1980-talet (5-10 procent) och ytterligare något högre under 1990-talet, som högst 12 procent hösten 1996.

Centerpartiets sympatisörer

Centerpartisympatisörernas andrahandssympatier har varit mer föränderliga och nyckfulla än vad som varit fallet med s- och v-sympatisörernas (se tabell 3.3). Vid valet 1956 var socialdemokraterna det populäraste andrahandsvalet bland centerpartiets sympatisörer (54 procent), troligen en effekt av koalitionen mellan s och c (bondeförbundet) under perioden 1951-1957. De båda partierna gick till val 1956 med budskapet att koalitionsregeringen skulle bestå. Efter valet ökade missnöjet med s-samarbetet inom bondeförbundet och efter meningsskiljaktigheter kring pensionsfrågan i samband med folkomröstningen om ATP i oktober 1957 bröt koalitionsregeringen samman.

12 Andelen andrahandssympatier för moderaterna i 1956 års valundersökning (10 procent) är en mycket osäker skattning (n=20).

13 Sympatiförändringarna beror troligtvis på att centerpartiet blev socialdemokraternas huvudmotståndare under 1970-talet. Meningsskiljaktigheter om kärnkraft och löntagarfonder och hårdnande kamp om regeringsmakten bidrog till ökad polarisering och fastare blockpolitik. Många socialdemokrater bytte sina andrahandssympatier från centerpartiet till vänsterpartiet.

Väljarnas andrapreferenser

Under 1960- och 1970-talen var folkpartiet det klart vanligaste näst bästa partiet bland centerpartiets sympatisörer (omkring 50 procent vid valen 1964, 1968, 1970 och 1976). Sympatierna för fp minskade kraftigt i samband med kärnkraftsomröstningen 1980 (32 procent) och valet 1982 (33 procent) — troligen en effekt av att centerpartiet och folkpartiet valde olika linjer i folkomröstningen 1980 och fp-ledaren Ullstens svaga popularitet 1982. Andrahandsstödet för fp bland c-sympatisörerna ökade igen vid Westerbergvalet 1985 (50 procent). Sedan dess har andrahandssympatierna för fp minskat, från 50 procent 1985 till som lägst 10 procent hösten 1995.

Stora framgångar i den dolda andrahandsopinionen, från 13 till 45 procent av andrapreferenserna mellan 1968 och 1982, förde upp moderaterna till positionen som det vanligaste näst bästa partiet bland c-sympatisörerna. Återstoden av 1980-talet var moderaternas andrahandspopularitet något lägre, 27 procent 1985 och 20 procent 1988. Popularitetsnivån var stabil kring 20 procent under den borgerliga regeringsperioden. Först hösten 1994 blev m åter det vanligaste andrahandsvalet (34 procent). Efter folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap hösten 1994 har andrahandsstödet för m halverats bland centerpartiets sympatisörer (16 procent 1996) — möjligen är samarbetet mellan socialdemokraterna och centerpartiet om den ekonomiska politiken, som inleddes under våren 1995, en bidragande orsak till att c-sympatisörerna uppfattar längre avstånd till moderaterna.

Kristdemokraternas popularitet som andrahandsparti var mycket svagt under 1970- och 1980-talen. Inte ens i samband med valet 1985, då centerpartiet och kristdemokraterna ingick valteknisk samverkan, uttryckte c-sympatisörerna särskilt varma känslor för kd (4 procent). I samband med valet 1991 blev kristdemokraterna dock något överraskande det vanligaste näst bästa partiet bland centerpartiets sympatisörer (28 procent). Efter 1991 års val har c-sympatisörernas andrahandssympatier för kd varit betydligt mer återhållsamma, strax över 10 procent.

Tabell 3.2 Andrapreferensernas fördelning bland vänsterpartiets och socialdemokraternas sympatisörer 1956-1996 (procent).

	vu 1956	vu 1964	vu 1968	vu 1970	vu 1973	vu 1976	vu 1979	fu 1980	vu 1982	vu 1985	vu 1988	vu 1991	som 1993	vu 1994	som 1994	fu 1994	eup 1995	som 1995	som 1996
v-sympatisörer																			
socialdemokraterna	90	73	80	81	92	93	92	86	92	78	57	63	61	55	57	72	51	51	46
centerpartiet	0	13	13	17	8	6	5	8	4	2	6	1	4	4	5	0	5	4	5
folkpartiet	0	11	8	1	0	1	2	2	0	2	1	8	7	5	3	0	0	2	6
moderaterna	10	0	0	1	0	0	1	2	0	1	1	1	0	3	0	1	1	3	3
kristdemokraterna	0	2	0	0	0	0	0	2	0	0	1	1	2	0	0	0	2	1	3
miljöpartiet	-	-	-	-	-	-	-	-	4	16	34	19	24	29	34	27	42	39	34
ny demokrati	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	2	4	1	0	0	0	3
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	20	45	40	98	74	80	124	59	79	87	86	73	46	101	105	99	130	195	187
övrigt/vet ej	9	33	7	8	18	10	11	25	6	11	5	8	8	7	3	2	11	8	4
s-sympatisörer																			
vänsterpartiet	12	16	14	20	29	32	42	38	42	37	32	27	26	30	35	33	39	35	32
centerpartiet	32	54	66	69	59	33	19	19	27	18	26	24	12	16	9	13	19	18	25
folkpartiet	49	28	16	9	10	30	34	35	17	33	21	29	34	28	26	24	11	9	11
moderaterna	8	2	3	1	2	3	5	9	10	6	5	6	5	7	7	7	9	10	12
kristdemokraterna	-	0	0	0	1	1	1	0	2	1	1	5	3	2	2	1	1	2	3
miljöpartiet	-	-	-	-	-	-	-	-	3	6	15	5	12	17	20	20	23	26	17
ny demokrati	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	8	1	2	2	0	0	0
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	341	965	1 297	1 097	838	877	928	493	954	943	907	766	652	888	591	682	502	438	437
övrigt/vet ej	30	23	15	15	25	24	20	31	24	16	19	15	11	17	11	17	13	6	6

Tabell 3.3 Andrapreferensernas fördelning bland centerpartiets och folkpartiets sympatisörer 1956-1996 (procent).

	vu 1956	vu 1964	vu 1968	vu 1970	vu 1973	vu 1976	vu 1979	fu 1980	vu 1982	vu 1985	vu 1988	vu 1991	som 1993	vu 1994	som 1994	fu 1994	eup 1995	som 1995	som 1996
c-sympatisörer	6	2	1	2	2	1	4	6	2	0	1	2	4	3	1	2	2	5	8
vänsterpartiet	54	30	32	32	34	20	13	19	14	13	22	15	20	19	14	22	18	22	26
socialdemokraterna	17	49	53	57	38	56	49	32	33	50	38	24	28	20	16	17	14	10	19
folkpartiet	24	18	13	8	24	23	32	43	45	27	20	21	19	27	34	31	23	25	16
moderaterna	-	1	1	1	3	1	3	0	3	5	9	28	13	13	15	11	11	10	11
kristdemokraterna	-	-	-	-	-	-	-	-	3	4	10	5	10	17	14	17	32	28	17
miljöpartiet	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	6	1	7	1	0	0	2
ny demokrati																			
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	54	260	410	534	432	454	370	157	300	230	223	178	83	154	107	129	97	87	88
övrigt/vet ej	25	28	8	12	14	10	15	35	15	13	13	11	7	15	6	12	12	10	10
fp-sympatisörer	1	0	0	0	1	0	0	2	0	2	1	1	2	1	1	1	4	1	3
vänsterpartiet	41	29	17	13	10	20	22	29	20	19	20	20	40	39	35	41	29	22	29
socialdemokraterna	8	51	62	75	61	58	39	36	38	32	34	13	17	12	16	16	16	13	10
centerpartiet	50	18	19	10	25	21	38	33	38	42	37	40	28	37	30	30	39	45	38
moderaterna	0	2	2	1	2	0	1	0	3	3	3	18	8	6	9	6	5	9	10
kristdemokraterna	-	-	-	-	-	-	-	-	2	4	4	5	5	6	9	6	7	9	7
miljöpartiet	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	0	0	0	1	0	0	2
ny demokrati																			
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	195	303	351	314	166	238	241	89	120	314	244	194	131	158	117	118	56	76	96
övrigt/vet ej	20	22	6	4	11	14	10	18	9	11	12	12	6	12	8	17	4	7	2

Väljarnas andrapreferenser

Socialdemokraterna var ett relativt populärt andrahandsalternativ bland centerpartiets sympatisörer i 1970-talets inledning (drygt 30 procent). De goda resultaten följdes av bottennoteringar nedåt 10 procent under perioden 1979-1985. Sedan miljövalet 1988 har stödet för socialdemokraterna varit något starkare, mellan 15 och 22 procent, bland centerpartiets sympatisörer. Noteringen från den sista mätpunkten hösten 1996 (26 procent) är den högsta sedan valet 1973 — för första gången är socialdemokraterna c-sympatisörernas populäraste andrahandsalternativ.

Vänsterpartiet har aldrig kunnat samla en särskilt stor andel andrahandssympatier bland centerpartiets sympatisörer. Miljöpartiet har däremot haft större lycka, men först under 1990-talet. Andelen c-sympatisörer med mp som näst bästa parti har ökat från svaga 5 procent vid valet 1991 till som mest 32 procent i samband med Europaparlamentsvalet 1995 — mp var vid det tillfället det klart populäraste andrahandsalternativet bland centerpartiets sympatisörer. Stödet för mp bland c-sympatisörerna har dock minskat kraftigt efter Europaparlamentsvalet och uppmättes till 17 procent hösten 1996.

Folkpartiets sympatisörer

Vid valet 1956 var dåvarande högerpartiet det vanligaste näst bästa partiet bland folkpartiets sympatisörer (50 procent) medan fyrtio procent av fp-sympatisörerna hade socialdemokraterna som andrahandsval. Dåvarande bondeförbundets popularitet var dock mycket låg (8 procent). Efter valet 1956 förändrades fp-sympatisörernas andrahandssympatierna dramatiskt: Vid valet 1964 hade 51 procent av fp-sympatisörerna centerpartiet som sitt näst bästa parti.¹⁴

Sedan 1960-talet har folkpartisympatisörernas tycke för centerpartiet successivt förbytts till sympatier för moderaterna och socialdemokraterna (se tabell 3.3). Vid valet 1968 och i början av 1970-talet dominerade c som de flesta fp-sympatisörers näst bästa parti (som mest 75 procent 1970) — en kärlek som till stor del besvarades. Vid valen 1979, 1982 och 1988 var c och m lika vanliga andrahandsalternativ. Sedan valet 1991 har centerpartiets andel av folkpartisympatisörernas andrapreferenser varit mer blygsam, mellan 10 och 17 procent.

Andrahandsstödet för moderaterna bland folkpartiets sympatisörer var omkring 20 procent under 1960-talet och ökade vid 1970-talets slut till en stabil nivå strax under 40 procent. Mellan 1979 och 1994 hade en dryg tredjedel av folkpartisympatisörerna m som näst bästa parti. Sympatierna för moderaterna var tillfälligt något lägre i samband med folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (30 procent). Men vid de senaste mätpunkterna har m åter blivit det vanligaste näst bästa partiet bland fp-sympatisörerna — den högsta noteringen sedan 1956 är från hösten 1995 (45 procent).

14 Folkpartisympatisörernas förändrade sympatier för centerpartiet mellan 1956 och 1964 är en av de mest dramatiska förändringarna av väljarnas andrahandssympatier som har uppmätts under hela mätperioden (42 procentenheter). Resultaten visar tydligt att även under den period i den svenska historien då den aggregerade fördelningen av väljarnas förstapreferenser var som mest stabil (se Bartolini & Mair 1990) ägde stora förändringar rum i den dolda andrahandsopinionen.

Kapitel 3

Andrahandsstödet för socialdemokraterna bland folkpartiets sympatisörer uppvisar också en rik variation. Mellan 1956 och 1968 sjönk socialdemokraternas andel av andrapreferenserna från 41 till 17 procent och varierade sedan mellan 10 och 22 procent under perioden 1968-1991. Undantaget är i samband med kärnkraftsomröstningen 1980, då s tillfälligt var ett mer populärt andrahandsval bland folkpartiets sympatisörer (29 procent). Under den borgerliga regeringsperioden 1991-1994 fördubblades andrahandsstödet för s, från 20 procent 1991 till 40 procent tre år senare. Från hösten 1993 fram till och med EU-folkomröstningen 1994 var socialdemokraterna näst bästa parti för fyra av tio fp-sympatisör. Efter att Bengt Westerberg överlämnat ordförandeklubban till Maria Leissner och socialdemokraterna inlett samarbete med centerpartiet har folkpartisympatisörernas sympatier för socialdemokraterna minskat med ungefär tio procentenheter. Efter en historiskt unik period av ömsesidig kärlek mellan s och fp-sympatisörerna 1993-1994 är alltså ordningen återställd — efter Europaparlamentsvalet 1995 har sympatierna för m åter varit starkare än sympatierna för s bland folkpartiets sympatisörer. Hösten 1996 hade 29 procent av fp-sympatisörerna socialdemokraterna som sitt näst bästa parti.

Folkpartisympatisörernas andrahandssympatier för kristdemokraterna var blygsamma under en mycket lång period (0-3 procent) ända fram till valet 1991 (18 procent). Efter valet 1991 har andelen fp-sympatisörer med kd som näst bästa parti stabiliserats på en nivå mellan 5 och 10 procent.

Andrahandsstödet för miljöpartiet bland folkpartiets sympatisörer har varit lägre än tio procent under hela mätperioden. Inte ens vid miljöpartiets genombrottsval ökade andrahandsstödet för mp nämnvärt (4 procent). Vid två tillfällen, hösten 1994 och hösten 1995, har det starkaste andrahandsstödet för mp noterats bland folkpartiets sympatisörer (9 procent). En nästan obefintlig andel av folkpartiets sympatisörer har haft ny demokrati som andrapreferens under 1990-talet (mellan 0 och 3 procent). Redan i samband med valet 1991 rök de båda partierna ihop i flykting- och invandrarfrågorna.

Moderaternas sympatisörer

Moderaternas sympatisörer har under mätperioden haft ömsom centerpartiet, ömsom folkpartiet som vanligaste andrafavorit (se tabell 3.4). Folkpartiet dominerade andrahandsopinionen under 1950- och 1960-talen. Vid valet 1973 blev istället centerpartiet det klart populäraste andrahandsvalet bland moderaternas sympatisörer (66 procent). Efter centerpartiets rekordval 1973 föll andrahandssympatierna för c till en stabil nivå mellan 9 och 17 procent under perioden 1988-1996.

Vid valet 1985 blev folkpartiet åter det populäraste andrahandsvalet bland m-sympatisörerna (71 procent). Rekordnoteringen är från 1988 års val då hela 73 procent av moderaternas sympatisörer ansåg att folkpartiet var det näst bästa partiet. Under 1990-talets första år minskade andrahandssympatierna för fp kraftigt, från 52 procent 1991 till 31 procent hösten 1995. Folkpartiet återvann dock något av sin andrahandspopularitet bland m-sympatisörerna under hösten 1996 (37 procent).

Vänsterpartiet har helt saknat andrahandsstöd från moderaternas sympatisörer. Miljöpartiet har däremot haft betydligt större, men bara tillfälliga, framgångar.

Väljarnas andrapreferenser

Hösten 1995 var mp det näst bästa partiet för 16 procent av moderaternas sympatisörer. Socialdemokraterna var näst bästa parti för en något större andel av m-sympatisörerna under 1980-talet (7-9 procent) än under 1970-talet (2-5 procent). Det stora undantaget är i samband med folkomröstningen om kärnkraft 1980, då socialdemokraterna var näst bästa parti för 15 procent av m-sympatisörerna. Under 1990-talet har en växande andel av m-sympatisörerna haft s som sitt näst bästa parti: från 5 procent 1991 till som mest 18 procent 1995. Sympatierna för s tycks dock ha kulminerat i samband med Europaparlamentsvalet 1995 — då var socialdemokraternas andrahandsstöd bland moderaternas sympatisörer 10 procent.

Mycket få moderata sympatisörer uttryckte andrahandssympatier för kristdemokraterna under perioden 1956-1988. Valet 1991 innebar emellertid en helomvändning. De moderata sympatisörerna är den enda grupp väljare som tyckt allt bättre om kristdemokraterna sedan partiet tog plats i riksdagen. Andelen m-sympatisörer med kd som andrahandsval har ökat från 16 till 29 procent mellan valet 1991 och hösten 1996.

Ingen annan grupp av partisympatisörer har haft lika starka sympatier för ny demokrati som moderaternas sympatisörer. Vid 1991 års val hade 18 procent av m-sympatisörerna nyd som sitt näst bästa parti. Så sent som hösten 1993, då Ian Wachtmeister fortfarande var partiledare, hade nyd andrahandsstöd från mer än var femte m-sympatisör (22 procent). Efter valet 1994 (10 procent) har stödet för nyd svalnat också bland m-sympatisörerna (4 procent 1996).

Kristdemokraternas sympatisörer

Bland kristdemokraternas sympatisörer var centerpartiet det klart vanligaste andrahandsvalet mellan 1964 och 1991 (se tabell 3.4). Sympatierna för c har dock minskat dramatiskt, från 67 till 17 procent mellan valet 1982 och hösten 1996. Under den senare delen av mätperioden har kristdemokraterna istället ökat sina andrahandssympatier för moderaterna. Mellan 1988 och 1994 ökade m sin andrahandspopularitet bland kd-sympatisörerna från 9 till imponerande 49 procent. Vid mitten av 1990-talet är moderaterna trots minskande andrahandsstöd fortfarande det klart vanligaste andrahandsvalet bland kd-sympatisörerna (31 procent 1996).

Andrahandsstödet för folkpartiet bland kristdemokraternas sympatisörer har varit som starkast i samband med valen 1968-1970 (32 respektive 37 procent) och vid valen 1988 och 1991 (24 respektive 27 procent). Fp har varit mindre populärt andrahandsval i samband med 1973 och 1982 års val (13 procent) och vid Europaparlamentsvalet 1995 (10 procent). Observera att resultaten för kd bygger på mycket få intervjupersoner.¹⁵

15 Statsvetaren Magnus Hagevi visar att många frikyrkliga väljare har lämnat folkpartiet för kristdemokraterna under den senaste fyrtioårsperioden. Vid valet 1956 röstade en klar majoritet av frikyrkoväljarna på folkpartiet (58 procent). Vid valet 1991 röstade 68 procent av frikyrkofolket på kristdemokraterna (Hagevi 1994).

Kapitel 3

Miljöpartiets sympatisörer

Vid miljöpartiets första val 1982 hade de flesta av partiets sympatisörer centerpartiet som näst bästa parti (35 procent). Men redan valet därpå var socialdemokraterna det vanligaste näst bästa partiet bland mp-sympatisörerna (30 procent), och vid miljövalet 1988 steg andelen ytterligare, till 42 procent (se tabell 3.5).¹⁶

Tabell 3.5 *Andrapreferensernas fördelning bland miljöpartiets sympatisörer 1982-1996 (procent)*

<i>parti</i>	<i>vu</i> 1982	<i>vu</i> 1985	<i>vu</i> 1988	<i>vu</i> 1991	<i>som</i> 1993	<i>vu</i> 1994	<i>som</i> 1994	<i>fu</i> 1994	<i>eup</i> 1995	<i>som</i> 1995	<i>som</i> 1996
vänsterpartiet	12	26	16	24	12	24	31	29	38	26	27
socialdemokraterna	29	30	42	31	33	28	36	29	24	26	25
centerpartiet	35	15	24	16	16	26	17	24	22	24	19
folkpartiet	15	20	11	18	20	11	8	4	6	9	10
moderaterna	6	7	3	3	8	7	4	10	6	11	9
kristdemokraterna	3	2	5	7	8	2	1	3	4	3	7
ny demokrati	-	-	-	0	2	2	3	0	0	0	3
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	34	34	101	67	49	89	75	68	124	174	124
övrigt/vet ej	19	18	17	8	2	8	6	16	18	9	4

Miljöpartiets sympatisörer har känt allt starkare sympatier för vänsterpartiet och socialdemokraterna. Vid valet 1982 hade de socialistiska partierna (v och s) tillsammans 41 procent av andrahandsympatierna, medan de borgerliga partierna (c, fp, m och kd) hade 59 procent. Tre år senare var förhållandet det omvända: 56 procent av andrahandsympatierna tillföll s-blocket och 44 procent b-blocket. Sedan 1988 har en klar majoritet av miljöpartiets sympatisörer haft något av de socialistiska partierna som näst bästa parti. Trots att partiets språkrör ofta bedyrat att miljöpartiet står för ett blocklöst alternativ har åtminstone deras egna sympatisörer rört sig allt längre vänsterut i partitymden.

Ny demokratis sympatisörer

Fyrtiotre procent av ny demokratis sympatisörer uttryckte andrahandsympatier för moderaterna i samband med partiets premiärval 1991 (se tabell 3.6). Socialdemokraterna var näst bästa parti för var femte nyd-sympatisör och folkpartiet hade stöd från 18 procent — vilket kanske var något överraskande med tanke på folkpartiets hårda angrepp på nyd i flykting- och invandrarfrågorna. Centerpartiet och kristdemokraterna hade 7 respektive 6 procent av nyd-sympatisörernas andrapreferenser, medan miljöpartiet och vänsterpartiet fick nöja sig med 1 respektive 3 procent.

16 I 1988 års miljöval förlorade socialdemokraterna mest röster till miljöpartiet (-1,2 procentenheter). Centerpartiet var god tvåa med -0,7 enheter (se Gilljam & Holmberg 1990:110).

Väljarnas andrapreferenser

Tabell 3.6 *Andrapreferensernas fördelning bland ny demokratis sympatisörer 1991-1994 (procent).*

<i>parti</i>	<i>vu</i> 1991	<i>som</i> 1993	<i>vu</i> 1994	<i>som</i> 1994	<i>fu</i> 1994
vänsterpartiet	1	0	4	11	8
socialdemokraterna	22	28	13	26	26
centerpartiet	7	13	13	11	0
folkpartiet	18	9	0	0	8
moderaterna	43	40	58	42	50
kristdemokraterna	6	4	0	5	0
miljöpartiet	3	6	13	5	8
summa procent	100	100	100	100	100
antal intervjuade	68	94	24	19	12
övrigt/vet ej	20	10	14	13	20

Kommentar: I tabellen redovisas nyd-sympatisörernas andrapreferenser för de mättillfällen då antalet intervjupersoner varit fler än tio. I 1995 och 1996 års SOM-undersökning och i Europaparlamentsvalsundersökningen 1995 har antalet nyd-sympatisörer varit för få.

Två år senare, hösten 1993, var fördelningen av nyd-sympatisörernas andrapreferenser i stort sett oförändrad. Socialdemokraterna och centerpartiet hade ökat sin popularitet något (28 respektive 13 procent), medan folkpartiet hade blivit mindre populärt (9 procent). Resultaten från senare mättillfällen visar att huvudmönstret fortfarande är detsamma, men eftersom ny demokratis sympatisörer minskat i antal bygger de resultaten på mycket få svarspersoner. Jag har därför valt att inte redovisa dem i tabellen.

Förändringar av partiernas inbördes avståndsförhållanden

När andrapreferenserna används som ett avståndsmått sätts likhetstecken mellan sympatiförändringar och avståndsförändringar: När ett parti vinner sympatier i en grupp av partisympatisörer tolkas det som att det politiska avståndet mellan gruppen och partiet har *minskat*. Analogt är sympatiförluster en indikator på *ökande* avstånd. Genom att lyfta blicken och *samtidigt* analysera utvecklingen av partiernas andrahandsympatier i olika grupper av partisympatisörer kan vi dra slutsatser om hur de olika partierna har förflyttat sig i förhållande till varandra i väljarnas ögon.

Tolkat på detta sätt minskade det politiska avståndet mellan vänsterpartiet och socialdemokraterna något under 1970-talet (se tabell 3.2). De båda partiernas sympatisörer tyckte bättre om varandras partier allteftersom hotet från de borgerliga blev mer påtagligt och när v och s fick finna sig i att vara oppositionspartier. Folkomröstningen 1980 var det enda tillfälle då avståndet mellan s och v ökade något, sannolikt till följd av meningsskiljaktigheter om kärnkraften. I samband med det ideologiskt laddade löntagarfondsvalet 1982 var avståndet mellan s och v som allra minst — 92 procent av v-sympatisörerna uppgav s som andrahandsval samtidigt som 22 procent av s-sympatisörerna hade v som andrapreferens.

Avståndet mellan s och v ökade åter efter valet 1982, särskilt i vänsterpartisympatisörernas ögon (78 procent 1985, 57 procent 1988). Sedan dess har kärleken till

Kapitel 3

vänsterpartiet ökat något litet bland socialdemokraternas sympatisörer, från omkring 30 procent under perioden 1988-1994 till knappt 40 procent i samband med Europaparlamentsvalet 1995. Under samma period har v-sympatisörernas tycke för s varit stabilt, omkring 50 procent, bortsett från ett tillfälligt närmande i samband med folkomröstningen om EU (72 procent).

Den kanske mest uppseendeväckande avståndsförändringen mellan de borgerliga partierna är relaterad till centerpartiets trendmässigt sjunkande andrahands-sympatier: Bland folkpartiets och moderaternas sympatisörer har sympatistödet för c blivit allt svagare sedan valet 1982 — en utveckling som inte bromsades upp trots borgerligt regeringssamarbete under 1990-talets inledning. Centerpartiet har rört sig längre bort från fp och m, men tycks samtidigt inte ha blivit nämnvärt mer populärt bland några andra partiers sympatisörer. Centerpartisympatisörerna själva är inte heller längre odelat positiva till de borgerliga kamraterna — vid Europaparlamentsvalet 1995 angav för första gången färre c-sympatisörer ett borgerligt andrahandsalternativ (fp+m+kd 48 procent) än ett 'röd-grönt' (v+s+mp 52 procent). Det har varit en knapp opinionsmässig övervikt för rödgröna partier bland centerpartiets sympatisörer också under hösten 1995 (55-45) och hösten 1996 (54-46).

Folkpartiets och socialdemokraternas närmanden till varandra under perioden 1993-1994 är en av de tydligare avståndsförändringarna i materialet. Under en relativt kort period inför och i samband med valet 1994 tyckte socialdemokraternas och folkpartiets sympatisörer som mest om varandras partier — en ömsesidig kärlek som snabbt avtog när s vunnit valet och Bengt Westerberg avgått som partiledare för fp.

De tre nyare partierna i svensk politik — kristdemokraterna, miljöpartiet och ny demokrati — har snabbt vunnit varierande popularitet i olika grupper av partisympatisörer. Med det relativt långa tidsperspektiv vi har framgår mycket tydligt i vilka grupper av partisympatisörer de nya partierna har vunnit flest andrahands-sympatier. Det råder därför ingen tvekan om var i partirymden de flesta väljare uppfattar att de nya partierna har positionerat sig: *Miljöpartiet* har ökat sin popularitet mest bland socialdemokraternas och vänsterpartiets sympatisörer och alltså förflyttat sig längre vänsterut i partisystemet. *Kristdemokraterna* har välkomnats in i den borgerliga gemenskapen, särskilt av moderaternas sympatisörer, och har nästan helt saknat sympatistöd från s- och v-sympatisörer. *Ny demokrati* var mest omtyckt bland m-sympatisörerna under sin enda mandatperiod i riksdagen 1991-1994.

3.3 Andrahandsopinionen följer förstahandsopinionen?

Det är inte sannolikt att förändringar av första- och andrahandsopinionen sker helt oberoende av varandra. De opinionsvindar som blåser på opinionshavets yta påverkar också mer djupgående strömmar i opinionshavet. Frågan är *hur* intim relationen mellan första- och andrahandsopinionen är?

Genom två analyser söker jag fastställa i vilken utsträckning partiernas fram- och motgångar i första- och andrahandsopinionen följer varandra. Först studeras samvariationen mellan partiernas opinionsstöd i förstahandsopinionen och andra-

Väljarnas andrapreferenser

handsopinionen under den senaste fyrtioårsperioden. Därefter undersöker jag om det finns partier som ständigt och jämt lyckas sämre eller bättre i andrahandsopinionen relativt sina framgångar i förstahandsopinionen.

Samvariation mellan första- och andrahandsopinionen

De nyare partiernas öden i andrahandsopinionen ger goda argument för att väljarnas andrapreferenser i stor utsträckning *samvarierar* med förstapreferenserna. Partier som når opinionsframgångar bland väljarna som helhet — centerpartiet under 1970-talet, miljöpartiet i samband med 1988 års val, kristdemokraterna och ny demokrati i samband med 1991 års val och vänsterpartiet och miljöpartiet i samband med Europaparlamentsvalet 1995 — kan tillgodoräkna sig ett större sympatikapital också i den dolda andrahandsopinionen. Det här talar för att andrahandsopinionen *inte* lever ett eget liv oberoende av förstahandsopinionen.

En mer systematisk analys av samvariationen mellan partiernas stöd i första- och andrahandsopinionen visar att korrelationen har varit starkast för miljöpartiet och kristdemokraterna ($r=.91$ respektive $.90$), och något svagare för centerpartiet ($.81$), moderaterna ($.76$), vänsterpartiet ($.67$) och folkpartiet ($.62$). Det enda parti för vilket stark samvariation mellan första- och andrahandsstödet i väljaropinionen saknas är socialdemokraterna ($r=.05$).¹⁷

Det starka sambandet mellan partiernas stöd i första- och andrahandsopinionen betyder att förändringar av väljarnas andrapreferenser till stor del går hand i hand med förändringar av förstapreferenserna. Resultatet visar på ett tydligt sätt att när opinionsvindarna blåser förändras väljarnas preferenser ungefär på samma sätt i både första- och andrahandsopinionen. Partiernas fram- och motgångar i den dolda opinionen är alltså intimt relaterad till fram- och motgångar i väljaropinionen i stort.

Vilka partier lyckas bättre i andrahandsopinionen än i förstahandsopinionen?

Att systematiskt pröva olika förklaringar till partiernas fram- och motgångar i väljaropinionen faller utanför den här avhandlingens syfte. Men det finns ändå skäl att fundera kring om vissa partier lyckas bättre än andra i den dolda andrahandsopinionen. Det är nämligen inte enbart kritiska händelser, partiernas politik och strategier, partiledarnas utstrålning eller politiska närmanden och avståndstaganden som kan antas vara avgörande för hur stor andel av andrapreferenserna som tillfaller partierna. Det finns även ett antal *strukturella* förklaringar — position i partisystemet, närheten till stora partier och partiets egen storlek — som förtjänar uppmärksamhet i det här sammanhanget.

Frågan är om något parti har lyckats över förväntan i den dolda andrahandsopinionen — det vill säga bättre än vad man kunde ha förväntat sig givet det stöd partiet haft i förstahandsopinionen. En sådan analys avslöjar mer om hur stora skillnaderna egentligen är mellan första- och andrahandsopinionen: Är det samma

17 Korrelationerna mellan andelen förstahandssympatier och andelen andrahandssympatier har beräknats med hjälp av resultat från 13 valundersökningar under perioden 1968–1995 ($n=13$). Beräkningarna för miljöpartiet har byggts på något färre undersökningar ($n=7$).

Kapitel 3

opinionsvindar som påverkar väljarnas första- och andrapreferenser? Eller råder olika opinionsklimat i första- och andrahandsopinionen?

Att mittenpartier tack vare sin centrala position i partisystemet har goda möjligheter att vara mer populära andrahandsval än partier som befinner sig i partisystemets periferi visade sig stämma i tidigare analyser — åtminstone under 1970- och 1980-talen. Men centerpartiets och folkpartiets framgångar i andrahandsopinionen beror inte nödvändigtvis enbart på deras centrala position i partisystemet.

Partier som är grannar till stora partier i partisystemet bör också kunna räkna med extra tilldelning när det gäller andrahandssympatier. En rimlig förklaring till varför vänsterpartiet har varit så pass populärt — väljarnas tredje vanligaste näst bästa parti under perioden — är att socialdemokraterna varit partiets närmaste granne i partisystemet.

Storleken har också betydelse. Små partier bör ha större möjligheter att erhålla stöd i form av andrahandssympatier än stora partier. Ett parti som har många förstahandssympatier har rimligen svårare att också få höga andelar av andrapreferenserna än ett litet parti, eftersom dess sympatisörer inte kan ha det egna partiet som andrapreferens. Det är svårt att samtidigt vara ett lika populärt första- och andrahandsalternativ. Socialdemokraternas relativt blygsamma andrahandsstöd kan med andra ord förklaras av att partiet varit ett så starkt förstahandsalternativ och därför inte kunnat samla en lika stor andel av andrapreferenserna. Framgångar i förstahandsopinionen begränsar ju möjligheterna att nå framgångar i andrahandsopinionen.

Effekten av position i partisystemet och närheten till stora partier studeras bäst genom formellt teoribygande, simuleringar eller länderkomparativa studier. Men i vilken utsträckning små partier gynnas och stora partier missgynnas i den dolda andrahandsopinionen är dock möjligt att undersöka närmare. Frågeställningen gäller hur stor andrahandspopularitet de olika partierna har haft *relativt sin storlek*. Genom att beräkna så kallade *takeprocent* kan partiernas andel av andrapreferenserna ställas i relation till hur starkt stöd partierna *maximalt* kan ha med hänsyn till sin andel av förstahandsopinionen.

I tabell 3.7 redovisas procentdifferenserna mellan partiernas absoluta och relativa andel (*takeprocent*) av andrahandsopinionen under perioden 1956-1995. Negativa siffror betyder att partiet har haft ett lägre stöd i andrahandsopinionen än vad som kunde förväntas med hänsyn till partiets stöd i förstahandsopinionen. Omvänt innebär positiva siffror att ett parti är överrepresenterat i andrahandsopinionen.

Väljarnas andrapreferenser

Tabell 3.7 *Partiernas popularitet som näst bästa parti relativt deras popularitet som bästa parti 1956-1995 samt korrelationen mellan andel förstapreferenser och relativ andel andrapreferenser för de olika partierna (skillnaden mellan absolut och relativ andel andrapreferenser och Pearsons r).*

parti	vu 56	vu 60	vu 68	vu 70	vu 73	vu 76	vu 79	fu 80	vu 82	vu 85	vu 88	vu 91	vu 94	fu 94	eup 95	r
vänsterpartiet	+2	+2	+2	+2	+2	+3	+3	+3	+3	+3	+2	+1	+2	+2	+2	.74
socialdemokraterna	-8	-8	-7	-7	-6	-6	-5	-8	-6	-5	-6	-4	-8	-8	-7	.26
centerpartiet	+4	+3	+2	+1	0	2	0	+1	+1	+1	+1	+1	+1	+1	+2	.83
folkpartiet	0	+2	+2	+3	+3	+3	+2	+4	+3	+1	+2	+1	+2	+2	+2	.71
moderaterna	+2	+1	+1	+1	+1	+1	0	0	-1	-0	-0	-2	-1	0	0	.74
kristdemokraterna	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	+1	+1	+1	0	+1	.91
miljöpartiet	-	-	-	-	-	-	-	-	+1	0	+2	+1	+2	+2	+1	.93
ny demokrati	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0	+1	0	-
genomsnittlig korrelation																.73

Kommentar: Partiernas relativa andel av väljarnas andrapreferenser beräknas genom att först dividera den faktiska andelen andrapreferenser med följande tal: 100 minus partiets andel av förstapreferenserna. Den erhållna kvoten multipliceras därefter med 100. När samtliga partiers relativa andelar av andrahandsopinionen har beräknats korrigeras de så att de summerar till 100 procent. Exempel: Antag att socialdemokraterna erhåller 40 procent förstapreferenser och 12 procent andrapreferenser (absolut andel). Det maximala andrahandsstödet (tak) för s kan aldrig vara större än 60 procent (100-40). Den relativa andelen andrapreferenser blir därmed $12/60=20$ procent (relativ andel). Eftersom alla partiers relativa andelar definitionsmässigt alltid blir större än de absoluta måste de relativa slutligen korrigeras så att de summerar till hundra procent. Siffrorna i tabellen anger för varje parti *skillnaden* mellan absolut och relativ procentandel av väljarnas andrapreferenser. Negativa siffror innebär att ett parti har ett *svagare* stöd i andrahandsopinionen än vad man kunde ha förväntat med hänsyn till partiets stöd i förstahandsopinionen. Positiva siffror innebär att partiet har ett *starkare* stöd i andrahandsopinionen än vad man kunde ha förväntat med hänsyn till partiets stöd i förstahandsopinionen. Orsaken till att procentdifferenserna ibland inte summerar till noll (kolumnvis) är avrundningar. I kolumnen längst till höger redovisas korrelationen mellan partiernas stöd i förstahandsopinionen och den, med hänsyn till storleken justerade, relativa andelen av andrahandsopinionen.

Resultaten visar att socialdemokraterna i genomsnitt har haft sju procentenheters underrepresentation i andrahandsopinionen under de senaste trettio åren (se tabell 3.7). I förhållande till sin storlek har s lyckats ganska dåligt i andrahandsopinionen och alltså fått nöja sig med att dominera i förstahandsopinionen. Väljarna har, i större utsträckning än förväntat, undvikit att ange socialdemokraterna som andrapreferens.

I förhållande till sin storlek har folkpartiet *inte* lyckats överdrivet bra i andrahandsopinionen. Resultaten visar endast på en mycket svag överrepresentation (2-3 procent) i andrahandsopinionen. Epitetet "ständig tvåa" har fp av allt att döma erhållit av andra skäl — troligen är partiets mittenposition och Bengt Westerbergs popularitet viktigare förklaringar till folkpartiets framgångar i den dolda opinionen än att väljarna *särskilt* uppskattat fp som just andrahandsalternativ. Vänsterpartiet tillhör också de svagt överrepresenterade partierna i den dolda andra-

Kapitel 3

handsopinionen och har alltså lyckats något bättre än förväntat som näst bästa parti bland de svenska väljarna.

Även om vi funnit vissa avvikelser mellan partiernas faktiska och förväntade andrahandsstöd har dessa avvikelser varit relativt små. Inget parti har varit grovt över- eller underrepresenterat i den dolda andrahandsopinionen.

När hänsyn tas till partiernas storlek består den starka samvariationen mellan fördelningen av väljarnas andrapreferenser och förstapreferenser. Korrelationen mellan partiernas stöd i förstahandsopinionen och den, med hänsyn till storleken justerade, relativa andelen av andrapreferenserna är i genomsnitt .73 (se tabell 3.7) — alltså ungefär lika stark som den tidigare rapporterade genomsnittliga korrelationen mellan partiernas absoluta första- och andrahandsstöd ($r=.79$). Även under kontroll för partiernas storlek råder alltså stor överensstämmelse mellan partiernas stöd i första- och andrahandsopinionen. Underströmmarna i den dolda opinionen rör sig i samma riktning som vindarna blåser i förstahandsopinionen.

3.4 Andrapreferenserna skvallrar om minskande avstånd?

I analyserna av väljarnas andrapreferenser har jag vid ett flertal tillfällen tolkat resultaten som att avstånden mellan partierna har blivit kortare under de senaste trettio åren. Hypotesen är att partisystemet drar ihop sig och att det politiska spel-fältet krymper. Väljarna, *som grupp betraktat*, ser allt färre skillnader mellan de politiska alternativ de har att ta ställning till. Onekligen leder en del resultat i den riktningen: Inget enskilt parti dominerar längre i andrahandsopinionen. Istället tillfaller väljarnas andrapreferenser många partier. Och det verkar som om kombinationer av första- och andrapreferenser som tidigare har varit sällsynta har blivit fler.

Kapitlets fjärde frågeställning gäller om dessa intryck är riktiga: Har avstånden mellan partierna minskat *generellt* under de senaste fyrtio åren? Minskar avståndet mellan blocken i väljarnas ögon? Har det ägt rum en depolarisering i det svenska partisystemet?

Kombinationer av första- och andrapreferenser

Ett sätt att undersöka huruvida partiavstånden minskar är att studera hur förekomsten av vissa partikombinationer — som till exempel de blocköverskridande — utvecklas över tid (se tabell 3.8). I en sådan analys utgörs procentbasen av *samtliga* partisympatisörer istället för, som tidigare, av en grupp av partisympatisörer i taget. Detta ger en något annorlunda bild av hur fördelningen av första- och andrapreferenser har sett ut än vad tidigare analyser har gjort. Det beror på att andelen väljare med en viss kombination av första- och andrapreferenser till stor del bestäms av hur populära partierna har varit i förstahandsopinionen.

Väljarnas andrapreferenser

Tabell 3.8 *Andel väljare med olika kombinationer av första- och andrapreferenser 1956-1996 (procent).*

kombination av första- och andrapreferenser	vu 56	vu 64	vu 68	vu 70	vu 73	vu 76	vu 79	fu 80	vu 82	vu 85	vu 88	vu 91	som 93	vu 94	som 94	fu 94	eup 95	som 95	som 96
soc-soc	8	10	9	13	17	18	24	24	23	20	18	13	14	18	19	20	22	18	16
borg-borg	32	32	33	35	36	41	42	32	37	38	30	24	18	19	19	19	16	17	19
borg-soc	60	56	56	50	44	38	32	42	31	32	31	29	31	33	26	30	24	20	25
borg-mp	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	4	2	3	5	5	5	8	12	7
borg-kd	-	2	2	2	2	2	2	1	4	3	4	14	8	8	9	7	8	10	12
borg-nyd	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	9	2	4	3	0	1	2
soc-mp	-	-	-	-	-	-	-	-	2	4	11	5	8	12	15	14	20	20	15
soc-kd	-	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	2
soc-nyd	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	6	1	1	1	0	0	1
övriga komb.	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0	1	1	1	1	1	0	1	1	1
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	729	1804	2360	2244	1777	1932	2121	984	2033	2093	1948	1931	1440	1847	1378	1465	1211	1412	1372
soc+mp-blocket	8	10	9	13	17	18	24	24	25	24	29	18	22	30	34	34	42	38	31
borg+kd+nyd-blocket	32	34	35	37	38	43	44	33	41	41	34	45	35	29	32	29	24	28	33
blocköverskridande	60	56	56	50	45	39	32	43	34	35	36	36	42	40	33	37	33	33	35
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	729	1804	2360	2244	1777	1932	2121	984	2033	2093	1948	1931	1440	1847	1378	1465	1211	1412	1372

Kommentar: Procenttalen i tabellen visar andel intervjupersoner med olika kombinationer av första- och andrapreferenser. Till de borgerliga partierna (borg) räknas centerpartiet, folkpartiet och moderaterna. Till socialistiska partier (soc) räknas socialdemokraterna och vänsterpartiet. I procentbasen ingår samtliga intervjupersoner som uppgett ett bästa och ett näst bästa parti. I gruppen borg-borg ingår väljare som uppgett något av de tre traditionella borgerliga partierna (c, fp eller m) *både* som första- och andrapreferens. I gruppen borg-soc ingår väljare som har blocköverskridande kombinationer av första- och andrapreferenser. I nedersta delen av tabellen har miljöpartiet räknats in i det socialistiska blocket och kristdemokraterna och ny demokrati räknats in i det borgerliga blocket.

Andelen väljare med kombinationen soc-soc var omkring 10 procent i samband med valen 1956, 1964 och 1968. Sedan 1970-talet har motsvarande andel legat stabilt mellan 15-20 procent. I slutet av 1970-talet och början av 1980-talet var kombinationen som mest populär (24 procent 1979).

En tredjedel av de svenska väljarna hade något av de tre borgerliga partierna (c, fp och m) både som första- och andrapreferens under perioden 1956-1970. Under 1970-talet ökade förekomsten av borg-borg-kombinationer gradvis, till som mest 42 procent i samband med valet 1979. Sedan dess har förekomsten minskat, till 24 procent 1991 och till 17 procent hösten 1995.

De kanske mest intressanta kombinationerna i tabell 3.8 är de blocköverskridande — borg-soc. Dit hör väljare som har valt att sätta ett borgerligt och ett socialistiskt parti på de två främsta positionerna i sin preferensordning. I förhållande till hypotesen om minskade avstånd mellan de två politiska blocken är resultaten överraskande — eftersom de i så fall indikerar att avståndet mellan blocken har *ökat* och politiken blivit *mer* polariserad under de senaste trettio åren. I

Kapitel 3

samband med valet 1956 hade hela 60 procent av väljarna en blocköverskridande kombination. Andelen sjönk gradvis under 1960- och 1970-talen och låg sedan stabilt kring 30 procent under perioden 1979-1994. Efter folkomröstningen om EU-medlemskap har blocköverskridande kombinationer blivit ännu mer ovanliga. Hösten 1995 var andelen bara 16 procent.¹⁸

Det förvånande resultatet är till viss del en effekt av att partiernas inbördes styrkeförhållanden har förändrats under mätperioden. Socialdemokraternas närmaste borgerliga granne, centerpartiet, var ett stort parti under 1970-talet men har varit det minsta borgerliga partiet sedan mitten av 1980-talet. Och från moderaterna, som idag är det största borgerliga partiet, har de socialistiska partierna av tradition ett mycket svagt andrahandsstöd, samtidigt som m är ett relativt sällsynt andrahandsalternativ bland de socialistiska partiernas sympatisörer.¹⁹ I den meningen — att tyngdpunkten av de borgerliga preferenserna har förskjutits från centerpartiet till moderaterna — har en polarisering ägt rum i det svenska partisystemet.

En annan, och viktigare förklaring till den höga andelen blocköverskridande kombinationer under 1950- och 1960-talen är att socialdemokraternas sympatisörer inte hade särskilt varma känslor för det kommunistiska partiet. Under det kalla krigets kallaste period räknades inte det kommunistiska partiet till familjen av demokratiska partier. S-sympatisörernas andrahandssympatier tillföll i första hand de tre övriga demokratiska partierna, framför allt bondeförbundet, men även folkpartiet och högerpartiet. Först under 1970-talet formerades blockpolitiken — under hotet från borgerligheten ökade de ömsesidiga sympatierna mellan socialdemokraternas och vänsterpartiets sympatisörer.

Den sjunkande andelen blocköverskridande kombinationer beror också på att antalet partier i partisystemet har blivit fler. Under 1990-talet har de sju kombinationer där nya partier finns med tillsammans varit vanligare än de blocköverskridande. Tidigare iakttagelser av hur de nyare partierna successivt har blivit allt mer accepterade bekräftas: Miljöpartiet har större släktskap med de socialistiska än med de borgerliga partierna. Vid varje mättillfälle sedan 1982 har mp förekommit oftare i kombination med vänsterpartiet eller socialdemokraterna än i kombination med centerpartiet, folkpartiet eller moderaterna. Mellan valet 1991 och hösten 1995 har andelen väljare med kombinationen soc-mp ökat från 5 till 20 procent. På motsvarande sätt bekräftas kristdemokraternas starkare band till de borgerliga partierna. Efter valet 1991 har andelen väljare med kombinationen borg-kd varit stabil omkring 9 procent. Kombinationen soc-kd har varit betydligt mer sällsynt under samma period och endast samlat någon procent av väljarna.

18 Andelen blockbytare, dvs väljare som byter parti över blockgränsen, har inte ökat trendmässigt under perioden: 1968 4,5 procent, 1970 5,5 procent, 1973 6,3 procent, 1976 6,8 procent, 1979 5,3 procent, 1982 4,9 procent, 1985 4,6 procent, 1988 4,3 procent, 1991 5,9 procent och 1994 7,6 procent (Gilljam och Holmberg 1995:32).

19 Så även om till exempel folkpartiets sympatisörer tyckt allt bättre om s, är gruppen folkparti-sympatisörer ändå så pass liten att den "ömsesidiga kärleken" inte ger så stora tillskott till andelen blocköverskridande kombinationer.

Väljarnas andrapreferenser

Om kristdemokraterna och ny demokrati räknas som medlemmar av det borgerliga blocket och miljöpartiet som medlem av det socialistiska blocket (se nederst i tabell 3.8) kommer resultaten i ett något annat ljus. Huvudslutsatsen — att de blocköverskridande kombinationerna av första- och andrapreferenser har blivit mindre vanliga bland de svenska väljarna under de senaste tjugo åren — måste revideras. Minskningen är då inte alls lika dramatisk och är begränsad till den första delen av undersökningsperioden 1956-1973. Sedan valet 1976 har andelen blocköverskridande kombinationer stannat på en relativt stabil nivå mellan 32 och 42 procent.

Spridningen i väljarnas andrapreferenser

Under stora delar av mätperioden är *andelen blocköverskridande kombinationer* inget lämpligt mått på graden av polarisering eller storleken på partiavstånden i partisystemet. Ett alternativt sätt att ta reda på om väljarna *generellt* har uppfattat kortare avstånd och färre skillnader mellan partierna är att studera om det har blivit vanligare att fler partier åtnjuter ungefär likstora andelar av andrahandsympatierna bland partiernas sympatisörer.

Jag har använt ett spridningsindex på nominalskalenivå för att undersöka i vilken utsträckning olika grupper av partisympatisörer sprider ut sina andrapreferenser över partierna och om de olika partisympatisörerna tycker om fler partier idag än tidigare (se tabell 3.9). Indexet varierar mellan 0 och 1. Indexvärde 0 betyder att det saknas spridning i materialet — då har samtliga partisympatisörer valt samma parti som sitt näst bästa. Indexvärde 1 betyder maximal variation — då är alla partier lika vanliga andrahandsalternativ bland ett partis sympatisörer och då motsvarare fördelningen den som slumpen hade producerat.²⁰

Resultaten visar tydligt att de olika grupperna av partisympatisörer i växande utsträckning har spridit ut sina andrapreferenser över fler alternativ under den senaste fyrtioårsperioden (se tabell 3.9). I genomsnitt var spridningen omkring .65 under perioden 1965-1976, ökade något i samband med valet 1979 och folkomröstningen 1980 (.70 respektive .77), sjönk tillbaka under inledningen av 1980-talet och tog sedan ytterligare ett kliv uppåt i samband med 1988 års val (.79). Sedan 1991 har den genomsnittliga spridningen varit stabil omkring .85. Den största genomsnittliga spridningen noteras från hösten 1996 (.88).

20 Spridningsindexet finns beskrivet i bl a Hammond & Householder (1963) och Loether & McTavish (1988).

Kapitel 3

Tabell 3.9 *Andrapreferensernas spridning i olika grupper av partisympatisörer 1956-1996 (spridningsindex).*

<i>parti</i>	<i>vu</i> 56	<i>vu</i> 64	<i>vu</i> 68	<i>vu</i> 70	<i>vu</i> 73	<i>vu</i> 76	<i>vu</i> 79	<i>fu</i> 80	<i>vu</i> 82	<i>vu</i> 85	<i>vu</i> 88	<i>vu</i> 91	<i>som</i> 93	<i>vu</i> 94	<i>som</i> 94	<i>fu</i> 94	<i>eup</i> 95	<i>som</i> 95	<i>som</i> 96
vänsterpartiet	.24	.54	.42	.40	.19	.18	.19	.31	.17	.43	.67	.65	.66	.70	.64	.48	.65	.67	.77
socialdemokraterna	.86	.76	.64	.59	.70	.87	.84	.87	.86	.86	.91	.90	.91	.91	.89	.90	.87	.88	.91
centerpartiet	.83	.80	.75	.72	.86	.74	.80	.84	.80	.78	.90	.93	.95	.94	.93	.92	.91	.92	.96
folkpartiet	.77	.78	.69	.50	.68	.72	.82	.85	.81	.82	.84	.87	.85	.81	.87	.83	.85	.83	.87
moderaterna	.61	.57	.67	.67	.60	.66	.69	.82	.67	.55	.53	.78	.89	.90	.92	.90	.90	.92	.88
kristdemokraterna		.90	.77	.76	.76	.71	.87	.90	.61	.65	.89	.87	.92	.78	.85	.82	.86	.87	.92
miljöpartiet									.90	.70	.88	.91	.93	.91	.86	.88	.86	.91	.94
ny demokrati												.85	.85	.71	.85	.78	-	-	-
genomsnitt för sex partier (v, s, c, fp, m, kd)		.72	.66	.61	.63	.65	.70	.77	.65	.68	.79	.83	.86	.84	.85	.81	.84	.85	.88

Kommentar: Siffrorna i tabellen är ett spridningsmått på nominalskalenivå (*index of dispersion*) och varierar mellan 0 och 1. Om indexet är noll saknas spridning i materialet — alla partisympatisörer har samma parti som sitt näst bästa. Ju högre indexvärde desto mer har gruppen av partisympatisörer spridit ut sina andrapreferenser över flera partier. Maximal varians uppstår om alla partier förekommer lika ofta som andrahandsval i en grupp av partisympatisörer.

Mångfalden vad gäller kombinationer av första- och andrapreferenser har alltså blivit större. Jag tolkar denna utveckling som att väljarnas uppfattning av konfliktstrukturen i partisystemet har blivit luddigare och att de olika partiernas sympatisörer, *som grupp betraktade*, uppfattar färre skillnader och fler likheter mellan de olika partierna. Inom de olika grupperna av partisympatisörer har allt fler partier hamnat inom det tänkbaras gräns.

Den ökande spridningen innebär att grupperna av partisympatisörer har blivit mer *heterogena* när det gäller vilka partier de tycker näst bäst om. Det har blivit ett ökat utrymme för individuell smak när det gäller andrapreferenser. Den utvecklingen har helt tydliga konsekvenser för de politiska partierna: de kan på en gång vinna väljare från, och förlora väljare till, allt fler partier. Hur resonerade till exempel de 15 procent moderata sympatisörer som hösten 1995 hade miljöpartiet som sitt näst bästa parti? Och varför var fem partier, s, fp, m, kd och mp, nästan lika omtyckta andrahandsalternativ bland centerpartiets sympatisörer i samband med riksdagsvalet 1994?

De lägsta spridningstalen under mätperioden noteras för vänsterpartiets sympatisörer 1982 (.17). Det var under den perioden som socialdemokraterna helt dominerade som de allra flesta v-sympatisörers näst bästa parti (jfr tabell 3.2). I samband med folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 noteras den lägsta spridningen under 1990-talet för v-sympatisörerna. Förklaringen är lika enkel som intressant: Den lägre spridningen berodde på en tillfälligt relativt hög andel andrapreferenser för socialdemokraterna bland vänsterpartiets sympatisörer (72 procent) — sannolikt handlade det om besvikna socialdemokratiska EU-motståndare.

re, som tillfälligt sympatiserade med vänsterpartiet i samband med folkomröstningen och valde att, måhända lika tillfälligt, degradera s till näst bästa parti.²¹

Resultaten i tabell 3.9 visar att det finns ett intressant samband mellan position i partisystemet och andrapreferensernas spridning. Mittenpartiernas sympatisörer sprider sina andrapreferenser mer än flankpartiernas sympatisörer. Det kan vara en effekt av att väljare som befinner sig i de mer perifera trakterna av partirymden ser konfliktstrukturen i partisystemet tydligare än väljare som står närmare mitten. I partisystemets utkanter har vänsterpartiets och moderaternas sympatisörer färre grannar som rimligen kan komma ifråga som andrahandsalternativ. Fortfarande är exempelvis kombinationer av flankpartisympatier (v-m/m-v) relativt ovanliga. Den ökande mångfalden när det gäller andrapreferenser kan alltså i stor utsträckning hänföras till mittenpartiernas sympatisörer — en slags ‘samling vid pumpen’ som gör det trångt på det politiska mittfältet.

3.5 Andrapreferenserna som kristallkula

Den femte frågeställningen gäller i vilken utsträckning andrapreferenserna kan betraktas som ett ännu outnyttjat *sympatikapital* för de politiska partierna. I vilken utsträckning har partierna möjlighet att förvandla framgångar i den dolda opinionen till röster i ett senare val? Är kunskaperna om väljarnas andrapreferenser användbara för att predicera deras framtida agerande? Frågorna är viktiga för att kunna uppskatta informationsvärdet i den dolda väljaropinionen.

Hur väljare fördelar sina andrahandssympatier över partierna kan förstås aldrig ha mer än indirekt politisk betydelse — att vara näst mest omtyckt av många väljare ger ju inget formellt inflytande i form av parlamentsplatser.²² Men sympatiförändringar under opinionshavets yta kan fortfarande vara av partistrategisk betydelse för partierna. Om en väljares sympatier för sitt förstahandsval skulle naggas i kanten är det inte orimligt att det är väljarens andrahandsalternativ som så småningom ligger bäst till för en ”befordran” till bästa parti. Information om i vilka väljargrupper ett parti har sina andrahandssympatisörer kan i så fall vara vägledande när partierna manövrerar sig till nya positioner i partirymden på jakt efter nya väljare.

De hittills presenterade resultaten ger en svårtolkad bild av partiernas möjligheter att utnyttja sitt sympatikapital (jfr tabell 3.1). Centerpartiets glansperiod under 1970-talet ger ett visst stöd för att framgångar i den dolda opinionen kan skörda framgångar i framtida val. Centerpartiets höga andelar av väljarnas andrapreferenser i valen 1968 och 1970 följdes i tiden av de hittills två bästa valen i

21 En tiondel av socialdemokraternas EU-negativa väljare i riksdagsvalet i september 1994 hade vänsterpartiet som bästa parti i samband med EU-folkomröstningen (se Gilljam & Holmberg 1996:235).

22 I Sverige har inte väljarna någon möjlighet att formellt uttrycka sina andrapreferenser i allmänna val. Men *indirekt* finns möjligheter att ”sprida ut” — eller nyansera om man så vill — sina politiska preferenser över fler än ett parti genom att röst dela — dvs rösta på olika partier i riksdags-, landstings- och kommunval. Att röst dela har blivit vanligare i Sverige under de senaste 30 åren (Gilljam & Holmberg 1995:43-45).

Kapitel 3

partiets historia. Men det är faktiskt det enda riktigt tydliga exemplet på att ett parti som låg bra till bland de andra partiernas sympatisörer i ett senare skede kunde vinna ett ökat förstahandsstöd — och konstaterad samvariation räcker inte som bevis för att kausala samband föreligger.

Folkpartiet har till exempel inte alls kunnat omsätta sina framgångar i den dolda opinionen lika bra som centerpartiet tycks ha gjort under 1970-talet. Ökande andrahandsympatier i slutet av 1970-talet gav istället negativ utdelning vid valet 1982. Och trots att folkpartiet har varit väljarnas populäraste näst bästa parti mellan 1985 och 1994 har fp drabbats av idel förluster i valen 1988, 1991 och 1994. Vid mitten av 1990-talet tycks framgångarnas tid i den dolda opinionen vara förbi för folkpartiets del. Men, vad spelar det för roll om partier aldrig tycks ha någon glädje av att vara mångas andrafavorit?²³

Framgångarna för de nyare partierna i svensk politik under senare år har heller inte förannonserats i den dolda andrahandsopinionen. Kristdemokraternas valframgång 1991 föregicks inte av någon nämnvärd uppgång i andelen andrapreferenser vid valen 1985 och 1988. Under 1980-talet hade endast några få procent av väljarna kd som andrahandsfavorit. Vid valet 1988, tre år innan kd tog plats i riksdagen, fanns inga tecken på ett ökat andrahandsstöd bland väljarna (2 procent). Först i samband med kristdemokraternas genombrottsval 1991 ökade andelen andrahandsympatier för kd (10 procent).

Miljöpartiets ökande popularitet som näst bästa parti under 1980-talet var blygsam och kan inte heller betraktas som ett förebud om partiets entré i riksdagen vid valet 1988 (se tabell 4.1). Trots en fördubbling av andelen andrapreferenser från 2 till 4 procent mellan 1982 och 1985 gjorde partiet i själva verket ett något sämre val 1985 än 1982. Miljöpartiet blev riktigt populärt som andrahandsparti först i samband med genombrottsvalet 1988 (9 procent), men sjönk sedan tillbaka i andrahandsopinionen 1991 (3 procent). Framgångarna i den dolda opinionen inför valet 1994 (8 procent hösten 1993) kan naturligtvis betraktas som ett förebud om miljöpartiets valframgångar i riksdagsvalet 1994 och, längre fram, i valet till Europaparlamentet 1995.

Ny demokrati var näst bästa parti för 6 procent av de svenska väljarna vid premiärvalet 1991. Hösten 1993, efter två år i rollen som tungan på vågen i riksdagen, hade andrahandsstödet för nyd ökat till 8 procent — en framgång i den dolda opinionen som partiet inte lyckades förvandla till röster i samband med valet 1994. Partiet led istället ett svidande nederlag och ramlade ur riksdagen efter bara en mandatperiod. Också i andrahandsopinionen sjönk stödet för nyd efter valet 1994 (4 procent).

23 Trots idel valförluster efter 1985 års succéval har folkpartiet inte alls varit särskilt dåliga på att rekrytera nya väljare. Problemet har snarare varit att behålla de gamla väljarna, varför folkpartiet ibland skämtsamt har kallats för *partisystemets Hallsberg* — en väntsal för partibytare (Gilljam & Holmberg 1990:316; Dagens Nyheter 1993-03-05). Ättiotre procent av folkpartiets väljare 1985 hade röstat på partiet också 1982. Motsvarande siffror från senare val har varit betydligt lägre: 54 procent 1988, 46 procent 1991 och 41 procent 1994 — låga siffror i jämförelse med de andra traditionella partierna (Gilljam & Holmberg 1990, 1993, 1995).

Väljarnas andrapreferenser

Frågan om vilket värde uppgifter om andrapreferenser har när det gäller att sias om partiets framtida öden kan inte besvaras särskilt bra med hjälp av enbart ögonblicksbilder av den dolda opinionen vid olika tidpunkter eller jämförelser med hur partierna sedan lyckades. Valundersökningarnas treårspaneler kan dock utnyttjas för att undersöka hur vanligt det är att väljarna byter sitt förstahandsalternativ mot sitt andrahandsalternativ från ett val till ett annat. Om andrapreferenserna skall kunna vara strategiskt viktig information för partierna måste parti-byten kunna prediceras väl med hjälp av uppgifter om vilket parti som tidigare varit det näst bästa partiet. I tabell 3.10 redovisas hur stor andel av förstapreferensbytarna — personer som uppgav olika förstapreferens vid de två intervju tillfällena — som bytte till sin tidigare andrapreferens.²⁴

Andrapreferensernas *prediktionsvärde*²⁵ när det gäller väljarnas parti-byten skall inte överdrivas. Andelen förutsägbara förstapreferensbytare låg stabilt omkring 60 procent under perioden 1968-1985. Sex av tio väljare som bytte förstapreferens mellan valen valde alltså att befordra sin tidigare andrapreferens till förstapreferens. En minskning av andelen förutsägbara förstapreferensbytare inleddes mycket blygsamt i samband med valet 1988 (56 procent). En stor minskning kom sedan i samband med valet 1991 (40 procent) och var fortsatt lågt vid 1994 års val (47 procent).

Den minskande andelen förstapreferensbytare hänger förstås intimt samman med den ökande väljarrörligheten — mellan 1988 och 1991 ökade andelen parti-bytare från 20 till 30 procent (Gilljam och Holmberg 1993:71). En stor andel av förstapreferensbytarna 1991 valde någon av de tre nya partierna som nytt bästa parti: Många av kristdemokraternas nya sympatisörer 1991 hade inte kd som näst bästa parti i valet 1988 — och ny demokratis nyvunna sympatisörer 1991 kunde naturligtvis inte ha nyd som sitt näst bästa parti innan partiet ens hade bildats!

24 I analyserna är det viktigt att skilja mellan vilket parti väljarna säger att de röstar på och deras förstapreferenser. I valundersökningarna mäts både och. Valet av parti (beteende) är inte det samma som bästa parti (attityd), varken teoretiskt eller empiriskt. Inom väljarforskningen hålls traditionsenligt rösthandlingen och förstapreferensen (partiidentifikationens riktning) isär: man tänker sig att väljarna ibland tillfälligtvis röstar på ett annat parti än det till vilket de bekänner sitt anhängarskap (se Campbell m fl 1960). Jämför Holmberg (1994c) eller Oscarsson (1995a) där analyser av skillnader mellan partibytare och partiidentifikationsbytare (förstapreferensbytare) genomförs.

25 Ambitionen är inte att förutsäga hur väljarna skall rösta i framtida val. Här görs prediktioner endast i efterhand (postdiktationer) eftersom de bygger på information som inte är känd på förhand, t ex vilka intervju personer som valde att byta förstapreferens mellan valen.

Kapitel 3

Tabell 3.10 *Andrapreferensernas prediktionsvärde. Andel av förstapreferensbytarna som bytte till sin tidigare andrapreferens (procent).*

	<i>panel</i>							
	1968	1973	1976	1979	1982	1985	1988	1991
	1970	1976	1979	1982	1985	1988	1991	1994
andel "förutsägbara" förstapreferensbytare	57	63	60	58	58	56	40	47
antal intervjuade	166	117	136	136	141	126	171	129

Kommentar: Procenttalen bygger på valundersökningarnas paneler och visar i vilken utsträckning förstapreferensbytarna bytte till ett parti som de vid föregående val angav som sitt näst bästa. I procentbasen ingår intervjupersoner som har bytt förstapreferens mellan valen och som har besvarat frågan om andrapreferens vid det första intervjutillfället. I 1973 års valundersökning saknas panel-data.

Instabiliteten i väljarnas förstapreferenser återfinns också i den dolda opinionen. Mer än hälften av förstapreferensbytarna överger inte bara sitt bästa parti utan väljer alltså att avföra sitt tidigare näst bästa parti från de två toppositionerna i sina partipreferensordningar. Det här sprider nytt ljus på omfattningen av väljar rörligheten i det svenska partisystemet: Hälften av de rörliga partibytarna väljer att degradera både sitt första- och andrahandsalternativ mellan valen.

Tre år gamla uppgifter om andrapreferenser hjälper oss att gissa rätt på vilket parti en partibytare byter till i omkring hälften av fallen — vilket är ungefär tre gånger bättre än slumpen. I ett mer kortsiktigt perspektiv är andrapreferensernas prediktionsförmåga sannolikt bättre. Andrapreferensernas *kortsiktiga prediktionsvärde* kan undersökas med hjälp av valundersökningarnas valrörelsepaneler: Omkring hälften av intervjupersonerna intervjuas under valkampanjen före valet och tillfrågas då om hur de tänker rösta. I en postenkät efter valet tillfrågas samma intervjupersoner om hur de faktiskt röstade. Genom att jämföra väljarnas röstningsintention före valet med angiven röstning efter valet kan *valrörelsebytarna* skiljas ut — det vill säga de personer som bytte parti under de sista veckorna före valet. Hur stor andel av valrörelsepartibytarna bytte till det parti som de hade som sitt näst bästa bara några veckor eller dagar före riksdagsvalet?²⁶

26 Observera att i denna analys urskiljs partibytarna — personer där röstningsintention före valet (handlingsintention) skiljer sig från uppgifter om hur de faktiskt röstade som samlats in efter valet (faktisk handling). Orsaken är att frågan om förstapreferens inte ställs efter valet till de personer som intervjuades före valet.

Väljarnas andrapreferenser

Tabell 3.11 *Andel bland valrörelsebyterna som röstade på sitt initialt näst bästa parti 1968-1994 (procent).*

	<i>VU</i> 1968	<i>VU</i> 1973	<i>VU</i> 1976	<i>VU</i> 1979	<i>VU</i> 1982	<i>VU</i> 1985	<i>VU</i> 1988	<i>VU</i> 1991	<i>VU</i> 1994
andel förutsägbara valrörelsebytare	57	67	63	63	67	60	63	63	68
antal intervjuade	46	42	60	46	39	40	41	49	57

Kommentar: Siffrorna visar hur stor andel bland valrörelsepartibytarna som bytte till ett parti som de angett som näst bästa parti i intervjuer före valet. Personer som haft *olika* förstapreferens (bästa parti) och röstningsintention i förvalsintervjuerna har utgått ur analysen. För personer där uppgifter om röstningsintention saknas används uppgifter om förstapreferens (bästa parti) för att öka antalet intervjuade. I valundersökningen 1970 genomfördes endast eftervalsintervjuer, varför en analys av valrörelsebytare inte är möjlig.

Andrapreferensernas användning som prediktionsinstrument för partibytten förbättras om väljarna tillfrågas om sin andrapreferens omedelbart före valet (se tabell 3.11). I genomsnitt väljer 64 procent av valrörelsebyterna att rösta på det parti som de *före* valet angett som andrapreferens. Andelen förutsägbara partibytare var som lägst i början av mätperioden. Vid valet 1968 röstade 57 procent av valrörelsebyterna sin tidigare andrapreferens. Vid senare tillfällen har andelen förutsägbara valrörelsebytare fluktuerat mellan 60 och 70 procent — och någon trendmässig förändring över tid kan egentligen inte urskiljas. Det är ett klart bättre resultat än om vi tagit hjälp av slumpen för att gissa till vilket parti byterna hade bytt — med åtta partier är den förväntade andelen korrekta gissningar endast 14 procent. Resultatet ger ökat stöd för att partier som når framgångar i andrahandsopinionen generellt sett går en ljus framtid till mötes i förstahandsopinionen — åtminstone har de goda möjligheter att locka till sig de rörliga väljarna.²⁷

Andrapreferenser har större förklaringskraft för partibytarnas röstningsbeteende i det korta perspektivet: Kännedom om vilket parti väljarna tyckte näst bäst om *vid förra valet* räcker en bra bit på vägen när det gäller att gissa sig till partibytarnas röstningsbeteende. Däremot tycks kännedom om hur den dolda andrahandsopinionen ser ut *under veckorna före* valet öka möjligheterna ännu mer att gissa rätt. Lärdomen för partistrategen är att färskare uppgifter om den dolda opinionen är potentiellt mycket värdefull information. Och för statsvetare som vill kartlägga individuella förändringar i den dolda väljaropinionen är konsekvensen av

27 I valundersökningarna är antalet valrörelsebytare för få för att tillåta ytterligare nedbrytningar vid varje mättillfälle. Men genom att slå samman samtliga valundersökningar under perioden 1968-1994 kan vi också ta hänsyn till hur många dagar före valet som förvalsintervjuerna ägde rum. En sådan analys ger emellertid inget stöd för hypotesen att närheten till valdagen har betydelse för andrapreferensernas prediktionsvärde när det gäller valrörelsebytarnas röstningsbeteende.

Kapitel 3

resultaten att genomföra täta mätningar, gärna med paneldesign, nära inpå riksdagsvalen.²⁸

3.6 Ökande mångfald i politiska preferenser

Det politiska landskapet i Sverige ser ganska annorlunda ut i den dolda andrahandsopinionen i jämförelse med förstahandsopinionen. *Fördelningen av väljarnas andrapreferenser* visar att de traditionella mittenpartierna, centerpartiet och folkpartiet, har varit de mest framgångsrika andrahandsalternativen vid nästan varje mättillfälle under den senaste fyrtioårsperioden. Undantagen är hösten 1994 och 1995 då vänsterpartiet respektive miljöpartiet tillfälligt var de mest populära andrahandsvalen bland de svenska väljarna.

Fördelningen av väljarnas andrapreferenser bland partiernas sympatisörer har analyserats för att studera hur *de inbördes avståndsrelationerna mellan partierna* har uppfattats av väljarna. De mest intressanta resultaten är hur väljarna har uppfattat utvecklingen av avstånden mellan de nya och gamla partierna i det svenska partisystemet. Med ledning av förändringarna i preferensstrukturen kan vi konstatera att miljöpartiet har rört sig från en position mellan de båda blocken allt närmare socialdemokraterna och vänsterpartiet under perioden 1982-1996. Kristdemokraterna förflyttade sig successivt närmare de borgerliga partierna under 1980-talet och särskilt i 1990-talets inledning. Under 1990-talet har kristdemokraterna stått närmast moderaterna. Ny demokrati uppfattades som ett parti nära moderaterna under perioden 1991-1994.

Även om styrkeförhållandena mellan partierna ser olika ut i första- och andrahandsopinionen lever andrahandsopinionen ändå inte sitt eget liv. *Samvariationen mellan första- och andrahandsopinionen* har varit mycket stark under perioden 1956-1996. De opinionsvindar som åstadkommer förändringar av väljarnas förstapreferenser orsakar förändringar också längre ned i väljarnas partipreferensordningar.

Det står klart att allt fler partier är med och delar på kakan av andrahandssympatier. Fler partier än de två traditionella mittenpartierna har idag möjlighet att samla många andrahandssympatier. Utvecklingen kan beskrivas i termer av ökande mångfald i politiska preferenser. Att spridningen av andrapreferenser ökar innebär att väljarnas smak för de politiska alternativ som bjuds har blivit mer individualiserad. De växande antalet kombinationerna av första- och andrapreferenser tolkar jag som att väljarna generellt uppfattar *kortare avstånd mellan partierna* idag än för trettio, fyrtio år sedan.

28 Andrapreferenserna har något av en dubbel natur: Politiska alternativ kan ju vara nära "toppen" av väljarnas preferensordningar både när de är på väg dit och när de är på väg därifrån. Andrapreferensen kan ju precis ha avförts från positionen som väljarnas förstapreferens, men också precis ha lyfts fram som ett tänkbart alternativ. För att kunna skilja mellan de andrahandsalternativ som ligger nära till hands att uppgradera till förstapreferens och de andrahandsalternativ som riskerar att flyttas längre ned i partipreferensordningarna krävs sannolikt panelanalyser i flera steg. Sådana data saknas.

Väljarnas andrapreferenser

Ett antal panelanalyser genomfördes för att undersöka i vad mån kunskaper om väljarnas andrapreferenser är potentiellt användbara i fortsatta analyser av väljarbeteende och partikonkurrens. Analyserna ger stöd för att partiernas stöd i andrahandsopinionen kan betraktas som ett *outnyttjat sympatikapital*: partier som vinner framgångar i andrahandsopinionen har goda möjligheter att vinna framgångar i förstahandsopinionen vid senare tillfällen. Omkring 50 procent av partibytarna mellan valen och omkring 70 procent av valrörelsebytarna valde att byta till ett parti som de tidigare hade betraktat som sitt näst bästa. Möjligheterna att predicera partibytarnas röstningsbeteende om vi känner till deras andrapreferenser är klart bättre än vad slumpen hade kunnat göra. De resultaten betygar att kunskaper om den dolda andrahandsopinionen är värdefull för såväl statsvetare som partistrateger.

Kapitel 3

Kapitel 4

Väljarnas partievalueringar

I DEN DOLDA OPINIONEN FINNS SVAREN på hur väljarna uppfattar partiernas avståndsförhållanden och konfliktstrukturen i partisystemet. Kartläggningen av den dolda väljaropinionen utvidgas därför nu från studier av väljarnas första- och andrapreferenser till studier av väljarnas evalueringar av *samtliga* partier. Strategin är, precis som tidigare, att genomföra analyser av fördelningen av och strukturen i väljarnas *partievalueringar* i syfte att dra slutsatser om väljarnas syn på konfliktstrukturen. Kapitlets huvudfråga är hur de svenska väljarnas har uppfattat de politiska avstånden mellan partierna under de senaste trettio åren.

Med en serie analyser ges inledningsvis en översiktlig beskrivning av hur omtyckta de olika partierna har varit bland väljarna under perioden 1968-1995 (avsnitt 4.1). Jag avser att besvara tre frågeställningar om *fördelningen* av väljarnas partievalueringar (strategi C): Hur har de svenska väljarna värderat de olika partierna under den senaste trettioårsperioden? Har väljarnas sympatier för partierna minskat *generellt* mellan 1968 och 1995? I vilken utsträckning har partiernas genomsnittliga sympatipoäng samvarierat med valresultaten under perioden? Grundläggande kännedom om egenskaperna i det empiriska materialet är nödvändig för bokens fortsatta analyser.

Den resterande delen av kapitlet ägnas åt frågor om *strukturen* i väljarnas partievalueringar (strategi D). I det andra resultatavsnittet (4.2) genomför jag analyser av hur partiernas sympatisörer har uppfattat de politiska avstånden till det egna och de övriga partierna under perioden. Resultaten bygger på genomsnittliga partievalueringar och kan därför betraktas som *aggregerade partipreferensordningar* för varje grupp av partisympatisörer. Vilka partier har de olika grupperna placerat högt i sina partipreferensordningar och vilka partier har placerats långt ned? Utvecklingen av partiernas sympatistöd i olika väljargrupper under perioden 1968-1996 kan nu kartläggas i detalj.

I det tredje avsnittet angrips kapitlets huvudfråga om hur svenska väljares uppfattningar av avstånden *mellan* partierna har sett ut och förändrats (4.3). Här utnyttjas kunskaperna från det föregående avsnittet om partisympatisörernas ge-

Kapitel 4

nomsnittliga partievalueringar för att besvara frågor om väljarnas syn på partiernas inbördes avståndsförhållanden. Tyngdpunkten i analysen är att beskriva *förändring* av partiernas inbördes avståndsförhållanden: Har avstånden mellan partierna *generellt* sett uppfattats som kortare eller längre i väljarnas ögon? Hur har konflikt-nivån och graden av polarisering i partisystemet utvecklats under perioden 1968-1995?

Kapitlet avslutas med en *tillämpning* av kunskaperna om partiernas inbördes avståndsförhållanden (4.4). Frågeställningen är hur förutsättningarna för partiernas samarbete och konkurrens om väljare har varit under den senaste trettioårsperioden. Genom fördjupade analyser av uppfattade avstånd mellan partierna ges en beskrivning av partiernas konkurrenssituationer — hur stora möjligheterna är att vinna nya väljare och hur stora riskerna är att förlora väljare till andra partier — och partiernas möjligheter att samarbeta och ingå koalitioner med andra partier.

4.1 Väljarna evaluerar partierna

Väljarnas poängsättningar av partierna på den elvagrada ogillar-gillarskalan kommer från och med det här kapitlet att vara studiens huvudsakliga empiriska material. Analyser av fördelningen av och strukturen i väljarnas partievalueringar kommer att vara grunden för slutsatsdragning när det gäller väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet. För fortsättningen är det därför nödvändigt att känna till hur svenska väljare har evaluerat de politiska partierna under den senaste trettioårsperioden.

Jag avser att besvara tre deskriptiva frågeställningar som rör *fördelningen* av väljarnas partievalueringar. Frågorna sorterar alla under strategi C (besvara frågor om väljarnas partievalueringar med hjälp av evalueringsmått). Den första frågeställningen är hur de svenska väljarna har värderat de olika partierna under den senaste trettioårsperioden. Den andra frågeställningen gäller om väljarnas sympatier har minskat *generellt* eller om partierna har varit lika omtyckta under hela perioden 1968-1995. Slutligen genomförs en jämförelse av väljarnas poängsättningar av partierna på sympatiskalorna med hur starkt stöd partierna har haft i riksdagsvalen under perioden: Hur väl överensstämmer väljarnas partievalueringar med partiernas valresultat?

Väljarna tycker om partierna

Vilka partier har varit de i genomsnitt mest och minst populära bland väljarna i samband med de olika riksdagsvalen under perioden? För vilka partier har väljarna förändrat sina sympatier mest? I figur 4.1 presenteras väljarnas genomsnittliga partievalueringar i samband med riksdagsvalen 1968, 1979-1994, folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 och valet till Europaparlamentet 1995.

Inte överraskande har socialdemokraterna, i kraft av sin storlek, varit det mest populära partiet vid samtliga undersökningstillfälle under den senaste trettioårsperioden (se figur 4.1). Det innebär förstås inte att s har varit omtyckt av alla väljare, utan snarare att balansen mellan positiva och negativa värderingar av socialdemokraterna har vägt över åt det positiva hållet. Socialdemokraterna har haft en genomsnittlig sympatipoäng mellan +1 och +2 på ogillar-gillarskalan

Väljarnas partievalueringar

Huvudorsaken är att socialdemokraternas egna sympatisörer helt enkelt har varit många.

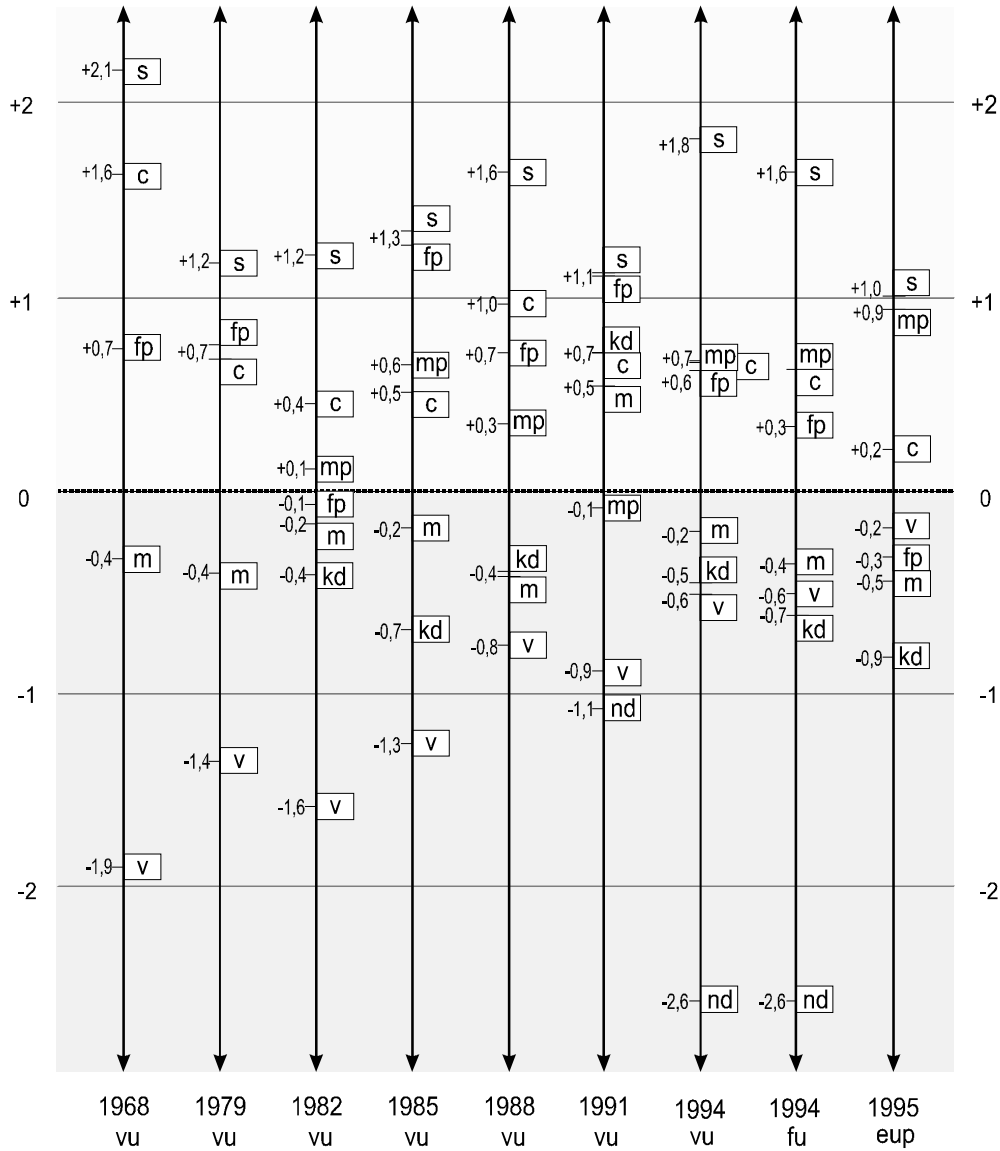
Vänsterpartiet var väljarnas i särklass minst populära parti under 1970- och 1980-talen. Vid valet 1991 delades sistaplatsen med nykomlingen ny demokrati. Vid valet 1994 och i samband med EU-folkomröstningen 1994 var vänsterpartiet mer populärt. Då blev istället nyd det mest ogillade partiet (-2,6). I samband med Europaparlamentsvalet 1995, då väljarna inte fick möjlighet att betygsätta ny demokrati eftersom partiet blivit för litet, fick kristdemokraterna sämst genomsnittligt betyg av väljarna.¹

Kristdemokraterna har haft ett sympatigenomsnitt under noll vid varje mättilfälle utom i samband med 1991 års val. Folkpartiet har vid två tillfällen rasat ned under noll på ogillar-gillarskalan — vid 1982 års val och vid Europaparlamentsvalet 1995. Vänsterpartiet står för den mest ihållande sympatiökningen under perioden, från ett genomsnitt på -2 1968 till en position alldeles i närheten av nollpunkten i samband med Europaparlamentsvalet 1995.

1 Medeltalsberäkningarna för väljarnas partievalueringar i figur 4.1 bygger på *samtliga* intervjuade som besvarat frågan. I valundersökningarna 1968, 1979-1994 intervjuades hälften av intervjupersonerna före valet och hälften efter valet. En legitim fråga är därför i vad mån väljarnas partievalueringar är olika före valet jämfört med efter valet. Det skulle ju kunna vara så att väljarna värderar partierna annorlunda när det har fått reda på hur valet gick och hur det nya parlamentariska läget ser ut. Jag har undersökt om och hur själva valresultatet påverkar väljarnas partievalueringar efter valet. En samlad analys av resultaten från sju valundersökningar i samband med riksdagsvalen (1968, 1979, 1982, 1985, 1988, 1991 och 1994) visar att utgången av valet har små men tydliga effekter på väljarnas aggregerade partievalueringar. Framgångsrika partier — partier som erhåller procentuellt fler röster än vid det senaste valet — ges högre genomsnittliga sympatipoäng av samtliga väljare (+0,18 enheter på ogillar-gillarskalan) men inte bland de egna sympatisörerna (+0,02). Motsvarande siffror för partier som lider valnederlag är -0,15 och -0,01. Analysen visar att vinnare blir mer populära medan förlorare minskar i popularitet efter valet. Det finns en stark positiv korrelation mellan skillnaderna i genomsnittlig sympatipoäng för partierna före och efter valet och valvinst/valförlust för partierna ($r=.56$). Sambandet gäller dock inte bland partiernas egna sympatisörer ($r=.06$). En speciell valrörelsestudie som genomfördes i samband med 1988 års val erbjuder möjligheter att studera också *individuella* förändringar av partievalueringar eftersom samma personer då gavs möjlighet att poängsätta partierna på ogillar-gillarskalan både före och efter valet. En sådan panelanalys ger emellertid inget ytterligare stöd för att valets vinnare blir mer populära och valets förlorare mindre populära efter valet. För ytterligare analyser av 1988 års valrörelsestudie, se Gilljam & Holmberg (1988).

Kapitel 4

Figur 4.1 Svenska väljares genomsnittliga partievalueringar 1968-1995 (medeltal).

Kommentar: Uppgifterna är hämtade från svenska valundersökningar 1968-1995. Partiernas positioner är genomsnittliga sympatipoäng på en elvgradig ogillar-gillarskala från -5 (ogillar starkt) till +5 (gillar starkt). I 1968 års valundersökning användes en 101-gradig sympatitermometer från -50 till +50. Variabelvärdena har dividerats med tio för att uppnå jämförbarhet med senare mätningar. För en redogörelse av hur många personer medeltalsberäkningarna bygger på, se tabell 4.1.

Väljarnas partievalueringar

Bortsett från vid valet och EU-folkomröstningen 1994, då ny demokrati var mycket impopulära, har variationsbredden — sympatiskillnaden mellan det genomsnittligt minst och mest populära partiet — minskat klart under perioden, från drygt fyra skalsteg vid 1968 års val till två skalsteg vid 1991 års val och i samband med Europaparlamentsvalet 1995. Generellt sett värderas partierna mer lika idag än för trettio år sedan, vilket har gjort det svårare att urskilja en bestämd rangordning av partierna efter genomsnittlig sympati.

Minskar väljarnas gillande?

Att väljarnas sympatier för de politiska partierna befinner sig på en generellt hög nivå är givetvis betydelsefullt för demokratins funktionssätt. Varje väljare bör åtminstone tycka bra om *något* av de alternativ som presenteras i samband med valen. Svensk väljarforskning har visat att väljarnas relationer till de politiska partierna har blivit betydligt kyligare under de senaste trettio åren. Medborgarnas förtroende för partier, myndigheter och demokratiska institutioner har minskat, liksom andelen medlemmar och partiaktiva. 1990-talets väljare har inte lika starka känslor av anhängarskap till sitt eget parti som 1960-talets väljare hade — väljarnas partiidentifikation har försvagats (Gilljam & Holmberg 1995; Schmitt & Holmberg 1995).

Frågan är om den totala nivån på väljarnas partievalueringar har minskat under den senaste trettioårsperioden? Är partierna på det hela taget mindre omtyckta idag än vad de var i slutet av 1960-talet? Med ledning av tidigare forskning är förväntningarna förstås att väljarna tycker sämre om de politiska partierna idag jämfört med för trettio år sedan — en förändring som i så fall kan få konsekvenser för möjligheterna till tidskomparation i mina analyser. I tabell 4.1 redovisas ett årligt genomsnitt av partiernas genomsnittliga sympatipoäng.

Tabell 4.1 *Genomsnittliga evalueringar av det egna partiet och av samtliga partier, genomsnittlig spridning av sympatipoäng för de fem gamla partierna samt kristdemokraterna och miljöpartiet 1968-1995 (medeltal och standardavvikelser).*

	<i>vu</i> 1968	<i>vu</i> 1979	<i>vu</i> 1982	<i>vu</i> 1985	<i>vu</i> 1988	<i>vu</i> 1991	<i>vu</i> 1994	<i>fu</i> 1994	<i>eup</i> 1995
<u>genomsnittliga evalueringar</u>									
antal partier	5	5	7	7	7	8	8	8	7
samtliga partier	+0,44	+0,15	-0,08	+0,22	+0,28	+0,25	-0,01	-0,17	+0,04
eget parti	+3,70	+3,86	+3,78	+3,88	+3,77	+3,72	+3,75	+3,59	+3,29
genomsnittlig spridning	2,4	2,9	2,7	2,7	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6
antal intervjuade	2 864	2 623	2 662	2 610	2 466	2 433	2 255	1 750	1 570

De svenska väljarnas genomsnittliga gillande av partierna har inte förändrats mycket under perioden (se tabell 4.1). Visserligen uttryckte väljarna mer gillande för partierna vid 1968 års val (+0,44) än vid valen 1982 och 1994 samt vid EU-folkomröstningen 1994 (-0,08, -0,01 respektive -0,17). Men vid de två senare till-

Kapitel 4

fällena har ny demokratis rekordlåga sympatipoäng (-2,6) dragit ned genomsnittet — om nyd utesluts ur medelvärdesberäkningarna stiger partiernas genomsnittliga sympatipoäng till nivåer som tidigare varit normala: +0,35 vid valet 1994 och +0,17 i samband med EU-folkomröstningen 1994. Väljarnas kollektiva betygsättning av de svenska partierna har således varit oförändrad.

Betygsättningarna av det egna partiet har också varit stabila. I riksdagsvalen har de genomsnittliga sympatierna varierat mellan +3,70 och +3,88. Endast vid två tillfällen, i samband med EU-folkomröstningen 1994 och Europaparlamentsvalet 1995, har väljarna givit sina partier lägre sympatipoäng (+3,59 respektive +3,29). Vi vet från tidigare att väljare generellt sett tycker bättre om *alla* partier i samband med riksdagsvalen än under mandatperioderna — att nivån på väljarnas partievalueringar varierar efter mandatcykeln (se t ex Holmberg 1994a). Förekomsten av denna *periodicitet* i väljarnas sympatierna för partierna skulle kunna ge en 'naturlig' förklaring till varför sympatinivån för partierna var lägre i samband med EU-folkomröstningen i november 1994 och Europaparlamentsvalet 1995 än i riksdagsvalet 1994. En annan tänkbar *politisk* förklaring är att många väljare var missnöjda med det egna partiets ställningstaganden i frågan om svenskt EU-medlemskap. Tre av partierna, socialdemokraterna, centerpartiet och kristdemokraterna, gick emot många egna väljare i EU-folkomröstningen (se Gilljam & Holmberg 1996). Och vid det första svenska Europaparlamentsvalet 1995 var intresset bland väljarna mycket lågt — valdeltagandet var bara 41,6 procent.²

Överensstämmer väljarnas partievalueringar med valresultaten?

Den tredje frågeställningen i det här sammanhanget gäller i vad mån partiernas genomsnittliga sympatistöd bland väljarna står i överensstämmelse med partiernas röstandelar vid de olika riksdagsvalen? Frågan är relevant av två skäl. För det första kan jämförelsen betraktas som ett slags *externt validitetstest* av ogillar-gillarskalan — väljarnas betygsättning av partierna bör samvariera med partiernas röststöd. För det andra är graden av överensstämmelse intressant ur ett *normativt* perspektiv — i en representativ partidemokrati bör fördelningen av politiska sympatier bland väljarna inte skilja sig alltför mycket från partiernas röstetal eller opinionspopularitet. Om avvikelserna mellan partiernas genomsnittliga sympatier bland väljarna skiljer sig alltför mycket från partiernas styrkeförhållanden i parlamentet skulle det kunna vara uttryck för representativitetsproblem.

Jämförelsen mellan väljarnas genomsnittliga värderingar av de olika partierna och partiernas röststöd vid de olika riksdagsvalen under perioden visar att genomsnittliga partievalueringar uppvisar en stark samvariation med partiernas styrkeförhållanden. En regressionsanalys visar att en enhets förändring av ett partis genomsnittliga poäng på sympatiskalan motsvarar en genomsnittlig förändring på 8,5 procentenheter i röststöd för partiet. Nollpunkten längs ogillar-gillarskalan

2 Socialdemokraternas och centerpartiet råkade värst ut bland sina egna i samband med Europaparlamentsvalet 1995. Mellan valet 1994 och Europaparlamentsvalet ett år senare föll s-sympatisörernas sympatipoäng för det egna partiet med 0,7 enheter på ogillar-gillarskalan. Motsvarande minskning för centerpartiets sympatisörer var 0,8 enheter. För närmare upplysningar, se resultaten i tabell 4.1 längre fram i kapitlet.

Väljarnas partievalueringar

motsvarar ett röststöd på 13 procent. Även om modellpassningen är god ($R^2=.39$) visar analysen att miljöpartiet och folkpartiet har givits *högre* sympatipoäng och moderaterna och socialdemokraterna *lägre* sympatipoäng av väljarna än vad man kan förvänta sig utifrån partiernas valresultat.³

Sambandet mellan partiernas styrkeförhållanden och genomsnittliga sympatipoäng är alltså inte perfekt — och det är avvikelserna som är intressanta i sammanhanget. Avvikelse ifrågasätter hur väl det svenska valsystemet egentligen transformerar väljarnas politiska preferenser till ett valresultat med en rättvisande styrkeförhållanden mellan partierna.

Det råder viss diskrepans mellan väljarnas genomsnittliga evalueringar av partierna och partiernas röststöd i de olika valen. Folkpartiet, miljöpartiet och centerpartiet har genomgående givits högre sympatipoäng av väljarna än vad valresultaten ger uttryck för. Och moderaterna, som ända sedan valet 1979 varit största borgerliga parti med ett genomsnittligt röststöd på drygt 20 procent, har lyckats ta sig förbi nollpunkten på ogillar-gillarskalan endast vid ett tillfälle, i samband med 1991 års val. Moderaterna tycks ha erhållit ett större röststöd i samband med valen än vad deras genomsnittliga popularitet ger uttryck för.

Jämfört med någon form av preferensröstningssystem har de små partierna och mittenpartierna varit missgynnade av principen 'en man — en röst' som ligger till grund för det svenska valsystemet. De resultaten bekräftar således mina tidigare iakttagelser från kartläggningen av fördelningen av väljarnas andrapreferenser. De bekräftar också tidigare empiriska studier om sannolika effekter av preferensröstning på partiernas styrkeförhållanden i Sverige (Lewin 1996).

4.2 Partiernas sympatisörer evaluerar partierna

För att strukturen i partievalueringar skall framträda måste väljarna grupperas efter var de själva befinner sig i partirymden. I de fortsatta analyserna har väljarna, precis som i det föregående kapitlet, därför indelats efter vilket parti de uppger att de tycker bäst om.⁴ Partisympatisörernas partievalueringar är intressanta att

3 I en sådan regressionsanalys är partierna analysenhet ($N=88$). Partiernas röststöd vid riksdagsvalen 1968–1994 och Europaparlamentsvalet 1995 är beroende variabel, och genomsnittlig poäng på ogillar-gillarskalan är den oberoende variabeln. Resultaten ser något olika ut för olika partier. En enhets förändring av de genomsnittliga sympatierna innebär ett genomsnittligt rösttillskott på 3,9 procentenheter för vänsterpartiet ($N=8$, $R^2=.58$), 12,0 pe för socialdemokraterna ($N=8$, $R^2=.51$), 4,1 pe för centerpartiet ($N=8$, $R^2=.17$), 5,2 pe för folkpartiet ($N=8$, $R^2=.60$) och 2,9 procentenheter för moderaterna ($N=8$, $R^2=.07$ ej signifikant).

4 Förfarandet att dela in väljarna efter vilket parti de tycker bäst om är oproblematiskt — inte vid något mättillfälle har en grupp av partisympatisörer givit något annat parti än det egna den högsta genomsnittliga sympatipoängen på ogillar-gillarskalan. *Individuella avvikelser* — intervjupersoner som ger högre sympatipoäng till ett annat parti än till det parti de uppgett som sitt bästa — förekommer naturligtvis, men de är relativt sällsynta (mellan 4 och 8 procent av väljarna). Andelen väljare som placerar sitt bästa parti ensamt längst upp i partipreferensordningen har varit i genomsnitt 76 procent i valundersökningarna. Andelen som placerar sitt bästa parti på delad förstaplats tillsammans med åtminstone ett annat parti har ökat under trettioårsperioden: Vid valet 1968 placerade 15 procent av väljarna sitt bästa parti på delad förstaplats med ett annat parti, 1979 13 procent, 1982 13 procent, 1985 17 procent, 1988 18

Kapitel 4

kartlägga eftersom de antas betrakta sitt eget och andra partier i partisystemet utifrån *olika* positioner i den politiska rymden.⁵ Kunskap om hur olika grupper av partisympatisörer uppfattar avstånden till de olika partierna från sin egen 'utkikspunkt' i den politiska rymden är eftersträfvansvärd eftersom den möjliggör att dra slutsatser om hur partiernas avståndsrelationer har sett ut och förändrats. Vi kan då börja kartlägga *strukturen* i väljarnas partievalueringar (strategi B).

Frågan är således hur de olika grupperna av partisympatisörer har värderat sitt eget och de andra partierna under perioden 1956-1995? Hur har partisympatisörernas partipreferensordningar sett ut och förändrats under de senaste trettio åren? Vilka partier har varit mest och minst omtyckta bland olika grupper av partisympatisörer?

En sådan här kartläggning innebär med nödvändighet att en mycket stor mängd information måste redovisas. Jämförbara evalueringsdata finns att tillgå från nio olika valundersökningar. Antalet partier som väljarna har fått tillfälle att evaluera i de olika valundersökningarna har varit olika vid olika tillfällen — mellan 1968 och 1979 evaluerades fem partier, 1982-1988 och 1995 sju partier, och under perioden 1991-1994 åtta partier. Det sammanlagda antalet genomsnittliga partievalueringar som behöver beräknas för en fullständig kartläggning av partisympatisörernas partievalueringar är 448. Jag har därför valt att presentera resultaten grafiskt och sammanfatta dem i form av *aggregerade partipreferensordningar*. Med aggregerad partipreferensordning avses en sympatirangordning som bygger på partiernas genomsnittliga sympatipoäng.⁶

I figurerna 4.2a-b redovisas partiernas genomsnittliga sympatipoäng på den elvgradiga ogillar-gillarskalan under perioden 1968-1995 för en grupp av partisympatisörer i taget. De aggregerade partipreferensordningarna för varje grupp av partisympatisörer redovisas till höger i figurerna.

Vänsterpartiets sympatisörer

Vänsterpartisympatisörernas aggregerade preferensordning har sett likadan ut under 1970- och 1980-talen (se figur 4.2a): Socialdemokraterna har haft andraplatsen, moderaterna sistaplatsen och centerpartiet en mer framskjuten placering än folkpartiet [1979: v-s-c-fp-m].

Miljöpartiet var vänsterpartisympatisörernas tredje bästa parti under hela 1980-talet, avancerade till en delad andraplats med socialdemokraterna vid valet och folkomröstningen 1994 och blev v-sympatisörernas näst bästa parti i samband

↓

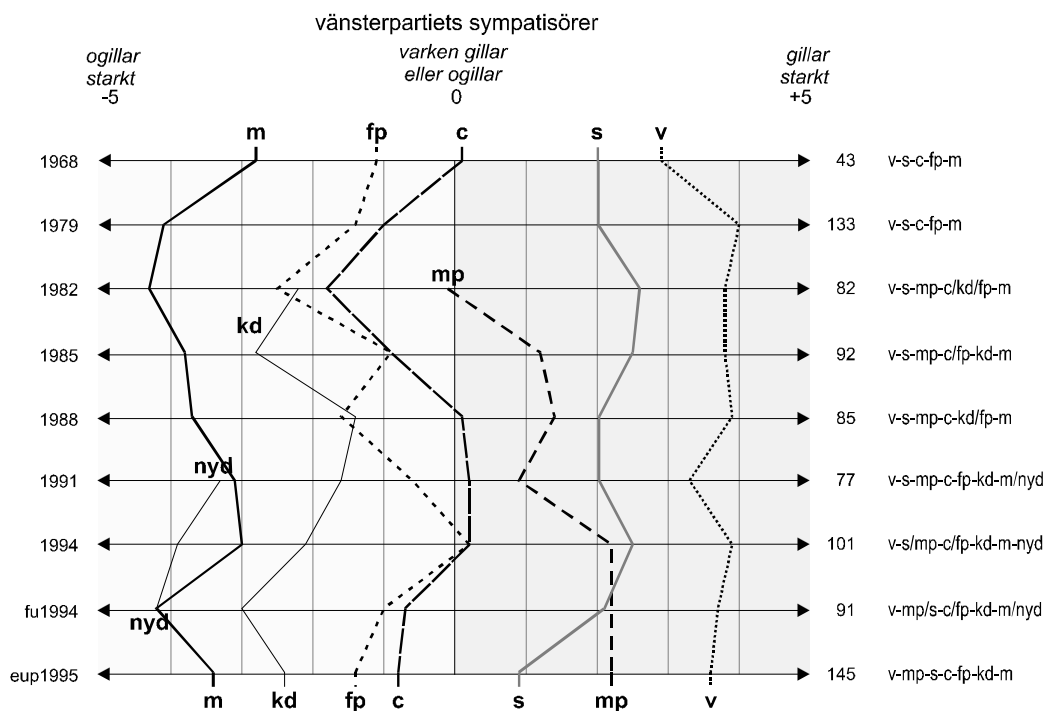
procent, 1991 24 procent och 1994 20 procent. Motsvarande siffror från folkomröstningsundersökningen 1994 och Europaparlamentsvalsundersökningen 1995 är 25 respektive 22 procent.

- 5 Även om alla sympatisörer till ett parti omöjligen kan befinna sig på *exakt* samma ideologiska position i partirynden indikerar gruppens val av bästa parti ändå en ungefärlig position — partisympatisörerna delar åtminstone egenskapen att tycka bäst om samma parti.
- 6 Vid konstruktionen av aggregerade partipreferensordningar har partierna rangordnats efter genomsnittlig sympatipoäng. För att kunna skilja två partiers genomsnittliga sympatipoäng från varandra har ett ensidigt test för skillnad mellan medelvärden utförts. Ett streck (-) mellan två partier i en preferensordning betyder att deras genomsnittliga sympatipoäng är signifikant olika (95 procents signifikansnivå). Ett snedstreck (/) mellan två partier betyder att sympatipoängen inte är signifikant olika och att partierna delar position i partisympatigruppernas aggregerade partipreferensordningar.

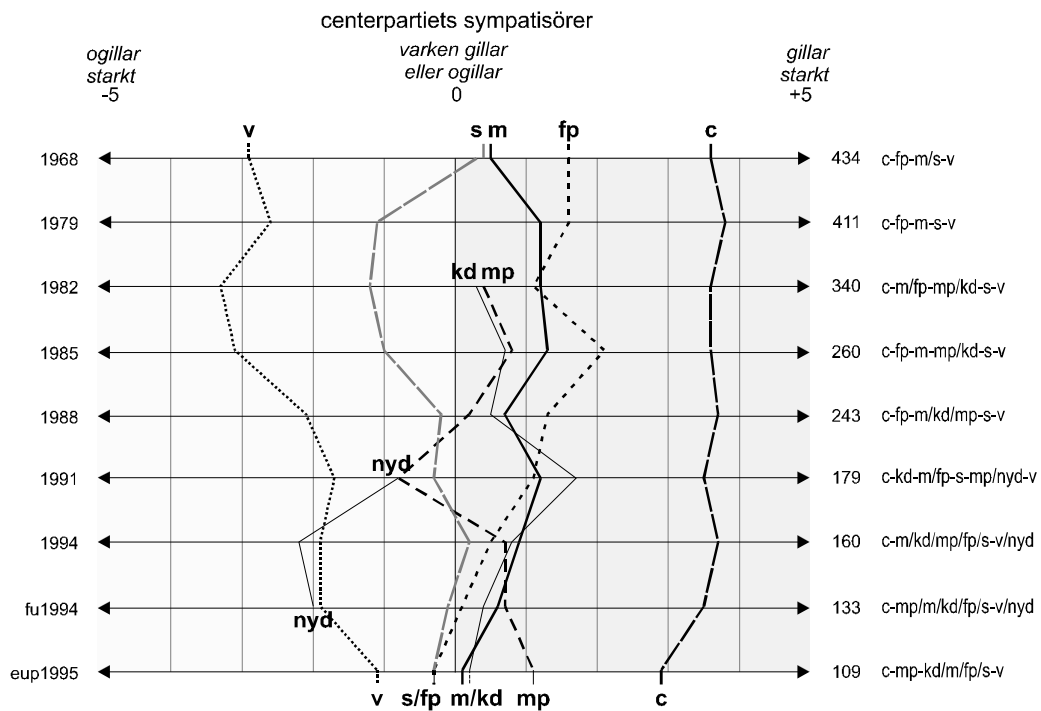
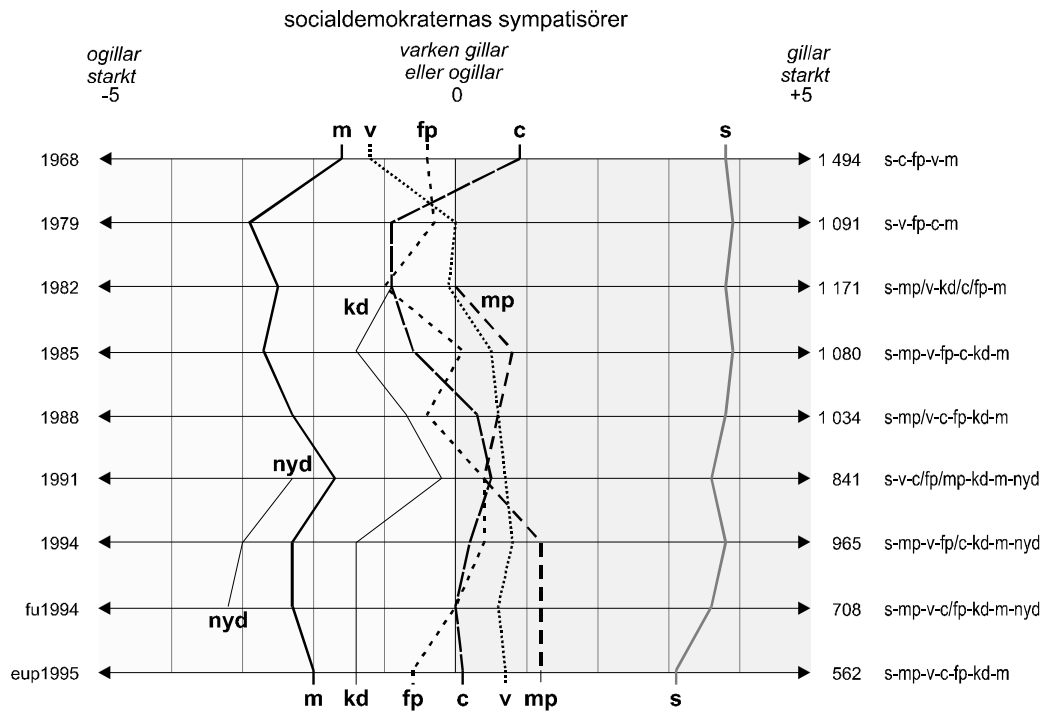
Väljarnas partievalueringar

med Europaparlamentsvalet 1995. Kristdemokraterna har placerats långt ned i v-sympatisörernas preferensordning, mer omtyckt än moderaterna men mindre omtyckt än folkpartiet. Moderaterna har ensamt placerats sist i v-sympatisörernas preferensordning under perioden 1968-1988 och vid Europaparlamentsvalet 1995. Vid de tre tillfällen ny demokrati har blivit värderat, vid valen 1991 och 1994 samt vid folkomröstningen 1994, har nyd placerats sist i v-sympatisörernas preferensordning.

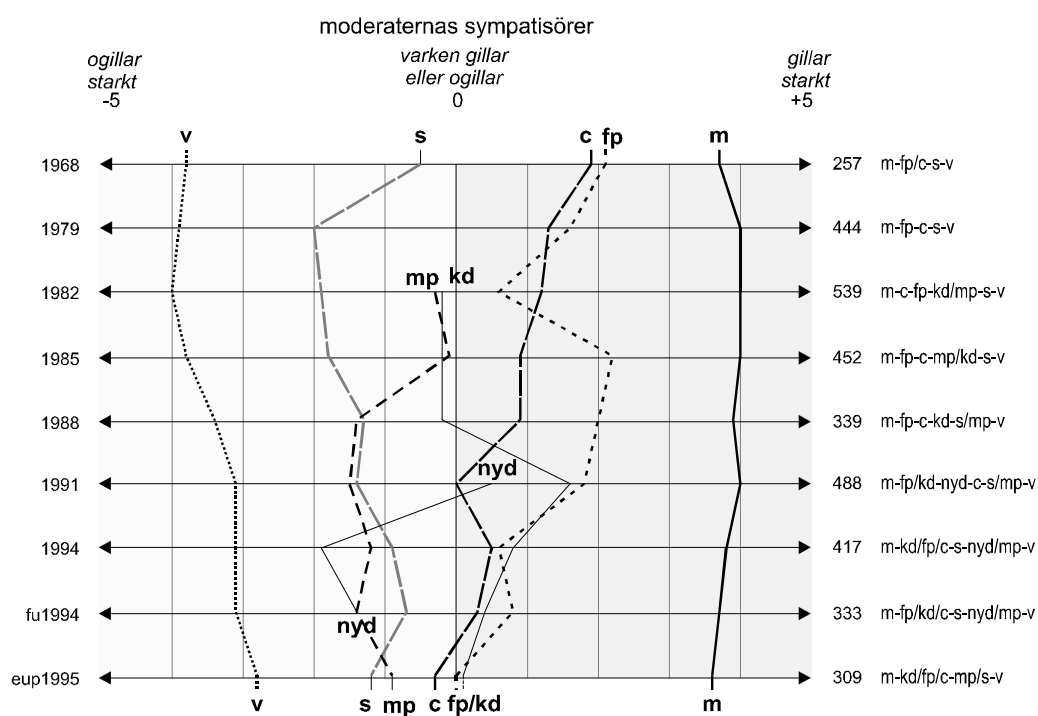
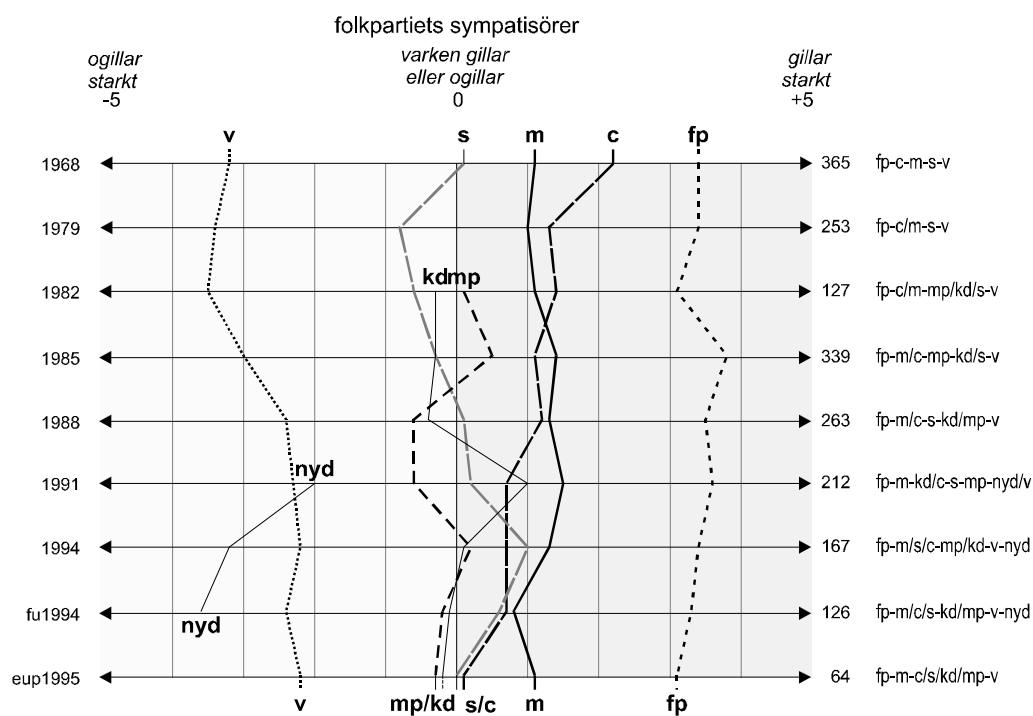
Figur 4.2a Vänsterpartiets, socialdemokraternas, centerpartiets, folkpartiets, moderaternas och kristdemokraternas sympatisörer värderar partierna 1968-1995 (medeltal).

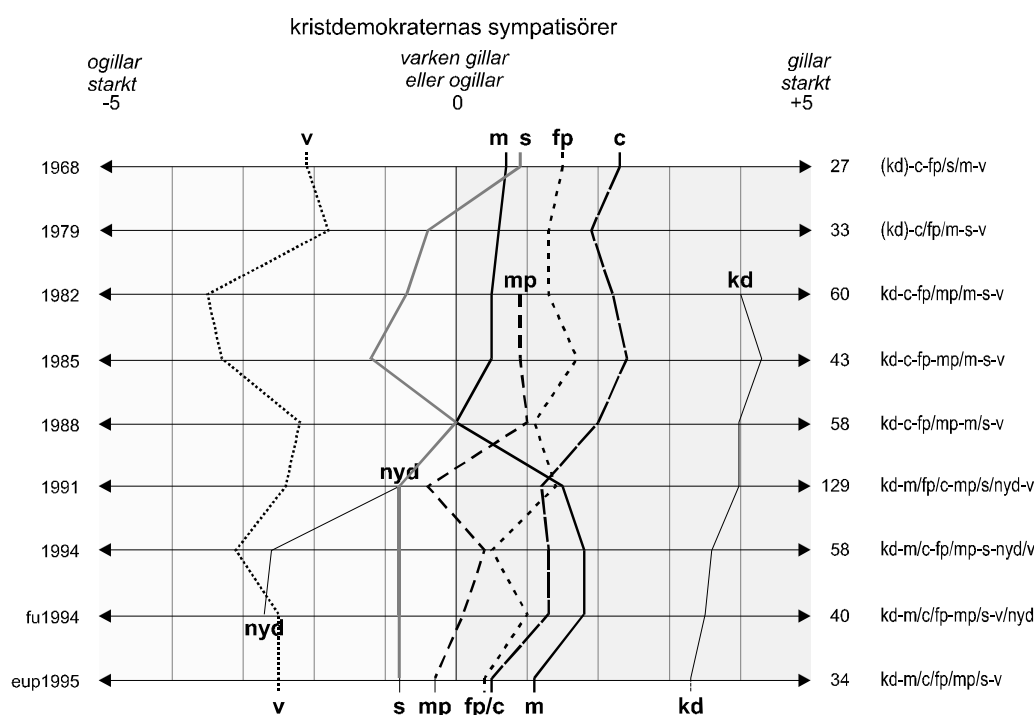
Kapitel 4

Väljarnas partievalueringar

Kapitel 4

Socialdemokraternas sympatisörer

I samband med valet 1968 rankades centerpartiet som det näst bästa, folkpartiet som det tredje bästa, vänsterpartiet som det fjärde bästa och moderaterna som sämsta parti bland socialdemokraternas sympatisörer [s-c-fp-v-m]. Vid 1970-talets slut hade vänsterpartiet och centerpartiet bytt plats i rangordningen — vänsterpartiet fördes upp till andra plats och centerpartiet föll ned till fjärde plats i s-sympatisörernas preferensordningar [s-v-fp-c-m] vid valet 1979.

Alltsedan 1982 års val har socialdemokraternas sympatisörer haft en mycket stabil partipreferensordning. Miljöpartiet har placerats tvåa och vänsterpartiet trea i preferensordningen, folkpartiet och centerpartiet har turats om på fjärde och femte platsen (fp mer omtyckt än c vid Westerbergvalet 1985 och c mer omtyckt än fp vid miljövalet 1988 och vid Europaparlamentsvalet 1995), kristdemokraterna har placerats näst sist och moderaterna sist. S-sympatisörernas preferensordning från Europaparlamentsvalet 1995 [s-mp-v-c-fp-kd-m] är nästan identisk med rangordningen från 1985 års val, bortsett från att folkpartiet och centerpartiet har bytt plats [s-mp-v-fp-c-kd-m].

Resultaten från valet 1991 bjuder de största undantagen från det i övrigt stabila mönstret under 1980- och 1990-talen. Då förlorade miljöpartiet andraplatsen i rangordningen till vänsterpartiet och tre partier — miljöpartiet, centerpartiet och folkpartiet — delade positionen som det tredje mest omtyckta partiet bland socialdemokraternas sympatisörer. Vid valet 1991 placerades ny demokrati klart sist i s-sympatisörernas preferensordning, en position som nyd behöll tre år senare.

Väljarnas partievalueringar

Centerpartiets sympatisörer

Under perioden 1968-1988 placerade centerpartiets sympatisörer folkpartiet på andra plats och moderaterna på tredje plats i sin preferensordning. Undantaget är valet 1982 då fp och m tillfälligt delade positionen som det näst mest omtyckta partiet. Socialdemokraterna placerades näst sist och vänsterpartiet sist i c-sympatisörernas preferensordning under 1970- och 1980-talen. Miljöpartiet och kristdemokraterna var lika omtyckta och placerades längre ned än fp och m men högre upp än socialdemokraterna i sympatirangordningen. En typisk rangordning är den från valet 1985 [c-fp-m-mp/kd-s-v].

Valet 1991 innebar en drastisk scenförändring. Kristdemokraterna avancerade till andraplatsen i c-sympatisörernas preferensordning och miljöpartiet degraderades till en delad sjätteplats tillsammans med ny demokrati [c-kd-m/fp-s-mp/nyd-v]. Resultaten från valet och folkomröstningen hösten 1994 visar en mycket otidlig rangordning: fem partier delar andraplatsen (mp, m, kd, fp och s) och två partier delar sistaplatsen (v och nyd). Partirangordningen var något tydligare vid valet till Europaparlamentet 1995, då miljöpartiet placerades ensamt på andra plats i centerpartisympatisörernas preferensordning [c-mp-kd/m/fp/s-v].

Folkpartiets sympatisörer

I samband med 1968 års val var folkpartisympatisörernas rangordning av partierna mycket tydlig: De två borgerliga partierna, centerpartiet och moderaterna, var näst bästa respektive tredje bästa parti medan socialdemokraterna och vänsterpartiet var fjärde respektive femte bästa parti [fp-c-m-s-v].

Alltsedan valet 1979 har moderaterna delat andraplatsen i fp-sympatisörernas preferensordning, först med centerpartiet under 1980-talet och sedan, mer tillfälligt, med centerpartiet och socialdemokraterna i samband med 1994 års val och vid EU-folkomröstningen. Endast vid två tillfällen — valet 1991 och Europaparlamentsvalet 1995 — har moderaterna ensamt varit det näst bästa partiet bland folkpartiets sympatisörer [1991: fp-m-kd/c-s-mp-nyd/v].

Andra partier har tillfälligt nått de främsta positionerna i folkpartisympatisörernas preferensordning: kristdemokraterna nådde en delad tredjeplats i samband med 1991 års val och socialdemokraterna nådde en delad andraplats i samband med valet 1994. Vänsterpartiet har placerats sist i fp-sympatisörernas partipreferensordningen utom vid tre tillfällen — vid valen 1991 och 1994 samt vid EU-folkomröstningen 1994 — då ny demokrati placerades sist.

Moderaternas sympatisörer

Under perioden 1968—1988 har folkpartiet varit på andra och centerpartiet på tredje plats i de moderata sympatisörernas preferensordning. Undantaget är löntagarfondsvalet 1982 då c tillfälligt var mer populärt än fp. Under samma period var socialdemokraterna det näst minst och vänsterpartiet det minst populära partiet bland m-sympatisörerna. Miljöpartiet delade fjärdeplatsen med kristdemokraterna vid valen 1982 och 1985, men i samband med miljövalet 1988 degraderades mp till femte bästa parti bland moderaternas sympatisörer [m-fp-c-kd-s/mp-v].

Kapitel 4

Under 1990-talet har kampen hårdnat om de framskjutna positionerna i m-sympatisörernas preferensordning. Vid valet 1991 delades andraplatsen av folkpartiet och kristdemokraterna. I samband med valet 1994, EU-folkomröstningen 1994 och valet till Europaparlamentet 1995 har andraplatsen i moderaternas preferensordning delats av kristdemokraterna, folkpartiet och centerpartiet.

Ny demokrati nådde som bäst en fjärdeplats i m-sympatisörernas preferensordning i samband med valet 1991 [m-fp/kd-nyd-c-s/mp-v]. Nyd degraderades till sjunde bästa parti i samband med valet 1994, men lyckades avancera till en sjätteplats i samband med EU-folkomröstningen 1994 [m-fp/kd/c-s-nyd/mp-v].

Kristdemokraternas sympatisörer

Kristdemokraternas sympatisörer placerade centerpartiet på andra plats och vänsterpartiet på sista plats i partipreferensordningen vid valet 1968 (se figur 4.4). Folkpartiet, socialdemokraterna och moderaterna delade tredjeplatsen [kd-c-fp/s/m-v]. I samband med valet 1979 degraderades socialdemokraterna till näst sista plats i kd-sympatisörernas preferensordning. Sympatirangordningen med centerpartiet som näst bästa parti [kd-c-fp-s-v] förblev i stort oförändrad under hela 1980-talet. Miljöpartiet erhöll en delad tredjeplats i samband med valet 1982 — en position som hölls fram till valet 1988.

De två största förändringarna i övergången mellan åttio- och nittiotal är moderaternas framryckning, från en delad femteplats med socialdemokraterna 1988 till en delad andraplats med folkpartiet och centerpartiet 1991, och miljöpartiets samtidiga degradering från en delad tredje plats med folkpartiet till en femte plats i kd-sympatisörernas preferensordning.

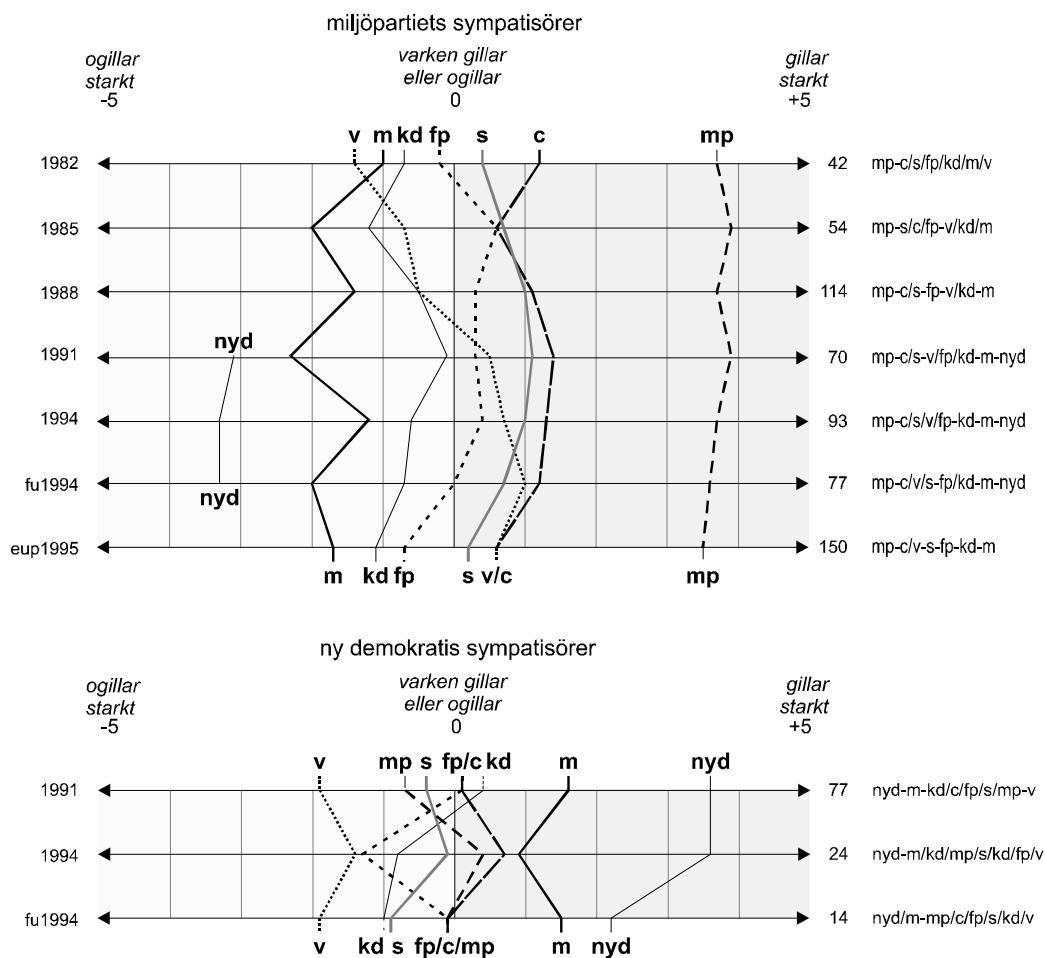
Gemensamt för kd-sympatisörernas preferensordningar under 1990-talet är att de borgerliga partierna, särskilt moderaterna, har placerats på de mest framskjutna positionerna, medan miljöpartiet och socialdemokraterna placerats längre ned i partipreferensordningen. Sistaplatsen i kd-sympatisörernas rangordningar har, precis som tidigare under 1970- och 1980-talen, tillfallit vänsterpartiet.

Miljöpartiets sympatisörer

Centerpartiet och socialdemokraterna har förekommit flitigast som näst bästa parti bland miljöpartiets sympatisörer under perioden 1982-1994 (se figur 4.2b). Folkpartiet rankades visserligen lika högt — på andra plats — vid 1985 års val, men degraderades till fjärde plats vid valet 1991 och till femte plats vid Europaparlamentsvalet 1995. Moderaterna har genomgående placerats mycket långt ned i mp-sympatisörernas preferensordningar. Endast ny demokrati har varit mindre populärt än moderaterna bland miljöpartiets sympatisörer.

Väljarnas partievalueringar

Figur 4.2b Miljöpartiets och ny demokratis sympatisörer värderar partierna 1982-1995 (medeltal).

Vänsterpartiet står för den kanske största sympatiframgången i hela materialet med ett avancemang från sista plats i mp-sympatisörernas partipreferensordning 1982 till en delad andraplats med centerpartiet i samband med 1994 års val. Vid valet till Europaparlamentet 1995 placerades centerpartiet och vänsterpartiet på delad andraplats, socialdemokraterna på fjärde, folkpartiet på femte, kristdemokraterna på sjätte och moderaterna på sjunde och sista plats i mp-sympatisörernas preferensordning [mp-c/v-s-fp-kd-m].

Ny demokratis sympatisörer

Ny demokratis sympatisörer placerade moderaterna på andra och vänsterpartiet på sista plats i preferensordningen vid valet 1991. För övriga partier kunde inte några bestämda positioner urskiljas [nyd-m-kd/c/fp/s/mp-v]. Vid valet och folk-

Kapitel 4

omröstningen under hösten 1994 var preferensmönstret i stort detsamma — resultaten bygger dock på alltför få intervjupersoner för att kunna urskilja några nyanser i nyd-sympatisörernas aggregerade preferensordningar.

* * *

Övergången mellan åttiotal och nittiotal markerar ett trendbrott när det gäller möjligheterna att skilja partier åt i partisympatisörernas aggregerade preferensordningar. Under 1980-talet var rangordningen av de fem traditionella partierna ännu tydlig bland partiernas sympatisörer, och miljöpartiet och kristdemokraterna placerades i många fall nära nollpunkten längs ogillar-gillarskalan. Under 1990-talet har partisympatisörernas aggregerade partipreferensordningar generellt sett blivit mer luddiga, i betydelsen att det har blivit svårare att urskilja tydliga och distinkta sympatirangordningar av partierna. Den större otydligheten i partipreferensordningarna kan bero på att de olika grupperna av partisympatisörer har blivit mindre eniga om vad de tycker om sitt eget och de andra partierna. De resultaten står i samklang med vad vi tidigare lärt om ökande mångfald i politiska preferenser. När antalet kombinationer av partipreferenser växer blir förstås de olika grupperna av partisympatisörer mindre homogena än tidigare, vilket förklarar de allt luddigare aggregerade partipreferensordningarna.

Genom kartläggningen av partisympatisörernas partievalueringar har jag i detalj kunnat följa partiernas popularitetsvinster och popularitetsförluster i olika grupper av partisympatisörer. De nyvunna kunskaperna om partiernas popularitetsställning i olika väljargrupper är nu möjlig att nyttja för att närmare studera hur väljarna uppfattar partiernas *inbördes avståndsförhållanden* och partiernas *närmanden och fjärmanden* under den senaste trettioårsperioden.

4.3 Väljarnas avståndsuppfattningar

De uppfattade avstånd som jag kartlägger är ett slags *sympatiavstånd*. Väljarna antas värdera partierna med utgångspunkt från *sina egna* positioner i partirymden. Partievalueringarna mäter hur stora de individuella känslomässiga avstånden är till olika partier, i enlighet med det downsianska närhetsröstningsantagandet: Ju starkare preferenser en väljare har för ett parti desto kortare är det politiska avståndet mellan väljaren och partiet. Eller omvänt, ju mer lika väljarens och partiets ideologiska positioner är, desto mer omtyckt är partiet.

Den följande analysen bygger på samma grundinformation som presenterades i det föregående avsnittet, det vill säga information om partisympatisörernas genomsnittliga evalueringar av partierna. I analysen använder jag inte bara *rangordningar* av partierna, som tidigare, utan också den *intervallskaleinformation* som följer med de data som samlas in med ogillar-gillarskalan för att besvara frågor om generella avståndsförändringar i den politiska rymden.

I tabell 4.2 redovisas hur de olika partiernas sympatisörer har uppfattat avstånden till det egna och de övriga partierna under de senaste trettio åren. Tabellen visar avståndsförhållanden mellan varje grupp av partisympatisörer och de olika

Väljarnas partievalueringar

partierna vid varje mättillfälle mellan 1968 och 1995. I analysen har ett enkelt avståndsmått använts: För att underlätta tolkningen av resultaten har ogillar-gillar-skalan vänts och variabelvärdena kodats om så att skalan går från 0 (gillar starkt) till 100 (ogillar starkt). Ju högre genomsnittsvärde desto större avstånd. Dessutom redovisas hur stora *förändringar* av de genomsnittliga avstånden som har ägt rum mellan de olika mättillfällena. Positiva medeltalsdifferenser innebär växande avstånd medan negativa innebär krympande avstånd mellan partierna.

Partiernas sympatisörer bedömer avståndet till det egna partiet

Låt oss först studera partisympatisörernas uppfattningar av avståndet till sina *egna* partier. Resultaten i tabell 4.2 bekräftar tidigare slutsatser att väljarnas sympatier för det egna partiet har varit stabila under den senaste trettioårsperioden. Slutsatsen gäller åtminstone för riksdagsvalen: vid folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 och valet till Europaparlamentet 1995 uppfattades avståndet till det egna partiet som längre (jfr figur 4.1). Om denna tillfälligt lägre sympatinivå betraktas som normal vid icke-riksdagsval är slutsatsen ändå att väljarnas genomsnittliga tycke för det egna partiet har varit oförändrat mellan 1968 och 1995.

Den genomsnittliga nivån för väljarnas evalueringar av det egna partiet har således varit helt opåverkad av den kontinuerligt sjunkande graden av partiidentifikation (känsla av anhängarskap) bland svenska väljare under motsvarande period (se Gilljam & Holmberg 1995). Väljarna gillar sina egna partier lika mycket idag som för 30 år sedan, men betraktar sig inte som partianhängare i samma utsträckning som tidigare. Den sjunkande partiidentifikationen har istället haft andra effekter på väljarnas partievalueringar: allt fler väljare placerar *fler* partier än ett i toppen av sina partipreferensordningar. Sambandet mellan graden av partiidentifikation och sympati för det egna partiet har försvagats under 1990-talet.⁷

Avståndsrelationer mellan partierna i det svenska partisystemet

Vissa mellanpartiavstånd är mer intressanta än andra om man vill beskriva den generella utvecklingen av partiavstånd i det svenska partisystemet. Det gäller dels avståndet mellan de båda flankpartierna, vänsterpartiet och moderaterna, dels avstånden mellan partier som tillhör olika block (t ex avstånden mellan s-c och v-fp). En kartläggning av dessa mellanpartiavstånd visar hur *konfliktnivån* i det svenska partisystemet har sett ut och förändrats under perioden 1968-1995.

Beslutsreglerna som tillämpas för att dra slutsatser om förändrade mellanpartiavstånd kan illustreras med hjälp av ett enkelt exempel: Låt oss säga att parti C klättrar placeringar i A-partisympatisörernas partipreferensordning *samtidigt* som parti C flyttas längre ned i B-partisympatisörernas partipreferensordning. Med ut-

7 Det positiva sambandet mellan väljarnas sympatier för det egna partiet och graden av partiidentifikation (ju starkare partiidentifikation desto högre sympatipoäng) var oförändrat ($\eta^2 = .18$) under perioden 1968–1988. Under 1990-talet har sambandet försvagats: 1991 .14, 1994 .14, folkomröstningen 1994 .12 och Europaparlamentsvalet 1995 .10. Partiidentifikationens styrka har i analyserna operationaliserats enligt valundersökningarnas standard (ej partiidentifierade personer som uppgivit ett bästa parti, personer med svag partiidentifikation och personer med stark partiidentifikation); för detaljer, se Gilljam, Holmberg & Bennulf (1991). Personer som inte uppgivit ett bästa parti har inte kunnat medtas i analysen.

Kapitel 4

gångspunkt från *samtidiga* sympatiförändringar av det här slaget kan vi dra slutsatsen att parti C har rört sig närmare parti A och längre ifrån parti B. En systematisk kartläggning av hur alla grupper av partisympatisörer evaluerar alla partier ger oss en översiktlig men ofullständig första bild av den övergripande konfliktstrukturen i partisystemet.⁸

Frågan är hur väljarnas uppfattningar av avstånden mellan partierna *generellt* har utvecklats under den senaste trettioårsperioden. Har avstånden mellan partierna blivit kortare eller längre i väljarnas ögon? Har graden av polarisering i det svenska partisystemet minskat eller ökat?

Valet 1968: Vänsterpartiet ute i kylan

En av de tydligaste mönstren i väljarnas avståndsbedömningar i samband med 1968 års val är att samtliga partiers sympatisörer, inklusive vänsterpartiets egna, uppfattade avståndet till vänsterpartiet som mycket långt. V-sympatisörernas avståndstagande från vänsterpartiet 1968 (21 enheter) är det största avstånd mellan ett parti och dess sympatisörer som har uppmätts under mätperioden. För socialdemokraternas sympatisörer var avståndet till centerpartiet (41) och folkpartiet (54) kortare än till vänsterpartiet (62). Bland borgerliga partiers sympatisörer uppfattades avståndet till v som mycket långt (c-v 79, fp-v 82 och m-v 88).⁹

Den klassiska vänster-högerrangordningen av partierna strukturerade på ett mycket tydligt sätt alla partisympatisörernas partievalueringar i samband med 1968 års val. Rangordningen av partierna från vänster till höger [v-s-c-fp-m] uppfattades lika av alla partiers sympatisörer.¹⁰ Kristdemokraternas sympatisörer bedömde centerpartiet (27) och folkpartiet (35) som de två närmaste partierna, följt av socialdemokraterna (41), moderaterna (43) och vänsterpartiet (81). Krist-

8 Ofullständigheten kräver sin förklaring. Ett antal egenskaper hos partirymden är mycket svåra att uttala sig om med ledning av enbart en kartläggning av hur olika grupper av partisympatisörer värderar de olika partierna. Det är exempelvis mycket svårt dra säkra slutsatser om graden av dimensionalitet i partisystemet, det vill säga om väljarna uppfattar partirymden som en-, två- eller tredimensionell. Den sympatiskala som väljarna använder för att värdera partierna bör betraktas som en slags endimensionell *evaluativ* dimension. Hur många och vilka dimensioner som har format/strukturerat väljarnas evalueringar under den senaste trettioårsperioden är ännu okänt. Oavsett graden av dimensionalitet kan förändringar i partisympatisörernas preferensordningar i princip orsakas av tre olika typer av positionsförändringar: 1) *gruppen av partisympatisörer* har förändrat sin genomsnittliga position i partisystemet, 2) *partierna* till vilka avstånden bedöms har förändrat sina positioner. 3) En tredje möjlighet är att de två förstnämnda positionsförändringarna äger rum samtidigt. I det här sammanhanget görs inga ansträngningar för att skilja mellan dessa typer av förändringar. Det ligger dock utanför studiens syfte att *förklara* partiers förflyttningar, förändringar av väljarnas avståndsuppfattningar och förändringar i sammansättningen av grupper av partisympatisörer.

9 Vänsterpartiets avlägsna position i förhållande till de egna och till andra partiers sympatisörer beror sannolikt på att partiets popularitet minskade under valrörelsen 1968, till följd av Sovjetunionens inmarsch i Tjeckoslovakien den 21 augusti — en händelse som inträffade bara några dagar före fältnarbetet till valundersökningen 1968 påbörjades.

10 Partisympatisörernas aggregerade preferensordningar vid 1968 års val (vänsterpartiet: v-s-c-fp-m, socialdemokraterna: s-c-fp-v-m, centerpartiet: c-fp-m-s-v, folkpartiet: fp-c-m-s-v och moderaterna: m-fp-c-s-v) är alla fem förenliga med en och samma endimensionella rangordning av partierna från vänster till höger [v-s-c-fp-m].

Väljarnas partievalueringar

demokraternas position i partirymden i samband med 1968 års val skulle, enligt de egna sympatisörerna, alltså vara mellan c och fp längs vänster-högerskalan.¹¹

1970-talet: En intensifierad blockpolitik

1970-talet innebar växande avstånd mellan det borgerliga och socialistiska blocket. Vänsterpartiets och socialdemokraternas sympatisörer uppfattade att avståndet till centerpartiet (+11 respektive +18) och moderaterna (+13 respektive +12) var betydligt längre vid valet 1979 än vid valet 1968, medan avståndet till fp var oförändrat (+3 respektive -1). Bland centerpartiets, folkpartiets och moderaternas sympatisörer var det framför allt avståndet till s som växte under 1970-talet (+14, +9 respektive +15). Också bland kristdemokraternas sympatisörer ökade avståndet till s från 41 till 55 mellan 1968 och 1979 (+13).

Det är inget nyhet att 1970-talet innebar ökad vänster-högerpolarisering och ökad konfliktnivå i svensk politik. Nyheten är att denna polarisering syns mycket tydligt i väljarnas förändrade avståndsbedömningar. Socialdemokraternas dominerande ställning i väljaropinionen minskade i början av 1970-talet och därmed hårdnade kampen om regeringsmakten. En borgerlig regeringskoalition blev ett reellt alternativ. Skattepolitiken och, så småningom, frågan om löntagarfonderna blev symboler för växande ideologiska klyftor mellan socialistiska och icke-socialistiska partier.¹²

- 11 Väljarnas evalueringar av kristdemokraterna uppmättes inte i 1968 års valundersökning. Enligt resultaten uppfattas centerpartiet vara det närmaste partiet bland kd-sympatisörerna. Det är emellertid högst sannolikt att kristdemokraternas sympatisörer hade placerat kd i toppen av sina preferensordningar om de hade haft möjlighet.
- 12 Väljarforskarna har visat att den ideologiska vänster-högerröstningen, d v s sambandet mellan väljarnas partival och åsikter i ett antal vänster-högerfrågor, var som starkast i samband med 1979 och 1982 års val (se Gilljam & Holmberg 1993:kap.17). Ett flertal andra studier beskriver 1970-talet som en tid av skärpta ideologiska motsättningar, vilket stöder de resultat som här presenterats. Av partiledardebatterna har 1976 års drabbning mellan Olof Palme och Thorbjörn Fälldin fått omdömet som den mest ideologiskt laddade av dem alla (se Esaiasson 1990b:264-270). Martin Brandorf har i sina studier av valmanifest och partiledardebatter konstaterat ökande politiska avstånd mellan det socialistiska och borgerliga blocket och en ökande förekomst av vänster-högerfrågor under 1970-talet (Brandorf 1993).

Kapitel 4

Tabell 4.2 *Partiernas sympatisörer bedömer avstånden till det egna partiet och till andra partier 1968-1995 (medeltal, medeltalsdifferenser).*

<i>partisympati</i>	<i>avstånd till</i>	<i>undersökningsår</i>								
		<i>vu</i> 1968	<i>vu</i> 1979	<i>vu</i> 1982	<i>vu</i> 1985	<i>vu</i> 1988	<i>vu</i> 1991	<i>vu</i> 1994	<i>fu</i> 1994	<i>eup</i> 1995
vänsterpartiets sympatisörer	v	21	10	12	12	11	17	11	13	14
	diff		-11	+01	00	00	+05	-06	+01	+02
	s	30	30	24	25	30	30	25	29	41
	diff		00	-06	01	05	00	-05	+04	+12
	c	49	60	68	59	50	48	48	57	58
	diff		+11	+08	-09	-10	-01	00	+09	+01
	fp	61	64	75	59	66	56	48	61	64
	diff		+03	+11	-16	+07	-10	-08	+13	+03
	m	78	91	93	88	87	81	80	92	84
	diff		+13	+02	-04	-02	-06	-01	+12	-08
	kd			72	78	65	66	71	80	74
	diff				+06	-13	+01	+05	+10	-07
	mp			52	38	36	41	28	28	28
	diff				-14	-02	+05	-13	00	-01
	nyd						83	89	92	
	diff							+06	+03	

<i>partisympati</i>	<i>avstånd till</i>	<i>undersökningsår</i>								
		<i>vu</i> 1968	<i>vu</i> 1979	<i>vu</i> 1982	<i>vu</i> 1985	<i>vu</i> 1988	<i>vu</i> 1991	<i>vu</i> 1994	<i>fu</i> 1994	<i>eup</i> 1995
socialdemokraternas sympatisörer	v	62	50	51	45	44	43	42	44	43
	diff		-12	+01	-06	-01	-01	+00	+02	-01
	s	12	11	12	11	12	14	12	14	19
	diff		-01	+01	-01	+01	+02	-02	+02	+05
	c	41	59	59	56	47	45	48	50	49
	diff		+18	00	-03	-09	-03	+03	+02	00
	fp	54	53	60	49	54	46	46	50	57
	diff		-01	+07	-11	+05	-08	+01	+04	+06
	m	67	79	75	77	75	67	73	73	71
	diff		+12	-04	+02	-02	-08	+06	00	-02
	kd			59	64	58	53	64	64	64
	diff				+05	-05	-06	+11	+01	00
	mp			50	42	44	46	38	38	38
	diff				-07	+01	+02	-08	00	00
	nyd						73	80	82	
	diff							+07	+02	

Väljarnas partievalueringar

Tabell 4.2 (forts.) *Partiernas sympatisörer bedömer avstånden till det egna partiet och till andra partier 1968-1995 (medeltal, medeltalsdifferenser).*

<i>partisympati</i>	avstånd till	undersökningsår								
		<i>vu</i> 1968	<i>vu</i> 1979	<i>vu</i> 1982	<i>vu</i> 1985	<i>vu</i> 1988	<i>vu</i> 1991	<i>vu</i> 1994	<i>fu</i> 1994	<i>eup</i> 1995
centerpartiets sympatisörer	v	79	78	83	81	71	67	69	69	62
	diff		-02	+05	-02	-10	-03	+02	00	-06
	s	47	61	62	60	52	53	48	52	53
	diff		+14	+01	-02	-08	+01	-05	+04	+02
	c	14	12	14	14	13	15	13	15	21
	diff		-02	+03	00	-01	+02	-02	+02	+06
	fp	34	34	39	29	37	39	45	49	53
	diff		-01	+05	-10	+08	+02	+06	+04	+04
	m	45	38	38	37	43	37	41	44	49
	diff		-07	00	-01	+06	-06	+04	+03	+05
	kd			47	43	46	33	42	46	48
	diff				-04	+03	-13	+09	+04	+01
	mp			45	42	48	45	43	43	39
	diff				-03	+06	-02	-03	+01	-04
	nyd						58	72	70	
	diff							+14	-02	

<i>partisympati</i>	avstånd till	undersökningsår								
		<i>vu</i> 1968	<i>vu</i> 1979	<i>vu</i> 1982	<i>vu</i> 1985	<i>vu</i> 1988	<i>vu</i> 1991	<i>vu</i> 1994	<i>fu</i> 1994	<i>eup</i> 1995
folkpartiets sympatisörer	v	82	84	85	81	74	74	72	74	72
	diff		+02	+01	-04	-07	00	-01	+02	-02
	s	49	58	56	53	49	48	40	44	50
	diff		+09	-02	-03	-04	00	-08	+04	+06
	c	28	37	36	39	38	43	43	43	49
	diff		+10	-01	+02	-01	+05	00	00	+07
	fp	16	16	19	12	15	14	16	17	19
	diff		-01	+04	-07	+03	-01	+02	+02	+02
	m	39	40	39	36	37	35	37	42	39
	diff		+01	-01	-03	00	-02	+02	+05	-04
	kd			53	53	54	40	49	52	53
	diff				-01	+01	-14	+09	+03	+01
	mp			49	45	56	56	48	52	60
	diff				-04	+11	00	-08	+03	+09
	nyd						70	82	86	
	diff							+13	+04	

Kapitel 4

Tabell 4.2 (forts.) *Partiernas sympatisörer bedömer avstånden till det egna partiet och till andra partier 1968-1995 (medeltal, medeltalsdifferenser).*

<i>partisympati</i>	<i>avstånd till</i>	<i>undersökningsår</i>								
		<i>vu</i> 1968	<i>vu</i> 1979	<i>vu</i> 1982	<i>vu</i> 1985	<i>vu</i> 1988	<i>vu</i> 1991	<i>vu</i> 1994	<i>fu</i> 1994	<i>eup</i> 1995
moderaternas sympatisörer	v	88	89	90	88	84	81	81	81	78
	diff		+01	+01	-02	-04	-03	+01	00	-03
	s	55	70	69	68	63	64	59	57	62
	diff		+15	-01	-01	-05	00	-05	-02	+05
	c	31	37	38	41	41	50	45	47	53
	diff		+06	+01	+03	+01	+09	-04	+01	+06
	fp	29	34	44	28	30	32	44	43	50
	diff		+05	+10	-16	+02	+02	+12	-01	+07
	m	13	10	10	10	11	10	12	13	14
	diff		-03	00	00	+02	-01	+02	00	+02
kristdemokraternas sympatisörer	kd			52	52	52	34	42	46	49
	diff				-01	00	-18	+08	+04	+04
	mp			53	51	64	65	62	64	59
	diff				-02	+12	+01	-03	+02	-05
	nyd						45	69	64	
	diff							+24	-05	
<i>partisympati</i>	<i>avstånd till</i>	<i>undersökningsår</i>								
		<i>vu</i> 1968	<i>vu</i> 1979	<i>vu</i> 1982	<i>vu</i> 1985	<i>vu</i> 1988	<i>vu</i> 1991	<i>vu</i> 1994	<i>fu</i> 1994	<i>eup</i> 1995
kristdemokraternas sympatisörer	v	81	78	85	84	72	74	81	75	75
	diff		-03	+07	-02	-12	+02	+07	-06	00
	s	41	55	57	62	50	58	58	58	58
	diff		+13	+02	+05	-12	+08	00	00	00
	c	27	31	28	26	30	38	37	37	45
	diff		+04	-03	-02	+05	+08	00	00	+08
	fp	35	37	37	33	39	36	45	40	46
	diff		+02	00	-04	+07	-04	+09	-04	+06
	m	43	44	45	45	50	35	32	33	39
	diff		+01	+01	00	+06	-16	-03	+01	+06
nyd diff	kd			10	07	10	10	14	15	17
	diff				-03	+03	00	+04	+01	+02
	mp			41	41	40	53	46	49	53
	diff				00	-01	+13	-06	+03	+04
							58	76	77	
								+18	+01	

Väljarnas partievalueringar

Tabell 4.2 (forts.) *Partiernas sympatisörer bedömer avstånden till det egna partiet och andra partier 1968-1995 (medeltal, medeltalsdifferenser).*

<i>partisympati</i>	avstånd till	undersökningsår								
		<i>vu</i> 1968	<i>vu</i> 1979	<i>vu</i> 1982	<i>vu</i> 1985	<i>vu</i> 1988	<i>vu</i> 1991	<i>vu</i> 1994	<i>fu</i> 1994	<i>eup</i> 1995
miljöpartiets sympatisörer	v			64	57	55	45	43	40	43
	diff				-06	-02	-10	-02	-04	+03
	s			46	43	40	39	40	43	48
	diff				-03	-03	-02	+01	+03	+05
	c			38	44	39	36	37	38	44
	diff				+06	-05	-04	+02	+01	+06
	fp			52	44	47	47	46	54	57
	diff				-08	+04	00	-01	+08	+03
	m			60	70	65	73	62	70	67
	diff				+09	-05	+08	-11	+08	-03
ny demokratis sympatisörer	kd			57	63	56	51	57	57	61
	diff				+06	-07	-05	+06	00	+04
	mp			13	11	13	11	13	14	15
	diff				-02	+01	-02	+02	+01	+01
	nyd						81	83	83	
	diff							+03	00	
<i>partisympati</i>	avstånd till	<i>vu</i> 1968	<i>vu</i> 1979	<i>vu</i> 1982	<i>vu</i> 1985	<i>vu</i> 1988	<i>vu</i> 1991	<i>vu</i> 1994	<i>fu</i> 1994	<i>eup</i> 1995
ny demokratis sympatisörer	v						69	64	69	
	diff							-05	+04	
	s						54	51	59	
	diff							-02	+08	
	c						49	43	51	
	diff							-06	+08	
	fp						50	63	51	
	diff							+14	-13	
	m						34	41	35	
	diff							+07	-06	
nyd diff	kd						46	58	60	
	diff							+12	+02	
	mp						57	46	51	
	diff							-11	+05	
	nyd						14	14	28	
	diff							00	+14	

Kommentar: Siffrorna visar genomsnittliga avstånd mellan partiernas sympatisörer och de olika partierna. Avståndsmåttet bygger på väljarnas poängsättning av partierna på ogillar-gillarskalan och kan variera mellan noll (minimalt avstånd = 'gillar starkt') och hundra (maximalt avstånd = 'ogillar starkt'). Positiva medeltalsdifferenser betyder ökade avstånd till partierna, medan negativa medeltalsdifferenser innebär minskade avstånd till partierna. Till följd av avrundningar kan vissa medeltalsdifferenser verka felaktiga.

Kapitel 4

Samtidigt som gapet *mellan* borgerligt och socialistiskt blev större minskade avstånden *inom* det socialistiska blocket under 1970-talet — kanske som ett resultat av det växande 'hotet' från de borgerliga partierna och den gemensamma tillvaron som politisk opposition från och med 1976. Socialdemokraternas sympatisörer uppfattade avståndet till vänsterpartiet som kortare 1979 än vid 1968 års val (-12) — vilket innebar att v till skillnad från tidigare uppfattades vara ett mer närliggande parti än mittenpartierna centerpartiet och folkpartiet.

Avståndsförändringarna *inom* det borgerliga blocket under 1970-talet är mer blygsamma. De tre tydligaste förändringarna är att moderatsympatisörerna uppfattade större avstånd till c och fp (+6 respektive +5), att centerpartiets sympatisörer uppfattade kortare avstånd till m (-7) och att folkpartiets sympatisörer uppfattade större avstånd till c (+10). Möjligen kan fp- och m-sympatisörernas minskade sympatier för c vara orsakad av centerpartiets ställningstagande mot användandet av kärnkraft.

Vid 1979 års val var det inte längre självklart huruvida centerpartiet eller folkpartiet skulle placeras mest åt höger i en tänkt vänster-högerrangordning. Bland socialdemokraternas sympatisörer uppfattades avståndet till fp (53) kortare än avståndet till c (59), och bland vänsterpartiets sympatisörer hade avståndet till c ökat så mycket mellan 1968 och 1979 (+11) att c uppfattades nästan lika avlägset (60) som fp (64). De borgerliga partiernas sympatisörer uppfattade avstånden till de andra borgerliga partierna som likstora: centerpartiets sympatisörer uppfattade avståndet till fp och m lika långt (34 respektive 38), folkpartiets sympatisörer uppfattade avståndet till c och m lika långt (37 respektive 40) och moderaternas sympatisörer uppfattade avståndet till c och fp lika långt (37 respektive 34).

Kristdemokraternas sympatisörer bedömde avståndet till socialdemokraterna längre vid 1979 års val än vid valet 1968 (+13). Även om avstånden till de borgerliga partierna inte minskade under samma period innebar 1970-talet en svag kursändring för kristdemokraterna: Kd-sympatisörerna uppfattade avståndet till de tre borgerliga partierna som kortare (c 31, fp 37 och m 44) än till socialdemokraterna (55) i samband med 1979 års val.

1979-1982: Blockavstånden är som störst

Övergången mellan 1970- och 1980-tal innebar till stor del oförändrade partiavståndsuppfattningar bland väljarna. Det finns emellertid ett antal indikationer på att klyftan mellan det borgerliga och socialistiska blocket fortsatte att öka. Exempelvis uppfattade vänsterpartiets sympatisörer större avstånd till mittenpartierna centerpartiet (+8) och folkpartiet (+11) vid löntagarfondsvalet 1982 än vid valet 1979, och socialdemokraternas sympatisörer uppfattade längre avstånd till folkpartiet (+7).

Resultaten i tabell 4.1 visar att såväl avstånden mellan blocken som avståndet mellan flankpartierna var som störst i samband med 1982 års löntagarfondsval. Avstånden till centerpartiet, folkpartiet och moderaterna uppfattades som längre 1982 än vid någon annan tidpunkt bland vänsterpartiets sympatisörer (68, 75 respektive 93), liksom avståndet till c och fp bland socialdemokraternas sympatisörer (59 respektive 60). Och bland centerpartiets och folkpartiets sympatisörer uppfattades avståndet till v och s som längst i samband med 1982 års val. Mode-

Väljarnas partievalueringar

ratsympatisörernas bedömning av avståndet till vänsterpartiet nådde också sitt högsta värde 1982 (90 enheter).

Samtliga partiers sympatisörer uppfattade att avståndet till folkpartiet ökade mellan 1979 och 1982. Bland folkpartiets egna sympatisörer växte avståndet till fp med 4 enheter, bland de andra partiernas sympatisörer med mellan 5 och 11 enheter. Avståndsförändringarna sammanfaller med en period av popularitetsförluster för både folkpartiet (det sämsta valresultatet någonsin 1982) och partiledaren Ola Ullsten (ett hittills oöverträffat popularitetsras för en partiledare).¹³

Två nya partier poängsattes av väljarna i 1982 års valundersökning. Bland vänsterpartiets och socialdemokraternas sympatisörer uppfattades avståndet till det nybildade miljöpartiet som kortare än avstånden till de borgerliga partierna. Och de borgerliga partiernas sympatisörer uppfattade att avståndet till mp var kortare än avståndet till de socialistiska partierna. Miljöpartiet hade alltså en position mitt emellan de två politiska blocken 1982. Mp-sympatisörerna själva uppfattade emellertid avståndet till centerpartiet (38) kortare än avståndet till socialdemokraterna (46), vilket indikerar att mp befann sig något närmare det borgerliga än det socialistiska blocket vid 1982 års val.¹⁴

Kristdemokraterna uppfattades också stå närmare de borgerliga än de socialistiska partierna vid valet 1982, men bara bland de socialistiska partiernas sympatisörer: Kd uppfattades befinna sig lika avlägset som de borgerliga partierna bland vänsterpartiets och socialdemokraternas sympatisörer. Bland kristdemokraternas egna sympatisörer uppfattades alla borgerliga partier (c, fp och m) befinna sig närmare än de socialistiska partierna.

1982-1985: Westerbergeffekten

I samband med valet 1985 uppfattade samtliga partiers sympatisörer att avståndet till folkpartiet var betydligt kortare än tre år tidigare. Huvudorsaken är förstås folkpartiets snabba popularitetsvinster inför valet 1985 som går under beteckningen *Westerbergeffekten*. De svenska väljarna uttryckte betydligt större sympatier för Bengt Westerbergs folkparti 1985 än Ola Ullstens folkparti tre år tidigare. Folkpartiet avancerade i många väljares preferensordningar, allra mest bland vänsterpartiets (-16) och moderaternas (-16) sympatisörer men också bland socialdemokraternas (-11), centerpartiets (-10) och miljöpartiets (-9) sympatisörer. Folkpartiets egna sympatisörer uppfattade samtidigt oförändrade eller svagt minskande avstånd till andra partier.

Avståndet till miljöpartiet uppfattades också som något kortare bland samtliga partiers sympatisörer 1985 än vid valet 1982. Den största avståndsminskningen ägde rum bland vänsterpartiets och socialdemokraternas sympatisörer (-14 respektive -7). Miljöpartiets egna sympatisörer uppfattade att avstånden till socialdemokraterna, centerpartiet och folkpartiet var ungefär lika långa vid 1985 års val

13 Läs om folkpartiets och Ola Ullstens popularitetsförluster vid 1982 års val i Holmberg (1984: kap 3) och Esaiasson (1985:100, 1990b:164-185).

14 Vänsterpartiet uppfattades, något överraskande, som det mest avlägsna partiet bland miljöpartiets sympatisörer vid 1982 års val. Detta trots att mp och v delade ståndpunkt i den saksfråga — kärnkraftsfrågan — som utgjorde 'tändvätskan' för miljöpartiets bildande.

Kapitel 4

(43, 44 respektive 44) som tre år tidigare. Däremot uppfattades avståndet till kristdemokraterna och moderaterna som längre än tre år tidigare (+9 respektive +6), medan avståndet till vänsterpartiet och folkpartiet krympte (-6 respektive -8). Resultaten talar för att mp närmade sig de socialistiska partierna mer än de närmade sig de borgerliga under perioden 1982-1985.

Trenden mot en ökad polarisering bröts i samband med 1985 års val. Avstånden mellan flankpartierna och mellan socialistiska och borgerliga partier minskade alla, om än blygsamt, mellan 1982 och 1985. Vänsterpartiets sympatisörer uppfattade moderaterna närmare (-4) och moderaternas sympatisörer uppfattade vänsterpartiet närmare (-2) vid valet 1985 än vid valet 1982. Avstånden mellan socialdemokraterna och de båda mittenpartierna uppfattades också vara kortare vid 1985 års val bland samtliga dessa partiers sympatisörer.

1985-1988: Miljöfrågorna strukturerar avståndsbedömningarna?

Valet 1988 blev miljöpartiets genombrott. Men trots framgångarna i valet uppfattades inte mp som ett närmare parti av någon grupp av partisympatisörer. Bland vänsterpartiets och socialdemokraternas sympatisörer uppfattades avståndet till mp oförändrat (-2 respektive +1) mellan 1985 och 1988. Och centerpartiets, folkpartiets och moderaternas sympatisörer uppfattade avståndet till mp längre 1988 (+6, +11 respektive +12) än vid 1985 års val. Miljöpartiets egna sympatisörer uppfattade emellertid krympande avstånd till alla partier 1988 utom till fp.

Miljövalet blev en framgång också för vänsterpartiet som gjorde sitt bästa val på 40 år (5,8 procent). Avstånden till vänsterpartiet uppfattades vara kortare bland centerpartiets (-10), folkpartiets (-7), moderaternas (-4) och kristdemokraternas (-12) sympatisörer.

De "blågröna" partierna centerpartiet och kristdemokraterna orienterade sig närmare vänsterpartiet och socialdemokraterna 1988.¹⁵ Kd-sympatisörerna uppfattade vänsterpartiet och socialdemokraterna närmare än vid 1985 års val (båda -12), samtidigt som avstånden till de borgerliga partierna, centerpartiet, folkpartiet och moderaterna, uppfattades som längre (+5, +7 respektive +6). Centerpartiets sympatisörer uppfattade avstånden till v och s som kortare (-10 respektive -8) och avstånden till fp och m som längre (+8 respektive +6) vid 1988 års val än vid valet 1985. Mycket talar för att just miljöfrågornas genombrott på den politiska dagordningen orsakade dessa avståndsförändringar - de mest miljövänliga partierna rörde sig 'åt vänster' i partisystemet.

Under perioden 1985-1988 fortsatte flankavståndet och mellanblocksavstånden i partisystemet att minska. Därmed sjönk polariseringsgraden i partisystemet ytterligare.

1988-1991: Kristdemokraterna blir ett borgerligt parti i väljarnas ögon

15 Benämningen blågröna partier är hämtad från Gilljam & Holmberg (1990:98). I en analys av riksdagsmännens placeringar av partierna längs vänster-högerskalan och längs en 'grön' miljödimension (inte alls åt det gröna hållet - mycket långt åt det gröna hållet) fördes kristdemokraterna och centerpartiet till kategorin 'miljövänliga partier till höger' - därav färgkombinationen blågrön. Se även Bennulf (1994:233).

Väljarnas partievalueringar

Moderaternas och kristdemokraternas närmande till varandra tillhör de största avståndsförändringarna mellan 1988 och 1991. Kd-sympatisörerna uppfattade minskande avstånd till moderaterna (-16) och ökande avstånd till socialdemokraterna, centerpartiet och miljöpartiet (+8, +8 respektive +13). Och moderaternas sympatisörer uppfattade krympande avstånd till kd (-18) och ökande avstånd till centerpartiet (+9) mellan 1988 och 1991.

Också bland centerpartiets och folkpartiets sympatisörer uppfattades kd som ett mer näraliggande parti i samband med 1991 års val (-13 respektive -14). De minskade avstånden till kd tillhör de största avståndsförändringarna under hela mätperioden. Det visar att kristdemokraterna hälsades välkommen in i den borgerliga gemenskapen i samband med 1991 års val — inte så underligt kanske, eftersom kristdemokraternas riksdagsmandat var nödvändiga för att kunna forma en borgerlig regering.

Miljöpartiet fortsatte att röra sig längre bort från de borgerliga partierna och närmare de socialistiska 1991. Den här gången var miljöpartiets förändrade position även märkbar i mp-sympatisörernas egna avståndsbedömningar: avståndet till vänsterpartiet krympte (-10) och avståndet till moderaterna växte (+8) mellan 1988 och 1991.¹⁶

Ny demokratis position i partisystemet — närmare högerpartierna än vänsterpartierna — uppfattades som mycket tydlig redan i samband med 1991 års val. Avstånden till moderaterna (34), kristdemokraterna (46), centerpartiet (49) och folkpartiet (50) uppfattades som kortare än till socialdemokraterna (57), miljöpartiet (54) och vänsterpartiet (69) bland nydemokraternas sympatisörer. Samstämmigt uppfattade moderaternas sympatisörer nyd som ett mer näraliggande parti (45) än c- (58), kd- (58), fp- (70), s- (73), mp- (81) och v-sympatisörerna (83).

Blockavstånden minskade ytterligare i samband med 1991 års val, men bara enligt de socialistiska partisympatisörernas avståndsbedömningar. Socialdemokraternas sympatisörer uppfattade minskande avstånd till samtliga partier i den vinnande borgerliga fyrpartikoalitionen. Mellan 1988 och 1991 minskade avståndet till centerpartiet (-3), folkpartiet (-8), moderaterna (-8) och kristdemokraterna (-6) i s-sympatisörernas ögon. Bland vänsterpartiets sympatisörer uppfattades framför allt fp och m närmare i den politiska rymden (-10 respektive -6).

1991-1994: Borgerlig splittring?

Regeringssamarbetet 1991-1994 resulterade i borgerlig splittring. De borgerliga partiernas sympatisörer såg ökade avstånd till andra borgerliga partier under mandatperioden. Centerpartiets sympatisörer bedömde avståndet till folkpartiet, moderaterna och kristdemokraterna som längre 1994 än tre år tidigare (+6, +4 respektive +9), folkpartiets sympatisörer uppfattade växande avstånd till m (+2) och kd (+9) och moderaternas sympatisörer uppfattade ökade avstånd till fp (+12)

16 I samband med 1991 års val tappade miljöpartiet många av de väljare som de vunnit från de borgerliga partierna centerpartiet, folkpartiet och moderaterna i samband med miljövalet 1988. Förlusterna åt höger var sannolikt en huvudorsak till att mp föll ur riksdagen (se Gilljam & Holmberg 1993:142–147).

Kapitel 4

och kd (+8). I kristdemokraternas ögon, slutligen, var avståndet till folkpartiet större 1994 än 1991 (+9).

Folkpartiet orienterade sig vänsterut i partisystemet och rörde sig närmare socialdemokraterna vid 1994 års val. Fp-sympatisörerna såg avståndet till s som kortare (-8), liksom avståndet till miljöpartiet (-8). Av de socialistiska partisympatisörerna var det dock bara vänsterpartiets som uppfattade folkpartiet närmare den egna positionen 1994 (-8). Socialdemokraterna har hittills aldrig uppfattats närmare (40) av folkpartiets sympatisörer än vid valet 1994.

Ny demokratis saga blev kort. Nyd distanserade sig från alla grupper av partisympatisörer mellan 1991 och 1994, mest från moderaternas och kristdemokraternas (+24 respektive +18), men också bland centerpartiets (+14), folkpartiets (+13), vänsterpartiets (+6) och socialdemokraternas sympatisörer (+7).

Miljöpartiet togs dock till nåder igen bland samtliga partiers sympatisörer 1994. Miljöpartiets närmande uppfattades åter något större bland vänsterpartiets och socialdemokraternas sympatisörer (-13 respektive -8) än bland centerpartiets, folkpartiets och moderaternas sympatisörer (-3, -8 respektive -3).

Trenden mot en sjunkande konfliktnivå i det svenska partisystemet stannade upp, men vände inte, i samband med 1994 års val. Flankpartiavståndet förblev i stort oförändrat: vänsterpartiets sympatisörer uppfattade avståndet till moderaterna som rekordkort (80), men minskningen mellan 1991 och 1994 var mycket liten (-1). Avståndet till vänsterpartiet uppfattades helt oförändrat (81) bland moderaternas sympatisörer. Avstånden mellan blocken förhöll sig i stort oförändrade — de enda stora förändringarna är dock samtliga avståndsminskningar: Vänsterpartiets sympatisörer uppfattade kortare avstånd till folkpartiet (-8) och folkparti-, centerparti- och moderatsympatisörerna uppfattade kortare avstånd till socialdemokraterna (-8, -5 respektive -5).

Efter 1994 års val: Åter större partiaavstånd?

Under de tio veckor som passerade mellan valet i september och folkomröstningen om EU-medlemskap i november 1994 förändrades inte väljarnas avstånd till partierna särskilt mycket. De avståndsförändringar som ägde rum var nästan alla positiva och visar således ett generellt större avstånd mellan väljare och partier. Många av förändringarna är troligen reaktioner på hur partierna tog ställning i folkomröstningen.

Vänsterpartiets sympatisörer uppfattade betydligt större avstånd till ja-partierna centerpartiet (+9), folkpartiet (+13), moderaterna (+12), kristdemokraterna (+10) och socialdemokraterna (+4), men oförändrade avstånd till miljöpartiet som också stod bakom nej-alternativet i folkomröstningen. Bland mp-sympatisörerna uppträder samma förändringsmönster — ökade avstånd till ja-partier och minskade avstånd till nej-partiet vänsterpartiet (-4) mellan valet och folkomröstningen.

Vänsterpartisympatisörernas större avståndstagande till moderaterna (+12) vid EU-folkomröstningen 1994 innebar att flankpartiavståndet *ökade* i v-sympatisörernas ögon för första gången sedan valet 1982. Det är rimligt att EU-frågan ensamt kunnat orsaka den avståndsförändringen. Bland moderaternas sympatisörer uppfattades dock avståndet till v som oförändrat.

Väljarnas partievalueringar

Mellan EU-folkomröstningen 1994 och det första valet till Europaparlamentet 1995 minskade åter flankpartiavståndet. Vänsterpartiets sympatisörer uppfattade avståndet till moderaterna kortare (-8) och moderaternas sympatisörer bedömde avståndet till vänsterpartiet kortare än någon gång tidigare (78).

Vänsterpartiets och miljöpartiets stora framgångar i samband med Europaparlamentsvalet (12,9 respektive 17,2 procent av rösterna) innebar få förändringar av väljarnas avståndsbedömningar. Endast centerpartiets och moderaternas sympatisörer uppfattade minskande avstånd till v och mp 1995. Bland vänsterpartiets och socialdemokraternas sympatisörer uppfattades avståndet till mp oförändrat. Folkpartiets sympatisörer fortsatte, sin långa vana trogen, att ta större avstånd från mp när miljöpartiets popularitet ökar (+9).

Förändringar av mellanpartiavstånd visar på partisystemförändring

De mest tydliga partiavståndsförändringarna under perioden har haft med de nya partierna att göra: miljöpartiets framryckning bland vänsterpartiets, socialdemokraternas och centerpartiets sympatisörer, vänsterpartiets avancemang från sista plats till delad andraplats i mp-sympatisörernas preferensordningar, kristdemokraternas alltmer framskjutna position i moderatsympatisörernas rangordning och moderaternas avancemang i kd-sympatisörernas preferensordning. Förändringarna i preferensstrukturen vittnar alla om *partiförflyttningar* i den svenska partirymden — mp har blivit alltmer omtyckt bland väljare som sympatiserar med partier till vänster, medan kd har blivit ett mer populärt alternativ bland framför allt moderaternas sympatisörer.

Miljöpartiets position relativt de andra partierna var vid 1982 års val närmare det borgerliga än det socialistiska blocket enligt miljöpartisympatisörerna själva. Miljöpartiets förflyttning i riktning mot de socialistiska partierna noterades redan i samband med 1985 års val bland vänsterpartiets och socialdemokraternas sympatisörer. Men det dröjde till valet 1988 innan de borgerliga partiernas sympatisörer uppfattade större avstånd till miljöpartiet. Under 1990-talet har mp fortsatt att röra sig åt vänster, närmare v och s och längre bort från folkpartiet, moderaterna och kristdemokraterna.

Kristdemokraternas sympatisörer uppfattade redan 1968 kortare avstånd till de tre borgerliga partierna än till socialdemokraterna. Under 1970- och 1980-talen stod centerpartiet närmast kd i partirymden. I samband med valet 1991 orienterade sig kristdemokraterna närmare de borgerliga partierna, särskilt moderaterna, och kan sedan dess räknas som ett parti till höger i partisystemet.

Den mest dramatiska förändringen inom det borgerliga blocket är centerpartiets allt längre avstånd till folkpartiet och moderaterna. Centerpartiets egna sympatisörer har uppfattat allt längre avstånd till fp vid varje mättillfälle efter Westerbergvalet 1985. Och folkpartiets och moderaternas sympatisörer har uppfattat avståndet till c allt längre under 1980-talet, precis som kristdemokraternas sympatisörer också har gjort under 1990-talet. I samband med Europaparlamentsvalet 1995 uppfattades miljöpartiet som det närmaste partiet bland centerpartiets sympatisörer.

Den ökande ideologiska polariseringen i partisystemet under 1970-talet kulminerade i samband med 1982 års val. Såväl flankpartiavståndet som avstånden mel-

Kapitel 4

lan blocken uppfattades då som störst bland väljarna. Men de politiska avstånden mellan partierna fortsatte inte att öka efter 1982. Resultaten pekar entydigt i riktning mot minskande grad av polarisering mellan 1982 och 1991. Under första hälften av 1990-talet har trenden mot minskande avstånd i partisystemet stannat upp och det finns vissa tecken på ökande avstånd mellan partierna. Eftersom folkomröstnings- och Europaparlamentsvalundersökningarna inte har genomförts i samband med riksdagsval måste svaret på frågan huruvida polariseringsgraden ökar eller minskar vänta till efter valet 1998.

Trots större otydlighet i partisympatisörernas preferensordningar tycks avståndsförhållandena mellan de fem traditionella partierna ha förändrats mycket litet under mätperioden. En traditionell vänster-högerrangordning (v-s-c-fp-m) framträder alltså tydligt i flankpartisympatisörernas sympatirangordningar. Också de andra partisympatisörernas preferensordningar är förenliga med en traditionell rangordning av de fem traditionella partierna från vänster till höger. Det är till exempel mycket ovanligt att sympatisörer till ett borgerligt parti (c, fp eller m) placerar ett socialistiskt parti (s eller v) högre upp i rangordningen än ett borgerligt parti, och tvärtom. Detta har dock inträffat vid några enstaka tillfällen i slutet av undersökningsperioden: fp-sympatisörerna flyttade upp socialdemokraterna på en delad andraplats med tillsammans m och c i samband med riksdagsvalet och EU-folkomröstningen hösten 1994. Och i mätningarna efter valet 1994 kan s och fp inte längre skiljas åt i c-sympatisörernas preferensordning.¹⁷

4.4 Partiernas konkurrenssituationer

En av partikonkurrensens mer intrikata egenskaper är att partierna nästan alltid konkurrerar mest med sina närmaste vänner. Situationen är något av ett ofrånkomligt dilemma för politiska partier. De partier som exempelvis moderaterna kan tänka sig att bilda regering tillsammans med efter ett val är precis samma partier som m har störst möjligheter att vinna nya väljare från och samma partier som m i första hand riskerar att förlora sina egna väljare till. I vilken utsträckning två partier konkurrerar om varandras väljare utnyttjas därför ibland som ett mått på partiavstånd (jfr Tillie 1990, 1995). Partier som står nära varandra ideologiskt antas nämligen i stor utsträckning konkurrera om samma väljare.

Frågan är vad strukturen i väljarnas partievalueringar kan lära oss om förutsättningarna för partiernas konkurrens på den elektorala arenan under perioden 1968-1996?

Enskilda väljares partievalueringar innehåller ingen direkt information om hur väljarna uppfattar avstånden mellan partier. Intervjupersoners poängsättning av partierna är ju i första hand information om de psykologiska och känslomässiga avstånden till de olika partierna: Ju högre sympatipoäng ett parti erhåller desto

17 Båda avvikelserna är lätt att knyta till betydelsefulla händelser i rikspolitiken: En koalition mellan socialdemokraterna och folkpartiet diskuterades i samband med regeringsbildningen efter valet 1994. Våren 1995 inledde centerpartiet och socialdemokraterna ett samarbete om den ekonomiska politiken.

Väljarnas partievalueringar

närmare antas partiet befinna sig väljarens egen position i partirymden. För att undersöka hur väljarna uppfattar avstånd *mellan* partierna är det därför nödvändigt att genomföra olika bearbetningar av materialet.¹⁸ Ett sätt att mäta mellanpartiavstånd med evalueringsdata är att undersöka i vilken utsträckning olika partigrupper sympatiserar för varandras partier är ömsesidiga.

Ett mått för *ömsesidigt sympatier* visar i vad mån partiernas sympatisörer har uttryckt sympatier för varandras partier. Avståndsmåttet för partiernas ömsesidiga sympatier (ÖS) bygger på en enkel bearbetning av genomsnittliga partievalueringar bland de olika partiernas sympatisörer (jfr tabell 4.2). De genomsnittliga partievalueringarna adderas med fem så att de varierar mellan 0 och 10 istället för mellan -5 och +5. Därefter beräknas ett avståndsmått mellan varje par av partier enligt följande princip: Den genomsnittliga sympatipoängen för parti A bland parti B:s sympatisörer multipliceras med den genomsnittliga sympatipoängen för parti B bland parti A:s sympatisörer. Produkten av de två genomsnitten är nivån på de ömsesidiga sympatierna mellan parti A och parti B. Proceduren fortsätter tills alla partipar givits ett värde. Ju högre värden på ÖS-måttet desto större ömsesidiga sympatier. ÖS-måttet varierar mellan noll och hundra.

Om vi antar att partierna gärna ser att de har sina egna sympatisörer med sig när de ingår samarbeten med andra partier mäter ömsesidighetsmåttet *partiernas koalitionspotential* på den elektorala arenan — det vill säga vilka förutsättningar som finns för att ett partisamarbete mellan två partier skall accepteras av de två partiernas sympatisörer. Ju starkare ömsesidiga sympatier desto större är sannolikhet att partisamarbetet ”godkänns” av de inblandade partiernas sympatisörer och desto lägre sannolikhet att samarbeten leder till missnöje och väljarflykt.

En fördel med ÖS-måttet är att det just krävs ett stort inslag av ömsesidighet för att det skall ge höga värden. Om parti A:s sympatisörer uttrycker starka sympatier för parti B och dessa inte besvaras i form av starka sympatier för parti A bland parti B:s sympatisörer blir koalitionspotentialen inte särskilt stor. Det gör måttet okänsligt för situationer där ensidigt ökade sympatier endast är en ’renodlad’ popularitetseffekt av exempelvis en ny partiledare (Westerberg 1985) eller en stark opinionsvind i ryggen (miljöpartiet 1994). När det ömsesidiga sympatimåttet når höga nivåer är det därför sannolikt att ett *faktiskt* närmande mellan partierna har ägt rum, eftersom båda partiernas sympatisörer i så fall samtidigt uttrycker ökade sympatier för varandra. Ju fler aktörer som samtidigt förändrar sina

18 Det finns flera sätt att utnyttja informationen i väljarnas partievalueringar för att konstruera mått på avstånd mellan partierna. I analyser som jag tidigare genomfört har partiavstånden helt enkelt operationaliserats som sympatiskillnaderna mellan partierna (se Oscarsson 1995b: 95-123). Avstånden mellan partierna operationaliserades som antalet skalsteg som skiljer partierna åt på ogillar-gillarskalan och beräknades för varje individ. Därefter beräknades ett genomsnitt för olika grupper av partisympatisörer (se Oscarsson 1995b). Med ett sådant avståndsmått har det dock visat sig vara svårt att göra goda jämförelser av partiavstånd mellan olika grupper av partisympatisörer.

Kapitel 4

avståndsbedömningar på ett överensstämmande sätt desto mer säkra är vi att en avståndsförändring mellan två partier har ägt rum.¹⁹

Partisympatisörernas ömsesidiga sympatier för varandras partier redovisas i tabell 4.3. För varje mättillfälle mellan 1968 och 1995 redovisas lika många parti-avståndsmått som det finns partipar: 10 vid valen 1968 och 1979, 21 under perioden 1982-1988 och vid Europaparlamentsvalet 1995, och 28 i samband med valet 1991 och i samband med valet och EU-folkomröstningen 1994.

Siffrorna i tabellen kan jämföras både radvis och kolumnvis. Radvisa jämförelser visar hur partiparens koalitionspotential har sett ut och förändrats under mätperioden. Kolumnvisa jämförelser visar vilka partipar som har haft störst koalitionspotential vid varje enskilt tillfälle. Längst ned i tabellen redovisas dessutom de genomsnittliga ömsesidiga sympatierna i partisystemet för fem respektive sju partier — detta genomsnitt visar hur mycket ömsesidig sympati det i genomsnitt finns mellan partisympatisörerna vid de olika tidpunkterna.

Partiernas sympatisörer hyste starkast sympatier för varandras partier vid 1968 års val och under perioden 1985-1994 och minst i samband med valen 1979 och 1982 samt vid Europaparlamentsvalet 1995 (se tabell 4.3). Partiernas genomsnittliga koalitionspotential — eller, om man så vill, genomsnittet av besvarade sympatier i partisystemet — var som lägst vid valet 1982 och vid Europaparlamentsvalet 1995 (19,9 respektive 19,8) och som störst vid valen 1968, 1991 och 1994 (24,6, 24,8 respektive 24,7).

19 De ömsesidiga sympatimåtten bör i första hand användas för jämförelser över tid och mellan olika partipar. Några exempel kan ge en fingervisning om informationen i ÖS-talen: Om de genomsnittliga sympatierna för parti A bland parti B:s sympatisörer är 5 och de genomsnittliga sympatipoängen för parti B bland parti A:s sympatisörer också är 5 blir produkten av de två talen 25. Tal under 25-nivån betyder i de flesta fall att de båda partiernas sympatisörer framför allt utnyttjat den negativa delen av ogillar-gillarskalan för att värdera varandras partier. Ett ömsesidigt sympatimått på 50 motsvarar exempelvis produkten av sympatipoängen 7 och 7 (=49) — men så starka ömsesidiga sympatier mellan två grupper av partisympatisörer har aldrig förekommit under den aktuella undersökningsperioden.

Väljarnas partievalueringar

Tabell 4.3 *Partiernas koalitionspotential. Partisympatisörernas ömsesidiga sympatier till varandras partier 1968-1995 (ömsesidig sympati-mått).*

ömsesidig sympati mellan	<i>vu</i> 1968	<i>vu</i> 1979	<i>vu</i> 1982	<i>vu</i> 1985	<i>vu</i> 1988	<i>vu</i> 1991	<i>vu</i> 1994	<i>fu</i> 1994	<i>eup</i> 1995
v-s	27	35	37	41	39	40	43	39	34
v-c	11	9	6	8	15	17	16	14	16
v-fp	7	6	4	8	9	12	14	10	10
v-m	3	1	1	1	2	4	4	2	3
v-kd			4	4	10	9	6	5	6
v-mp			18	26	29	32	41	43	41
v-nyd						5	4	2	
s-c	31	16	16	18	25	26	27	24	24
s-fp	24	20	17	24	23	28	32	28	22
s-m	15	6	8	8	9	12	11	12	11
s-kd			18	14	21	20	15	15	15
s-mp			27	33	34	33	37	35	32
s-nyd						13	10	8	
c-fp	47	41	39	43	39	35	32	29	24
c-m	38	39	38	37	33	31	32	30	24
c-kd			38	42	38	42	36	34	29
c-mp			34	33	32	35	36	35	34
c-nyd						22	16	15	
fp-m	43	39	34	46	44	44	35	33	30
fp-kd			30	32	28	39	28	29	25
fp-mp			24	31	23	23	28	22	17
fp-nyd						15	7	7	
m-kd			26	27	24	43	39	36	31
m-mp			19	15	13	10	14	11	14
m-nyd						37	19	24	
kd-mp			25	22	27	23	23	22	18
kd-nyd						23	10	9	
mp-nyd						8	9	8	
snitt för 5 partier	24,6	21,3	19,9	23,4	24,0	24,8	24,7	22,0	19,8
snitt för 7 partier			22,0	24,4	24,6	26,5	26,2	24,1	22,0

Kommentar: Siffrorna i tabellen visar för varje partipar i vilken utsträckning partiernas sympatisörer uttrycker sympatier för varandras partier. De ömsesidiga sympatimåtten (ÖS) för varje partipar kan variera mellan total avsaknad av sympatier för varandra (0) till total ömsesidig sympati (100). ÖS-måttet motsvarar produkten av partisympatisörernas genomsnittliga sympatier för varandras partier.

Flankpartierna vänsterpartiet och moderaterna har haft lägst koalitionspotential under hela undersökningsperioden. Det är inget konstigt att flankpartiernas sympatisörer uttrycker starkast antipatier för varandras partier, inte heller att möjligheterna till samarbete är som minst för de båda flankpartierna.

Kapitel 4

De högsta nivåerna när det gäller koalitionspotential har noterats för olika partipar under olika perioder: Centerpartiet och folkpartiet hade störst koalitionspotential vid valen 1968, 1979 och 1982 (47, 41 respektive 39). Vid 1985, 1988 och 1991 års val var folkpartiet och moderaterna de mest närstående partierna i partisystemet (46, 44 respektive 44). Vid valet 1994 hyste socialdemokraternas och vänsterpartiets sympatisörer störst sympatier för varandras partier (43). I samband med folkomröstningen 1994 och Europaparlamentsvalet 1995 hade vänsterpartiet och miljöpartiet störst koalitionspotential (43 respektive 41).

De ömsesidiga sympatierna mellan vänsterpartiets och socialdemokraternas sympatisörer ökade från 27 till 35 mellan 1968 och 1979, låg på en stabil nivå kring 40 under perioden 1982-1991, var som störst vid 1994 års val (43) och har sedan sjunkit igen. Vid valet till Europaparlamentet 1995 var koalitionspotentialen tillbaka på 1979 års nivå (34).

Sympatirelationerna mellan vänsterpartiets och de borgerliga partiernas sympatisörer var kyliga under 1970-talet och större delen av 1980-talet. I samband med valet 1988 ökade de ömsesidiga sympatierna mellan vänsterpartiet och centerpartiet till en nivå kring 15. Vänsterparti- och folkpartisympatisörerna har tyckt mindre illa om varandras partier under perioden 1985-1994 än under perioden 1968-1982. Också mellan vänsterpartiets och moderaternas sympatisörer har känslorna blivit mindre svala under 1990-talet (ÖS=4 1991 och 1994) än under 1980-talet (ÖS=1 under perioden 1979-1985).

De ömsesidiga sympatierna mellan vänsterpartiet och miljöpartiet har ökat mycket kraftigt under mätperioden, från 18 till 43 mellan valet 1982 och EU-folkomröstningen 1994. Vid de två senaste mättillfällena har sympatibanden mellan v och mp för första gången varit starkare (43/41) än mellan vänsterpartiet och socialdemokraterna (39/34) — ja, till och med starkare än mellan *alla* andra partipar. En bidragande orsak till miljöpartiets och vänsterpartiets stora koalitionspotential är troligen partiernas gemensamma nej-ståndpunkt i frågan om svenskt EU-medlemskap och i övrigt EU-kritiska inställning.

Tycket mellan socialdemokraternas och centerpartiets sympatisörer var starkast i samband med 1968 års val (31), sjönk kraftigt under 1970-talet och låg stabilt kring 16 under perioden 1979-1985. Först i samband med valet 1988 blev s och c åter mer populära bland varandras sympatisörer och partirelationen stabiliserades kring 25-nivån. Samarbete mellan s och c hade enligt resultaten varit mera lättsmält för de båda partiernas sympatisörer 1968 än 1995.

Socialdemokraternas och folkpartiets koalitionspotential varierade mellan 17 och 24 under perioden 1968-1988. Vid valet 1991 ökade de ömsesidiga sympatierna mellan s- och fp-sympatisörerna något (28). Kärtecknandet var som mest intensivt i samband med valet 1994 (ÖS=32) — den största koalitionspotential som har uppmätts för ett blocköverskridande partipar under hela mätperioden — men sjönk tillbaka igen i samband med Europaparlamentsvalet 1995 (ÖS=22).

De ömsesidiga sympatierna mellan socialdemokraternas och moderaternas sympatisörer var starkast vid 1968 års val (ÖS=15), betydligt svagare under perioden 1979-1988 (omkring 8) men har ökat något litet under 1990-talet, till drygt 10. Socialdemokraternas och kristdemokraternas sympatisörer tyckte bäst om varandras partier i samband med 1988 och 1991 års val (21 respektive 20).

Väljarnas partievalueringar

Koalitionspotentialen för socialdemokraterna och miljöpartiet har varit ungefär lika stark, omkring $\text{ÖS}=33$ under större delen av mätperioden. De ömsesidiga sympatierna var som starkast i samband med valet och EU-folkomröstningen hösten 1994 (37 respektive 35).

Relationerna mellan centerpartiet och de andra borgerliga partierna har blivit allt svalare under de senaste trettio åren. De ömsesidiga sympatierna mellan centerpartiets och folkpartiets sympatisörer var mycket starka i samband med 1968 års val — ömsesidighetsmättet 47 är den största mellan två partier under hela mätperioden. Men mellan 1968 och 1995 har koalitionspotentialen för partikombinationen [c-fp] sjunkit från 47 till 24. För partikombinationen [c-m] är utvecklingen densamma, en minskning av de ömsesidiga sympatierna från 38 vid valet 1968 till 24 i samband med Europaparlamentsvalet 1995.

Också sympatirelationen mellan centerpartiet och kristdemokraterna har minskat klart under 1990-talet, från 42 vid valet 1991, då partierna blev regeringskamrater i den borgerliga fyrtipartiregeringen, till 25 i samband med valet till Europaparlamentet 1995.

Folkpartiets och moderaternas sympatisörer har alltid tyckt bra om varandras partier, särskilt under slutet av 1960-talet ($\text{ÖS}=43$ 1968) och under perioden 1985-1991 ($\text{ÖS}=46, 44$ respektive 44). Samarbetet i regeringen under 1991-1994 resulterade emellertid i en betydligt lägre koalitionspotential för de båda partierna (35), och de ömsesidiga sympatierna har sjunkit ytterligare i samband med folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 (33) och valet till Europaparlamentet 1995 (30).

Folkpartiets och kristdemokraternas koalitionspotential var som störst i samband med valet 1991, då partierna också gick i koalition med varandra (39). Vid tidigare och senare undersökningstillfällen har de ömsesidiga sympatierna mellan de båda partiernas sympatisörer varit lägre, omkring 30. I samband med Europaparlamentsvalet 1995 var kristdemokraternas och folkpartiets koalitionspotential rekordlåg (25).

De ömsesidiga sympatierna mellan folkpartiets och miljöpartiets sympatisörer var som störst i samband med 1985 och 1994 års val (31 respektive 28). Vid andra tidpunkter har partiernas koalitionspotential varit drygt 20, förutom vid valet till Europaparlamentet 1995, då koalitionspotentialen för första gången sjönk ned under 20.

Moderaternas och kristdemokraternas sympatisörer tyckte bäst om varandras partier i samband med valet 1991 (43). Koalitionspotentialen stannade kvar på en hög nivå vid 1994 års val och vid EU-folkomröstningen (39 respektive 36). Vid Europaparlamentsvalet har de ömsesidiga sympatierna varit något svagare (31). Moderaterna och miljöpartiet har aldrig haft särskilt stor koalitionspotential. De ömsesidiga sympatierna var som minst svaga i samband med 1982 års val (19) och har sedan dess stannat på en ÖS -nivå mellan 10 och 15.

Ny demokratis närmaste vän i partisystemet har alltid varit moderaterna. I samband med valet 1991 var moderaternas och ny demokratis koalitionspotential så hög som $\text{ÖS}=37$ — högre än till exempel moderaternas och centerpartiets koalitionspotential (31). För partikombinationerna [kd-nyd] och [c-nyd] var de ömsesidiga sympatierna lägre (23 respektive 22).

Kapitel 4

Sympatirelationerna mellan partierna i det svenska partisystemet är stadd i ständig förändring. Till de största långsiktiga förändringarna hör den växande koalitionspotentialen mellan v-s och v-mp och sjunkande koalitionspotential mellan c-fp och c-m. Förändringarna bekräftar såväl miljöpartiets förflyttning åt vänster i partisystemet som centerpartiets allt svalare sympatirelationer till de andra borgerliga partierna. Mer tillfälliga förändringarna är de snabbt växande sympatierna mellan kd-m och kd-fp i samband med valet 1991 samt den tillfälligt starka koalitionspotentialen mellan s-fp i samband med valet 1994.

Assymetriska sympatirelationer

En uppenbar nackdel med det ömsesidiga sympatimåttet är att alla yttringar av sympati och gillande inte är ömsesidiga. Precis som i kärleken blir partiernas invider och kärtecknanden inte alltid besvarade. Med ÖS-måttet riskerar vi alltså att missa alla avståndsförändringar mellan två partier som inte samtidigt orsakar sympatiförändringar bland båda partiernas sympatisörer. Vi kommer heller inte att upptäcka fall då en grupp av partisympatisörer uttrycker obesvarad kärlek till ett parti.

I vilken utsträckning det existerar *assymetriska sympatirelationer* mellan partierna — situationer då parti A:s sympatisörer hyser sympatier för parti B men parti B:s sympatisörer inte hyser lika starka sympatier för parti A — är enkelt att upptäcka genom att beräkna kvoten istället för produkten av två genomsnittliga sympatipoäng. Ju mer kvoten avviker från 1 — som ju är resultatet då sympatierna är lika varma från båda grupperna av partisympatisörer — desto större assymetri råder i sympatirelationerna.

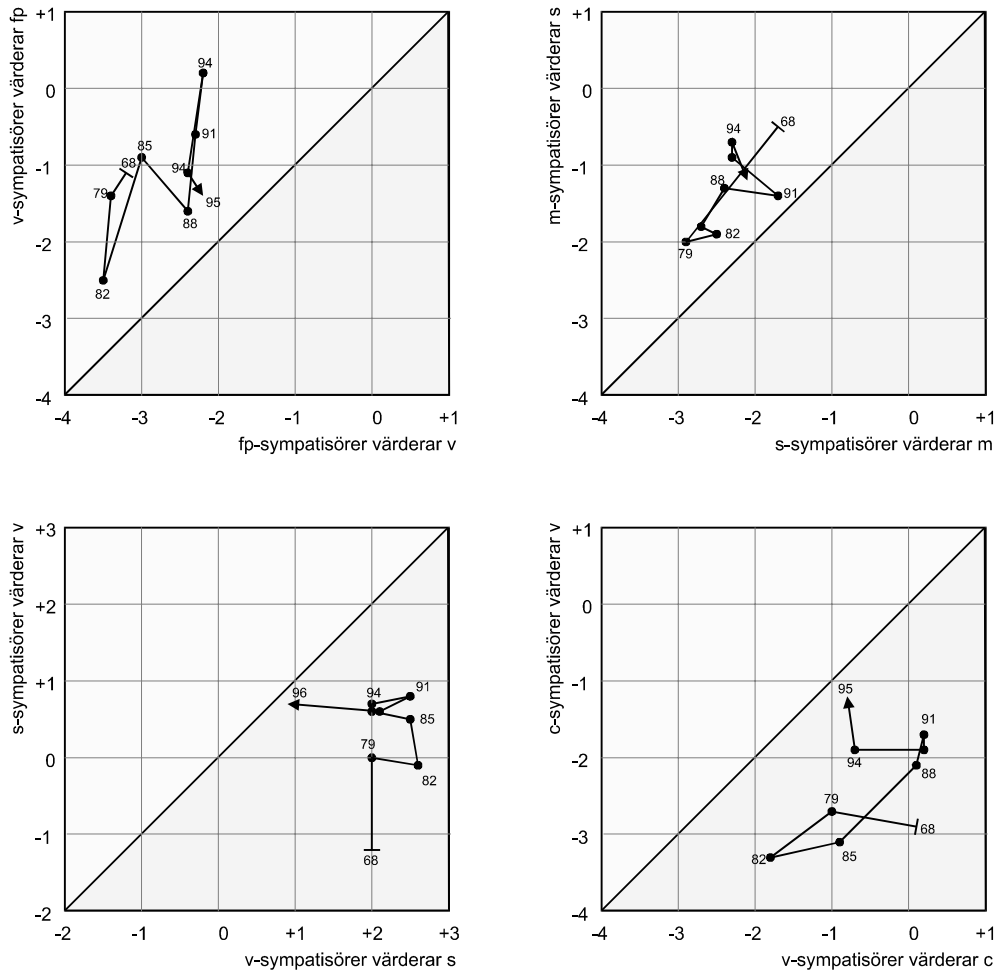
Effekten av assymetriska sympatirelationer mellan partierna är i första hand att de elektorala förutsättningarna för partisamarbete och partikonkurrens är ojämlika. I en assymetrisk sympatirelation är det lättare för ett av partierna att vinna väljare från det andra partiet än tvärtom. Vid partisamarbeten eller koalitionsbildningar kan ett av partierna ha bättre förutsättningar att hålla sina sympatisörer nöjda än det andra partiet.

De fyra mest assymetriska sympatirelationerna under den senaste trettioårsperioden presenteras i figur 4.6. Gemensamt för dessa fyra sympatirelationer är att samtliga inbegriper något av flankpartierna vänsterpartiet eller moderaterna.

Vänsterpartiets sympatisörer har genomgående värderat folkpartiet mer positivt än vad folkpartiets sympatisörer har värderat vänsterpartiet (se figur 4.6). Vänsterpartiets tycke för folkpartiet var särskilt mycket större än fp-sympatisörernas tycke för vänsterpartiet i samband med 1994 års riksdagsval — då avvek partiets (fp-v) position mest från diagonalen.

Väljarnas partievalueringar

Figur 4.3 De fyra i genomsnitt mest asymmetriska sympatirelationerna under perioden 1968-1995.

Kommentar: Figuren visar de fyra asymmetriska sympatirelationer som varit de genomsnittligt största under perioden 1968-1995. Partiparens positioner i koordinatsystemen bestäms av partisympatisörernas genomsnittliga poängsättning av varandras partier längs ogillar-gillarskalan. Diagonalen i figurerna anger positionerna för fullständigt symmetriska relationer, det vill säga då kvoten mellan de genomsnittliga partievalueringarna är 1. Ju mer asymmetriska sympatirelationerna är mellan två partier desto längre ifrån diagonalen befinner sig ett parti.

Den andra asymmetriska relationen är den mellan socialdemokraterna och moderaterna (se Gilljam 1995). Moderaternas sympatisörer har uttryckt mindre ogillande för s än vad s-sympatisörernas har uttryckt ogillande för m. Nivån på denna sympatiskillnad har varit konstant under de senaste trettio åren.

Avståndsrelationerna mellan vänsterpartiet och socialdemokraterna och mellan vänsterpartiet och centerpartiet har båda blivit *mindre* asymmetriska under perioden

Kapitel 4

1968-1995. Utvecklingen märks genom att positionerna för de båda partiparen v-s och v-c allteftersom har förskjutits närmare diagonalen i figurerna: Vid 1968 års val värderade socialdemokraternas och centerpartiets sympatisörer vänsterpartiet mycket lågt. S-sympatisörerna tyckte betydligt bättre om vänsterpartiet vid 1970-talets slut, medan c-sympatisörernas värderingar av vänsterpartiet förblev oförändrade fram till valet 1985. Relationerna mellan v- och c-sympatisörerna har förbättrats de senaste femton åren. I samband med valet till Europaparlamentet rådde inte längre asymmetri mellan v och c när det gäller ömsesidigt gillande. Också sympatirelationerna mellan v och s har blivit klart mindre asymmetrisk, en utveckling som i tiden kan anges till mellan EU-folkomröstningen 1994 och valet till Europaparlamentet 1995.

4.5 Ett krympande partisystem?

Genom analyserna av sympatirelationer och avståndsbedömningar börjar vi nu ana konturerna av den underliggande konfliktstrukturen i det svenska partisystemet. Kartläggningen av partisympatisörernas aggregerade partipreferensordningar ger ett bestämt intryck av att svenska väljare värderar partierna i enlighet med en traditionell vänster-högerdimension. Studiet av väljarnas uppfattningar av avstånden till och avstånden mellan partierna visar att det svenska partisystemet har haft en *stabil grundstruktur* under perioden 1968-1995. Den familjära vänster-höger-rangordningen av de fem gamla partierna [v-s-c/fp-m] och den klassiska block-uppdeleningen i socialistiska och borgerliga partier tycks fortfarande vara det svenska partisystemets ryggrad.

Flera tecken tyder dock på att det välbekanta endimensionella vänster-höger-mönstret kan ha försvagats under slutet av 1980-talet och under 1990-talet: *Graden av polarisering i partisystemet* — operationaliserat som avståndet mellan flankpartierna och avståndet mellan partierna inom det socialistiska respektive borgerliga blocket — ökade under 1970-talet och var som störst i samband med 1982 års löntagarfondsval. Sedan dess har både flankpartiavståndet och blockavståndet minskat. I väljarnas ögon sjunker konfliktnivån i partisystemet och avstånden mellan partierna blir kortare. Utvecklingen tar sig uttryck i *växande ömsesidiga sympatier* mellan partisympatisörer över blockgränserna och *luddigare partipreferensordningar*.

Den bitvis detaljerade kartläggningen av partiernas avståndsförhållanden visar att konfliktstrukturen i det svenska partisystemet inte är oföränderligt. Inom ramen för en etablerad konfliktstruktur har funnits utrymme för variation. Väljarnas uppfattningar om de inbördes avstånden mellan partierna befinner sig i ständig förändring. Socialdemokraterna och vänsterpartiet har närmat sig varandra under hela mätperioden. Centerpartiet har sedan valet 1985 rört sig allt längre bort från folkpartiet och moderaterna.

De största avståndsförändringarna gäller emellertid de nyare partierna. Trots inledande osäkerhet om miljöpartiets och kristdemokraternas positioner i förhållande till de andra partierna vid valet 1982 dröjde det inte länge förrän väljarna uppfattade att mp och kd graviterade åt var sitt håll i partirymden. Miljöpartiet har uppfattats stå allt närmare de socialistiska partierna och allt längre ifrån de borgerliga partierna sedan mitten av 1980-talet. Kristdemokraterna uppfattades redan

Väljarnas partievalueringar

1968 stå något närmare de borgerliga än de socialistiska partierna. Under 1980-talet befann sig kristdemokraterna närmast centerpartiet i partirymden. I samband med valet 1991 rörde sig kd ännu längre åt höger, närmare moderaterna. Om ny demokratis plats i partirymden — långt till höger — rådde få tveksamheter bland väljarna i samband med valet 1991. Moderaternas sympatisörer var då den enda grupp av partisympatisörer som gav ny demokrati övervägande positiva omdömen.

Kapitel 4

Kapitel 5

Väljarnas partipreferensordningar

VÄLJARNAS SYMPATIRANGORDNINGAR AV PARTIERNA kan betraktas som ett slags ideologiska fingeravtryck. Kombinationerna av sympatier och antipatier för partierna bär spännande information om de bakomliggande principer, förenklingsverktyg och beslutsregler som väljarna använder sig av när de jämför, värderar och rangordnar politiska alternativ. Den inneboende avståndsinformationen i väljarnas partipreferensordningar är därför mycket värdefull i undersökningar av vilka konfliktdimensioner som formar och strukturerar väljarnas politiska preferenser.

Min uppgift är nu att genom analyser av partipreferensordningar söka svar på hur de bakomliggande konfliktmodeller av partisystemet ser ut som har producerat de partipreferensordningar, eller sympatirangordningar, som förekommit bland väljarna under perioden 1968-1996. Med konfliktmodell avses endimensionella konfliktrangordningar av partierna. Analyserna är i första hand ett styrkeprov för klassiska vänster-högerrangordningar av partierna, som exempelvis [v-s-c-fp-m] eller [v-s-fp-c-m]. Kapitlets huvudfrågeställning är i vilken utsträckning dessa och andra konfliktmodeller har varit förenliga med väljarnas partipreferensordningar under de senaste trettio åren. Genom dessa analyser fullbordas studiens kartläggning av den dolda väljaropinionen.

Empiriska studier av väljares partipreferensordningar är sällsynta.¹ Därför saknas också de mest grundläggande kunskaperna om preferensordningarnas egen-

1 Diskussioner kring individuella preferensordningars egenskaper har av tradition ägnats störst utrymme inom valteorins normativa gren (Laffont 1979; Abrams 1980; McLean & Hewitt 1995). Forskare som studerar utfallet av olika beslutsregler har utställt krav och önskemål inte bara på formella röstsammanrättningsprocedurer utan också på individuella preferensordningar — tre vanliga önskemål är till exempel att samtliga alternativ rangordnas av samtliga deltagare/väljare (*inga trunkerade preferensordningar*), att alla deltagare/väljare tilldelar varje alternativ en egen position i rangordningen (*starka preferensordningar*) och att deltagarnas/väljarnas preferensordningar är logisk-konsistenta (*transitiva preferensordningar*). Den detaljerade kartläggning av svenska väljares individuella partipreferensordningar som genomförs i det här kapitlet tillåter

Kapitel 5

skaper. För att kunna besvara kapitlets huvudfrågeställning kommer jag att ägna kapitlets inledande resultatavsnitt åt undersökningar av två egenskaper hos väljarnas preferensordningar som är särskilt viktiga att kartlägga: Hur många olika partipreferensordningar finns representerade bland väljarna? Och hur många delade partiplaceringar förekommer i väljarnas partipreferensordningar?

Den ökande komplexiteten i preferensstrukturen uppmärksammades tidigare i analyserna av kombinationer av första- och andrapreferenser. Den första frågeställningen är om den ökande individualiseringen av politiska preferenser gör sig påmind även när det gäller väljarnas fullständiga partirangordningar? Har mångfalden i politiska referenser ökat under den senaste trettioårsperioden? För att uppskatta denna mångfald undersöker jag hur många olika partipreferensordningar som har funnits representerade bland de svenska väljarna i samband med de olika riksdagsvalen. Ju fler olika preferensordningar som förekommer desto större mångfald i politiska preferenser (5.2).

I en demokrati bör väljarnas förmåga att uppfatta likheter och skillnader mellan partier vara stor. Det är en viktig förutsättning för att väljarna skall uppfatta konfliktstrukturen i partisystemet på ett korrekt och samstämmigt sätt och för att väljarna skall kunna bilda sig informerade uppfattningar om de politiska partierna. Den andra frågeställningen är om svenska väljares förmåga att särskilja partier förändrats under den senaste trettioårsperioden? Här använder jag antalet delade partiplaceringar i väljarnas partipreferensordningar som ett mått på väljarnas förmåga att uppfatta likheter och skillnader mellan partierna. Valet av operationalisering grundar sig på att väljare som i stor utsträckning väljer att utnyttja möjligheten att värdera två partier lika antas ha *svårare* att uppfatta skillnader mellan alternativen än väljare som saknar delade partiplaceringar i sina partipreferensordningar (5.3).

Efter den inledande kartläggningen av hur partipreferensordningarnas egenskaper har förändrats under de senaste trettio åren angrips kapitlets huvudfrågeställning: Hur ser den konfliktmodell av partisystemet ut som kan ha producerat uppsättningen av partipreferensordningar vid varje givet tillfälle? För att besvara denna övergripande frågeställning har jag genomfört tre olika analyser.

I den första analysen kartläggs *fördelningen* av de partipreferensordningar som funnits representerade bland väljarna under den senaste trettioårsperioden med hjälp av vanliga frekvenstabeller. Precis som i tidigare analyser framträder konfliktstrukturen tydligare när förekomsten av olika partipreferensordningar undersöks i en grupp av partisympatisörer i taget. Då framträder en bild av hur olika

systematiska jämförelser av utfallet av olika valprocedurer under perioden 1968-1996. Frågeställningen gäller i så fall hur resultatet av de olika riksdagsvalen *skulle ha blivit* givet de empiriskt härledda uppsättningarna av partipreferensordningar — en fullskalig, om än hypotetisk, test av effekten av olika valsystem. Även om analyser av det slaget är lockande att genomföra faller det utanför den här studien. En av de få svenska studier som har berört frågeställningen och som har använt valundersökningarnas rika material i det här avseendet redovisas i Lewin (1996). Det verkar emellertid som om intresset för att genomföra mer omfattande studier har vaknat (se t ex Lewin 1996). Se Hermansson (1990) för en genomgång av olika beslutsregler. Redovisningar av olika nationella valsystem — i teorin och i praktiken — finns i bland annat Katz (1980), McLaren Carstairs (1982), Taagepera & Shugart (1989), Lijphart (1994).

partisympatisörer uppfattar partisystemet från sin egen utikikspunkt i partirymden (5.4).

Med hjälp av så kallad *förenlighetsanalys* kan jag därefter undersöka i vilken utsträckning en given uppsättning partipreferensordningar har varit förenliga med olika endimensionella konfliktmodeller av partisystemet. Här prövas ett stort antal konfliktmodeller som härletts teoretiskt eller hämtats från tidigare forskning: Hur många väljare har en preferensordning som är förenlig med olika vänster-högermodeller av partisystemet? Har vänster-högerdimensionens strukturerande inverkan på väljarnas partipreferenser minskat under perioden 1968-1995? Har någon av de nyare konfliktdimensionerna ökat i betydelse under senare år? (5.5)

Den tredje och avslutande analysen av strukturen i väljarnas partipreferensordningar är också en förenlighetsanalys, men här prövas inte gångbarheten hos på förhand fastställda konfliktmodeller av partisystemet. Istället syftar analysen till att pröva i vad mån varje enskild väljares partipreferensordning är förenlig med väljarens egna kognitioner av partiernas positioner längs olika konfliktdimensioner. Jämförelsen av evaluativa och kognitiva rangordningar är utformad som ett test av den downsianska närhetsröstningsmodellen. Är det så att väljarnas sympatirangordningar av partierna överensstämmer med hur de själva uppfattar partiernas rangordning längs olika konfliktdimensioner? Har överensstämmelsen blivit större eller mindre under de senaste trettio åren? Är Downs närhetsröstningsmodell lika gångbar idag som för trettio år sedan? (5.6)

5.1 Konstruktionen av individuella partipreferensordningar

Partipreferensordningar kan enklast erhållas genom att antingen be intervjupersonen upprätta en rangordning från bästa till sämsta parti (rangordningsteknik) eller genom att låta intervjupersonen poängsätta partierna ett i taget längs någon typ av sympatiskala (graderingsteknik). I de svenska valundersökningarna har båda strategierna — den direkta rangordningsmetoden och den mer indirekta graderingsmetoden — prövats.²

I 1970, 1973 och 1976 års valundersökningar tillfrågades intervjupersonerna om vilket parti de tyckte näst bäst, tredje bäst respektive sämst om. Tillsammans med uppgifter om bästa parti kan dessa tre frågor omedelbart användas för att konstruera ordinala partipreferensordningar (partiet som inte nämns blir ju automatiskt det fjärde partiet i preferensordningen). Fördelen med en sådan frågekon-

2 Se Hicks (1970), Alwin & Krosnick (1985) och Reimer (1985) för en genomgång av den stundtals livliga debatten om rangordnings- och graderingstekniker (ranking-rating) inom samhällsvetenskaplig forskning. Åtminstone en ytterligare frågeteknik kan med framgång utnyttjas för att erhålla fullständiga individuella partipreferensordningar. Tekniken går ut på att låta svars-personerna göra *parvisa jämförelser* mellan samtliga partier. För varje partipar ställs frågan vilket parti som intervjupersonen tycker bäst om. Parvisa jämförelser av det slaget tar mycket utrymme i anspråk: för åtta partier krävs 28 intervjufrågor, för sju partier 21 och för fem partier 10 intervjufrågor. Frågetekniken med parvisa jämförelser av svenska *partier* har så vitt jag vet endast prövats inom ramen för metodexperiment (se Oscarsson 1994a:39-43). Ett exempel på en analys av parvisa jämförelser av *tidningar* finns i Hadenius & Weibull (1973: 79).

Kapitel 5

struktion är att intervjuaren tvingar fram en ordinal rangordning av partierna som inte innehåller några delade partiplaceringar. Priset för att använda en tvingande frågekonstruktion är att svarsbortfallet blir mycket stort.³ I analyser av rangordningsdata blir därför de väljare som förmår ange fullständiga partipreferensordningar överrepresenterade.

Jag konstruerar partipreferensordningar genom att bearbeta graderingsdata som inhämtats med hjälp av den sympatiskala som har använts i valundersökningarna 1968, 1979-1995 och i SOM-undersökningarna 1986-1996. Dessa data skiljer sig från rangordningsdata på en avgörande punkt: Så som sympatiskalan är konstruerad ombeds aldrig svarspersonerna att rangordna partierna efter de sympatier och antipatier de känner — de ombeds istället att värdera partierna ett i taget enligt en bestämd ordningsföljd.⁴

Att upprätta partipreferensordningar med hjälp av ogillar-gillardata kräver en del databearbetning. Det beror på att antalet möjliga preferensordningar är många och att frågekonstruktionen tillåter intervjupersonerna att placera fler än ett parti på ett och samma skalsteg. Det blir dessutom krångligare att analysera preferensordningar ju fler partier som ingår i rangordningen. Kombinatoriken säger att fem partier kan rangordnas på 120 olika sätt, sju partier på 5 040 olika sätt och åtta partier på 40 320 olika sätt. Är delade partiplaceringar tillåtet ökar antalet teoretiska kombinationsmöjligheter dramatiskt, till 541, 39 943 respektive 457 364 olika partirangordningar.⁵

Jag använder en särskild teknik för att sammanfatta varje teoretiskt tänkbar preferensordning av till exempel 8 partier som variabelvärden. Tekniken utnyttjar egenskaperna hos ett *positionssystem* som brukar användas för att särskilja ental, tiotal, hundratal, och så vidare, i det decimala talsystemet.⁶ Talet 87 654 321 har

- 3 Med den frågeserie som användes i 1970, 1973 och 1976 års valundersökningar kan fempartirangordningar inte upprättas utan att svarsbortfallet blir mycket stort, drygt 50 procent. Det beror bland annat på att svarspersonerna inte är tvingade att nämna något av de fem riksdagspartierna som sitt näst bästa, tredje bästa och sämsta parti utan kan nämna vilka partier de vill eller en grupp av partier (t ex ”de borgerliga”). För fullständig frågetext, se appendix B.
- 4 När intervjupersonerna poängsätter partierna på ogillar-gillarskalan presenteras partierna i följande ordning: 1) centerpartiet, 2) moderaterna, 3) vänsterpartiet, 4) folkpartiet och 5) socialdemokraterna. Från och med 1982 presenteras därefter 6) kristdemokraterna och 7) miljöpartiet. Mellan 1991 och 1994 har presentationen av partierna avslutats med 8) ny demokrati. Nyttillkomna partier har alltså allteftersom placerats sist i raden av partier som presenteras i intervjufrågan. För fullständig frågetext, se appendix B.
- 5 För liknande diskussioner om kombinatorik när det gäller väljares partipreferensordningar, se bland annat Holmberg (1976) och Bennulf (1994:235). Till höger presenteras formeln för att beräkna antalet kombinationsmöjligheter för n stimuli (partier) där ett obegränsat antal delade placeringar är tillåtet (a_n =antalet möjliga preferensordningar om det är n partier).

$$\begin{cases} a_n = \sum_{k=0}^{n-1} \binom{n}{k} a_k \\ a_0 = 1 \end{cases}$$
- 6 Förhållandet att fler partier komplicerar studiet av partisystem och den strategiska situationen för partierna diskuteras i bland annat Sartori (1966:153) och Sjöblom (1968:175). Antalet teoretiskt möjliga interaktionsströmmar (*interaction streams*) mellan partierna i ett partisystem är till exempel 1 i ett tvåpartisystem, 3 i ett trepartisystem, 6 i ett fyrapartisystem, 10 i ett fempartisystem, 15 i ett sexpartisystem, 21 i ett sjupartsystem och 28 i ett åttartisystem.
- 6 I datorer används ett motsvarande positionssystem för att kunna representera tal med hjälp av bara ettor och nollor. Den första positionen representerar talet 1, den andra positionen talet 2, den tredje positionen talet 4, den fjärde positionen talet 8, och så vidare (X:te positionen repre-

åtta positioner. I entalspositionen finner vi siffran ett, i tiotalpositionen finner vi siffran två, i hundratusentalpositionen återfinns en sexa, och så vidare. Först tilldelas varje parti helt godtyckligt en egen position i ett sådant åttasiffrigt tal. Partiernas positionsvärde beräknas sedan genom att systematiskt jämföra partiernas poäng på ogillar-gillarskalan — en procedur som liknar en slags ”turnering” där alla partier möter varandra en gång. Varje gång ett parti ges högre sympatipoäng än ett annat tilldelas det mest omtyckta av partierna en poäng. Det slutliga antalet segrar för varje parti förs in på respektive partis position i det åttasiffriga talet. Ett parti kan inte besegra fler än sju partier och partier som placeras på samma plats i preferensordningen vinner alltid lika många ”matcher”.⁷

Positionssystemet garanterar att alla teoretiskt möjliga rangordningar av de åtta partierna (457 364 stycken) får sin egen unika talkombination, vilket är nödvändigt för att kunna studera till exempel vilka och hur många olika preferensordningar som finns representerade bland väljarna. Förfarandet gör det dessutom möjligt att urskilja hur många delade partiplaceringar som finns i väljarnas partipreferensordningar genom att räkna ihop hur många gånger två partier vinner lika många matcher.⁸

5.2 Antalet olika partipreferensordningar

I tidigare analyser har fastslagits en ökande mångfald i väljarnas kombinationer av första- och andrapreferenser. Arbetshypotesen är att den växande variationsrikdomen är uttryck inte bara för en ökad *individualisering* av politiska preferenser bland svenska väljare, utan också för en *successiv försvagning* av den etablerade vänster-högerstrukturen och en *depolarisering* av partisystemet som innebär krympande

↓

senteras av talet 2⁸) tills ett önskvärt antal positioner har uppnåtts (8, 16, 32). Med ett binärt talsystem kan ettor och nollor kombineras på 256 olika sätt med åtta positioner, på 65 536 sätt med 16 positioner och på 4 294 967 296 sätt med 32 positioner.

- 7 En relevant invändning är vad det är för mening att slänga bort intervallskaleinformationen i ogillar-gillardata vid konstruktionen av partipreferensordningar — förfarandet som har beskrivits ovan innebär ju att mycket avståndsinformation i väljarnas partievalueringar går förlorad. Huvudskälet är att det sannolikt är en helt nödvändig förenkling — skulle vi behöva ta hänsyn till att en och samma preferensordning (samma partirangordning, samma antal delade partiplaceringar för samma partier) kan förekomma i olika versioner (eftersom partierna kan ges något olika sympatipoäng på ogillar-gillarskalan) växer antalet möjliga och sannolika kombinationsmöjligheter ytterligare. I praktiken innebär konstruktionen av partipreferensordningar så som den här tillämpas att poängsättningen [v:-5, s:-3, c:0, fp:+3, m:+5] och [v:-2, s:-1, c:0, fp:+1, m:+2] ger samma unika rangordning av de fem partierna.
- 8 Observera att så länge ett decimalt talsystem används kan konstruktionen av partipreferensordningar med hjälp av ett positionssystem inte utföras om antalet partier överstiger tio. Problemet måste i så fall lösas genom att använda ett talsystem med fler tal än tio (ett hexadecimalt talsystem har till exempel 16 olika siffror [0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 A B C D E F]). Positionssystemet kan också användas för andra analysuppgifter, som till exempel att studera kombinationer av bland annat attityder, åsikter, värderingar, sociala bakgrundsvariabler eller beteenden. För en mer utförlig beskrivning av hur positionssystemet kan utnyttjas i empiriska analyser, se Oscarsson (1994b).

Kapitel 5

partiavstånd, såväl mellan flankpartierna som mellan de två traditionella partiblocken.

Frågan är om den ökande mångfalden i politiska preferenser kan bekräftas genom analyser av väljarnas fullständiga sympatirangordningar av partierna? Syftet med den följande analysen är att undersöka om antalet olika preferensordningar har ökat under perioden 1968-1996. Grundtanken är att ju fler teoretiskt tänkbara preferensordningar som också återfinns empiriskt bland väljarna desto större är mångfalden i väljarnas partievalueringar.

Antalet partipreferensordningar som finns representerade bland svenska väljare har tveklöst blivit fler under den senaste trettioårsperioden. I 1968 års valundersökning hittades 255 unika preferensordningar bland de 2 863 intervjupersoner som poängsatte de fem riksdagspartierna på sympatiskalan. Vid valet 1994 förekom 1 669 unika sjupartipreferensordningar, vilket innebär att tre fjärdedelar av de 2 215 intervjupersonerna i undersökningen hade en helt unik preferensordning av partierna.

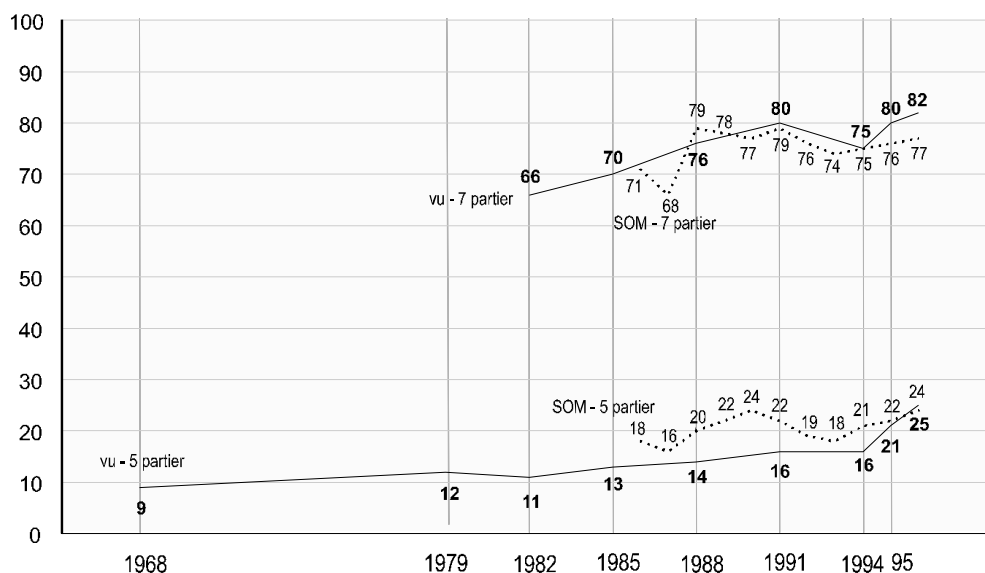
Ökningen av antalet unika preferensordningar beror förstås på att antalet partier har blivit fler, något som vi sett dramatiskt ökar antalet kombinationsmöjligheter. Men har mångfalden i väljarnas politiska preferenser ökat om vi tar hänsyn till att antalet partier har vuxit? För att besvara den frågan är det nödvändigt att undersöka hur antalet olika fempartirangordningar och sjupartirangordningar har förändrats var för sig under perioden 1982-1996.⁹

Antalet distinkt olika preferensordningar som återfinns i de olika undersökningarna beräknas genom att dividera antalet olika preferensordningar med antalet intervjupersoner och sedan multiplicera den kvoten med 100. Måttet kan tolkas som ett procenttal: Ju högre procenttal desto fler olika preferensordningar förekommer i det empiriska materialet. Ett procenttal nära 100 innebär att nästan alla intervjupersoner har en helt egen preferensordning. Ett procenttal nära 0 betyder att alla individer har exakt samma partipreferensordning — något som är ett mycket osannolikt utfall. I figur 5.1 redovisas andelen olika femparti- och sjupartipreferensordningar för perioden 1968-1996.

9 Antalet olika åttapartipreferensordningar som förekommer bland väljarna redovisas inte separat i den här analysen eftersom väljarnas sympatier för ny demokrati endast uppmättes under en kortare period (1991-1994).

Väljarnas partipreferensordningar

Figur 5.1 Andelen olika femparti- och sjupartipreferensordningar som förekommer bland intervjupersonerna i valundersökningarna 1968-1995 och i SOM-undersökningarna 1986-1996 (procent).

Andelen olika fempartipreferensordningar i valundersökningsmaterialet har ökat klart under hela undersökningsperioden. Mellan valet 1968 och valet 1991 ökade andelen från 9 till 16 procent, var oförändrat vid 1994 års val (16) och har sedan ökat ytterligare i samband med EU-folkomröstningen 1994 och Europaparlamentsvalet (21 respektive 25 procent).

Väljarnas sjupartipreferensordningar har också blivit fler under 1980-talet, enligt resultaten från valundersökningarna. Andelen unika preferensordningar ökade från 66 till 80 procent mellan valen 1982 och 1991. Vid valet 1994 var andelen unika preferensordningar tillfälligt något lägre (75 procent), men andelen blev åter större i samband med folkomröstningen om EU (80 procent) och var rekordhög vid Europaparlamentsvalet 1995 (82 procent).

SOM-mätserierna för femparti- och sjupartirangordningarna visar också en ökning under den senaste tioårsperioden. Förekomsten av olika fempartirangordningar har dock ökat från som minst 16 till som mest 24 procent mellan 1987 och 1990. Men därefter har andelen varit något lägre, omkring 20 procent. I samband med 1996 års SOM-undersökning har andelen olika fempartirangordningar åter ökat till 24 procent. Sjupartirangordningarna har också blivit fler under perioden. Den stora ökningen ägde rum mellan 1987 och 1988, från 66 till 79 procent. Andelen olika sjupartipreferensordningar har därefter hållit sig på en stabil nivå mellan 74 och 79 procent.

Väljarnas partipreferensordningar påminner alltså alltmer om fingeravtryck: de flesta sjupartirangordningar är helt unika kombinationer av sympatier och antipatier för de olika partierna. Det växande antalet unika preferensordningar innebär

Kapitel 5

att fler teoretiska kombinationsmöjligheter utnyttjas av väljarna — att allt fler väljare har preferensordningar som är helt individuella och som inte liknar andra väljares. Det förekommer nästan lika många preferensordningar som det finns intervjupersoner i valundersökningarna.

Det råder alltså ingen tvekan om att väljarnas smak när det gäller politiska partipreferenser har blivit alltmer individuell. Men vad kan den ökande variationsrikedomen i politiska preferenser under perioden 1968-1996 säga oss om hur den svenska partirymden har förändrats? Ett växande antal partipreferensordningar bland väljarna finns skäl att förvänta sig om antalet partier blir fler eller om graden av dimensionalitet i partisystemet ökar. Utvecklingen mot fler partier har vi redan tagit hänsyn till i analysen. Den andra möjligheten — att det svenska partisystemet har begåvats med fler konfliktdimensioner — kommer senare att prövas på flera olika sätt.¹⁰

Men väljarna är förstås inte *helt* eniga om hur konfliktstrukturen är beskaffad och det finns stort utrymme för individuell smak också i ett endimensionellt partisystem. Den ökande mångfalden i politiska preferenser kan alltså också betyda att väljarna i växande utsträckning uppfattar konfliktstrukturen i partisystemet på skilda sätt — *större oenighet* bland väljarna i synen på konfliktstrukturen ökar utrymmet för fler unika preferensordningar. Och en sådan utveckling behöver inte nödvändigtvis innebära att partisystemet har begåvats med ytterligare dimensioner utan kan istället betyda att den traditionella endimensionella konfliktstrukturen har försvagats — att partierna uppfattas allt mer lika när det gäller inbördes positioner längs vänster-högerdimensionen. Fler och fler preferensordningar har hamnat innanför det tänkbaras gräns.

5.3 Svaga partipreferensordningar

En förklaring till den ökande mångfalden i politiska preferenser är att väljarnas bild av partisystemet har blivit mer suddig och att väljarna blivit mer oeniga om hur konfliktstrukturen i partisystemet ser ut. Om väljarna uppfattar färre skillnader och mer likheter mellan politiska alternativ borde de ha svårt att särskilja alternativen också när de evaluerar partierna. Väljarna skulle i så fall inte lyckas särskilt bra med att rangordna partierna från bästa till sämsta alternativ och många partier skulle därför värderas lika. Men ser svenska väljare fler likheter eller fler skillnader mellan de politiska partierna idag jämfört med för trettio år sedan?

Väljarnas förmåga att särskilja de politiska partierna kan undersökas genom att studera hur ofta de väljer att ge två eller flera partier samma poäng på ogillargillarskalan. Preferensordningarna innehåller i sådana fall delade partiplaceringar och är så kallade *svaga preferensordningar*. Tolkningen av delade partiplaceringar är att intervjupersonerna inte vill eller förmår skilja två partier åt vad gäller graden av gillande eller ogillande — de två partierna är lika gillade eller lika ogillade och avståndet till båda uppfattas alltså som lika långt. Ju fler delade partiplaceringar en

¹⁰ En tredje möjlighet, som inte diskuteras i den här studien, är att partiernas budskap blir vagare (jfr Key 1966, Page 1978).

Väljarnas partipreferensordningar

väljare använder i sin preferensordning desto mindre skillnader uppfattar väljaren att det finns mellan partierna.

Jag har i en förstudie framfört flera argument för att antalet delade partiplaceringar mäter väljarnas förmåga att särskilja politiska alternativ. Bruket av delade partiplaceringar samvarierar till exempel negativt med graden av utbildning, politiskt intresse och politiska kunskaper.¹¹

Men antalet delade partiplaceringar är inte någon självklar operationalisering av väljarnas förmåga att se likheter och skillnader mellan partier. Också den mest informerade väljaren kan ju välja att placera två partier på delad plats i sin preferensordning — indifferens mellan politiska alternativ är inte automatiskt ett uttryck för okunnighet eller oförmåga att göra oberoende värderingar av partierna. Delade partiplaceringar är i det avseendet en ofullständig operationalisering av förmåga. Mitt motargumentet är att det är mycket osannolikt att informerade väljare värderar *många* eller kanske *alla* partier likadant.¹²

Delade partiplaceringar kan också orsakas av bristande reliabilitet i mätverktyget — när 7 partier skall samsas på ogillar-gillarskalans elva skalsteg är det svårt att undvika att placera partier på samma skalsteg. Mätinstrumentets begränsningar reser tvivel om huruvida det överhuvudtaget är rimligt att konstruera preferensordningar med hjälp av ogillar-gillarskalan: Tänk om samtliga fall av delade partiplaceringar är resultatet av mätfel? Och tänk om inga eller mycket få väljare går omkring med färdiga och starka partipreferensordningar — och att de inte heller kan åstadkomma en sådan ens om vi ber dem?

På den sista punkten — huruvida väljarna *överhuvudtaget* förmår åstadkomma en partipreferensordning — kan jag dock lämna lugnande besked. Metodexperiment har visat att huvuddelen av väljarna förmår producera starka och logisk-konsistenta preferensordningar av partierna som inte innehåller några delade partiplaceringar. I 1993 års Student-SOM undersökning användes en frågeserie om 28 frågor som gav svarspersonerna möjlighet att göra parvisa jämförelser av 8 partier. En analys av svaren visade att 90 procent av studenterna hade så kallade

11 Den viktigaste förklaringsvariabeln i analysen av vilka väljare som använder många delade partiplaceringar var dock väljarnas egen position i partisystemet. Det visade sig att väljare som placerar sig långt till vänster eller långt till höger i partirymden har färre delade partiplaceringar i sina preferensordningar än väljare som placerar sig själva i mitten längs vänster-högerskalan (se Oscarsson 1995b). Resultatet är det teoretiskt förväntade: antalet med en given konfliktmodell förenliga preferensordningar är fler för en väljare i centrum av partirymden än för en väljare i periferin (jfr Coombs 1964). Ett annat sätt att säga samma sak är att antalet 'rimliga' preferensordningar — i betydelsen förenliga med en och samma konfliktmodell — är fler för en centerpartisympatisör än för en vänsterparti- eller moderatsympatisör.

12 Man kan tänka sig flera alternativa mått på hur väl väljarna sprider ut sina evalueringar över de olika partierna — exempelvis kan olika slags *spridningsmått* användas för att mäta i vilken utsträckning väljarna särskiljer sina sympatier och antipatier för partierna. Ett mått för standardavvikelse kan beräknas utifrån de poäng som väljarna tilldelar partierna på ogillar-gillarskalan. Ju mer en väljare sprider ut sina svar, desto mer nyanserad är sannolikt hans/hennes värderingar av de olika partierna. Ännu ett alternativ är att beräkna summerade avvikelser från mittpunkten av skalan för att slippa få med medelvärdet som behövs för att beräkna standardavvikelser. Oavsett vilket mått som används står sig huvudslutsatserna i de kommande analyserna.

Kapitel 5

transitiva preferensordningar (Oscarsson 1994a).¹³ Ett så gott resultat kan förstås inte uppnås om inte svarspersonerna har en mycket klar preferensordning av partierna.

Förekomsten av delade partiplaceringar i de preferensordningar som här analyseras är i okänd utsträckning en mätteffekt av den använda graderingstekniken — och vi har små möjligheter att skilja mellan avsiktligt och slumpmässigt uppkomna delade partiplaceringar. Det finns emellertid flera mer eller mindre sofistikerade analystekniker för att uppskatta storleken på mätfel. Ett av de enklare sätten att bedöma huruvida delade partiplaceringar är resultatet av medvetna val eller mätfel är att jämföra hur många delade partiplaceringar som slumpen producerar under liknande omständigheter. Logiken är att ju mer den genomsnittliga användningen av delade partiplaceringar skiljer sig från den nivå vi förväntar oss av slumpen desto större sannolikhet att användandet av delade partiplaceringar är resultatet av medvetna val, det vill säga en önskan hos intervjupersonen att inte särskilja två partier med avseende på gillande.

Med de räkneregler jag har valt att använda kan antalet delade partiplaceringar i en fempartipreferensordning variera mellan 0 och 4.¹⁴ Avsaknad av delade partiplaceringar innebär att alla partier har givits olika sympatibedömningar och att partipreferensordningen är fullständig. Det motsvarande maximala antalet delade partiplaceringar för sju- och åttapartirangordningar är 6 respektive 7. Det maximala värdet betyder att samtliga partier har givits samma poäng på ogillar-gillarskalan.

Det genomsnittliga antalet delade partiplaceringar under perioden 1968-1996 redovisas i tabell 5.1. I tabellen redovisas också hur nivån på det genomsnittliga antalet delade partiplaceringar hade varit om slumpen hade fått bestämma. Det

13 I den första Student-SOM undersökningen 1993 prövades en frågeserie vars främsta syfte var att pröva preferensordningarnas transitivitet. I det enklaste exemplet på en transitiv preferensordning är tre partier, A, B och C, inblandade. En person som gillar parti A bättre än parti B och parti B bättre än parti C bör, om hans/hennes preferensordning skall kunna kallas transitiv, dessutom gilla parti A bättre än parti C. (Om så inte är fallet är personens preferensordning intransitiv.) I Student-SOM undersökningen ställdes åtta partier parvis emot varandra och för var och en av de tjugioåtta parvisa jämförelserna fick svarspersonerna ange vilket parti de tyckte bäst om. Om intervjupersonerna på det här sättet "tvingas" att jämföra partierna parvis visar det sig alltså att nästan alla har fullständiga partirangordningar. Någon liknande intervjufråga med parvisa partijämförelser har av utrymmesskäl inte kunnat ställas till ett riksrepresentativt urval, trots att frågetekniken av allt att döma har större möjligheter att producera en uppsättning fullständiga partipreferensordningar utan stora bortfall än vad ogillar-gillarskalan har.

14 Några exempel på fempartirangordningar illustrerar räknereglerna som använts för att avgöra antalet delade partiplaceringar. Rangordningen v-s-c-fp-m innehåller 0 delade partiplaceringar, [v/s-c-fp-m] 1 delad partiplacering, [v/s/c-fp-m] och [v/s-c/fp-m] 2 delade partiplaceringar, [v/s/c/fp-m] och [v/s-c/fp/m] 3 delade partiplaceringar och [v/s/c/fp/m] 4 delade partiplaceringar. Det finns fullt rimliga alternativa sätt att räkna delade partiplaceringar. Exempelvis kan antalet delade partiplaceringar beräknas genom att summera hur ofta det förekommer att två partier placeras på samma skalsteg (se Oscarsson 1995a). I så fall är det maximala antalet delade partiplaceringar i en fempartirangordning lika många som antalet partier, det vill säga 10. Valet av räkneregler har visat sig inte påverka huvudslutsatserna när det gäller hur förekomsten av delade partiplaceringar har förändrats över tid.

Väljarnas partipreferensordningar

förväntade antalet delade partiplaceringar för slumpvist framtagna partipreferensordningar är för fem partier 1,03, för sju partier 1,98 och för åtta partier 2,53.¹⁵

Antalet delade partiplaceringar i väljarnas fem-, sju- och åttapartirangordningar har varit mycket stabilt under de senaste trettio åren (se tabell 5.1). Resultaten från valundersökningarna visar att fempartipreferensordningar i genomsnitt innehåller en, sjupartirangordningar drygt två och åttapartirangordningar nästan tre delade partiplaceringar. För de två sistnämnda partirangordningarna har antalet delade partiplaceringar varit klart högre än det förväntade antalet delade partiplaceringar enligt slumpen.

I SOM-data förekommer genomgående fler delade partiplaceringar än i materialet från valundersökningarna. Det resultatet är överraskande eftersom SOM-materialet samlats in med postenkäter och valundersökningarna genom besöksintervjuer. Trots att svarspersonerna i postenkätundersökningar har större möjligheter att hitta ”lediga” skalsteg längs sympatiskalan som de tidigare inte använt — och dessutom kan gå tillbaka och ändra sin poängsättning av partierna — väljer de att i större utsträckning ge partier samma sympatipoäng än intervjupersonerna i valundersökningarna.¹⁶ Den iakttagelsen ger ökat stöd för att bruket av delade partiplaceringar är medvetna val från svarspersonernas sida och inte enbart resultat av slumpmässiga variationer.

- 15 Slumpberäkningarna bygger på 50 000 slumpmässigt framtagna partipreferensordningar. I dessa slumpberäkningar har hänsyn tagits till att ogillar-gillarskalans elva skalsteg utnyttjas i olika stor utsträckning: När antalet partier är sju väljs skalsteg -5 (ogillar starkt) med sannolikheten .08, -4 (.04), -3 (.06), -2 (.06), -1 (.06), 0 (.23), +1 (.12), +2 (.12), +3 (.11), +4 (.07) och +5 (gillar starkt) med sannolikheten .05. Väljarna utnyttjar den neutrala nollpunkten flitigast och skalsteg -4 i lägst utsträckning för sina partievalueringar. Sannolikheterna härrör från empiriska analyser av skalstegens utnyttjandegrad och bygger på samtliga partievalueringar i samtliga valundersökningar under perioden 1968-1995.
- 16 SOM-undersökningarna är postenkäter där svarspersonerna kryssar för olika svarsalternativ, medan valundersökningarna är besöksintervjuer där intervjupersonerna blir presenterade olika alternativ på svarskort (se Appendix A).

Kapitel 5

Tabell 5.1 *Genomsnittligt antal delade partiplaceringar i väljarnas femparti-, sjuparti- och åttapartipreferensordningar 1968-1996 (slumpnivå och medeltal).*

antalet partier i preferensordningen	slump- nivå	vu 68	vu 79	vu 82	vu 85	som 86	som 87	vu 88	som 88	som 89	som 90	vu 91	som 91	som 92	som 93	vu 94	som 94	fu 94	eup 95	som 95	som 96
fem partier	1,03	1,2	1,0	1,0	0,9			1,1				1,0				1,0		1,1	1,2		
						1,4	1,3		1,3	1,5	1,6		1,4	1,4	1,4		1,3			1,4	1,6
sju partier	1,98	-	-	2,2	2,1			2,2				2,2				2,2		2,3	2,4		
						2,7	2,6		2,5	2,8	2,9		2,6	2,7	2,7		2,6			2,7	2,9
åtta partier	2,53	-	-	-	-			-				2,7				2,7		2,9	-		
													3,2	3,4	3,4		3,2				

Kommentar: Siffrorna i tabellen är genomsnittligt antal delade partiplaceringar i väljarnas fem-, sju- och åttapartipreferensordningar. Måttet kan variera mellan 0 (inga partier på delad plats) och 4, 6 respektive 7 (alla partier på delad plats).

Förmågan att uppfatta skillnader mellan de politiska partierna har alltså varken ökat eller minskat bland svenska väljare under perioden 1968-1996. Väljarna tycks ha lika lätt att rangordna politiska alternativ efter gillande idag som för trettio år sedan. Det genomsnittliga antalet delade partiplaceringar tycks med andra ord vara en stabil, generell egenskap i de partipreferensordningar som här analyseras — och nivån tycks heller inte fluktuera i takt med mandatperioderna. Och därmed kan vi avskriva *en* möjlig förklaring till varför antalet unika preferensordningar har ökat bland väljarna — ökningen beror i vart fall *inte* på att väljarna i allt större utsträckning har utnyttjat möjligheten att använda delade partiplaceringar. Väljarna har lika många delade partiplaceringar i sina partipreferensordningar idag som för trettio år sedan.

I tidigare litteratur har framförts att väljarna förmår att hålla bättre reda på vilket parti de tycker om i första, andra och tredje hand än partier som de tycker illa om. Tanken är att väljarna har lättare att särskilja partier som de ägnat större uppmärksamhet och som eventuellt kan komma ifråga för partivalet än att skilja mellan partier som aldrig ens övervägts som röstningsalternativ. De empiriska bevis som framförs är bland annat att sympatierna för omtyckta partier uppvisar större svarsstabilitet i panelundersökningar och har därmed större reliabilitet än motsvarande sympatibedömningar för mindre gillade partier (van Schuur & Post 1990).

Analys av valundersökningarnas treårspaneler och metodexperiment visar att svarsstabiliteten när det gäller väljarnas partievalueringar är störst för partier som tilldelas maximala +5 eller minimala -5 på ogillar-gillarskalan. Därefter följer ogillar-gillarskalans mittpunkt (0='varken gillar eller ogillar'). I övrigt uppvisar evalueringar av partier på de negativa skalstegen lägre reliabilitet än evalueringar av partier på de positiva skaltegen. Resultaten ger således ett visst stöd för att

Väljarnas partipreferensordningar

evalueringar av omtyckta partier är något mer stabila och mer tillförlitliga än evalueringar av mindre omtyckta partier.¹⁷

Det betyder att vi kan fästa något större tilltro till delade partiplaceringar som förekommer på ogillar-gillarskalans positiva sida än de som förekommer på sympatiskalans negativa sida. De partievalueringar som ger upphov till delade femte-, sjätte- och sistaplatser i preferensordningarna har något lägre reliabilitet och är oftare resultat av slumpmässigheter.

Även om det genomsnittliga antalet delade partiplaceringar uppvisar hög stabilitet över tid kan väljarnas användande av delade partiplaceringar ändå ha ändrat karaktär under de senaste trettio åren på två sätt: För det första kan *fördelningen* av delade partiplaceringar ha förändrats. Av särskilt intresse är storleken på de två extremgrupperna — det vill säga väljare som placerar samtliga partier på samma skalsteg och väljare med starka preferensordningar som inte använder någon delad partiplacering alls. Om vi skall tro på att bruket av delade partiplaceringar har varit oförändrat bör storleken på dessa båda grupper också vara stabil över tid. Men är det verkligen så?

För det andra kan fördelningen av delade partiplaceringar med olika *valens* ha förskjutits under perioden. De delade partiplaceringarna kan ju exempelvis ha flyttats från den negativa till den positiva delen av ogillar-gillarskalan, eller tvärtom, utan att de genomsnittliga antalet delade partiplaceringar har förändrats. Därför behöver vi undersöka hur stor andel av de delade partiplaceringarna som har förekommit på ogillar-gillarskalans negativa, neutrala och positiva skalsteg.

17 Enligt analyser av valundersökningarnas treårspaneler är preferensstabiliteten för omtyckta partier något större än för mindre omtyckta partier. Ett enkelt sätt att mäta stabilitet — flera har prövats med samma utfall — är att beräkna hur stor andel av väljarnas partievalueringar som är exakt likadana tre år senare. Väljarnas preferenser för partier som tilldelas maximala +5 eller minimala -5 på ogillar-gillarskalan är mest stabila (53 respektive 50 procent), därefter följer preferenser för partier som placeras på ogillar-gillarskalans mittpunkt (34 procent stabila). Preferensstabiliteten för partier som placeras på skalstegen -1, -2, -3 och -4 är något lägre (14, 17, 18 respektive 21 procent) än för partier som placeras på skalstegen +1, +2, +3 och +4 (21, 25, 29 respektive 33 procent). Analyserna bygger på valundersökningarnas paneler 1979-1982, 1982-1985, 1985-1988, 1988-1991 och 1991-1994 och gäller väljarnas evalueringar av de fem gamla partierna v, s, c, fp och m.

Panelstabiliteten i väljarnas partievalueringar har varit oförändrad under perioden 1982-1994. Det genomsnittliga antalet skalstegs förändring av poängsättningen på ogillar-gillarskalan var för panelen 1979-1982 1,5 enheter, 1982-1985 1,6 enheter, 1985-1988 1,5 enheter, 1988-1991 1,6 enheter och 1991-1994 1,6 enheter. Evalueringarna av socialdemokraterna har varit mest stabil (1,4 enheter), tätt följt av centerpartiet, vänsterpartiet och moderaterna (1,5 enheter). Väljarnas evalueringar av folkpartiet uppvisar de största genomsnittliga förändringarna under perioden (1,7 enheter).

Resultaten att svarsstabiliteten är högre för positivt evaluerade partier än för negativt evaluerade partier har bekräftats också i betydligt kortare panelundersökningar. I 1995 års Student-SOM undersökning fick ett studenturval till uppgift att med omkring tio dagars mellanrum poängsätta partierna på ogillar-gillarskalan. Preferensstabiliteten var naturligt nog högre än i valundersökningarnas treårspaneler och uppvisade ett tydligt mönster: andel exakt likalydande partievalueringar i det andra panelsteget var för partier som ursprungligen placerats på skalsteg -5 71 procent, -4 43 procent, -3 31 procent, -2 26 procent, -1 34 procent, 0 58 procent, +1 35 procent, +2 33 procent, +3 50 procent, +4 61 procent, och +5 67 procent.

Kapitel 5

I tabell 5.2 redovisas dessa båda egenskaper — fördelningen av antalet delade partiplaceringar i väljarnas preferensordningar och andelen positiva, neutrala och negativa delade partiplaceringar — för väljarnas sjupartipreferensordningar.

Den mer detaljerade översikten över fördelningen av antalet delade partiplaceringar bekräftar att väljarnas benägenhet att ge partier samma sympatipoäng har varit oförändrad under perioden 1982-1996 (se tabell 5.2). Sjupartipreferensordningar med 2 delade partiplaceringar är vanligast förekommande. Omkring en tredjedel av väljarna har preferensordningar med två delade partiplaceringar.

Andelen preferensordningar som helt saknar delade partiplaceringar har varit låg men stabil, mellan 4 och 7 procent i valundersökningsmaterialet och mellan 2 och 4 procent i SOM-materialet. Detsamma gäller för den andra extremgruppen som placerat alla sju partierna på samma skalsteg på ogillar-gillarskalan — andelen väljare med sex delade partiplaceringar har varit lägre än 5 procent i valundersökningarna och lägre än 10 procent i SOM-undersökningarna.

Merparten av de delade partiplaceringar som förekommer i väljarnas preferensordningar uppstår genom att två partier placeras på sympatiskalans neutrala skalsteg 0. Andelen neutrala delade partiplaceringar har varierat mellan 38 och 50 procent under perioden 1982-1996. Undantagen är i samband med valen 1991 och 1994 (32 respektive 34 procent), då de positiva delade partiplaceringarna istället var dominerande (48 respektive 45 procent).

Positiva delade partiplaceringar har blivit något fler i relation till neutrala och negativa, åtminstone enligt valundersökningsmaterialet. Mellan 1982 och 1985 ökade andelen positiva delade partiplaceringar från 27 till 36 procent. Och mellan valen 1988 och 1991 ökade andelen ytterligare tio procentenheter, till rekordnivån 48 procent. Andelen positiva delade placeringar var fortsatt hög vid valet 1994 (45 procent), men sjönk tillbaka i samband med EU-folkomröstningen 1994 och Europaparlamentsvalet 1995 (38 respektive 32 procent).¹⁸

Resultaten från SOM-undersökningarna visar genomgående övervikt för negativa delade partiplaceringar. Under mellanvalsperioderna förekommer inte de positiva delade partiplaceringarna alls på samma sätt som i samband med riksdagsvalen, vilket har att göra med de cykliska förändringar av väljarnas partievärderingar som beskrivits tidigare.¹⁹

18 SOM-materialet visar ett familjärt cykliskt mönster: De tre högsta noteringarna när det gäller positiva delade partiplaceringar, 27 procent 1988, 28 procent 1991 och 27 procent 1994 har samtliga inträffat under valår. Mellanvalsresultaten visar en något lägre andel positiva delade partiplaceringar. En viktig förklaring är naturligtvis att väljarna vid de tillfällena har uttryckt generellt starkare sympatier för de politiska partierna (jfr kapitel 3).

19 Nivåskillnaderna mellan valundersökningarna (överbikt för positiva delade partiplaceringar) och SOM-undersökningarna (överbikt för negativa delade partiplaceringar) har sannolikt metodologiska orsaker. Det kanske är lättare att vara 'elak' och ge mer negativa värderingar av partierna i postenkätundersökningar som fylls i vid köksbordet (SOM) än i besöksintervjuundersökningar där värderingarna omedelbart registreras av en intervjuare (VU).

Väljarnas partipreferensordningar

Tabell 5.2 *Fördelningen av antalet delade partiplaceringar i väljarnas sjupartipreferensordningar samt andelen positiva, neutrala och negativa delade partiplaceringar 1982-1996 (procent).*

antalet delade partiplaceringar i preferensordningen	vu 82	vu 85	som 86	som 87	vu 88	som 88	som 89	som 90	vu 91	som 91	som 92	som 93	vu 94	som 94	fu 94	eup 95	som 95	som 96
0	6	7	3	2	7	4	4	2	6	3	2	3	6	3	5	4	3	3
1	24	27	17	17	23	18	14	14	25	18	15	15	24	20	22	19	17	14
2	34	36	30	32	33	32	29	29	34	31	30	29	35	31	34	34	30	29
3	22	19	24	26	24	24	27	26	22	24	26	27	23	24	24	26	26	24
4	8	7	16	14	9	13	14	15	9	13	17	16	8	13	8	11	13	14
5	3	2	6	5	2	5	6	6	2	6	4	5	2	5	3	4	6	7
6	3	2	4	4	2	4	6	8	2	5	6	5	2	4	4	2	5	9
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal svarspersoner	2 382	2 428	1 384	1 482	2 373	1 427	1 451	1 415	2 391	1 411	1 688	1 658	2 215	1 525	1 716	1 533	1 604	1 528

delade parti- placeringars valens	vu 82	vu 85	som 86	som 87	vu 88	som 88	som 89	som 90	vu 91	som 91	som 92	som 93	vu 94	som 94	fu 94	eup 95	som 95	som 96
negativ -	28	23	32	29	23	32	30	29	20	32	33	33	21	31	24	26	32	30
neutral	45	41	48	45	39	41	48	48	32	40	44	44	34	42	38	42	42	48
positiv +	27	36	20	26	38	27	22	23	48	28	23	23	45	27	38	32	26	22
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal delade partiplac.	5 303	5 002	3 744	3 858	5 226	3 582	4 005	4 079	5 153	3 693	4 633	4 559	4 809	3 906	3 952	3 713	4 321	4 435

balans positiv-negativ valundersökningarna	-1	+13			+15				+28				+24		+14	+6		
SOM-undersökningarna			-12	-3		-5	-8	-6		-4	-10	-10		-4			-6	-8

Kommentar: Analysen gäller väljarnas sjupartipreferensordningar. Alla partier utom ny demokrati är medtagna för att uppnå full jämförbarhet mellan 1982 och 1996. Delade partiplaceringar är negativa om de förekommer på något av ogillar-gillarskalans fem negativa skalsteg (-1, -2, -3, -4 och -5). På motsvarande sätt kallas delade partiplaceringar positiva som förekommer på sympatiskskalans positiva skalsteg (+1, +2, +3, +4 och +5). Neutrala delade partiplaceringar förekommer på ogillar-gillarskalans mittpunkt (0="varken ogillar eller gillar").

Ökningen av de positiva delade partiplaceringarna i samband med riksdagsvalen visar att väljarna hyser likvarma känslor för fler partier idag än för trettio år sedan. Väljarna använder visserligen lika många delade partiplaceringar idag som tidigare, men använder dem i allt större utsträckning för sina mest omtyckta partier och i allt lägre utsträckning för sina mest ogillade partier. Det förekommer alltmer sällan att väljarna uttrycker ett lika starkt ogillande för två partier och allt oftare att väljarna gillar två partier lika mycket.

Den svaga trenden mot ett växande antal positiva delade partiplaceringar ger indirekt ökat stöd för att medvetna val snarare än måttfel ligger bakom uppkomsten av delade partiplaceringar i väljarnas preferensordningar: Hade delade partiplaceringar uteslutande varit slumpens verk hade fördelningen av negativa, neutrala och positiva partievalueringar sannolikt varit oförändrad över tid. Men delade

Kapitel 5

partiplaceringar förekommer i allt större utsträckning för partier som har givits positiva värderingar, och vi vet att preferensstabiliteten är störst för dessa positiva evalueringar. Delade partiplaceringar av gillade partier bör alltså tillskrivas större reliabilitet än delade partiplaceringar av ogillade partier.

Att antalet för väljarna tänkbara partival har ökat under den senaste trettioårsperioden har troligtvis haft konsekvenser för väljarnas beteende och därmed också för partiernas konkurrensvillkor. Sannolika effekter av en utvidgning av tänkbara röstningsalternativ motsvarar de som svenska valforskare faktiskt har kunnat dokumentera — en större rörlighet bland väljarna och att allt fler väljare väntar in i det längsta på att bestämma sitt partival före de olika valen. Det leder till en mer riskfylld tillvaro för de politiska partierna eftersom valbudskap, uttalanden och framträdanden som inte faller i god jord riskerar att ge mycket stora negativa effekter på partiets opinionsstöd. Samtidigt kan denna situation öka sannolikheten för uppkomsten av 'gyllene tillfällen' att föra fram sitt budskap och vinna ökade sympatier bland väljarna. Sannolikt behöver dagens partier ägna mer resurser åt att utveckla försiktiga och väl genomtänkta partistrategier som har hög beredskap för både sannolika och osannolika händelser under valkampanjerna.

5.4 Väljarnas vanligaste partipreferensordningar

Den analysteknik som jag använder för att konstruera individuella partipreferensordningar tillåter en detaljerad kartläggning av vilka preferensordningar som har förekommit flitigast bland partiernas sympatisörer under de senaste trettio åren. En sådan fördelningsanalys kan användas för att besvara frågor om hur konfliktstrukturen i det svenska partisystemet har sett ut och utvecklats mellan 1968 och 1995. Betyder det växande antalet unika preferensordningar att den traditionella vänster-högerdimensionen har försvagats? Vilka partipreferensordningar har försvunnit och vilka har tillkommit? Och finns några nya mönster i de tillkommande preferensordningarna?

Det stora och växande antalet olika preferensordningar ställer till problem i deskriptiva analyser av vilka preferensordningar som har varit vanligast under mätperioden. Frekvenstabellerna över samtliga kombinationer av sympatier och antipatier tar ett ansevärt antal sidor i anspråk. Jag har därför begränsat analysen till de vanligaste partipreferensordningarna av de fem gamla partierna (v, s, c, fp och m) — en avgränsning som är nödvändig för att man genom tabellanalys skall kunna undersöka vilken slags konfliktstruktur som vid olika tidpunkter har producerat en given uppsättning individuella partipreferensordningar.

I tabell 5.3 redovisas de fempartipreferensordningar som vid åtminstone något mättillfälle har samlat mer än fem procent av de olika partiernas sympatisörer.

Väljarnas partipreferensordningar

Tabell 5.3 De vanligaste fempartipreferensordningarna bland de fem gamla partiernas sympatisörer 1968-1995 (procent).

parti	preferensordning	vu 1968	vu 1979	vu 1982	vu 1985	vu 1988	vu 1991	vu 1994	fu 1994	eup 1995
vänsterpartiets sympatisörer	v - s - c - fp - m	21	31	24	24	33	18	16	22	14
	v - s - fp - c - m	2	13	7	20	6	9	17	19	9
	v - s - c/fp - m	14	14	20	9	2	10	11	12	14
	v - s/c - fp - m	0	5	2	3	5	5	3	3	4
	v - s - c/fp/m	5	5	9	3	0	1	1	1	2
	v - s - c - fp/m	7	1	6	2	8	3	0	4	2
	v/s - c/fp - m	5	4	5	4	3	6	9	4	1
	v/s - fp - c - m	0	1	4	8	5	4	5	4	0
	v/s - c - fp - m	0	3	4	4	4	4	4	5	3
	övriga preferensordningar	46	23	19	23	34	40	34	26	51
	summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	antal intervjupersoner	43	133	82	91	85	77	99	91	139
socialdemokraternas sympatisörer	s - v - fp - c - m	1	10	9	10	5	4	7	6	3
	s - v - c/fp - m	3	8	8	9	6	5	9	7	7
	s - v - c - fp - m	4	7	7	7	10	7	7	7	9
	s - v/c/fp - m	3	4	3	3	3	2	5	4	5
	s - c - fp - m - v	6	1	1	1	1	1	0	0	1
	s - v/fp/c/m	5	4	5	2	3	1	2	3	5
	s - v/c - fp - m	3	1	2	3	5	5	4	3	3
	s - c - v - fp - m	5	1	2	1	4	4	2	1	3
	s - c - fp - v/m	6	2	2	1	2	1	1	1	1
	övriga preferensordningar	64	62	61	63	61	70	63	68	63
	summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	antal intervjupersoner	1 493	1 087	1 164	1 075	1 022	837	956	702	555
centerpartiets sympatisörer	c - m - fp - s - v	3	13	17	9	9	8	5	4	5
	c - fp - m - s - v	15	11	9	15	9	4	4	3	0
	c - fp - s - m - v	7	1	3	3	4	2	1	2	2
	c - s - fp - m - v	5	0	1	3	0	2	4	0	0
	c - fp/m - s - v	7	8	8	5	5	7	7	6	4
	övriga preferensordningar	63	67	62	65	73	77	79	85	89
	summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	antal intervjupersoner	434	411	338	259	240	178	160	130	109
folkpartiets sympatisörer	fp - c - m - s - v	13	11	13	8	6	2	3	2	3
	fp - c/m - s - v	10	11	6	9	7	4	5	4	2
	fp - m - c - s - v	5	11	6	15	13	14	7	6	13
	fp/m - c - s - v	1	3	5	3	3	5	5	6	3
	fp/c - m - s - v	5	2	2	1	1	1	1	1	3
	fp - s - m - c - v	1	0	2	1	3	1	3	0	5
	* fp - m/s - c - v	1	2	2	2	2	2	4	5	0
	* fp - m - s - c - v	1	2	4	4	3	7	4	5	11
	fp - c - m/s - v	8	3	2	4	3	3	1	2	2
	fp - s - c - m - v	1	3	2	2	2	5	3	2	0
	övriga preferensordningar	54	52	56	51	57	56	64	67	58
	summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	antal intervjupersoner	365	253	127	336	263	211	167	126	64
moderaternas sympatisörer	m - fp - c - s - v	19	23	11	28	26	22	19	13	10
	m - c - fp - s - v	11	18	28	6	4	3	9	6	5
	m - c/fp - s - v	21	14	13	8	10	5	6	8	8
	m - c - fp - s/v	3	5	7	3	1	1	4	2	4
	m - c/fp - s/v	2	5	4	3	4	2	2	3	2
	* m - c/s - fp - v	2	2	1	1	3	3	2	5	5
	m/fp - c - s - v	3	1	1	7	5	3	1	2	0
	m - fp - c/s - v	2	2	1	3	6	6	5	6	4
	* m - fp - s - c - v	2	2	0	3	3	7	3	4	3
	m - fp - c - s/v	1	4	3	7	8	7	2	4	1
	övriga preferensordningar	34	24	31	31	30	41	47	47	58
	summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	antal intervjupersoner	257	442	537	448	336	487	414	333	308

Kapitel 5

Kommentar till tabell 5.3: I tabellen redovisas hela mätserier av de fempartirangordningar som vid något tillfälle samlat fler än 5 procent av partiernas sympatisörer. Preferensordningar som *inte* är förenliga med de två traditionella konfliktmodellerna v-s-c-fp-m och v-s-fp-c-m har markerats med en stjärna (*) i tabellen. Av utrymmesskal redovisas inte motsvarande frekvenstabeller från SOM-undersökningarna 1986-1996.

Resultaten visar att de svenska väljarna är överens om de stora penseldragen när det gäller konfliktstrukturen i partisystemet. För det första är endast fyra av de preferensordningar som redovisas i tabell 5.3 icke förenliga med någon av de två klassiska vänster-högerrangordningarna av partierna (v-s-c-fp-m och v-s-fp-c-m). För det andra innehar moderaterna eller vänsterpartiet sistaplatsen — ibland tillsammans med något annat parti — i samtliga preferensordningar. Den stötesten som orsakat störst oenighet bland väljarna har, liksom i tidigare analyser, varit huruvida centerpartiet och folkpartiet skall placeras närmast moderaterna längs vänster-högerdimensionen.

Den vanligaste preferensordningen bland *vänsterpartiets sympatisörer* har varit v-s-c-fp-m. Under perioden 1968-1985 samlade preferensordningen mellan 20 och 30 procent av v-sympatisörerna. Andelen har varit något lägre under 1990-talet, mellan 14 och 22 procent. Vid endast två tillfällen har en annan preferensordning varit lika vanlig eller vanligare: Vid valet 1994 var preferensordningen med centerpartiet och folkpartiet omkastade [v-s-fp-c-m] vanligast (17 procent), och vid Europaparlamentsvalet var en preferensordning med c och fp på delad tredjeplats [v-s-c/fp-m] lika vanlig bland v-sympatisörerna som den traditionella vänster-högerrangordningen v-s-c-fp-m (båda 14 procent).²⁰

Vid valet 1968 samlade ingen preferensordning mer än sex procent av *socialdemokraternas sympatisörer*. Till de mest frekventa hörde dock rangordningar där centerpartiet placerades före vänsterpartiet i rangordningen. Därefter har tre preferensordningar turats om att vara vanligast. Preferensordningen s-v-fp-c-m var vanligast under perioden 1979-1985 (omkring 10 procent). Vid valet 1988 och 1991 samlade rangordningen s-v-c-fp-m störst andel av socialdemokraternas väljare (10 respektive 7 procent). Vid valet 1994 var preferensordningen s-v-c/fp-m den vanligaste (9 procent). I samband med EU-folkomröstningen 1994 var det dött lopp mellan de tre. Vid Europaparlamentsvalet var dock rangordningen s-v-fp-c-m åter vanligast (9 procent).

Gemensamt för de tre vanligaste preferensordningarna bland *centerpartiets sympatisörer* är att socialdemokraterna och vänsterpartiet har placerats på fjärde och femte plats. Oenigheten bland centerpartisympatisörerna har gällt om moderaterna eller folkpartiet som skall placeras på andra plats, eller om de skall dela andraplatsen. En preferensordning med moderaterna näst bäst [c-m-fp-s-v] var vanligast 1979, 1982 och 1991 (13, 17 respektive 8 procent), medan partirangordningen med folkpartiet på andra plats [c-fp-m-s-v] var vanligast 1968, 1985 och 1988

20 Bland vänsterpartiets sympatisörer hittar vi de enda exemplen på preferensordningar där det egna partiet placerats på delad förstaplats tillsammans med ett annat parti. I tre av de preferensordningar som klarar det uppställda femprocentkravet delar vänsterpartiet förstaplatsen med socialdemokraterna. Dessa tre preferensordningar har tillsammans samlat mellan 11 och 14 procent av v-sympatisörerna under perioden 1979-1994.

Väljarnas partipreferensordningar

(15, 15 respektive 9 procent). Den tredje vanliga rangordningen, med fp och m på delad andraplats [c-fp/m-s-v], har vid varje mättillfälle samlat mellan 4 och 8 procent av c-sympatisörerna.

De vanligaste preferensordningarna bland centerpartiets sympatisörer har alla minskat i frekvens under 1990-talet. I samband med Europaparlamentsvalet 1995 var det endast preferensordningen c-m-fp-s-v som klarade det uppställda femprocentsskravet. Och rangordningen c-fp-m-s-v, som samlade mellan 9 och 15 procent av c-sympatisörerna under perioden 1968-1988, var helt utdöd i samband med valet till Europaparlamentet 1995 (0 procent).

Under perioden 1968-1982 placerade *folkpartiets sympatisörer* centerpartiet framför moderaterna i sina preferensordningar — då samlade rangordningen fp-c-m-s-v drygt var tionde fp-sympatisör. Vid valet 1985 blev en rangordning med moderaterna på andra plats den vanligaste bland fp-sympatisörerna (15 procent). Rangordningen fp-m-c-s-v samlade 12 procent 1988 och 14 procent 1991. Märk att den preferensordning som var vanligast under början av mätperioden (fp-c-m-s-v) endast samlade 1 procent av fp-sympatisörerna 1991.

De vanligaste preferensordningarna bland *moderaternas sympatisörer* har samlat åtminstone 20 procent under mätperioden. Avgörande för vilken rangordning som varit vanligast är hur stor andel m-sympatisörer som placerar folkpartiet respektive centerpartiet närmast det egna partiet. Vid valet 1968 var det vanligast bland m-sympatisörerna att placera fp och c på delad plats (m-c/fp-s-v). Den preferensordningen samlade 18 procent av moderaternas väljare. Vid valet 1979 var det i det närmaste dött lopp mellan de tre vanligaste preferensordningarna. Var femte moderatväljare placerade dock fp som närmaste parti (m-fp-c-s-v). I samband med löntagarfondsvalet 1982 var det vanligast att placera c före fp (m-c-fp-s-v) i rangordningen (27 procent av m-väljarna). Under slutet av 1980-talet och i valet 1991 har rangordningen med fp före c dominerat. En av fyra moderata väljare hade fp före c i rangordningen i valen 1985 och 1988. 1991 samlade partirangordningen m-fp-c-s-v 21 procent av m-väljarna.

Andelen partirangordningar som har förts till kategorin *övrigt* är större bland mittenpartiernas sympatisörer än bland flankpartiernas: övrig-kategorin bland vänsterpartiets och moderaternas väljare är mindre (mellan 30 och 40 procent) än bland socialdemokraternas, centerpartiets och folkpartiets väljare (mellan 60 och 80 procent). I samband med folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 och Europaparlamentsvalet 1995 växte övrigt-kategorin bland centerpartiets sympatisörer ytterligare, till 85 respektive 89 procent. Effekten av ökad mångfald i politiska preferenser är som tydligast bland väljare som själva befinner sig nära centrum av den politiska rymden.²¹

21 Den empiriska iakttagelsen att mittensympatisörer har fler unika partipreferensordningar än flankpartiernas sympatisörer motsvarar de teoretiska förväntningarna enligt de avståndsmodeller som här tillämpas (jfr Coombs 1964; Jacoby 1991). Om partiernas rangordning längs en given konfliktdimension är känd, är antalet med konfliktmodellen förenliga preferensordningar fler för väljare som befinner sig nära mitten än för väljare som befinner sig långt ifrån mitten av dimensionen. Om partiernas rangordning längs konfliktdimensionen är v-s-c-fp-m och väljaren ifråga uppfattar sig stå till vänster om vänsterpartiet är endast en enda stark preferensordning (v-s-c-fp-m) förenlig med denna konfliktangordning. För väljare som befinner sig nära

Kapitel 5

Vilka preferensordningar gömmer sig i den stora övrigt-kategorin? Vad är det för märkliga partipreferensordningar som samlar i runda tal hälften av väljarna bakom sig? I tabell 5.4 har jag skilt ut de starka fempartirangordningar — det vill säga preferensordningar utan delade partiplaceringar — som har samlat åtminstone tre procent av intervjupersonerna vid något mättillfälle under perioden 1968-1995. De allra flesta av dessa preferensordningar har förekommit i varje undersökning under perioden och många av dem har blivit något mer frekventa under 1980- och 1990-talen. Samtidigt bör sägas att de preferensordningar som presenteras i tabellen tillsammans inte samlade mer än drygt 5 procent av väljarna i samband med 1994 års val.

En majoritet av de starka partipreferensordningar som presenteras i tabell 5.4 är *inte* förenliga med någon av de två traditionella konfliktmodellerna. Samtidigt bjuder dessa 'udda' preferensordningar inte några stora överraskningar — i de flesta fall behöver endast två partier skifta plats för att preferensordningen åter skall vara förenlig med en vänster-högerrangordning. Med få undantag återfinns antingen vänsterpartiet eller moderaterna sist i partipreferensordningarna, vilket i praktiken innebär att också dessa 'udda' preferensordningarna i stor utsträckning är förenliga med det klassiska konfliktmönstret. Brotten mot de traditionella konfliktmodellerna över det svenska partisystemet bör alltså betraktas som milda.

De två preferensordningar som presenteras för vänsterpartiets sympatisörer delar egenskapen att centerpartiet har placerats på andra plats, vilket orsakar oförenlighet med de traditionella vänster-högermodellerna av det svenska partisystemet. Bland centerpartiets sympatisörer är brotten mot de traditionella konfliktmodellerna att vänsterpartiet placerats näst sist och socialdemokraterna sist i preferensordningen, eller att moderaterna placerats på tredje plats före folkpartiet. Bland moderaternas sympatisörer förekommer två preferensordningar där socialdemokraterna värderats mer positivt än folkpartiet och en preferensordning där vänsterpartiet placerats på fjärde plats före socialdemokraterna.²²

↓

centerpartiet är sex starka preferensordningar förenliga med fempartirangordningen v-s-c-fp-m.

- 22 Det är inte möjligt att utifrån resultaten av den här analysen närmare spekulera om vilka hän synstaganden som har producerat det växande antalet ovanliga partipreferensordningar bland väljarna. Vänsterpartisympatisörer som gillar centerpartiet bättre än socialdemokraterna, centerpartisympatisörer som värderar vänsterpartiet före socialdemokraterna och moderata sympatisörer som uttrycker starkare sympatier för socialdemokraterna än för något av de andra borgerliga partierna är egentligen inte särskilt svårsmälta resultat. V-sympatisörerna ifråga kanske värderade partierna efter miljövänlighet snarare än efter vänster-högerpositioner och därför placerades centerpartiet framför socialdemokraterna i preferensordningen. Och m-sympatisörerna kanske placerar socialdemokraterna högt i rangordningen eftersom de anser att stora och regeringsdugliga partier är de som bäst värnar den politiska stabiliteten i landet.

Väljarnas partipreferensordningar

Tabell 5.4 *Starka fempartipreferensordningar som samlat mer än tre procent av partiernas sympatisörer vid något mättillfälle under perioden 1968-1996.*

vänsterpartiets sympatisörer	socialdemokraternas sympatisörer	centerpartiets sympatisörer	folkpartiets sympatisörer	moderaternas sympatisörer
v-c-s-fp-m v-c-fp-s-m	s-fp-v-c-m s-c-fp-v-m s-fp-c-v-m	c-fp-m-v-s c-m-fp-v-s c-s-m-fp-v	fp-c-s-m-v	m-fp-c-v-s m-s-c-fp-v m-c-s-fp-v

Kommentar: De partipreferensordningar som återges i tabellen har sammanställts efter följande kriterier: För det första måste preferensordningen vara stark, d v s sakna delade partiplaceringar. För det andra måste preferensordningen ha samlat minst tre procent av partiets sympatisörer vid åtminstone något tillfälle. För det tredje skall preferensordningen inte finnas presenterad i tabell 5.3. De partipreferensordningar som är oförenliga med någon av de två traditionella konfliktmodellerna v-s-c-fp-m eller v-s-fp-c-m har markerats med fet stil i tabellen.

Kartläggningen har demonstrerat de svårigheter som är förenade med att studera den underliggande strukturen i en större uppsättning individuella preferensordningar med hjälp av fördelningsanalyser. Vi har visserligen lärt något nytt om hur väljarnas partipreferensordningar ser ut och hur vanliga de är. Strukturfrågorna är dock svårare att ge definitiva svar på med den här analystekniken.

Å ena sidan finns tydliga tecken på *ökad mångfald* och *försvagad konfliktstruktur* i väljarnas partipreferensordningar: Övrigt-kategorin har varit något större under 1990-talet än tidigare och en sjunkande andel fempartipreferensordningar är förenliga med traditionella vänster-högerrangordningar av partierna. Å andra sidan är det svårt att urskilja något regelbundet mönster i de preferensordningar som tillkommit under perioden: ingen av de nya preferensordningarna samlar särskilt stora andelar av väljarna och vi kan därför bara gissa oss till varför de inte är förenliga med traditionella konfliktmönster. Endast ytterligare fördjupade analyser kan besvara frågan huruvida de nya preferensordningarna betyder ökat kaos eller nyordning i svenska väljares partipreferenser.

5.5 Förenliga partipreferensordningar

Ett sätt att undersöka huruvida traditionella konfliktmodeller har blivit mindre och nya konfliktmodeller mer gångbara är att systematiskt undersöka hur stor andel av väljarna som har en preferensordning som är förenlig med olika konfliktmodeller (jfr t ex Särilvik 1976; Holmberg 1981:192-219).

Med hjälp av så kallade *förenlighetsanalyser* kan jag undersöka inte bara om och i vilken utsträckning styrkan i de traditionella konfliktmodellerna har blivit svagare, utan också om nya konfliktmodeller har nått ökad gångbarhet bland väljarna. Ju större andel väljare med preferensordningar som är förenliga med en konfliktmodell desto större antas konfliktmodellens strukturerande kraft på väljarnas partievalueringar vara. I det här avsnittet genomförs förenlighetsanalyser först för

Kapitel 5

partipreferensordningar med fem partier (v-s-c-fp-m) och därefter för partipreferensordningar med sju partier (v-s-c-fp-m-kd-mp).

Strukturen i väljarnas fempartipreferensordningar

Logiken bakom förenlighetsanalyser av det här slaget är hämtad från psykologen Clyde H. Coombs datateori och den dimensionsanalysteknik — utvikiningsanalys (*unfolding analysis*) — som han utvecklade för att analysera strukturen i preferensdata (Coombs 1950, 1964; Jacoby 1991).²³ Enligt utvikningsteorin är endast ett mycket begränsat antal individuella partipreferensordningar (i-skalar) förenliga med varje given konfliktmodell (j-skala). I en endimensionell unfoldinganalys av fem partier kan endast 11 starka preferensordningar samtidigt vara förenliga med en och samma kvantitativ j-skala. Med kvantitativ j-skala avses en konfliktmodell över partisystemet där partiernas inbördes avstånd längs konfliktdimensionen är känd.

Jag har valt att endast utföra förenlighetsanalyser av *kvalitativa* konfliktmodeller över partisystemet istället för *kvantitativa* konfliktmodeller.²⁴ Jag vill nämligen inte göra några antaganden om att de inbördes avstånden mellan partierna längs konfliktdimensionen är givna på förhand. En kvalitativ j-skala saknar metrisk restriktioner eftersom endast partiernas ordinala rangordning längs konfliktdimensionen är given. Då kan maximalt 16 preferensordningar samtidigt vara förenliga med en och samma konfliktmodell.²⁵ I praktiken innebär detta strategiska val att jag bortser från utvikningsteorins grundantagande att alla subjekt (väljare) uppfattar stimuluskonfigurationen (partiernas inbördes positioner längs konfliktdimensionen) på samma sätt. Jag tillåter alltså att väljarna har olika uppfattningar

- 23 Förenlighetsanalys är *inte* detsamma som utvikiningsanalys. Syftet med utvikiningsanalys är att utifrån informationen i en uppsättning preferensordningar ta fram en *bästa* avståndsmodell (partirymd) vari *både* väljare och partier kan positioneras. Ett nödvändigt grundantagande i utvikningsteorin — liksom i Downs spatials modell för partikonkurrens — är att alla väljare uppfattar partirymden på samma sätt (Coombs 1964; Downs 1957; Stokes 1963). Utvikiningsanalyser kommer att genomföras i nästa kapitel — men då är det alltså inte aktuellt att som här pröva många *olika* konfliktmodeller.
- 24 Språkbruket kvantitativa och kvalitativa konfliktmodeller (j-skalar) är hämtad från litteraturen om Clyde Coombs skalningsteknik. Kvalitativa konfliktmodeller syftar helt enkelt på *ordinala* rangordningar av partierna längs konfliktdimensionen där det inte är känt hur stora avstånden är mellan de olika partierna. Hos kvantitativa konfliktmodeller är partiernas inbördes positioner längs dimensionen kända, vilket innebär att konfliktmodellen (stimuluskonfigurationen) har egenskaper motsvarande en *intervallskala*.
- 25 Följande 16 partipreferensordningar är förenliga med varje given *kvalitativ* j-skala (till exempel VSCFpM) om väljarnas kognitioner av avstånden mellan partierna tillåts variera från individ till individ (Observera att endast elva av dem samtidigt kan vara förenliga med varje unik *kvantitativ* j-skala där partiernas inbördes positioner är givna): VSCFpM, SVCfPm, SCVFpM, SCFpVM, SCFpMV, CSVFpM, CSFpVM, CSFpMV, CFpSVM, CFpSMV, CFpMSV, FpCSVM, FpCSMV, FpCMSV, FpMCSV, MFpCSV. En kvalitativ j-skala är en ordinal rangordning av partierna, med en kvantitativ j-skala har även metrisk information om partiernas inbördes avstånd längs j-skalan utvunnits. Se Särllvik (1976), Holmberg (1981), Westholm (1991) eller Oscarsson (1995b) för mer detaljer om praktisk användning av utvikiningsanalys i svensk statsvetenskaplig forskning.

Väljarnas partipreferensordningar

om partiernas inbördes avstånd — men inte om partiernas rangordning — längs konfliktdimensionen.

Analysstrategiskt innebär vägvalet ett stort mått av frikostighet när det gäller att avgöra vilka preferensordningar som är förenliga med olika konfliktmodeller — varje unik partipreferensordning kan samtidigt vara förenlig med flera olika konfliktmodeller. Dessutom har jag valt att hellre fria än fälla när det gäller delade partiplaceringar — preferensordningar som innehåller delade partiplaceringar har bedömts som förenliga så länge de inte bryter mot den aktuella kvalitativa fempartirangordningen. Två eller fler likaplacerade partier betraktas inte som ett brott. Dessa frikostigheter betyder naturligtvis att också varje *slumpmässigt* genererad konfliktmodell är förenlig med en stor andel preferensordningar. Simuleringar visar att det slumpmässiga lägstaresultatet när det gäller andel väljare med förenliga fempartipreferensordningar ligger kring 30 procent.²⁶ Ju mer förenlighetsnivåerna höjer sig över denna 30-procentsnivå desto mer sannolikt att konfliktmodellen verkligen har haft betydelse för att strukturera väljarnas partievalueringar.

I tabell 5.5 analyseras hur stor andel av väljarna som har haft en preferensordning som är förenlig med ett antal kvalitativa fempartimodeller av det svenska partisystemet. Först ställs de två klassiska vänster-högermodellerna av det svenska partisystemet [v-s-c-fp-m och v-s-fp-c-m] mot varandra. De endimensionella konfliktmodellerna som jag därutöver valt att studera är hämtade från en rad tidigare *empiriska* studier av konfliktstrukturen i det svenska partisystemet — resultaten från denna första prövning av dessa modeller bör i det här sammanhanget betraktas som högst preliminära.

Under de senaste trettio åren har en majoritet av de svenska väljarna haft en fempartipreferensordning som är förenlig med någon av de två traditionella vänster-högermodellerna (se tabell 5.5). Andelen har dock minskat under hela perioden. Under 1970-talet sjönk förenlighetsnivån från 89 till 84 procent, låg stabilt omkring 80 under 1980-talet, sjönk från 80 till 68 procent mellan 1988 och 1991 och stabiliserades på en nivå strax över 70 procent under perioden 1991-1994. Hösten 1996 hade rekordlåga 64 procent av väljarna en preferensordning som är förenlig med någon av de klassiska vänster-högermodellerna.

26 Det finns 120 olika teoretiskt tänkbara konfliktmodeller (rangordningar) av fem partier. Systematiska förenlighetsanalyser av samtliga dessa konfliktmodeller och på ett mycket stort empiriskt material (valundersökningarna 1968, 1979-1995) visade att i genomsnitt 30 procent av väljarna hade en preferensordning som var förenlig med de slumpmässigt framtagna konfliktmodellerna.

Kapitel 5

Tabell 5.5 *Andel väljare med en fempartipreferensordning som är förenlig med olika endimensionella konfliktmodeller över det svenska partisystemet 1968—1996 (procent).*

endimensionell	vu	vu	vu	vu	vu	vu	vu	so	so	vu	so	so	so	vu	so	so	so	vu	so	fu	eup	so	so
fempartirangordning	68	70	73	76	79	82	85	86	87	88	88	89	90	91	91	92	93	94	94	94	95	95	96
vänster-högermodeller																							
vh1 [v-s-c-fp-m]	81	78	60	51	56	52	55	68	61	63	69	62	58	50	62	59	57	47	55	49	50	55	55
vh2 [v-s-fp-c-m]	54	34	31	53	63	59	54	58	64	47	49	54	49	40	45	51	57	49	57	47	41	45	41
förenlig med																							
varken vh1 eller vh2	11	8	23	16	16	21	21	16	16	20	17	24	30	32	26	26	23	29	23	30	36	32	36
endast vh1	35	58	46	31	21	19	25	26	20	33	33	22	21	28	29	24	20	22	20	23	23	23	23
endast vh2	8	14	17	33	27	27	24	16	22	16	14	14	12	18	13	15	20	24	22	21	13	13	10
både vh1 och vh2	46	20	14	20	36	33	30	42	42	31	36	40	37	22	32	35	37	25	35	26	28	32	31
summa procent	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
förenlig med vh1 eller vh2	89	92	77	84	84	79	79	84	84	80	83	76	70	68	74	74	77	71	77	70	64	68	64
övriga	vu	vu	vu	vu	vu	vu	vu	so	so	vu	so	so	so	vu	so	so	so	vu	so	fu	eup	so	so
konfliktmodeller	68	70	73	76	79	82	85	86	87	88	88	89	90	91	91	92	93	94	94	94	95	95	96
kärnkraft [m-fp-s-c-v]	55	48	33	31	30	28	30	42	44	41	37	40	38	38	42	42	45	36	36	36	35	37	40
grön [c-v-s-fp-m]	22	15	15	19	36	33	38	41	41	36	41	41	41	31	42	41	42	40	46	40	42	45	43
flykting [fp-s-v-c-m]	22	16	19	18	35	33	34	39	37	36	42	39	40	29	40	42	42	39	47	41	44	47	42
jämställdh [s-fp-v-c-m]	11	1	1	4	14	11	14	20	20	14	18	24	29	14	23	23	26	18	23	19	20	25	30
vit [m-c-s-v-fp]	32	29	32	18	33	36	31	39	34	38	44	39	38	30	40	43	43	38	47	41	45	48	45

Kommentar: För valundersökningarna 1970, 1973 och 1976 har preferensordningarna konstruerats utifrån en serie frågor om väljarnas mest, näst mest, tredje mest och sämst omtyckta parti (se Appendix B). De preferensordningarna innehåller därför inga delade parti placeringar. De alternativa konfliktmodellerna har lånats från tidigare studier om partiernas positioner längs olika åsiktsdimensioner. Längs kärnkraftsdimensionen är partierna rangordnade från mest till minst kärnkraftsvänlig inställning (Holmberg 1981, 1995), längs den gröna dimensionen från mest till minst miljövänlig inställning (Bennulf 1994; Gilljam & Holmberg 1995), längs flyktingdimensionen från mest till minst flyktingvänlig inställning (Gilljam & Holmberg 1995), längs jämställdhetsdimensionen från mest till minst positiv till jämställdhet (Gilljam & Holmberg 1995) och längs den vita dimensionen från mest till minst positiv inställning till ett samhälle med kristna värden (Bennulf, Hagevi och Oscarsson 1995). I tabellen har de nya konfliktmodeller som haft ett förenlighetstal som är större än eller lika med 40 procent markerats genom att siffrorna ramats in.

Resultaten visar en successiv försvagning av vänster-högermodellerna under den senaste trettioårsperioden. Vid valet 1968 hade 81 procent av väljarna en preferensordning som var förenlig med vänster-högermodell 1. Vid det senaste riksdagsvalet 1994 var motsvarande andel endast 47 procent. Mindre än hälften av väljarna hade då rangordnat partierna efter gillande på ett sätt som var förenligt

Väljarnas partipreferensordningar

med den mest traditionella konfliktmodellen av det svenska partisystemet: v-s-c-fp-m. Ryggraden i det svenska partisystemet — vänster-högerrangordningen av partierna — har alltså mjuknat något under de senaste trettio åren.

Dragkampen mellan de båda vänster-högermodellerna om vilken av dem som i störst utsträckning strukturerat väljarnas partievalueringar har pågått under hela perioden. Vid valet 1968 och under 1970-talets första hälft avgick vänster-högermodell 1 med centerpartiet närmast socialdemokraterna [v-s-c-fp-m] med segern. I samband med den borgerliga valsegern vid valet 1976 var det dött lopp mellan de två. Vid valen 1979 och 1982 var istället vänster-högermodell 2 med folkpartiet närmast socialdemokraterna [v-s-fp-c-m] mest gångbar. Vänster-högermodell 1 återtog initiativet i samband med miljövalet 1988 och dominerade sedan klart under perioden 1988-1992. Först hösten 1993, i slutet av den borgerliga regeringsperioden 1991-1994, seglade konfliktmodellerna upp jämsides. Under perioden efter Europaparlamentsvalet 1995 har vänster-högermodell 1 åter varit starkare i förhållande till vänster-högermodell 2.²⁷

Vänster-högermodellerna är — trots stadigt sjunkande aktier — ännu inte hotade av sina utmanare. De nya konfliktdimensionerna har enligt förenlighetsanalyserna inte vid något tillfälle uppvisat större strukturerande kraft på väljarnas partievalueringar än den bästa av vänster-högermodellerna. Efter Europaparlamentsvalet 1995 har de gröna och vita konfliktmodellerna samt flyktingmodellerna dock uppvisat större förenlighetstal än vänster-högermodell 2.

Utvecklingen över tid är alltså tydlig. Under slutet av 1980-talet och under 1990-talet har väljarnas fempartipreferensordningar uppvisat allt högre grad av förenlighet med *alla* nya konfliktmodeller. Undantaget är kärnkraftsrangordningen av partierna som var mest gångbar i samband med valen 1968 och 1970, det vill säga vid en tidpunkt då det inte fanns någon kärnkraftsdebatt i Sverige. Det är dock inte möjligt att kora någon huvudutmanare till vänster-högerdimensionen bland de nya konfliktmodellerna — endast *en* klar förlorare i jämförbarhetsdimensionen. Under perioden 1988-1996 har tre av de nya konfliktmodellerna — den

27 Vänster-högermodellernas varierande strukturerande inverkan sammanfaller i stor utsträckning med hur relationerna mellan socialdemokraterna och de två mittenpartierna har varit under mätperioden. Utgångsläget vid valet 1968 var goda relationer mellan socialdemokraterna och centerpartiet — det rådde i det närmaste konsensus bland väljarna om hur konfliktstrukturen i partisystemet då såg ut — hela 81 procent av väljarna hade en preferensordning som var förenlig med vänster-högermodell 1. Under 1970-talet blev c socialdemokraternas huvudfiende i svensk politik, vilket förklarar frammarschen för den alternativa konfliktmodellen med folkpartiet närmare s än c. När socialdemokraterna återtog regeringsmakten 1982 var vh-modell 2 fortfarande mest gångbar. Men efter folkpartiets stora framgångar i 1985 års val uppfattade väljarna åter ett större avstånd mellan s och fp än mellan s och c. Centerpartiets positionstagande som det mest miljövänliga borgerliga partiet bekräftade den större giltigheten hos vänster-högermodell 1 under slutet av 1980-talet. Under en kortare period under åren 1993 och 1994 har vh-modell 2 med fp närmare s än c vunnit terräng, vilket sammanfaller med tillfälligt bättre relationer mellan s och fp samt folkpartiledarens inbjudan till socialdemokraterna om koalitionsamtal efter 1994 års val. Socialdemokraternas samarbete med centerpartiet om den ekonomiska politiken som inleddes under våren 1995 tycks ha inneburit att centerpartiet återtagit positionen som socialdemokraternas närmaste borgerliga parti — i samband med den sista mätningen från hösten 1996 hade 55 procent av väljarna en preferensordning som var förenlig med vänster-högermodell 1.

Kapitel 5

gröna, den vita och flyktingmodellen — uppvisat förenlighetstal på en stabilt hög nivå omkring 40 procent.

Resultatet att väljarnas partipreferensordningar uppvisar allt större grad av förenlighet med olika konfliktmodeller betyder inte nödvändigtvis att väljarna gradvis har börjat tillämpa andra måttstockar än vänster-högerposition när de evaluerar partierna. Huvudorsaken är att utvecklingen över tid för de bästa utmanarmodellerna är mycket likartad. Trots att modellerna är rätt olika varandra har de inte nått höga förenlighetstal på bekostnad av varandra — tillväxten av de nya konfliktdimensionerna har istället ägt rum *samtidigt* och *parallellt*. Därför finns skäl att tvivla på att dessa nya konfliktdimensioner verkligen har spelat en större roll i svensk politik under 1990-talet. Kanske är de ökande förenlighetstalen endast uttryck för växande kaos i väljarnas partipreferensordningar som hänger samman med en försvagad vänster-högerstruktur, depolariserad partirymd och ökad individualisering bland väljarna?

En annan källa till tvivel är den låga externa validiteten i resultaten för de nya konfliktdimensionerna. Förväntningarna att olika konfliktmodeller skulle stå särskilt starka vid vissa tidpunkter infrias inte. Miljödimensionen stod *inte* som starkast i samband med miljövalet 1988, flyktingdimensionen och den vita dimensionen var *inte* som starkast i samband med valet 1991. Kärnkraftsdimensionen hade inte sin starkaste period under senare delen av 1970-talet.

Sjupartipreferensordningar

De nyare partiernas valframgångar sägs ibland vara de främsta bevisen för att nya åsiktsdimensioner har fått ökad betydelse i svensk politik på bekostnad av den traditionella vänster-högerdimensionen. I en undersökning av hur dessa nya konfliktdimensioner kan ha orsakat en omstrukturering av väljarnas partievalueringar är det naturligt att också inbegripa väljarnas evalueringar av dessa nya partier, och då i första hand miljöpartiet och kristdemokraterna. Därför genomförs ännu en systematisk förenlighetsanalys — men den här gången av väljarnas sjupartipreferensordningar.

I tabell 5.6 besvaras frågeställningen hur stor andel av väljarna som har haft en sjupartipreferensordning som varit förenlig med olika endimensionella sjupartimodeller under perioden 1982-1996. I likhet med den föregående analysen har ett stort antal konfliktmodeller lånats från tidigare spatiala analyser av partiernas positioner längs olika åsiktsdimensioner.²⁸

Med så frikostiga kriterier för förenliga partipreferensordningar som här tillämpas samlar slumpmässigt framtagna konfliktmodeller med sju partier i genomsnitt 22 procent av väljarnas preferensordningar, enligt de simuleringar som jag har utfört (se tabell 5.6).²⁹ Enligt min bedömning är det alltså endast de konfliktmo-

28 För varje given *kvalitativ* sjupartirangordning av partierna längs en tänkt endimensionell politisk konfliktdimension finns 64 förenliga partipreferensordningar. För varje *kvantitativ* j-skala kan endast 21 preferensordningar samtidigt vara förenliga.

29 Det finns 5 040 olika teoretiskt tänkbara konfliktmodeller (rangordningar) av sju partier. Av dessa konfliktmodeller valdes 200 ut slumpmässigt, varpå förenligheten med väljarnas sjupartipreferensordningar under perioden 1982-1995 (n=15 746) prövades för en konfliktmodell i

Väljarnas partipreferensordningar

deller som uppvisar förenlighetstal betryggande högre än denna genomsnittliga slumpnivå (30 procent) som överhuvudtaget kan ha haft potential att strukturera väljarnas partievalueringar. Därmed kan vi omedelbart diskvalificera flera av de konfliktmodeller som prövats i tabell 5.5.³⁰

I likhet med tidigare analyser har de olika vänster-högermodellerna varit mest gångbara under de senaste trettio år. Närmare bestämt har fyra vänster-höger-rangordningar turats om att vara mest förenliga med uppsättningen av individuella preferensordningar. Vänster-högermodellen där kristdemokraterna och miljöpartiet placerats mittemellan de två blocken [v-s-mp-kd-c-fp-m] nådde sin största framgång i samband med 1982 års val, men har därefter inte kunnat mäta sig med de tre andra framgångsrika konfliktmodellerna.

Sett över hela perioden har en vänster-högermodell där kristdemokraterna placerats mellan folkpartiet och moderaterna haft störst framgångar. Vid drygt hälften av mätillfällena (10 av 18) har rangordningen v-s-mp-c-fp-kd-m varit den mest gångbara vänster-högermodellen. De största förenlighetstalen begränsar sig till en period under slutet av 1980-talet och perioden efter folkomröstningen om EU-medlemskap 1994.

Tabell 5.6 *Andel väljare med en sjupartipreferensordning som är förenlig med olika endimensionella konfliktmodeller över det svenska partisystemet 1982-1996 (procent).*

förenlig med endimensionell sjupartirangordning	vu 82	vu 85	som 86	som 87	vu 88	som 88	som 89	som 90	vu 91	som 91	som 92	som 93	vu 94	som 94	fu 94	eup 95	som 95	som 96
vänster-högermodeller:																		
[v-s-mp-kd-c-fp-m]	35	26	33	30	24	35	31	35	22	34	33	33	21	28	23	25	31	35
[v-s-mp-kd-fp-c-m]	32	27	32	29	21	29	31	36	24	33	31	30	18	27	21	22	29	35
[v-s-mp-c-kd-fp-m]	26	20	28	26	22	34	30	32	25	39	35	32	25	32	27	32	35	40
[v-s-mp-c-fp-kd-m] ^a	36	35	50	45	32	42	43	40	26	40	40	38	31	43	36	38	42	43
[v-s-mp-fp-c-kd-m] ^a	33	40	50	51	31	38	41	38	23	35	36	40	33	42	33	30	36	37
[v-s-mp-fp-kd-c-m]	22	24	28	29	19	25	29	31	23	33	29	29	22	29	23	23	28	34
[v-mp-s-c-fp-kd-m]	28	27	40	34	35	37	41	39	30	38	41	40	33	40	37	37	41	40
[v-mp-s-kd-c-fp-m]	21	15	24	21	25	28	27	29	26	29	31	30	23	27	26	29	28	31

↓

taget. De 200 förenlighetsanalyserna visade att i genomsnitt 22 procent av väljarna hade en preferensordning som var förenlig med de slumpmässigt framtagna konfliktmodellerna. De 200 förenlighetsanalyserna utfördes därefter på en slumpmässigt framtagna uppsättning om 50 000 partipreferensordningar. Resultaten från de analyserna visade en genomsnittlig förenlighetsnivå mycket nära den som härletts ur det empiriska materialet (24 procent).

³⁰ Den 'betryggande' nivån på 30 procent är godtyckligt vald för att underlätta tolkningen av förenlighetsanalyserna och för att inte begå misstaget att tillskriva en nonsensrangordning oförtjänt betydelse när det gäller att strukturera väljarnas partievalueringar.

Kapitel 5

Tabell 5.6 (forts.) *Andel väljare med en sjupartipreferensordning som är förenlig med olika endimensionella konfliktmodeller över det svenska partisystemet 1982-1996 (procent).*

förenlig med endimensionell sjupartirangordning	vu 82	vu 85	som 86	som 87	vu 88	som 88	som 89	som 90	vu 91	som 91	som 92	som 93	vu 94	som 94	fu 94	eup 95	som 95	som 96
<u>kärnkraft-/miljö-/EU-modeller:</u>																		
[mp-v-c-kd-fp-s-m] ^a	14	13	20	21	17	21	26	30	23	29	25	27	19	22	20	20	25	30
[mp-v-c-kd-s-fp-m] ^b	15	13	22	23	18	21	22	23	19	25	25	27	17	20	18	20	22	27
[v-mp-c-kd-fp-s-m]	23	20	23	24	19	25	32	34	33	37	32	32	24	28	24	25	29	35
[v-mp-c-kd-s-fp-m]	16	13	19	18	15	18	22	23	20	24	25	25	17	20	17	19	21	27
[c-mp-v-s-kd-fp-m] ^c	24	15	22	17	23	27	24	29	23	31	26	24	15	21	18	26	29	31
[c-v-mp-s-kd-fp-m]	24	18	28	25	26	33	28	28	26	34	33	32	23	29	25	32	34	36
[v-c-mp-kd-s-fp-m]	21	15	22	20	14	18	20	22	16	23	25	25	15	19	14	17	21	27
[mp-c-v-kd-s-fp-m] ^a	12	10	16	16	12	16	17	20	13	19	19	19	11	16	11	16	18	23
[mp-c-v-kd-fp-s-m]	8	8	15	13	9	12	18	22	11	18	16	17	11	14	11	15	17	24
[mp-c-kd-v-s-fp-m] ^d	20	18	23	22	19	23	23	26	16	24	25	24	17	24	19	23	24	27
<u>jämställdhetsmodeller</u>																		
[s-fp-v-mp-c-kd-m] ^a	16	13	19	18	15	18	22	23	20	24	25	25	17	20	17	19	21	30
[s-v-fp-mp-c-kd-m]	14	15	22	20	12	17	23	29	13	22	22	23	16	22	15	18	23	30
<u>flyktingmodeller</u>																		
[fp-s-kd-v-mp-c-m] ^a	9	7	15	12	9	13	16	20	9	15	16	15	8	13	10	15	17	24
[fp-kd-s-v-mp-c-m]	23	23	32	26	21	27	29	28	18	29	30	30	27	34	29	36	37	37
<u>främlingsfientlighetsmodeller</u>																		
[mp-v-fp-kd-s-c-m] ^f	17	10	18	16	15	17	20	21	17	22	22	23	14	18	17	19	21	27
[mp-v-kd-fp-s-c-m]	19	18	25	25	22	21	26	25	21	23	25	28	21	22	22	21	22	27
<u>vita modeller</u>																		
[kd-c-m-fp-mp-s-v] ^{e,g}	24	29	38	35	22	28	33	39	22	33	26	29	18	28	19	19	26	32
[kd-c-m-fp-s-mp-v]	22	23	33	31	26	27	32	35	27	33	30	31	23	28	26	23	29	30
[kd-c-fp-m-mp-s-v]	22	26	37	31	21	27	30	37	22	30	26	27	17	24	19	21	27	33
[kd-c-fp-m-s-mp-v]	20	21	30	25	24	25	29	33	26	30	30		28	23	26	24	28	31

Kommentar: Vid varje mätillfälle har den mest framgångsrika konfliktmodellen inom varje kategori markerats genom att siffrorna ramats in, förutsatt att andelen förenliga partipreferensordningar överstiger en nivå som är betryggande högre än slumpnivån på 22 procent — i analysen har denna nivå satts till 30 procent. Bokstäverna i anslutning till varje konfliktmodell avslöjar varifrån inspiration till analysen har inhämtats: a) Gilljam & Holmberg (1995), se även bokens inledningskapitlet, b) Oscarsson (1996a): *EU-dimensionen* som handlar om inställningen till svenskt EU-medlemskap, c) Holmberg (1995:41): *kärnkraftsdimensionen*, d) Bennulf (1990, 1994): *den gröna tillväxt-ekologi-dimensionen*, e) Bennulf, Hagevi & Oscarsson (1995): *den kristna värde-dimensionen*, f) Gilljam & Holmberg (1993:157): *den xenofobisk-kosmopolitiska åsiktsdimensionen* som inbegriper åsikter om u-hjälp, flyktingar och invandrare, g) Gilljam & Holmberg (1993:149): *den vita dimensionen* som består av åsikter om pornografi, abort, alkoholpriser och ett samhälle med kristna värden. Konfliktmodeller som saknar bokstavsmarkeringar är näraliggande varianter av de närmast föregående. I dessa alternativa partirangordningar byter i allmänhet två intilliggande partier plats med varandra medan den övriga rangordningen lämnas intakt. Grunden för variationer av det slaget är att de två partierna har befunnit sig så nära varandra längs den aktuella konflikt-dimensionen att de inte har kunnat särskiljas med hjälp av signifikanttestning.

Vänster-högerdimensionen försvagades under hela 1980-talet, var som svagast vid 1991 års val men har återhämtat sig något därefter. Förenlighetstalet för den mest framgångsrika vänster-högerrangordningen sett över hela perioden [v-s-mp-c-fp-

kd-m] sjönk från 36 procent 1982 till rekordlåga 26 procent 1991, men ökade sedan igen i samband med 1994 års val (31 procent) och ytterligare något i samband med folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 och Europaparlamentsvalet 1995 (36 respektive 38 procent). Till skillnad från tidigare analyser visar resultaten att vänster-högerdimensionen återvunnit något av sin strukturerande kraft efter 1991 års val.

Ingen av de nyare konkurrerande konfliktdimensionerna kommer riktigt nära de förenlighetsnivåer som några av de bästa vänster-högermodellerna. De två mest framgångsrika konfliktmodellerna i kategorin kärnkraft-, miljö- och EU-medlemskapsmodeller, [v-mp-c-kd-fp-s-m] och [c-v-mp-s-kd-fp-m], har haft sina största framgångar under perioden 1988-1993 och 1995-1996.

De svagt ökande förenlighetstalen för *alla* nya åsiktsdimensioner under 1990-talet — 15 av 20 sjupartimodeller noterar eller tangerar sina högsta förenlighetstal 1996 — är säkerligen en effekt av en generellt ökande mångfald av politiska preferenser, en utveckling som innebär att *alla* konfliktmodeller, även de som slumpen producerar, blir i ökande utsträckning förenliga med väljarnas partipreferensordningar.

5.6 Evaluativa och kognitiva partipreferensordningar

Vänster-högerrangordningarna av partierna har uppvisat klart störst överensstämmelse med väljarnas partipreferensordningar under de senaste trettio åren. Men även om förenlighetsgraden tydligt har minskat under 1980- och 1990-talen är vänster-högerdimensionen fortfarande den endimensionella konfliktmodell som i störst utsträckning strukturerar väljarnas partievalueringar.

De varianter av sjupartirangordningar längs vänster-högerdimensionen som hittills har prövats är alla hämtade från tidigare empirisk forskning och bygger på analyser av väljarnas *genomsnittliga* uppfattningar av partiernas positioner längs dimensionen vid en given tidpunkt. Även om genomsnittsrangordningar ofta sammanfattar partiernas rangordning längs konfliktdimensionen på ett bra sätt finns ändå stort utrymme för individuella avvikelser.³¹ Vi vet till exempel från tidigare studier att andelen väljare som placerar partierna i enlighet med en gemensam 'genomsnittlig' vänster-högermodell har minskat under 1980-talet (Bennulf 1994:239), vilket betyder att de individuella variationerna i vänster-högerplacering av partierna har ökat.³²

31 Ett stort antal tidigare studier har tydligt visat att väljarnas kognitioner av partipositioner längs vänster-högerdimensionen är variabel snarare än konstant — alla väljare uppfattar inte partiernas positioner på samma sätt (se t ex Gilljam & Holmberg 1993:40). I synnerhet råder ofta stora variationer mellan väljargrupper med olika partipreferens och med olika kunskaper om och intresse för politik (Jacoby 1986; Granberg & Holmberg 1988; van der Brug 1996).

32 Martin Bennulf har analyserat hur stor andel av väljarna som har partiplacementer längs vänster-högerekalan som är förenliga med en teoretisk kravmodell av svenska väljares vänster-högerekarta (Bennulf 1994:236-243). I Bennulfs analys ställdes följande krav på väljarnas kognitioner av partiernas positioner längs vänster-högerdimensionen: "...vänsterpartiet skall återfinnas längst till vänster och därefter, som närmaste granne, skall socialdemokraterna återfinnas.../... miljöpartiet

Kapitel 5

Det finns därför anledning att undersöka hur väl väljarnas partipreferensordningar stämmer överens med deras egna *individuella* uppfattningar av partiernas positioner längs vänster-högerdimensionen. Om väljarnas individuella partipreferensordningar inte stämmer så väl med gemensamma konfliktmodeller kanske de stämmer bättre överens med hur de själva uppfattar partiernas inbördes vänster-högerpositioner. Frågan är alltså i vad mån varje enskild väljares partipreferensordning är förenlig med deras egen vänster-högermodell av partisystemet?

För att besvara frågan behöver vi åstadkomma en jämförelse av individuella väljares evaluativa och kognitiva partipreferensordningar. *Evaluativa partipreferensordningar* är de som vi hittills ägnat oss åt — de bygger på väljarnas poängsättning av partierna längs ogillar-gillarskalan. Med *kognitiva partipreferensordningar* avses här rangordningar av partierna som kan upprättas med hjälp av data om väljarnas självplaceringar och partiplaceringar längs den traditionella vänster-högerdimensionen. Jämförbara kognitionsdata av det slaget har insamlats vid samtliga valundersökningar under perioden 1979-1994, och i samband med EU-folkomröstningen 1994 och Europaparlamentsvalet 1995.

Konstruktionen av kognitiva partipreferensordningar tar sin utgångspunkt i den position i partirymden längs vänster-högerskalan där väljarna själva uppfattar att de befinner sig. Det parti som står väljaren närmast längs skalan bör väljaren tycka bäst om, det näst närmaste partiet bör väljaren tycka näst bäst om, och så vidare.³³

En jämförelse av rangordnade evaluativa avstånd (graden av sympati) och rangordnade kognitiva avstånd (vänster-högerposition) till de olika partierna är i första hand att betrakta som ett styrkeprov för vänster-högerdimensionen. Men jämförelsen är också ett bra test av hur väl den downsianska närhetsröstningsteorin fungerar för varje enskild väljare. Enligt närhetsteorin förväntas det parti som befinner sig närmast väljarens egen position längs vänster-högerdimensionen vara det parti som väljaren gillar bäst (Downs 1957; Enelow & Hinich 1984). På motsvarande sätt skall det parti som befinner sig näst närmast längs dimensionen vara det näst mest omtyckta partiet, och så vidare.

Under 1990-talet har den downsianska närhetsröstningsmodellen utsatts för upprepade hårda prov, i synnerhet av forskartrion George Rabinowitz, Stuart Elaine Macdonald och Ola Listhaug, som i en serie arbeten har lanserat en konkurrent till den traditionella downsianska närhetsröstningsteorin — *den direktionala*

↓

måste placeras mellan vänsterpartiet och moderaterna.../...kds skall placeras bland "mittenpartierna" (c, fp, kds) men det skall finnas till vänster om moderaterna och till höger om socialdemokraterna." Resultatet av analysen var att andelen väljare som har denna gemensamma kognitiva kartbild av dessa sju partiers positioner längs vänster-högerskalan sjönk under hela 1980-talet, från 74 procent 1982 till 57 procent 1991. Observera att ny demokrati fanns med i analysen för 1991 och tilläts placeras varsohelst till höger om vänsterpartiet längs vänster-högerdimensionen.

- 33 Proceduren att härleda partievalueringar från kognitiva mått (dvs besvara frågor om evalueringar med hjälp av kognitionsmått) hör hemma i ruta C i den fyrfältare som presenterades i figur 1.1. Grunden för att konstruera partipreferensordningar från väljarnas kognitioner av partiernas positioner vilar på ett slags 'omvänt' resonemang om närhetsröstning: eftersom väljaren uppfattar att parti X befinner sig närmast hennes egen position längs konfliktdimensionen borde partiet X, om avståndsmodellen är giltig, vara hennes mest omtyckta parti.

Väljarnas partipreferensordningar

åsiktsröstningsteorin.³⁴ I trions ursprungliga analyser sattes närhetsröstningsteorin på prov genom att för ett parti i taget genomföra en regressionsanalys där väljarnas evalueringar var beroende variabel och avståndet mellan väljarens egen och partiets genomsnittliga position längs en given åsiktsdimensionen var oberoende variabel.

Min analysmodell är annorlunda. Den skiljer sig från de ovan refererade på två centrala punkter. För det första provas Downs närhetsmodell samtidigt för *alla partier* och för *en individ i taget*. För det andra bortser vi från ett centralt antagande i Downs närhetsmodell, nämligen att alla väljare antas uppfatta partiernas positioner längs vänster-högerskalan på samma sätt. Jag utnyttjar således data om individuella kognitioner av partiernas positioner längs vänster-högerskalan.³⁵

34 Den direktonala teorin om åsiktsröstning lanserades i slutet av 1980-talet av de amerikanska statsvetarna George Rabinowitz och Stuart Elaine Macdonald (Rabinowitz & Macdonald 1989). Grunddragen i teorin går att spåra tillbaka till George Rabinowitz tidigare arbeten (Rabinowitz 1978). I den direktonala åsiktsröstningsteorin har tron på väljarnas förmåga att korrekt uppfatta partiernas budskap och väljarnas möjligheter att fatta rationella val tonats ned betydligt i jämförelse med Anthony Downs närhetsmodell. Väljarna antas inte vara kapabla att uppfatta några nyanser i partiernas positioner längs olika åsiktsdimensioner — endast på vilken sida om åsiktsdimensionens mittpunkt partiet befinner sig. Vad som istället är avgörande för hur starka sympatier en väljare känner för ett parti är på vilken sida om åsiktsdimensionens mittpunkt partiet befinner sig — "Are you on my side?" — och hur intensivt engagerat partiet är i frågan — "Can I trust you to be responsible" (Macdonald, Listhaug & Rabinowitz 1991:1126). Partier som befinner sig på "fel" sida om mittpunkten i förhållande till väljarens position straffas, även om avståndet till väljaren är ganska kort. Partiet bestraffas också om det uppfattas befinna sig nära mittpunkten på åsiktsdimensionen; att profilera sig genom att inta positioner längre ut på olika åsiktsdimensioner ger extra sympatipoäng åt ett parti. Det är alltså inte alltid det *närmaste* partiet längs dimensionen som väljaren antas tycka bäst om, utan det parti som har det mest intensiva engagemanget i frågan och som befinner sig på samma sida om mittpunkten som väljaren. Vinnarna i den direktonala modellen är partier som profilerar sig och som uppfattas befinna sig nära ändpunkterna längs strategiskt viktiga och medialt uppmärksammade åsiktsdimensioner. Förlorarna är mittenpartier som förordar modererade ståndpunkter och som av väljarna uppfattas stå neutrala längs åsiktsdimensionerna. Enligt den direktonala teorin strävar partierna efter att vara som påfåglar inför väljarna — partiet som visar den mest färggranna och iögonenfallande fjäderdräkten vinner. För partierna handlar det i första hand om att få upp rätt sakfrågor — de där de själva har en stark profil — på den politiska dagordningen. Partikonkurrensen förändrar karaktär från ett positionsspel till en kamp om vilka åsiktsdimensioner som exploateras.

Tillsammans med den norske statsvetaren Ola Listhaug har Rabinowitz och Macdonald genomfört tester av den direktonala teorin i bl a Norge, USA och Storbritannien. Med hjälp av regressionsanalyser har de velat visa att den direktonala teorin bättre förklarar väljares partievalueringar än den traditionella närhetsteorin (Rabinowitz, Listhaug & Macdonald 1990; Macdonald, Listhaug & Rabinowitz 1991). Deras slutsatser har emellertid inte undgått kritik och därför blivit föremål för en mycket omfattande inomvetenskaplig debatt (se bl a Merrill 1993, 1994, 1995; Iversen 1994; Gilljam 1997; Granberg & Gilljam 1997; Westholm 1997; Pierce 1997; Krämer & Rattinger 1997).

35 Detta grundantagande i Downs närhetsmodell — att alla väljare uppfattar partiernas positioner i partirymden på samma sätt (Downs 1957:115-117) — ifrågasattes teoretiskt av Donald E. Stokes redan i början på 1960-talet (1963) och attackerades sedan med empiriska resultat av Philip Converse (1966b). I takt med att statsvetare och socialpsykologer nått ökad kunskap om hur och varför väljarnas perceptioner av partipositioner är olika för olika väljare har många forskare funnit det gott att införliva denna variabel i sina modeller.

Kapitel 5

Om vår något modifierade närhetsröstningsmodell har någon som helst empirisk relevans förväntar vi oss att sambandet mellan väljarnas evaluativa och kognitiva preferensordningar är mycket starkt. Hur styrkan i detta samband förändras över tid kan användas som ytterligare bevisföring när det gäller huruvida vänster-högerdimensionens strukturerande kraft på väljarnas partievalueringar har minskat över tid.

I tabell 5.7 redovisas de genomsnittliga korrelationerna mellan väljarnas evaluativa och kognitiva fem- och sjupartipreferensordningar för perioden 1979-1995.

Som förväntat uppvisar en stor majoritet av väljarna en starkt positiv korrelation mellan evaluativa och kognitiva partipreferensordningar (se tabell 5.7). Sambandets genomsnittliga styrka, mellan .53 och .74, är ett gott betyg för närhetsröstningsmodellen och ett styrkebesked när det gäller vänster-högerdimensionens relevans. Endast 9 procent av väljarna uppvisar negativ korrelation ($r < .00$) och går *emot* det teoretiskt förväntade resultatet. De genomsnittliga korrelationerna har genomgående varit något högre för femparti- än för sjupartirangordningarna ($r = .67$ respektive $r = .60$). Den skillnaden har varit lika stor under hela undersökningsperioden.

Det empiriska stödet för närhetsmodellen — som i min test bygger på vänster-högerdimensionen — har dock minskat successivt under perioden 1979-1995. Samvariationen mellan evalueringar och kognitioner har minskat på motsvarande sätt för väljarnas fempartirangordningar (från .74 1979 till .57 1995) och sjupartirangordningar (från .64 1982 till .53 1995).

↓

Den direktonala åsiktsröstningsteorins fäder har utstått mycket kritik för sin närmast bokstavstroende downsianism. Helt i enlighet med Downs formella teori — men också i strid mot nästan trettio års empirisk forskning om politisk perception — väljer författartrion att använda partiernas positioner som konstanter i modellerna (genomsnittliga partiplaceringar) istället för att använda dem som variabler (individuella partiplaceringar). Diskussionen mellan skeptiker till och förespråkare för den direktonala åsiktsröstningsteorin har till stor del handlat om just denna skillnad.

Väljarnas partipreferensordningar

Tabell 5.7 *Samvariationen mellan väljarnas individuella evaluativa och kognitiva partipreferensordningar 1979-1995 (genomsnittlig Pearsons r).*

antal partier som rangordnas	vu 1979	vu 1982	vu 1985	vu 1988	vu 1991	vu 1994	fu 1994	eup 1995	totalt 1979-1995
5 partier (v, s, c, fp och m)	.74	.70	.72	.70	.64	.66	.64	.57	.67
7 partier (+ kd och mp)	-	.64	.63	.60	.58	.60	.59	.53	.60

Kommentar: Siffrorna i tabellen är genomsnittliga produktmomentkorrelationskoefficienter (Pearsons r). Samvariationen mellan väljarnas individuella partievalueringar (poängsättning av partierna längs ogillar-gillarskalan) och kognitiva avstånd till partierna (avståndet mellan egen och partiernas position längs en elvgradig vänster-högerskala) har beräknats för varje individ ($n=5/n=7$) och där-
efter har ett genomsnitt dragits för samtliga väljare. Med tanke på det stora antalet delade partiplace-
ringar i såväl evaluativa som kognitiva preferensordningar är min bedömning att Spearmans rang-
korrelationskoefficient — som ju är det brukliga sambandsmättet för rangordningsdata — inte kan
producera tillförlitliga resultat med så få observationer ($n=5/n=7$) som det handlar om i de här ana-
lyserna.

Korrelationsanalyserna visar att det generellt sett råder god överensstämmelse mellan väljarnas evaluativa och kognitiva partipreferensordningar. Men de avslöjar inte hur god överensstämmelsen är för varje individ. Ett sätt att jämföra evaluativa och kognitiva partipreferensordningar är att utföra förenlighetsanalyser av det slag som genomförts tidigare i kapitlet. Men här är alltså inte färdiga konfliktmodeller jämförelsepunkt, utan kognitiva preferensordningar som bygger på data om väljarnas partiplaceringar längs vänster-högerskalan.

I tabell 5.8 redovisas andelen väljare som har haft en partipreferensordning som är helt och hållet förenlig med egna kognitioner av partipositioner. Precis som i tidigare analyser har delade partiplaceringar givits en frikostig behandling.

Tabell 5.8 *Andel väljare vars evaluativa partipreferensordning är helt förenlig med deras egen kognitiva partipreferensordning 1979-1995 (procent).*

antal partier som rangordnas	vu 1979	vu 1982	vu 1985	vu 1988	vu 1991	vu 1994	fu 1994	eup 1995	totalt 1979-1995
5 partier (v, s, c, fp och m)	32	29	27	29	22	23	25	21	26
7 partier (+ kd och mp)	-	11	9	9	7	8	11	8	9

Kommentar: Siffrorna i tabellen visar hur stor andel av väljarna som har en evaluativ rangordning av partierna som är helt förenlig med deras kognitiva rangordningar av partierna. Med *kognitiv preferensordning* av partierna avses en rangordning efter hur stort avståndet är mellan väljarens egen position och partiernas position längs en elvgradig vänster-högerskala. Väljare med *helt förenliga* evaluativa och kognitiva preferensordningar är de som har en evaluativ preferensordning (mest gillade, näst mest gillade, tredje mest gillade, och så vidare) som helt och hållet överensstämmer med deras egen kognitiva preferensordning (närmaste, näst närmaste, tredje närmaste parti och så vidare).

Kapitel 5

Vid valet 1979 hade en tredjedel av de svenska väljarna evaluativa och kognitiva fempartipreferensordningar som var helt förenliga med varandra (32 procent) (se tabell 5.8). Andelen låg stabil strax under 30 procent under perioden 1982-1988 och sjönk till 22 procent i samband med valet 1991. I samband med valet och EU-folkomröstningen 1994 ägde en svag återhämtning rum (23 respektive 25 procent). Vid det senaste måttillfället i samband med Europaparlamentsvalet 1995 var andelen väljare med överensstämmande evaluativa och kognitiva fempartipreferensordningar rekordlåg (21 procent). Förenlighetsanalyserna bekräftar alltså att närhetsröstningsmodellen långsamt har förlorat förklaringskraft under de senaste tjugo åren när det gäller vänster-högerdimensionen. Motsvarande mätserie för sju partier visar en betydligt lägre andel väljare med helt förenliga preferensordningar (omkring 9 procent) och inga dramatiska förändringar över tid.

Kravet på *fullständig* överensstämmelse mellan de två typerna av individuella preferensordningar är måhända något för hårt. Argumentet för att ge närhetsteorin en lättare utmaning är att det i första hand är de två, tre partier som innehar de främsta positionerna i de båda preferensordningarna som är mest relevanta vid en testning av närhetsmodellen. Närhetsröstningsteorin tål att de båda rangordningarna inte är helt förenliga med varandra ända ned till sjunde plats. Dessutom vet vi från tidigare analyser att väljarnas evalueringar av gillade partier är något mer stabila och har högre reliabilitet än evalueringar av ogillade partier.

I tabell 5.9 redovisas resultaten av en analys där förenligheten mellan kognitiva och evaluativa preferensordningar har kontrollerats position för position. Väljare som inte ens haft samma parti på förstaplatsen i båda preferensordningarna har direkt förts till kategorin '1:a partiet ej korrekt'. Övriga väljare har indelats efter hur många positioner i deras evaluativa och kognitiva rangordningar som, räknat från toppen, har varit förenliga med varandra.

Andelen väljare som inte haft samma parti på förstaplatsen — eller delad förstaplats — i både de kognitiva och evaluativa preferensordningarna var 43 procent i samband med 1982 års val och har ökat något under 1980-talet (se tabell 5.9). Motsvarande andel var 49 procent vid valet 1991 och något lägre vid 1994 års val (47 procent). I samband med Europaparlamentsvalet var andelen väljare som haft *olika* bästa-parti (enligt evalueringarna) och närmaste-parti (enligt kognitionerna) hela 52 procent. Mer än hälften av väljarna klarade alltså inte närhetsröstningsmodellens lägst uppställda kriterier — att det parti som står närmast väljarens egen position på vänster-högerskalan också skall vara det mest gillade.

Politiska skillnader och likheter mellan partierna som kan representeras med hjälp av skilda positioner längs vänster-högerdimensionen har fått minskad betydelse för väljarnas sympatier och antipatier för de politiska partierna. Men, och det är viktigt att lyfta fram i det här sammanhanget, den utvecklingen är inte nödvändigtvis ett nederlag för närhetsröstningsmodellen: Om nya konfliktdimensioner ökat i betydelse och om partirymden blivit två- eller tredimensionell kan Downs modell fortfarande vara relevant. Här har endast det endimensionella alternativet prövats.

Väljarnas partipreferensordningar

Tabell 5.9 *Andel väljare vars evaluativa och kognitiva sjupartipreferensordningar är förenliga med varandra, uppdelat på antalet från toppen korrekt rangordnade partier 1982-1995 (procent).*

antal från toppen "korrekt" rangordnade partier	vu 1982	vu 1985	vu 1988	vu 1991	vu 1994	fu 1994	eup 1995
1:a partiet ej korrekt	43	46	45	49	47	46	52
1:a partiet korrekt	25	24	25	25	26	25	23
2:a partiet korrekt	12	12	13	11	11	10	10
3:e partiet korrekt	5	5	5	5	5	5	5
4:e partiet korrekt	3	3	2	2	2	2	2
5:e partiet korrekt	1	1	1	1	1	1	0
samtliga 7 partier korrekt	11	9	9	7	8	11	8
summa procent	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjupersoner	1 799	1 904	1 920	2 086	1 934	1 536	1 385

Kommentar: Hur god överensstämmelsen är mellan väljarnas evaluativa och kognitiva partirangordningar avgörs genom att först kontrollera huruvida det mest omtyckta partiet också innehar den främsta positionen i den kognitiva partirangordningen. Om så inte är fallet placeras väljaren i kategorin '1:a partiet ej korrekt'. Analysen fortsätter sedan genom att kontrollera om partiet som innehar andraplatsen i preferensordningen också återfinns som det näst närmaste partiet i den kognitiva rangordningen, och så vidare. Maximal överensstämmelse råder då väljarens evaluativa sjupartirangordning är helt förenlig med väljarens kognitiva sjupartirangordning. Precis som i tidigare analyser i kapitlet tillåts obegränsad användning av delade partiplacerings.

Tabell 5.10 *Graden av förenlighet mellan väljarnas evaluativa rangordningar och fem olika kognitiva rangordningar i samband med 1994 års riksdagsval (procent).*

åsiktsdimension	antal från toppen korrekt rangordnade partier							summa procent	antal inter- vjuade
	min	1	2	3	4	5	max		
vänster-högerdimensionen	47	26	11	5	2	1	8	100	1 934
den gröna dimensionen	77	15	5	1	0	0	2	100	1 715
EU-dimensionen	69	19	6	2	1	1	2	100	1 428
flyktingdimensionen	73	17	5	2	1	0	2	100	1 217
jämställdhetsdimensionen	70	17	7	2	1	0	3	100	1 449

Kommentar: Intervjupersonerna i 1994 års valundersökning fick till uppgift att placera in sig själva och partierna längs fem olika elvgradiga åsiktsdimensioner. Se figur 1.1 eller appendix B för närmare information om dessa kognitionsmått.

Motsvarande förenlighetsanalyser har även kunnat genomföras för fyra ytterligare åsiktsdimensioner, men bara i samband med 1994 års val (se tabell 5.10). Resultaten visar att kognitiva preferensordningar som gäller avstånden längs vänster-högerskalan är de som uppvisar störst grad av förenlighet med väljarnas evaluativa partipreferensordningar. För de fyra andra åsiktsdimensionerna gäller att så mycket som omkring 70 procent av väljarna placerat *olika* partier i toppen på de båda preferensordningarna — vilket kan jämföras med 47 procent för vänster-högerdimensionen. Motsvarande resultat gäller för andelen helt överensstämmande preferensordningar — den är betydligt lägre för de fyra utmanardimensionerna

Kapitel 5

(2-3 procent) än för vänster-högerdimensionen (8 procent). För de nya dimensionerna finns endast få jämförbara mätningar att tillgå och vi kan därför inte dra några långtgående slutsatser om huruvida närhetsmodellen har blivit mer eller mindre applicerbar för de nyare konfliktdimensionerna i svensk politik.

5.7 Försvagad men dominerande vänster-högerstruktur

Kartläggningen och analyserna av väljarnas individuella partipreferensordningar har besvarat en lång rad frågeställningar. Jag har urskiljt fyra betydelsefulla utvecklingstrender i väljarnas sätt att evaluera partierna och i väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet.

För det första har mångfalden i politiska preferenser ökat under de senaste trettio åren. Också under kontroll för att antalet partier har blivit fler visar det sig att antalet olika fem- och sjupartipreferensordningar som är representerade bland väljarna har blivit fler. Väljarnas partipreferensordningar påminner alltmer om fingeravtryck — de är kombinationer av sympatier och antipatier för de olika partierna som i det närmaste är unik för varje enskild väljare.

För det andra står det klart att väljarnas generella förmåga att uppfatta skillnader och likheter mellan de politiska partierna — operationaliserat som antalet delade partiplaceringar i väljarnas partipreferensordningar — har varit oförändrad under perioden 1968-1996. Väljarna tycks alltså ha lika lätt att rangordna politiska alternativ efter gillande idag som för trettio år sedan. Väljarnas bruk av delade partiplaceringar har dock ändrat karaktär — fler partier är lika omtyckta idag jämfört med tidigare. Antalet delade partiplaceringar som förekommer på ogillarskallans positiva sida har blivit något fler, i varje fall i samband med riksdagsvalen.

Den tredje och kanske mest betydelsefulla förändringen av konfliktstrukturen i partisystemet är vänster-högerdimensionens minskande strukturande inverkan på väljarnas partievalueringar. Allt färre väljare har en partipreferensordning som är förenlig med någon traditionell vänster-högermodell av partisystemet. Också jämförelserna mellan väljarnas partievalueringar och egna kognitioner av partiernas positioner längs vänster-högerskalan visar att sambandet mellan evalueringar och kognitiva avstånd längs vänster-högerdimensionen har minskat. Testen av den downsianska närhetsröstningsmodellen — som i vår version bygger enbart på avstånd mellan partier och väljare längs vänster-högerdimensionen — visar att avståndsmodellens gångbarhet har blivit sämre.

Vänster-högerdimensionens successivt svagare ställning måste rimligen betraktas som väl dokumenterad. Samtidigt är de traditionella vänster-högerrangordningarna av de gamla partierna — med vänsterpartiet längst och socialdemokraterna näst längst till vänster, moderaterna längst till höger och centerpartiet och folkpartiet mellan s och m — fortfarande att betrakta som det svenska partisystemets ryggrad. Även när de nyare partierna, kristdemokraterna och miljöpartiet, införlivas i analyserna står denna huvudstruktur intakt — i de mest framgångsrika endimensionella sjupartimodellerna inordnas kristdemokraterna omedelbart till vänster om m och miljöpartiet omedelbart till höger om s.

Väljarnas partipreferensordningar

Resultaten ger, för det fjärde, inga övertygande bevis för att någon av de nyare åsiktsdimensionerna har vuxit sig starkare under perioden, på vänster-högerdimensionens bekostnad. Den traditionella konfliktstrukturen har försvagats, ja, men det är alltså högst osäkert om någon ny åsiktsdimension fyller dess plats. Ingen av de endimensionella konfliktmodeller som i tidigare forskning har förts fram som vänster-högerdimensionens utmanare har kunnat uppvisa stabilt höga förenlighetstal i nivå med vänster-högermodellens. Varken miljödimensionen, kärnkraftsdimensionen, flyktingdimensionen, EU-dimensionen, jämställdhetsdimensionen eller den vita dimensionen har haft tillnärmelsevis lika stark strukturerande kraft på väljarnas partievalueringar som vänster-högerdimensionen.

De fyra huvudresultaten — ökad mångfald i politiska preferenser, väljarnas oförändrat särskiljande förmåga, vänster-högerdimensionens minskade betydelse för väljarnas partievalueringar och utmanardimensionernas tveksamma status — inspirerar till fortsatta analyser av strukturen i väljarnas partievalueringar. Vi behöver undersöka huruvida två- och kanske till och med tredimensionella modeller av partisystemet bättre kan representera strukturen i väljarnas partievalueringar.

Vi behöver också undersöka vad den ökande mångfalden i politiska preferenser beror på. Det finns åtminstone två rimliga förklaringar: den första är att svenska väljare uppfattar att partisystemet har fler dimensioner än en — fler dimensioner ger omedelbart ökat utrymme för fler tänkbara kombinationer av partievalueringar. Den andra förklaringen kan vara att väljarna har blivit mer oeniga om hur konfliktstrukturen i partisystemet ser ut — både när det gäller antalet dimensioner *och* avstånden mellan partierna — och därmed använder olika måttstockar för att värdera partierna. Huruvida det behövs fler dimensioner för att beskriva strukturen i väljarnas partipreferenser och huruvida det idag råder större oenighet än tidigare om hur konfliktdimensionen ser ut kommer att prövas i nästa kapitel.

Kapitel 5

Kapitel 6

Den svenska partirymden

HUR MÅNGA DIMENSIONER är nödvändiga för att ge en rättvis och heltäckande beskrivning av strukturen i svenska väljares partievalueringar? Räcker det med en dimension för att representera hur väljarna uppfattar partiernas inbördes avståndsrelationer? Eller behövs det två eller kanske tre dimensioner för att avbilda partiernas och väljarnas inbördes positioner i partirymden?

Väljarnas individuella partipreferensordningar ger i första hand information om hur enskilda väljare värderar olika politiska alternativ i förhållande till varandra. Var för sig avslöjar de ingenting om hur enskilda väljare uppfattar konfliktstrukturen i partisystemet — åtminstone inte så länge väljarens egen position i partirymden är okänd. Men *tillsammans* innehåller partipreferensordningar värdefull information om avstånden mellan subjekt (väljare) och stimuli (partier) och om avstånden mellan subjekt och mellan stimuli. Det är denna avståndsinformation som här kommer att utnyttjas för att bygga spatiala modeller av det svenska partisystemet.

Tidigare utnyttjades avståndsinformationen i olika typer av förenlighetsanalyser för att pröva *endimensionella* konfliktmodeller av partisystemet. Men för att kunna pröva modeller med högre dimensionalitet och erhålla information om partiernas avståndsförhållanden behöver vi använda oss av mer sofistikerade analysmetoder. Frågor om avstånd mellan stimuli och om graden av dimensionalitet används i regel någon typ av *dimensionsanalysteknik* för att analysera strukturen i väljarnas partievalueringar.

Multidimensionell utveckningsanalys (MDU) är lämpad för att konstruera *spatiala modeller* eller *spatiala representationer* av väljarnas syn på konfliktstrukturen i partisystemet och för att tilldela både partier och väljare positioner i en gemensam politisk rymd. Om en given uppsättning partipreferensordningar kan föras tillbaka på en eller flera underliggande dimensioner betyder det att väljarna har sett samma verklighet, om än från olika utikispunkter i den politiska rymden. Det är

Kapitel 6

denna för väljarna gemensamma 'verklighetsbild' av konfliktstrukturen i partisystemet som — i det närmaste bokstavligt — kartläggs i det här kapitlet.

Tre motiv att bygga spatiala modeller över partisystemet

Det finns åtminstone tre motiv varför det är meningsfullt för statsvetare att ägna sig åt att konstruera spatiala modeller av konfliktstrukturen i partisystem (se Rabinowitz 1978). Det första motivet är utforskning (*exploration*): även om de spatiala strukturer vi har möjlighet att upptäcka ofta motsvarar vad vi förväntat oss med ledning från tidigare forskning kan resultaten — i samma utsträckning som de är förvånande eller paradoxala — ge oss nya insikter och idéer om elektoral konkurrens och väljarbeteende.¹

Det andra motivet är beskrivning (*description*). Särskilt i tids- och länderkomparativa studier finns ett egenvärde i att representera relationen mellan väljare och partier på ett enkelt och överskådligt sätt. Att dra nytta av olika slags skalningsanalystekniker för att konstruera spatiala representationer av partisystemet är ett effektivt sätt att beskriva, sammanfatta och jämföra val.

Det tredje motivet är utvärdering (*evaluation*) eller teoriprövning. Den skalningsmodell som kommer att användas i det här kapitlet för att rita kartor över partisystemet vilar på samma grundläggande antaganden som Anthony Downs formella spatiala modell över partikonkurrens (Rabinowitz 1978:794; Rabinowitz & Macdonald 1989:93). Den nära analogin betyder att MDU-analysen kan fungera som ett instrument för att utvärdera Downs modell.

Unikt med de spatiala analyser som här genomförs är att kartläggningen av konfliktstrukturen i partisystemet sträcker sig över en så lång tidsperiod. Det empiriska materialet erbjuder jämförbara data från inte mindre än 17 mätillfällen. Möjligheterna att på ett överskådligt sätt redovisa förändringar av den svenska partirynden under trettio år är således mycket goda (*descriptionsmotivet*). Den implicita testning av Downs spatiala modell över partikonkurrens och väljarbeteende som genomförs i samband med analyserna kommer här att ägnas särskild uppmärksamhet (*utvärderingsmotivet*). I vad mån analyserna leder till nya överraskande upptäckter och paradoxala resultat är emellertid inte möjligt att ha förväntningar om på förhand (*utforskningsmotivet*).

Kartläggningens två syften och preciserade frågeställningar

Kapitlet har två syften. För det första möjliggör konstruktionen av gemensamma parti-väljaryrmer intressant och översiktlig *deskription* av hur det svenska partisys-

1 Ursprunget till den direktonala teorin om åsiktsröstning, en utmanare till den downsianska teorin om närhetsröstning, går till exempel att spåra tillbaka till ett av Rabinowitz tidiga arbeten. Med hjälp av de tvådimensionella kartor han hade konstruerat över den amerikanska kandidatrymden vid 1968 och 1972 års presidentval konstaterade han att "...the most commonly assumed consequence of an issue-based spatial competition — that at least some candidate will assume a central position — [is] not supported" (Rabinowitz 1978:810). Rabinowitz förklaring till att inga kandidater återfanns i centrum av partirynden var att de inte hade någonting att vinna på en sådan position — neutrala positioner längs viktiga konfliktdimensioner är ingen vinnande strategi i kampanjsituationer där det i första hand handlar om att synas och höras mer än de andra kandidaterna, menade Rabinowitz.

temet har sett ut och förändrats under de senaste trettio åren. Mina frågeställningar följer här skalningsanalysens tre steg: först fastställs a) graden av dimensionalitet i partirymden, därefter b) partiernas positioner och, slutligen, c) väljarnas positioner i samma rymd. Således undersöks i tur och ordning hur många dimensioner väljarna uppfattar att det finns i partisystemet (a), vilka positioner partierna har i förhållande till varandra i den politiska rymden (b) och hur väljarna positionerar sig i samma rymd (c).

Alla skalnings- och dimensionsanalystekniker kan användas både som ett *skalningskriterium* och som en *skalningsteknik* (Jacoby 1991:34). Med den förstnämnda användningen eftersöks hur väl en viss dimensionalitet representerar data. Frågan om hur många dimensioner som finns i det svenska partisystemet (a) besvaras i det första resultatavsnittet (avsnitt 6.2). När graden av dimensionalitet väl har fastställts använder jag MDU som en *skalningsteknik* för att tilldela partier och väljare positioner i den politiska rymden. Frågor om *partiernas positioner* (b) besvaras i avsnitt 6.3 och frågor om *väljarnas positioner* (c) besvaras i avsnitt 6.4.

Det andra syftet är att åstadkomma en *utvärdering* av de avståndsmodeller varpå analyserna i den här studien vilar. Framgången för skalningsanalysen när det gäller att fastställa graden av dimensionalitet och partiernas och väljarnas positioner i partirymden — och dessa kriterier för framgång kommer att ges längre fram — beror på hur väl skalningsmodellens teoretiska antaganden håller för en konfrontation med empiri.

Eftersom de skalningsmodeller som används är den downsianska närhetsröstningsmodellens statistiska motsvarighet, innebär varje skalningsanalys en *teoriövning* av Downs klassiska avståndsmodell. Graden av passning eller överensstämmelse mellan skalningsmodellen och data kan därför användas som ett mått på den downsianska modellens *giltighet*. I synnerhet ställs ett downsianskt antagande på hårda prov i analyserna, nämligen antagandet om att alla aktörer uppfattar konfliktstrukturen i partisystemet på samma sätt.

Frågan gäller således i vilken utsträckning närhetsmodellen har varit fruktbar att använda för att beskriva och analysera konfliktstrukturen i det svenska partisystemet under perioden 1968-1996? Har Downs modell blivit mer eller mindre gångbar under senare tid eller äger den lika stor giltighet som tidigare? Analyser med den här typen av *teoriövande ambitioner* är representerade i alla kapitlets tre resultatavsnitt. Den downsianska modellens grundantaganden kommer alltså att provas i omedelbar anknytning till de deskriptiva frågorna (1a-c).

6.1 Multidimensionell utvikningsanalys

Den statsvetenskapliga forskningstraditionen att utnyttja dimensionsanalystekniker för att undersöka konfliktstrukturen i partisystem sträcker sig mer än trettio år tillbaka i tiden (Converse 1966b; Särllvik 1968, 1976; Weisberg & Rusk 1970; Converse & Valen 1971; Daalder & Rusk 1972; Rusk & Borre 1976; Alt, Särllvik & Crewe 1977; Rabinowitz 1978; Holmberg 1978; Jacoby 1986; Nannestad 1985, 1989; Listhaug, Macdonald & Rabinowitz 1990).

Här kommer så kallad multidimensionell utvikningsanalys (*multidimensional unfolding analysis*) att genomföras för att undersöka graden av dimensionalitet och

Kapitel 6

för att fastställa partiernas och väljarnas positioner i partirymden. Detta är en helt igenom *induktiv* analysstrategi — antalet dimensioner som bäst beskriver konfliktstrukturen bestäms helt och hållet av egenskaper hos det empiriska materialet. Hur många och vilka dimensioner som partisystemet består av samt dimensionernas relativa betydelse kan därför behandlas som empiriska frågor (jfr Weisberg & Rusk 1970: 1168; Laver & Hunt 1992:45).²

Genom denna induktiva strategi undviker jag till stor del de många svårigheter som en teoretisk diskussion kring begrepp som 'konfliktdimension' och 'skiljelinje' leder in i (se Rae & Taylor 1970; Zuckerman 1975, 1982; Bartolini & Mair 1990; Bennulf 1994; Aardal 1994). Här eftersöks de underliggande konfliktdimensioner som kan ha producerat strukturen i väljarnas politiska preferenser. I detta sammanhang kan dimensionsbegreppet endast ges en *teknisk* definition — en dimension är en oberoende källa till systematisk variation. När antalet relevanta dimensioner har fastställts har jag möjlighet att åstadkomma en innehållsförteckning av dimensionerna genom fortsatta empiriska analyser. Arbetet med att *empiriskt* definiera konfliktdimensionerna är förlagt till nästa kapitel.

Den endimensionella utvecklingsanalysen utvecklades av psykologen Clyde Coombs i hans klassiska verk *A Theory of Data* (Coombs 1964) och räknas till samma klass av dimensionsanalystekniker där bland mycket annat faktoranalys, multi-dimensionell skalning, Thurstone-, Guttman- och Mokkenskalning ingår.³

Målet med utvecklingsanalys är att så väl som möjligt representera avståndsinformation i preferensvalsdata (*preferential choice data*) som avstånd mellan punkter i en geometrisk rymd. Uttryckt på ett annorlunda sätt handlar analyserna om att konstruera spatiala representationer där både partier (stimuli) och individuella väljare (subjekt) återfinns. Utvecklingsmodellen — de geometriska avstånden mellan olika stimuli, mellan olika objekt och mellan stimuli och objekt — skall så väl som möjligt överensstämma med den ursprungliga uppsättningen av preferensordningar.⁴ Framgången för modellen kan sedan mätas genom att jämföra

- 2 Statsvetarna Michael Laver och Ben W. Hunt (1992:44-45) identifierar tre typiska sätt att fastställa graden av dimensionalitet i partisystem. 1) Den första metoden är *deduktiv* — teoretikern gör antaganden på förhand att en uppsättning konfliktdimensioner existerar i partisystemet och försöker sedan att operationalisera dem i olika typer av undersökningar. Hit hör exempelvis de kognitionsmått som är vanliga i väljarundersökningar runt om i världen — färdigkonstruerade vänster-högerskalor, gröna skalor, etik-moralskalor, och så vidare, längs vilka intervjupersonerna får i uppgift att placera sig själva och partier/kandidater (jfr kapitel 1). 2) Den andra metoden är att helt enkelt intervjua väljare och politiker om vilka konflikter som är betydelsefulla för dem och hur de vill karaktärisera sina egna och andras ståndpunkter i viktiga politiska frågor. 3) Den tredje metoden är *induktiv* — här försöker analytikern att genom datareduktion av omfattande empiriskt material representera den politiska rymden (policy space), ofta grafiskt, med hjälp av ett litet antal dimensioner. Analyserna i det här kapitlet hör hemma i denna sistnämnda kategori.
- 3 Clyde H. Coombs datateori var resultatet av 14 års grundforskning i psykologisk mätmetodologi (*psychological measurement models*). Datateorin är uppbyggd kring en geometrisk grundsats: "Data may be viewed as relations between points in a space" (Coombs 1964:1). Se även Jacoby (1991).
- 4 Språkbruket (stimuli och subjekt) är influerat av psykologisk forskning — det var i första hand psykologer som låg bakom utvecklingen av många skalnings- och dimensionsanalystekniker, varför dessa tekniker ibland kallas psykologiska skalningstekniker (*psychological scaling techniques*).

den färdiga gemensamma parti-väljarrymden med hur de ursprungliga partipreferensordningarna såg ut.

Endimensionell utvikiningsanalys kan utföras med hjälp av papper och penna, men bara på små material. Så fort antalet stimuli eller subjekt blir fler, antalet ofullständiga partipreferensordningar blir många eller om modellen måste byggas ut till fler dimensioner, blir den manuella tekniken svår att hantera.

Den multidimensionella utvikiningsmodellen (MDU) är mycket väl teoretiskt utvecklad (Hays & Bennett 1960, 1961; Coombs & Tversky 1970). Men de statistiska algoritmer som används för att passa modellen till empiriska data är långt ifrån opproblematiske eftersom relativt små datamängder används för att estimerar ett relativt stort antal statistiska parametrar (Jacoby 1991:67-70). Det gör MDU känslig för vissa egenskaper i data, som till exempel förekomsten av många svaga preferensordningar eller förekomsten av stimuli som antingen är mycket populära eller mycket impopulära (van Schuur & Post 1990).⁵ Resultat av utvikiningsanalyser måste därför alltid hanteras med stor försiktighet.

En strategi som leder till lyckade lösningar på mitt skalningsproblem utvecklades av den amerikanske statsvetaren George Rabinowitz i mitten av 1970-talet. Rabinowitz var bekymrad över avsaknaden av en metod för att ta fram mått på avstånd mellan stimuli som var konsistenta med MDU-modellen. I många tidigare betydelsefulla arbeten (t ex Weisberg & Rusk 1970) hade statsvetare använt otillämpliga mått för spatiala avstånd som exempelvis produktmomentkorrelationer (Jones 1974; se även Nannestad 1985). Inom ramen för sitt avhandlingsarbete utvecklade Rabinowitz ett redskap som var särskilt lämpat för att hantera graderingsdata om parti- och kandidatvärderingar. Resultatet av hans mödor blev den så kallade *Line of Sight*-proceduren (Rabinowitz 1976, 1978).⁶

↓

Se McIver & Carmines (1981) för en översiktlig introduktion till olika endimensionella skalningsteknikers ursprung och användning.

- 5 Utvikiningsanalysen har olyckligtvis svårt att hantera situationer där alla eller många stimuli är mycket omtyckta eller om vissa stimuli erhåller mycket få positiva värderingar. Under perioden 1968-1996 har endast ett fåtal politiska stimuli (partier) varit alltför illa omtyckta i Sverige för att utvikiningsmodellen skall kunna hantera dem utan att producera degenererade lösningar: Ny demokrati, Bert Karlsson och Vivianne Franzén är exempel på stimuli som placerats mycket långt ned i så gott som alla väljares preferensordningar vid så gott som alla de tillfällen när dessa värderingar uppmäts. Att inkludera dessa impopulära stimuli i utvikiningsmodellerna kostar ofta mer än det smakar, eftersom de ogillade stimuli och de sju mer etablerade partierna tenderar att klumpa ihop sig i två olika grupper. Resultatet är att avstånden mellan de sju mer etablerade partierna förvanskas och passningen mellan modell och empiri försämras. Valet 1991 är den enda tidpunkt då ny demokrati har haft tillräckligt starka sympatier från svenska väljare för att inte påverka skalningsanalysen alltför negativt. Som en kontroll kommer utvikiningsmodellerna för 1991 års partisystem därför att presenteras i två versioner — en med och en utan ny demokrati och partiledaren Ian Wachtmeister.
- 6 Det här är inte den enda strategin som kan användas för att utföra en coombsiansk multidimensionell utvikiningsanalys — men det är den enda analysstrategi som hittills har blivit tillgänglig också för lekmän som inte själv behärskar statistisk teori och avancerad programmering. Metodologiska landvinningar på området äger rum med jämna mellanrum, särskilt när det gäller *robust multidimensionell skalning* (Spence & Lewandowsky 1989) och så kallad *extern unfolding analysis* (Kamakura 1991). I allmänhet dröjer det många år innan nymodigheter av det här slaget blir tillgängliga i statistikpaket som SAS eller SPSS.

Kapitel 6

Som redan nämnts i de inledande syftesformuleringarna genomförs MDU-analysen i tre etapper (jfr Listhaug, Macdonald & Rabinowitz 1990:230). 1) Rabinowitz *Line of sight*-procedur (LOS) genomför först en analys av väljarnas partievalueringar och producerar resultaten i form av en kvadratisk, symmetrisk närhetsmatris där avstånden mellan alla partipar är ordinalt rangordnade från det kortaste till det längsta avståndet. 2) Närhetsmatrisen analyseras därefter med hjälp av standardrutiner för *icke-metrisk multidimensionell skalning* för att erhålla så kallade stimuluskonfigurationer som visar partiernas inbördes positioner. 3) Med hjälp av *extern utveckningsanalys* kan slutligen, i den tredje etappen av analysen, varje enskild väljare tilldelas en position i samma rymd.⁷

För att LOS-proceduren skall erbjuda tillförlitliga resultat räcker inte data om väljarnas evalueringar av partierna till. Det beror på att partierna i det svenska partisystemet helt enkelt varit för få. I allmänhet behövs därför information om väljarnas sympatier för ytterligare politiska stimuli. Efterföljande skalningsprocedurer kräver nämligen att antalet stimuli är minst åtta för att uppnå tillräcklig tillförlitlighet för modeller med fler än en dimension. Att fler än åtta stimuli ingår i analysen är särskilt viktigt om datamaterialet innehåller många svaga preferensordningar. Därför ingår förutom väljarnas värderingar av partierna också deras värderingar av *partiledarna* och, i enstaka fall, en del andra politiska stimuli i de utveckningsanalyser som genomförs i det här kapitlet.⁸

Utvikningsanalys som teoriprövning

De teoriprövande ambitionerna med MDU-analyserna som introducerades i inledningen behöver preciseras ytterligare. På vilket sätt är utveckningsanalyserna en prövning av Anthony Downs spatials modell över partikonkurrens? Och vilka teoretiska antaganden har utvecklingsmodellerna och Downs modell egentligen gemensamt?

- 7 Första etappen i utveckningsanalysen genomförs med hjälp av ett SAS-IML-program som utför LOS-proceduren. Programmet har ställts till mitt förfogande av William G. Jacoby, Assistant Professor vid Government and International Studies, University of South Carolina, USA. I etapp två analyseras resultatet av LOS-proceduren — en närhetsmatris där partiernas inbördes avstånd rangordnats från kortaste till längsta avstånd — med hjälp av *icke-metrisk multidimensionell skalning* (Kruskal 1964; Young m fl 1978; Kruskal & Wish 1978; Young & Hamer 1987). Resultatet är en stimuluskonfiguration med en på förhand given dimensionalitet som med fördel kan representeras grafiskt. Slutligen, i den tredje etappen, genomförs en *extern utveckningsanalys* som också tilldelar varje enskild väljare en position i partirymden (Carroll 1972). Det sista analyssteget genomförs med hjälp av proceduren ALSCAL som ingår i statistikpaketet SPSS. För utförligare detaljer om hur analysen går till i praktiken, se Oscarsson (1995c).
- 8 Huruvida väljarna använder olika måttstockar när de evaluerar partier och partiledare och i vilken utsträckning väljarnas partiledarevalueringar 'färgar av sig' på partievalueringarna (och tvärtom) är naturligtvis berättigade frågor (jfr Budge & Farlie 1978:213). Det finns emellertid ingen möjlighet att genomföra mer grundläggande analyser av detta inom ramen för den här studien — även om resultaten av skalningsanalyserna troligen kommer att kunna ge åtminstone preliminära svar på dessa frågor. Vårt antagande om att väljarna använder samma måttstockar för partier och partiledare har till en del empiriskt stöd: evalueringar för partier och partiledare korrelerar i allmänhet mycket högt, $r > .70$ (se Holmberg 1981:128-134; Esaiasson 1985:88, 1990a).

Teorin som ligger till grund för analyserna i LOS-proceduren och de senare skalningsanalyserna innefattar flera antaganden om egenskaper i data och hur dessa har genererats. Många av dessa antaganden eller förutsättningar är gemensamma med eller har sina motsvarigheter i Downs spatiala modell över partikonkurrens. Grundförutsättningarna för Downs modell är desamma som grundförutsättningarna för utveckningsanalysen. Ett misslyckande för skalningsanalysen — vi återkommer till kriterier för bedömning av graden av misslyckande — innebär ett nederlag också för den downsianska modellen.

Det första antagandet — *modellantagandet* — hänger intimt ihop med grundstrukturen i Downs modell. Det rör sig om mycket välkända grundsatser som redan har beskrivits i bokens inledning: Väljarnas och partiernas positioner antas vara väl utspridda i en tänkt politisk rymd. Avstånden mellan aktörerna i modellen motsvarar politiska likheter och skillnader. Vidare antas väljarnas preferensfunktioner vara 'entoppiga'. Entoppiga preferensfunktioner innebär antaganden om att alla väljare har en idealposition i den politiska rymden och kommer att hysa starkast sympatier för de förslag eller ståndpunkter som befinner sig på samma position som väljaren. Graden av gillande av andra förslag står i omvänd proportion till hur långt ifrån väljarens egen idealposition förslagen 'befinner sig'. Väljarna väljer sedan att rösta på ett parti som representerar politiska förslag och ståndpunkter som finns närmast väljarens idealposition (Downs 1957:155; se även Coombs & Avrunin 1977).

Det andra antagandet — *gemensambetsantagandet* — är att alla väljare uppfattar den övergripande konfliktstrukturen på samma sätt, att väljarna har en gemensam uppfattning av partiernas inbördes positioner i partisystemet. Väljarna antas ha använt sig av samma slags bedömningskriterier och haft samma bild av konfliktstrukturen i åtanke när de graderade partierna på sympatiskalan. Gemensambetsantagandet gäller i förlängningen inte bara för väljarna utan för *alla* aktörer i politiken: även parlamentsledamöter och den politiska eliten antas ha samma uppfattningar av hur konfliktstrukturen i partisystemet ser ut.

Huruvida modell- och gemensambetsantagandena håller kommer att betraktas som ett empiriskt problem i de fortsatta analyserna. Utveckningsanalysen innebär *i sig* en prövning av avståndsmodellens giltighet och huruvida väljarna kan sägas ha en gemensam bild av partisystemet. Om utveckningsmodellen har dålig passning med det empiriska materialet och misslyckas att rekonstruera strukturen i väljarnas preferensordningar är en näraliggande förklaring att väljarna faktiskt *inte* delar en gemensam kognitiv bild av partisystemet och därmed använder sig av *olika* värderingsverktyg.

Det tredje antagandet — *oberoendebetsantagandet* — är att varje respons (poängsättning på ogillar-gillarskalan) på varje stimuli antas ha genererats *oberoende* av varandra.⁹ Graderingsdata om väljares partievalueringar brukar anses uppfylla detta oberoendekrav (Rabinowitz 1976, 1978). Avståndsmåttens ursprung är en intervjusituation där väljarna uttrycker sina sympatier för de olika partierna ett i taget

9 Responserna (evalueringsarna) kan betraktas som resultatet av den 'nyttokalkyl' som väljarna enligt Downs ekonomiska demokratiteori beräknar för varje politiskt alternativ innan de beslutar sig för vilket parti de tänker rösta på.

Kapitel 6

och där den elvgradiga ogillar-gillarskalan presenteras för intervjupersonerna på ett särskilt svarskort. I valundersökningarna får intervjupersonerna poängsätta partierna utan egentliga möjligheter att direkt relatera sina sympatier till tidigare uttryckta sympatier. Kravet på oberoende genererade evalueringar är uppfyllt, i varje fall för data från valundersökningarnas intervjusituationer.

Ett osäkerhetsmoment i sammanhanget kan dock vara de data som genereras från SOM-undersökningarna — eftersom enkätversionen av ogillar-gillarskalan ger svarspersonerna bättre möjligheter än intervjupersonerna i valundersökningarna att fortlöpande relatera sina svar till tidigare poängsättningar och till och med gå tillbaka och ändra tidigare svar. Lösningen i det här sammanhanget är att helt enkelt betrakta även enkätresponser *som om* de genererats oberoende av varandra.¹⁰

6.2 Graden av dimensionalitet i partisystemet

Anthony Downs fick snart efter publiceringen av sin ekonomiska demokratiteori kritik för att hans endimensionella modell av partisystemet var alltför enkel (Stokes 1963). Empiriskt orienterade väljarforskare kunde presentera goda argument för att det politiska slagfältet bättre kunde beskrivas om man tog fler dimensioner till hjälp (Converse 1966b). Allt sedan dess har frågan om *antalet dimensioner* blivit en följetong i forskningen kring bland annat väljarbeteende, partisystemförändring, partikonkurrens och koalitionsbildningar.

I alla dessa teoribildningar lyfts antalet dimensioner i partisystemet fram som en betydelsefull variabel (se bl a McKelvey 1976; Schofield 1986, 1995; McKelvey & Schofield 1987; McKelvey, Ordeshook & Enelow 1990). Det beror inte enbart på att det blir svårare att bygga och hantera teoretiska förklaringsmodeller när dimensionaliteten ökar — bördan i form av informationsbrist och osäkerhet blir större för alla inblandade aktörer. Det blir omedelbart svårare för *partierna* att utforma strategier, finna kompromisser, samarbeta och bilda koalitioner om antalet dimensioner ökar från en till två (Laver & Schofield 1990). Spelteoretikernas modeller predicerar kaos och hög grad av instabilitet i flerdimensionella röstningsspel — exempelvis kan inget parti nå den åtråvärda medianpositionen längs mer än en dimension åt gången (Grofman 1982; Krehbiel 1988). Fler konfliktdimensioner ställer högre krav också på *väljarna* — allt annat lika behöver väljarna mer kunskap om partiernas positionstaganden längs olika dimensioner och dessutom vara

10 Inom parentes sagt skulle partipreferensordningar som genererats med hjälp av en intervjufråga där väljarna fick i uppgift att rangordna partierna från bästa till sämsta parti *inte* ha klarat detta oberoende-krav. Det beror på att varje partis position är direkt avhängig andra partiers positioner i rangordningen. Rabinowitz LOS-procedur är från början till slut konstruerad för att hantera stora mängder survey-data som samlats in med hjälp av traditionella känslotermometrar (feeling thermometers). Ogillar-gillarskalan är en variant på den typen av sympatigraderingsmått (jfr kapitel 1).

förmögna att bedöma dimensionernas relativa betydelse (*saliency*) för att kunna välja parti rationellt.¹¹

Det finns, enkelt uttryckt, två svar på frågan hur många konfliktdimensioner som är önskvärda i ett demokratiskt system. Det första svaret är att antalet dimensioner bör vara så få som möjligt — gärna bara en. Grundtanken är att ju fler konfliktdimensioner desto sämre fungerar ett politiskt system. Argumentationen — *less is more* — grundar sig i första hand på de försvårande- och osäkerhetsfaktorer som linjerats upp ovan. Men det är också möjligt att argumentera på ett liknande sätt utifrån föreställningen att varje konfliktdimension i partisystemet representerar en social skiljelinje i samhället, som till exempel klass, språk, religion, region eller etnicitet. Ju fler konfliktdimensioner desto större påfrestningar på ett politiskt och demokratiskt system. I system med många skiljelinjer krävs särskilda institutionella arrangemang för att hantera sådan stress — här är den holländska samförståndsdemokratin ett välkänt exempel.¹²

Det andra svaret är att antalet konfliktdimensioner bör vara precis så många som krävs för att hantera de befintliga sociala och politiska skiljelinjerna i en demokrati. Antalet konfliktdimensioner bör svara mot den sociala och ideologiska strukturen, annars riskerar demokratin att fungera sämre eller bryta samman. Här framförs *responsivitet* som en av partisystemets önskvärda egenskaper. När antalet skiljelinjer eller deras relativa betydelse förändras bör sådana förändringar genast avspeglas i konfliktstrukturen i partisystemet. Det är av ondo om betydelsefulla skiljelinjer av något skäl inte slår igenom i konfliktstrukturen. Partisystemet — interaktionerna mellan partierna — bör, enligt det här synsättet, vara *representativt* för samhällsleliga konflikter.

Normativa frågor av det här slaget är naturligtvis intressanta, men det ligger utanför den här studien att uppehålla sig vid den typen av problematik. Frågeställningen här gäller hur många dimensioner som behövs för att beskriva strukturen i svenska väljares partievalueringar under perioden 1968-1996. Kan väljarnas uppfattning av konfliktstrukturen i partisystemet bäst beskrivas med en-, två eller kanske till och med tre dimensioner?

Den empiriska forskningen kring graden av dimensionalitet i den politiska rymden är mycket omfattande (se t ex MacRae 1958; Weisberg 1968; Weisberg & Rusk 1970; Rabinowitz 1974; Poole 1981; van Schuur 1984; Koford 1989; Rabinowitz, MacDonald & Listhaug 1991; Schofield 1992). Trots skiftande metodologier och undersökningsmaterial tenderar antalet dimensioner som beskriver partiers, kandidaters och väljares positioner att vara mycket få — vanligen en eller två och sällan fler än tre. Det beror inte enbart på att låg dimensionalitet är en förutsättning för att kunna presentera modeller och resultat grafiskt. Med induktiva

11 Stein Rokkan (1970:72) har förtjänstfullt uttryckt att frågan om antalet dimensioner i partisystemet inte bara handlar om samhällsvetarnas intellektuella kapacitet utan också om partisystemets och väljarnas kapacitet. Det finns sannolikt en övre gräns för hur många politiska konfliktdimensioner partisystemet tål innan det kollapsar, eller hur många skiljelinjer väljarna klarar att förhålla sig till (se Aardal 1994:232).

12 För en översikt om begreppet samförståndsdemokrati (*consociational/consensus democracy*), se t ex Lijphart (1977, 1984).

Kapitel 6

analysstrategier finns sällan behov av att utnyttja fler variationskällor än två för att beskriva datastrukturen (Hinich & Munger 1994:128).¹³

Är det svenska partisystemet fortfarande endimensionellt?

I svenska statsvetenskapliga läroböcker står att läsa att partisystemet förvandlades från ett endimensionellt till ett tvådimensionellt system i samband med framväxten av en tillväxt-ekologidimension under 1970-talet (Birgersson & Westerstahl 1992; Bäck & Möller 1992). Det här är den gängse bilden av hur det svenska partisystemet har utvecklats under den senaste trettioårsperioden (se även Vedung 1988:96; Gilljam & Holmberg 1990; Bennulf 1994).

Och det finns fog för en sådan beskrivning. Svenska samhällsvetare kunde under 1970-talet observera nya inslag i den politiska debatten och i väljarnas åsikter och beteende som bland annat rörde skillnader i syn på centralisering, industrisamhälle, teknik och energi — meningsskiljaktigheter som inte kan föras tillbaka på den traditionella vänster-högerkonflikten (Petersson 1977; Vedung 1979a, 1980). Den nya dimensionen fick under 1970-talet namn som *kärnkraftsdimensionen* (Holmberg 1978, 1981) *tillväxt-ekologidimensionen* eller *teknik-ekologidimensionen* (Korpi 1980; Holmberg & Asp 1984). Senare under 1980-talet, i samband med miljöpartiets genombrott, har denna andra dimension i svensk politik kallats för *den gröna dimensionen* (Bennulf 1990, 1994, Gilljam & Holmberg 1993). De politiska partiernas positionstaganden i frågan om ett svenskt EU-medlemskap har stora likheter med partiernas ställningstaganden i kärnkraftsfrågan och i gröna frågor — möjligen kan också *EU-dimensionen* föras tillbaka till samma underliggande grundläggande konflikt i det svenska samhället (Oscarsson 1996a).

I det första analyssteget utnyttjas skalningsanalysen som ett skalningskriterium för att bestämma graden av dimensionalitet i det empiriska materialet — det vill säga hur många *olika* och för frågeställningarna *relevanta* källor till variation som finns representerat i data (Jacoby 1991). Här används alltså en strikt *teknisk definition* av vad en konfliktdimension är — det finns inte så mycket annat att välja på eftersom det här handlar om en induktiv strategi för att besvara frågan om graden av dimensionalitet i partisystemet. Styrkan i analysstrategier av det här slaget är utan tvekan att de inte styrs av *a priori* föreställningar varken om hur många eller vilka konfliktdimensioner som strukturerar väljarnas partievalueringar.

Hur många dimensioner behövs för att representera strukturen i väljarnas partievalueringar? För att avgöra vilken dimensionalitet som bäst fångar datastrukturen prövas först hur väl ett antal skalningsmodeller med olika dimensionalitet passar in på datamaterialet. Till hjälp för valet av dimensionalitet används ett passningsmått (*badness-of-fit*) som kan variera mellan 0 (total passning mellan modell och data) och 1 (total missanpassning mellan modell och data). Kriterier för tillräcklig god passning mellan empiri och data ställs som regel upp på för-

13 I internationell forskning tenderar vald dimensionalitet att i viss utsträckning samvariera med typ av forskning. Endimensionella modeller av partisystemet utnyttjas särskilt ofta i *länderkomparativa studier* — här används oftast någon form av vänster-högerskala som en mer eller mindre grov förenkling — medan modeller med fler dimensioner brukas i *nationella studier*.

hand. Den utvecklingsmodell väljs vars passningsmått möter uppställda kriterier. Förfarandet är analogt med valet av antalet faktorer i den mer välkända faktoranalysen — då används de erhållna faktorernas egenvärden som huvudsakliga kriterier.¹⁴

Beslutsreglerna när det gäller att välja vilken skalningsmodell som är bäst — en-, två- eller tredimensionell modell — är sällan helt glasklara. Huvudorsaken till detta är att målet med dimensionsreducerande tekniker är motsägelsefullt. Å ena sidan eftersträvas en modell med så få dimensioner som möjligt. Å andra sidan måste modellpassningen ändå vara så tillfredsställande att modellen täcker in alla intressanta — och för frågeställningarna relevanta — variationer i datamaterialet (Jacoby 1991). Eftersom fler dimensioner *alltid* innebär bättre modellpassning är det svårt att samtidigt tillfredsställa båda dessa önskemål. Forskaren måste därför bedöma hur mycket ytterligare relevant information som tillkommer om modellen utökas med ytterligare en dimension. Om exempelvis en tredje dimension inte ger ytterligare substantiell information om datamaterialet är det rimligt att välja en tvådimensionell lösning.

Senare metodlitteratur varnar för att sätta upp tumregler för hur lågt passningsmåttet skall vara för att skalningsmodellen skall betraktas som nöjaktig. I den här studien betraktas alla *badness of fit*-värden (BOF) som är lägre än .20 som indikationer på tillräckligt god modellpassning.¹⁵ Utöver tekniska kriterier av det slaget är god materialkännedom och erfarenhet av skalningstekniker helt nödvändigt vid fastställandet av antalet dimensioner (Coxon & Davis 1982; Young & Hamer 1987). Avgörande är också i vilken utsträckning externa data kan nyttjas för att ge de härledda dimensionerna en substantiell tolkning — om en dimension inte kan ges någon tolkning inom ramen för det aktuella forskningsproblemet har troligen en alltför hög dimensionalitet valts.

I tabell 6.1 presenteras resultat från de två första etapperna av MDU-analysen, det vill säga den inledande LOS-proceduren och den efterföljande multidimensionella skalningsanalysen. För samtliga mätillfällen under perioden 1986-1996 presenteras två olika typer av passningsmått. Det första måttet är hämtat från LOS-proceduren och används för att uppskatta hur väl den coombsianska utvecklingsmodellen överhuvudtaget är lämplig för att beskriva strukturen i det empiriska

14 I äldre litteratur och i många skalningsrutiner kallas passningsmåttet för *stressvärde* istället för *badness of fit*-värde, men har samma tolkning och räknas ut på samma sätt (se t ex Davies & Coxon 1982).

15 Joseph B. Kruskals enkla tumregler för tolkning av stress-värden (BOF-värden) är följande: .000 = "perfect fit"; .025 = "excellent fit"; .050 = "good fit"; .100 = "fair fit" och .200 = "poor fit" (Kruskal 1964). Senare har forskare utfärdat varningar för att enbart använda dessa tumregler vid fastställandet av antalet dimensioner. De menar att användare som blint följer Kruskals tumregler nästan alltid gör misstaget att välja en alltför hög grad av dimensionalitet: "I believe that users, more often than not, are inclined to err in the direction of extracting too many dimensions." (Coxon & Davis 1982:8). När det gäller utvecklingsanalys används Kruskals Stress-2 som passningsmått. Detta mått blir alltid något högre än den vanliga Stress-koefficienten (Kruskals Stress-1) som brukar användas i multidimensionell skalning. Därför kan alla BOF-värden lägre än .20 betraktas som bevis för en fullt acceptabel passning mellan skalningsmodell och data.

Kapitel 6

materialet. Det andra måttet (BOF) är hämtat från skalningsanalysen och vägleder forskaren i valet av lämplig dimensionalitet.

LOS-procedurens passningsmått är en rangkorrelationskoefficient (Spearman's rho) och ger inga ledtrådar om graden av dimensionalitet i data. LOS-metoden är direkt baserad på avstånd. Passningsmättet (rho) anger endast graden av skalbarhet (*scalability*), det vill säga i vilken utsträckning den närhetsmatris som är producerad är lämplig att använda för fortsatt skalning. Rangkorrelationskoefficienten kan alltså variera mellan -1 och +1. Ju högre positiv korrelation desto bättre modellpassning. Negativa rangkorrelationer eller rangkorrelationer nära noll innebär att en fortsatt utvecklingsanalys av LOS-matrisen är olämplig för att modellera strukturen i data. En tolkning av låga korrelationer är att det saknas systematisk variation i datamaterialet, vilket i sin tur kan bero på att väljarna antingen uppfattar konfliktstrukturen på olika sätt eller har en mycket luddig uppfattning om hur konfliktstrukturen ser ut.

LOS-procedurens skalbarhetsmått (rho) är dock känsligt för mycket brus — stokastisk fluktuation — i data och ger därför upphov till låga rangkorrelationer, enligt normala måttstockar. Monte Carlo-studier har visat att LOS-proceduren är robust även för mycket brusiga data, och låga rangkorrelationer har därför inte betraktats som särskilt allvarliga: *"This low value [0,399] makes sense if we anticipate considerable error and realize that well-known candidates tend to draw more extreme responses"* (Rabinowitz 1976:368).¹⁶

16 Att väljare tenderar att "överdriva" såväl sympatier som antipatier för partier och partiledare som de känner väl till kan, enligt George Rabinowitz, ha negativ inverkan på skalbarheten i materialet. Tyvärr saknas till stor del kunskaper om omfattningen av detta fenomen bland svenska väljare. Ett empiriskt resultat som talar *för* sådana effekter i undersökningsmaterialet är att väljarna i början av 1980-talet i stor utsträckning gav miljöpartiet och kristdemokraterna — två relativt okända stimuli — neutrala evalueringar (0="varken gillar eller ogillar"). I takt med att väljarna fick större kännedom om kd och mp under 1980-talet har andelen neutrala evalueringar för dessa partier minskat (se tabell 4.1).

Den svenska partirymden

Tabell 6.1 Resultat från skalningsanalyser av väljarnas evalueringar av partier och partiledare 1968-1996 (skalbarhetsmått och badness-of-fit-värde för en-, två- och tredimensionella rymder).

	<i>antal stimuli</i>	<i>skalbarhet (LOS rho)</i>	<i>badness-of-fit (BOF)</i>		
			<i>en dimension</i>	<i>två dimensioner</i>	<i>tre dimensioner</i>
valundersökningar					
1968	5 + 2 ^a	.48	.04	.01	.00
1979	5 + 5 ^b	.76	.01	.03	.02
1982	7 + 5 ^c	.37	.15	.04	.02
1985	7 + 6 ^d	.60	.16	.05	.03
1988	7 + 5 ^c	.56	.16	.04	.02
1991	7 + 7 ^e	.28	.18	.05	.03
1991+	8 + 8 ^f	.36	.30	.21	.09
1994	7 + 7	.37	.13	.05	.03
1995 (eup)	7 + 7	.18	.17	.08	.03
SOM-undersökningar					
1986	7 + 5	.43	.25	.05	.02
1987	7 + 5	.41	.22	.05	.03
1988	7 + 5	.78	.13	.05	.02
1989	7 + 5	.53	.17	.06	.03
1990	7 + 5	.44	.14	.07	.04
1991	7 + 5	.54	.12	.03	.01
1991+	8 + 6 ^f	.50	.17	.10	.03
1992	7 + 5	.15	.13	.09	.03
1993	7 + 5	.20	.10	.05	.02
1994	7 + 5	.42	.12	.06	.03
1995	7 + 5	.11	.20	.07	.04
1996	7 + 5	.13	.16	.09	.04

Kommentar. Resultaten i tabellen är från de första två etapperna av den multidimensionella utvecklingsanalysen. Analysen har genomförts för samtliga mättillfällen där jämförbara data om väljarnas partievalueringar funnits att tillgå under perioden 1968-1996. De politiska stimuli som är medtagna i analyserna är med få undantag partierna och deras partiledare. Antalet stimuli varierar något mellan olika undersökningar. a) i 1968 års valundersökning ingick inte partiledarna i serien av politiska stimuli som skulle värderas, men däremot en lång rad andra stimuli (se Särllvik 1976). Förutom de fem riksdagspartierna har jag valt att inkludera två av dessa stimuli, *SAP*—*Svenska arbetsgivarföreningen* och *Fackföreningsrörelsen*, i utvecklingsanalysen. b) 1979: fem partier och deras partiledare. c) 1982, 1988: sju partier och de fem gamla partiernas ledare. d) 1985: sju partier, de fem riksdagspartiernas partiledare samt kristdemokraternas ledare, Alf Svensson. e) 1991, 1994, 1995: sju partier och deras partiledare. f) Särskilda utvecklingsmodeller för valet 1991/hösten 1991 med två extra stimuli, ny demokrati och Ian Wachtmeister. I SOM-undersökningarna har svarspersonerna värderat samma 12 stimuli vid varje mättillfälle — sju partier och de fem gamla partiernas partiledare. Några enkla tumregler är att RHO-värden högre än .40 innebär god skalbarhet (Rabinowitz 1976) och BOF-värden lägre än .20 betraktas som tillfredsställande passning mellan utvecklingsmodellen och data (Young & Hamer 1987).

Resultaten i tabell 6.1 visar att strukturen i väljarnas partievalueringar har varit tillfredsställande lättfunnen under perioden 1968-1996. Resultatet från LOS-proceduren visar att skalbarheten (rho) har varit över .40 vid de flesta tillfällen. Endast vid några enstaka tillfällen, och vi återkommer till dem, kan resultatet av skalningsanalysen betraktas som ett misslyckande. God skalbarhet betyder att de grundantaganden varpå skalningsmodellen vilar — modellantagandet och gemen-

Kapitel 6

samhetsantagandet — klarar empirisk prövning. För studiens vidkommande är resultatet naturligtvis goda nyheter, eftersom det innebär att det är fruktbart att fortsätta analysen och konstruera spatiala representationer över det svenska partisystemet.

Det välkända cykliska mönstret i SOM-materialet gör sig gällande också i skalningsmodellens varierande framgångar under perioden 1986-1996. Skalbarheten i datamaterialet har varit som sämst under mellanvalsperioderna på 1990-talet — hösten 1992, 1993, 1995 och 1996 samt i samband med Europaparlamentsvalet 1995. Vid dessa tillfällen har de svenska väljarnas bild av konfliktstrukturen varit suddigare ($\rho < .30$) än i samband med riksdagsvalen ($\rho > .40$). Vi konstaterar en mer otydlig struktur i väljarnas partievalueringar vid de mättillfällen då uppmärksamheten för partierna som politiska stimuli befunnit sig på en 'vardaglig' nivå, i tiden långt ifrån riksdagsvalen. Resultatet indikerar att valkampanjer och media-bevakning inför och i samband med riksdagsvalen har en tydligt märkbar strukturerande inverkan på väljarnas partievalueringar. Riksdagsvalen tenderar att ge väljarna en mer samstämmig bild av konflikterna i politiken. Tillförlitligheten i de spatiala modellerna är som bäst i samband med riksdagsvalen.

I väljarnas ögon var den svenska partirymden endimensionell under 1970-talet och tvådimensionell under 1980- och 1990-talen. En endimensionell modell hade mycket god passning i samband med valen 1968 och 1979 ($\text{BOF} = .04$ respektive $.01$). För perioden 1982-1996 har den endimensionella modellen klarat sig klart sämre (mellan $.10$ och $.20$) även om det inte handlar om någon katastrofal misspassning. Endast vid två tillfällen, i 1986 och 1987 års SOM-undersökningar, kan passningen för den endimensionella modellen betraktas som otillfredsställande ($\text{BOF} = .25$ respektive $.23$). Med dessa passningsmått som enda vägledning står det klart att strukturen i de svenska väljarnas partievalueringar kan beskrivas bättre med två dimensioner från och med 1982 års val.

När det gäller den förändrade dimensionaliteten i det svenska partisystemet tycks alltså de tidigare refererade läroboksförfattarna ha rätt. Förändringen från en till två dimensioner sammanfaller med 1980 års folkomröstning om kärnkraft — liksom med införlivandet av miljöpartiet och kristdemokraterna i modellen. Men vad denna andra dimension i partirymden representerar — annat än ytterligare en potentiellt intressant variationskälla — kan passningsmått inte förtälja. Frågan huruvida denna andra dimension liknar en tillväxt-ekologidimension blir därför en fråga för senare analyser. Forskningsuppgiften att söka substantiella tolkningar av resultaten från skalningsanalyserna kommer till största delen att förläggas till nästföljande kapitel.

Allt sämre passning för Downs spatiala modell?

Även om det *endimensionella* partisystemet har gått i graven behöver det inte nödvändigtvis betyda att den downsianska närhetsröstningsmodellen har misslyckats — den kan fortfarande stå intakt även om partisystemet utökas med fler konflikt-dimensioner. Frågan är om det går att spåra en *generell* försvagning av den downsianska närhetsmodellen i materialet? Har passningen mellan utvecklingsmodellen och empiriska data om väljarnas partievalueringar blivit sämre över tid?

Svaret är att en downsiansk avståndsmodell alltså fungerar tillräckligt bra, åtminstone enligt de skalningskriterier som här använts. Analyserna visar tydligt att det *är* möjligt att beskriva strukturen i väljarnas partievalueringar med hjälp av en utvecklingsmodell. Så hade definitivt inte varit fallet om väljarna varit helt oense om hur konfliktstrukturen i partisystemet ser ut. Om varje enskild väljare hade haft en *helt egen* bild av konfliktstrukturen hade modellpassningsmått (BOF) inte varit så låga och skalbarhetsmått (rho) så höga som de faktiskt är.

Samtidigt bekräftas tidigare resultat från kapitel 5 att avståndsmodellen har mist något av sin gångbarhet mellan 1968 och 1996. Och den slutsatsen gäller oavsett graden av dimensionalitet: Skalbarhetsmått visar att modellen har passat något sämre med empiriska data under 1990-talet än tidigare. I valundersökningsmaterialet uppvisar valet 1991 och Europaparlamentsvalet 1995 de två sämsta skalbarhetsmått (LOS rho=.28 respektive .18). En tänkbar förklaring till den svagare strukturen i samband med 1991 års val är ny demokratis entré på den politiska arenan. Den förklaringen grundar sig på det faktum att skalbarheten var relativt låg också i samband med 1982 års val (rho=.37) då väljarna för första gången gavs möjlighet att poängsätta två andra nya partier — kristdemokraterna och miljöpartiet — på ogillar-gillarskalan.

En förklaring till närhetsröstningsmodellens större misslyckande i samband med Europaparlamentsvalet 1995 är att valet inte uppmärksammades i lika hög utsträckning som ett vanligt riksdagsval och att väljarnas intresse för valet därmed var mycket lågt. Väljarna kan dessutom ha varit särskilt förvirrade av partiernas oklara positionstaganden i EU-frågor inför valet — det nya valsystemet med inslag av personröstning innebär till exempel att många partier hade varvade listor med både EU-positiva och EU-negativa kandidater (Gilljam & Holmberg 1998).

I SOM-materialet märks en tydligare minskning av skalbarheten i väljarnas partievalueringar (se tabell 6.1). Under de tre senaste riksdagsvalåren 1988, 1991 och 1994 har skalbarheten varit .78, .54 respektive .42, vilket innebär en trendmässig försvagning av preferensstrukturen. Och vid tre tillfällen under 1990-talet, 1992, 1993 och 1996, måste skalningsmodellen betraktas som misslyckad — eftersom skalbarhetsmättet varit mycket lågt (rho=.15, .11 respektive .13). Den downsianska närhetsmodellen har haft sämre gångbarhet under mellanvalsperioderna på 1990-talet än under mellanvalsperioderna på 1980-talet.

Huvudslutsatsen är att det räcker med mycket få dimensioner för att representera strukturen i de svenska väljarnas partievalueringar. Graden av dimensionalitet i datamaterialet — källor till systematisk variation — har ökat från en till två dimensioner under den senaste trettioårsperioden.

Den låga dimensionaliteten och den goda passningen mellan skalningsmodell och data är starka argument för att de flesta väljare faktiskt uppfattar partirymden på samma sätt. Väljarna har en *gemensam referensram* — en slags mental karta över partisystemet — som inte är beroende av var i den ideologiska rymden de själva befinner sig och som är aktiv i formandet av politiska preferenser för de politiska partierna.¹⁷

17 Att svenska väljare i stor utsträckning har gemensamma uppfattningar av den politiska rymden har jag kunnat bekräfta genom en rad kompletterande skalningsanalyser. Att det kan finnas

6.3 Partiernas positioner i partirymden

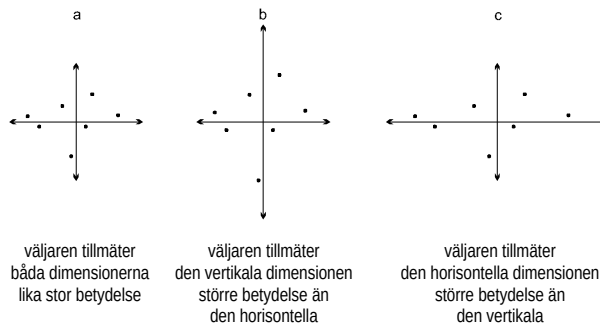
Ett stort antal analyser i den här boken har berört väljarnas uppfattningar av de politiska avstånden *till* och *mellan* partierna. Tidigare har det dock varit fråga om analyser av *enstaka* partiavstånd — antingen mellan väljare och partier eller mellan två partier i taget. Avståndsmåtten i dessa analyser har varit utformade för att ge en mycket nyanserad och detaljrik kartläggning av väljarnas avståndsuppfattningar.

Utvikningsanalysen möjliggör att *samtidigt* analysera de inbördes avstånden mellan *alla* partier. Härmed kommer jag ännu ett steg närmare en fullständig kartläggning av det svenska partisystemet. Eftersom en starkt dimensionsreducerande skalningstekniker tillämpas är ambitionerna med kartläggningen god överblick snarare än den detaljrikedom som har varit legio i tidigare kapitel.

I det här avsnittet undersöks därför enbart endimensionella och tvådimensionella spatiala representationer av strukturen i svenska väljares partievalueringar under perioden 1968-1996. Avståndsrelationerna mellan partierna i partisystemet har fastställts genom att utnyttja utvickningsanalysen som en skalningsteknik. Parti-

stora skillnader mellan olika väljargrupper när det gäller vilken vikt de tilldelar olika konflikt-dimensioner är en möjlighet som lyftes fram redan av Donald Stokes i dennes berömda kritik av Downs (Stokes 1963, se även kapitel 1). Det är alltså inte självklart att alla väljare fäster lika stor uppmärksamhet vid olika dimensioner, och dessa skillnader kan ha stora konsekvenser för hur de uppfattar konfliktstrukturen i partisystemet (se figuren nedan).

För att studera i vilken utsträckning olika undergrupper av väljare skiljer sig åt när det gäller vilken vikt de tillmäter olika dimensioner har jag tillämpat så kallad *individuell multidimensionell skalningsanalys* (INDSCAL) (Carroll & Chang 1970; Carroll 1972). Tidigare liknande analyser har visat att väljarnas politiska erfarenheter, engagemang och intresse och kunskaper förklarar individuella skillnader i politisk perception (Converse 1966a:193, 1975b; Kornberg, Mishler & Smith 1974; Nygren & Jones 1977; Jacoby 1986; van der Brug 1996). Jag kunde med hjälp av LOS-proceduren upprätta närhetsmatriser för undergrupper av väljare (t ex personer med olika grad av intresse för politik eller personer med olika kunskaps- eller utbildningsnivå). Dessa närhetsmatriser undersöktes sedan med hjälp av INDSCAL. Analyserna visade inte några stora eller systematiskt återkommande skillnader mellan olika väljargrupper när det gäller hur stor vikt de tilldelar olika dimensioner. Preferensstrukturen ser alltså mycket likartad ut bland väljare med olika grad av kunskap, intresse och utbildning. De resultaten ger ökat stöd åt slutsatsen att svenska väljare har en gemensam uppfattning av konfliktstrukturen i partisystemet och att de uppfattar partiernas inbördes avståndsförhållanden på samma sätt.

erna har på detta sätt kunnat tilldelas positioner i en- och tvådimensionella rymder.

Jag förväntar mig att finna ett utpräglat vänster-högermonster i väljarnas kartor över partisystemet — särskilt i början av undersökningsperioden. Tidigare utvecklingsanalyser visar att vänster-högerstrukturen har varit den helt dominerande, åtminstone under perioden 1968-1982 (Särlvik 1976; Listhaug, Macdonald & Rabinowitz 1990; Rabinowitz, Macdonald & Listhaug 1991).

Samtidigt visade analyserna i det föregående kapitlet att en hög — men stadigt sjunkande — andel väljare har partipreferensordningar som är förenliga med olika slags vänster-högerrangordning av partierna. Frågan är om och hur vänster-högerdimensionens försvagade strukturerande kraft har orsakat några förändringar i väljarnas syn på konfliktstrukturen i partisystemet. Och kan de tvådimensionella representationerna av strukturen i väljarnas partievalueringar visa vilka nya konfliktdimensioner som i störst utsträckning har utmanat den traditionella endimensionella strukturen under 1980- och 1990-talen?

Den danske statsvetaren Peter Nannestad använde skalningsanalystekniker för att kartlägga utvecklingen av de danska väljarnas perceptioner av partisystemet under åren 1971-1979 (Nannestad 1984, 1989). Enligt Nannestads analyser hade de danska väljarna — trots stor elektoral rörlighet och ett instabilt partisystem under denna period — mycket stabila uppfattningar av konfliktstrukturen. Frågan är om samma omdöme kan fällas om de svenska väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet under motsvarande destabiliseringsperiod i Sverige mellan 1988-1996, med växande väljarrörlighet och nya riksdagspartier?

I de följande analyserna kommer både de endimensionella och de tvådimensionella partirymderna att redovisas för varje mätillfälle — trots att de endimensionella skalningsmodellerna har gjort dåligt ifrån sig under slutet av undersökningsperioden. Den 'dubbla redovisningen' har emellertid ett mycket bestämt syfte. För att bättre förstå behovet av en andra dimension i skalningsmodellerna behöver vi först redovisa de endimensionella lösningarna. Detta för att undersöka om eventuella konstigheter och oförklarligheter som vi kan påföra de endimensionella modellernas bristkonto blir förklarade när modellen utökas med ännu en dimension.

Endimensionella utvecklingsmodeller

De endimensionella representationerna av strukturen i väljarnas partievalueringar visar en välkänd vänster-högerrangordning av partierna vid nästan alla mätillfällen (se figur 6.1). Utvecklingen av de inbördes avstånden mellan partierna längs dimensionen stämmer dessutom mycket väl överens med tidigare analyser i boken *och* med vad som är känt om väljarnas kognitioner av partiernas positioner längs vänster-högerskalan (jfr figur 1.2).¹⁸

18 Likheterna mellan den partirymd som konstrueras med hjälp av kognitionsmått (bedömningar av partipositioner längs vänster-högerskalan) och den partirymd som konstrueras med hjälp av evalueringsmått (utvecklingsanalys i en dimension) är hyfsade, men inte övertygande för alla mätillfällen (jfr figur 1.2). Korrelationen (Pearsons r) mellan väljarnas kognitiva partiplacerings- och partipositioner som bygger på den endimensionella utvecklingsanalysen för fem respek-

Kapitel 6

Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet har varit stabil — åtminstone när det gäller vänsterpartiet, socialdemokraternas och miljöpartiets inbördes positioner. Den slutsatsen gäller även om avståndsrelationerna mellan v och s varierat en del och även om miljöpartiet allteftersom har rört sig allt närmare vänsterpartiets och socialdemokraternas positioner i partisystemet. Uppfattningarna om de fyra borgerliga partiernas inbördes rangordning har däremot varit mindre stabila — här är det kristdemokraterna, centerpartiet och folkpartiet som varit inblandade i de flesta positionsskiftena, medan moderaterna vid nästan alla mättillfällen betraktas som dimensionens flankparti.

Vid valet 1968 var de inbördes avståndsrelationerna mellan de fem gamla partierna mycket tydliga i väljarnas ögon. Avståndet mellan socialdemokraterna och centerpartiet uppfattades som kortare än avståndet mellan socialdemokraterna och vänsterpartiet — ett resultat som motsvarar vad vi sett i tidigare analyser i boken.

Den omfattande polariseringen i partisystemet under 1970-talet är mycket tydlig i de endimensionella utvecklingsmodellerna. Analyserna av väljarnas partievalueringar i samband med valet 1979 demonstrerar blockpolitikens stora genomslagskraft. Den hårdnande kampen om regeringsmakten och den intensifierade polemiken mellan de borgerliga och socialistiska partierna utövade en stark strukturerande kraft på väljarnas partievalueringar under 1970-talet — så stark att avstånden mellan partierna *inom* blocken var betydligt kortare jämfört med de stora avstånden *mellan* blocken i samband med 1979 års val.¹⁹

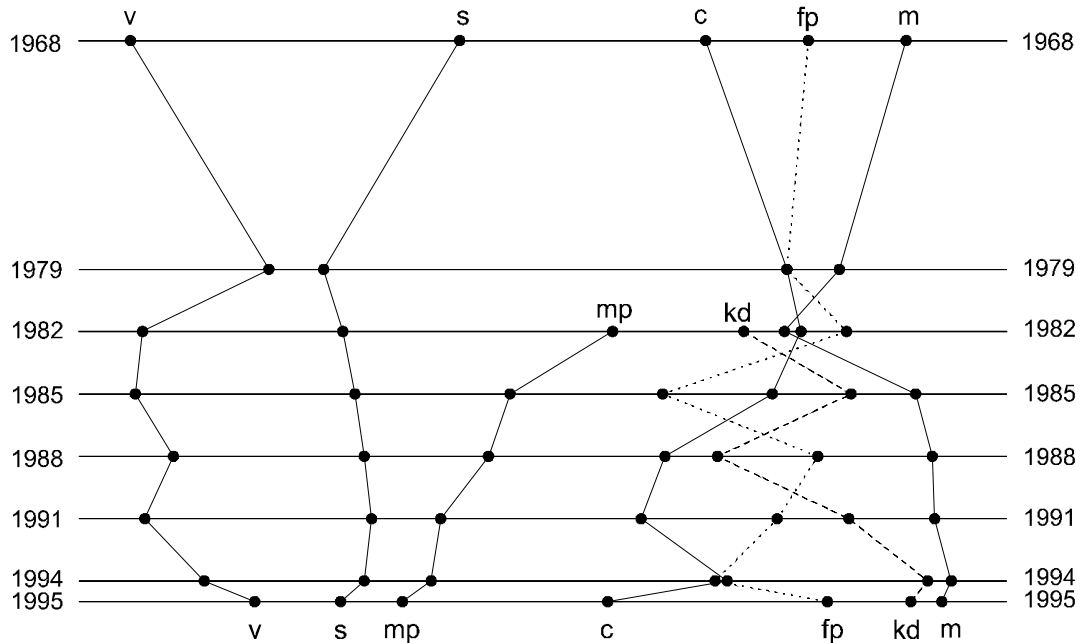
Utvikningsmodellen för 1982 års val bjuder på en rejäl överraskning i form av avvikelser från den förväntade vänster-högerrangordningen av partierna. Avvikelserna gäller dock *inte* de två nya partier — kristdemokraterna och miljöpartiet — som introducerades i analyserna i samband med valet 1982. Anomalin består istället av att både centerpartiet och folkpartiet har tilldelats en position till höger om moderaterna längs dimensionen! Inte kan det ha varit så att de svenska väljarna uppfattade rangordningen av de borgerliga partierna på det här sättet i samband med 1982 års löntagarfondsval, som troligen var det kanske mest vänster-höger-ideologiskt präglade valet under perioden?

↓

tive sju partier var .92/- vid valet 1979, .91/.91 1982, .98/.95 1985, .99/.98 1988, .99/.98 1991, .99/.96 1994 och .95/.93 1995.

- 19 Att grupper av stimuli klumpar ihop sig i skalningsmodeller är ett vanligt fenomen när det gäller skalnings- och dimensionsanalystekniker. I många fall är sådana stimuluskonfigurationer ett varningstecken för att analysen misslyckats med att hitta fram till en god modell av avstånden mellan stimuli. I det här fallet är den endimensionella lösningen robust och uppvisar mycket god passning — motsvarande resultat har också erhållits i andra studier av 1979 års svenska partisystem (jfr Rabinowitz, Macdonald och Listhaug 1991).

Figur 6.1 Strukturen i väljarnas partievalueringar i samband med riksdagsvalen 1968, 1979-1994 och vid valet till Europaparlamentet 1995 (endimensionell utvikningsanalys av väljarnas partipreferensordningar).

Kommentar: Figuren visar resultatet av utvikningsanalyser i en dimension av väljarnas partipreferensordningar i samband med riksdagsvalen 1968, 1979-1994 samt vid Europaparlamentsvalet 1995. I analysen ingick även evalueringar av partiledare — men deras positioner längs dimensionen har inte satts ut. Trots att partiernas positioner vid olika tidpunkter har sammanbundits med linjer har de olika endimensionella rymderna endast begränsad jämförbarhet över tid — partierna har tilldelats koordinater längs en normerad skala med medelvärde 0 och standardavvikelsen 1. Därför bör resultaten användas med stor försiktighet när det gäller att dra slutsatser om förändringar av partiernas *absoluta* positioner. Partiernas *relativa* avstånd i förhållande till varandra — liksom deras inbördes rangordning längs dimensionen — är dock jämförbara från ett mätillfälle till ett annat.

En förklaring till anomalin är folkpartiets mycket svaga popularitetsställning i samband med valet 1982. Vi vet från tidigare analyser att fp då var illa omtyckt bland näraliggande borgerliga partiers sympatisörer — vilket kan ha lett till att folkpartiets position flyttats mot utkanterna av partisystemet. Samtidigt vet vi att den endimensionella skalningsmodellen över 1982 års partirymd är en av de sämre (jfr tabell 6.1). Kanske kan en tvådimensionell modell ge en bättre bild av hur väljarna uppfattade de inbördes positionerna av de tre borgerliga partierna i samband med 1982 års val?

Avståndsrelationerna mellan de borgerliga partierna har förändrats i samband med varje riksdagsval under 1980- och 1990-talen. Förutom folkpartiets överraskande position i samband med valet 1982 är de borgerliga partiernas förflyttningar inte särskilt uppseendeväckande mot bakgrund av tidigare analyser av föränd-

Kapitel 6

ringar i preferensstrukturen. Kristdemokraternas nära relation till moderaterna under 1990-talet och centerpartiets närmande till socialdemokraterna 1995 kan vara en förklaring till väljarnas förändrade uppfattningar av partirymden. Folkpartiets starka popularitetsställning hos många väljargrupper i samband med Westerbergvalet 1985 och den tillfälliga flirten med s i samband med 1994 års val uppvisar också iögonfallande samvariation med hur väljarnas syn på folkpartiets position i partirymden har förändrats under perioden.

Med hjälp av SOM-materialet har vi möjligheter att närmare studera årsvisa förändringar av strukturen i väljarnas partievalueringar under den tioårsperiod som har bjudit på de kanske största förändringarna av det svenska partisystemet. I figur 6.2 presenteras resultaten från endimensionella utvecklingsanalyser för perioden 1986-1996.

Analyserna av SOM-materialet bekräftar att det har funnits en dominerande vänster-högerstruktur i väljarnas partievalueringar under den senaste tioårsperioden (se figur 6.2). Precis som tidigare ger utvecklingen av de inbördes avståndsrelationerna mellan partierna till vänster längs dimensionen ett robust och stabilt intryck, medan oredan har varit större bland de fyra borgerliga partierna till höger.

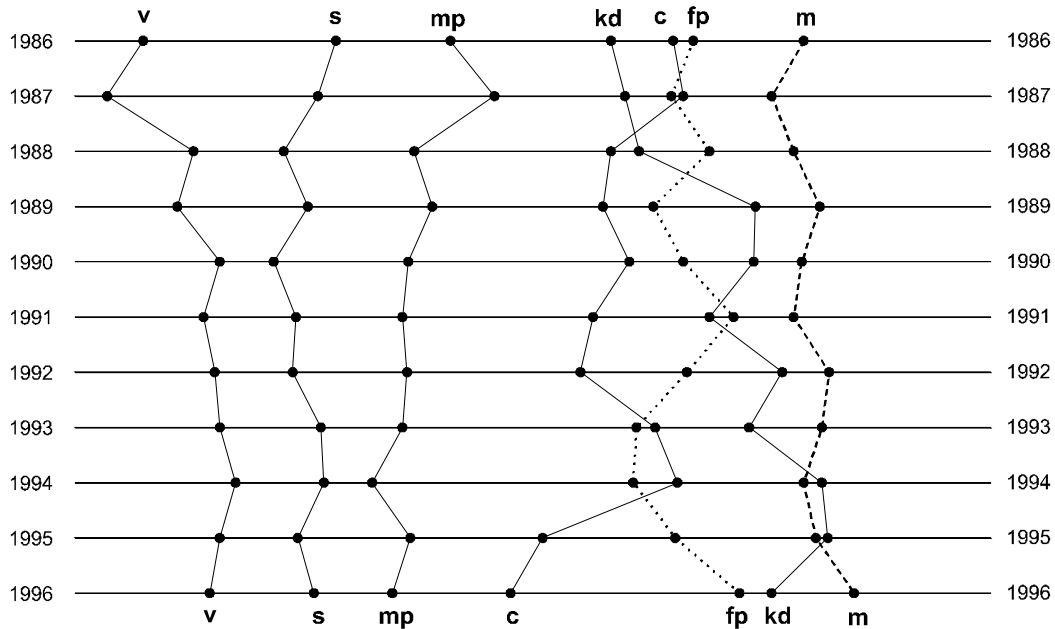
Men även om rangordningarna av de fyra borgerliga partierna har förändrats under perioden är det inte fråga om några hastiga och plötsliga platsbyten mellan dem. Positionsförändringarna år från år visar att det snarare har varit fråga om ihållande trender och mjukare fram och tillbaka-rörelser.

Kristdemokraternas förskjutning allt närmare moderaterna under perioden är den tydligaste trenden — från en position längs till vänster av de borgerliga partierna har kd rört sig först förbi centerpartiet 1987-88 och sedan förbi folkpartiet 1988-89 på sin resa högerut i partirymden. Folkpartiets förskjutning åt vänster under perioden 1991-1993 har följts av en lika stor relativ förskjutning åt höger efter valet 1994. Efter valet 1994 märks även centerpartiets vänsterorientering mycket tydligt i SOM-materialet. Avståndet från centerpartiet till miljöpartiet var hösten 1996 för första gången kortare än avståndet från centerpartiet till det närmast belägna borgerliga partiet.

Resultaten av de endimensionella analyserna tar död på en del av den sunda misstänksamhet som alltid bör riktas mot skalningsanalyser. Mot bakgrund av resultaten av analyser som genomförts tidigare i boken står det klart att utvecklingsanalysen — trots viss misspassning mellan modell och empiri — på ett förtjänstfullt sätt sammanfattar strukturen i väljarnas partievalueringar och förändringar av avståndsrelationerna mellan partierna under perioden. Detta sagt medan vi ännu inte har utforskat de tvådimensionella representationerna av det svenska partisystemet.

Den svenska partirymden

Figur 6.2 *Strukturen i väljarnas partievalueringar under perioden 1986-1996 (endimensionell utvikiningsanalys av svenska folkets partipreferensordningar).*

Kommentar: Figuren visar resultatet av utvikiningsanalyser i en dimension av väljarnas partipreferensordningar under perioden 1986-1996. Data är hämtade från SOM-undersökningarna som i allmänhet genomförs under oktober-december. I analysen ingick även evalueringar av partiledare — men deras positioner längs dimensionen har inte satts ut. Trots att partiernas positioner vid olika tidpunkter har sammanbundits med linjer har de olika endimensionella rymderna endast begränsad jämförbarhet över tid — partierna har tilldelats koordinater längs en normerad skala med medelvärdet 0 och standardavvikelsen 1. Därför bör resultaten användas med stor försiktighet när det gäller att dra slutsatser om förändringar av partiernas *absoluta* positioner. Partiernas *relativa* avstånd i förhållande till varandra — liksom deras inbördes rangordning längs dimensionen — är dock jämförbara från ett måttillfälle till ett annat.

Trots vissa märkligheter i de endimensionella modellerna — att folkpartiet och kristdemokraterna vid några tillfällen har utnämnts till flankpartier längs dimensionen istället för moderaterna — har den abstrakta ideologiska konstruktion som vi känner som vänster-högerdimensionen haft en mycket stark strukturerande inverkan på väljarnas partievalueringar. Förändringarna av partiernas inbördes positioner längs dimensionen åtnjuter hög validitet, både när det gäller samstämmighet med tidigare resultat i boken *och* i förhållande till kunskaperna om svensk politisk utveckling under den senaste trettioårsperioden. Kanske är detta mönster till och med så utpräglat att vi faktiskt fortfarande, i likhet med mycket komparativ forskning, kan kalla det svenska partisystemet endimensionellt?

Den centrala frågan är om ytterligare en dimension verkligen behövs. Å ena sidan skulle vi kunna tänka oss att stanna vid en dimension — under förutsättning att det visade sig vara en godtagbar förenkling av verkligheten och att det inte

Kapitel 6

fanns någon ytterligare relevant källa till variation i materialet. Å andra sidan har passningen för den endimensionella modellen blivit sämre över tid, vilket motiverar ett sökande efter substantiella likheter och skillnader mellan partierna längs en andra dimension. De skalningskriterier som har tillämpats visar att en tvådimensionell modell bättre kan representera strukturen i väljarnas partievaleringar under 1980- och 1990-talen. Det finns alltså goda skäl att utforska och tolka denna andra systematiska källa till variation — en uppgift som till stor del lämnas till nästa kapitel.

Tvådimensionella utvikiningsmodeller

De tvådimensionella kartorna över det svenska partisystemet under den senaste trettioårsperioden presenteras i figurerna 6.4–6.8. På kartorna återfinns två olika grupper av stimuli, partier och partiledare.²⁰ Deras inbördes relationer representeras i form av avstånd mellan punkter. Varje stimuli har tilldelats koordinatvärden längs två dimensioner. Koordinatvärdena har normerats så att deras medelvärde är 0 och standardavvikelse 1 längs varje dimension. Nollpunkten längs de båda dimensionerna (origo) motsvarar således ett slags 'gravitationscentrum' i partisystemet. Enheterna i kartorna är standardavvikelseenheter. Koordinatvärdena för stimuli har inte satts ut i figuren eftersom de saknar betydelse för tolkningen av partirymderna. Avståndet mellan markeringarna längs koordinataxlarna motsvarar en halv standardavvikelseenhet.²¹

De erhållna punktkonfigurationerna erbjuder i sig ingen substantiell tolkning — tolkningsarbetet är helt och hållet analytikerns. Utan tolkningsredskap i form av erfarenheter, förväntningar eller extern empirisk information av olika slag riskerar detta arbete att bli som att utläsa bilder av vagnar, hästar och gudar från stjärnkonstellationer på himlavalvet.

Två saker bör hållas i minnet när det gäller tolkningen av punktkonfigurationerna. För det första har de två koordinataxlarna ingen betydelse för tolkningen av de inbördes avstånden mellan partierna — dessa avstånd är desamma oavsett hur de är relaterade till ett gemensamt referenssystem. Koordinataxlarna är arbiträra och behövs endast för att kunna representera de inbördes partiavstånden — axlarna skulle kunna ha varit roterade hur som helst i förhållande till de olika punktkonfigurationerna. Det är därför mer fruktbart att eftersöka *riktningar* i partirymden för att undersöka vad avstånden mellan partierna och partiledarna egentligen representerar i form av politiska likheter och skillnader.²²

20 På kartan över 1968 års partisystem återfinns förutom de fem gamla partierna också *Fackföreningarna* och *Svenska arbetsgivareföreningen*. Som nämnts tidigare har det varit helt nödvändigt att utnyttja avståndsinformationen i väljarnas partiledarevaleringar för att överhuvudtaget kunna genomföra skalningsanalysen.

21 Endast de *relativa* avstånden mellan partierna är jämförbara från en karta till en annan. Förändringar i partiernas inbördes avståndsrelationer kan därför med fördel uppskattas med hjälp av ögonmätt. En mer tillförlitlig metod är att beräkna kvoten av två partiavstånd och jämföra över tid. Avstånden kan i så fall uppmätas med en vanlig linjal (jfr Oscarsson 1996d).

22 Vän av ordning undrar förstås om någon rotering av punktkonfigurationerna har ägt rum — varför skulle annars den välbekanta vänster-högerrangordningen av partierna alltid sammanfalla med kartornas horisontella dimension, som ju är fallet med de kartor som presenteras i det

Den svenska partirymden

För det andra — och det är en kritik som har lyfts fram av skeptiker till dimensionsanalystekniker — är det inte nödvändigtvis så att en politisk riktning eller dimension har samma tolkning eller relevans överallt i partirymden. Att miljöpartiet återfinns på en kant och moderaterna på den andra räcker inte som bevis för att en miljödimension har strukturerat partisystemet — partier som befinner sig mitt emellan dessa två ytterpunkter behöver ju inte vara ordnade i enlighet med miljödimensionen. Avstånden mellan partierna kan ha olika tolkning i olika regioner av kartorna.

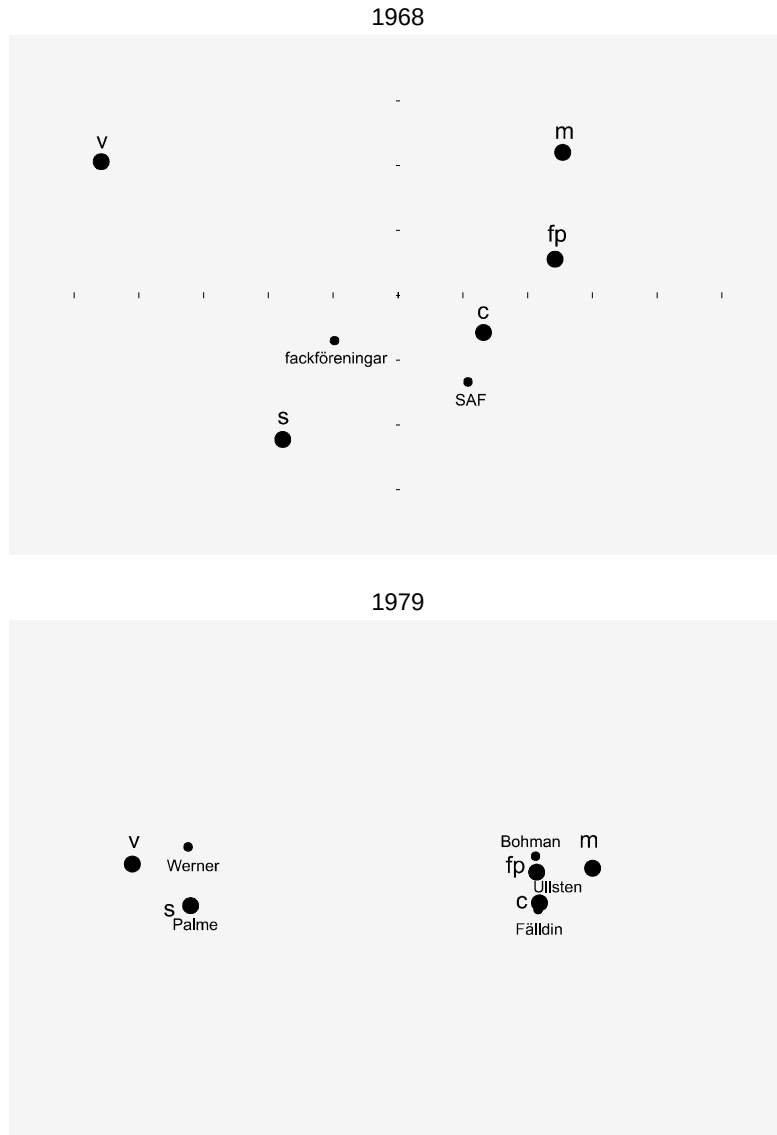
Strukturen i väljarnas partievalueringar i samband med 1968 och 1979 års val kunde representeras mycket väl med bara en dimension — det visade de inledande analyserna av dimensionaliteten i partisystemet. Men de tvådimensionella modellerna av 1968 och 1979 års partirymd är ändå inte överflödiga. Det finns flera goda skäl att undersöka hur partiavstånden ser ut med två dimensioner. Ett skäl är att en tvådimensionell modell nästan alltid presterar lika bra eller bättre än en endimensionell — och även om 1968 års svenska partisystem var utpräglat endimensionellt är det ändå intressant att undersöka om något nytt framkommer i en mer utbyggd modell. Ett annat, och kanske viktigare skäl, är att den endimensionella modellen över 1979 års partisystem visade mycket små skillnader mellan partierna inom de två politiska blocken. En tvådimensionell modell kan möjligen kvalificera väljarnas uppfattning om konfliktstrukturen i samband med 1979 års val — vi vet ju exempelvis att energi- och kärnkraftsfrågan orsakade stora motsättningar mellan de borgerliga partierna under 1970-talet. Finns det några som helst spår av den konflikten i en tvådimensionell modell över 1979 års partisystem?

↓

här kapitlet? Svaret är att författaren själv inte har genomfört någon rotering av utvikiningsmodellerna. Huruvida den multidimensionella skalningsproceduren har genomfört någon rotering är dock mycket oklart, eftersom information lyser med sin frånvaro i tillgänglig teknisk dokumentation. Jag misstänker emellertid att punktkonfigurationerna har roterats så att avståndet mellan de två mest avlägsna stimuli (alltsomoftast vänsterpartiet och moderaterna) alltid blir representerad längs den först erhållna dimensionen. En sådan rotering är i så fall ingenting annat än en så kallad varimaxrotering som är vanlig i faktoranalys — den erhållna lösningen roteras så att variansen blir så stor som möjligt längs den första dimensionen. Spridningen när det gäller partiernas positioner i rymden är således alltid störst längs kartornas horisontella dimension. Det faktum att denna dimension alltid påminner om den traditionella vänster-högerdimensionen är förstås ett substantiellt viktigt resultat eftersom det visar vänster-högerdimensionens dominans över andra tänkbara konfliktdimensioner.

Kapitel 6

Figur 6.4 *Strukturen i väljarnas partievalueringar i samband med riksdagsvalen 1968 och 1979 (tvådimensionell utvecklingsanalys av väljarnas partipreferensordningar).*

På väljarnas kartor över 1968 och 1979 års partisystem framträder ett likartat u-format mönster (se figur 6.4). På båda kartorna kan samtliga stimuli positioneras längs en tänkt båge som löper från vänsterpartiet i den övre vänstra kvadranten, genom socialdemokraternas och centerpartiets positioner i de nedre kvadranten till moderaternas position i kvadranten längst upp till höger. I dimensionsanalyser av det här slaget brukar slutsatsen av sådana mönster — stimuli som grupperar

Den svenska partirymden

sig i månskäre- eller hästskoliknande mönster i en tvådimensionell rymd — vara att en alltför hög dimensionalitet har valts. Slutsatsen är att den högre dimensionaliteten inte tillför någon ny viktig information, även om passningen mellan modell och empiri förbättras något.

Den tvådimensionella kartan över 1968 års partisystem tillför alltså mycket litet till vår beskrivning av de inbördes avstånden mellan partierna. Avstånden längs den bågformade tänkta linjen genom rymden motsvarar i allt väsentligt de inbördes avstånden mellan partierna i den endimensionella modellen. Socialdemokraterna befinner sig exempelvis närmare centerpartiet än vänsterpartiet också i den tvådimensionella modellen över partisystemet. Väljarna uppfattade att 'Fackföreningarna' stod närmast s och 'Svenska arbetsgivareföreningen' närmast c i den politiska rymden.

Detsamma gäller för väljarnas karta över 1979 års partisystem. Den starkt bipolära endimensionella representationen av 1979 års partisystem från figur 6.1 återfinns också i den tvådimensionella representationen, och avstånden mellan partierna längs den tillkommande dimensionen är mycket små.

På 1979 års karta över partisystemet finns även *partiledarna* representerade för första gången. Inte oväntat uppfattar väljarna att de flesta av partiledarna befinner sig närmast sina egna partier. Undantaget 1979 var Gösta Bohman, vars avstånd till det egna moderata partiet uppfattades vara lika långt som avståndet till folkpartiet.

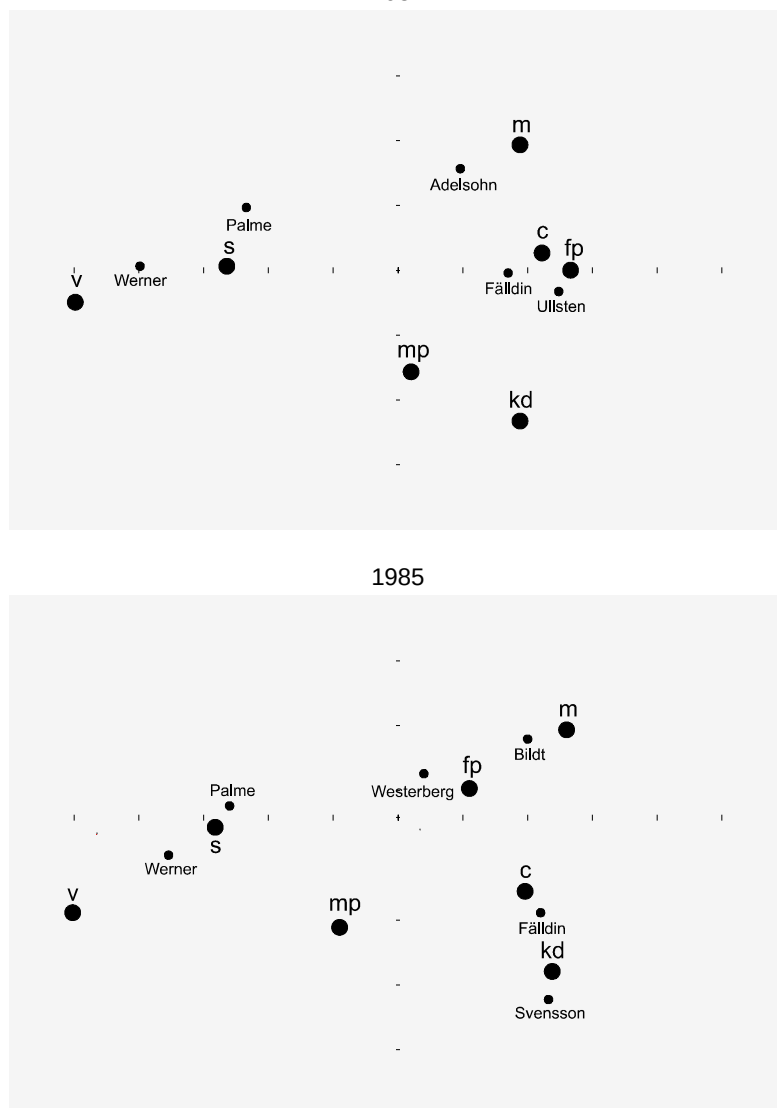
Kartan över 1982 års partisystem visar att blockuppdelningen i borgerliga och socialistiska partier var fortsatt stark (se figur 6.5). Men i likhet med de endimensionella modellerna framträder ingen självklar vänster-högerrangordning av partierna på kartan — avståndet mellan socialdemokraterna och moderaterna är ungefär lika stort som avståndet mellan s och folkpartiet. Längs den horisontella dimensionen på kartan är folkpartiet fortfarande flankparti.

De två 'nya' partierna på kartan, kristdemokraterna och miljöpartiet, bedömdes av väljarna befinna sig närmare det borgerliga än det socialistiska blocket vid 1982 års val — ett resultat som är konsistent med tidigare analyser. Kartans andra dimension tycks framför allt behövas för att bättre representera avståndsrelationerna mellan partierna till höger om mitten av kartan: Kd och mp återfinns båda i regionen nederst till höger på kartan, regeringskamraterna centerpartiet och folkpartiet återfinns nära varandra däremellan, medan moderaterna — som lämnade den borgerliga regeringen knappt ett år före 1982 års val — positioneras längst upp till höger.

Ett traditionellt vänster-höger mönster framträder på kartan över 1985 års partisystem. En tänkt rak linje från vänsterpartiet till moderaterna genom socialdemokraternas och folkpartiets positioner är mycket lik den välkända strukturen. Det som här bryter det endimensionella mönstret — och nödvändiggör en andra dimension — är centerpartiets och kristdemokraternas positioner i den nedre högra kvadranten och miljöpartiets position i mitten av partirymden.

Kapitel 6

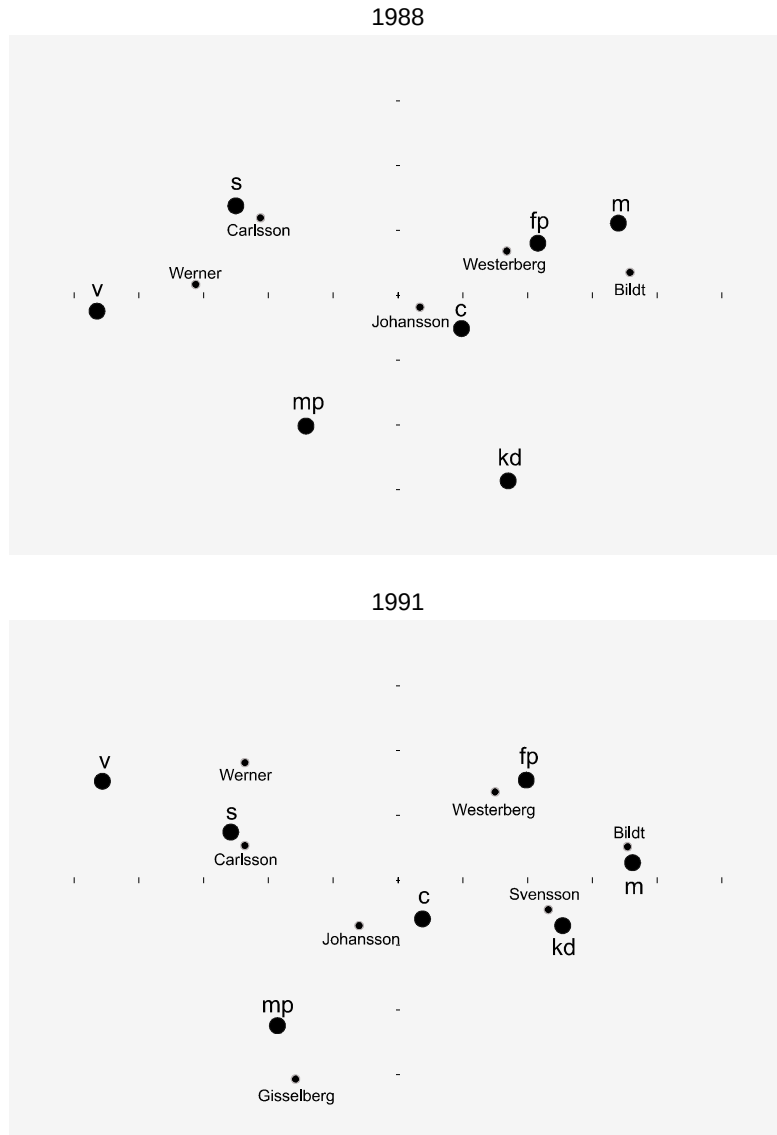
Figur 6.5 *Strukturen i väljarnas partievalueringar i samband med riksdagsvalen 1982 och 1985 (tvådimensionell utvikiningsanalys av väljarnas partipreferensordningar).*

De största förändringarna mellan 1982 och 1985 är att folkpartiet har uppfattats stå längre åt vänster, att miljöpartiet rörde sig närmare socialdemokraterna i förhållande till de andra borgerliga partierna och att c och kd rörde sig närmare varandra. En förklaring till — eller varför inte en effekt av — det sistnämnda är att centerpartiet och kristdemokraterna idkade valteknisk samverkan i 1985 års val.

Den svenska partirymden

Figur 6.6 *Strukturen i väljarnas partievaleringar i samband med valen 1988 och 1991 (tvådimensionell utvikiningsanalys av väljarnas partipreferensordningar).*

Väljarnas karta över partisystemet i samband med 1988 års miljöval har stora likheter med tidigare spatiala representationer av de grundläggande konflikterna i det svenska partisystemet vid den här tiden (se figur 6.6). I analyserna av valet 1988 presenterade Sören Holmberg en tvådimensionell karta över partisystemet som byggde på riksdagsledamöternas placering av partierna längs vänster-högerdimensionen och längs den gröna dimensionen. Med utgångspunkt från resultaten

Kapitel 6

ser Holmberg tre block i svensk politik, ett *rödgrönt* block där vänsterpartiet, socialdemokraterna och miljöpartiet ingår, ett *blågrönt* block bestående av centerpartiet och kristdemokraterna och ett *blågrått* block bestående av folkpartiet och moderaterna (Holmberg 1990:98; se även Bennulf 1994:233). Motsvarande tre-blockbildning är mycket lättfunna i väljarnas partikarta i samband med valet 1988. Det finns alltså skäl att misstänka att den andra dimensionen i kartan över 1988 års partisystem behövs för att skilja partierna åt längs en grön miljödimension.

På kartan över 1991 års partisystem påminner partiernas rangordning längs den horisontella dimensionen om en vänster-högerrangordning (se figur 6.6). Partierna är väl samlade längs en axel från vänsterpartiet till moderaterna. De största avvikelserna står miljöpartiet och språkröret Margaretha Gisselberg för. Dessa båda stimuli innehar en extrem och perifer position längs kartans vertikala dimension — vilket beror på låga sympatier för miljöpartiet bland väljarna. Uppmärksamheten för miljöfrågorna i samband med valet 1991 var betydligt mindre än vid 1988 års miljöval. En tänkt linje från miljöpartiet i det nedre vänstra hörnet till kartans övre högra hörn skulle kunna vara en grön dimension, om än i försvagad version, och inte helt oavhängig den starkare vänster-högerdimensionen.

Den viktigaste förändringen mellan 1988 och 1991 är kristdemokraternas nyvunna ställning som moderaternas närmaste granne i partirymden. Den förändringen av kristdemokraternas position har uppmärksamats tidigare och ger alltså ett mycket tydligt utslag på väljarnas karta över partisystemet 1991.

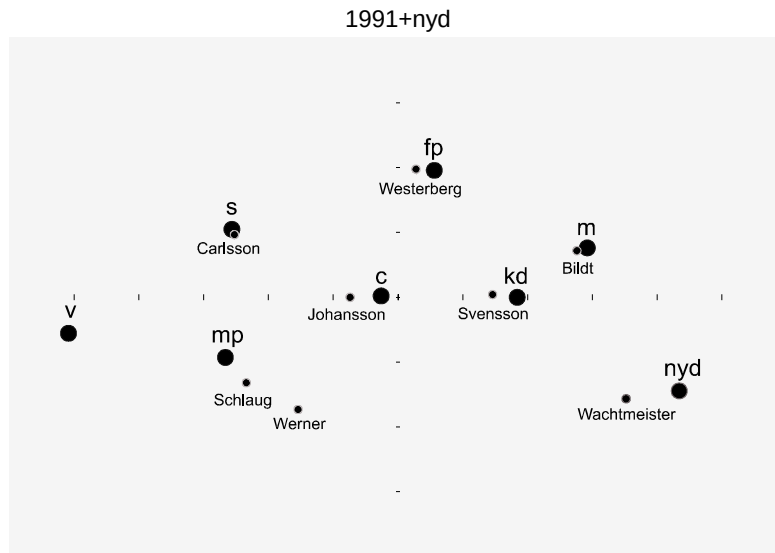
För att erhålla en komplett beskrivning av 1991 års partirymd har ny demokrati och dess ledare Ian Wachtmeister inkluderats i en separat utvecklingsanalys (se figur 6.7).²³ Ny demokrati fick stöd av 6,7 procent av de svenska väljarna i valet 1991 och spelade en mycket framträdande roll i den politiska debatten månaderna före valet, särskilt när det gäller invandrar- och flyktingpolitiken.

Avståndsförhållandena mellan de övriga partierna förändras mycket litet när ny demokrati inkluderas i analysen av 1991 års partirymd. En jämförelse mellan de två versionerna visar att sjupartikonfigurationen roterar motsols när det åttonde partiet tas med i analysen. Nyd uppfattades av väljarna stå klart närmast moderaterna och kristdemokraterna.

Fanns det en flyktingdimension i svensk politik i samband med 1991 års val? Punktkonfigurationerna kan inte ge något definitivt svar på den frågan. Å ena sidan är det svårt att passa rangordningen av partierna efter flyktingvänlig inställning — [nyd-m-c-mp-v-kd-s-fp] — till någon tänkt riktning i den politiska rymden. Å andra sidan skvallrar det stora vertikala avstånden mellan folkpartiet och ny demokrati — huvudopponenterna längs konfliktdimensionen — om att flyktingfrågorna kan ha strukturerat väljarnas partievalueringar, åtminstone för dessa två partier, i samband med 1991 års val.

23 Orsaken till den separata analysen är utvecklingsanalysen känslighet när det gäller stimuli som erhåller nästan bara positiva eller nästan bara negativa evalueringar. Ny demokrati har vid samtliga tillfällen utom i samband med valet 1991 erhållit så negativa evalueringar att partiet inte har kunnat tas med i analysen utan att modellpassningen blivit sämre och avståndsrelationerna mellan övriga partier drastiskt har blivit förvrängda.

Figur 6.7 Strukturen i väljarnas partievalueringar i samband med valet 1991 — särskild utvecklingsmodell där Ny demokrati och Ian Wachtmeister ingår (tvådimensionell utvecklingsanalys av väljarnas partipreferensordningar).

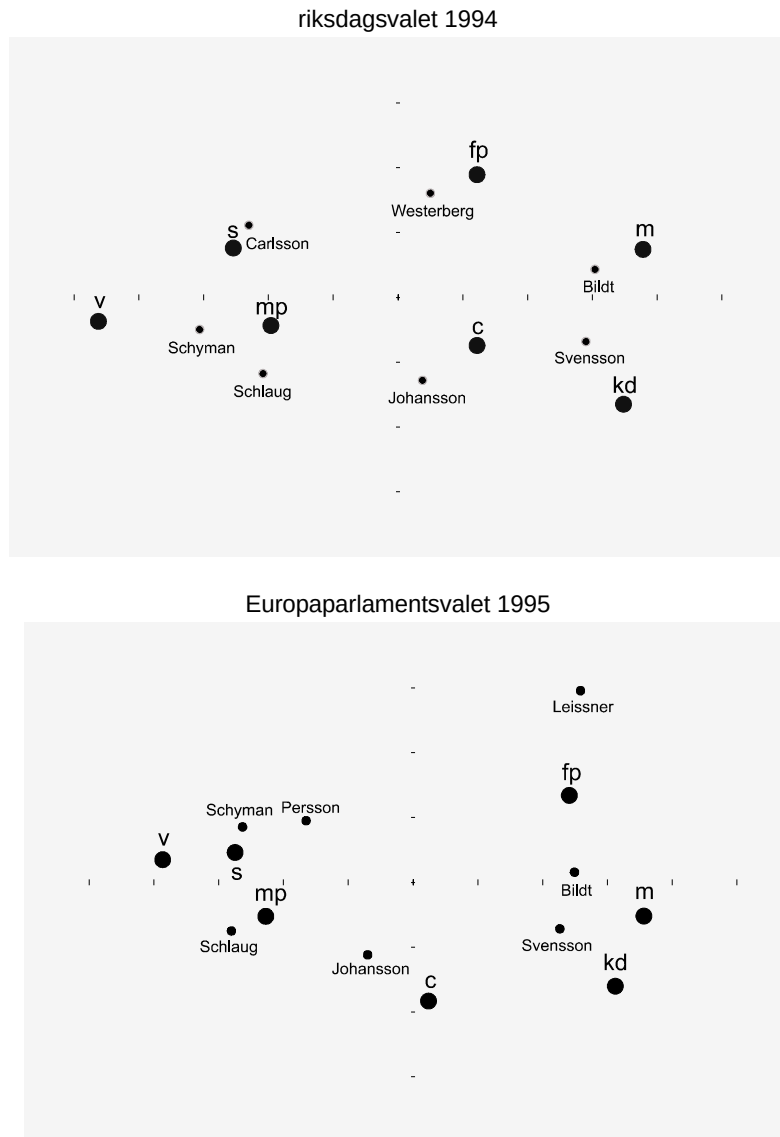
Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i samband med valet 1994 var också till stor del formade av en traditionell rangordning av partierna från vänster till höger (se figur 6.8). Möjligen kan partiernas inbördes avståndsrelationer också vara strukturerade efter inställning till svenskt EU-medlemskap: De mest EU-positiva partierna befinner sig på kartans norra del, medan de EU-negativa eller EU-kritiska partierna positionerar sig längre söderut på kartorna. Att den vertikala dimensionen skulle vara en EU-dimension är en hypotes väl värd att pröva i senare analyser.

Den politiska stjärnhimlen var i stort oförändrad mellan riksdagsvalet 1994 och valet till Europaparlamentet 1995. De EU-positiva partierna positionerade sig på kartans nordöstra del, medan EU-negativa och EU-kritiska partier befann sig längre åt sydväst på kartan.

Avståndsrelationerna mellan partierna var alltså mycket lika mellan 1994 och 1995. Partiledarbytet i folkpartiet var av allt att döma upphovet till de förändringar som ändå inträffade. Maria Leissner var generellt avsevärt mindre populär än sin företrädare Bengt Westerberg. Popularitetsförändringen tar sig uttryck i att Leissners position var betydligt mer perifer i samband med 1995 års Europaparlamentsval än vad Westerbergs position var vid valet 1995. En i stort sett identisk punktkonfiguration återfinns i analyser av motsvarande evalueringsdata från den SOM-undersökning som genomfördes senare under hösten 1995 (jfr Oscarsson 1996c).

Kapitel 6

Figur 6.8 *Strukturen i väljarnas partievalueringar i samband med riksdagsvalet 1994 samt i samband med valet till Europaparlamentsvalet 1995 (tvådimensionell utvikiningsanalys av väljarnas partipreferensordningar).*

Vänster-högerdimensionen har varit den helt dominerande konfliktdimensionen under perioden 1968-1996. De svenska väljarnas evalueringar av de politiska partierna och partiledarna har till största delen varit strukturerade i enlighet med en traditionell rangordning av partierna från vänster till höger. Detta mönster har i huvudsak varit oförändrat — även om miljöpartiet har rört sig åt vänster, krist-

demokraterna åt höger och centerpartiet och folkpartiet har skiftat positioner vid flera tillfällen under perioden.

Det svenska partisystemet förändrades från ett endimensionellt till ett tvådimensionellt system i övergången mellan 1970- och 1980-tal. Men partikartorna har inte kunnat ge klara besked om huruvida partiernas inbördes positioner i den politiska rymden representerar politiska skillnader och likheter längs *en* ny stabil och återkommande konfliktdimension. Istället — och det är preliminära slutsatser i det här skedet av analysen — verkar ett *flertal* av de nya dimensioner som diskuterats i tidigare forskning haft temporär betydelse för väljarnas uppfattning av konfliktstrukturen. Dessa embryonala konfliktdimensioner — som delvis överlappar varandra innehållsligt — är kärnkraftsdimensionen (1979), den gröna miljödimensionen (1988), flyktingdimensionen (1991) och EU-dimensionen (1994). Ingen av dem har emellertid en lika stark strukturerande inverkan på väljarnas partievalueringar som den traditionella vänster-högerdimensionen. Av jämställdhetsdimensionen och etik-moraldimensionen finns inga spår i kartorna över det svenska partisystemet.

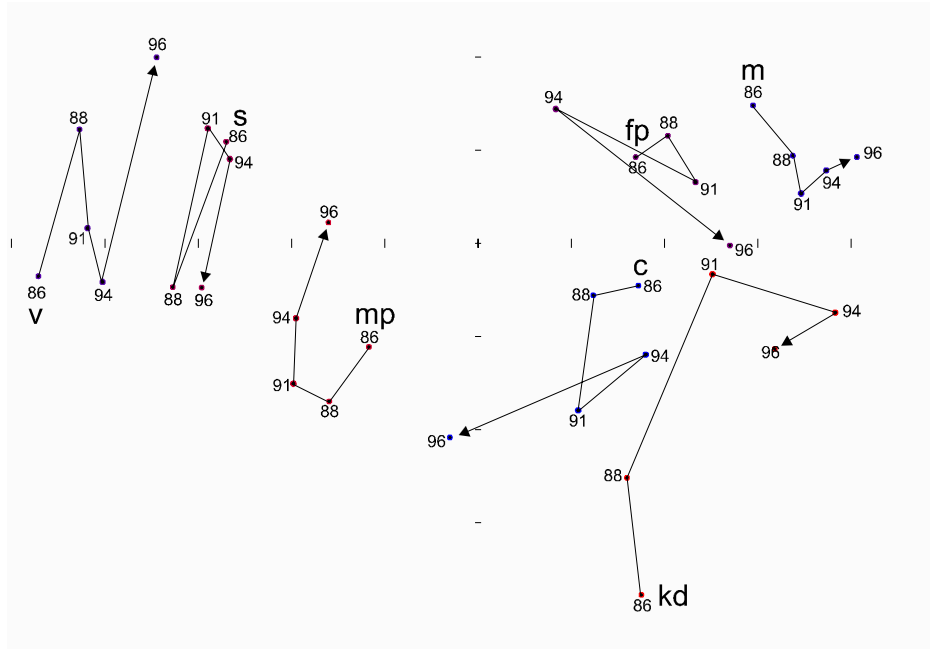
De från skalningsanalysen härledda punktconfigurationerna — avståndsrelationerna mellan partierna — bjuder sammanfattningsvis inte några stora överraskningar. När det gäller partiernas inbördes förhållanden och förändringar av partipositioner över tid framkommer inga nya eller överraskande resultat i förhållande till tidigare analyser. De dimensionsreducerande analystekniker som här nyttjats har inte givit någon annorlunda bild av partirymden än den som framkommit i tidigare analyser av väljarnas avståndsuppfattningar — tvärtom är utvecklingsmodellerna att betrakta som en *god sammanfattning* av hur svenska väljare har uppfattat partiavstånd och konfliktstrukturen i partisystemet under den senaste trettioårsperioden. I det här avseendet är skalningsanalysen att betrakta som lyckad.

Utvikningsanalysens goda förmåga att slagkraftigt sammanfatta de viktigaste förändringarna av väljarnas syn på konfliktstrukturen under den senaste tioårsperioden demonstreras genom de skalningsmodeller som bygger på SOM-data från perioden 1986-1996. De tvådimensionella utvecklingsmodellerna har varit så robusta att huvuddragen i utvecklingen av de inbördes avstånden mellan partierna över tid kan sammanfattas i en enda figur.

Den traditionella vänster-högerrangordningen av de fem gamla partierna — v, s, c, fp och m — har förblivit det svenska partisystemets ryggrad. Dessa fem partier rör sig inte utanför redan kända ramar utan upprätthåller stabila positioner i partirymden. Den mest dramatiska stjärnvandringen står kristdemokraterna för. De hade en mycket perifer position på 1986 års karta, men har alltsedan dess successivt rört sig närmare de borgerliga partierna, särskilt moderaterna. Miljöpartiet har förflyttat sig närmare de socialistiska partierna och längre bort från de borgerliga under perioden 1986-1996.

Kapitel 6

Figur 6.10 *Strukturen i svenska folkets partievalueringar under perioden 1986-1996 (tvådimensionella utvecklingsanalyser av partipreferensordningar).*

Kommentar: Kartan bygger på resultaten av fem utvecklingsanalyser som genomförts på data från SOM-undersökningarna 1986, 1988, 1991, 1994 och 1996. Även om de olika partirymderna inte är direkt jämförbara med varandra har partiernas inbördes positioner varit såpass stabila att resultaten från utvecklingsmodellerna ändå är fruktbara att presentera sida vid sida i en gemensam figur. De sammanbundna punkterna visar hur de olika partiernas positioner har förändrats under perioden.

I resultaten finns flera exempel på när preferensstrukturen hos svenska folket tycks ha varit mycket *responsiv* när det gäller förändrade partipositioner och partirelationer på nationell politisk nivå. Närmanden — som exempelvis folkpartiets och socialdemokraternas kärtecknande under perioden 1993-1994 eller socialdemokraternas och centerpartiets samarbete om den ekonomiska politiken som inleddes våren 1995 — ger tydliga utslag i form av förändrade avstånd mellan de inblandade partierna på kartorna över partisystemet.

Responsiva väljare?

Väljarna tycks alltså vara mycket följsamma när det gäller att förändra sina politiska preferenser och partipreferensordningar på ett sätt som står i överensstämmelse med partiernas närmanden och avståndstaganden. Jag har visserligen inte genomfört några systematiska analyser av hur partiernas närmanden och avståndstaganden påverkar väljarnas syn på konfliktstrukturen. Men mina iakttagelser ger ändå visst stöd för att tanken väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen är *lik* de uppfattningar som råder bland partierna och riksdagsledamöterna. Att föränd-

ringar av partiernas inbördes avståndsrelationer på elitnivå samvarierar med väljarnas sätt att uppfatta konfliktstrukturen och väljarnas form politiska preferenser bekräftar vad tidigare studier har visat (Nannestad 1989; Klingemann 1995:195-196).²⁴

God överensstämmelse mellan olika aktörer när det gäller uppfattningar om partiavstånd och konfliktstrukturen i partisystemet är en av förutsättningarna för god kommunikation i partidemokratier. Frågan är *hur* god överensstämmelse som egentligen råder mellan hur den politiska eliten uppfattar konfliktstrukturen och hur väljarna uppfattar konfliktstrukturen?²⁵ Och har graden av överensstämmelse blivit större eller mindre under den senaste trettioårsperioden?

De enda jämförelser som jag har haft möjlighet att genomföra inom ramen för den här studien är mellan väljarnas och de svenska *riksdagsledamöternas* kartor över partisystemet. Det svenska valforskningsprogrammet har vid tre tillfällen — 1985, 1988 och 1994 — undersökt riksdagsledamöternas partievalueringar med hjälp av samma elvgradiga ogillar-gillarskala som använts i väljarundersökningarna.²⁶ Därför har jag kunnat konstruera spatiala representationer av riksdagsledamöternas syn på konfliktstrukturen. Ledamöternas kartor är fullt jämförbara med de kartor som bygger på väljarnas partievalueringar.²⁷ Jämförelsen mellan väljarnas och riksdagsledamöternas kartor över partisystemet i samband med 1985, 1988 och 1995 års riksdagsval redovisas i figur 6.11.²⁸

24 Den danske statsvetaren Peter Nannestad har visat att det rådde mycket stor överensstämmelse mellan folktingsledamöternas och de danska väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen under 1970-talet — trots att denna period i dansk politik var mycket stormig och instabil med avseende på många nya partier och stora förluster för de gamla traditionella partierna. Nannestad är dessutom mycket tydlig när det gäller den kausala ordningen — väljarna var mycket responsiva när det gällde förändringarna av de inbördes avstånden mellan partierna i Folketinget: Förändringar av strukturen i Folketingledamöternas röstningsbeteende orsakade motsvarande förändringar av preferensstrukturen bland väljarna (Nannestad 1989). Hans-Dieter Klingemanns jämförelse mellan europeiska väljares vänster-högerpositioner (hämtade från surveyundersökningar) och partiernas vänster-högerpositioner (hämtade från analyser av partiprogram) visade att det rådde stor överensstämmelse mellan partiernas och väljarnas positioner (Klingemann 1995).

25 För svenska studier av skiljelinjer och konfliktdimensioner på elitnivå, se bl a Bennulf (1994), Westholm (1990), Petersson (1979:94), Back & Berglund (1978:17), Birgersson & Westerstähl (1992), samt Esaiasson & Holmberg (1996).

26 Valforskningsprogrammet vid statsvetenskapliga institutionen har genomfört totalt fem undersökningar av de svenska riksdagsledamöterna, 1969, 1985, 1988, 1995 och 1996 (se Holmberg 1974; Holmberg & Esaiasson 1988; Esaiasson & Holmberg 1996). Från den första undersökningen från slutet av 1960-talet finns emellertid inga uppgifter om riksdagsledamöternas partievalueringar, vilket omöjliggör jämförelser vid den tidpunkten.

27 Den enda skillnaden är att utvecklingsanalyserna av riksdagsledamöternas partievalueringar endast inbegriper evalueringar av *partier*, det vill säga 7 stimuli, och alltså inte några evalueringar av *partiledare*. Att utvecklingsanalysen genomförs med så få stimuli — färre än vad metodlitteraturen rekommenderar — kan leda till stor osäkerhet i resultaten. Denna osäkerhet uppvägs sannolikt av att evalueringsdata från riksdagsundersökningarna innehåller mindre mätfel och äger större reliabilitet än evalueringsdata från valundersökningarna. Jag tror helt enkelt att riksdagsledamöterna är skickliga på att värdera de olika partierna eftersom de har anledning att fundera på sådant dagligen i sitt yrke.

28 Kartorna som beskriver riksdagsmännens uppfattningar av partirymden har konstruerats på samma sätt som de kartor som bygger på väljarundersökningarna, det vill säga med hjälp av

Kapitel 6

Av de spatiala representationerna att döma uppvisar riksdagsledamöternas och väljarnas kartor över partisystemet stora likheter. Avståndsrelationerna mellan de olika partierna överensstämmer i stor utsträckning och tycks dessutom förändras på samma sätt mellan de olika tidpunkterna. På både väljarnas och ledamöternas kartor finns partierna uppradade längs den horisontella dimensionen i enlighet med ett traditionellt vänster-högermonster. Till stor del överensstämmer partiernas inbördes positioner också längs kartornas andra dimension.

Ögonmått i all ära — utöver okulära jämförelser av väljarnas och riksdagsledamöternas kartor över partisystemet finns också möjligheter att beräkna statistiska mått och därigenom åstadkomma mer systematiska likhetsjämförelser. Måttet jag har använt är en vanlig rangkorrelationskoefficient — men för att förstå dess innebörd krävs en kort bakgrundsbeskrivning: I utvecklingsanalysens första steg analyseras preferensordningar med en så kallad LOS-procedur. Syftet med de analyserna är att ta fram en närhetsmatris där alla parvisa partiavstånd är ordinalt rangordnade från det kortaste till det längsta partiavståndet. Närhetsmatrisen används sedan i efterföljande analyssteg för att tilldela partier och väljare positioner i partirymden. För att undersöka graden av likhet mellan två närhetsmatriser kan en rangkorrelationskoefficient beräknas. Spearmans rangkorrelationskoefficient kan variera mellan -1 (de två rangordningarna är varandras spegelbilder) och +1 (de två rangordningar överensstämmer helt och hållet). I den här analysen förväntas samvariationen mellan väljarnas och riksdagsledamöternas kartor över partisystemet vara stark — vi förväntar oss således rangkorrelationer som befinner sig nära +1.

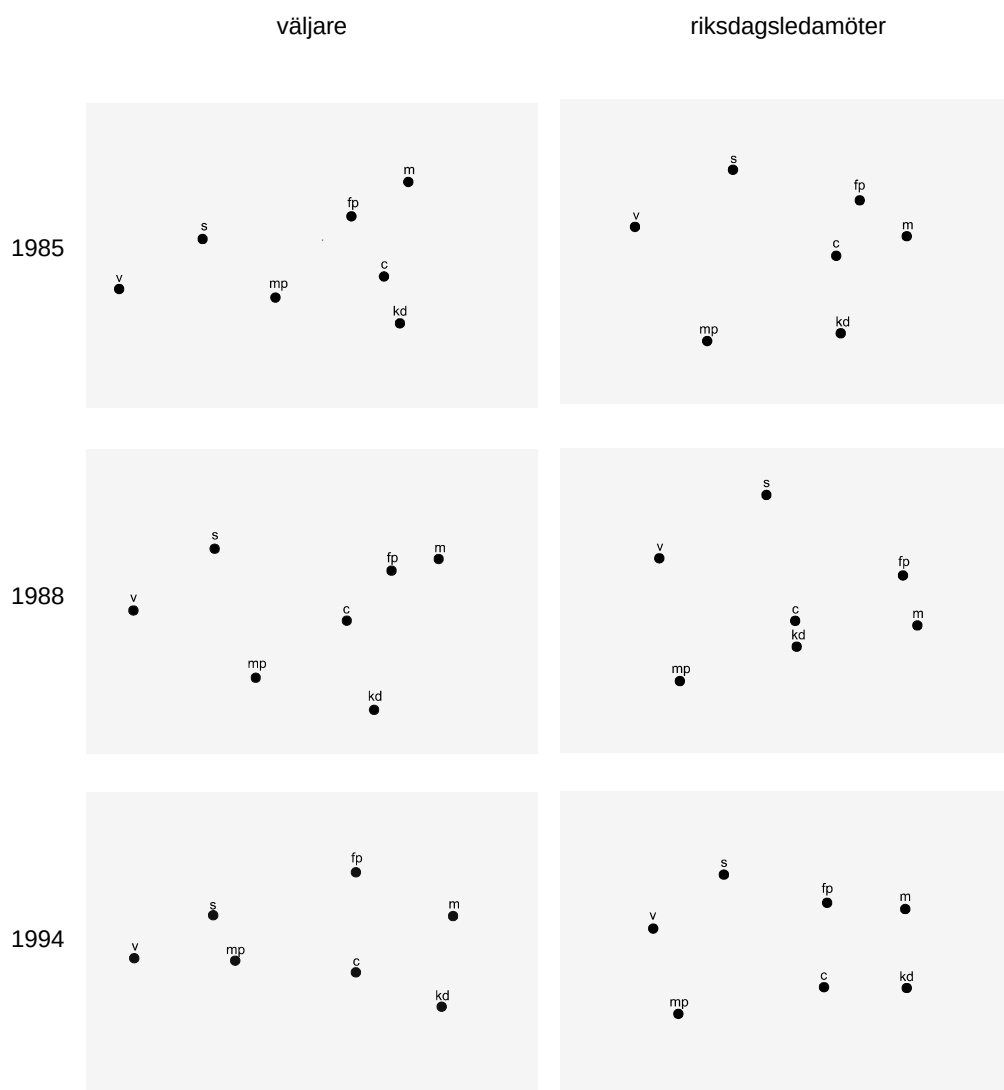
Resultatet av en sådan jämförelse bekräftar att väljarnas och riksdagsledamöternas kartor har mycket god överensstämmelse. Rangkorrelationskoefficienterna var .77 1985, .72 1988 och .83 1994 ($N=42$). Överensstämmelsen mellan riksdagsledamöternas och väljarnas kartor var alltså som bäst i samband med 1994 års val och som lägst i samband med valet 1988. Skillnaderna mellan de olika tidpunkterna är inte tillräckligt stora för att slutsatser om förändringar över tid.

↓

multidimensionell utvecklingsanalys av partievalueringar. Sju stimuli har ingått i analyserna (v, s, c, fp, m, kd och mp). Skalbarheten i riksdagsmännens partipreferensordningar har varit något bättre än för motsvarande väljardata i det föregående kapitlet (LOS rho var .48 1985, .74 1988 och .55 1994.) En tvådimensionell lösning var att föredra i samband med 1985 och 1988 års val (BOF=.01 respektive BOF=.02). Motsvarande passningsmått för 1994 var .11 för en en-dimensionell lösning och .02 för en tvådimensionell lösning. Riksdagsledamöternas uppfattning av konfliktstrukturen i partisystemet i samband med 1994 års val skulle alltså ha kunnat representeras med bara en dimension. För att uppnå jämförbarhet med kartor som bygger på väljardata har en tvådimensionell lösning valts även för riksdagsdata.

Den svenska partirymden

Figur 6.11 Väljarnas och riksdagsledamöternas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet i samband med riksdagsvalen 1985, 1988 och 1994. Resultat från multidimensionell utvikiningsanalys av riksdagsledamöternas och väljarnas partipreferensordningar.

Med ledning av den här analysen är inte möjligt att dra slutsatser om kausalförhållanden — det vill säga huruvida förändringar av preferensstrukturen bland väljarna leder till förändringar av preferensstrukturen bland de folkvalda riksdagsledamöterna eller om det omvända förhållandet gäller. Resultaten visar emellertid mycket tydligt att folket och de folkvalda cyklar tandem när det gäller uppfattningen av konfliktstrukturen — det råder stark samvariation vad beträffar preferensstrukturen bland väljare och riksdagsledamöter.

6.4 Väljarnas positioner i partirymden

Anthony Downs tillskrev väljarnas fördelning längs vänster-högerdimensionen mycket stor betydelse i sin spatiala partikonkurrensmodell (1957). Fördelningen av politiska preferenser i ett demokratiskt system var avgörande inte bara för om partisystemet överhuvudtaget skulle kunna hålla ihop, utan bestämde också hur många partier som kunde existera i partisystemet samt partikonkurrensens karaktär.

I modellen antogs väljarnas positioner vara immobila — det var partierna som i röstmaximerande syfte sökte orientera sig mot den ideologiska position i partirymden där flest väljare befann sig. Om fördelningen av politiska preferenser i en demokrati var stabil under en tid skulle det politiska systemet röra sig mot ett slags jämviktstillstånd där partierna inte längre kan vinna på att förändra sina ideologiska positioner. Från denna utgångspunkt formulerade Downs en av sina mest kända prediktioner om logiken bakom partikonkurrens i två- och flerpartisystem — att partier i tvåpartisystem fortsätter att röra sig närmare varandra tills de befinner sig på samma ideologiska position, medan partier i ett flerpartisystem har mest att vinna på att odla ideologiska skillnader och därmed upprätthålla sina egna, distinkta positioner i partirymden.²⁹

I de flesta modeller över partikonkurrens räcker det inte att känna till endast partiernas positioner i partirymden. Det är först när också väljarnas positioner på den politiska spelplanen är kända som det är möjligt att på allvar pröva teorier om partikonkurrens, partistrategi och koalitionsbildning. Vad teoretikerna försöker fånga med sina teorier är i allmänhet *samspelet* mellan de två huvudaktörerna väljare och partier — hur förändringar av partiernas positioner samvarierar med förändringar av väljarnas positioner. Idag är Downs antagande om orörliga väljare övergivet — teoretikerna använder i allmänhet modeller där *både* väljarnas och partiernas positioner är variabla.

Den här typen av samspel är inte särskilt lätt att teoretisera eller modellera kring — och det är heller inte meningen i den här studien. En grundförutsättning för att kunna studera partikonkurrens i flerpartisystem med hjälp av spatiala modeller är dock att det finns kunskaper om både partiernas och väljarnas positioner i en gemensam politisk rymd. Det är denna grundläggande kunskap som här eftersöks genom skalningsanalys.

Coombs utvecklingsanalys är unik så tillvida att den tilldelar partier *och* väljare positioner i samma partirymd. Också de mest uttalade kritikerna till användandet av skalningsanalyser medger att just sådana *gemensamma parti-väljaryrmer* är an-

29 Enligt Downs kan endast mycket omfattande och dramatiska förändringar av väljarnas positioner i partirymden rubba systemets jämviktstillstånd och skapa utrymme för nya partier. Nya partier kunde bara bildas i områden av den politiska rymden som etablerade partier ännu inte hunnit 'exploatera'. Downs berömda exempel är arbetarepartiets framgångar i Storbritannien vid 1800-talets slut. Den stora förskjutning av balansen i väljarnas fördelning som ägde rum till följd av rösträttens hastiga utvidgning innebar fritt spelrum för arbetarpartiet till vänster om det liberala och konservativa partiet. Resultatet av de omfattande förändringarna var att det liberala 'mitten'-partiet så småningom blev utmanövrerat ur brittisk politik (1957: 128-129).

vändbara för att pröva och bygga vidare på spatiala teorier om väljarbeteende och partikonkurrens (Budge & Farlie 1978:204; Knutsen 1989).³⁰

I vilken utsträckning vi vågar använda oss av parti-väljarrymderna för att pröva teoretiska antaganden om partikonkurrens och undersöka empiriska samband mellan väljarnas kartpositioner och politiska åsikter beror dock på hur bra dessa skalningsmodeller egentligen är. Därför genomförs i det här avsnittet en systematisk *kvalitetskontroll* av de skalningsmodeller som vi har upprättat. Om vi skall kunna använda de gemensamma parti-väljarrymderna för mer avancerade analyser är det betydelsefullt att känna väl till hur god passningen är mellan modell och empiri. Kvalitetskontrollen innebär att de färdiga skalningsmodellerna jämförs med ursprungliga data på individnivå — väljarnas partipreferensordningar. Testerna påminner om de förenlighetsanalyser som genomförts tidigare i boken.

Kvalitetskontrollen är samtidigt en *teoriprövning* av hur väl skalningsmodellen lever upp till grundantagandet i Downs partikonkurrensmodell. Frågeställningen är hur många väljare som genom skalningsanalysen har tilldelats en enligt närhetsröstningsteorin korrekt position? Hur stor andel av väljarna har det närmast belägna alternativet som sin förstapreferens? I vilken utsträckning stämmer enskilda väljares partipreferensordning överens med avstånden från den egna positionen till de olika partierna i den politiska rymden?

Ju större andel av väljarna som har partipreferensordningar som överensstämmer med skalningsmodellen desto större giltighet äger den downsianska närhetsröstningsteorin. Det är inte meningsfullt att på förhand fastställa en *absolut* gräns för hur stor andel av väljarna som måste ha förenliga partipreferensordningar för att vi skall betrakta teorin som giltig. Men vi har goda möjligheter att studera hur graden av modellpassning förändras över tid. Tidigare analyser i kapitlet har givit empiriska bevis för att Downs modell har klarat sig sämre under 1990-talet än under 1980-talet. Men är det verkligen så? Kvalitetskontrollerna av våra skalningsmodeller kommer att kunna sprida ytterligare ljus över frågan.

Extern utvikiningsanalys

Väljarnas positioner i partirymden (*subjektens idealpositioner*) har här fastställts för en individ i taget med så kallad extern utvikiningsanalys. Den externa utvikiningsanalysen är det tredje steget i utvikiningsanalysen. I den analysen hämtas uppgifter om partiernas positioner och inbördes avståndsförhållanden från det andra analyssteget. Vilken position en enskild väljare tilldelas beror helt och hållet på hur hans/hennes partipreferensordning ser ut. I den bästa av världar kommer individen att tilldelas en position i rymden där det mest omtyckta partiet befinner sig närmast, det näst mest omtyckta partiet näst närmast, det tredje mest omtyckta partiet tredje närmast, och så vidare. För varje individ beräknas ett passningsmått

30 De brittiska statsvetarna Ian Budge och Dennis Farlie presenterade i slutet av 1970-talet en utvärdering av skalningsanalysernas användning och potential i statsvetenskaplig forskning. Trots många tankeväckande invändningar var författarnas huvudbedömning ändå positiv: "[D]imensional analysis can support a sophisticated and extended theory of voting and party competition. The precondition for theoretical development is that analysts themselves become more concerned with explanation and prediction, and distinguish that activity clearly from description." (Budge & Farlie 1978:220).

Kapitel 6

(*Kruskals stress-2*) som visar hur väl dennes partipreferensordning passar in i den tidigare härledda partirymden (*stimuluskonfigurationen*). Väljare som har svaga och/eller oförenliga partipreferensordningar uppnår sämre passningsmått än väljare med starka och/eller förenliga partipreferensordningar.³¹

I figur 6.12 redovisas resultat från en av de totalt 19 externa utvikiningsanalyser som har genomförts för att tilldela enskilda individer positioner i partirymderna. För att förenkla den spatiala representationen har inte partiledarnas positioner satts ut — även om utvikiningsanalysen använder information också om partiledarevalueringar för att tilldela väljarna koordinater i den politiska rymden.

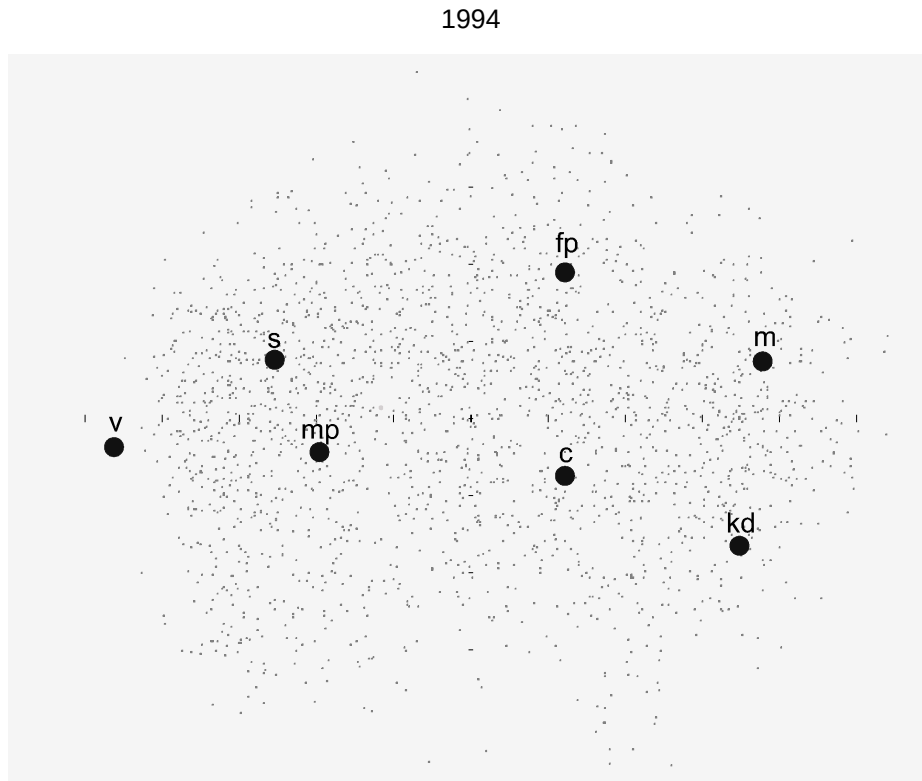
Den svenska partirymden 1994 får exemplifiera resultaten från de externa utvikiningsanalyserna som genomförts (se figur 6.12). De sju partiernas positioner är desamma som har redovisats tidigare i kapitlet (jfr figur 6.8). Väljarnas fördelning i rymden representeras i form av en punktsvärm. Här har samtliga intervjupersoner som har poängsatt alla sju partier och deras partiledare på ogillar-gillarskalan (2 086 personer) tilldelats koordinater i samma rymd som partierna. Avståndsmodellen är uppbyggd kring en simpel formel: Avståndet från varje väljare till de olika partierna står i direkt proportion till graden av sympati för partierna — ju mer omtyckt ett parti är desto närmare partiet befinner sig väljarna.³²

31 Med *förenlighet* avses i det här fallet förenlighet med den härledda stimuluskonfigurationen och inte med någon på förhand uppställd konfliktmodell över partisystemet, som varit fallet i de förenlighetsanalyser som genomförts tidigare i boken. *Svaga partipreferensordningar* är rangordningar med ties, det vill säga rangordningar där två eller flera partier delar position i rangordningen. *Starka partipreferensordningar* saknar följaktligen delade partiplaceringar.

32 Korrelationen (Pearsons r) mellan partievalueringar (poängsättningen av partierna på ogillar-gillarskalan) och kartavståndet mellan väljarnas position och partiernas position har varit i genomsnitt -0.54 för de partirymden som erhållits från valundersökningsdata. En negativ samvariation är precis vad närhetsröstningsteorin predicerar: Ju starkare gillande desto kortare avstånd. Korrelationerna mellan evalueringar och kartavstånd har varit starkare för flankpartierna v och m än för mittenpartierna s, c och fp och starkare för de fem äldre partierna (v, s, c, fp och m) än för de två yngre (mp och kd): -0.72 för vänsterpartiet, -0.72 för moderaterna, -0.64 för socialdemokraterna, -0.49 för folkpartiet, -0.45 för centerpartiet, -0.38 för kristdemokraterna och -0.38 för miljöpartiet. Korrelationerna har beräknats utifrån data från valundersökningarna 1982-1994 och för Europaparlamentvalsundersökningen 1995.

Den svenska partirymden

Figur 6.12 *Partiernas och väljarnas positioner i samband med 1994 års riksdagsval (resultat från extern utvecklingsanalys).*

Den externa utvecklingsanalysen — proceduren där varje enskild svarsperson passas in i den övergripande konfliktstrukturen — har varit lyckosam vid samtliga mättillfällen. Endast i fyra av 19 externa utvecklingsanalyser har det individuella passningsmåttet Kruskals Stress-2 varit större än i genomsnitt .10, det vill säga klart lägre än kriteriet för god passning som i allmänhet används för att tolka passningsmåttet.³³

Fyra validitetstester

Skalningsanalysens passningsmätt ger ingen intuitiv förståelse för hur god passningen *faktiskt* är mellan individuella preferensordningar och den gemensamma parti-väljarrymden. Hur väl passar egentligen skalningsmodellen — väljarnas och partiernas inbördes positioner i den tvådimensionella rymden — in på de ur-

33 Genomsnittligt Kruskals Stress-2 för valundersökningsdata har varit .04 1968, .04 1979, .07 1982, .06 1985, .06 1988, .08 1991, .09 1994 och .13 1995. Motsvarande siffror för SOM-data är .08 1986, .10 1987, .16 1988, .09 1989, .08 1990, .09 1991, .09 1992, .08 1993, .16 1994, .10 1995 och .10 1996.

Kapitel 6

sprungliga partipreferensordningarna? Hur många väljare har partipreferensordningar som är förenliga med hur partitymden ser ut?

För att pröva hur god passningen är mellan skalningsmodellerna och väljarnas partievalueringar har jag genomfört fyra olika validitetstester som samtidigt är en teoriprövning av hur väl den downsianska modellen över partikonkurrens har varit giltig för svenska väljare under den senaste trettioårsperioden.

De två första analyserna är *interna validitetstester*. Här utnyttjas endast information om väljarnas och partiernas positioner i de färdiga skalningsmodellerna. De två nästkommande modellprövningarna betraktar jag som *externa validitetstester*, eftersom jag då utnyttjar information om vilket parti väljarna tycker bäst om — och detta är information som inte var med i skalningsanalysen från början.

1) Enligt Downs närhetsröstningsmodell skall kartavstånden från väljarnas egen position till de olika partierna vara maximalt korrelerade med graden av gillande för de olika partierna. I den första modellprövningen har den genomsnittliga korrelationen mellan väljarnas partievalueringar och avstånden till de olika partierna beräknats för varje mätillfälle, för endimensionella och tvådimensionella rymder och för fem respektive sju partier (se tabell 6.2). Analysen visar att den genomsnittliga korrelationen varit större än .50 vid alla tillfällen. De starkaste korrelationerna har uppmätts för den endimensionella modellen i samband med valet 1968 och för den tvådimensionella modellen i samband med 1985 och 1988 års val ($r=.76$). De svagaste korrelationerna mellan väljarnas partievalueringar och avstånd till de olika partierna på kartan uppmättes för Europaparlamentsvalet 1995.

Tabell 6.2 *Genomsnittliga korrelationer mellan väljarnas evalueringar av partierna och de spatiala avstånden mellan väljarnas och partiernas positioner (Pearsons r).*

	vu 1968	vu 1979	vu 1982	vu 1985	vu 1988	vu 1991	vu 1994	eup 1995
endimensionell modell								
fem partier	.76	.68	.71	.71	.70	.67	.66	.58
sju partier (+mp, kd)	-	-	.61	.63	.59	.58	.60	.53
tvådimensionell modell								
fem partier	.58	.70	.68	.76	.76	.68	.67	.61
sju partier (+mp, kd)	-	-	.55	.68	.66	.63	.63	.57

Kommentar: Siffrorna i tabellen är genomsnittliga korrelationer mellan intervjupersonernas partievalueringar och kartavstånd till de olika partierna. Korrelationer har beräknats för endimensionella och tvådimensionella modeller och för fem respektive sju partier.

De genomsnittliga korrelationerna för fem partier är genomgående högre än för sju partier — ett resultat som troligen beror på väljarnas större osäkerhet och oenighet när det gäller evalueringar av kristdemokraterna och miljöpartiet. De individuella korrelationerna är i genomsnitt något starkare för de tvådimensionella än för de endimensionella utvkningsmodellerna, med undantag för i samband med valen 1968 och 1982.

Den svenska partirymden

2) I den andra validitetstesten jämförs de individuella partipreferensordningarna med en partirangordning som upprättats efter hur långt ifrån väljarens egen kartposition de olika partierna befinner sig (se tabell 6.3). De båda rangordningarna jämförs med varandra från toppen och nedåt. Om det mest omtyckta partiet överst eller på delad förstaplats i partipreferensordningen också återfinns som närmaste parti överst eller på delad förstaplats i avståndsrangordningen fortsätter jämförelsen med det näst mest omtyckta partiet, och så vidare. Om förstapartiet inte är detsamma i de båda rangordningarna avslutas jämförelsen.

På individuella partipreferensordningar, mellan 7 och 9 procent, har haft total överensstämmelse med de erhållna stimuluskonfigurationerna under mätperioden. Andelen intervjupersoner som åtminstone har haft det mest omtyckta partiet närmast i partirymden har varierat mellan 43 och 53 procent. Endast omkring hälften av de svenska väljarna uppfyller alltså de teoretiska förväntningarna att ge sitt närmaste parti den högsta poäng på ogillar-gillarskalan. Vid en första anblick verkar graden av överensstämmelse mellan rangordningarna vara förvånansvärt lågt.

Tabell 6.3 *Andel väljare som har en sjupartipreferensordning som är förenlig med de rangordnade avstånden mellan egen och de olika partiernas positioner på partikartorna 1982-1995, uppdelat på antalet från toppen 'korrekt' rangordnade partier (procent).*

antal från toppen "korrekt" rangordnade partier	vu 1982	vu 1985	vu 1988	vu 1991	vu 1994	eup 1995
1:a partiet ej korrekt	57	55	47	51	54	55
1:a partiet korrekt	17	21	20	24	22	17
2:a partiet korrekt	11	8	12	10	8	9
3:e partiet korrekt	5	6	7	4	5	4
4:e partiet korrekt	2	2	4	3	2	4
5:e partiet korrekt	1	1	1	1	2	2
samtliga 7 partier korrekt	7	7	9	7	7	9
summa procent	100	100	100	100	100	100
antal intervjupersoner	2 358	2 392	2 317	1 984	2 086	1 432
andel intervjupersoner med sitt högst evaluerade parti närmast	43	45	53	49	46	45

Kommentar: I tabellen visas resultaten av en jämförelse mellan väljarnas partipreferensordningar och rangordning av partierna efter hur långt ifrån de befinner sig från väljarens egen position i den erhållna partirymden. Siffrorna anger hur stor andel av intervjupersonerna som hade olika partier överst i de båda rangordningarna (1:a partiet ej korrekt), andelen intervjupersoner som hade samma parti överst i båda rangordningarna men olika partier på andraplatsen (1:a partiet korrekt), och så vidare.

Eftersom den här typen av intern validitetstestning sällan förekommer i samband med utvecklingsanalyser av det svårt att dra bestämda slutsatser om kartorna är bättre eller sämre än vad man skulle kunna förvänta sig från tidigare forskning. I jämförelse med annat slags modellbyggande inom samhällsvetenskaplig forskning är individpassningen på en fullt acceptabel nivå. Med kunskaper om väljarnas och partiernas positioner i partirymden gissar vi rätt om vilket parti en enskild väljare

Kapitel 6

sätter främst i sin preferensordning i omkring hälften av fallen. Utan denna kunskap hade vi med slumpens hjälp lyckats gissa rätt i ett fall av sju (14 procent).

I första hand bör dock de färdiga utvkningsmodellerna betraktas som ett slags 'genomsnittliga' representationer av väljarnas uppfattningar om konfliktstrukturen i partisystemet. Även om passningen mellan empiri och modell på individnivå inte är så god som förväntat är kartorna ändå de bästa tänkbara med hänsyn till det aktuella datamaterialet. Med tanke på att de flesta väljares partipreferensordningar innehåller delade partiplaceringar och att alla väljarna knappast har *exakt* samma uppfattning om hur konfliktstrukturen i partisystemet ser ut bör vi betrakta skalningsmodellerna som tillfredsställande representationer av preferensstrukturen.

3) I den tredje validitetstesten av skalningsmodellerna (se tabell 6.4) har väljarnas genomsnittliga avstånd till det egna partiet beräknats för varje enskild grupp av partisympatisörer. Väljarna har således grupperats efter vilket svar de avgivit på intervjufrågan om vilket parti de tycker bäst om — här används alltså extern information för att validera kartorna.³⁴ Avsikten med en sådan analys är att utröna huruvida modellpassningen är bättre för aggregerade grupper av väljare än för individuella väljare.

Tabell 6.4 *Partisympatisörernas genomsnittliga avstånd från sitt eget partis position i gemensamma tvådimensionella parti-väljarymder (medeltal).*

grupp av partisympatisörer	vu 68	vu 79	vu 82	vu 85	vu 88	vu 91	vu 94	eup 95
vänsterpartiet	1,2	1,1	1,2 s	1,2	1,4 mp	1,4 s, mp	1,3 s, mp	0,9
socialdemokraterna	1,5	1,3	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0
centerpartiet	1,0	0,9 fp	0,8	0,8	0,9	1,0	0,9	1,0 kd
folkpartiet	1,0	0,8	0,9 c	0,9 c	0,8	0,9	1,2 c	0,9
moderaterna	1,3 c	0,9 c, fp	1,2 c, fp	1,2 c	0,9	0,9	1,0	1,1
kristdemokraterna	-	-	1,1 c, fp	1,0 c	1,4 c, fp	0,9	1,1	1,0 m
miljöpartiet	-	-	1,0	1,1	1,2	1,0	1,0	0,9

34 Med extern information avses data som inte har använts i skalningsanalyserna för att upprätta kartorna över partisystemet. Intervjuszvaren på frågan om bästa parti ("Vilket parti tycker Du bäst om?") är exempel på extern information.

Den svenska partirymden

Kommentar till tabell 6.4: Siffrorna i tabellen visar genomsnittliga avstånd från eget parti för varje grupp av partisympatisörer. För samtliga analyser har de tvådimensionella utvecklingsanalyserna valts. Eftersom de båda koordinataxlarna har normerats så att de har medelvärde 0 och standardavvikelse 1 uttrycks de genomsnittliga avstånden i standardavvikelseenheter. Vid de tillfällen då ett annat parti än det egna befunnit sig närmare partisympatisörernas genomsnittliga position i partirymden markeras detta genom att sätta ut vilket annat parti det rör sig om.

På aggregerad nivå råder betydligt bättre passning mellan utvecklingsmodellerna och data. Partisympatisörernas genomsnittliga positioner är i nästan samtliga fall närmast det egna partiets position i parti-väljarrymden, mellan 0,8 och 1,5 standardavvikelseenheter. Jämförelser med avståndet till andra partier visar att det ändå inträffar i några fall — och de har markerats i tabellen — att en grupp av partisympatisörer haft en genomsnittlig position i partirymden som ligger närmare ett annat parti än det egna.

4) I den fjärde och sista testen av de tvådimensionella utvecklingsmodellerna genomförs en jämförelse mellan två olika fördelningar av förstapreferenser — å ena sidan den fördelning [A] som bygger på intervjufrågan om vilket parti väljarna tycker bäst om (återigen extern information) och å andra sidan den fördelning [B] som kan beräknas med hjälp av kunskaper om väljarnas och partiernas positioner på de färdiga kartorna över partisystemet (se tabell 6.5). B-fördelningen visar hur väljarnas förstapreferenser hade varit fördelade på de olika partierna om alla väljare uppgett sitt närmaste parti i partirymden som sitt mest omtyckta — i enlighet med närhetsröstningsmodellen.

Jämförelsen av de båda frekvensfördelningarna visar att de skiljer sig åt med ända upp till 30 procentenheter för enstaka partier vid vissa tillfällen (se tabell 6.5). Olikhetsindexet visar att mellan 23 och 38 procentenheter skulle ha behövt omfördelas för att bringa A- och B-fördelningarna till överensstämmelse. Styrkeförhållandena mellan partierna förvanskas svårt när fördelningen av förstapreferenser hämtas från de tvådimensionella utvecklingsmodellerna över det svenska partisystemet.

De stora partierna socialdemokraterna och moderaterna råkar mest illa ut om deras procentandelar beräknas utifrån hur många väljare som befinner sig närmast deras position i den politiska rymden. De nyare partierna miljöpartiet och kristdemokraterna och mittenpartierna centerpartiet och folkpartiet tenderar att ha större proportioner av väljare i sin absoluta närhet än vad de borde ha haft med hänsyn till den faktiska fördelningen av förstapreferenser bland väljarna.³⁵

35 Man skulle kunna försvara den uppenbart bristfälliga överensstämmelsen med att B-fördelningen tar hänsyn till *hela* preferensstrukturen bland väljarna, medan A-fördelningen 'bara' bygger på intervjufrågan om bästa parti. B-fördelningen är därför mer *representativ* för fördelningen av politiska preferenser bland väljarna än vad A-fördelningen är. Enligt en sådan argumentationslinje motsvarar B-fördelningen de styrkeförhållanden mellan partierna som skulle råda om ett valsysteem med exempelvis inslag av preferensröstning och bordarösträkningsmetoder hade tillämpats i Sverige under perioden 1982-1995. Teoretiskt skulle särskilt mittenpartier — de mest tolererade alternativen — gynnas i en sådan hypotetisk situation, vilket faktiskt är precis vad som händer (jämför fördelning A och fördelning B). Både miljöpartiet och kristdemokraterna uppfattades exempelvis som mittenpartier vid 1980-talets början.

Kapitel 6

Tabell 6.5 *Fördelning av förstapreferenser enligt intervjufrågan om bästa parti [A] och enligt de tvådimensionella utvecklingsmodellerna [B] 1982-1995 (procent, olikhetsindex)*

parti	vu 82		vu 85		vu 88		vu 91		vu 94		eup 95	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
vänsterpartiet	4	6	4	6	4	5	4	6	5	5	10	25
socialdemokraterna	49	32	47	23	48	29	42	26	48	21	40	12
centerpartiet	14	10	12	17	11	16	9	15	8	16	8	11
folkbpartiet	6	18	14	16	13	15	11	14	9	16	5	19
moderaterna	23	12	19	9	16	12	24	11	22	12	23	15
kristdemokraterna	3	7	2	10	3	7	6	15	3	10	3	10
miljöpartiet	2	15	2	18	5	16	4	13	5	20	11	9
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	2		2		2		1		1		1	
	094		121		021		634		826		261	
olikhetsindex	.32		.33		.23		.29		.37		.38	

Kommentar: Olikhetsindexet beräknas genom att summera de absoluta procentdifferenserna mellan partiernas andel av förstapreferenserna i kolumn A och B. Summan divideras därefter med 200. Olikhetsindexet kan variera mellan 0 (total överensstämmelse mellan procentfördelningarna A och B) och 1 (total icke-överensstämmelse mellan procentfördelningarna A och B). Olikhetsindex (Non-Similarity index) har använts i tidigare forskning för att jämföra procentfördelningar med varandra (Thomsen 1987:85-86; Nannestad 1989:36). Formeln för olikhetsindexet är densamma som för den i svensk statsvetenskaplig forskning mer välkända överensstämmelsekoefficienten (ÖK), så när som att ÖK är vänt så att 1=maximal överensstämmelse och 0=maximal icke-överensstämmelse (se t ex Asp 1986). Endast de intervjupersoner som uppgivit något av de sju partierna v, s, c, fp, m, kd eller mp på frågan om vilket parti de tycker bäst om och har en fullständig preferensordning ingår i analysen.

Resultaten stämmer till eftertanke. Små partier har en oproportionellt liten andel av de faktiska förstapreferenserna — om närhetsröstningsmodellen hade ägt full giltighet skulle dessa partier haft mycket större andelar av förstapreferenserna. Många väljare som ideologiskt står närmast något av de små partierna väljer istället att rösta på ett större parti som socialdemokraterna eller moderaterna. Vi konstaterar att närhetsröstningsmodellen inte räcker till för att förklara hur fördelningen av förstapreferenser så dåligt kan representera preferensstrukturen bland väljarna. Det kan bero på att små partier tenderar att, trots att de är omtyckta av många, missgynnas just på grund av att de är små. På motsvarande sätt tycks de stora partierna ha trumf på hand just eftersom de är stora. Resultaten antyder att *partistorlek* är ett viktigare skäl för många väljares val av parti än vad *ideologisk närhet* är.

Huvudresultatet av de fyra modellprövningarna är att det finns en del i övrigt att önska när det gäller kartornas interna och externa validitet, särskilt när det gäller passningen på individnivå. Samtidigt är viktigt att komma ihåg att analyserna har ställt mycket höga krav på individuell överensstämmelse — krav som inte upprätthålls i andra sammanhang, exempelvis inom regressionsdiagnostiken, eftersom statistiska modeller mycket sällan betraktas som deterministiska inom samhällsvetenskaplig forskning utan istället som probabilistiska. Vi har dessutom

byggt partirymder utifrån redan från början mycket brusiga surveydata om väljares partievalueringar.

Så länge vi inte ställer högre krav på utvecklingsmodeller än på andra jämförbara modeller inom statsvetenskaplig forskning är jag alltså inte beredd att avskryta möjligheterna att använda utvecklingsmodellerna för prövningar av specifika teorier eller hypoteser om partikonkurrens och väljarbeteende i flerpartisystem, exempelvis i sökandet efter de mekanismer efter vilka väljare och partier förflyttar sig i förhållande till varandra i den politiska rymden. För sådana ändamål står utvecklingsmodellerna till förfogande för andras och egen del.

Väljarnas evalueringar av partierna uppvisar stark samvariation med kartposition — korrelationerna mellan evalueringar och kartavstånd var samtliga över .50. De uppgifter om väljarnas och partiernas positioner i den politiska rymden som utvecklingsmodellerna rymmer torde därför vara av tillräckligt hög kvalitet för att kunna användas i fortsatta analyser. Härmed öppnas möjligheter att underbygga tolkningar av utvecklingsmodellerna genom studier av vilka sakfrågeåsikter som dominerar i olika regioner av den politiska rymden eller studier av graden av samvariationen mellan väljarnas kartpositioner och politiska ställningstagandet?

6.5 Ökande dimensionalitet i den svenska partirymden

Genom multidimensionell utvecklingsanalys av väljarnas partievalueringar har jag konstruerat gemensamma parti-väljarrymder som representerar preferensstrukturen i väljarnas partievalueringar. Jag har kunnat fastställa graden av dimensionalitet och väljarnas och partiernas positioner i det svenska partisystemet under perioden 1968-1996.

Analyserna visar att utvecklingsmodeller med låg grad av dimensionalitet är fullt tillräckligt för att ge en god beskrivning av strukturen i väljarnas partievalueringar. I väljarnas ögon har det svenska partisystemet utvecklats från ett endimensionellt partisystem under 1960- och 1970-talen till ett tvådimensionellt partisystem under 1980- och 1990-talen. Utvidgningen av partirymden från en till två dimensioner ägde rum mellan 1979 och 1982 och sammanfaller i tiden med kulmen av 1970-talets kärnkraftsdebatt och folkomröstningen om kärnkraft 1980.

Den välbekanta vänster-högerrangordningen av partierna återfinns längs den starkare första dimensionen på väljarnas kartor över partisystemet. Det har varit svårare att ge en enhetlig tolkning av vad som skiljer partierna åt längs den andra dimensionen. De erhållna punktkonfigurationerna har givit stöd för flera utmanardimensioner — en kärnkraftsdimension under första hälften av 1980-talet, en grön miljödimension 1988, en flyktingdimension 1991 och en EU-dimension i samband med valet 1994 och Europaparlamentsvalet 1995. Huruvida det innehållsligt handlar om just dessa dimensioner och hur stor betydelse de i så fall har haft för strukturen i väljarnas partievalueringar kommer att bli föremål för empirisk prövning i nästa kapitel.

De fyra validitetstesterna av utvecklingsmodellerna visar att det råder generellt stark samvariation mellan väljarnas partievalueringar och kartpositioner. Slutsatsen gäller för såväl interna data (väljarnas egna preferensordningar) som externa data (uppgifter om bästa parti). Enligt gängse kriterier befinner sig skalningsmo-

Kapitel 6

dellernas individpassning på en acceptabel nivå. Min bedömning är att de erhållna kunskaperna om väljarnas och partiernas positioner är tillräckligt trovärdiga för att jag skall kunna gå vidare och analysera det substantiella politiska *innehållet* i utvecklingsmodellernas dimensioner.

Den downsianska närhetsröstningsmodellens giltighet har minskat något under de senaste trettio åren — utvecklingsmodellen har uppvisat något sämre passning på 1990-talet än under 1970-talet. Men fortfarande är strukturen i väljarnas partievalueringar lättfunnen och resultaten från skalningsanalyserna mycket robusta och stabila över tid. De spatiala representationerna av det svenska partisystemet sammanfattar på ett tillfredsställande sätt de resultat som presenterats tidigare i boken. De resultaten betyder att *modellantagandet* håller — en spatial avståndsmodell som den downsianska närhetsröstningsmodellen kan framgångsrikt användas för att representera partiavstånd och konfliktdimensioner i partisystemet.

Utvikningsanalysens framgångar visar att de svenska väljarna har varit mycket eniga om hur konfliktstrukturen i partisystemet ser ut under den senaste trettioårsperioden. Det innebär att det downsianska *gemensambetsantagandet* håller för empirisk prövning. Om väljarna uppvisat större oenigheter om konfliktstrukturen hade utvecklingsanalysen lidit större nederlag än vad den här har gjort. Jämförelsen med riksdagsledamöternas kartor över partisystemet visar dessutom att väljarnas syn på konfliktstrukturen till stor del överensstämmer med riksdagsledamöternas.

Kapitel 7

Tolkningar av partirymden

STRUKTUREN I VÄLJARNAS PARTIEVALUERINGSKARTOR kan på ett tillfredsställande sätt representeras i form av spatiala modeller av det svenska partisystemet.

Utvikningsanalysernas resultat ger således stöd för att väljarna har gemensamma och tydliga uppfattningar av partiernas avståndsförhållanden och konfliktstrukturen i partisystemet. Vi vet också att strukturen i väljarnas politiska preferenser inte längre låter sig representeras med bara en dimension. Det endimensionella svenska partisystemet under 1960- och 1970-talen har under 1980- och 1990-talen förvandlats till ett tvådimensionellt partisystem.

Frågan är nu hur de tvådimensionella partikartor som jag har konstruerat kan ges goda tolkningar. Vilka slags politiska skillnader och likheter mellan väljare och mellan partier representerar utvicklingsmodellernas båda dimensioner? Vid sidan om den traditionella vänster-högerdimensionen fann vi tidigare spår av bland annat en kärnkraftsdimension, en grön dimension och en EU-dimension på väljarnas kartor över det svenska partisystemet. Mina preliminära tolkningar av det ideologiska innehållet i den politiska rymden kommer nu blir föremål för empirisk prövning. Är den horisontella dimensionen på kartorna verkligen en vänster-högerdimension? Och, kanske än mer intressant, vilka slags politiska konflikter och meningsskiljaktigheter representerar *den* vertikala dimensionen på väljarnas kartor över partisystemet? Varför behövs en andra dimension?

Syftet med analyserna i det här kapitlet är således att söka empiriskt stöd för tolkningar av de spatiala modeller av partisystemet som upprättades i det föregående kapitlet. Inom ramen för detta syfte kommer två grupper av frågeställningar att besvaras.

Den första gruppen av frågeställningar gäller vad *den horisontella dimensionen* representerar. Hittills har jag tolkat den först erhållna dimensionen i skalningsanalyserna som en vänster-högerdimension, mest för att rangordningen av partierna har varit lätt att identifiera som en traditionell vänster-högeruppställning av partierna. Men dessa iakttagelser har jag ännu inte kunnat styrka med empiriska bevis. I vilken utsträckning det *faktiskt* rör sig om en vänster-högerdimension är alltså

Kapitel 7

fortfarande oklart. Likaledes är det oklart hur det ideologiska *innehållet* i den politiska konflikt som den horisontella dimensionen representerar har sett ut och förändrats under den senaste trettioårsperioden.

Frågan om den horisontella dimensionens innehållsliga förändring kommer att besvaras genom en undersökning av i vilken utsträckning den sociala klassstrukturen fortfarande lämnar synliga spår i den politiska konfliktstrukturen. Analysen motiveras av att klasskiljelinjen är den sociala skiljelinje som historiskt har givit bränsle åt vänster-högerdimensionen. Frågan gäller hur starkt väljarnas klasspositioner samvarierar med väljarnas kartpositioner längs kartornas horisontella dimension.

Den andra gruppen av frågeställningar gäller vad *den vertikala dimensionen* på kartorna representerar. Vilket politiskt innehåll har den andra dimension på kartorna som är nödvändig för att rättvist avbilda väljarnas uppfattningar av de inbördes avstånden mellan partierna i partisystemet? Här eftersöks empiriska belägg för förekomsten av inte mindre än sju olika åsikts- eller konfliktdimensioner som i tidigare forskning har utmålats som den traditionella vänster-högerdimensionens främsta utmanare i Sverige. I tur och ordning undersöks förklaringskraften hos a) kärnkraftsdimensionen, b) den gröna dimensionen, c) EU-dimensionen, d) den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen, e) den vita dimensionen och f) jämställdhetsdimensionen? Vid sidan av dessa etablerade utmanardimensioner har jag också haft möjlighet att pröva i vad mån väljarnas ställningstaganden längs g) en utrikes- och säkerhetspolitisk konfliktdimension samvarierar med deras positioner i den svenska partirymden.

Analyserna syftar till att söka förklaringar till varför partirymdens andra dimension egentligen behövs för att avbilda strukturen i väljarnas partievalueringar. Undersökningarna kommer att ge svar på en lång rad frågor om de nya konfliktdimensionernas grad av sammanhållning, styrka och relation till den etablerade vänster-högerdimensionen: Hur väl *sammanhållna* är de nya konfliktdimensionerna? Hur *starka* är de nya konfliktdimensionerna i förhållande till varandra och i förhållande till vänster-högerdimensionen? I vilken utsträckning är de nya konfliktdimensionerna *oberoende* av den traditionella vänster-högerdimensionen?

7.1 Att tolka partirymden

I det föregående kapitlet kartlade jag strukturen i väljarnas partievalueringar med hjälp av multidimensionell utvecklingsanalys. Resultaten från de analyserna är tvådimensionella avståndsmodeller över konfliktstrukturen i partisystemet som representerar avstånden mellan partier och mellan väljare i en gemensam rymd.

Kapitlets huvudfrågeställning om vilka sakpolitiska meningsskiljaktigheter som har strukturerat väljarnas partievalueringar kan besvaras genom fördjupade analyser av de parti-väljarkartor som konstruerades i det föregående kapitlet — ett alternativ som sällan utnyttjas i den här typen av dimensionsanalyser. De analys-

Tolkningar av partirymden

tekniker som jag utnyttjar möjliggör att tillföra de spatiala modellerna ytterligare information som ger empiriskt stöd för tolkningar av partirymden.¹

Vilka möjligheter har skalningsanalytikern att bättre underbygga tolkningar av sina spatiala modeller? Grundreceptet är att fortsätta undersöka de erhållna modellerna genom att systematiskt tillföra ytterligare information i sökandet efter goda tolkningar. Ett sätt — som sällan utnyttjas — är att undersöka hur väljarnas och partiernas kartpositioner *samvarierar* med andra egenskaper och politiska attityder.²

Utvikningsmodellens båda dimensioner är i själva verket två nya analysvariabler, jämförbara med faktoranalysens faktorer. Den första analysvariabeln innehåller information om partiernas och väljarnas positioner längs den horisontella dimensionen på kartorna och den andra innehåller information om partiernas väljarnas positioner längs den vertikala dimensionen på samma karta. Tillsammans innehåller de två analysvariablerna alltså *koordinater* för partiernas och väljarnas positioner i partirymden. De båda nyskapade analysvariablerna kan efter skalningsanalysens genomförande ympas tillbaka till den ursprungliga datamatrixen och användas för att identifiera det politiska innehållet i kartans dimensioner och på så sätt ge empiriskt stöd för tolkningar av vad som skiljer väljare och partier åt längs dimensionerna.

Kritiker av dimensionsanalystekniker menar att de tolkningar som genomförs när endast punktkonfigurationerna — de inbördes avstånden mellan partierna — är kända ofta berättar mer om forskaren än om datamaterialet. Och så länge analyserna stannar vid att tolka punktkonfigurationer finns inget bra försvar mot sådan kritik. Olika typer av *extern information* — det vill säga data som inte ingår i själva skalningsanalysen — bör utnyttjas för att validera och tolka partikartornas olika dimensioner, och för att ge förklaringar till varför partier och väljare positionerar sig som de gör på kartorna.

Vårt undersökningsmaterial innehåller förstås mängder av sådan extern information. Som hjälp för tolkning av kartornas båda dimensioner står samtliga undersökningsvariabler i dessa forskningsdatamängder till uttolkarens förfogande. För den idérike öppnar sig ett hav av möjligheter när det gäller att kartlägga partirymden och pröva hypoteser om väljarbeteende och partikonkurrens. På samma gång begränsas förstås möjligheterna att pröva hypoteser om vad som skiljer

1 Uttryckt på ett mer tekniskt sätt utgör partikartornas dimensioner två distinkt olika källor till *systematisk variation* i väljarnas partievalueringar (jfr Jacoby 1991). Med hjälp av utvikningsanalysen har vi kunnat identifiera och representera strukturen i väljarnas politiska preferenser. Nu återstår att undersöka vad dessa dimensioner — källor till variation — egentligen är och vad de spatiala avstånden mellan partier och väljare egentligen representerar.

2 Det finns förstås alternativa möjligheter. En möjlighet som har utnyttjats tidigare är att helt enkelt genomföra nya skalningsanalyser där fler politiska stimuli ingår vid sidan om de politiska partierna och partiledarna. Variabler som beskriver väljarnas inställning i olika sakfrågor läggs helt enkelt med i skalningsanalysen (jfr Weisberg & Rusk 1970). Med en sådan strategi faller emellertid de teoretiska grundvalarna för utvikningsanalysen som är särskilt lämpad för preferensdata och som dessutom kan tilldela alla individer (väljare) positioner i rymden. Eftersom jag utnyttjar utvikningsanalys behöver jag inte utföra ytterligare skalningar för att kunna tolka preferensstrukturen bland väljarna.

Kapitel 7

partier och väljare åt på kartorna av att det inte är möjligt att gå utanför det befintliga undersökningsmaterialet.³

Vilket slag av extern information är mest relevanta att utnyttja för tolkningsarbetet? Här — liksom i tidigare forskning (se Nannestad 1989; Rabinowitz 1978) — har sökarljuset fokuserats på de frågebatterier som används för att mäta väljarnas åsikter i olika sakfrågor. Skälet är helt enkelt att vi redan antagit att avstånden på kartorna i första hand är *politiska avstånd* och således representerar *likheter och skillnader i politiska uppfattningar* (jfr kapitel 1).⁴

I tolkningsarbetet kommer vi att undersöka i vilken utsträckning väljarnas politiska attityder samvarierar med väljarnas positioner på kartorna över partisystemet. Med politiska attityder avses väljarnas inställning till olika politiska förslag som till exempel att "*införa sextimmars arbetsdag*" och att "*satsa på ett socialistiskt samhälle*" och självplaceringar längs skalor eller åsiktsdimensioner. Gemensamt för dessa externa data är att det handlar om *attityder*. Endast i en analys av i vilken utsträckning klasstrukturen i det svenska samhället återspeglas av väljarnas vänsterhögerpositioner på kartorna över partisystemet kommer socioekonomiska klassificeringar av väljare att användas, närmare bestämt fem olika operationaliseringar av väljarnas klasspositioner.

Sambandet mellan väljarnas positioner längs partirymdens dimensioner och åsikter i olika sakfrågor kan studeras med hjälp av linjär regressionsanalys. Resultaten kan illustreras genom att rita ut *åsiktsriktningar* på väljarnas kartor över partisystemet. Sambandets styrka och riktning avslöjar i vilken utsträckning väljarnas åsikter i olika sakfrågor samvarierar med deras positioner i partirymden. Härigenom ökar möjligheterna att tolka kartornas båda dimensioner radikalt jämfört med en okulär besiktning av punktkonfigurationer.

Förfarandet att utnyttja extern information som hjälp för tolkning av resultaten från skalnings- och dimensionsanalyser finns beskrivet i grundläggande metodböcker i ämnet (t ex Kruskal & Wish 1978:35-43). Användare av teknikerna tar dock sällan tillvara denna och andra möjligheter att validera och konfirmera sina tolkningar av spatiala modeller, trots att dessa tekniker många gånger är betydligt enklare och mindre tidskrävande än själva skalningsanalyserna (se dock Nannestad 1984, 1989).

- 3 Det finns förstås ingen möjlighet att i efterhand samla in ytterligare extern information om de *individer* som deltagit i de olika undersökningarna eftersom forskningsdatamängderna är av-identifierade. Däremot kan extern information om *partiernas* inbördes positioner och ståndpunkter i olika politiska sakfrågor användas i validerande syfte för att exempelvis pröva hållbarheten i tolkningar av partikartorna. Ett exempel på sådan extern information skulle kunna vara resultat från innehållsanalyser av partiprogram, TV-framträdanden eller riksdagsanföranden eller resultat från voteringsstudier. Denna möjlighet kommer emellertid inte att tas till vara inom ramen för den här studien.
- 4 Med hjälp av denna fokusering kan vi omedelbart avgränsa tolkningsramarna en del — exempelvis lämnas stora mängder tillgänglig information om väljarnas medieanvändning, medieexponering, livsstilar, mänskliga värden och fritidsaktiviteter därhän i det här sammanhanget. Det utesluter förstås inte att även sådana egenskaper och attityder skulle kunna vara värdefulla vid tolkningen av kartorna.

Tolkningar av partirymden

I regressionsanalyserna används väljarnas kartpositioner längs partikartornas båda dimensioner som oberoende variabler (DIM 1 och DIM 2). Som beroende variabel används väljarnas åsikter i politiska sakfrågor och självplaceringar längs olika skalor. Alla attitydvariabler i valundersökningarna 1968, 1979-1991 och 1994 samt i SOM-undersökningarna 1986-1996 som har bedömts kunna bidra till tolkningen av väljarnas kartor över partisystemet har fått vara beroende variabel i en 'egen' regressionsanalys. Totalt har omkring 400 regressionsanalyser genomförts inom ramen för analysarbetet i det här kapitlet.

Den linjära regressionsmodellen är mycket enkel i sitt utförande:

$$\text{attityd} = a + \text{DIM1} \cdot b_{\text{DIM1}} + \text{DIM2} \cdot b_{\text{DIM2}} + e$$

Varje regressionsanalys ger information om både riktningen på och styrkan i sambandet mellan väljarnas åsikter och positioner längs partirymdens båda dimensioner.⁵

De ostandardiserade regressionskoefficienterna anger de båda koordinataxlarnas direkta effekt på attitydvariabeln under kontroll för varandra. En enhets förändring på den oberoende variabeln leder till en enhets förändring på den beroende variabeln. En enhet på den oberoende variabeln motsvarar i det här sammanhanget en standardavvikelseenheter eftersom partiernas och väljarnas koordinatvärden på de båda dimensionerna har normerats så att de har medelvärde 0 och standardavvikelse 1.⁶ Den för analysen viktigaste informationen i regressionskoefficienterna är vilket tecken de har, deras inbördes styrkeförhållande och huruvida de är signifikant större eller mindre än noll.

Information om styrkeförhållandet mellan regressionskoefficienterna kan utnyttjas för att grafiskt illustrera den beroende variabelns *riktning* i förhållande till kartans två dimensioner (se figur 7.1). De båda koefficienterna (b_{DIM1} och b_{DIM2}) normeras så att summan av deras kvadrater är lika med 1. Därefter kan riktningskosinus för regressionslinjen beräknas enligt trigonometriska standardformer. Sambandet mellan väljarnas åsikter och kartpositioner kan då representeras som räta linjer som läggs ut på kartorna.

Åsiktsriktningarnas lutning i förhållande till kartornas koordinataxlar anges i grader. I analyserna kommer gradangivelsen att utgå från den horisontella väst-östliga dimensionen (0°). Åsiktsriktningar som sträcker sig från nedre vänstra till

5 Det bör påpekas i sammanhanget att regressionsanalyserna *inte* är avsedda att pröva något kausalt samband eller någon teori om kausalitet. Sambandsanalyserna är till för att ge tolkning åt kartorna över partisystemet. Frågan om huruvida väljarnas politiska attityder (åsikter i sakfrågor) eller känslomässiga responser på politiska stimuli (partievalueringar) "kommer först" i kausal mening behöver inte jag inte reda ut för att kunna genomföra analyserna i det här kapitlet.

6 Kodningen av den beroende attitydvariabeln varierar. De två varianter som har utnyttjats mest under perioden 1979-1996 är den välbekanta femgradiga åsiktsskalan (1=mycket bra förslag, 2=ganska bra förslag, 3=varken bra eller dåligt förslag, 4=ganska dåligt förslag, 5=mycket dåligt förslag) och den elvagrada åsiktsskalan från 0 (mycket dåligt förslag) till 10 (mycket bra förslag). Av resultatredovisningarna framgår fullständig frågetext och vilken konstruktion som har använts i varje enskilt fall.

Kapitel 7

den övre högra kvadranten på kartorna kommer att anges som negativa avvikelser från nollpunkten medan åsiktsriktningar som sträcker sig från övre vänstra till den nedre högra kvadranten anges som positiva avvikelser från nollpunkten. Således kan alla riktningar i den tvådimensionella rymden anges mellan -90° och $+90^\circ$ (se figur 7.1). En åsiktsriktning som befinner sig nära nollpunkten sammanfaller med kartans horisontella dimension, medan åsiktsriktningar som befinner sig nära -90 eller $+90$ sammanfaller med kartans vertikala dimension.⁷

Attitydvariablernas riktning i rymden är betydelsefulla för huruvida vi tolkar attityden som hemmahörande längs kartornas vertikala eller horisontella dimension, eller om vi drar slutsatsen att attityden ingår i en konfliktdimension som samvarierar lika starkt med båda dimensionerna. Men åsiktsriktningarnas lutning är inte den enda information som påverkar våra tolkningar. Åsiktsriktningarnas *tillförlitlighet* — det vill säga i vilken utsträckning vi litar på att en åsiktsriktning verkligen är korrekt — beror på förklaringskraften i regressionsmodellen. I den här typen av analysarbete används den multipla korrelationskoefficienten (R) för att ange sambandets *styrka*.

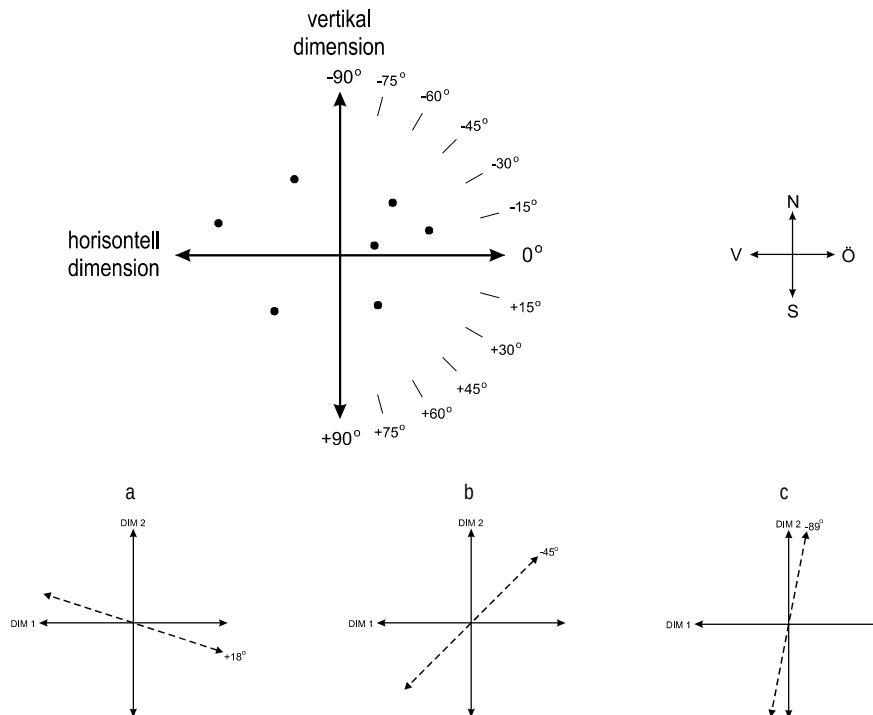
Den multipla korrelationskoefficienten (R) visar i vilken utsträckning väljarnas kartpositioner ligger samlade kring regressionsplanet. Koefficienten kan variera mellan 0 och 1. Ju högre koefficienten är desto större relevans har åsiktsriktningen för tolkningen av preferensstrukturen och desto större blir tillförlitligheten i tolkningarna.

Metodlitteraturen lägger stor vikt vid just tillförlitligheten i tolkningarna och ger följande råd när det gäller storleken på den multipla korrelationskoefficienten (Kruskal & Wish 1978:39). 1) Som ett absolut minimikrav bör den multipla korrelationen (R) vara statistiskt signifikant på 99 procents signifikansnivå. Resultat från regressioner med insignifikanta korrelationskoefficienter kommer jag inte att redovisa såvida inte den beroende variabeln ingår i en tidsserie och korrelationen är signifikant vid en annan tidpunkt. 2) För att kunna ge fullgod tolkning av åsiktsriktningar i den politiska rymden är det önskvärt med multipla korrelationer på över .90 i analyserna. Korrelationskoefficienter över .75 betraktas dock som tillräckliga för att ge goda tolkningar. Detta är de riktmärken som utnyttjas vid tolkningen av regressionsanalyserna längre fram i kapitlet.

7 För att undvika missförstånd kommer de räta linjer som läggs ut på kartorna att kallas för *åsiktsriktningar* i den politiska rymden, medan de två koordinataxlarna på väljarnas kartor även i fortsättningen kallas för *dimensioner i partirymden*.

Tolkningar av partirymden

Figur 7.1 *Åsiktsriktningarnas lutning i förhållande till partikartornas horisontella och vertikala dimension anges i grader.*

Kommentar: Åsiktsriktningarnas lutning i förhållande till kartornas vertikala och horisontella dimension beräknas med hjälp av regressionsanalys där de båda dimensionerna är oberoende variabler och attitydvariabeln den beroende variabeln. Riktningssinus för de normerade ostandardiserade regressionskoefficienterna används för att ange riktning i grader. Gradtalen anges med kartornas horisontella dimension som utgångspunkt. Åsiktsriktningar som uppvisar mycket stark samvariation med den horisontella dimensionen och mycket svag samvariation med den vertikala dimensionen har en lutning nära 0°. Ju större negativa eller positiva gradtal desto mer avviker åsiktsriktningen från den horisontella dimensionen. Åsiktsriktningar som helt sammanfaller med den vertikala dimensionen har en lutning på -90° eller +90° i förhållande till den horisontella dimensionen. Exempel a) visar en åsiktsriktning som haft betydligt större samvariation med den horisontella dimensionen än med den vertikala dimensionen (+18°). Exempel b) visar en åsiktsriktning som haft lika stor samvariation med båda dimensionerna (-45°). Exempel c) visar en åsiktsriktning som har haft betydligt större samvariation med den vertikala dimensionen än med den horisontella dimensionen (-89°).

I de följande analyserna har jag valt att studera de tvådimensionella utvecklingsmodellerna över partisystemet också vid de två tillfällen — 1968 och 1979 — då skalningsanalysen tydligt givit endimensionella lösningar. Orsaken är att det egentligen inte kostar någonting att än en gång pröva möjligheten att partisystemet var tvådimensionellt vid dessa tillfällen. Med hjälp av regressionsanalyserna kommer den andra dimensionens diskriminerande kraft att kunna uppskattas — ett noll-

Kapitel 7

resultat (liten förklaringskraft hos den vertikala dimensionen) skulle bara bekräfta och förstärka de tidigare slutsatserna om endimensionalitet.

7.2 Vad representerar den horisontella dimensionen?

Att identifiera den traditionella vänster-högerrangordningen av de fem partierna på kartorna över det svenska partisystemet är inte någon särskilt avancerad uppgift. I de tidigare analyserna i boken har det välbekanta vänster-högermönstret varit förrädiskt lättfunnet i preferensstrukturen bland de svenska väljarna. Förrädiskt, eftersom partiernas inbördes positioner längs vänster-högerdimensionen tenderar att vara inbränt på näthinnan på statsvetare i allmänhet och väljarforskare i synnerhet. Det finns alltså en uppenbar risk att hela tiden lyfta fram det välbekanta och blunda för avvikelser från det förväntade mönstret. Då kan spännande nyheter eller anomalier i preferensstrukturen passera obemärkt.

Frågan är om den välbekanta partiuppställningen v-s-c-fp-m förtjänar att kallas för en vänster-högerrangordning? Även om partiernas inbördes rangordning längs kartornas horisontella dimension förblir densamma över långa tidsrymder är det ju ändå inte säkert att vad som innehållsligt skiljer partierna åt längs dimensionen förblir oförändrat. Så även om partiernas inbördes avståndsförhållanden uppfattas likadant av väljarna år efter år behöver inte det betyda att det är just vänster-högerkonflikten som har strukturerat väljarnas politiska preferenser. Andra likheter och skillnader mellan partierna som inte hör hemma bland de traditionella vänster-högerfrågorna kan också finnas representerade i partiavstånden längs den horisontella dimensionen.⁸

För att besvara frågan behövs kriterier för slutsatsdragning. I de följande analyserna är den horisontella dimensionen en vänster-högerdimension i samma utsträckning som väljarnas kartpositioner längs den horisontella dimensionen samvarierar med deras ståndpunkter i sakfrågor som kan föras tillbaka på vänster-högerdimensionen.

Den självklara följdfrågan blir således vilka slags politiska sakfrågor som ingår i vänster-högerdimensionen. Det finns många bra översiktliga innehållsdeklarationer på vilka komponenter som tycks vara gemensamma för vänster-högerdimensioner i moderna västerländska demokratier (se Lipset & Rokkan 1967:19; Harmel & Janda 1982). I flera komparativa analyser antas fyra konflikter utgöra kärnan i vänster-högerdimensionen: 1) statligt-privat ägande av produktionsmedel. 2) mycket-lite statlig ekonomisk planering. 3) för-emot omfördelning av välfärd från rika till fattiga. 4) för-emot en expansion av sociala välfärdsprogram (Lijphart 1984:128-132; Knutsen 1995:165). Denna uppsättning konflikter brukar betraktas som de enda som är närvarande i *samtliga* västeuropeiska länder. Sak-

8 Vi öppnar alltså dörren för att två konfliktdimensioner kan sammanfalla — ha samma riktning i den politiska rymden — utan att de fördenskull kan hållas isär både empiriskt eller teoretiskt. I många tidigare studier betraktas samvariation som ett bevis för att två åsiktsriktningar tillhör samma dimension. Här kan två åsiktsriktningar i princip ha samma riktning i den politiska rymden utan att vi fördenskull behöver betrakta dem som komponenter i en och samma politiska konfliktdimension.

Tolkningar av partirymden

frågor som rör socioekonomisk fördelning, statlig kontroll och planering samt individuell frihet dominerar den politiska agendan i nästan alla världens demokratier (Budge & Farlie 1983:kapitel 2).

I mycket allmänna ordalag har också svenska väljarforskare definierat vänster-högerdimensionen som rörande "*graden av statligt inflytande i ekonomin*" (Petersson 1977), "*statens förhållande till det privata näringslivet*" (Gilljam & Holmberg 1990:276) eller "*diskussionen kring socialism och kapitalism*" (Holmberg 1981:193). Från den typen av generella utsagor är det enkelt att härleda konflikter i andra sakfrågor, som till exempel frågor om skatter, inkomstskillnader, privatiseringar och utbyggnad av välfärdssystem.

Med ledning av de allmänna definitioner av vänster-högerdimensionens innehåll som presenterats ovan, och empiriska studier av hur väljarnas åsikter i sakfrågor hänger ihop, kan sakfrågor som berör vänster-högerkonflikten skiljas från andra sakfrågor som förekommer som mätinstrument i undersökningsmaterialet. Det är dessa vänster-högerfrågor som här kommer att bli föremål för analys. Frågeställningen är i vilken utsträckning väljarnas åsikter i dessa vänster-högerfrågor har samvarierat med deras positioner längs partikartornas horisontella väst-östliga dimension under perioden 1968-1995. Är den horisontella dimensionen en vänster-högerdimension? Har samvariationen mellan den horisontella dimensionen och vänster-högeråsikter blivit starkare eller svagare under de senaste trettio åren?

Till skillnad från i mycket tidigare forskning byggs inga åsiktsindex i de följande analyserna. Istället genomförs separata analyser för varje enskild politisk sakfråga. Fördelen med ett sådant förfaringsätt är att åsiktsriktningarnas riktning och styrka uppskattas för varje enskild sakfråga vid varje mättillfälle. Nackdelen är att resultatredovisningen tar mycket plats i anspråk — särskilt som möjligheterna att grafiskt representera åsiktsriktningar kommer att tas väl till vara i det här kapitlet. En annan nackdel är att enstaka attitydvariabler har lägre *reliabilitet* än vad åsiktsindex har — denna nackdel uppvägs dock till en del av att analysen avslöjar i vad mån åsikter som *normalt* räknas som tillhörande en och samma underliggande konfliktdimension verkligen har samma riktning i den politiska rymden. Med hjälp av de grafiska representationerna kan jag genomföra okulära undersökningar av i vad mån en uppsättning av åsikter (i t ex miljöfrågor) formar sammanhållna åsiktsdimensioner (t ex en grön dimension). I praktiken innebär analyserna ett test av de operationaliseringar av åsiktsdimensioner som har förekommit i tidigare forskning.

Valet 1968

Mitt undersökningsmaterial lider i vissa delar av brist på jämförbarhet över tid. Bristen är tydligast när det gäller jämförelser mellan valundersökningen 1968 och de undersökningar som har genomförts vid senare tillfällen. Av det skälet kom-

Kapitel 7

mer resultaten från undersökningar av åsiktsriktningar i 1968 års partirymd att presenteras separat (se tabell 7.1 och figur 7.2).⁹

Vänster-högerfrågorna som fanns med i 1968 års valundersökning har jag valt att dela in i fyra olika grupper för att underlätta resultatredovisningen. I den första ingår väljarnas *självplaceringar längs vänster-högerskalan*, det vill säga hur intervjupersonerna själva har valt att beskriva sin egen vänster-högerposition. Den andra gruppen av frågor rör *förhållandet mellan staten och det privata näringslivet*. Den tredje gruppen berör väljarnas *inställning till sociala trygghets- och välfärdssystem*. Den fjärde gruppen av vänster-högerfrågor har använts för att fånga väljarnas *åsikter om jämlikhet*.

Sakfrågorna om statens relationer till det privata näringslivet sammanfaller i störst utsträckning med den horisontella dimensionen på väljarnas karta över 1968 års partisystem (se tabell 7.1). De fyra åsiktsriktningarnas lutning i förhållande till den horisontella dimensionen är mycket liten, omkring $+6^\circ/+7^\circ$ ($R=.33-.43$). De ostandardiserade regressionskoefficienterna (b_{DIM1} och b_{DIM2}) visar att åsikter om relationen mellan stat och näringsliv samvarierar högt med kartans horisontella dimension, samtidigt som de uppvisar mycket liten samvariation med kartans vertikala dimension — därav de små avvikelserna från den horisontella dimensionens riktning i rymden.

Av de resultaten drar jag slutsatsen att kartans horisontella dimension i första hand representerar politiska avstånd när det gäller åsikter om relationen mellan stat och näringsliv. Personer med traditionella vänsteråsikter — att staten i större utsträckning måste kontrollera och styra banker och industrier — återfinns i störst utsträckning på kartans västra sida. Krav på minskad statlig kontroll av näringslivet hör på motsvarande sätt ihop med östliga kartpositioner.

Väljarnas självplaceringar längs vänster-högerskalan sammanfaller inte helt med den horisontella dimensionen utan uppvisar en svag men statistiskt signifikant positiv lutning ($+14^\circ$). Men samvariationen mellan väljarnas självplaceringar och kartpositioner är betydligt starkare ($R=.62$) än för någon av sakfrågeåsikterna. Det stöder slutsatsen att vänster-högerdimensionen hade en mycket stark strukturerande kraft på väljarnas partievalueringar vid den tidpunkten. Väljarnas egna, subjektiva bedömningar av var de själva står längs vänster-högerdimensionen uppvisar starkare samvariation med kartposition än vad deras åsikter i vänster-högerrelaterade sakfrågor gör.

Övriga vänster-högerfrågor om inställning till jämställdhet och sociala trygghetssystem sammanfaller också till stor del med kartans horisontella dimension och befinner sig alla nära vänster-högerskalans riktning i rymden. Inte så överräs-

9 Framför allt gäller jämförbarhetsproblemen sättet att ställa intervjufrågorna. I 1968 års valundersökning användes en form av *instämmandefrågor* där intervjupersonerna ombads svara i vilken utsträckning de instämmer med olika politiska påståenden eller förslag. Senare, från och med 1976 års valundersökning, har istället så kallade *bra-dåligtfrågor* använts. Intervjupersonerna får uppge om de tycker ett påstående eller förslag är mycket bra, ganska bra, varken bra eller dåligt, ganska dåligt eller mycket dåligt. Huvudskälet till införandet av bra-dåligt frågor är att de tonar ned effekten av att osäkra och okunniga väljare tenderar att instämma i alla slags påståenden oavsett vad de gäller. Mittenalternativet sorterar dessutom ut de personer som har en neutral attityd till påståendet och personer som inte vill eller kan ta ställning.

Tolkningar av partirymden

kande återfinns väljare som är positiva till fler sociala reformer och ökad jämlikhet på kartans västra del och väljare som anser att det har gått för långt med jämlikhet och reformer på kartans östra del.

Tabell 7.1 *Samband mellan väljarnas kartpositioner och inställning i olika saksfrågor 1968 (ostandardiserade regressionskoefficienter, multipel korrelation och åsiktsriktning).*

attitydvariabel	b_{DIM1}	b_{DIM2}	R	åsiktsriktning
vänster-höger självplacering ^{a)}	+1,24	-0,30	.62	+14°
<u>förhållandet mellan staten och det privata näringslivet</u>				
staten kan aldrig driva ett företag eller en industri lika effektivt som det privata näringslivet	-0,41	+0,05*	.33	+7°
risken för arbetslöshet blir mindre om staten får mer inflytande på bankernas och företagens handlande	+0,53	-0,07	.44	+7°
de ledande i bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande, om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet	+0,49	-0,05	.42	+6°
näringslivet fyller bäst sina uppgifter, om det slipper inblandning från statens sida	-0,54	+0,05	.43	+6°
<u>inställning till sociala trygghets- och välfärdssystem</u>				
alla utom gamla och handikappade borde få klara sig utan sociala förmåner och bidrag	-0,22	-0,10	.18	-24°
det behövs mer sociala reformer, eftersom många trygghetsfrågor fortfarande är olösta	+0,28	-0,01*	.25	+3°
det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd åt medborgarna	-0,42	-0,01*	.32	-2°
<u>jämlikhet</u>				
i många avseenden har det gått för långt med jämlikhet här i landet	-0,31	-0,08	.26	-15°
i vårt land bör man sträva efter mer jämlikhet, när det gäller sådant som inkomster och arbetstid	+0,31	-0,01*	.30	+3°
<u>övriga frågor</u>				
tillåta privatägda TV-bolag med reklam ^{b)}	-0,14	+0,02*	.09	+8°
abort ^{c)}	-0,12	+0,06	.17	+25°
u-hjälp ^{d)}	-0,05	+0,16	.12	+73°
censur ^{e)}	-0,19	+0,08	.16	+22°
försvarsutgifter ^{f)}	-0,14	+0,05*	.18	+20°
EEC-anslutning ^{g)}	-0,16	+0,14	.16	+40°

Kommentar. Resultaten från de regressionsanalyser som redovisas i tabellen bygger på omkring 2 700 intervjupersoner. Regressionskoefficienter som inte är signifikant större än noll (95 procents signifikansnivå) har markerats med en stjärna. För attityderna som rör förhållandet mellan stat och privat näringsliv, inställning till sociala trygghets- och välfärdssystem och jämlikhet har samma typ av frågekonstruktion använts. Intervjupersonerna har fått ange sin inställning till de olika påståendena — som är ordagrant uppställda i tabellen — med ett av fyra svarsalternativ: 1) "instämmer helt", 2) "instämmer i stort sett", 4) "i stort sett motsatt åsikt" och 5) "helt motsatt åsikt". Personer som uppgett att de inte vill eller kan svara har placerats i mittenkategorin (3). a) elvgradig vänster-högerskala från 5 (långt till vänster) till 1 (långt till höger) — inga minustecken användes för positioner åt vänster. Mittpunkten hade värdet noll (varken till höger eller vänster). b) Frågetexten lød: "Det har föreslagits att man i Sverige skulle tillåta privatägda TV-bolag med reklam. Tycker Ni att det är ett bra förslag eller ogillar Ni det eller har Ni inte någon bestämd uppfattning om saken". De tre svarsalternativen var 1) "bra förslag", 2) "har ingen bestämd åsikt om saken"/vet inte vill ej svara, och 3) "dåligt förslag". c) Frågetexten lød: "Det har på senare år diskuterats en del om aborter. Vilken av åsikterna på det här kortet stämmer bäst överens med Er åsikt?": 1) "abort bör aldrig tillåtas", 2) "abort bör endast tillåtas om kvinnans liv eller hälsa är i fara", 3) "abort bör också tillåtas om kvinnan på grund av personliga förhållanden skulle få mycket svårt att ta hand om ett barn", 4) "abort bör aldrig vara förbjuden eftersom man inte kan begära att en kvinna skall föda ett barn som hon inte vill

Kapitel 7

ha". d) Frågetexten löd: "En del anser att Sverige bör ge hjälp till u-länderna, till exempel vissa länder i Asien och Afrika. Andra anser att Sverige inte bör ge någon hjälp. Vad är Er åsikt om saken? Anser Ni att Sverige bör ge hjälp till u-länderna?". Svaren är kodade enligt följande: 1) Ja, 2) Ja, med kommentar, 3) Ambivalent svar, 5) Nej. e) Frågetexten löd: "En del anser att vår nuvarande filmcensur är för slapphänt i fråga om inslag som de tycker är oanständiga. Andra tycker att filmcensuren sköts på rätt sätt och en del tycker att det censureras i onödan. Vilken av de uppfattningarna instämmer Ni med?": 1) "För slapphänt", 2) "Sköts på rätt sätt", 3) "Censureras i onödan". f) Frågetexten löd: "Vad anser Ni om våra kostnader för försvaret?": 1) "Det anslås för lite pengar till försvaret", 2) "anslagen till försvaret är ungefär lagom stora", 3) "det anslås för mycket pengar till försvaret" och 4) "Har ingen bestämd åsikt om saken"/vet ej/vill ej svara. Personer utan bestämd åsikt (alternativ 4) har uteslutits i regressionsanalysen. g) Frågetexten löd: "Sverige är ju inte med i den s k europeiska gemensamma marknaden, alltså den organisation som brukar kallas EEC. Tycker Ni att Sverige skall försöka komma med i EEC, eller tycker Ni att det vore bättre om stod utanför EEC även i fortsättningen eller har Ni inte någon bestämd åsikt om saken?": 1) "Sverige bör försöka komma med i EEC", 2) "Har inte någon bestämd åsikt om saken", 3) "Det är bättre om Sverige står utanför EEC".

Resultaten ger starkt stöd för tolkningen att den horisontella dimensionen på väljarnas karta över 1968 års partisystem verkligen är en vänster-högerdimension. Samtliga vänster-högerfrågor uppvisar betydligt starkare samvariation med kartans horisontella dimension än med kartans vertikala dimension.

Eftersom jag inte återkommer till 1968 års partitymd i senare analyser har jag valt att redan här presentera analyser av ett fåtal sakfrågor som *inte* hör hemma bland vänster-högerfrågorna. Många av dem är dessutom ändå inte jämförbara med senare mätpunkter.

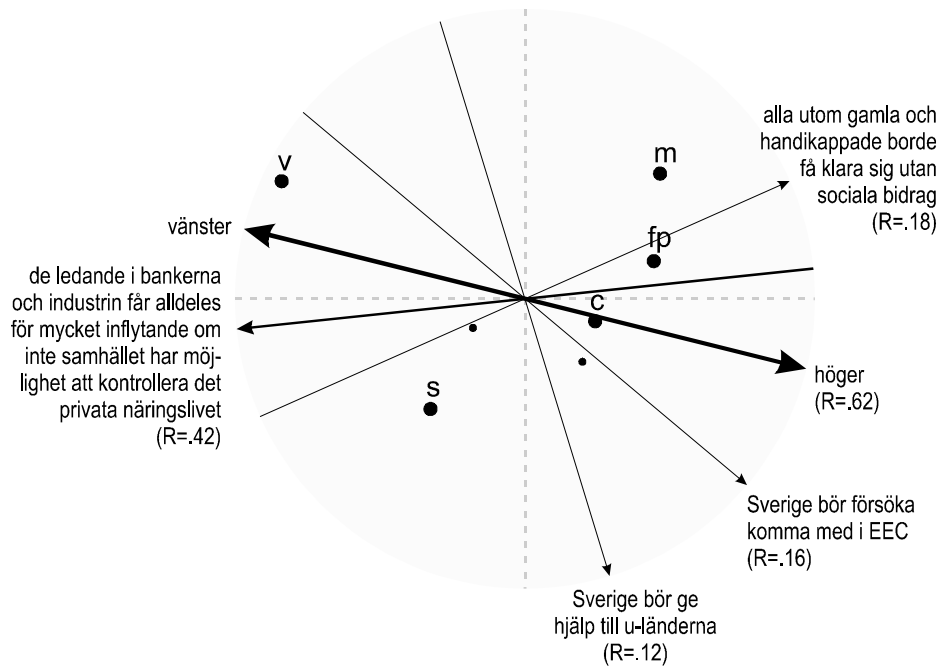
De frågor som *inte* räknas som traditionella vänster-högerfrågor uppvisade generellt svaga samband med preferensstrukturen bland väljarna 1968. Åsikter om TV-reklam, abort, u-hjälp, filmcensur, försvarsutgifter och svensk EEC-anslutning uppvisade alla lägre multipla korrelationer än .20 — vilket naturligtvis kraftigt begränsar deras relevans för tolkningen av kartans dimensioner. Åsiktsriktningarna spretar åt olika håll i den politiska rymden. Gemensamt för dem är att de samtliga uppvisade positiv lutning (mellan +8° och +73°) i förhållande till den horisontella dimensionen. Väljare som tyckte bra om förslaget att tillåta privatägda TV-bolag, ogillade abort, tyckte att filmcensuren var slapphänt, att det anslags för lite pengar till försvaret och att Sverige borde försöka komma med i EEC förekom något oftare i kartans sydöstra delar och mindre ofta i kartans nordvästra hörn.

Väljarnas åsikter om huruvida Sverige bör ge u-hjälp var den åsiktsriktning som avvek mest från den horisontella dimensionen 1968 (+73°). Av åsiktsriktningarna i gruppen 'övriga sakfrågor' var det också den som låg längst ifrån vänster-högerskalans riktning i rymden. Väljarnas åsikter om u-hjälp och åsikter i vänster-högerfrågor hade inte samma riktning i den politiska rymden i samband med 1968 års val. Väljare som positionerade sig på kartans sydöstra del tenderade att vara mer positiva till svensk u-hjälp än väljare som befann sig i nordväst. Det empiriska stödet för förekomsten av — förslagsvis — en sammanhållen *solidaritetsdimension* i samband med 1968 års val är dock mycket svagt ($R=.12$). Bistånds-

Tolkningar av partirymden

positiva åsikter förekom oftare tillsammans med höger-åsikter än med vänster-åsikter i samband med 1968 års val.¹⁰

Figur 7.2 Åsiktsriktningar på väljarnas karta över partisystemet 1968.

Kommentar. Den grafiska representationen av åsiktsriktningarna bygger på resultat från de regressionsanalyser som finns redovisade i tabell 7.1.

Svaret på huvudfrågeställningen är att den horisontella dimensionen i samband med 1968 års val är en vänster-högerdimension. De sakfrågor som inte har klassificerats som vänster-högerfrågor formar inte några sammanhållna konfliktdimensioner. Snarare bekräftar resultaten att väljarnas uppfattning av konfliktstrukturen i samband med valet 1968 bäst sammanfattas med en *endimensionell* utvecklingsmodell.

10 En viktig förklaring till u-hjälpsfrågans riktning i partirymden är att många socialdemokrater positionerade sig på kartans södra del, i närheten av socialdemokraterna och centerpartiet (som var det i särklass vanligaste andrahandsvalet bland socialdemokrater 1968). Socialdemokraternas många sympatisörer var mycket positiva till svensk u-hjälp (87 procent tyckte att Sverige bör ge hjälp), liksom centerpartiets (87 procent), folkpartiets (90 procent), moderaternas (88 procent) och kristdemokraternas partisympatisörer (96 procent, n=28). Den enda gruppen av partisympatisörer som uppvisade klart lägre andel biståndspositiva var vänsterpartiets sympatisörer (65 procent).

Kapitel 7

Den horisontella dimensionen 1979-1996

Under perioden 1979-1996 har sättet att mäta väljarnas åsikter i politiska sakfrågor varit desamma, vilket underlättar jämförelser över tid.¹¹ Frågan är om väljarnas åsikter i vänster-högerfrågor också under denna period samvarierade starkt med deras positioner längs partikartornas horisontella dimension. Eller har vänster-högerdimensionens strukturerande kraft på väljarnas partievalueringar försvagats eller tagit ny riktning i den politiska rymden under 1980- och 1990-talen?

I tabell 7.2a-b redovisas styrka och riktning för vänster-högerrelaterade åsiktsriktningar under perioden 1979-1996. I tabellen har åsiktsriktningarna rangordnats efter graden av samvariation med väljarnas kartpositioner (R). Resultaten från analyser av åsiktsriktningar som har förekommit flitigt i undersökningsmaterialet och/eller uppvisar tillfredsställande jämförbarhet över långa tidsperioder har illustrerats grafiskt i tabellen.

I likhet med analyserna från 1968 är det väljarnas självplaceringar längs vänster-högerskalan som uppvisar starkast samvariation med väljarnas positioner i partirymden (se tabell 7.2a-b). Nivån på den multipla korrelationskoefficienten har varit anmärkningsvärt stabil under hela perioden 1979-1996, mellan .72 och .78, vilket dessutom är klart högre än vid valet 1968 varifrån vi har jämförbara data ($R=.62$, jfr tabell 7.1). I många avseenden är resultatet uppseendeväckande — och utgör kanske det mest övertygande argumentet för att den abstrakta vänster-högerdimensionen har haft mycket stor betydelse för hur svenska väljare format sina politiska preferenser under perioden. Resultatet visar att det finns mycket stark empirisk samvariation mellan preferensstrukturen och hur väljarna själva hanterar verktyg som vänster och höger för att positionera sig själva i politiken. Svenska väljare är inte främlingar inför vänster-högerdimensionen, utan tvärtom mycket väl förtrogna med detta ideologiska förenklingsverktyg.

11 För att spara plats i resultatredovisningarna har fem mättillfällen valts ut från SOM-institutets mätserie. Två kriterier har styrkt urvalet av SOM-undersökningar. För det första vill jag spanna över så lång tidsperiod som möjligt. För det andra vill jag använda de bästa utvecklingsmodellerna — det vill säga de modeller som tidigare har uppvisat bäst passning med det empiriska materialet — i de fortsatta analyserna. Utvecklingsmodellerna från valåren 1988, 1991 och 1994 har visat sig vara bättre än från mellanvalsperioderna och SOM-86 och SOM-96 utgör mätseriens första och hittills sista mät punkt.

Tabell 7.2a Är den horisontella dimensionen en vänster-bögerdimension? Sambanden mellan väljarnas kartpositioner och attityder som är relaterade till vänster-bögerdimensionen 1979-1995. (Standardiserade regressionskoefficienter, multipel korrelation och åsiktsriktning).

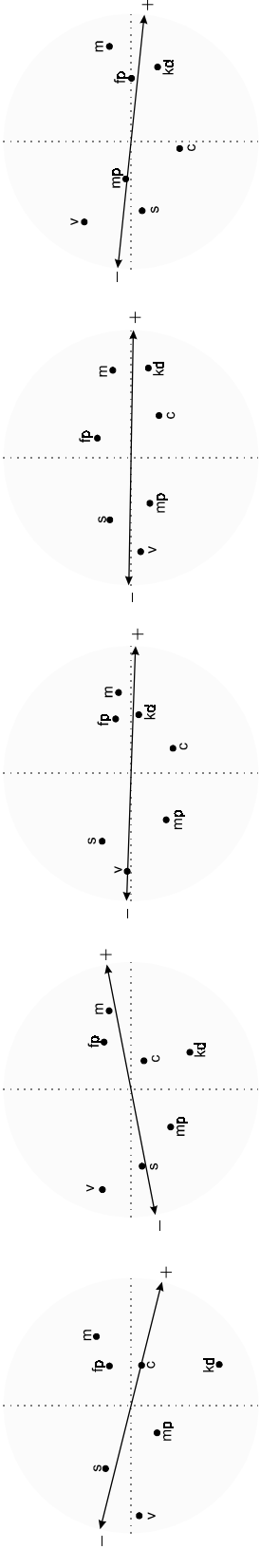
vu79		vu82		vu85		vu88		vu91		vu94		eup95	
$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$
Självplacering på en elvgradig vänster-högerskala (0-10)													
+1.37	-13	+1.45	+31	+1.45	+23	+1.35	+36	+1.34	+05*	+1.36	-20	+1.36	-06*
R=.73	+5°	R=.75	-12°	R=.76	-9°	R=.74	-15°	R=.74	-2°	R=.74	+9°	R=.72	+2°
föra över en del av företagens vinster till löntagarfonder som styrs av de fackliga organisationerna (1-5) 1979-1982													
avskafta löntagarfonderna (1-5) 1985-1991													
+86	-06*	+81	+27	-86	-17	-78	-05*	-72	+12	-	-	-	-
R=.69	+4°	R=.70	-18°	R=.74	-11°	R=.68	-4°	R=.68	+9°	-	-	-	-
satsa på ett socialistiskt samhälle (0-10)													
-	-	-1.69	-44	-1.79	-36	-1.57	-39	-1.43	-04*	-1.40	+15	-	-
-	-	R=.64	-15°	R=.68	-11°	R=.63	-14°	R=.62	-2°	R=.60	+6°	-	-
satsa på ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi (0-10)													
-	-	+1.61	+23	+1.50	+14	+1.47	+18	+1.28	+04*	+1.31	-07*	-	-
-	-	R=.66	-8°	R=.65	-5°	R=.64	-7°	R=.64	-2°	R=.60	+6°	-	-

Tabell 7.2b Vänster-bögerdimensionen. Sambanden mellan väljarnas kartpositioner och attityder som är relaterade till vänster-bögerdimensionen 1986-1996. (Ostandardiserade regressionskoefficienter, multipel korrelation och åsiktsriktning).

	som86		som88		som91		som94		som96	
	<i>b_{DM1}</i>	<i>b_{DM2}</i>	<i>b_{DM1}</i>	<i>b_{DM2}</i>	<i>b_{DM1}</i>	<i>b_{DM2}</i>	<i>b_{DM1}</i>	<i>b_{DM2}</i>	<i>b_{DM1}</i>	<i>b_{DM2}</i>
	<i>R</i>	riktning	<i>R</i>	riktning	<i>R</i>	riktning	<i>R</i>	riktning	<i>R</i>	riktning
<u>vänster-höger självplacering (1-5)</u>										
	+75	-11°	+72	+14	+72	-02*	+72	-02*	+68	-07
	R=.78	+8°	R=.76	-11°	R=.77	+2°	R=.76	+1°	R=.72	+6°
<u>öka antalet privatskolor (1-5)</u>										
	-	-	-58	-10	-	-	-50	-02*	-47	00*
	-	-	R=.55	-10°	-	-	R=.53	-2°	R=.46	0°
<u>bedriva mer av sjukvården i privat regi (1-5)</u>										
	-	-	-62	-18	-57	-05*	-47	+02*	-46	+03*
	-	-	R=.56	-16°	R=.56	-5°	R=.48	+3°	R=.44	+4°
<u>minska inkomstskilnaderna i samhället (1-5) 1986, 1988</u>										
	+49	-16	+47	+20	-	-	+48	-02*	+39	-02*
	R=.46	+18°	R=.50	-23	-	-	R=.49	+2°	R=.38	+3°
<u>höja skatteerna hellre än att minska den offentliga servicen (1-5) 1994, 1996</u>										

*=ej signifikant på 95 procent signifikansnivå.

Tabell 7.2b (forts.) Vänster-bögerdimensionen. Sambanden mellan väljarnas kartpositioner och attityder som är relaterade till vänster-bögerdimensionen 1986-1996. (Ostandardiserade regressionskoefficienter, multipel korrelation och åsiktsriktning).

	som86		som88		som91		som94		som96	
	b_{DIM1}	b_{DIM2} riktning	b_{DIM1}	b_{DIM2} riktning	b_{DIM1}	b_{DIM2} riktning	b_{DIM1}	b_{DIM2} riktning	b_{DIM1}	b_{DIM2} riktning
minska den offentliga sektorn (1-5)										
	-50	+12	-52	-08*	-51	-01*	-52	-05*	-47	+11
	R=.44	+14°	R=.46	-8°	R=.48	-2°	R=.49	-6°	R=.43	+13°
										
överföra statliga affärsverk, t ex Televerket (Telia), i privata händer (1-5)										
	-	-	-55	-10	-	-	-47	-02*	-43	-01*
	-	-	R=.49	-10°	-	-	R=.46	-2°	R=.41	-2°
låta privata företag svara för äldreomsorgen (1-5)										
	-	-	-52	-04*	-	-	-41	+05*	-39	+00*
	-	-	R=.49	-4°	-	-	R=.42	+7°	R=.36	+1°
det statliga inflytandet över det privata näringslivet										
måste minska för att öka företagets effektivitet (1-5)										
avskafta löntagarfonderna (1-5)										
	-89	+09	-54	-16	-	-	+25	+06*	+36	-09
	R=.71	+6°	R=.58	-17°	-	-	R=.29	-13°	R=.39	+14°
minska finansmarknadens inflytande (1-5) 1994, 1996										

Kommentar till tabell 7.2b: Källa är SOM-undersökningarna 1986, 1988, 1991, 1994 och 1996. Ostandardiserade regressionskoefficienter som inte är signifikant större än noll (95 procents signifikansnivå) har markerats med en stjärna.

Kapitel 7

Vänster-högerskalans riktning i den politiska rymden sammanfaller tydligt med partikartans horisontella väst-östliga dimension. Åsiktsriktningens lutning i förhållande till den horisontella dimensionen har aldrig avvikit mer än 18 grader. Avvikelsen har *inte* ökat utan snarare blivit något mindre under tidsperioden: I samband med 1982 och 1988 års val (-12° respektive -18°) och under höstarna 1986 och 1988 ($+8^\circ$ respektive -11°) var avvikelsen något större än vid mättillfällena under 1990-talet då lutningen i förhållande till den horisontella dimensionen var mindre (mellan -2° och $+6^\circ$). Undantaget är i samband med 1994 års riksdagsval ($+9^\circ$).¹² Den horisontella dimensionen på kartorna har utan tvekan mycket stark samvariation med väljarnas självplaceringar längs vänster-högerskalan. Analyserna erbjuder således mycket tunga argument för att den horisontella dimensionen på väljarnas kartor över det svenska partisystemet är en vänster-högerdimension.

Väljarnas åsikter i vänster-högerrelaterade sakfrågor korrelerar inte lika högt med deras kartpositioner som vad självplaceringarna längs vänster-högerskalan gör. De sakfrågor som uppvisar starkast samvariation med väljarnas kartpositioner är alla klassiska vänster-högerfrågor om statligt ägande och statligt inflytande över och kontroll av privat näringsliv. Löntagarfondsfrågan står här i en klass för sig med korrelationer omkring .70. Förslagen om att "*satsa på ett socialistiskt samhälle*" och "*satsa på ett samhälle med mer privat företagsambet och marknadsekonomi*" har haft stabila korrelationer över .60 under hela mätperioden. Åsiktsriktningarna "*socialisera de stora företagen*", "*sälja statliga företag och affärsverk till privata köpare*", "*öka antalet privatskolor*", "*minska den offentliga sektorn*" och "*bedriva mer av sjukvården i privat regi*" har haft genomsnittliga multipla korrelationer kring .50 och strax däröver.

Bland de vänster-högerfrågor som korrelerar starkast med preferensstrukturen råder alltså god variation på klassiska vänster-högerteman. Många av dem är abstrakt formulerade och/eller ideologiskt färgade förslag om socialism, marknadsekonomi, privatiseringar och offentlig sektor. De är uppenbart impregnerade av traditionell vänster-högerideologi till skillnad från många av de mer konkret formulerade förslagen om karensdagar i sjukförsäkringen, barndaghem, sextimmars arbetsdag, skatter och socialbidrag som endast i undantagsfall har uppvisat multipla korrelationer över .50.

Ideologiskt formulerade sakpolitiska förslag har således haft något *större* strukturerande kraft på preferensstrukturen än de som har formulerats i mer konkreta ordalag. Således tycks de politiska ideologierna i det här sammanhanget bidra till *ökad klarhet* och inte till ökad vaghet. Den iakttagelsen ger ökat stöd åt argumentet

12 Om riktningen på väljarnas självplaceringar på vänster-högerskalan är svagt positiv eller svagt negativ i förhållande till den horisontella dimensionen tycks bero på partiernas inbördes avståndsrelationer. Särskilt de båda flankpartierna vänsterpartiets och moderaternas positioner i partirymden har stor betydelse. Vid de tillfällen då vänsterpartiet positionerat sig i kartans sydvästra och moderaterna i kartans nordöstra kvadrant — i samband med 1982, 1985 och 1988 års riksdagsval — tenderar riktningen på vänster-högerskalan att vara svagt negativ i förhållande till den horisontella dimensionen. De naturliga flankpartiernas positioner i partisystemet tenderar alltså att bestämma positionerna för vänster-högerskalans ändpunkter i den politiska rymden.

Tolkningar av partirymden

att de partirymden vi har konstruerat utifrån väljarnas partipreferenser faktiskt är *ideologiska* rymder. Det är uppenbart att avstånden mellan partierna på kartan framför allt representerar skillnader i de grundläggande ideologiska vänster-högerfrågorna. Det är väljarnas *ideologiska* vänster-högerorientering som i hög grad har strukturerat deras politiska preferenser under de senaste trettio åren.

Till de svagaste åsiktsriktningarna som här räknas till vänster-högerdimensionen hör förslagen att "*minska finansmarknadens inflytande i politiken*", "*bygga fler barndagbem*" och "*minska de sociala bidragen*". Under perioden 1979-1995 har de alla haft genomsnittliga korrelationer omkring eller strax under .40.

Examinerade var för sig har de flesta av de åsiktsriktningar som vi kunnat analysera vid fler än två mättillfällen haft näst intill oförändrade eller mycket stabila korrelationer med väljarnas kartpositioner. Till de åsiktsriktningar som inte har förändrat sin styrka över tid hör bland annat löntagarfondsfrågan ($R=.68-.74$), förslagen om att "*minska den offentliga sektorn*" ($R=.47-.54$ [vu]), "*införa sextimmars arbetsdag för alla förvärsarbetande*" ($R=.37-.42$) och "*minska inkomstskillnaderna i sambället*" ($R=.38-.41$).

Resultatet av analyserna ger dock visst stöd för att en *generell* försvagning av vänster-högerfrågornas strukturerande kraft på väljarnas partievalueringar har ägt rum under 1980- och 1990-talen. Förändringarna är i en del fall mycket små men pekar alla i samma riktning — en försvagad samvariation mellan vänster-högerfrågor och väljarnas positioner i den politiska rymden. Förslaget att "*satsa på ett socialistiskt samhälle*" minskade exempelvis sin strukturerande kraft på väljarnas partievalueringar från .68 1985 till .60 1994. Likaså försvagades åsiktsriktningarna "*socialisera de stora företagen*" (från .66 1979 till .47 1985) och "*sälja statliga företag och affärsverk till privata köpare*" (från .60 1988 till .48 1995). Förslagen om att "*bedriva mer av sjukvården i privat regi*" hade större relevans för tolkningen av den politiska rymden under hösten 1991 ($R=.56$) än under hösten 1996 ($R=.44$). Motsvarande försvagningar gäller också förslagen om att "*låta privata företag svara för äldreomsorgen*" (från .49 hösten 1988 till .36 hösten 1996) och "*överföra statliga affärsverk, t ex Televerket (Telia) i privata händer*" (från .49 till .41 mellan höstarna 1988 och 1996).

Vänster-högerfrågorna har haft mycket stabil riktning i den politiska rymden. De samlar sig allihop nära kartornas horisontella dimension. Få åsiktsriktningar befinner sig i rörelse bort från eller närmare den väst-östliga riktningen i den politiska rymden. De med preferensstrukturen starkast korrelerade vänster-högerfrågorna i valundersökningsmaterialet följer i mycket hög utsträckning samma utvecklingsmönster över tid som självplaceringarna på vänster-högerskalan: en svag positiv riktning i samband med valen 1979 och 1994, en svag negativ riktning 1982, 1985 och 1988, och en riktning nära 0° i samband med valet 1991 och Europaparlamentsvalet 1995 (se tabell 7.2a-b).

Åsiktsriktningen med väljarnas självplaceringar på vänster-högerskalan kan användas som utgångspunkt för att rangordna övriga åsiktsriktningar efter hur mycket de avviker från vänster-högerdimensionen så som väljarna *själva* använder den för att visa sina ideologiska färger (se tabell 7.3). En sådan rangordning kan ge tydligare svar på vilka åsiktsriktningar som samvarierat mest med väljarnas självplaceringar på vänster-högerskalan.

Kapitel 7

Analysen visar att åsiktsdimensioner som avviker mest från väljarnas självplaceringar på vänster-högerskalan är desamma som tidigare har uppvisat de svagaste samvariation med väljarnas kartpositioner (se tabell 7.3). Åsikter om att bygga fler barndaghem, minska inkomstskillnaderna och införa sextimmars arbetsdag avviker *mest* från vänster-högerskalans riktning i den politiska rymden. Åsikter om privat företagsamhet, socialistiskt samhälle och minskad statlig kontroll över det privata näringslivet — alla mycket starka åsiktsriktningar som korrelerar högt med väljarnas kartpositioner — avvek *minst* från vänster-högerskalans riktning på väljarnas kartor över partisystemet under perioden 1979-1995.

Tabell 7.3 *Åsiktsriktningarnas avvikelser från väljarnas självplaceringar längs vänster-högerskalan (grader, absolut genomsnittlig avvikelse).*

åsiktsriktning	vu 79	vu 82	vu 85	vu 88	vu 91	vu 94	eup 95	absolut genomsnittlig avvikelse
bygg fler barndaghem	-10	+2	+10	+21	+28			14,2
minska inkomstskillnaderna i samhället				-5	-13	-10	-15	10,8
sextimmars arbetsdag			+6	0	-9	-15	-22	10,4
sänk skatten på höga inkomster	-8		-2	0	-15	-7	-28	10,0
socialisera de stora företagen	+8	-12	-2					7,3
minska den offentliga sektorn		-10	+4	+7	-8	-2	-8	6,5
löntagarfonder	-1	-6	-2	+11	+11			6,2
bedriva mer av sjukvården i privat regi			+2	+7	+4	+10		5,8
sälja statliga affärsverk				+11	+7	+1	+3	5,5
minska de sociala bidragen		-5	+3	+8	+5	-6	-5	5,3
privat företagsamhet/marknadsekonomi		+4	+4	+8	0	-3		3,8
satsa på ett socialistiskt samhälle		-3	-2	+1	0	-3		1,8
minska den statliga kontrollen över näringslivet	+1	-1	-1		+4			1,8

Min huvudslutsats är mycket tydlig. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet har till stor del varit strukturerad av åsikter och ställningstaganden i vänster-högerrelaterade sakfrågor. Resultaten erbjuder övertygande bevis för att utvecklingsmodellernas horisontella dimension modellerar politiska likheter och skillnader som har med traditionella vänster-högerkonflikter att göra. Partikartornas horisontella väst-östliga dimension *är* en vänster-högerdimension.

Trots vissa jämförbarhetsbekymmer var troligen vänster-högerfrågornas strukturerande kraft på väljarnas partievalueringar *svagare* i samband med 1968 års val än vid valet 1979. Det bästa beviset är att väljarnas självplaceringar på vänster-högerskalan uppvisade klart lägre multipel korrelation 1968 ($R=.62$) än 1979 ($R=.72$). Också korrelationerna för de andra — dock ej helt jämförbara — åsiktsriktningarna var genomgående starkare 1979 än 1968. En förklaring till den växande förklaringskraften i vänster-högerrelaterade åsiktsriktningar under 1970-talet är sannolikt att graden av polarisering och den generella konfliktnivån i partisystemet blev större under den perioden (se kapitel 4).

En andra förklaring till varför vänster-högersakfrågornas betydelse för väljarnas politiska preferenser ökade under 1970-talet är att det fanns fler åsiktsröstan-

Tolkningar av partirymden

de väljare 1979 än vad det fanns 1968, mycket tack vare att åsikter om löntagarfonder hade stort utrymme i partiernas budskap och spelade en stor roll för individuellt väljarbeteende (Holmberg 1981:kapitel 12; Gilljam 1988). Resultatet är helt enkelt ett uttryck för att såväl väljarnas egna åsikter som partiernas ställningstaganden i enskilda politiska sakfrågor (såsom skatter och löntagarfonder) spelade en större roll för väljarnas partievalueringar vid 1970-talets slut än vid riksdagsvalet 1968.

Under 1980- och 1990-talen har samvariationen mellan väljarnas åsikter i vänster-högerfrågor och kartpositioner försvagats något, men inte alls dramatiskt. Försvagningen är liten men tycks ha ägt rum på bred front. Det är dock inte möjligt att urskilja om någon särskild typ av vänster-högerfrågor har försvagats mer eller mindre än de andra. Säkert är dock att ingen av vänster-högeråsiktsriktningarna har *ökat* i betydelse. Innehållet i vänster-högerdimensionen verkar ha varit tämligen konstant under den senaste trettioårsperioden.

Korrelationen mellan väljarnas självplaceringar längs vänster-högerskalan har varit stabil under hela mätperioden. Det indikerar att väljarna *själva* alltför har stor användning av de abstrakta ideologiska konstruktioner vi kallar vänster och höger — åtminstone när de formar sina preferenser för de politiska partierna.

Vänster-högerdimensionen förändrar sitt innehåll?

Ett ännu så länge inte uppmärksammat bekymmer i den här studien är att begrepp som vänster och höger kan förändra sin betydelse och innehåll över tid. Resonemanget faller tillbaka på idén om att vänster-högerdimensionen ständigt förmår bibehålla sin styrka och betydelse som spatial metafor under lång tid, även om dess språkliga och politiska betydelse förändras.

Eftersom vänster-högerdimensionen har förändrat sitt politiska innehåll många gånger tidigare under sin drygt tvåhundraåriga historia vore det underligt om inte denna innehållsliga förändring har fortsatt också under den undersökta trettioårsperioden. Det är inte särskilt kontroversiellt att påstå att 1990-talets väljare sannolikt associerar till andra saker när de tänker på vänster-högerkonflikten än vad 1960-talets väljare gjorde.

Förändringar av vänster-högerdimensionens innehåll kan betraktas som ett resultat av förändringar av den politiska dagordningen och av olika aktörers reaktioner på social och politisk utveckling i samhället (Silverman 1985). Politiska förslag som innebär att socialisera de stora företagen har exempelvis varit sällsynta i svensk politisk debatt under 1990-talet, men var ett naturligt inslag i vänsteragitationen så sent som på 1970-talet. Istället har motförslag som att sälja ut statliga affärsverk och företag som Posten och Telia blivit vanligare under 1990-talet.¹³

13 Förändringar av vänster-högerdimensionens innehåll under den senaste trettioårsperioden låter sig troligen bäst studeras genom att analysera förändringar av exempelvis det politiska språket i tidningar och debatter eller förändringar på den politiska dagordningen och aktörers reaktioner på sådana förändringar. Systematiska innehållsanalyser som det i så fall blir fråga om låter sig dock inte genomföras i det här sammanhanget. Ett försök i den här riktningen är Detlef & Esaiasson (1997).

Kapitel 7

Möjligheterna att utnyttja de svenska valundersökningarna för att undersöka vänster-högerdimensionens innehållsliga förändring är begränsade. Och det beror just på att den politiska verkligheten har förändrats. Forskargruppen har helt enkelt varit tvingad att förändra det sakpolitiska innehållet i intervjufrågorna. Det är exempelvis inte möjligt att fortsätta fråga om väljarnas åsikter om att avskaffa löntagarfonderna när avskaffandet redan ägt rum. På motsvarande sätt är det inte längre särskilt relevant att intervjua svenska väljare om deras inställning till svenska atomvapen.

I sin spatiala modell över partikonkurrens tänkte sig Anthony Downs att alla politiska förslag fanns utspridda längs ett kontinuum från vänster till höger. Denna idé kan användas som utgångspunkt för att beskriva det ideologiska innehållet längs partikartornas horisontella dimension och hur detta innehåll i så fall har förändrats. I figur 7.3 redovisas hur positionerna för olika politiska förslag och påstående längs den horisontella dimensionen har förändrats under de senaste trettio åren. Positionerna har bestämts genom att beräkna centralmått för de väljare som har intensiva åsikter i sakfrågan — dvs de väljare som svarat att de anser att förslaget är mycket bra eller mycket dåligt. Positionerna för dessa yttergrupper kan visa i vilken utsträckning de olika sakfrågorna har varit särskiljande längs den horisontella dimensionen.¹⁴

Positionen för en grupp väljare som är positivt inställda till ett visst politiskt förslag bestäms av gruppens sammansättning: Om gruppen består av väljare med många olika slags partipreferensordningar kommer den vara mer utspridd i den politiska rymden. Det är dessutom sannolikt att dessa heterogena grupper har en mer central position i partisystemet än grupper som är mer homogena med avseende på sammansättningen av partipreferensordningar. En grupp väljare där nästan alla placerar moderaterna och folkpartiet överst i sina preferensordningar kommer att ha en position långt ut till höger på partikartans horisontella dimension.

En kartläggning av det sakpolitiska innehållet längs partirymdens horisontella dimension visar mycket små förändringar över tid (se figur 7.3). På sakfrågor har förändrat sina medianpositioner längs den horisontella dimensionen. Vänster-högerdimensionens innehåll måste därför betecknas som relativt oföränderligt. Även om analysen inte berättar hur stora väljarskaror som har tyckt mycket bra om de olika förslagen står det klart att traditionella vänster- och högerförslag om socialism och marknadsekonomi, statligt ägande och statlig kontroll av näringslivet alltjämt är de viktigaste landmärkena i den svenska politiska rymden. De definierar fortfarande ändpunkterna på den viktigaste konfliktdimensionen i partisystemet.

14 Den metodologiska rekommendationen är att i den här typen av analyser använda *medianen* som centralmått (se t ex Nannestad 1989:42) istället för det mer vanliga aritmetiska medelvärdet. Medianen är i de här sammanhangen ett mer robust mått eftersom den inte är lika känsligt för extrema värden som medelvärdet. Personer med svaga eller oförenliga partipreferensordningar kan ofta tilldelas mycket avvikande positioner på kartorna — enskilda individer kan därmed orsaka stora avvikelser mellan medelvärdet och medianvärdet. Jämför resonemanget bakom varför medianinkomst används istället för medelinkomst i offentlig statistik.

Tolkningar av partirymden

Personer med intensiva åsikter i starkt ideologiskt färgade politiska frågor har mer perifera positioner i partisystemet än personer med intensiva åsikter i de mer konkret formulerade. Ideologiskt färgade politiska förslag har stöd från väljare som alla befinner sig i högst begränsade och perifera regioner av den horisontella dimensionen. Som ett exempel kan nämnas att gruppen som anser att det är ett mycket bra förslag att satsa på ett socialistiskt samhälle till tre fjärdedelar består av socialdemokratiska sympatisörer och till en fjärdedel av sympatisörer till vänsterpartiet. De väljargrupper som lika helhjärtat ställt sig positiva till förslaget att satsa på ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi under perioden 1982-1994 består av mellan 48-60 procent moderata sympatisörer.¹⁵

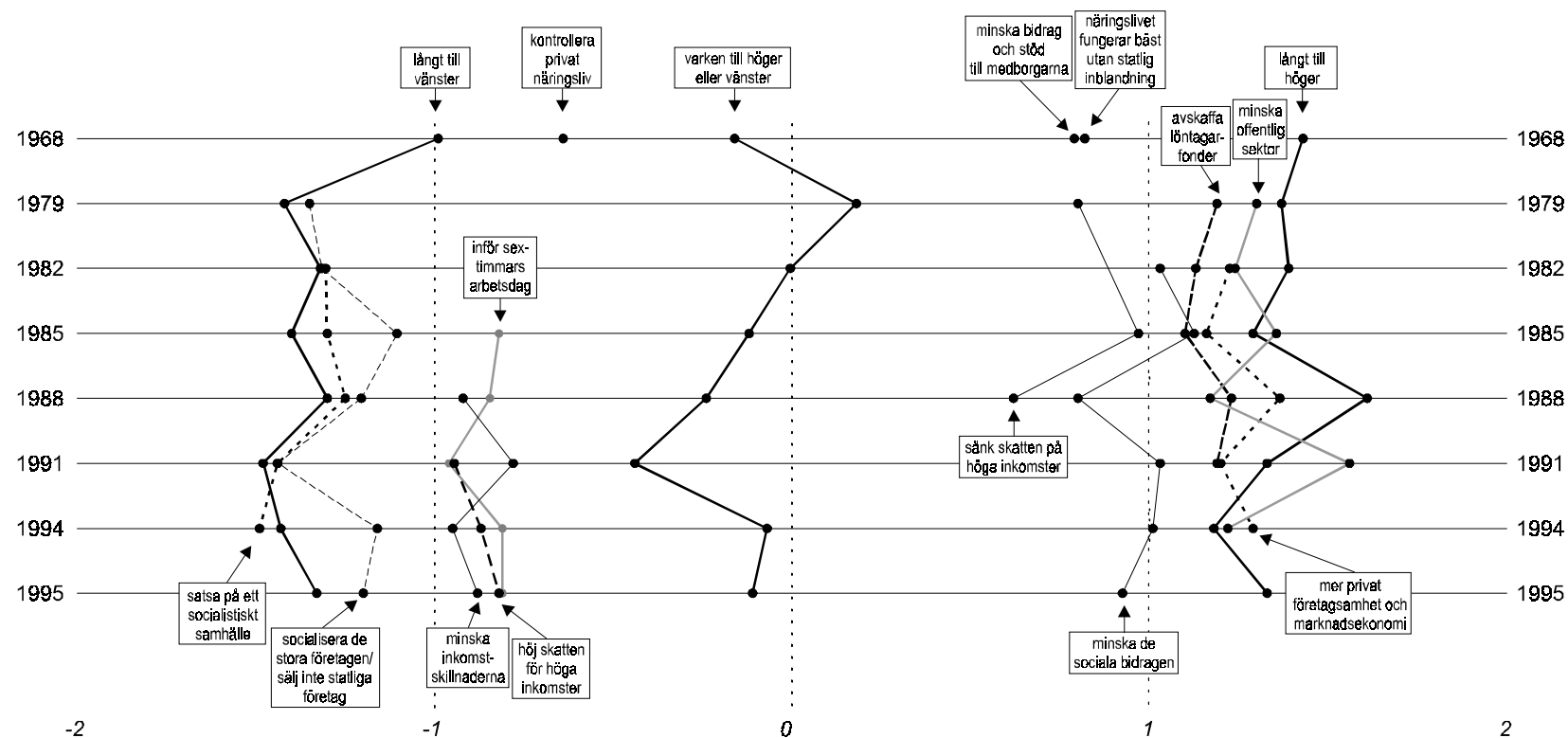
Åsikter som befinner sig närmare mitten av partisystemet kan betraktas ha stöd från väljare från ett något bredare spektrum av den politiska vänster-högerdimensionen. På vänstersidan ingår förslagen att "*minska inkomstskillnaderna*", "*höja skatten för höga inkomster*" och "*införa sextimmars arbetsdag*" i kategorin förslag som har stöd från ett bredare lager. Motsvarande förslag på högersidan är "*minska de sociala bidragen*" och "*sänk skatten för höga inkomster*".¹⁶

De mest perifera grupperna i partisystemet är de väljare som själva placerar sig långt till vänster (skalsteg 0-1) eller långt till höger (skalsteg 9-10) på den elvagrådiga vänster-högerskalan.

15 Som hjälp för tolkning av figuren, se figur 6.1 och figur 6.2 som visar utvecklingen över tid för de olika partiernas positioner längs kartornas horisontella dimension.

16 Kvartilavståndet — som är det adekvata spridningsmåttet i det här sammanhanget — kan utnyttjas för att undersöka hur mycket väljargrupperna som sluter upp bakom de olika förslagen finns utspridda i den politiska rymden. Ju kortare kvartilavstånd desto mindre spridning. En närmare analys bekräftar att förslagen som befinner sig närmare mitten av partisystemet stöds av väljare från ett bredare spektrum av den horisontella dimensionen än förslagen som befinner sig mer perifer position.

Figur 7.3 Vänster-högerdimensionens innehållsliga förändring. Genomsnittliga positioner längs den horisontella dimensioner på väljarnas kartor över partisystemet för olika politiska åsikter och förslag 1968-1995 (medianer).

Kommentar: Källa är de svenska valundersökningarna 1968, 1979-1994 och Europaparlamentsvalsundersökningen 1995.

Tolkningar av partirymden

De mest dramatiska positionsförändringarna under perioden inbegriper den grupp av väljare som placerar sig själva 'varken till höger eller till vänster' längs den elvgradiga vänster-högerskalan. Mellan valen 1968 och 1979 rörde sig vänstergruppen åt vänster samtidigt som mittengruppen rörde sig åt höger. Resultatet faller väl i linje med växande politiska avstånd mellan partierna och mellan det borgerliga och socialistiska blocken under 1970-talet som jag konstaterat tidigare. Vänster- och mittengruppens förändrade inbördes relation är troligen ett resultat av denna polarisering. Gruppen vänsterväljare var betydligt mer homogen när det gäller politiska preferenser i samband med 1979 års val än i samband med 1968 års val — de flesta hade vid det tillfället vänsterpartiet eller socialdemokraterna i toppen av sina preferensordningar. Mitten i politiken förflyttades samtidigt längre åt det borgerliga hållet — gruppen mittenväljare bestod till större delen av personer med de tre borgerliga partierna i toppen av sina preferensordningar.

Under perioden 1979-1991 graviterade mittenväljarna successivt allt närmare den vänstra ändpunkten av den horisontella dimensionen. Det betyder att kategorin mittenväljare i allt större utsträckning har haft partier som står till vänster i partisystemet — vänsterpartiet, socialdemokraterna och miljöpartiet — högt upp i sina partipreferensordningar. Under samma period har mittengruppen gradvis avfolkats på väljare som haft borgerliga partier i toppen av sina preferensordningar. Resultaten ger stöd för att ett i tiden mycket utdraget skifte från vänster till mitten och från mitten till höger ägde rum i Sverige under 1980-talet.

Valet 1994 blev ett mycket tydligt trendbrott. Gruppen av mittenväljare blev åter mer homogen med avseende på politiska preferenser och förflyttade sig närmare mitten av partikartornas horisontella dimension.

Klasstrukturen och den politiska konfliktstrukturen

Den inom statsvetenskaplig forskning etablerade historisk-sociologiska förklaringen till varför vänster-högerdimensionen har haft en så dominerande ställning i svensk politik under 1900-talet är att en ensam social skiljelinje — den mellan arbetarklass och medelklass — har strukturerat och organiserat politiska intressen och konflikter i samhället. Den politiska konfliktstrukturen har därmed varit en direkt återspeglings av den sociala klasstrukturen.

Klassskiljelinjens dominans i Sverige kan i sin tur förklaras av att den till skillnad från i många andra länder varit helt ohotad av språkliga, religiösa, etiska, regionala eller andra sociala skiljelinjer som inte varit tillräckligt klyftvidgande att de kunnat skapa grogrund för intresseorganisation eller kunnat initiera politiska konflikter.

Mot bakgrund av klasstrukturens kraftigt minskade betydelse för det politiska livet i allmänhet och väljarnas politiska beteende i synnerhet under det senaste kvartssekklet är det naturligtvis underligt att dess politiska återspeglings — vänster-högerdimensionen — alltjämt har en nästan helt ohotad ställning när det gäller att strukturera väljarnas politiska preferenser. Det är som om den politiska spelpla-

Kapitel 7

nen har förblivit oförändrad trots att många aktörer tycks ha glömt bort varför spelplanen ser ut som den gör.¹⁷

Frågan är hur mycket av den sociala klasstrukturen som fortfarande kan spåras i den politiska konfliktdimension vi kallar vänster-högerdimensionen? Ett sätt att undersöka i vilken utsträckning den sociala strukturen slår igenom i den politiska konfliktstrukturen är att studera huruvida grupper med olika klasspositioner sprider ut sig längs den horisontella dimensionen på kartorna över det svenska partisystemet.

Styrkan på sambandet mellan väljarnas klasspositioner och kartpositioner har fastställts med hjälp av en serie envägs variansanalyser (se tabell 7.4).¹⁸ I analysen används fem olika operationaliseringar av klassposition: subjektiv klassidentifikation, subjektiv yrkestillhörighet (11 respektive 4 kategorier), subjektiv sektorstillhörighet och objektiv yrkestillhörighet.

Väljarnas klasspositioner har haft ganska svaga samband med deras kartpositioner längs partirymdens horisontella dimension (se tabell 7.4). För klassindelningar efter subjektiv klassidentifikation, subjektiv yrkestillhörighet och objektiv yrkestillhörighet har sambandet med kartposition (η^2) varit mycket stabilt mellan .08 och .14 under de senaste trettio åren. För subjektiv sektorstillhörighet har sambandet varit mycket svagt ($\eta^2=.00-.03$).

Analysen ger således inget stöd för att sambandet mellan väljarnas klasspositioner och positioner i partirymden har försvagats under perioden 1968-1995. Det är i och för sig möjligt att spåra en mycket svag monoton minskning under åren 1979-1991. Men återhämtningen i samband med 1994 års val var nästan lika stor som minskningen under 1980-talet. I samband med Europaparlamentsvalet 1995 var spåren av klasstrukturen i den politiska rymden åter något svagare. Sett över hela mätperioden är det alltså *stabilitet* som varit utmärkande för relationen mellan den sociala och politiska strukturen.

Undersökningar av sambandets styrka är självklart intressant för att ge svar på huruvida klasstrukturen sätter några spår i den politiska konfliktstrukturen. Men det oväntade svaret på frågan — att sambandet är ganska svagt och varit nästan oförändrat under de senaste trettio åren — väcker fler funderingar. Hur har väljare med olika klasspositioner positionerat sig i den politiska rymden? Finns det

17 Se statsvetaren Maria Oskarsons bok *Klassröstning i Sverige* (1994) för en studie av klassröstningens minskade betydelse för väljarbeteende i Sverige under perioden 1956-1991. Oskarson betraktar klassröstningen som en "...förbindelselänk mellan den sociala och politiska strukturen..." (Oskarson 1994:213). När denna länk försvagas blir den politiska konfliktstrukturen i partisystemet inte längre lika hårt styrd av den sociala klasstrukturen.

18 I en envägs variansanalys ingår en oberoende och en beroende variabel. Väljarnas positioner längs den horisontella dimensionen av partirymden är beroende variabel i samtliga analyser, medan de fem olika klassvariabler som ingår i analysen turas om att vara oberoende variabel. Sambandsmättet eta-kvadrat kan variera mellan 0 och 1 och används när den oberoende variabeln är på nominalskalenivå och den beroende variabeln är på intervallskalenivå. Variansanalysen delar upp den totala variansen i den beroende variabeln i två delar — inom- och mellangruppsvarians. Eta-kvadratmättet visar hur stor andel av den totala variansen i den beroende variabeln (väljarnas kartpositioner) som förklaras av skillnader mellan grupper med olika klasspositioner. Ju högre andel desto starkare samband.

Tolkningar av partirymden

någon samhällsklass eller socialgrupp som har förflyttat sig längs den horisontella dimensionen under perioden 1968-1996?

Tabell 7.4 *I vilken utsträckning slår klasstrukturen igenom i den politiska konfliktstrukturen? Sambandet mellan social klassposition och väljarnas positioner längs den horisontella dimensionen på kartorna över partisystemet 1968-1994 (eta-kvadrat, differensmått).*

social klassposition	vu 68	vu 79	vu 82	vu 85	vu 88	vu 91	vu 94	eup 95	differens 68-95
subjektiv klassidentifikation	.14	-	-	-	.12	-	.13	-	-.01
subjektiv yrkesgruppstillhörighet (11 kategorier)	-	-	.15	.12	.11	.09	.14	.11	-.04
subjektiv yrkesgruppstillhörighet (4-kategorier)	.12	.14	.13	.10	.09	.08	.13	.09	-.03
subjektiv sektorstillhörighet (3 kategorier)		.00	.01	.00	.01	.02	.03	.02	+.02
objektiv yrkesgruppstillhörighet (8 kategorier)	.14	.14	.14	.12	.11	.08	.13	.10	-.04

Kommentar till tabell 7.4: Fem olika operationaliseringar av klassposition används i analysen: 1) Subjektiv klassidentifikation bygger på en frågeserie som har ställts i 1968, 1988 och 1994 års valundersökningar. Intervjupersonerna får först frågan a) "Man talar ju ibland om att det finns olika samhällsklasser och samhällsgrupper. Är det någon samhällsklass eller samhällsgrupp som Du brukar räkna Dig till?". Personer som svarar ja får följdfrågan: b) "Vilken samhällsklass eller samhällsgrupp tänker Du på då?". Personer som antingen svarar nej på den inledande fråga a) eller som svarar annan klass eller grupp på fråga b) får följdfrågan: c) "Man talar ibland om arbetarklass och medelklass. Vilken av dem anser Du att Du skulle kunna räknas till?". Med ledning av svaren kan väljarna delas in i fem svars-kategorier: "stark arbetarklassidentifikation" [a] ja — b) nämner själv arbetarklass], "svag arbetarklassidentifikation" [a] nej — c) arbetarklass], "ingen klassidentifikation" [svarar vet inte, vägrar svara, säger att de varken tillhör arbetarklass eller medelklass], "svag medelklassidentifikation" [a] nej — c) svarar medelklass] och "stark medelklassidentifikation" [a] ja — b) nämner själv medelklass]. 2) Subjektiv yrkestillhörighet bygger på en intervjufråga om vilken yrkesgrupp väljarna själva betraktar sig tillhöra. Svarsalternativen är 11 till antalet: tjänsteman, tjänsteman med arbetsledande funktion, tjänsteman med företagsledande funktion, arbetare, arbetare med arbetsledande funktion, egenanställd arbetare, jordbrukare: ingen anställd, jordbrukare: en eller flera anställda, företagare: ingen anställd, företagare: 1-9 anställda, företagare: 10 eller fler anställda. 3) Subjektiv yrkestillhörighet sammanslagen till fyra kategorier för att uppnå jämförbarhet över längre tidsperioder, då en intervjufråga med fyra kategorier användes vid de två tidigaste mätillfällena. Kategorierna är tjänstemän, arbetare, jordbrukare och företagare. 4) Subjektiv sektorstillhörighet bygger på en intervjufråga som lyder: "Arbetar Du i statlig, kommunal eller enskild tjänst?". 5) Objektiv yrkestillhörighet bygger på en kategorisering av svaren på en serie öppna frågor om vad intervjupersonerna arbetar med: "Vilket yrke har/hade Du?". Åtta kategorier används: industriarbetare, övriga arbetare, lägre tjänstemän, tjänstemän i mellanställning, högre tjänstemän och storföretagare, småföretagare, jordbrukare och studenter. För detaljer om valundersökningsprogrammets kodschema över yrkestillhörighet, se Gilljam, Holmberg & Bennulf (1991).

Förändringar av styrkan i sambandet mellan klasstrukturen och den politiska konfliktstrukturen kan inte berätta något om hur olika grupper har rört sig i förhållande till varandra längs kartans horisontella dimension. Sociala grupper som tidigare stod långt ifrån varandra kan ha rört sig närmare varandra längs dimen-

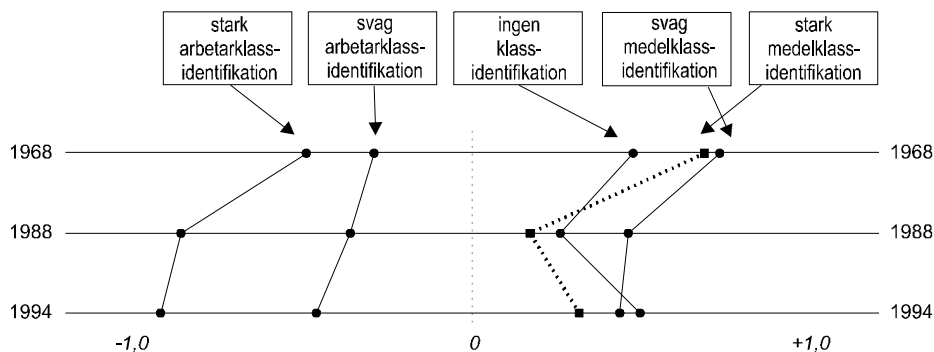
Kapitel 7

sionen, medan andra rört sig längre bort från varandra. En effekt av en försvagad samvariation mellan klasstrukturen och den politiska konfliktstrukturen skulle exempelvis kunna vara att väljargrupper med olika klasspositioner rörde sig mot mitten av partisystemet — helt enkelt eftersom de olika grupperna blir mindre homogena när det gäller politiska partipreferenser.

Förändringar av det här slaget kan inte upptäckas utan att genomföra en kartläggning av hur väljargrupper med olika klasspositioner har positionerat sig längs den horisontella dimensionen på kartorna över partisystemet under den senaste trettioårsperioden. I figur 7.5a-c redovisas medianpositionerna för väljargrupper med olika social klassposition under perioden 1968-1996.

Väljare med olika klassidentifikation var inte ens ordinalt rangordnade längs partikartans horisontella dimension i samband med 1968 års val (se figur 7.5a). De svagt medelklassidentifierade väljarna positionerade sig något längre till höger än de starkt medelklassidentifierade. De båda medelklassidentifierade väljargrupperna har därefter rört sig något närmare mitten av partisystemet under perioden 1968-1994.

Figur 7.5a Medianpositioner längs partikartornas horisontella dimension för väljare med olika klassidentifikation 1968, 1988 och 1994 (medianer).

Medianpositionen för väljare *utan* klassidentifikation har varit klart åt höger vid samtliga mättillfällen. De klasslösa tog ett kliv inåt mitten i samband med 1988 års val, men återfanns längst åt höger i samband med valet 1994.

De väljargrupper som är svagt eller starkt arbetarklassidentifierade har båda rört sig längre åt vänster i partisystemet mellan 1968 och 1994. Den alltmer perifera positionen i partisystemet tyder på att gruppen starkt arbetarklassidentifierade i allt högre utsträckning kommit att bestå av personer som placerar vänsterpartiet överst i sin preferensordning och att gruppen samtidigt tappat väljare som inte har en position lika långt åt vänster i partisystemet. Det är inte någon djärv gissning att det handlar om socialdemokratiska sympatisörer som förborgerligats så till vida att de inte längre identifierar sig med arbetarklassen utan snarare med medelklassen och som därför återfinns längre åt höger i partisystemet.

Tolkningar av partirymden

Vi konstaterar att viss assymetri råder när det gäller väljarnas subjektiva klassidentifikation. På den vänstra sidan av den politiska spelplanen har graden av klassidentifikation haft stor betydelse — de starkt arbetarklassidentifierade har positionerat sig klart längre vänsterut i partirymden än de med svag arbetarklassidentifikation vid samtliga mättillfällen. På högersidan har väljarnas subjektiva klassidentifikation haft betydligt svagare diskriminerande kraft.¹⁹

Bristen på dramatik i form av förändringar av klasstrukturens genomslag i den politiska strukturen gäller även i de analyser där väljarna har klassificerats i olika yrkesgrupper efter objektiva kriterier. (se figur 7.5b). Tre distinkta grupper kan urskiljas: en *vänstergrupp* med industriarbetare och övriga arbetare, en *mittengrupp* med studerande, lägre tjänstemän och tjänstemän i mellanställning samt en *högergrupp* med småföretagare, högre tjänstemän och storföretagare samt jordbrukare.

Överhuvudtaget har yrkesgrupperna rört sig mycket litet fram och tillbaka i den politiska rymden. Det går inte att spåra några omfattande förskjutningar eller omkastningar av de olika grupperna under perioden 1968-1995.

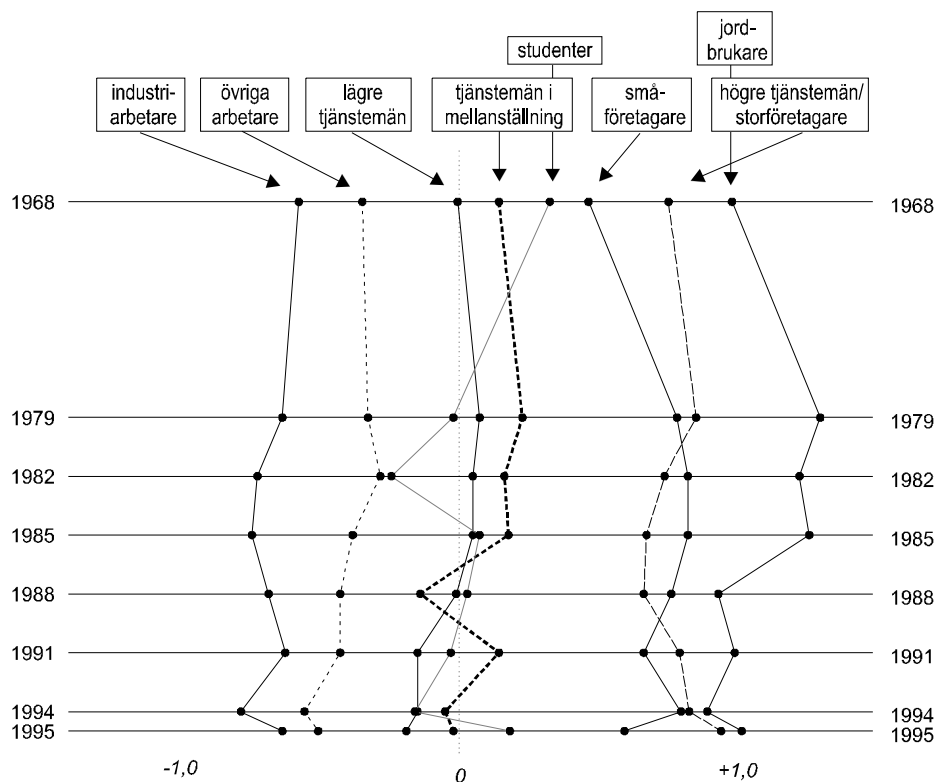
Studenterna tillhör den grupp som har förändrat sin position i partisystemet mest under den senaste trettioårsperioden. I samband med valet 1968 positionerade sig studenterna klart till höger. Drygt tio år senare vid 1979 års val hade studenterna en position alldeles i mitten av partisystemet. Vid två tillfällen, valet 1982 och valet 1994 har studenterna rört sig svagt åt vänster. I samband med Europaparlamentsvalet 1995 förskjöts studenternas medianposition tillbaka igen åt höger.

Ett spektakulärt resultat är att jordbrukarnas medianposition i partisystemet har varit klart längst till höger under hela mätperioden. Resultatet kan verka något förvånande med tanke på att många jordbrukare av hävd hyst starka politiska preferenser för centerpartiet som normalt återfinns i partisystemets centrum. Jordbrukarnas perifera position beror på att gruppen varit så homogen när det gäller politiska preferenser. Här spelar inte enbart sympatierna för centerpartiet in — i själva verket är det den stora förkärleken för icke-socialistiska partier som ger jordbrukarna en position långt till höger i partisystemet.

19 Det är naturligtvis ingen nyhet att borgerliga politiker och samhällsdebattörer av tradition varit högst ovilliga att utnyttja klassbegreppet för att beskriva konflikter och orättvisor i samhället. Denna gamla sanning tycks i hög grad gälla också borgerliga väljare.

Kapitel 7

Figur 7.5b Medianpositioner längs partikartornas horisontella dimension för väljare som tillhör olika yrkesgrupper 1968-1995 (medianer).

Någon omfattande *polarisering* när det gäller olika yrkesgruppers positioner i partisystemet kan inte noteras. Man kunde ju tänka sig att en försvagad klassstruktur skulle leda till mindre homogena yrkesgrupper, eller åtminstone till ökad förekomst av väljare med så kallade motsättningsfyllda klasspositioner. En större uppblandning av väljare med olika politiska partipreferenser skulle i så fall leda till försvagade samband mellan klassposition och kartpositioner.

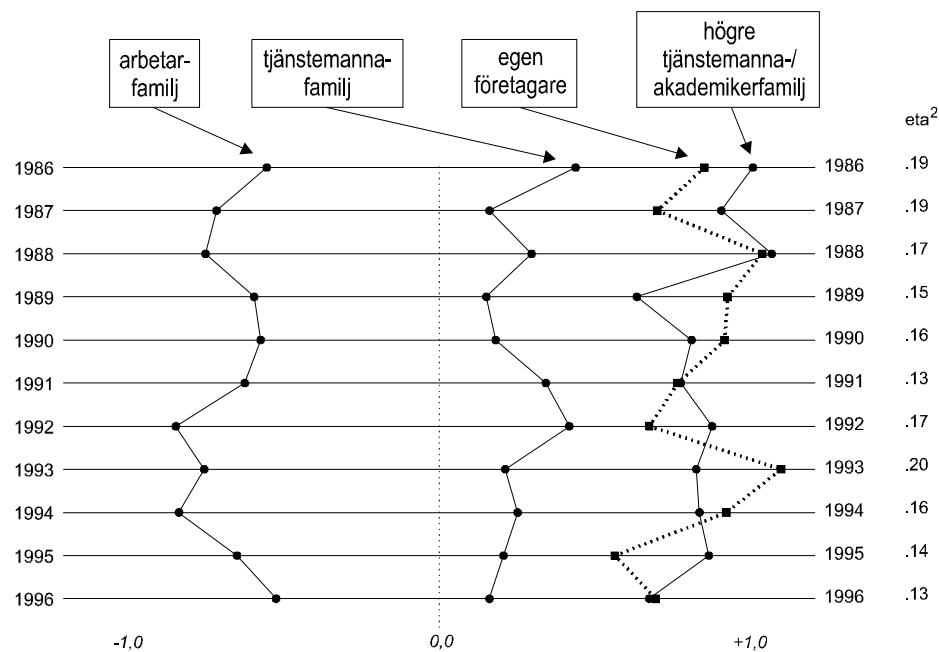
Sambandet mellan svenska folkets subjektiva familjeklasstillhörighet och positioner längs partikartornas horisontella dimension har varit svagt men stabilt under perioden 1986-1996 ($\eta^2 = .13-.20$). Sambandet sjönk något under perioden 1986-1991, från .19 till .13, var tillfälligt starkare under höstarna 1992 och 1993 (.17 respektive .20) men sjönk åter vid mitten av 1990-talet till .13 1996.

Intervjupersoner som själva karakteriserat sin nuvarande familj som en arbetarfamilj har positionerat sig klart till vänster längs partikartornas horisontella dimension under hela perioden. Tjänstemannafamiljernas medianposition har varit svagt till höger om mitten, medan egenföretagarna och högre tjänstemän- och akademikerfamiljerna positionerat sig längst till höger.

Tolkningar av partirymden

Vi konstaterar att den traditionella vänster-högerkonflikten — här representerad av den horisontella dimensionen — med oförminskad styrka har strukturerat väljarnas politiska preferenser under perioden 1968-1996.

Figur 7.5c Medianpositioner längs partikartornas horisontella dimension för svenskar med olika subjektiv familjetillhörighet 1986-1996 (medianer, eta-kvadrat).

Kommentar: Källa är SOM-undersökningarna 1986-1996. Svarspersonerna har i analysen indelats efter subjektiv nuvarande familjetillhörighet. Frågetexten lyder: "Om Du skulle beskriva Din nuvarande familj och den familj Du växte upp i, vilken av nedanstående kategorier stämmer då bäst?". Svarsalternativen är "arbetarfamilj", "jordbrukarfamilj", "tjänstemannafamilj", "högre tjänstemanna-/akademikerfamilj" och "egen företagare". Svarspersoner som valde att karaktärisera sin nuvarande familj som en jordbrukarfamilj har uteslutits ur analysen på grund av att gruppen varit mycket liten.

Vänster-högerdimensionen har *inte* skurit de organiska banden med den sociala klasstrukturen. Klasstrukturen är seglivad — den lämnar fortfarande lika tydliga spår i väljarnas kartor över partisystemet idag som för trettio år sedan. Partier och politiker kan måhända inte längre använda klasskampens vokabulär för att fiska röster — kanske har väljarnas klasspositioner heller ingen avgörande roll för *exakt* vilket parti de röstar på. Men sambandet mellan preferensstrukturen bland väljarna och den sociala klasstrukturen finns likväl kvar i så gott som oförminskad omfattning.

7.3 Vad representerar den vertikala dimensionen?

I internationell litteratur är framväxten av nya konfliktlinjer som inte kan föras tillbaka till en traditionell vänster-högerdimension ett sedan länge etablerat tema. Studier som söker beskriva och förklara samhällelig och politisk förändring med att nya sakfrågor och nya konflikter bryter gamla invanda mönster uppfattas alltid som spännande och rörer ofta stor uppmärksamhet. Många av de mest kända samhällsvetenskapliga förändringsteorierna går just ut på att det gamla sakta eroderar och successivt ersätts av nytt.

Historiskt har idérikedomen varit mycket stor när det gäller att föreslå konfliktdimensioner som går på tvären mot och som inte kan föras tillbaka till en traditionell liberal-konservativ dimension eller vänster-högerdimension. En fullständig redogörelse av dessa förslag ligger dock utanför den här studien.²⁰

Vid det här laget känner vi igen de konfliktdimensioner som i tidigare svensk forskning har föreslagits som huvudkonkurrenter till den traditionella vänster-högerdimensionen. Det är bland dessa konfliktdimensioner vi i första hand ställer hoppet att finna vad den vertikala dimensionen på väljarnas kartor över partisystemet representerar. Och det är dessa konfliktdimensioner som har utnyttjats för att systematisera den mycket omfattande resultatredovisningen i det här avsnittet: 1) *kärnkraftsdimensionen*, 2) *miljödimensionen*, 3) *den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen*, 4) *den vita dimensionen*, 5) *jämställdhetsdimensionen* och 6) *EU-dimensionen*. En gemensam nämnare för dessa sex konfliktdimensioner är att de alla har initierat eller haft sitt ursprung i någon form av politisk organisering, antingen i form av partier eller folkrörelser. Attityder som inte har kunnat föras tillbaka till någon av dessa sex konfliktdimensioner utgör en sjunde restkategori. Den innefattar väljarnas åsikter i 7) *utrikes- och säkerhetspolitiska frågor*.

Här har i första hand resultat från tidigare empiriska undersökningar om hur svenska väljares åsikter i olika sakfrågor samvarierar utnyttjats för att klassificera politiska sakfrågor som hemmahörande längs olika konfliktdimensioner. I de flesta fall handlar det om resultat från faktoranalyser eller korrelationsanalyser av hur åsikter i olika sakfrågor hänger samman (Lindén 1975; Petersson 1977; Holm-

20 I amerikanska personlighetsstudier har flera möjligheter föreslagits, däribland en dogmatisk-pragmatisk dimension, en realist-idealistsdimension, en öppensinnlig-inskränkt dimension (open-closed minded) och en kallhamrad-ömsint dimension (tough-tenderminded), se t ex Adorno (1950), Eysenck (1954), Lipset (1960), Rokeach (1960), Hanson (1968). I europeisk forskning, där Lipset-Rokkans historisk-sociologiska skiljelinjemodell varit mycket populär, har istället religiösa, etniska, språkliga och regionala skiljelinjernas relation till den traditionella och universella vänster-högerskiljelinjen studerats flitigt. I empiriska studier identifierade Philip E. Converse tidigt en religiös kyrklig dimension (clerical-anticlerical) i Frankrike och en stadlanddimension (urban-rural) i Finland (Converse 1966a:196). Värderingsforskarna har föreslagit att en materialistisk-postmaterialistisk värderingsskiljelinje är på väg att växa sig stark på bekostnad av en traditionell vänster-högerskiljelinje — den så kallade tysta revolutionen (Inglehart 1977, 1990; se även Knutsen 1989, 1995). I Danmark har forskarna använts sig av en misstro-tilltrodimension för att beskriva och förklara händelser i dansk politik under 1970-talet (Nannestad 1989), och en Ny-Politikdimension för att typologisera de danska väljarna (Borre & Goul Andersen 1997). Holländska statsvetare har identifierat en politisk-kulturell liberal-auktoritär dimension som går på tvären mot en mer traditionell socio-ekonomisk vänster-högerdimension (se Middendorp 1992).

Tolkningar av partirymden

berg, Westerståhl & Branzén 1977; Holmberg 1978; Westholm 1990; Gilljam & Holmberg 1993, 1995; Holmberg & Bennulf 1990; Bennulf 1994; Karlsson 1994; Oscarsson 1996a). Konfliktdimensionerna är alla uppbyggda kring sakfrågeåsikter som i tidigare empiriska studier har demonstrerat stark *empirisk* samvariation med varandra. Låt vara att dimensionerna ibland har oklar *teoretisk* status.

Avsnittets huvudfrågeställning är vad den vertikala dimensionen på väljarnas kartor över partisystemet representerar. Frågan skall dock inte läsas alltför bokstavligt — analysen går inte ut på att identifiera och namnge *en* ensam konfliktdimension som är nollkorrelerad med den horisontella dimensionen. Vi vet från tidigare analyser i boken att andra konfliktdimensioner inte kan mäta sig med den starka vänster-högerdimensionen när det gäller att strukturera väljarnas politiska preferenser. Vi vet också att nya konfliktdimensioner sällan är *helt* oberoende från vänster-högerdimensionen — exempelvis förekommer miljövänliga åsikter oftare tillsammans med vänsteråsikter än med högeråsikter. I analysen lämnas således dörren öppen för att många konfliktdimensioner *samtidigt* kan bidra till tolkningar av vad avstånden på väljarnas partikartor egentligen representerar — även om vi aldrig rör oss utanför väljarnas tvådimensionella kartor över partisystemet.

Analyserna syftar istället till att pröva *giltigheten* i de sex föreslagna konfliktdimensionerna. Med giltighet avses konfliktdimensionernas *styrka* — graden av samvariation med väljarnas kartpositioner — men också i vilken utsträckning de åsiktsriktningar som bygger upp konfliktdimensionernas har samma *riktning* i den politiska rymden. Ju starkare och desto mer sammanhållen en konfliktdimension är desto mer betydelsefull har dimensionen varit för att strukturera väljarnas politiska preferenser.

Här byggs inga åsiktsindex eller åsiktsdimensioner — för varje enskild åsiktsriktning genomförs en separat analys. Därigenom kommer analyserna att kunna visa i vilken utsträckning åsiktsriktningarna har samma riktning som andra åsiktsriktningar som har förts till samma konfliktdimension. Indirekt innebär denna konsistentest en *prövning* av tidigare operationaliseringar av de sex konfliktdimensionerna. Med denna analysstrategi är det inte nödvändigt att läsaren samtycker med klassificeringen av mina åsiktsriktningar för att ändå få behållning av analyserna. Resultaten från de separata analyserna av varje enskild attityd kan i ett senare skede användas för att föra samman enskilda åsiktsriktningar till nya konfliktdimensioner.

Kärnkraftsdimensionen

Politiska sakfrågor som blir föremål för folkomröstningar har, åtminstone under de senaste trettio åren, tenderat att falla vid sidan av traditionella konfliktlinjer. Jag tänker förstås på kärnkraftsdebatten under 1970-talet och frågan om svenskt EU-medlemskap under 1990-talet (Gilljam & Holmberg 1996).

Det var energi- och kärnkraftsfrågornas uppdykande på den politiska dagordningen under 1970-talet som initierade samhällsdebatten om och forskningen kring huruvida det tidigare starkt endimensionella svenska partisystemet bättre kunde beskrivas med hjälp av två dimensioner. Partiernas positionstaganden i kärnkraftsfrågan bröt uppenbart med det traditionella konfliktmönster. Ännu vid 1990-talets slut råder oklarheter vad beträffar den av riksdagen beslutade kärn-

Kapitel 7

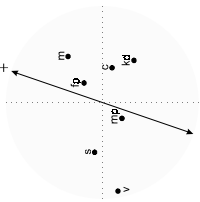
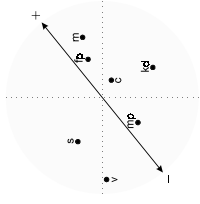
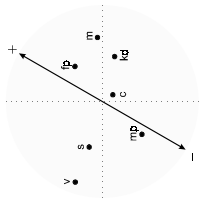
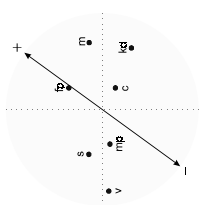
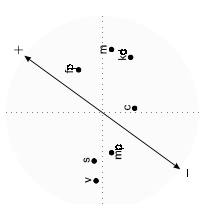
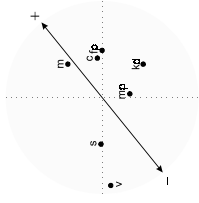
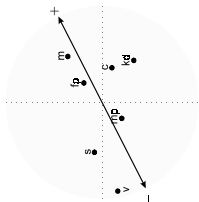
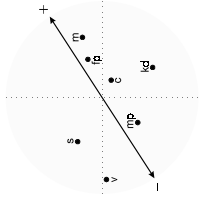
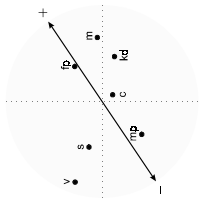
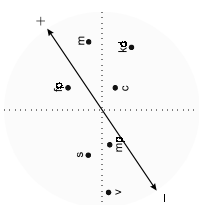
kraftsavvecklingens verkställande. Partiernas udda positionstaganden i kärnkraftsfrågan spelar därför fortfarande en viktig roll i svensk politik. Utan tvekan är kärnkraftsdimensionen en lovande kandidat till att kunna både rättfärdiga och ge tolkning åt den vertikala dimensionen på kartorna.

Frågan är om det kan vara politiska skillnader och likheter när det gäller inställningen till kärnkraft som nödvändiggör en andra dimension på väljarnas kartor över partisystemet?

Till kärnkraftsdimensionen har förts väljarnas åsikter om kärnkraftavveckling, kärnkraftens användning i Sverige och väljarnas riskbedömningar när det gäller olyckor i svenska kärnkraftverk. Dessutom undersöks väljarnas inställning till ett samhälle med avancerad teknik. Redan när energidebatten startade i 1970-talets början var väljarnas känslor inför ny och avancerad teknik en viktig komponent i kärnkraftsdimensionen (Korpi 1980). Analyserna av styrkan och riktningen hos de åsiktsriktningar som förts till kärnkraftsdimensionen finns redovisade i tabellerna 7.5a-b.

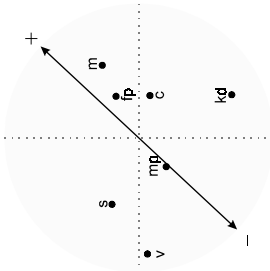
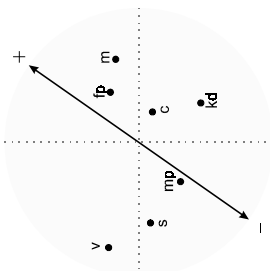
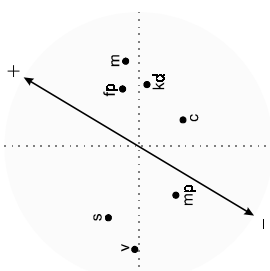
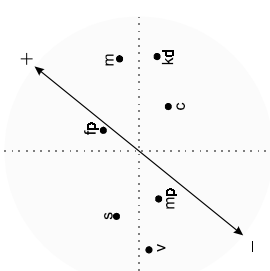
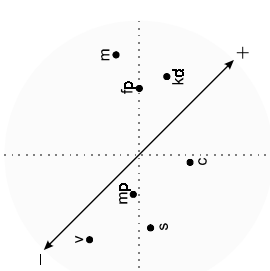
Resultaten visar att kärnkraftsdimensionen *inte* är helt oavhängig vänster-högerdimensionen. Vänsteråsikter förekommer oftare tillsammans med kärnkraftsnegativa åsikter än tvärtom. Men samtidigt står det klart att kärnkraftsåsiktsriktningarna avviker på ett systematiskt och återkommande sätt från den horisontella dimensionen på kartorna. Åsiktsriktningarnas lutning i förhållande till den horisontella dimensionen varierar mellan -27° och -78° . Kärnkraftsdimensionens åsiktsriktningar sträcker sig diagonalt från sydväst till nordost. Och längs denna diagonal är det förhållandevis enkelt att härleda en rangordning av partierna efter graden av kärnkraftsvänlig inställning (jfr figur 2.1). De mest kärnkraftsvänliga väljarna tenderar att placera moderaterna, folkpartiet och socialdemokraterna högt upp i sina preferensordningar, medan kärnkraftsmotståndare oftare har starkare sympatier för vänsterpartiet, miljöpartiet och centerpartiet. Utan tvekan skulle dessa likheter och skillnader mellan partierna *inte* kunnat ha beskrivits lika bra med bara en dimension. Kartornas andra dimension har därmed demonstrerat sin nödvändighet.

Tabell 7.5a *Kärnkraftsdimensionen i svensk politik. Sambanden mellan väljarnas kartpositioner och politiska attityder som ingår som komponenter i kärnkraftsdimensionen 1979-1995 (standardiserade regressionskoefficienter, multipel korrelation och åsiktsriktning).*

vu79		vu82		vu85		vu88		vu91		vu94		eup95	
b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}
R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning
behåll kärnkraften, även efter år 2010 (1-5)													
-	-	-	-	-07	-22	-25	-20	-24	-40	-27	-37	-37	-52
-	-	-	-	R=13	-71°	R=23	-39°	R=29	-60°	R=31	-54°	R=42	-54°
													
satsa på ett samhälle som utnyttjar avancerad teknik som datorer och industrirobotar så att produktionen blir mer effektiv (0-10)													
-	-	+59	+48	+44	+22	+54	+35	+47	+32	+55	+38	-	-
-	-	R=27	-39°	R=20	-27°	R=24	-33°	R=24	-34°	R=28	-34°	-	-
													
inled avvecklingen av kärnkraften snarast (1-5) 1979													
-09	-12*	-	-	-	-	-	-	-10	-24	-13	-21	-	-
R=10	-53°	-	-	-	-	-	-	R=16	-68°	R=17	-58°	-	-

*=ej signifikant på 95 procent signifikansnivå.

Tabell 7.5b *Kärnkraftsdimension i svensk politik. Sambanden mellan väljarnas kartpositioner och politiska attityder som är komponenter i kärnkraftsdimensionen 1986-1996 (standardiserade regressionskoefficienter, multipel korrelation och åsiktsriktning).*

	som86	som88	som91	som94	som96
behåll kärnkraften, även efter år 2010 (1-5)					
	-0,16 R=0,17	-0,20 R=0,19	-0,16 R=0,21	-0,35 R=0,35	-0,30 R=0,30
åsikter om kärnkraftsanvändning ^a					
	+0,12 R=0,14	+0,17 R=0,23	+0,15 R=0,22	+0,25 R=0,33	+0,24 R=0,30
					
risk för större kärnkraftsolycka ^b					
	-0,11 R=0,14	-0,22 R=0,14	-0,19 R=0,19	-0,38 R=0,26	-0,40 R=0,23
	-0,52 R=0,78°	-0,38 R=0,60°	-0,64 R=0,73°	-0,75 R=0,63°	-0,47 R=0,50°

Kommentar: a) Frågetexten lyder: ”År 1980 hade vi en folkomröstning om kärnkraften i Sverige. Efter folkomröstningen beslöt riksdagen att kärnkraften skulle utvecklas till år 2010. Vad är Din åsikt om kärnkraftens användning i Sverige?”. Sex svarsalternativ presenteras: 1=”stoppa kärnkraften omedelbart”, 2=”utveckla kärnkraften snabbare än till år 2010”, 3=”utveckla kärnkraften till år 2010”, 4=”utveckla kärnkraften men inte så snabbt som till år 2010”, 5=”använd kärnkraften, utveckla den inte”. Det sjätte alternativet var ”har ingen bestämd åsikt i frågan”. Personer utan åsikt har utelämnats ur analysen. b) Frågan om riskbedömningar av en större kärnkraftsolycka ingick i en frågeserie där frågetexten lød: ”Vad anser Du om följande risker som har diskuterats i samband med kärnkraften? Hur stor är risken för: En större olycka med radioaktivt utsläpp i ett kärnkraftverk i Sverige”. En tiogradig skala från 1=”mycket liten risk” till 10=”mycket stor risk” användes. *=ej signifikant på 95 procents signifikansnivå.

Tolkningar av partirymden

Endast vid den senaste mätpunkten från hösten 1996 uppvisar kärnkraftsdimensionen en radikalt annorlunda riktning i den politiska rymden. Det beror till största delen på att partiernas inbördes avståndsrelationer såg avsevärt annorlunda ut hösten 1996 än vad den gjorde två år tidigare — vilket i sin tur kan förklaras av sämre passning mellan skalningsmodell och data på 1996 års karta över partisystemet. Här är det framför allt de krympande avstånden mellan socialdemokraterna och centerpartiet som orsakat de stora omkastningarna på väljarnas karta över 1996 års partisystem.

Kärnkraftsåsiktsriktningarnas samvariation med preferensstrukturen — det vill säga väljarnas kartpositioner — har varit klart svagare än för de vänster-höger-åsikter som studerades tidigare i kapitlet. De multipla korrelationerna varierar mellan .10 och .42. Men med tanke på de robusta resultaten vad gäller åsiktsriktningarnas riktning i rymden är ändå slutsatsen att kärnkraftsdimensionen är väl sammanhållen. Oavsett grad av samvariation tenderar kärnkraftsåsiktsriktningarna att ha ungefär samma riktning i den politiska rymden.

Kärnkraftsfrågans strukturerande kraft på väljarnas politiska preferenser har inte minskat sedan folkomröstningen 1980 utan tvärtom ökat. Samvariationen mellan väljarnas åsikter om förslaget att *"behålla kärnkraften även efter år 2010"* ökade från .13 i samband med valet 1985 till .42 i samband med valet till Europaparlamentet 1995. På motsvarande sätt har åsiktsriktningen som berör den svenska kärnkraftens användning ökat i styrka från .14 hösten 1986 till .30 hösten 1996. Att konflikten i kärnkraftsfrågan sätter allt tydligare spår på väljarnas kartor över partisystemet kan förstås inte ignoreras i partiernas framtida behandling av frågan.

Den gröna dimensionen

I Sverige har den gröna dimensionen sina historiska rötter i kärnkraftsdimensionen. Miljöintressena organiserades politiskt i form av miljöpartiet i början av 1980-talet och var en direkt följd av debatten och kampanjen i samband med kärnkraftsomröstningen 1980 (Bennulf 1994:61-62).

I analysen har åsikter om miljövänliga politiska förslag som att *"stoppa privatbilismen i innerstäderna"*, *"lagstifta om obligatorisk källsortering av hushållsavfall"* eller *"satsa på ett miljövänligt samhälle"* förts till miljödimensionen. Väljarnas åsikter om att *"satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och hög produktivitet"* ingår också i blocket av åsiktsriktningar som har med den gröna miljödimensionen att göra. Det beror på att tillväxtorienterade attityder mycket ofta ställs mot miljövänliga attityder i såväl teoretiska definitioner som i den politiska debatten — man tänker sig att en miljövänlig väljare skulle kunna tänka sig att offra något av ekonomisk tillväxt för att åstadkomma förbättringar på miljöområdet.²¹ Analyserna av den gröna miljödimensionens olika åsiktsriktningar finns redovisade i tabellerna 7.6a-b.

21 I många tidigare studier har också kärnkraftsfrågan varit en komponent i den gröna dimensionen (Bennulf 1990, 1994:23; Oscarsson 1996a). Jag har dock valt att *inte* betrakta kärnkraftsfrågan som en del av den gröna dimensionen i den här analysen. Skälet är att miljödimensionen i större utsträckning än kärnkraftsdimensionen har karaktären av att vara en *valensdimension*. Kärnkraftsdimensionen skulle jag istället vilja karaktärisera som en *positionsfråga*, eftersom den

Kapitel 7

Till skillnad från kärnkraftsdimensionen ger de åsiktsriktningar som här ingår i den gröna dimensionen ett betydligt spretigare intryck — variationen är större när det gäller sakfrågeåsikternas riktning i rymden. Den större variationen är av allt att döma ett uttryck för att miljödimensionen inte är en lika väl sammanhållen konfliktdimension som kärnkraftsdimensionen — miljöåsiktsriktningarnas styrka har dessutom varit *svagare* än kärnkraftsåsiktsriktningarna ($R=.01-.30$).

Förslaget att "*satsa på ett miljövänligt samhälle*" har avvikit mest från den horisontella dimensionen under mätperioden. Jämfört med kärnkraftsdimensionen uppvisar åsiktsriktningen något större negativ riktning under perioden 1985-1994 ($-53^\circ/-63^\circ$) och beskriver en diagonal från syd-sydväst till nord-nordost. I samband med 1982 års val sammanföll emellertid åsiktsriktningen *helt* med den vertikala dimensionen på väljarnas kartor över partisystemet (-89°), medan den befann sig betydligt närmare den horisontella dimensionen i samband med 1995 års Europaparlamentsval (-37°). Åsiktsriktningen "*satsa på ett miljövänligt samhälle*" har alltså fallit allt närmare den horisontella dimensionen på väljarnas kartor över partisystemet under perioden 1982-1995.

Förslaget att stoppa Öresundsbron hade nästan samma riktning i rymden som förslaget om miljövänligt samhälle (-57° 1991 och -39° 1994). Åsiktsriktningen "*stoppa privatbilismen i innerstäderna*" låg något närmare den horisontella dimension — riktningen varierade mellan -23° och -46° under perioden 1991-1995.

En åsiktsriktning som klart skiljer sig från de andra i gruppen miljöåsiktsriktningar är förslaget att "*satsa på ett samhälle med ekonomisk tillväxt och hög produktivitet*". Den har uppvisat mycket svag samvariation med den vertikala dimensionen på väljarnas karta över partisystemet och uppvisar endast svag negativ lutning i förhållande till kartans horisontella dimension (mellan -25° och -2°). Även om inte ordet miljö nämns i frågetexten skulle man ändå misstänka att de mest miljövänliga väljarna inte skulle vara lika varma anhängare av förslaget som mindre miljöorienterade väljare — särskilt som miljöhänsyn ofta ställs mot tillväxtmål i den politiska debatten och i definitionen av miljödimensionen. Så är alltså inte fallet. Förslaget att satsa på ett samhälle med hög tillväxt uppvisar i själva verket starkare samvariation med vänster-högerdimensionen än med den gröna miljödimensionen ($R=.15-.28$).

↓

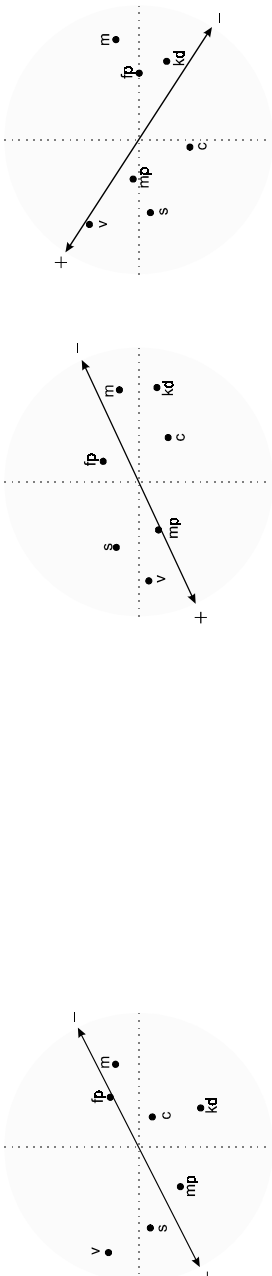
har mycket tydliga motpoler — de möjliga ståndpunkterna varierar här från omedelbar avveckling till byggande av nya kärnkraftverk. När det gäller miljöfrågorna är det svårare att hitta naturliga motpoler — det finns ju ingen som anser att miljöförstörelsen bör fortgå eller intensifieras. Snarare handlar det om att dela in olika aktörer efter graden av miljövänlighet. Samtidigt är det mycket tydligt att miljöfrågor ges olika prioritet av olika aktörer — det finns således tillräcklig variationsrikedom när det gäller graden av miljövänlighet hos de politiska partierna. För skillnader mellan valens- och positionsfrågor, se t ex Stokes (1963). Läs mer om svensk kärnkraftsopinion i Holmberg (1994a, 1995, 1996a).

Tabell 7.6a Den gröna miljödimensionen. Sambanden mellan väljarnas kartpositioner och politiska attityder som är relaterade till den gröna miljödimensionen 1979-1995 (standardiserade regressionskoefficienter, multipel korrelation och åsiktstriangel).

vu79		vu82		vu85		vu88		vu91		vu94		eu95	
b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}
R		R		R		R		R		R		R	
riktning		riktning		riktning		riktning		riktning		riktning		riktning	
satsa på ett miljövänligt samhälle, även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt (0-10)													
-	-	-02*	-28	-20	-33	-27	-37	-38	-60	-27	-53	+22	+17
-	-	R=09	-86°	R=14	-59°	R=17	-53°	R=27	-58°	R=22	-63°	R=29	-37°
satsa på ett miljövänligt samhälle (1-5)													
+16	-08	-	-	+00*	+02*	-	-	+25	+26	+22	+09	+18	+14
R=17	+26°	-	-	R=01*	-°	-	-	R=30	-46°	R=23	-23°	R=21	-37°
förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket snarast (1-5)													
-	-	+25	+12	+23	-02*	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	R=25	-25°	R=26	+6°	-	-	-	-	-	-	-	-
satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och hög produktivitet (0-10)													
-	-	+30	+01*	+34	+01*	+35	+16	+47	+22	+37	+05*	-	-
-	-	R=15	-2°	R=17	-2°	R=18	-25°	R=28	-25°	R=21	-7°	-	-
stoppa planerna på att bygga en bro över Öresund (1-5)													
-	-	-	-	-	-	-	-	+21	+33	+27	+22	-	°
-	-	-	-	-	-	-	-	R=25	-57°	R=26	-39°	-	-

*=ej signifikant på 95 procent signifikansnivå.

Tabell 7.6b Den gröna miljödimensionen. Sambanden mellan väljarnas kartpositioner och politiska attityder som är relaterade till den gröna miljödimensionen 1986-1996 (standardiserade regressionskoefficienter, multipel korrelation och åsiktstriktning).

	som86		som88		som91		som94		som96	
	b_{DM1}	b_{DM2} riktning	b_{DM1}	b_{DM2} riktning	b_{DM1}	b_{DM2} riktning	b_{DM1}	b_{DM2} riktning	b_{DM1}	b_{DM2} riktning
	R		R		R		R		R	
satsa på ett miljövänligt samhälle (1-5)										
-	-	-	+13	+19	+11	+13	+07	+00*		
-	-	-	R=.18	-56°	R=.15	-51°	R=.07	-1°		
stoppa privatbilismen i innerstäderna (1-5)										
-	-	-	-	-	+17	+13	+24	-03*		
-	-	-	-	-	R=.19	-38°	R=.23	+7°		
förbjuda plastflaskor och aluminiumburkar (1-5)										
-	-	-	-	-	+12	+17	+19	-07		
-	-	-	-	-	R=.17	-55°	R=.20	+21°		
sänka hastigheten på vägarna (1-5)										
-	-	-	-	-	+17	+13	+25	-03*		
-	-	-	-	-	R=.18	-36°	R=.23	+7°		
förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket (1-5)										
-	-	-	+21	+10	+18	+08	+15	-09		
-	-	-	R=.26	-27°	R=.23	-25°	R=.15	+33°		
										

*=ej signifikant på 95 procent signifikansnivå.

Tolkningar av partirymden

Mellan hösten 1994 och hösten 1996 har miljöåsiktsriktningarna fallit närmare den horisontella vänster-högerdimensionen på kartorna över partisystemet. Lutningen i förhållande till den horisontella dimensionen har minskat för nästan alla konkreta miljöförslag som att "*lagstifta om obligatorisk källsortering av hushållsavfall*" (från -51° till -1°), "*stoppa privatbilismen i innerstäderna*" (från -38° till $+7^\circ$), "*förbjuda plastflaskor och aluminiumburkar*" (från -55° till $+21^\circ$) och "*sänka hastigheten på vägarna*" (från -36° till $+7^\circ$).

Utvecklingen visar att miljöfrågorna i allt större utsträckning samvarierar med väljarnas positioner längs kartornas horisontella dimension — som vi tidigare identifierat som vänster-högerdimensionen. Den förändringen kan *inte* förklaras av att 1995 års karta över partisystemet har endimensionella tendenser jämfört med tidigare kartor — kärnkraftsåsiktsriktningarna uppvisade lika stor negativ lutning i förhållande till den horisontella dimensionen på 1994 och 1995 års kartor över partisystemet.

Medan kärnkraftsfrågorna fortfarande går på tvärs mot vänster-högerdimensionen har miljöfrågorna i stor utsträckning kollapsat ned på den vänster-högerdimensionen vid mitten av 1990-talet. Det betyder att det därför inte längre är väljarnas skilda inställning i miljöfrågor som i första hand nödvändiggör en tvådimensionell modell av det svenska partisystemet. Miljödimensionen går *inte* längre på tvären i förhållande till den traditionella vänster-högerdimensionen som den gjorde vid mitten av 1980-talet.

EU-dimensionen

Frågan om svenskt medlemskap i den Europeiska Unionen väcktes ur sin Törnrosasömn i slutet av 1980-talet. Det stod snart klart att en folkomröstning krävdes för att avgöra frågan. Medlemskapsfrågan var av avgörande betydelse för Sveriges framtida relationer till Europa och krävde grundlagsändringar som innebar frånhållande av politisk suveränitet till en överstatlig organisation (Gilljam & Holmberg 1996).

Partiernas positionstaganden i EU-frågan påminde starkt om positionstaganden i miljöfrågor och i kärnkraftsfrågan. Partierna intog tre olika ståndpunkter. Moderaterna och folkpartiet var varma anhängare till EU-medlemskapet. Socialdemokraterna, centerpartiet och kristdemokraterna lutade åt ja men valde en tillbakadragen profil, mycket på grund av att det fanns egna väljare och partirepresentanter i både ja- och nej-lägret. Vänsterpartiet och miljöpartiet var uttalade motståndare till svenskt EU-medlemskap (Oscarsson 1996a).

Till EU-dimensionen räknas väljarnas åsikter om det svenska medlemskapet, men också åsikter om en gemensam valutaunion (EMU), gemensam försvars- och säkerhetspolitik, demokratin inom EU och inställning till ett framtida Europas Förenta Stater.

Åsiktsriktningarna som hör till EU-dimensionen är i genomsnitt starkare än både kärnkraftsdimensionen och den gröna miljödimensionen (se tabell 7.7a-b), vilket betyder att EU-frågorna i något större utsträckning än kärnkrafts- och miljöfrågorna kan användas för att tolka olika riktningar i den politiska rymden. Korrelationerna med väljarnas kartpositioner varierar mellan $R=.28$ och $R=.59$. De starkaste korrelationerna har, inte överraskande, uppmätts i samband med

Kapitel 7

valet 1994 och det första svenska Europaparlamentsvalet 1995, då EU-frågorna varit som mest aktuella. Åsiktsriktningen om inställningen till svenskt medlemskap korrelerade .55 och väljarnas självplaceringar längs EU-dimensionen korrelerade .59 med väljarnas kartpositioner i samband med 1995 års Europaparlamentsval.

EU-dimensionen var potent även långt innan folkomröstningen 1994. Också i samband med 1988 års val uppvisade förslaget att *"ansöka om svenskt medlemskap i den europeiska unionen"* medelstark korrelation med väljarnas kartpositioner ($R=.38$) och hade samma negativa riktning i den politiska rymden (-26°) som under folkomröstningshösten 1994.

EU-åsiktsriktningarna som representerats grafiskt i tabell 7.7a-b demonstrerar tydligt den partipolitiska konflikten i EU-frågorna som skisserats ovan. De mest positiva partierna, folkpartiet och moderaterna befinner sig närmast EU-åsiktsriktningarnas positiva ändpunkt nordost på kartorna. De mest negativa partierna, miljöpartiet och vänsterpartiet, befinner sig närmast den negativa ändpunkten i sydväst. Centerpartiet, kristdemokraterna och socialdemokraterna, som uppvisat ambivalenta ståndpunkter i EU-frågor, befinner sig däremellan.

EU-dimensionen är en mycket väl sammanhållen konfliktdimension. Samtliga EU-åsiktsriktningar befinner sig i intervallet -23° till -53° i förhållande till kartornas horisontella dimension. Undantaget är, som tidigare, kartan över 1996 års partisystem där partiernas positioner ser mycket annorlunda ut jämfört med tidigare (se tabell 7.7b). Här har åsiktsdimensionen *"Sverige bör lämna EU även om det innebär en försämrad ekonomi"* istället en starkt positiv lutning ($+52^\circ$).

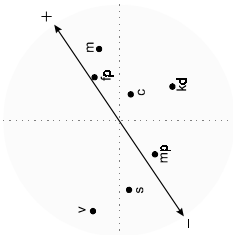
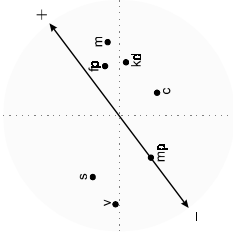
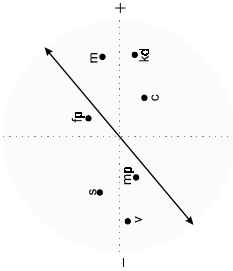
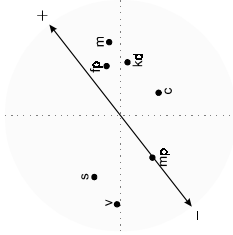
Resultaten visar att den andra dimensionen på väljarnas kartor över partisystemet är nödvändig för att rättvist kunna representera variation när det gäller väljares och partiers inställning till den Europeiska Unionen. Även om EU-dimensionen i hög utsträckning samvarierar med den traditionella vänster-högerdimensionen, utgör den en stark, självständig och väl sammanhållen konfliktdimension i det svenska partisystemet.

Kommentar till tabell 7.7a: a) Frågetexten lyder: "Några menar att det skulle vara bäst för Sverige att behålla sin egen valuta och göra den mer självständig i förhållande till andra europeiska valutor. Andra menar att det bästa skulle vara att skapa en gemensam europeisk valuta. Vad anser Du? Du kan svara med hjälp av skalan." Den elvgradiga skalan löper från 0 = "mer självständig svensk valuta" till 10 = "ny gemensam europeisk valuta". b) Frågetexten lyder: "En annan fråga handlar om nationsgränserna. Bör EU fortsätta att avskaffa nationsgränser och låta folk fritt röra sig mellan länderna, eller bör vi återinföra strängare gränskontroller för att bättre kunna bekämpa kriminaliteten i Sverige?" Den elvgradiga skalan löper från 0 = "fortsätta med att avskaffa nationsgränser" till 10 = "återinföra strängare gränskontroller". c) Frågetexten lyder: "Är Du i huvudsak för eller emot de ansträngningar som görs för att ena Västeuropa?". Svartalternativen är 1 = "starkt för", 2 = "något för", 3 = "något emot", 4 = "starkt emot". d) Frågetexten lyder: "Tycker Du att det är positivt eller negativt att EU utvecklas till en förbundsstat, ett slags Europas Förenta Stater?". Den elvgradiga skalan löper från 0 = "mycket negativt" till 10 = "mycket positivt". e) Frågetexten lyder: "På det hela taget, är Du mycket nöjd, ganska nöjd, inte särskilt nöjd eller inte alls nöjd med det sätt på vilket demokratin fungerar i den Europeiska Unionen?".

Tabell 7.7a EU-dimensionen. Sambanden mellan väljarnas kartpositioner och politiska attityder som är relaterade till EU-dimensionen 1979-1995 (ostandardiserade regressionskoefficienter, multipel korrelation och åsiktsriktning).

vu79		vu82		vu85		vu88		vu91		vu94		eup95	
b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}	b_{DM1}	b_{DM2}
R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning
ansöka om svenskt medlemskap i den Europeiska Gemenskapen (EG) (1-5)													
-	-	-	-	-	-	-0,37	-18°	-0,42	-34°	-0,58	-25°	+0,64	+69°
-	-	-	-	-	-	R=38	-26°	R=41	-39°	R=47	-23°	R=55	-47°
eup95		eup95		eup95		eup95		eup95		eup95		eup95	
EU-valuta (0-10) ^{a)}													
-0,83	-78°	+0,55	+73°	+0,21	+26°	-0,86	-89°	-0,37	-129°	+0,15	+17°	-0,35	-33°
R=38	-43°	R=28	-53°	R=35	-51°	R=43	-46°	R=59	-43°	R=34	-49°	R=38	-43°
Öppna gränser ^{b)}													
Ena Västeuropa ^{c)}													
EU som förbundsstat ^{d)}													
Självplacering längs EU-dimensionen (0-10)													
Demokratin i EU ^{e)}													
införa en gemensam EU-valuta (1-5)													

Tabell 7.7b *EU-dimensionen. Sambanden mellan väljarnas kartpositioner och politiska attityder som är relaterade till EU-dimensionen 1986-1996 (ostandardiserade regressionskoefficienter, multipel korrelation och åsiktsriktning).*

som86		som88		som91		som94		som96	
b_{DIM1}	b_{DIM2} riktning	b_{DIM1}	b_{DIM2} riktning	b_{DIM1}	b_{DIM2} riktning	b_{DIM1}	b_{DIM2} riktning	b_{DIM1}	b_{DIM2} riktning
Sverige bör ansöka om medlemskap i de Europeiska Gemenskaperna (EG), även om det betyder minskad politisk självständighet (1-5) 1987-1992									
-	-	-0,38	-0,26 -34°	-0,35	-0,26 -37°	-0,32	-0,27 -40°	-	-
-	-	R=0,40		R=0,38		R=0,38		-	-
Sverige bör bli medlem i EU även om det innebär minskad politisk självständighet (1-5) 1993-1994									
Sverige bör lämna EU även om det skulle innebära en försämrad ekonomi (1-5)									
-	-	-	-0,37 -40°	-0,28	-0,28 -38°	+0,34	+0,35 -46°	+0,32	+0,41 +52°
-	-	-		R=0,40		R=0,40		R=0,37	
									

Tolkningar av partirymden

Den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen

I väljarforskarnas analyser av 1991 års val fördes sakfrågorna *"minska u-hjälpen"*, *"ta emot färre flyktingar i Sverige"* och *"öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur"* samman till ett xenofobisk-kosmopolitisk åsiktsdimension för att försöka förklara ny demokratis stora framgångar. Xenofobi betyder främlingsrädsla och kosmopolitism världsmedborgaranda (Gilljam & Holmberg 1993:152-158).²² Partiernas sympatisörer kunde rangordnas på följande sätt längs den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen 1991: nyd-m-c-s-kd-fp-v-mp.

I den här analysen har också åsiktsriktningarna *"införa mycket hårdare straff för brottslingar"* och *"satsa på ett multikulturellt samhälle med stor tolerans gentemot människor från andra länder, med andra religioner och levnadssätt"* förts till den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen.

De xenofobisk-kosmopolitiska åsiktsriktningarna har uppvisat genomgående svaga korrelationer med väljarnas kartpositioner under perioden 1979-1996 ($R=.08-.33$). De två starkaste åsiktsriktningarna har varit *"minska u-hjälpen"* och *"öka det ekonomiska stödet till invandrarna..."*. U-hjälpsfrågan har emellertid försvagats, från .21 till .13 mellan valen 1988 och 1994, medan åsikterna om att öka det ekonomiska stödet till invandrare har varit stabilt omkring .19. De båda åsiktsriktningarnas riktning har emellertid varit mycket lika vid samtliga mätillfällen (se tabell 7.8a). Som mest avvek de från den horisontella dimensionen i samband med 1994 års val (-43° och -50°).

Övriga åsiktsriktningar uppvisar mycket svag samvariation med preferensstrukturen och kan därför inte bidra i nämnvärd utsträckning till tolkningen av partirymden. Åsiktsriktningarna *"ta emot färre flyktingar i Sverige"*, *"införa mycket hårdare fängelsestraff för brottslingar"* och *"satsa på ett mångkulturellt samhälle..."* uppvisar multipla korrelationer mellan .11 och .19 under perioden.

Lutningen i förhållande till den horisontella dimensionen för de xenofobisk-kosmopolitiska åsiktsriktningarna varierar ordentligt, mellan -73° och $+36^\circ$, även om de i flesta fall ligger inom intervallet 0° - 45° . Dock visar resultaten tydligt — även om sambanden är svaga — att väljare med toleranta attityder gentemot flyktingar och invandrare oftare återfinns i västsydväst än i ostnordost på väljarnas kartor över partisystemet. Det betyder att väljare som är intoleranta mot flyktingar och som är emot u-hjälp i större utsträckning än de flyktingtoleranta placerar borgerliga partier högt i sina partipreferensordningar och därför tilldelas östliga och nordöstliga positioner på kartorna.

22 Flykting- och invandrarfrågorna dominerade på intet sätt 1991 års valkampanj. Enligt väljarnas egna uppfattningar var det endast två partier som talade mycket om flykting- och invandrapolitiken under valrörelsen — ny demokrati och folkpartiet (Gilljam & Holmberg 1993:34-35). Det var de två partierna som utgjorde de två huvudmotståndarna i flykting- och invandrarfrågor under valkampanjen.

Kapitel 7

Den vita dimensionen

I några av de tidiga svenska valundersökningarna hävdades att det fanns en svagt utvecklat moral- eller sedlighetsdimension i den svenska väljarkåren (Holmberg 1974:51-52; Petersson 1977:105; Holmberg 1981:264; se även Holmberg & Gilljam 1987:272). Beteckningen *den vita dimensionen* introducerades i analyserna efter valet 1991. Det ökade intresset för moralfrågor, kristen etik och västerländsk humanism användes som en förklaring till varför kristdemokraterna för första gången lyckades vinna representation i riksdagen 1991. Till den vita dimensionen fördes sakfrågor om abort, pornografi och alkohol samt inställning till kristna värden (Gilljam & Holmberg 1993:151).

I den följande analysen har jag kompletterat innehållet i den vita dimensionen med tre politiska förslag av mer konservativ karaktär — *"satsa på ett samhälle med mer lag och ordning"*, *"satsa på ett samhälle som slår vakt om traditionellt svenska värden"* och *"satsa på ett samhälle som stärker familjens ställning"*.

Den vita dimensionens åsiktsriktningar är genomgående svaga (se tabell 7.9a-b) och spretar åt mycket olika håll i den politiska rymden. De multipla korrelationskoefficienterna varierar mellan .04-.30 och riktningarna mellan -76° och $+81^\circ$. Resultaten visar dock — med några intressanta undantag — att religiösa och moral-konservativa uppfattningar oftare förekommer till höger på väljarnas kartor över partisystemet.

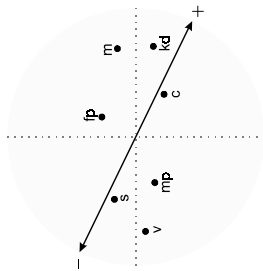
Av åsiktsriktningarna som hör till den vita dimensionen har förslaget att *"satsa på ett samhälle där kristna värden spelar en större roll"* varit det klart starkaste. Korrelationen mellan väljarnas kartpositioner och inställning till kristna värden har varit omkring .30 vid samtliga mättillfällen — fullt i klass med EU- och kärnkraftsdimensionerna i tidigare analyser. Åsiktsriktningen hade en svag positiv lutning i förhållande till den horisontella dimensionen i samband med 1982 och 1985 års val ($+15^\circ$ respektive $+14^\circ$). I samband med 1991 års val — efter vilket kristdemokraterna kunde göra entré i riksdagen — var åsiktsriktningen som starkast ($R=.33$) och avvek också mest från den horisontella dimensionen ($+46^\circ$). Vid valet 1994 var samvariationen mellan preferensstrukturen och väljarnas inställning till kristna värden alltså lika stark, men hade rört sig närmare den horisontella dimensionen ($+34^\circ$).

Inte helt överraskande sammanfaller väljarnas inställning till kristna värden med kristdemokraternas position i den politiska rymden. Väljare som befinner sig på kartornas sydöstra kvadrant och som har kristdemokraterna högt upp i sin preferensordning tycker bättre om förslaget att kristna värden skall spela stor roll i samhället, än väljare som finns i nordväst och som placerat vänsterpartiet och socialdemokraterna högt i sin preferensordning. Samma 'kristna' riktning i rymden återfinns för de självplaceringar längs den kristna värdeskala som uppmättes i 1994 års SOM-undersökning ($R=.24$, $+26^\circ$).

Tabell 7.9a Den vita dimensionen. Sambanden mellan väljarnas kartpositioner och politiska attityder som är relaterade till den vita dimensionen 1979-1995 (standardiserade regressionskoefficienter, multipel korrelation och åsiktsriktning).

vu79		vu82		vu85		vu88		vu91		vu94		eu95	
b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}
R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning
satsa på ett samhälle där kristna värden spelar en större roll (0-10)													
-	-	+75	-20	+66	-16	-	-	+60	-63	+64	-44	-	-
-	-	R=31	+15°	R=28	+14°	-	-	R=33	+46°	R=32	+34°	-	-
satsa på ett samhälle med mer lag och ordning (0-10)													
-	-	-	-	-	-	-	-	+44	-08*	+42	-22	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	R=24	+10°	R=23	+27°	-	-
satsa på ett samhälle som stärker familjens ställning (0-10)													
-	-	-	-	-	-	-	-	+19	-24	+15	-39	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	R=16	+52°	R=17	+69°	-	-
begränsa rätten till fri abort (1-5)													
-	-	-22	+07*	-	-	-	-	-10	+19	-06	+12	-	-
-	-	R=20	+17°	-	-	-	-	R=15	+61°	R=10	+63°	-	-

Tabell 7.9b *Den vita dimensionen. Sambanden mellan väljarnas kartpositioner och politiska attityder som är relaterade till den vita dimensionen 1979-1995 och 1986-1996 (standardiserade regressionskoefficienter, multipel korrelation och åsiktsriktning).*

vu79		vu82		vu85		vu88		vu91		vu94		eup95	
b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}
R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning
förbjuda alla former av pornografi (1-5)													
-03*	-04*	-06	+16	+04*	+14	-	-	+09	+19	+12	+26	+12	+08
R=04*	°	R=12	+69°	R=09	-76°	-	-	R=14	-64°	R=19	-64°	R=12	-35°
höja vin- och spritpriserna kraftigt för att begränsa alkoholmissbruket och alkoholskadorna i samhället (1-5)													
-06	+05*	-04*	+15	-	-	-	-	+13	+14	+13	+19	+17	+06*
R=03*	°	R=09	+74°	-	-	-	-	R=14	-49°	R=17	-55°	R=16	-19°
satsa på ett samhälle som slår vakt om traditionellt svenska värden (0-10)													
-	-	-	-	-	-	-	-	+10	-18	+03*	-21	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	R=09	+62°	R=07	+81°	-	-
som86		som88		som91		som94		som96					
b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}	b_{DIM1}	b_{DIM2}				
R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning	R	riktning				
förbjuda alla former av pornografi (1-5)													
-	-	+13	+18	-	-	+56	-27	-	-				
-	-	R=17	-54°	-	-	R=24	+26°	-	-				
självplacering på kristen skala a)													
													

Kommentar: a) Frågetexten lyder: "Var någonstans skulle Du vilja placera de olika partierna efter deras inställning till kristna värden" och följdfrågan "Var någonstans på skalan skulle Du vilja placera Dig själv?". Skalans ändpunkter är 0="Förordar ett samhälle där kristna värden spelar liten roll" och 10="Förordar ett samhälle där kristna värden spelar en stor roll".

Tolkningar av partirymden

Kommentar till tabell 7.9b: a) Frågetexten lyder: "Var någonstans skulle Du vilja placera de olika partierna efter deras inställning till kristna värden" och följdfrågan "Var någonstans på skalan skulle Du vilja placera Dig själv?". Den elvgradiga skalans ändpunkter är 0="Förordar ett samhälle där kristna värden spelar liten roll" och 10="Förordar ett samhälle där kristna värden spelar en stor roll".

Frågan om att begränsa aborträtten har också haft en positiv riktning i den politiska rymden (+17° 1982, +61° 1991 och +64° 1994). Samvariationen mellan väljarnas åsikter i abortfrågan och kartpositioner har försvagats under mätperioden, från R=.20 1982 till R=.10 1994 och är därmed den enda av de vita åsiktsriktningarna som har försvagats under perioden 1979-1996.

Åsiktsriktningarna om att förbjuda pornografi och höja vin- och spritpriserna uppvisar också mycket svaga samband med väljarnas kartpositioner — inte vid något tillfälle har dessa åsiktsriktningar uppvisat starkare samvariation än R=.19. De har haft *negativ* riktning i den politiska rymden till skillnad från åsiktsriktningarna om abort och kristna värden som hade positiv riktning. Än mer anmärkningsvärt är att ursprungssambandet — högerpositioner förekommer oftare ihop med moralrestriktiva åsikter än tvärtom — *inte* gäller för åsikter om pornografi och spritpriser. Med undantag av perioden 1979-1982 har pornografimotståndare och anhängare till förslaget att höja spritpriserna tenderat att positionera sig till vänster längs den horisontella dimensionen på kartorna.

De tre konservativa åsiktsriktningarna om lag och ordning, familjen ställning och traditionellt svenska värden uppvisar alla svaga korrelationer med väljarnas kartpositioner (R=.23-24, R=.16-17 respektive R=.07-.09), och har alla positiv riktning i den politiska rymden, även om spridningen är relativt stor — mellan +10° och +27° för "satsa på ett samhälle med lag och ordning", och mellan +52 och +81 för "satsa på ett samhälle som stärker familjens ställning" och "satsa på ett samhälle som värnar traditionellt svenska värden".

Om den vita dimensionen är omdömet att den i liten utsträckning har strukturerat väljarnas partievalueringar under perioden 1979-1996, och att den därför inte kan utnyttjas i särskilt hög utsträckning för att underbygga tolkningar av avstånd mellan partierna på väljarnas kartor över partisystemet. Enstaka åsiktsriktningar som i analysen har förts till den vita dimensionen har haft mycket olika riktning i den politiska rymden, vilket betyder att den vita dimensionen är mycket dåligt sammanhållen. Här behövs en revision av vilka sakfrågor som egentligen bör ingå i en vit dimension eller kristen värdedimension.

Resultaten ger anledning att istället tala om en väl sammanhållen *kristen traditionalismdimension* i väljarnas kartor över partisystemet. Den kristna traditionalismdimensionen inbegriper sakfrågor om abort, kristna värden och samhällen med lag och ordning, som slår vakt om traditionellt svenska värden och som stärker familjens ställning. Denna dimension har haft en systematiskt återkommande positiv lutning i förhållande till den horisontella dimensionen och sammanfaller till stor del med kristdemokraternas position i partirymden. Till en sådan kristen traditionalismdimension kan i så fall *inte* räknas åsikter om pornografi och vin- och spritpriser.

Jämställdhetsdimensionen

Kapitel 7

Jämställdhetsfrågornas genombrott i Sverige kom i början av 1990-talet och initierades av två händelser som uppfattades som bakslag för jämställdheten. Valutgången 1991 innebar valförluster för de partier som till övervägande del stöddes av kvinnor och valvinster för de partier som till övervägande del stöddes av män. Samtidigt sjönk kvinnorepresentationen i den svenska riksdagen för första gången sedan 1928. I januari 1992 gick Maria-Pia Boëthius, Ebba Witt-Brattström och Agneta Stark ut i TV för och argumenterade för behovet av kvinnlig organisering mot ojämlika förhållanden i utbildning, arbetsliv och politiken (Eduards 1992; Oskarson & Wängnerud 1995). Det hemliga kvinnliga nätverk som de tre kvinnorna tillhörde kallades sedermera *Stödstrumporna*. Hotet som riktades mot de etablerade politiska partierna var att de skulle organisera ett politiskt parti. Även om hotet aldrig realiserades sögs jämställdhetsfrågorna upp av de etablerade politiska partierna. Socialdemokraterna införde exempelvis principen 'varannan damernas' på kandidatlistor i samband med valet. Och efter riksdagsvalet 1994 slog Sverige världsrekord i andel kvinnor i det nationella parlamentet (41 procent).

Den större uppmärksamheten för jämställdhetsfrågor ledde också till att svenska väljarforskare började ställa fler frågor om jämställdhet mellan män och kvinnor. Syftet var förstås att undersöka vilken särskiljande förmåga åsikter om jämställdhet hade när det gällde skillnader mellan partiernas väljargrupper — om det fanns fog för att tala om en jämställdhetsdimension som strukturerade väljarnas politiska preferenser.

Till jämställdhetsdimensionen har förts åsiktsriktningar som berör jämlikhet/jämställdhet mellan män och kvinnor samt olika förslag om könskvotering. Resultaten av analyserna redovisas i tabell 7.10. Väljarnas åsikter om förslaget att "*vid arbetslöshet ge män företräde till arbete framför gifta kvinnor vars män redan har arbete*" som uppmättes i samband med valet 1979 och i 1993 och 1994 års SOM-undersökning uppvisade ingen samvariation med väljarnas kartpositioner och analysen av de sakfrågorna redovisas därför inte.

Jämställdhetsåsiktsriktningarnas strukturerande kraft på väljarnas partievaleringar har varit svag ($R=.15-.30$) och lutningen i förhållande till den horisontella dimensionen har varierat mellan -15° och -48° under perioden 1991-1995. Undantagen är i samband med 1979 års val ($+13^\circ$) och i 1996 års SOM-undersökning ($+10$), när vi vet att partiernas relationer såg mycket olika ut jämfört med tidigare under 1900-talet. Jämställdhetsdimensionen är väl sammanhållen men mycket svagt utvecklad.

Väljarnas åsikter om att satsa på ett jämställt samhälle uppvisade lika stark samvariation med båda dimensionerna på väljarnas kartor i samband med 1991 och 1994 års riksdagsval (-46° respektive -48°). Väljare som befann sig i kartans sydvästra del var mer positiva till ett jämställt samhälle än väljare i nordost.

Kapitel 7

Den utrikes- och säkerhetspolitiska dimensionen

De åsiktsriktningar som i tidigare forskning sällan har klassificerats som hemma-hörande längs någon egen eller befintlig konfliktdimension är med få undantag utrikes- och säkerhetspolitiska frågor som rör storleken på försvarsutgifter, svensk vapenexport och Sveriges neutralitet och alliansfrihet. Vid de fåtal tillfällen som åsikter i utrikes- och säkerhetspolitiska sakfrågor har uppmätts får de sällan 'chansen' som egna åsiktsdimensioner i väljarstudier (se dock Bjereld & Ekengren 1996:405).²³

Utrikes- och säkerhetspolitiska sakfrågor har en mycket oklar relation till den traditionella vänster-högerdimensionen. I en del tidiga väljarstudier har sakfrågor om utrikes- och säkerhetspolitik förts till vänster-högerdimensionen (Petersson 1977:102-103; Petersson 1982:52). I senare studier har utrikes- och säkerhetspolitiska frågor hamnat vid sidan om vänster-högerdimensionen när väljarforskare har konstruerat vänster-högerindex eller genomfört faktoranalyser av väljarnas åsikter i politiska sakfrågor (Gilljam & Holmberg 1995; Bennulf 1994:215).

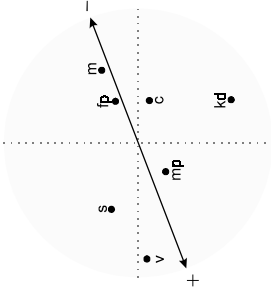
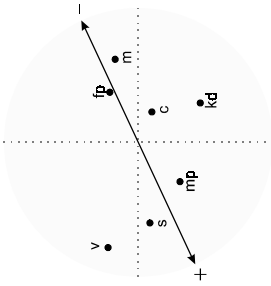
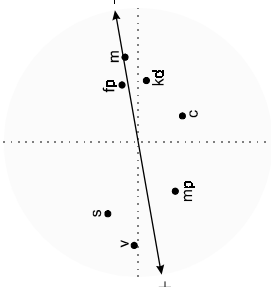
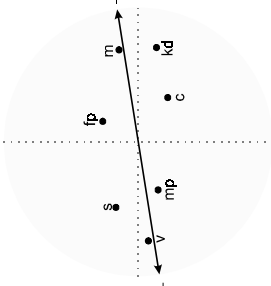
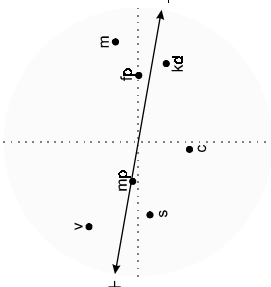
Väljarnas *intresse* för utrikes- och säkerhetspolitiska frågor följer alldeles tydligt ett vänster-högermönster (Bjereld & Demker 1995). Väljare till höger är mer intresserade av utrikes- och säkerhetspolitik än väljare åt vänster — ett mönster som är synligt också i partiernas agerande och i partiprogram och riksdagsprotokoll. Däremot uttrycker kännare av svensk utrikespolitisk debatt ovilja inför tanken att utrikes- och säkerhetspolitiska frågor skulle gå att inordna längs den traditionella vänster-högerdimensionen.

I tabell 7.11 redovisas analysen av de sakfrågor som rör svensk utrikes- och säkerhetspolitik.

Åsikter om det militära försvarets resurser har haft klart starkast och mycket stabil samvariation med väljarnas positioner på kartorna över partisystemet under perioden 1979-1996 ($R=.27-.41$). Här är det i första hand fråga om samvariation med kartans horisontella dimension — åsiktsriktningen "*minska försvarsutgifterna*" lutar mellan -16° och $+20^\circ$ i valundersökningarna och mellan -9° och -21° i SOM-undersökningarna (SOM-96 undantagen). Åsikter om försvarsutgifternas storlek korrelerar således i första hand med väljarnas vänster-högeråsikter och kan därför inte bidra ytterligare till förståelsen av varför väljare och partier skiljer sig åt längs den vertikala dimensionen på kartorna.

23 Det finns flera skäl till varför inte utrikes- och säkerhetspolitiska frågor har varit föremål för kontinuerlig mätning i valundersökningarna. För det första har utrikes- och säkerhetspolitiska frågor av tradition varit avförda från den öppna politiska debatten. Av hänsyn till frågornas betydelse har det strävt efter bred uppslutning bakom den förda utrikes- och säkerhetspolitiken från de politiska partiernas sida. Frågorna har därför sällan varit föremål för partitaktik eller funnits som inslag i valkampanjer. Mycket få väljare nämner exempelvis utrikes- och säkerhetspolitiska frågor som skäl till varför de röstar som de gör (se Gilljam & Holmberg 1995: 23; Bjereld & Demker 1995).

Tabell 7.11 Sambanden mellan väljarnas karpositioner och politiska attityder som är relaterade till en utrikes- och säkerhetspolitisk konfliktdimension 1979-1995 och 1986-1996 (standardiserade regressionskoefficienter, multipel korrelation och åsiktsriktning).

vu79		vu82		vu85		vu88		vu91		vu94		eup95	
$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$
minska försvarsutgifterna (1-5)													
+40	+00*	+44	+11	+40	+08	+35	+10	+32	-00*	+24	-09	+32	+06*
R=36	-1°	R=39	-14°	R=36	-11°	R=34	-16°	R=32	+1°	R=27	+20°	R=33	-10°
som86		som88		som91		som94		som96					
$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$	$\frac{b_{DM1}}{R}$	$\frac{b_{DM2}}{riktning}$				
minska försvarsutgifterna (1-5)													
+39	+15	+39	+19	+26	+05*	+26	+04*	+28	-05*				
R=36	-21°	R=35	-25°	R=26	-10°	R=26	-9°	R=27	+10°				
													
Sverige bör införa totalförbud mot export av vapen (1-5)													
+26	+25	+26	+21	°		°		+26	-25				
R=24	-45°	R=25	-40°					R=26	+45°				

Tabell 7.11 (forts.) Sambanden mellan väljarnas kartpositioner och politiska attityder som är relaterade till en utrikes- och säkerhetspolitisk konfliktdimension 1979-1995 och 1986-1996 (standardiserade regressionskoefficienter, multipel korrelation och älsksrikning).

[illegible]

Tolkningar av partirymden

Åsiktsriktningar som har med Sveriges neutralitet, alliansfrihet och agerande på den internationella scenen avviker betydligt mer från den horisontella dimensionen. Åsikter om förslagen att införa totalförbud mot vapenexport, ompröva svensk neutralitetspolitik, svenskt medlemskap i NATO och att politiker inte bör diskutera utrikes- och försvarsfrågor lika öppet som andra frågor har lutat mellan -25° och -49° under åren 1986-1994. De åsiktsriktningarna skulle kunna sägas utgöra en någorlunda väl sammanhållen, men mycket svagt utvecklad, *utrikes- och säkerhetspolitisk konfliktdimension* i svensk politik (R=.11-.28). Konflikten gäller i så fall framför allt svensk neutralitet och alliansfrihet — resultaten visar att anhängare av svenskt NATO-medlemskap återfinns i nordost på kartan, medan anhängare av vapenexportförbud och formuleringen *"Sverige bör i fredstid föra en alliansfri politik syftande till neutralitet i krig"* i första hand återfinns på kartans sydvästra kvadrant. Styrkemässigt skulle en utrikes- och säkerhetspolitisk konfliktdimension med detta innehåll äga lika stor — eller lika liten — giltighet som flyktingdimensionen eller jämställdhetsdimensionen.

7.4 Konfliktdimensionernas styrkeförhållanden

Den i särklass starkaste åsiktsriktningen från den mycket omfattande resultatredovisningen i det här kapitlet är väljarnas självplaceringar på vänster-högerskalan. Den har haft multipla korrelationer över .70 vid samtliga mättillfällen — oavsett om valundersökningarnas elvagrada eller SOM-undersökningarnas femgradiga version av vänster-högerskalan har använts. Väljarnas egen förmåga att använda vänster och höger som verktyg för att karaktärisera sin egen ideologiska position har alltså visat sig ha klart starkast korrelation med preferensstrukturen. Den i statsvetenskaplig forskning universellt utnyttjade *subjektiva* vänster-högerskalan går således stärkt ut ur denna prövning. Svenska väljares självuppskattade ideologiska vänster-högerpositioner har mycket stark förklaringskraft inte bara på partivalet (se t ex Granberg & Gilljam 1997) utan också på väljarnas hela parti-preferensordningar.

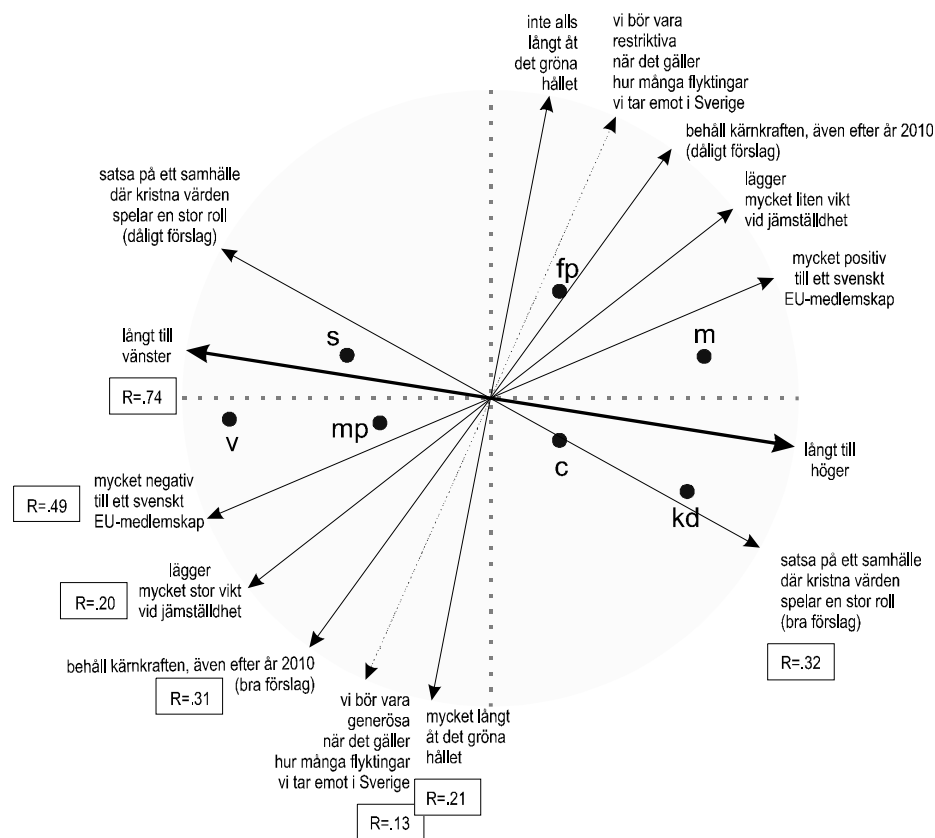
När det gäller att utnyttja väljarnas egen förmåga att själva placera in sig längs olika dimensioner har andra åsiktsdimensioner än vänster-högerdimensionen sällan givits denna möjlighet. Men i 1994 års valundersökning användes för första och hittills enda gången en frågeserie där väljarna ombads placera ut sig själva (och partierna) längs fem olika åsiktsdimensioner: vänster-högerdimensionen, den gröna dimensionen, den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen (här operationaliserad i form av en flyktingdimension), EU-dimensionen och jämställdhetsdimensionen. Min analys av väljarnas självplaceringar längs de olika konfliktdimensionerna ger den hittills kanske mest rättvisa testen av de olika konfliktdimensionernas inbördes styrkeförhållanden och samvariation.

I figur 7.6 har dessa fem åsiktsriktningar placerats ut tillsammans med fullständiga ändpunktstexter. För att komplettera figuren med samtliga konfliktdimensioner har åsiktsriktningarna med förslagen om att *"satsa på ett sambälle där kristna värden spelar en stor roll"* och *"behålla kärnkraften även efter år 2010"* också tagits med. Olyckligtvis ställdes ingen fråga kring utrikes- och säkerhetspolitiken i 1994 års

Kapitel 7

valundersökning, varför den utrikes- och säkerhetspolitiska dimensionen inte finns med i analysen. Figuren får tjäna som sammanfattning av de sammanlagt sju olika konfliktdimensionernas *inbördes relationer* och *relativa styrka* när det gäller att strukturera väljarnas partievalueringar i samband med valet 1994.

Figur 7.6 En sammanfattning av sju konfliktdimensioners riktning på väljarnas karta över 1994 års partisystem (multipel korrelation och åsiktsriktning).

Sammanfattningsfiguren visar att det fanns en klar styrkerangordning mellan de olika åsiktsriktningarna i samband med valet 1994. Väljarnas självplaceringar längs vänster-högerskalan hade starkast korrelation med väljarnas kartpositioner ($R=.74$). Den näst starkaste åsiktsriktningen är väljarnas självplacering längs EU-dimensionen ($R=.49$). Tredjeplatsen i styrkeligan är delad och tillfaller väljarnas åsikter om kärnkraftsavveckling före år 2010 och självplaceringar längs en skala som mäter inställning till kristna värden ($R=.31$ respektive $R=.32$). Väljarnas självplacering längs den gröna dimensionen, jämställdhetsdimensionen och flyktingdimensionen har haft mycket svag korrelation med preferensstrukturen i partisystemet 1994 ($R=.21$, $R=.20$ respektive $R=.13$). Meningsskiljaktigheter i miljö-

Tolkningar av partirymden

frågor, jämställdhetsfrågor och flyktingfrågor har inte haft lika stark inverkan på preferensstrukturen bland väljarna som meningsskiljaktigheter i vänster-högerfrågor, EU-frågor, kärnkraftsfrågan och när det gäller inställningen till kristna värden.

Analysen ger mycket starka argument för att den horisontella dimensionen på väljarnas kartor över partisystemet kan tolkas som en vänster-högerdimension. Riktningen på åsiktsriktningen med väljarnas självplaceringar sammanfaller med den horisontella dimensionen (-10°).

Den av utvecklingsanalysen fastställda tvådimensionella avståndsmodellen över det svenska partisystemet motiveras i första hand av politiska skillnader och likheter mellan väljare och partier längs EU-dimensionen, kärnkraftsdimensionen och den kristna dimensionen. Dessa konfliktdimensioner har inte varit alls lika starka som vänster-högerdimensionen men har avvikit på ett systematiskt och återkommande sätt från denna vänster-högerdimension. I samband med 1994 års val avvek kärnkraftsdimensionen mest från den horisontella dimensionen (-54°), följt av den kristna värddimensionen ($+29^\circ$) och EU-dimensionen (-23°). Även om inte dessa åsiktsriktningar har varit helt okorrelerade med vänster-högerdimensionen är det ändå dessa konfliktdimensioner som motiverar varför *två* dimensioner har behövts för att på bästa sätt representera väljarnas uppfattningar av avstånd och konfliktstrukturen i partisystemet.

Även om resultaten i figur 7.6 visar åsiktsriktningarnas styrka och riktning i samband med 1994 års val fungerar den bra som en *sammanfattning* av de olika åsiktsriktningarnas styrka och riktning under 1980- och 1990-talen. Det finns dock ett intressant undantag, nämligen den åsiktsriktning som representerar väljarnas *subjektiva självplaceringar* längs den gröna dimensionen. I sammanfattningsfiguren sammanfaller den subjektiva gröna dimensionen nästan helt med kartans vertikala dimension. Detta resultat skiljer sig från de tidigare analyserna av den gröna dimensionen. De analyserna visade att väljarnas miljöåsikter har uppvisat allt starkare samvariation med den horisontella dimensionen på kartan under 1990-talet. Skillnaden mellan väljarnas åsikter i miljöfrågor — som allt mer samvarierar med åsikter i vänster-högerfrågor — och väljarnas självplaceringar längs den gröna dimensionen — som går mer på tvären i förhållande till vänster-högerdimensionen är intressant. Så länge det handlar om abstrakta miljöideologier har den gröna dimensionen en oberoende ställning i förhållande till vänster-högerkonflikten. Men så fort det rör sig om konkreta miljöåtgärder som att sopsortering eller bilfria innerstäder tenderar väljarnas åsikter att samvariera med deras inställning i vänster-högerfrågor.

De fyra starkaste åsiktsriktningarna — vänster-högerdimensionen, EU-dimensionen, den kristna värddimensionen och kärnkraftsdimensionen — har var och en haft stabila riktningar i den politiska rymden. Resultaten visar att svenska väljare är bra på att uppfatta politiska skillnader mellan partiernas inställning till EU, kärnkraft och kristna värden. De låter dessa uppfattningar forma sina politiska preferenser för de politiska partierna — och därför behövs två dimensioner för att representera strukturen i väljarnas partievalueringar.

En gemensam underliggande konfliktdimension?

Kapitel 7

Resultaten ger anledning att fundera över varför många av konfliktdimensionerna tenderar att avvika på samma sätt från den traditionella vänster-högerskalan. Alla utmanardimensioner utom den vita har haft klart negativ lutning i förhållande till den horisontella dimensionen på väljarnas partikartor. Och många av utmanardimensionerna tenderar att sammanfalla med varandra. Frågan är om alla dessa konfliktdimensioner i själva verket skulle kunna föras tillbaka till *en och samma* underliggande konfliktdimension, som är oavhängig vänster-högerdimensionen?

Kärnkraftsdimensionens, miljödimensionens och EU-dimensionens likheter med varandra — både när det gäller väljarnas och partiernas ställningstaganden och det sätt på vilket den traditionella vänster-högerkonflikten bryts upp i dessa frågor — har uppmärksammats i tidigare forskning (Gilljam & Holmberg 1996: 10; Oscarsson 1996a:245). Analyserna i det här kapitlet visar att även åsikter om svensk neutralitet och alliansfrihet uppvisar motsvarande negativa riktning i den politiska rymden. De är alla åsiktsdimensioner som visserligen uppvisar en relativt stark samvariation med vänster-högerdimensionen, men ändå avviker på ett systematiskt och återkommande sätt från den horisontella dimensionen på kartorna över partisystemet.

Att alla dessa åsiktsdimensioner skulle kunna föras tillbaka på en gemensam underliggande konfliktdimension som inbegriper åsikter om NATO-medlemskap, könskvotering, kärnkraft, EU-medlemskap, sopsortering och flyktingar är en spännande tanke. Till denna nya konfliktdimension skall i första hand föras väljarnas åsikter om modern effektiv teknik, storskalighet, centralisering, europeisk integration, överstatlighet, miljö och svensk neutralitets- och alliansfrihet. Jag kommer nedan presentera mina tankar kring vad som kan vara den gemensamma nämnaren när det gäller konflikter om EU-medlemskap, kärnkraft, miljö och utrikespolitik. Jag menar att meningsskiljaktigheter i alla dessa konflikter kan föras tillbaka till grundläggande skillnader i medborgares demokratiideologier och tro på människans förnuft.

Ett sätt att ringa in innehållet i en konfliktdimension är att beskriva vad som utmärker dimensionens båda ändpunkter. I dimensionens nordöstra ändpunkt finner sig de varmaste anhängarna av kärnkraft och svenskt EU- och NATO-medlemskap. De tror inte att alla människor alltid vet vad som är bäst för dem själva, utan att de behöver *vägledas* av en kompetent elit och genom politiskt ledarskap. De ogillar tanken på att låta opinioner styra den förda politiken utan eftersträvar hög stabilitet och kontinuitet i politiken. De upplever inte att det finns gränser för vad som kan uträttas med mänskligt förnuft och rationalitet. De sluter upp bakom en slags *weberiansk förnuftstro* som varit kännetecknande för mycket av den tekniska, politiska och ekonomiska utvecklingen under industrialiseringen och framväxten av det moderna välfärdssamhället — de är övertygade om att alla människor sluter upp bakom samma politiska lösningar om de bara blir tillräckligt upplysta i den aktuella frågan. De ser stora möjligheter i att samordna, centralisera och effektivisera och gillar därför storskaliga lösningar både i politiken och i ekonomin. De har inget emot att avhända sig *handlingskraft, kontroll och insyn* över beslut som berör dem mycket till en kompetent politisk, ekonomisk och teknisk elit, förutsatt att avhändandet innebär ett mer effektivt politiskt och ekonomiskt

Tolkningar av partirymden

beslutsfattande. De sympatiserar i första hand med moderaterna, folkpartiet och socialdemokraterna.

De mest engagerade miljövännerna, kärnkraftsmotståndarna, EU-motståndarna och företrädarna för svenskt neutralitet och alliansfrihet återfinns företräddelsevis i partikartornas sydvästra regioner. De tror att människor vet vad som är bäst för dem själva, och vill därför verka för alla människors möjligheter att själva besluta om, ha insyn i och påverka det som direkt rör deras egen vardag. De gillar förslag som innebär decentralisering som för besluten närmare den lilla människan. De välkomnar starkare lokala demokratier, fler inslag av direktdemokrati och utvidgad rösträtt. De gillar offentlighetsprincipen. Men beslutsfattandet inom EU, utformningen av svensk utrikes- och säkerhetspolitik och atomklyvningen i kärnkraftverken befinner sig långt från det konkreta vardagslivet för många människor och kräver dessutom stor teknisk kompetens. De kan inte relatera sig på samma sätt till nyordningar av det här slaget som de kan till den egna bygden, den egna landsändan eller stadsdelen, eller som de kan till sociala grupper eller politiska partier. Och därför ställer de sig mycket tveksamma till att avhända sig *handlingskraft, kontroll och insyn* över beslutsfattande som berör dem mycket till tekniker, experter, politiker, byråkrater och organisationer som befinner sig långt ifrån den lilla människans vardag. Det är förenat med stora *risker* att flytta makt från riksdagen till Bryssel och att söka betvinga naturens krafter i kärnkraftverk. De sympatiserar i första hand med vänsterpartiet, centerpartiet och miljöpartiet.

Den viktigaste gemensamma nämnaren för denna underliggande konfliktdimension rör medborgarnas vilja att avhända sig självbestämmande, handlingsutrymme, makt, insyn och kontroll över sin egen vardag och sin egen livssituation. Beroende på hur stark denna vilja är kommer medborgare fram till olika politiska ställningstaganden i framför allt EU- och kärnkraftsfrågan, men även i frågor om svensk utrikespolitik och miljöfrågor. De som är beredda att delegera eller avhända sig makt, insyn och kontroll i frågor som berör deras egen livssituation till andra människor, företräddelsevis till eliter, är positivt inställda till centralisering, storskalighet, svenskt EU- och NATO-medlemskap och en fortsatt kärnkraftsanvändning i Sverige.²⁴

24 Vad som styr individers känslomässiga reaktioner inför och ideologiska ställningstaganden till svenskt EU-medlemskap och kärnkraftsanvändning är mångfacetterat. Alla vidare spekulationer om vilka drivkrafter som ligger bakom olika ställningstaganden gränsar dock till det politiskt kontroversiella. Det kan handla om en *rädsla* inför det okända och ogripbara — att människor tenderar att reagera avståndstagande inför processer och politiska skeenden som de inte förstår eller begriper. Det kan handla om skillnader i *riskmedvetande*, eller skillnader i synen på huruvida det är människorna som bör styra samhällsutvecklingen eller om sådan utveckling är oundviklig och hela tiden tvingar människan till anpassning. Variationerna kan också orsakas av skillnader i *förtroende för eliter* — byråkrater, tekniker, experter och politiker — skillnader i *auktoritetsstro* eller skillnader när det gäller *tillit till egen förmåga* att kunna påverka politiken. Här kan endast ny forskning hjälpa till att klargöra relationerna mellan å ena sidan medborgarnas åsikter om EU, kärnkraft och neutralitet och å andra sidan medborgarnas personlighetsdrag, självuppfattning och ideologiska tänkande.

Kapitel 7

Autonomi-delegeringsdimensionen

Sökandet efter en gemensam nämnare för de politiska konflikterna kring svenskt EU- och NATO-medlemskap, kärnkraftsanvändning, miljö, demokrati, och säkerhetspolitik har inte haft ambitionen att uppfinna en lika slagkraftig spatial metafor som vänster-högerdimensionen. Jag har laborerat med ett antal alternativa namn som kan sammanfatta dimensionens substantiella politiska innehåll — som till exempel *stor-litendimensionen*, *när och fjärran-dimensionen* eller *kontroll-delegeringsdimensionen*.

Mitt bästa förslag till samlingsnamn för alla dessa olika åsiktsdimensioner är *autonomi-delegeringsdimensionen*. Den avser att beskriva skillnader i medborgarnas inställning till att delegera och avhända sig självbestämmande, handlingskraft, makt, kontroll och insyn över saker som direkt berör deras egen vardag till andra människor. Med hjälp av detta ideologiska förenklingsverktyg — eller kanske snarare djupt liggande personlighetsdrag — kan medborgare ta ställning i lång rad politiska konflikter kring önskvärda egenskaper hos demokratin, centralisering, storskalighet, miljö, kärnkraft, EU-medlemskap och svensk neutralitet och alliansfrihet. Autonomi-delegeringsdimensionen liknar vänster-högerdimensionen så tillvida att den inbegriper ett konglomerat av olika sakfrågor.

7.5 En stabil konfliktstruktur

I kapitlet har genomförts en lång rad analyser av i vilken utsträckning väljarnas kartpositioner i den politiska rymden samvarierar med deras åsikter i ett mycket stort antal politiska sakfrågor under den senaste trettioårsperioden. Mina möjligheter att tolka de politiska avstånden mellan partier och mellan väljare på kartorna över partisystemet har därmed förbättrats.

Analyserna har givit mycket starka argument för att *den horisontella dimensionen* på väljarnas kartor över partisystemet skall tolkas som en vänster-högerdimension. Den välkända rangordningen av partierna från vänster till höger är inte bara ett tomt skelett eller en gammal invand konstruktion med nytt innehåll. Rangordningen av partierna och avstånden mellan dem längs den horisontella dimensionen representerar alltså politiska skillnader mellan partierna i sakfrågor som traditionellt räknas till vänster-högerdimensionen. Vänster-högerfrågornas strukturerande kraft på väljarnas partievalueringar växte under 1970-talet, samtidigt som konfliktnivån i partisystemet ökade, men denna kraft har därefter genomgått en viss försvagning under perioden 1979-1996. Vänster-högerdimensionen skänker fortfarande stor stabilitet åt det svenska partisystemet.

Det sakpolitiska innehållet i den horisontella dimensionen har också varit mycket stabilt under de senaste trettio åren. Traditionella vänster-högerförslag om socialism och marknadsekonomi, statligt ägande och kontroll av näringslivet är alltså de viktigaste landmärkena i den politiska rymden och definierar fortfarande ändpunkterna längs den starkaste av partirymdens dimensioner. Även om den politiska spelplanen har blivit mindre och avstånden mellan partierna har krympt ser spelplanen nästan likadan ut idag som för trettio år sedan.

Vänster-högerdimensionen har *inte* förvandlats till en renodlat ideologisk dimension som helt saknar rötter i den sociala klasstrukturen. Analysen av samban-

Tolkningar av partirymden

det mellan väljarnas klasspositioner och positioner längs den horisontella dimensionen visade att sambandet var svagt redan från början men att det har försvagats mycket litet under de senaste trettio åren. Sambandet mellan den sociala klasstrukturen och den politiska konfliktstrukturen försvagades mycket sakta under 1980-talet, var som svagast i samband med valet 1991 och har därefter åter blivit starkare. Det är fortfarande klasstrukturen som med oförminskad styrka ger vänster-högerdimensionen näring.

Analyserna ger inget enkelt svar på frågan om vilka partiavstånd som den vertikala dimensionen på väljarnas kartor över partisystemet 1979-1995 egentligen representerar. Det står dock klart att en andra dimension är nödvändig för att i första hand kunna modellera likheter och skillnader i en lång rad sakfrågor som rör EU-medlemskap, kärnkraftsavveckling och inställning till kristna värden. Vid sidan om den helt dominerande vänster-högerdimensionen har analyserna givit starka argument för att väljarnas partievalueringar också varit strukturerade i enlighet med åsikter om EU och kärnkraft, som tillsammans bildar stommen i vad jag här valt att kalla *autonomi-delegeringsdimensionen*. En andra dimension på kartorna behövs också för att representera partiavstånd längs en *kristen traditionalism-dimension*.

Övriga utmanardimensioner har haft sämre förklaringskraft och kan därför inte bidra lika mycket till tolkningen av innehållet i den vertikala dimensionen på kartorna. Väljarnas åsikter i jämställdhetsfrågor, flyktingfrågor, miljöfrågor och utrikes- och säkerhetspolitiska sakfrågor har, relativt de andra sakområdena, haft mindre betydelse för formandet av partipreferenser bland de svenska väljarna. Den viktigaste förändringen över tid är att konkreta miljöfrågor, som under 1980-talet uppvisade ett visst oberoende från vänster-högerdimensionen, har kommit att samvariera i allt större utsträckning med den horisontella vänster-högerdimensionen på väljarnas kartor över partisystemet.

Det kvardröjande intrycket från arbetet med att konstruera och tolka utvecklingsmodellerna av det svenska partisystemet är att det råder *hög stabilitet* i strukturen i väljarnas partievalueringar. Trots många nya sakfrågor, det växande antalet partier och den ökande väljarrörligheten i Sverige uppvisar konfliktstrukturen i partisystemet hög stabilitet. Även om många åsiktsriktningar uppvisat mycket svaga korrelationer med preferensstrukturen har dessa resultat ändå kunnat upprepas i undersökning efter undersökning. Denna robusthet i resultaten ökar trovärdigheten för de spatiala modellerna.

Kapitel 8

Den dolda väljaropinionen och konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996

KARTLÄGGNINGEN AV variationen i svenska väljares syn på konfliktstrukturen i partisystemet under perioden 1956-1996 är nu fullbordad. Min övergripande forskningsstrategi var att först genomföra en omfattande och unik kartläggning av *den dolda väljaropinionen*. Analyser av i tur och ordning väljarnas andrapreferenser, partievalueringar och fullständiga partipreferensordningar gjorde det möjligt att därefter angripa studiens huvudfrågeställningar om hur väljarna har uppfattat partiernas inbördes positioner och avståndsförhållanden i den svenska partirymden under den senaste trettio-fyrtioårsperioden. Med hjälp av skalnings- och dimensionsanalystekniker kunde jag slutligen, i de två sista empiriska kapitlen, sammanfatta strukturen i väljarnas partievalueringar i form av spatiala modeller av den svenska partirymden.

Studiens övergripande forskningsstrategi framskymtar också i dispositionen av slutkapitlet. Jag kommer först att diskutera resultaten från analyserna av den dolda väljaropinionen och därefter resultaten från analyser av väljarnas syn på konfliktstrukturen i det svenska partisystemet. Syftet med slutkapitlet är *inte* i första hand att sammanfatta resultat från de tidigare kapitlen. För sådana sammanfattningar hänvisas till det sista avsnittet i kapitel 2-7. Istället avser jag att kommentera och diskutera vad några av de viktigaste resultaten innebär för utvecklingen av väljarbeteende och partikonkurrens i Sverige. Diskussionen kommer på några punkter att utmynna i förslag till framtida forskningsinsatser.

8.1 Den dolda väljaropinionen

Det är studiens detaljerade kartläggning av den dolda väljaropinionen som har gjort det möjligt att dra slutsatser om väljarnas syn på den politiska konfliktstrukturen i partisystemet. Inom ramen för denna förberedande kartläggning har en lång rad analyser av *fördelningen av* och *stabiliteten i* väljarnas partipreferenser genomförts. Detta analysarbete har genom hela studien genererat ny kunskap om förändringar av väljarnas sätt att forma och uttrycka politiska preferenser som har generell relevans för det statsvetenskapliga studiet av partikonkurrens och väljarbeteende. Många av dessa resultat är dessutom betydelsefulla eftersom de identifierar till vilka områden framtida forskningsansträngningar bör koncentreras.

Det första betydelsefulla resultatet från kartläggningen av den dolda väljaropinionen är att *partierna generellt sett är lika omtyckta av väljarna idag som för trettio år sedan*. Väljarnas genomsnittliga sympatier för partierna har varit oförändrade trots att vi vet att de känslomässiga banden till partierna har försvagats. Analyserna visar emellertid att det har blivit tätare i toppen av väljarnas partipreferensordningar -- att allt fler väljare värderar två eller flera partier lika högt. Den utvecklingen överensstämmer väl med andra tidigare identifierade förändringar av de svenska väljarnas beteende under den senaste trettioårsperioden – jag tänker här närmast på att röstningsbesluten fattas allt senare och att väljarnas rörlighet mellan valen och under valkampanjerna har blivit större. Fler partier har således hamnat innanför det tänkbaras gräns för allt fler svenska väljare. Väljarna har inte längre bara ett parti som de kan tänka sig att rösta på utan flera. Följden blir – och här har väljarforskarna länge haft väl på fötterna – att väljarna inte behöver bestämma sig slutgiltigt för hur de skall rösta förrän nära inpå valdagen. Därmed blir väljarna sannolikt mer känsliga för opinionsvindar och kortsiktiga politiska trender. Politiska utspel under sista valveckan har stor potential att på kort tid förändra fördelningen av politiska preferenser i väljarkåren.

De viktigaste skillnaderna mellan partiernas styrkeförhållanden i förstahandsopinionen och deras styrkeförhållanden när hänsyn tas till väljarnas fullständiga partipreferensordningar är att *mittenpartier och småpartier missgynnas i förstahandsopinionen*. I synnerhet har folkpartiet varit betydligt mer populärt som andrahandsalternativ än som förstahandsalternativ, framför allt under Bengt Westerbergs tid som partiledare. Även centerpartiet, miljöpartiet och vänsterpartiet har varit överrepresenterade i den dolda opinionen. Resultaten bekräftar inte bara vad teorierna om preferensröstning säger om effekterna av att ta hänsyn till väljarnas fullständiga partipreferensordningar i den dolda opinionen. Det framgår också av analyserna att de stora partierna har fördelar framför de små partierna just på grund av det faktum att de är stora. I vad mån väljare faktiskt utövar *storleksröstning* eller vad man skulle kunna kalla *instrumentell röstning* – det vill säga favoriserar ett stort parti på grund av att det är stort och därför kanske har bättre förutsättningar att få igenom sin egen politik och infria sina vallöften – behövs mer forskning för att reda ut.

Kartläggningen av väljarnas politiska preferenser i den dolda opinionen visar att det råder stark samvariation mellan partiernas fram- och motgångar i den dolda opinionen och partiernas fram- och motgångar i förstahandsopinionen. Även om partiernas styrkeförhållanden ser väldigt annorlunda ut i den dolda

En kartläggning av den svenska partirymden

opinionen råder ändå stark samvariation mellan förstahandsopinionen och den dolda opinionen. Det blåser samma opinionsvindar i förstahandsopinionen som den dolda opinionen. Resultatet är viktigt eftersom det visar att framgångar i den dolda opinionen faktiskt har potential att senare leda till sympativinster i förstahandsopinionen. På motsvarande sätt kan sympatiförluster i den dolda opinionen skvallra om framtida bekymmer i förstahandsopinionen.

Mina analyser av valundersökningarnas treårs- och valrörelsepaneler har tydligt visat vilken potential detaljerade studier av den dolda opinionen kan ha för opinions-, parti- och väljarforskare och, inte minst, för partierna själva. Undersökningarna av väljarnas preferenser i den dolda opinionen under veckan före valet skulle exempelvis kunna ge partierna mycket värdefull information om potentiella hot och möjligheter i valet. Omfattande flerstegs panelundersökningar av hur den dolda opinionen ser ut och förändras under kortare tidsperiod, till exempel omedelbart inför ett val, skulle kunna förse opinionsforskare med ett mycket rikt och givande forskningsmaterial. En lång rad studier av hur partiernas valbudskap uppfattas av väljarna och leder till uppdateringar av politiska preferenser skulle då bli möjliga.

Ökande mångfald och större rörlighet i väljarnas politiska preferenser.

Det kanske mest tydliga resultatet från kartläggningen av den dolda väljaropinionen är att mångfalden i politiska preferenser har ökat under de senaste fyrtio åren. Antalet kombinationer av första- och andrapreferenser har blivit fler, liksom antalet olika partipreferensordningar som finns representerade bland väljarna. Väljarnas partipreferensordningar liknar i allt större utsträckning fingeravtryck – en uppsättning av sympatier och antipatier för de politiska partierna som är i det närmaste unik för bäraren. Den ökande mångfalden gäller även under kontroll för att antalet partier har blivit fler.

Det finns förstås anledning att fråga sig om den växande variationsrikedomen när det gäller politiska preferenser är uttryck för mer generella utvecklingstrender i samhället som inte enbart är förknippade med det politiska livet. Växande mångfald och förhöjt förändringstempo är till exempel kännetecknande för många andra fenomen i ett postmodernt informationssamhälle – och detta kan sägas gälla allt ifrån fritidsvanor, livsstilar, medieutbud och etnisk, religiös och social uppblandning till politiska preferenser. Det postmoderna informationssamhället öppnar sinnet för nyheter, ökar viljan att pröva något nytt, att byta livsstil, att förändra sina invanda roller och mönster, pröva sina gränser och ta steget ut i det okända. När sociala band försvagas och klassbarriärer inte är lika tydliga som tidigare blir det lättare att överge det gamla och låta sig följa med i trender.

För väljar- och opinionsforskare betyder den ökande mångfalden att det blir alltmer betydelsefullt att hålla den dolda väljaropinionen under kontinuerlig uppsikt. Framtida studier av hur den dolda väljaropinionen förändras dag för dag kan dramatiskt öka våra kunskaper om omfattningen av och egenskaperna hos rörligheten i politiska preferenser. Genom intensiva studier av förändringar i den dolda opinionen kan vi undersöka de direkta effekterna av politiska händelser eller utspel – vilken effekt partiernas närmanden och fjärmanden har för fördelningen av politiska preferenser i väljarkåren.

Kapitel 1

Men det är förstås inte bara statsvetare som ställs inför större utmaningar när väljarnas rörlighet och mångfalden i individuella politiska preferenser ökar. Växande mångfald leder till en betydligt mer osäker tillvaro för *partierna*. Denna osäkerhet leder till ökad stress för partierna som organisationer.

Den tidigare trögrörligheten i partisystemet – till följd av i första hand starka parti- och grupplojaliteter bland väljarna – har ersatts av en mer trendkänslig och flyktig opinion. Den psykologiska kostnaden för att förändra sina politiska preferenser och byta parti har blivit lägre. Den ökande förändringstakten och trendkänsligheten i opinionen innebär att partierna behöver anstränga sig för att hålla ställningarna i väljaropinionen även under mandatperioderna – i något som alltmer liknar en ständigt pågående valkampanj. Medial fragmentisering, publikens atomisering och avsaknaden av ett gemensamt medialt torg dit alla medborgare återkommer med viss regelbundenhet tvingar partierna att ständigt synas och höras i alla slags sammanhang. Det gäller kanske särskilt för små partier utanför regeringsställning som inte med viss automatik uppmärksammas i medierna.

Det är lätt att här dra paralleller till de ständigt pågående TV-reklamkampanjerna för produkter som schampo, tvättmedel och läskedryck – fabrikanterna vet att konsumenterna snabbt kommer att rikta uppmärksamheten mot och öppna plånboken för andra alternativ om deras reklamkampanjer inte lyckas fylla människors medvetande med just deras produkt. Kanske reagerar den konsumentinriktade medborgaren på motsvarande sätt inför de politiska alternativ som står till buds.

Det blir svårare för partierna att begränsa väljarförluster till andra partier. Många av partiernas egna sympatisörer var tidigare till stor del överens om vilket parti som var det bästa näst bästa partiet. Idag förekommer i stort sett alla kombinationer av första- och andrahandssympatier bland väljarna. Därmed har risken att förlora väljare till *många olika* partier blivit större. Mer än tidigare finns många olika schatteringar *inom* varje grupp av partisympatisörer – det innebär att det kan vara svårt att skraddarsy ett valbudskap utan att stöta bort åtminstone *någon* grupp av sympatisörer. På samma gång innebär situationen att partiernas möjligheter att göra stora och snabba opinionsvinster ökar.

Partiernas ständigt pågående kamp om medial uppmärksamhet och profilering och partiernas allt mer osäkra tillvaro till följd av stor förändringsbenägenhet och trendkänslighet i väljarnas politiska preferenser förstärker ytterligare argumenten för avancerade framtida studier av dynamiken i den dolda väljaropinionen. Partierna själva borde åtminstone enligt gängse teorier om väljarbeteende och partikonkurrens – vara intresserade av den här typen av information, inte minst eftersom den kan lindra de negativa effekterna av partiernas allt osäkrare tillvaro. Statsvetare bör inte vara långt efter när det gäller att sätta studier av den dolda väljaropinionen – naturligtvis inte för att tjäna partiernas syfte, utan för att söka goda *förklaringar* till partiernas strategiska agerande på den elektorala arenan.

8.2 Väljarnas syn på konfliktstrukturen i partisystemet

God kommunikation är nödvändig för att tydliggöra viktiga politiska konflikter i en demokrati. I moderna partidemokratier är förekomsten av effektiva ideologiska förenklingsverktyg därför en viktig förutsättning för att medborgare skall kunna forma och uttrycka politiska preferenser på ett sätt som väl speglar deras egna intressen och önskemål. Ju tydligare medborgarna uppfattar konfliktstrukturen, ju större enighet som råder bland väljarna om dessa uppfattningar och ju högre samstämmighet mellan väljares och de folkvalda representanternas uppfattningar av konfliktstrukturen desto bättre fungerar kommunikationen mellan aktörerna i ett demokratiskt system.

Den här studien ger i det här avseendet ett gott betyg åt förutsättningarna för god kommunikation i den svenska demokratin. I väljarnas ögon har konfliktstrukturen i partisystemet varit mycket *tydlig* och *stabil* under perioden 1956-1996. Väljarna har haft mycket klart för sig hur partiernas inbördes positioner och avståndsförhållanden har sett ut och förändrats. Partier och väljare har kunnat agera på en spelplan som uppvisat stor kontinuitet och som varit välutrustad med lätt igenkännbara ideologiska landmärken.

Strukturen i väljarnas partipreferenser och partipreferensordningar har varit mycket lättfunnen i analyserna. Det faktum att det har varit möjligt att konstruera spatiala utvecklingsmodeller som så väl sammanfattar strukturen i det empiriska materialet ger ett mycket starkt stöd för att svenska väljare har *samstämmiga uppfattningar* om hur konfliktstrukturen i partisystemet ser ut. Jämförelserna med riksdagsledamöternas kartor över partisystemet visar på en *stor överensstämmelse mellan väljare och valda* i synen på konfliktstrukturen. Väljarna har haft klara och korrekta perceptioner av partiernas inbördes positioner och avståndsförhållanden i den svenska partirymden.

Partiernas närmanden och fjärmanden under perioden har uppvisat en genomgående stark samvariation med väljarnas uppfattningar av partiernas avståndsförhållanden. Ideologiska närmanden och partipolitiska samarbeten – såsom till exempel socialdemokraternas och folkpartiets kärtecknande under 1993-1994 och samarbetena mellan socialdemokraterna och centerpartiet under 1950-talet och under perioden från och med våren 1995 - har givit tydliga utslag i väljarnas syn på konfliktstrukturen i partisystemet. Även om jag här inte har utfört någon systematisk analys av kausalsambandet mellan *verkliga* och *uppfattade* partiavståndsförändringar, indikerar resultaten att svenska väljare reagerar snabbt och i rimlig överensstämmelse med faktiska förändringar av de ideologiska avståndsförhållandena mellan partierna. Väljarna är *responsiva* när det gäller att uppfatta förändringar av partiernas positioner och inbördes avståndsrelationer.

Inom ramen för en stabil konfliktstruktur har ett antal *generella avståndsförändringar* ägt rum under perioden. Det politiska avståndet mellan socialdemokraterna och vänsterpartiet har varit betydligt kortare under den senare delen av undersökningsperioden än under 1950- och 1960-talen. Det dröjde fram till 1970-talet innan vänsterpartiet uppfattades som ett rumsrent parti och välkomnades till familjen av demokratiska partier. Avståndet mellan det borgerliga och det socialistiska blocket ökade under 1970-talet, kulminerade i samband med 1982 års löntagarfondsval och har därefter successivt blivit kortare.

Kapitel 1

I väljarnas ögon befann sig *kristdemokraterna* och *miljöpartiet* i det politiska mittfältet vid 1980-talets början. Men sedan dess har de båda partierna rört sig åt var sitt håll i partirymden - miljöpartiet har rört sig allt närmare de socialistiska partierna medan kristdemokraterna rört sig allt närmare de borgerliga partierna, i synnerhet moderaterna. *Ny demokratis* position i den svenska partirymden uppfattades av väljarna som långt till höger i partirymden, i närheten av moderaternas position.

Som nämndes i inledningskapitlet har svenska väljare av tradition haft lättare än andra länders medborgare att uppfatta de partiskiljande konflikterna i partisystemet – ett slags politisktkulturellt arv som alltså tycks förvaltas väl av nya generationer svenskar. Sverige tillhör fortfarande de demokratier som i stor utsträckning kännetecknas av väljare som förfogar över *väl utvecklade ideologiska förenklingsverktyg* och av *en tydlig konfliktstruktur i partisystemet*. Men så väl fungerande politiska tankesystem och kommunikationsmedel är sannolikt inte alla världens demokratier utrustade med. Troligen råder stor variation när det gäller hur utvecklade de politiska tankesystemen och de spatiala metaforerna är i andra länders partisystem. Förhoppningen är att de mått och analysverktyg som jag har utvecklat och använt för att kartlägga den dolda väljaropinionen och konfliktstrukturen i Sverige kommer att kunna appliceras i länderkomparativa studier i framtiden. Då bjuds möjligheter att inte bara genomföra motsvarande analyser som denna för kartläggande ändamål, som hittills, utan även att bruka dem för att testa hypoteser om förenklingsverktygens betydelse för demokratiers etablering, utveckling och funktionssätt.

Vänster-högerdimensionen dominerar

Ryggraden i det stabila svenska partisystemet är alltså vänster-högerdimensionen. Den har under hela den senaste fyrtioårsperioden varit de svenska väljarnas i särklass mest betydelsefulla hjälpmedel för att orientera sig ideologiskt och för att sortera och värdera information om partiernas inbördes positioner och avståndsförhållanden. Även om vänster-högerdimensionens betydelse tveklöst har minskat något under perioden behåller den alltså sin helt dominerande ställning i förhållande till konkurrerande konfliktdimensioner.

Det är inte nog med att vänster-högerdimensionen fortfarande har en i det närmaste oförminskat stor betydelse för strukturen i väljarnas politiska preferenser och uppfattning av partirymden. Analyserna av huruvida vänster-högerdimensionen har genomgått någon innehållslig förändring under de senaste trettio åren visar att dimensionens *sakpolitiska innehåll* också har varit mycket stabilt. Ideologiska motsättningar kring socialism, statligt ägande och kontroll över näringslivet definierar alltför ändpunkterna på vänster-högerdimensionen i de svenska väljarnas ögon. Andelen väljare som företräder de mest extrema och långtgående vänster- och högerståndpunkterna har dock blivit färre, varför det finns skäl att tala om att en *depolarisering* av de ideologiska vänster-högeravstånden i partisystemet har ägt rum. Vänster-högerdimensionen har inte förändrat sitt innehåll på något dramatiskt eller genomgripande sätt i väljarnas ögon. Utvecklingen bör istället beskrivas som att den partipolitiska kampen idag utspelar sig längs ett ideo-

logiskt kortare segment av vänster-högerdimensionen jämfört med för trettio-fyrtio år sedan.

Resultaten ger anledning att fundera vidare kring varför vänster-högerdimensionen fortfarande har en stark strukturerande inverkan på väljarnas partievaleringar. Det råder inget tvivel om att vänster-högerdimensionen i Sverige har fortsatt att, i likhet med tidigare under sin tvåhundraåriga historia, demonstrera sin styrka när det gäller reproducera sig själv i nya tider och på nya politikområden. Historiskt sett har vänster-högerdimensionen haft en tendens att lägga ny politisk mark under sig och suga upp konflikter som från början gick på tvären eller kanske var helt oavhängiga vänster-högerkonflikten. Vänster-högerdimensionen har ännu inte gjort sitt som spatial metafor för att sortera, beskriva och kommunicera politiska idéer, budskap och preferenser.

Den problematik som fortsättningsvis behöver behandlas är hur *reproduktionen av vänster-högerdimensionen* går till. Vad eller vem har varit och är vänster-högerreproduktionens agenter i Sverige? Det ligger nära till hands att först peka ut *partierna* som de främsta reproduktionsagenterna. De har ett strategiskt intresse av att kommunicera sina valbudskap på ett effektivt sätt. De vet – åtminstone om de läser den här studien – att ett positionstagande längs vänster-högerdimensionen kan nå större genomslag och förstås bättre av många väljare än positionstaganden i sakfrågor som inte kan föras tillbaka till den övergripande vänster-högerkonflikten. I den här situationen har vissa partier sannolikt mer att vinna än andra: Vänster-högerdimensionens stora betydelse innebär goda möjligheter för partier att föra ut vänster-högerbudskap till väljarna, men samtidigt kringskärs förstås partiernas möjligheter att framgångsrikt profilera sig i sakfrågor som *inte* passar in i den dominerande vänster-högermallen.

En stor del av vänster-högerreproduktionen sker antagligen *medvetet* från partiernas sida, genom att den är en del av partiernas strategier. Partier söker själva upprätthålla och förstärka meningsskiljaktigheter i vänster-högerrelaterade sakfrågor eftersom det effektivt befäster deras egna positioner i förhållande till andra partier. De har kanske till och med ett intresse av att ge *nya* sakfrågor en traditionell vänster-högerprägel. Det är också tänkbart att en del av vänster-högerreproduktionen pågår i *det fördolda*, genom politiker och tjänstemän i regeringskansliet, departementen och ute i kommunerna som har till uppgift att förbereda, föredra och sammanfatta politiska spörsmål och konflikter för politikerna. Hur mycket av vänster-högerreproduktionen som sker genom *medvetna strategier* och hur mycket som sker med byråkratisk automatik, genom *praxis och sedvänja*, är angelägna forskningsfrågor.

Medborgarna har också ett intresse av att reproducera vänster-högerdimensionen eftersom de är i behov av väl fungerande förenklingsverktyg för att kunna förstå partiernas budskap och för att fatta sina röstningsbeslut på ett resurssparande och effektivt sätt. De vill därför inte ägna resurser åt att bygga upp alternativa förenklingsverktyg vid sidan om det etablerade och invanda – och de kanske inte heller är tillräckligt sofistikerade för att på kort sikt förmå förändra sina verklighetsuppfattningar om vad politiska konflikter i huvudsak rör sig om.

Därtill finns sannolikt begränsningar i hur många korsande konfliktlinjer *det politiska systemet* klarar av att hantera. Därför tenderar systemet att motverka en

Kapitel 1

utveckling mot fler konfliktdimensioner. Den försvårande och säkerhetsskapande situation som en utvidgning av antalet dimensioner innebär när det gäller till exempel partistrategier, partikonkurrens, partisamarbeten och koalitionsbildning – har kanske rimmat *särskilt* illa med den typiska svenska förhandlingsparlamentarismen och den konsensusinriktade politiska kulturen. En starkt endimensionell tendens tydliggör på ett effektivt sätt startparametrarna och utgångsläget i politiska förhandlingar och överläggningar.

Statsvetare behöver ägna fler studier åt frågor om hur partierna relaterar sig till och hanterar vänster-högerdimensionen, hur det går till när nya sakfrågor och konflikter föredras för politiker, nedtecknas av tjänstemän i mötesprotokoll, skrivelser och utredningstext, och hur de behandlas av media – allt för att lära oss mer om hur befintliga inarbetade konfliktmönster reproducerar sig själva.

Med tanke på hur starkt vänster-högerstrukturen slår igenom i preferensstrukturen är det underligt hur påfallande lite vi ändå vet om vänster-högerdimensionen och om det ideologiska vänster-högertänkandet bland medborgare, tjänstemän, journalister och politiker. Hur resonerar de kring vänster-högerfrågor? Vad lägger de i begrepp som vänster och höger? Hur och i vilken utsträckning använder de sina vänster-högerideologier för att sortera politisk information, för att beskriva politiska konflikter och för att forma preferenser i konkreta sakfrågor? Om statsvetare söker svar på frågeställningar av det här slaget kommer nya insikter om vad vänster-högerdimensionen egentligen är och hur det går till när den reproducerar sig själv att genereras.

De nya konfliktdimensionerna

Under lång tid var det endimensionella svenska partisystemet verklighetens motsvarighet till Anthony Downs spatiala partikonkurrensmodell. Resultaten från mina analyser ger starkt stöd för att partikonflikterna i partisystemet inte längre kan beskrivas med hjälp av bara en dimension. Vid övergången mellan 1970- och 1980-talet utvidgades den svenska partirymden från en endimensionell till en tvådimensionell rymd. Utvidgningen är ett uttryck för en mer komplicerad konfliktstruktur orsakad av växande antal partier och introduktionen av nya sakfrågor i svensk politik.

Den tillkommande andra dimensionen på väljarnas kartor över partisystemet har varit svår att definiera och namnge eftersom de empiriska bevisen inte varit starka nog för att stödja något särskilt tolkningsalternativ framför ett annat. Arbetet med att tolka partirymden visade snarare att en tvådimensionell rymd är nödvändig för att representera meningsskiljaktigheter och motsättningar i en hel uppsättning olika konflikter. Detta gäller i först hand konflikterna om EU-medlemskapet och kärnkraftsavvecklingen, som båda blivit föremål för folkomröstningar. I analyserna formar EU-dimensionen och kärnkraftsdimensionen de två starkaste och bäst sammanhållna konfliktdimensionerna.

EU- och kärnkraftsdimensionen sammanfaller med varandra i den politiska rymden. Att de båda konflikterna tycks strukturera väljarnas politiska preferenser på ett liknande sätt när tanken att de båda skulle kunna vara manifesta uttryck för en och samma latent ideologiska dimension. Längs båda konflikterna tenderar partier och väljare att fördela sig efter inställning till bland annat ny teknik,

En kartläggning av den svenska partirymden

storskalighet, centralisering, överstatlighet och möjligheter till demokratisk kontroll och insyn. Även miljöåsikter och åsikter om svensk neutralitet och alliansfrihet sammanfaller till stor del med denna konfliktdimension, även om de är svagare korrelerade med preferensstrukturen.

I slutet av kapitel sju presenterade jag ett förslag till ny dimension – autonomi-delegeringsdimensionen – som syftar att sammanfatta vad som är gemensamt för alla dessa konflikter. I korthet avser den att beskriva skillnader i medborgarnas vilja att delegera och avhända sig självständighet, handlingsutrymme, makt, kontroll och insyn när det gäller saker som direkt berör deras egen vardag till en elit av politiker, tekniker, tjänstemän och ekonomer. Med hjälp av detta ideologiska förklaringsverktyg kan medborgare ta ställning till utformningen av den svenska demokratin, centralisering, storskaliga lösningar, tekniksamhälle, miljö, kärnkraft, EU-medlemskap och svensk neutralitet och alliansfrihet.

Vid sidan av *autonomi-delegeringsdimensionen* har en tvådimensionell rymd visat sig vara nödvändig för att rättvist kunna representera politiska meningsmotsättningar när det gäller kristna värden, lag och ordning, familjens ställning och svenska traditioner – en *åsiktsdimension* som jag här har valt att kalla *den kristna traditionalism-dimensionen*. Här befinner sig kristdemokraterna i närheten av dimensionens kristna ändpunkt, medan vänsterpartiet och socialdemokraterna finns i närheten av den andra ändpunkten.

Övriga utmanardimensioner – *den gröna dimensionen*, *jämställdhetsdimensionen*, *den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen* och *den utrikes- och säkerhetspolitiska dimensionen* – har var för sig inte kunnat bidra lika mycket till tolkningen av den svenska partirymden som autonomi-delegeringsdimensionen. Vid sidan av vänster-högerdimensionen är det alltså de två sistnämnda konfliktdimensionerna som i första hand kommer att ha potentiell betydelse för och ge konsekvenser för partikonkurrens och väljarbeteende i Sverige i en nära framtid.

Förklaringskraften i olika konfliktdimensioner är inte konstant utan förändras något från val till val. Kärnkraftsdimensionen – som bidrog starkt till utvidgningen av den politiska rymden från en till två dimensioner i samband med 1980 års folkomröstning – har inte avsomnat utan istället vuxit sig allt mer betydelsefull för väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen under 1990-talet.

Den gröna dimensionen var som mest betydelsefull för hur väljarna betraktade konfliktstrukturen i slutet av 1980-talet, i samband med miljöpartiets elektorala framgångar. Därefter har meningsskiljaktigheter framför allt kring konkreta miljöåtgärder kommit att samvariera allt starkare med den traditionella vänster-högerdimensionen – i väljarnas ögon har likheterna och skillnaderna mellan partierna när det gäller miljöfrågor i allt högre grad kommit att överensstämma med likheter och skillnader mellan partierna i traditionella vänster-högerfrågor. Miljödimensionens tidigare oberoende ställning i förhållande till vänster-högerdimensionen har gått förlorad.

Konfliktstrukturens betydelse för partikonkurrensen

Vilka ideologiska konflikter som i första hand strukturerar väljarnas politiska preferenser är förstås av intresse för partierna när de skall forma sina strategier på den elektorala arenan. Den kanske viktigaste faktorn för partiernas framtida väl-

Kapitel 1

gång är längs vilka konfliktdimensioner partiernas konkurrens om väljare kommer att föras. Kampen om väljare startar med en kamp om utrymme och uppmärksamhet för de ideologiska konfliktdimensioner där partierna anser sig ha mest att vinna.

Resultaten från mina analyser ger viss vägledning när det gäller vilka konfliktdimensioner som för närvarande är mest betydelsefulla för väljarnas sätt att forma och uttrycka sina politiska preferenser. Ingen av de politiska aktörerna har sannolikt någon rimlig möjlighet att gå vid sidan av den helt dominerande konfliktlinjen, vänster-högerdimensionen. Att söka brett stöd för nya lösningar i traditionella vänster-högerfrågor utan att använda sig av vänster-högerdimensionen som abstrakt politisk metafor är sannolikt dömt att misslyckas. Om inte väljare, politiker och media förmår att placera in nya politiska framtidsvisioner i de traditionella konfliktmönstren är ett sådant budskap dömt att missförstås, snedvridas eller – om inget annat hjälper – slutligen tvingas in längs en etablerad vänster-högerdimension.

Vid sidan av vänster-högerdimensionen är EU-dimensionen, kärnkraftsdimensionen och den kristna traditionalismdimensionen de potentiellt viktigaste. De här resultaten har förstås omedelbara konsekvenser för framför allt de små partiernas sätt att forma sina strategier. Miljöpartiet har till exempel mer att vinna på att ägna sina resurser åt att hålla liv i EU- och kärnkraftsfrågorna än i de konkreta miljöfrågorna. För kristdemokraterna gäller att fortsätta hamra in budskap som för uppmärksamheten till den kristna traditionalismdimensionen.

Spatiala modeller för partikonkurrens

Den här studien har haft den downsianska spatiala partikonkurrensmodellen som teoretisk utgångspunkt för operationaliseringar av partiavstånd och i utvecklingsanalyser för att fastställa graden av dimensionalitet och partiers och väljares positioner i partirymden. Den coombsianska utvecklingsmodellen delar den downsianska modellens grundantaganden och därför har analyserna kunnat tjäna teoriprovande syften.

Analyserna visar att tillämpligheten av Downs modell har minskat något i Sverige under den senaste trettioårsperioden. Passningen mellan utvecklingsmodellerna och strukturen i väljarnas partievalueringar har varit sämre under 1990-talet än under tidigare perioder. De spatiala modellernas ökade svårigheter att representera konfliktstrukturen på ett bra sätt är sannolikt intimt relaterat till den ökande mångfalden i väljarnas politiska preferenser. Väljare som tillhör samma sociala strata av befolkningen och som tidigare stödde samma eller näraliggande politiska alternativ formar i allt större utsträckning *olika* uppsättningar av politiska preferenser och prioriteringar. Liksom för den idag mycket rika och brokiga ungdomskulturen, som möjliggör för individer att själv komponera sin egen stil från många samtidigt existerande och accepterade subkulturer, tycks devisen *allt är möjligt* gälla även för kombinationer av politiska åsikter och partipreferenser.

Orsakerna är sannolikt flera. För det första är det rimligt att det idag finns många fler strata som rör sig mot en allt högre grad av heterogenitet. För det andra tenderar mångfalden av sociala sammanhang, livsstilar, fritidsintressen, arbetsvillkor, utbildningskombinationer, positioner på arbetsmarknaden och engage-

En kartläggning av den svenska partirymden

mang i enstaka sakfrågor att leda till en större mångfald när det gäller väljarnas sätt att kombinera olika politiska preferenser. För det tredje betyder en ökande mångfald att de politiska avstånden mellan partierna har minskat, och denna depolarisering av det svenska partisystemet har förstärkt dessa sammansmältande tendenser.

Resultatet av denna sociala och politiska atomisering är förstås att partierna inte på samma sätt som tidigare kan samla väljare med samma eller liknande intressen bakom sig. Även om partikonkurrensen utspelar sig i en starkt endimensionell rymd är det svårt att navigera sitt parti rätt. Den politiska rymden har krympt och antalet partier har vuxit. Sammantaget innebär det en *ökad trängsel* på den politiska spelplanen - en trängsel som sannolikt kan förklara att vi idag har ett partisystem med två stora partier och flera små. Min gissning är att taktisk skicklighet när det gäller att profilera sig i förhållande till moderaterna och socialdemokraterna kommer att vara avgörande för vilka av de små partierna som kommer att överleva och vilka som kommer att tvingas lämna riksdagen i samband med 1998 års riksdagsval.

Mångfalden i politiska preferenser behöver dock inte fortsätta att växa. En *generellt* högre konfliktnivå i partisystemet skulle sannolikt leda till minskad mångfald i politiska preferenser bland väljarna. Ökade ideologiska avstånd mellan de politiska partierna längs till exempel vänster-högerdimensionen skulle sannolikt göra preferensstrukturen lättare att representera med spatiala modeller. Och därmed skulle den downsianska modellen sannolikt åter vinna ökad giltighet.

Förenklingsverktyg på gott och ont

Förekomsten av starka, etablerade politiska metaforer och tanke-system i en demokrati är inte bara av godo. De innebär för det första en enorm förenkling av de politiska konflikterna. Politiska motsättningar i den moderna välfärdsstaten är måhända mer komplicerade att förstå för en väljare i gemen än den politiska konflikt mellan löntagare och arbetsgivare som varit helt dominerande i svenskt politiskt liv under stora delar av 1900-talet.

För det andra adderar förenklingsverktyg som vänster-högerdimensionen *tröghet* och *bristande flexibilitet* till det demokratiska systemet. Om de nya konflikter, som genereras av den moderna välfärdsstatens och informationssamhällets utveckling, ständigt tvingas in i etablerade ramar och invanda konfliktmönster, finns en överhängande risk att nödvändig förändring och anpassning av partisystemet aldrig kommer till stånd. Partisystemet måste således för att kunna överleva uppvisa viss *flexibilitet* när det gäller att finna lösningar på nya politiska konflikter.

Samtidigt får inte glömmas att vänster-högerdimensionen har varit och är fortfarande det mest betydelsefulla ideologiska förenklingsverktyget för miljoner svenska väljare. I en komplicerad och föränderlig politisk verklighet är det genom ideologiska förenklingsverktyg som demokratiska system kan vinna legitimitet och trovärdighet. Effektiva spatiala metaforer har hitintills varit den kanske viktigaste länken mellan väljare och valda i de moderna representativa demokratierna. När partiernas roller i framtiden förändras från stora medlemspartier till säsongsmässiga kampanjpartier kanske medborgarnas 'känsla' och intuition för

Kapitel 1

den övergripande konfliktstrukturen i partisystemet om möjligt blir *ännu* viktigare för en väl fungerande demokrati.

English Summary

The Swedish Party Space

Voters' perceptions of the conflict structure
in the party system 1956-1996

THE SWEDISH PARTY SPACE is a study of Swedish voters' perceptions of the ideological structure of the Swedish party system 1956-1996. The aim is to describe the variation in voters' perceptions of inter party distances and the overall structure of conflict in the party space during a forty year period. This purpose is fulfilled by extensive analyses of data on voters' party evaluations. The data are from a large number of National Election Studies 1956-1995, and from the SOM-surveys 1986-1996.

The point of departure is that citizens' abilities to form and express preferences for available political alternatives are crucial to the functioning of democratic systems. To maintain a meaningful communication between voters and elected representatives, citizens need to have clear and correct perceptions of which alternatives there are to choose from, the most important differences between them, and what the principal ideological conflicts between the alternatives are all about.

A common explanation to why communication in modern democracies seems to work — although most citizens do not match the knowledgeable and informed ideal as outlined in many democratic theories — is that they make use of *ideological shortcuts* to sort political information and to form political preferences. In a complex political reality, ideological shortcuts is what makes communication of political preferences possible.

Historically, modern party democracies in the West have been well equipped with ideological shortcuts of this sort. The most well known example is of course the left-right dimension. The simple grammar of the left-right rhetoric has guided citizens' formation and communication of political preferences. Politicians have utilized the spatial left-right metaphors to send political messages that probably would have been incomprehensible for most citizens if not coded with the familiar left-right scheme.

English summary

I argue that well functioning ideological shortcuts like the left-right dimension is crucial for the formation and survival of democracies. But to be able to properly evaluate this argument and assess the general importance of collective thought systems and spatial metaphors for modern democracies, we must first develop proper tools for describing how citizens' perceive the political world. This study has been designed for precisely that purpose. How do citizens perceive the structure of conflict in the party system? How do citizens perceive the inter party distances? In what ways do parties differ from each other in the citizens' opinion? How stable are citizens' perceptions and how do they change over time?

The study belongs to the Hotelling-Downs paradigm within political science that makes use of spatial models to map party spaces and explain voting behaviour and party competition. Thus, the construction of spatial models is of paramount interest to scholars within many subdisciplines of political science.

The practice of mapping party spaces using different types of scaling- and dimensional analysis techniques grew popular among Scandinavian political scientists in the mid 1960s. In this work, I follow this tradition, presenting the most extensive study of the development of the Swedish party space during a forty year period.

Within this mapping tradition there are many alternative research strategies available. I have chosen a somewhat unusual and not so straight forward way of mapping voters' perceptions of the party space. In my analyses, I use data on voters' *party evaluations* instead of data on voters' *party perceptions*, which is more common. When analysing the voters' *hidden political preferences*, i.e. voters' second preferences, party preference orderings and party evaluations, I am able to draw conclusions about voters' perceptions of inter party distances and the ideological structure of the party space.

There is a simple logic behind this research strategy and the round-about operationalisation of voters' perceptions. It rests on the assumption that voters' preferences for political parties are related to the ideological distances between the voters and the parties. The smaller ideological distance to a party, the stronger the party preference. This assumption is present in the classical downsian spatial model of party competition (i.e. the proximity theory) as well as in the coombsian unfolding model. Multidimensional unfolding is a scaling technique specially designed to analyse preferential data in order to allocate both stimuli (parties) and subjects (voters) in a common n-dimensional space.

The empirical analyses of the book commence with analyses of the distribution and stability of voters' *first preferences*, i.e. the best party, during the period 1967-1997 (Chapter 2). The purpose of this exercise is to give a historical background to subsequent analyses in the book. The strength relations among the parties during the last thirty years reveal the preconditions for political conflict in Sweden. Instead of using official election results, I base the analyses on monthly aggregate time series from SIFO, a private polling institute. By doing so, I can present more detailed analyses of the stability of political preferences in the Swedish electorate.

The analyses confirm what is previously known from analyses of electoral volatility at the individual level. The Swedish electorate has become more volatile

during the last thirty years. The monthly changes in the aggregate distribution of first preferences are growing constantly during this period. At the same time, the electoral volatility covary with the election cycles: During election years, these aggregate changes are larger than during off election years.

The study of the voters' *hidden political preferences* starts off with analyses of voters' second preferences (Chapter 3). The analyses show that the distribution of voters' first and second preferences is quite dissimilar, although the covariation between the two levels are strong. In agreement with theories of preferential choice, small parties and parties located in the centre of the party space — i.e. the liberal Peoples' Party and the agrarian Centre party — have been the most popular second preferences among Swedish voters.

Analyses of *combinations of first and second party preferences* can be applied to measure inter party distances and to trace the underlying conflict structure in the party space. The analyses show that the Green party has moved leftish, closer to the Social Democratic Party and the Left Party during the 1980s. During the same period, the Christian Democratic party has gravitated towards the right in the party system. The number of combinations of first- and second preferences found in the empirical material are increasing during the last thirty years. The increasing number of combination is interpreted as a result of depolarisation and of decreasing inter party distances in the Swedish party system.

The next step of the analysis is a study of voters' evaluations of *all* parties in the party system (Chapter 4). With feeling thermometer data — the Swedish version of the sympathy scale is ranging from -5 'strongly dislike' to +5 'strongly like' — we can construct more reliable inter party distance measures than with data on voters' second preferences. The distance between the socialist and non-socialist parties increased during the 1970s, peaked with the 1982 election, and has been decreasing during the 1980s and 1990s. The lower level of ideological conflict and decreasing distances between parties make parties' own sympathisers evaluate other parties more favourably.

The study of *hidden political preferences* completes with a unique analysis of the Swedish voters' individual party preference orderings (Chapter 5). Using a special recoding technique, I am able to construct individual party preference orderings from the feeling thermometer data, making descriptive analyses of preference orderings possible.

The *number of distinctly different party preference orderings* among the electorate is increasing constantly in Sweden. The *average number of ties* present in voters' party preference orderings has not changed during the period 1968-1996. However, tied preferences have become more common on the positive side of the feeling thermometer. This suggests that voters evaluate more parties more favourable today than thirty years ago. Thus, today's voters have more than one party that they evaluate favourably.

A large number of unidimensional models of the Swedish party space — derived from earlier empirical work — are tested on the set of party preference orderings in order to trace the underlying ideological structure forming voters' party evaluations. The traditional left-right orderings of the parties come out as the best candidates in the analyses. None of the newer conflict models are able to

compete with the left-right models. The results show the need of using more powerful scaling techniques to assess the number of dimensions necessary to fit the data on party evaluations to a more elaborated model.

In Chapter 6, I employ modern multidimensional unfolding techniques to construct spatial models of the Swedish party space. The analyses show that few dimensions are necessary to fit the structure of preferences among the electorate into an unfolding model. The Swedish party space has developed from a unidimensional party system during the 1960s and 1970s, to a twodimensional party system during the 1980s and 1990s. The fit of the unfolding models decreases somewhat during the period. However, the results from the unfolding analyses are robust and stable over time. The good fit mean that most Swedish voters have clear and common perceptions of the party space. Moreover, the MPs' and voters' unfolding models show high correspondence. Also, the Swedish electorate seems to be highly responsive to changes in the inter party distances on the national level.

Because of the close analogy between coombsian unfolding theory and the downsian spatial theory of party competition, the results from the unfolding analyses also mean that the downsian model (although twodimensional) fit very well to Swedish data, and that the power of the downsian model is somewhat lower during the 1990s than it was thirty years ago.

Most of the *interpretations* of the unfolding models are made in Chapter 7. Since the results from unfolding analyses yield spatial models where both stimuli (parties) and subjects (voters) are given coordinates in a common space, we can interpret the data structure using *external data* that was not included in the scaling procedure. In this study, this external data consists of a variety of individuals' political attitudes. With simple OLS-regression, the covariation between voters' coordinates in the party space and their political attitudes can be estimated.

Regression analyses confirm that the horizontal dimension of the unfolding models represents the traditional left-right dimension. Undoubtedly, throughout the period 1956-1996, the left-right dimension has been the Swedish voters' most important tool for handling and evaluating information about the ideological conflicts between the parties. Although the strength of this ideological shortcut seems to have weakened somewhat during the period, the left-right dimension is still very dominant in relation to competing dimensions.

The substance of the left-right dimension has not changed during the last thirty years. Ideological conflicts concerning socialism, state intervention in the economy and market economy fuels the left-right dimension in much the same way today as it did thirty years ago. Voters representing the most extreme ideological positions are fewer today, and there is reason to conclude that a *depolarisation* of the left-right dimension have taken place in Sweden. To put it another way, the main political battle is now fought within a smaller segment of the left-right continuum.

During the 1960s and 1970s, the unidimensional Swedish party system was more or less the real life equivalent to Downs spatial model of party competition. My analyses show that during the 1980s and 1990s, a twodimensional model is more suited for describing the Swedish party space.

The vertical dimension of the unfolding models is, as always, more tricky to interpret in the same straight forward manner as the horizontal left-right dimension. A large number of new ‘challenging’ dimensions — such as a green environmental dimension, a white ethical-moral dimension, a European Union dimension, a nuclear energy dimension, and a xenophobic-cosmopolitan dimension (attitudes toward foreign aid, aliens and refugees) — have been tested during the course of the analysis. All of these new political dimensions originate from earlier empirical work.

A second dimension is necessary to represent ideological conflicts between parties on a large number of different issues. Attitudes toward *nuclear energy* and *the European Union* have the strongest correlations with the unfolding model. The nuclear energy dimension and the EU-dimension is not uncorrelated with the horizontal left-right dimension, but they have the same direction in the multidimensional space, and can be said to form a new underlying dimension. The two conflicts seem to structure voters’ party evaluations in about the same way. Toward the end of the analyses I name this new dimension *the autonomy-delegation dimension*. I argue that this dimension summarises variation in citizens’ desire to delegate/entrust autonomy, power and democratic control over matters that concern them personally, to a technical, economical and political élite. A two-dimensional unfolding model is also necessary to represent party conflicts on issues concerning christian values, law and order, family values, and Swedish traditions. I name this dimension *the christian traditionalism dimension*. To judge the applicability of these new dimensions, they need to be subject for future research.

The left-right dimension is still the backbone of the Swedish party system. For millions of Swedish voters, the left-right dimension is the most important ideological shortcut available when forming and communicating political preferences.

English summary

Appendix A

Undersökningsmaterialet

A.1 Svenska valundersökningar 1956-1995

I samband med 1954 års kommunalval genomförde Jörgen Westerståhl och Bo Särilvik en lokal väljarundersökning i Göteborg och runt Borås. Detta var den första vetenskapliga intervjuundersökningen om svenskt väljarbeteende. Två år senare genomfördes *Svenske valundersökning 1956*, den första riksomfattande undersökningen kring partival, valdeltagande och politisk opinionsbildning i den svenska valmanskåren. Valuundersökningen 1956 är den egentliga starten på det svenska valforskningsprogrammet. Motsvarande väljarundersökningar har där efter genomförts vid samtliga ordinarie riksdagsval, vid samtliga nationella folkomröstningar — 1957 års folkomröstning i pensionsfrågan (ATP), 1980 års folkomröstning om kärnkraft och 1994 års folkomröstning om svenskt EU-medlemskap — samt i samband med det första svenska valet till Europaparlamentet 1995. Inom ramen för valforskningsprogrammet har också genomförts ett antal mediestudier av innehållet i tidningar och TV samt studier av politisk representation och mycket annat.

Det svenska valforskningsprogrammet har alltsedan starten varit ett samarbete mellan statistiska centralbyrån (SCB) i Stockholm/Örebro och statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Valforskningsprogrammets undersökningar finansierades till en början av de politiska partierna, radiotjänst och samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Sedan 1960 finansieras valundersökningarna av riksdagen via anslaget till valstatistiken.

Valundersökningarna är riksrepresentativa undersökningar av röstberättigade svenska medborgare boende i Sverige i åldrarna 18-80 år. Alltsedan starten har undersökningarna alltid genomförts i form av besöksintervjuer. Uppläggning och design har dock varierat.

Den första nationella svenska valundersökningen (vu56), var en tvåstegs panelundersökning. Samma personer intervjuades före och efter valet. Redan vid valet därpå introducerades det undersökningsdesign som sedan varit förhärskande: hälften av urvalet intervjuas före och hälften efter valet. Efter valet får de perso-

ner som intervjuas i förvalsundersökningen en brevenkät med ett mindre antal frågor om bland annat hur de röstade i valet.

Valundersökningen 1964 (vu64) utgjorde det första panelsteget i en serie om tre undersökningar. Samma personer som deltog i 1964 års undersökning intervjuades på nytt i samband med 1968 och 1970 års riksdagsval.

I samband med 1973 års valundersökning startade man en ny form av panelundersökning, en så kallad *rullande tvåstegspanel*. Hälften av de som var med i undersökningen 1973 återintervjuades 1976, medan den andra urvalshälften ersattes med nya intervjupersoner. Denna nya hälft återintervjuades sedan vid valundersökningen 1979. Sett över en serie undersökningar kommer varje person att intervjuas två gånger. Valundersökningen 1994 kan alltså ses som steg två i panelen 1991-1994 och som första steget i panelen 1994-1998. Den rullande paneluppläggningsen gör det möjligt att studera individuella förändringar samtidigt som ett alltför stort bortfall, vanligt vid flerstegs panelundersökningar, undviks.

Sedan 1979 års valundersökning har SCBs intervjuare haft möjligheten att använda sig av ett så kallat *förkortat formulär* för att kunna erhålla svar från personer som är ovilliga att ställa upp för intervju eller som har ont om tid. I de förkortade formulären ingår endast de viktigaste frågorna om röstningsbeteende och det tar därför inte lika lång tid att besvara.

De tre folkomröstningsundersökningarna har haft annorlunda uppläggning än väljarundersökningarna eftersom studiernas huvudsakliga syfte ofta har varit att studera förändringar under kampanjerna. *Folkomröstningsundersökningen 1957* (fu57) var en trestegs panelundersökning. Före folkomröstningen genomfördes två besöksintervjuer med varje undersökningssperson med en månads mellanrum. Efter folkomröstningen fick svarspersonerna besvara en postenkät (se Särllvik 1959). *Folkomröstningsundersökningen 1980* (fu80) var en också en trestegs panelstudie under kampanjen. Samma personer intervjuades först per telefon (januari-februari 1980), därefter genom besöksintervju (mars 1980) och efter folkomröstningen i form av en enkät (se Holmberg & Asp 1984). *Folkomröstningsundersökningen 1994* (fu94) var en förvalsundersökning. De personer som besöksintervjuades före folkomröstningen fick sedan besvara en brevenkät efter folkomröstningen (Gilljam & Holmberg 1996).

Sedan januari 1995 är Sverige medlem i den Europeiska unionen. Därför genomför valforskningsprogrammet också undersökningar i samband med valen till Europaparlamentet. Det första svenska valet till Europaparlamentsvalet hölls i september 1995. Europaparlamentsvalsundersökningen 1995 (eup95) var en eftervalsundersökning (se Gilljam & Holmberg 1998).

I tabell A.1 redovisas information om de väljarundersökningar som genomförts inom ramen för det svenska valforskningsprogrammet. Med undantag av 1957 års folkomröstningsundersökning har samtliga valundersökningar legat till grund för analyserna i denna avhandling.

Tabell A.1 De svenska valundersökningarna 1956-1995. SSDs ID-nummer, ansvarig(-a) forskare, undersökningsperiod, undersökningsdesign, data-insamlingsmetod, urval, fölteriod, nettourval och svarsprocent.

SSDs ID-nr	valunder- sökning	ansvarig(-a) forskare	undersökningsperiod	undersökningsdesign	datainsamlings- metod(-er)	urvalsram	netto- urval	svars- procent
SSD0020	vu 1956	BS+JW	augusti-oktober 1956	tvåstegspanel	besök+besök	födda 1876-1933	1 146	95%
SSD0208	fu 1957	BS	september-november 1957	trestegspanel	besök+besök+brevenkät	födda 1877-1934	1 072	93%
SSD0001	vu 1960	BS	augusti-oktober 1960	förval + efterval	besök+brevenkät	födda 1880-1938	1 603	92%
SSD0007	vu 1964	BS	augusti-oktober 1964	förval + efterval (panel steg 1)	besök+brevenkät	födda 1884-1942	3 109	92%
SSD0039	vu 1968	BS	augusti-oktober 1968	förval + efterval (panel steg 2)	besök+brevenkät	födda 1884-1942+illägg	3 356	88%
SSD0047	vu 1970	BS	augusti-oktober 1970	förval + efterval (panel steg 3)	besök+brevenkät	födda 1884-1942+illägg+kontroll	4 815	86%
SSD0040	vu 1973	BS+OP	juli-december 1973	rullande tvåstegspanel	besök+brevenkät	födda 1893-1953	3 179	82%
SSD0008	vu 1976	OP	augusti-december 1976	rullande tvåstegspanel	besök+brevenkät	födda 1896-1958	3 580	74%
SSD0089	vu 1979	SH	augusti-december 1979	rullande tvåstegspanel	besök+brevenkät	födda 1899-1961	3 498	81%
SSD0203	fu 1980	SH	januari-mars 1980	trestegspanel	telefon+besök+enkät	födda 1900-1962	1 971	82%
SSD0157	vu 1982	SH	augusti-december 1982	rullande tvåstegspanel	besök+brevenkät	födda 1903-1964	3 597	82%
SSD0127	vu 1985	MG+SH	augusti-december 1985	rullande tvåstegspanel	besök+brevenkät	födda 1905-1967	3 704	78%
SSD0227	vu 1988	MG+SH	augusti-december 1988	rullande tvåstegspanel	besök+brevenkät	födda 1908-1970	3 694	75%
SSD0391	vu 1991	MG+SH	augusti-december 1991	rullande tvåstegspanel	besök+brevenkät	födda 1911-1973	3 700	73%
SSD0570	vu 1994	MG+SH	augusti-december 1994	rullande tvåstegspanel	besök+brevenkät	födda 1914-1976	3 341	80%
SSD0496	fu 1994	MG+SH	oktober-november 1994	förvalsundersökning	besök+brevenkät	födda 1914-1976	2 181	81%
—	eup 1995	MG+SH	september-oktober 1995	eftervalsundersökning	besök	födda 1915-1977	2 676	84%

Kommentar: BS=Bo Särвик, JW=Jörgen Westerståhl, OP=Olof Petersson, SH=Sören Holmberg, MG=Mikael Gilljam. Uppgifterna har sammanställts från Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänsts (SSD) dokumentation av de svenska valundersökningar. Observera att 1957 års folkomröstningsundersökning *inte* ingår i avhandlingsundersökningsmaterial. För mer detaljerad information om genomförandet av de olika undersökningarna — såsom urvalsförfarande, bortfallsanledningar, påminnelser och fölterioder — hänvisas till SSDs hemsida på Internet: <http://www.ssd.gu.se>. Observera att SSDs dokumentation av 1995 års Europaparlamentsvalsundersökning inte var färdigställd då denna sammanställning gjordes.

A.2 SOM-undersökningarna 1986-1996

Våren 1986 togs initiativet till ett första försök med en gemensam datainsamling för forskare verksamma inom olika forskningsprojekt vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. Initiativet till ett samarbete mellan olika forskningsprojekt kom från forskningsansvariga inom valforskningsprogrammet och masskommunikationsforskningen. De hade ett gemensamt intresse av att få till stånd årligen återkommande undersökningar av bland annat svenska folkets medieanvändning, förtroende för olika samhällsinstitutioner samt politiska intresse, engagemang, åsikter, preferenser och värderingar. För ändamålet skapades ett undersökningsprojekt med namnet Samhälle—Opinion—Massmedia (SOM).

Från och med juli 1990 är statsvetenskap och journalistik och masskommunikation två olika institutioner. Verksamheten har därför kommit att formaliseras ytterligare. Statsvetenskapliga institutionen, institutionen för journalistik och masskommunikation och förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet har gemensamt bildat SOM-institutet. Mer information om SOM-institutet finns på deras hemsida på Internet: <http://www.som.gu.se>.

SOM-institutet har under 1990-talet utvidgat verksamheten med särskilda undersökningar i Västsverige (Väst-SOM) och med studentundersökningar (Student-SOM) som syftar till kursutvärdering, hypotesgenerering och utveckling av nya frågeinstrument. SOM-undersökningarna avrapporteras årligen i form av en eller flera rapporter. Datamaterialet från SOM-undersökningarna utnyttjas också som huvudsakligt forskningsmaterial i uppsatser, artiklar och avhandlingar. SOM-undersökningarna finns dokumenterade och fritt tillgängliga från Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD): <http://www.ssd.gu.se>.

SOM-undersökningarna finansieras i huvudsak genom att enskilda forskningsprojekt köper utrymme för att ställa egna frågor i de olika undersökningarna.

SOM-undersökningarna är årligen återkommande riksrepresentativa postenkätundersökningar av personer i åldrarna 15-80 år som är kyrkobokförda i Sverige. Urvalet är ett obundet slumpmässigt urval från adressregister av typen Dafa/Spar.

Fältpérioden inleds med postutskick till utvalda personer i mitten av oktober. Redan ett par-tre dagar senare skickas ett *påminnelsekort* ut till svarspersonerna. Mellan tio och fjorton dagar senare skickas ett *påminnelsebrev* med en ny enkät och tillhörande svars kort. Personer som inte sänt in sin enkät efter tre-fyra veckor kontaktas om möjligt per telefon med anmodan att fylla i och skicka in enkäten. Arbetet med telefonpåstötningarna fortsätter i regel ända in i januari påföljande år. Svarsandelen i SOM-undersökningarna har hittills varierat mellan 66 och 71 procent.

I tabell A.2 redovisas bakgrundsinformation om SOM-undersökningarna.

Tabell A.2 SOM-undersökningarna 1986-1996. SSDs ID-nummer, ansvariga forskare, ansvarig för fältarbetet, fältperiodens start, urvalsram, netjournal, svarsprocent samt publikation/rapport.

SSDs ID-nr	undersöknin g	ansvariga forskare	ansvarig för fältarbete	fältperiodens start	urvalsram	netto- urval	svars- procent	publikation/rapport
SSD0216	SOM 1986	SH+LW	SCB	14 oktober	15-75 år kyrkobokförda i riket	2 475	68%	Holmberg & Weibull (1987)
SSD0228	SOM 1987	SH+LW	egen regi	14 oktober	15-75 år svenska medborgare	2 379	70%	Holmberg & Weibull (1988)
SSD0264	SOM 1988	SH+LW	egen regi	12 oktober	15-75 år svenska medborgare	2 400	69%	Björkqvist (1989)
SSD0279	SOM 1989	SH+LW	IMU-Testologen	26 oktober	15-75 år kyrkobokförda i riket	2 409	66%	Holmberg & Weibull (1990)
SSD0296	SOM 1990	SH+LW	IMU-Testologen	16 oktober	15-75 år kyrkobokförda i riket	2 413	66%	Holmberg & Weibull (1991a, 1991b)
SSD0395	SOM 1991	SH+LW	IMU-Testologen	15 oktober	15-75 år kyrkobokförda i riket	2 363	67%	Holmberg & Weibull (1992)
SSD0436	SOM 1992	SH+LN+LW	SIFO	20 oktober	15-80 år kyrkobokförda i riket	2 675	71%	Holmberg & Weibull (1993)
SSD0465	SOM 1993	SH+LN+LW	SIFO	15 oktober	15-80 år kyrkobokförda i riket	2 657	70%	Holmberg & Weibull (1994)
SSD0484	SOM 1994	SH+LN+LW	Svenska Gallup	30 oktober	15-80 år kyrkobokförda i riket	2 558	67%	Holmberg & Weibull (1995)
SSD0511	SOM 1995	SH+LN+LW	TEMO	10 oktober	15-80 år kyrkobokförda i riket	2 715	66%	Holmberg & Weibull (1996)
SSD0599	SOM 1996	SH+LN+LW	Gallup-gruppen	30 september	15-80 år kyrkobokförda i riket	2 597	69%	Holmberg & Weibull (1997)

Kommentar: SH=Sören Holmberg, LN=Lennart Nilsson. LW=Lennart Weibull. Uppgifterna har sammanställts från Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänsts (SSD) dokumentation av SOM-undersökningarna. För ytterligare information om SOM-undersökningarna hänvisas till SSDs hemsida på Internet: <http://www.ssd.gu.se>.

Appendix A

Appendix B

Frågeinstrument

B.1 Bästa parti

	vu	vu	vu	vu	vu	vu	vu	vu	fu	vu	vu	so	so	so	vu	so	so	so	vu	so	so	vu	so	fu	eup	so	so
	56	60	64	68	70	73	76	79	80	82	85	86	87	88	88	89	90	91	91	92	93	94	94	94	95	95	96
bästa parti																											

Valundersökningarna 1956-1964

vu56: "Vilket av partierna tycker Ni bäst om?"

vu60: "När vi nu talar om valet i år, skulle jag vilja fråga: Vilket av partierna tycker Ni bäst om?"

vu64-vu82: "Vilket parti tycker Ni bäst om?"

vu85-: "Vilket parti tycker Du bäst om?"

Valundersökningarna 1968-1995

Sedan valundersökningen 1968 ingår frågan om bästa parti i en längre frågeserie som syftar att fastställa intervjupersonernas *partiidentifikation* (Campbell m fl 1960). Partiidentifikationsbegreppet har en *riktningskomponent* (Med vilket parti identifierar sig intervjupersonen?) och en *styrkekomponent* (Hur starkt identifierar sig intervjupersonen med sitt parti?).

Frågeserien om partiidentifikation inleds med frågan om intervjupersonen "...känner sig som anhängare av ett bestämt parti" [F1]. Till de som svarar ja på frågan ställs två följdfrågor: först om vilket parti de tycker bäst om [F2] och därefter om huruvida de är starkt övertygade anhängare till sitt parti eller inte [F3]. De som svarar 'nej' eller 'vet inte' på fråga 1 tillfrågas om det är "... något parti som [de] ändå tycker sig stå närmare än de andra partierna" [F4].

Appendix B

[F1]

"Många känner sig som anhängare av ett bestämt parti. Men det finns ju också många som inte har någon sådan inställning till något av partierna. Brukar Du själv betrakta Dig som till exempel folkpartist, socialdemokrat, moderat, centerpartist, vänsterpartist, miljöpartist, kds:are eller nydemokrat. Eller har Du inte någon sådan inställning till något av partierna?"

Ja, betraktar sig som anhängare av ett bestämt parti

Vet inte/tveksam

Nej, betraktar sig inte som anhängare av något parti

Vill inte svara

[F2]

"Vilket parti tycker Du bäst om?"

(svarsalternativen är de olika partierna)

[F3] (Till de som angett ett bästa parti)

"En del är ju starkt övertygade anhängare av sitt parti. Andra är inte så starkt övertygade. Hör Du till de starkt övertygade anhängarna av Ditt parti?"

Ja, starkt övertygad

Nej, inte starkt övertygad

[F4] (Till icke partianhängare)

"Är det något parti som Du ändå tycker Dig stå närmare än de andra partierna?"

(svarsalternativen är de olika partierna)

Partiidentifikationens riktningskomponent motsvaras av vilket bästa/närmaste parti intervjupersonen har nämnt [F2+F4 kombinerade]. Styrkekomponenten i partiidentifikationen kodas på följande sätt: 1 = "ja, betraktar sig som anhängare av ett bestämt parti" [F1] och "ja, starkt övertygad anhängare" [F3]; 2 = "ja, betraktar sig som anhängare av ett bestämt parti" [F1] och "nej, inte starkt övertygad" [F3]; 3 = "betraktar sig inte som anhängare av något parti"/vet inte/tveksam/vill ej svara [F1] och anger ett parti som de ändå tycker sig stå närmare än andra partier [4]; 4 = "betraktar sig inte som anhängare av något parti"/vet inte/tveksam/vill ej svara [F1] och anger inget parti som de tycker sig stå närmare än andra partier [F4].

Det är partiidentifikationens riktningskomponent — det vill säga informationen i frågorna F2 och F4 — som jag har använt som en operationalisering av intervjupersonernas bästa parti i valundersökningarna under perioden 1960-1995.

SOM-undersökningarna 1986-1996

Samma frågeformulering har använts i samtliga SOM-undersökningar: *"Vilket parti tycker Du bäst om?"*

B.2 Näst bästa parti

	vu	vu	vu	vu	vu	vu	vu	vu	fu	vu	vu	so	so	so	vu	so	so	so	vu	so	so	vu	so	fu	eup	so	so
	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m
	56	60	64	68	70	73	76	79	80	82	85	86	87	88	88	89	90	91	91	92	93	94	94	94	95	95	96
Näst bästa parti																											

Valundersökningarna

vu56: "Vilket av partierna tycker Ni näst bäst om?"

vu64-vu82: "Vilket parti tycker Ni näst bäst om?"

vu85-: "Vilket parti tycker Du näst bäst om?"

SOM-undersökningarna 1993-1996

Frågan om näst bästa parti har varit med i fyra SOM-undersökningar 1993-1996.

Samma frågeformulering har använts: "Vilket parti tycker Du näst bäst om?"

B.3 Ogillar-gillarskalan

	vu	vu	vu	vu	vu	vu	vu	vu	fu	vu	vu	so	so	so	vu	so	so	so	vu	so	so	vu	so	fu	eup	so	so
	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m
	56	60	64	68	70	73	76	79	80	82	85	86	87	88	88	89	90	91	91	92	93	94	94	94	95	95	96

partievalueringar

v+s+c+fp+m																											
miljöpartiet																											
kristdemokraterna																											
ny demokrati																											

evalueringar av
partiledare

Thorbjörn Fälldin (c)																											
Karin Söder (c)																											
Olof Johansson (c)																											
Gösta Bohman (m)																											
Ulf Adelsohn (m)																											
Carl Bildt (m)																											
Lars Werner (v)																											
Gudrun Schyman (v)																											
Olof Palme (s)																											
Ingvar Carlsson (s)																											
Göran Persson (s)																											
Ola Ullsten (fp)																											
Bengt Westerberg (fp)																											
Maria Leissner (fp)																											
Lars Leijonborg (fp)																											
Birger Schlaug (mp)																											
Margareta Gisselberg (mp)																											
Marianne Samuelsson (mp)																											
Alf Svensson (kd)																											
Ian Wachtmeiser (nyd)																											
Bert Karlsson (nyd)																											
Vivianne Franzén (nyd)																											

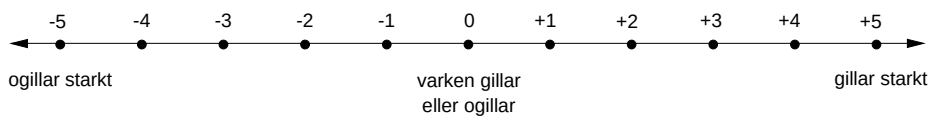
Appendix B

Valundersökningarna

Frågeformulering vu79:

"På det här kortet finns en slags skala. Jag skulle vilja att Ni använde den för att ange hur mycket Ni gillar eller ogillar de olika partierna. Ni använder plussiffror om Ni gillar ett parti. Ju mer Ni gillar ett parti desto högre plussiffra väljer Ni. Minussiffrorna använder Ni för partier Ni ogillar. Ju mer Ni ogillar något parti desto högre minussiffra väljer Ni. Nollpunkten på skalan markerar att Ni varken gillar eller ogillar ett parti."

(En Du-reform genomfördes i samband med 1985 års valundersökning.)

SOM-undersökningarna

Frågetext:

"Den här frågan gäller hur mycket man allmänt sett gillar respektive ogillar de politiska partierna. Var skulle Du personligen vilja placera de olika partierna på nedanstående skala?"

	-5	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4	+5
Centerpartiet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
Moderaterna	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
Vänsterpartiet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
Folkpartiet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
Socialdemokraterna	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
Miljöpartiet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
Kristdemokraterna	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

B.4 Åsiktsdimensioner

	vu	vu	vu	vu	vu	vu	vu	vu	fu	vu	so	so	so	so	vu	so	so	so	vu	so	so	vu	so	fu	eup	so	so
	56	60	64	68	70	73	76	79	80	82	85	86	87	88	88	89	90	91	91	92	93	94	94	94	95	95	96
vänster-högerdimensionen																											
självplaceringar																											
parti placeringar																											
den gröna dimensionen																											
den kristna värde dimensionen																											
EU-dimensionen																											
flyktingdimensionen																											
jämställdhetsdimensionen																											

Frågeinstrument

Vänster-högerdimensionen

Frågetexten lyder: "Man brukar ju ibland tänka sig att partierna kan ordnas från vänster till höger efter politisk ställning. På det här kortet finns en slags skala. Jag skulle vilja att Du placerade de politiska partierna på skalan. Ju mer till vänster Du tycker att ett parti står desto lägre siffra väljer Du. Och ju mer till höger Du tycker att parti står desto högre siffra väljer Du." Vänster-högerskalan är en elvgradig skala från 0 (långt till vänster) till 10 (långt till höger). Mittenalternativet är 5 (varken till höger eller vänster).

Den gröna dimensionen

Frågetexten lyder: "Det talas ibland om en ny grön dimension i svensk politik. Kan Du med hjälp av skalan på det här kortet ange var Du tycker att de politiska partierna står på den gröna dimensionen?" Den gröna dimensionen mäts med en elvgradig skala från 0 (inte alls långt åt det gröna hållet) till 10 (mycket långt åt det gröna hållet). Inget mittenalternativ används.

Den kristna värddimensionen

Frågetexten lyder: "Var någonstans skulle Du vilja placera de olika partierna efter deras inställning till kristna värden?" Den kristna värddimensionen mäts med en elvgradig skala från 0 (förordar ett samhälle där kristna värden spelar liten roll) till 10 (förordar ett samhälle där kristna värden spelar stor roll). Inget mittenalternativ användes.

EU-dimensionen

Frågetexten lyder: "På den här skalan vill vi att Du placerar ut de olika partierna efter deras inställning i EU-frågan. Ju mer negativt till ett svenskt medlemskap i EU Du tycker att ett parti är desto lägre siffra väljer Du. Och ju mer positivt till ett svenskt medlemskap Du tycker att ett parti är desto högre siffra väljer Du." EU-dimensionen mäts med en elvgradig skala från 0 (mycket negativ till ett svenskt EU-medlemskap) till 10 (mycket positiv till ett svenskt EU-medlemskap). Mittenalternativet är 5 (varken positiv eller negativ till ett svenskt EU-medlemskap). När Sverige blev medlem i EU ändrades skalan för EU-dimensionen så att den gick från 0 (mycket negativ till det svenska EU-medlemskapet) till 10 (mycket positiv till det svenska EU-medlemskapet). Mittenalternativet var 5 (varken positiv eller negativ till det svenska EU-medlemskapet).

Flyktingdimensionen

Frågetexten lyder: "På den här skalan vill vi att Du placerar de olika partierna efter hur Du uppfattar deras inställning till hur många flyktingar Sverige bör ta emot." Flyktingdimensionen mäts med en elvgradig skala från 0 (Vi bör vara restriktiva när det gäller hur många flyktingar vi tar emot i Sverige) till 10 (Vi bör vara generösa när det gäller hur många flyktingar vi tar emot i Sverige). Inget mittenalternativ används.

Jämställdhetsdimensionen

Frågetexten lyder: "Vi skulle också vilja att Du placerar partierna på skalan efter hur stor tonvikt Du anser att de lägger vid frågan om jämställdhet mellan män

Appendix B

och kvinnor?” Jämställdhetsdimensionen mäts med en elvgradig skala från 0 (Lägger mycket liten vikt vid jämställdhet) till 10 (lägger mycket stor vikt vid jämställdhet).

Appendix C

Valresultat och opinionssiffror

Tabell C.1 *Valresultat och valdeltagande vid svenska riksdagsval 1921-1994 och i samband med valet till Europaparlamentet 1995 (procent).*

år	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övriga	summa procent	val- deltagande
1921	7,8	36,2	11,1	18,7	25,8				0,4	100	54,2
1924	5,1	41,1	10,8	16,9	26,1				0,0	100	53,0
1928	6,4	37,0	11,2	15,9	29,4				0,1	100	67,4
1932	8,3	41,7	14,1	11,7	23,5				0,7	100	68,6
1936	7,7	45,9	14,3	12,9	17,6				1,6	100	74,5
1940	3,5	53,8	12,0	12,0	18,0				0,7	100	70,3
1944	10,3	46,6	13,6	12,9	15,9				0,7	100	71,9
1948	6,3	46,1	12,4	22,8	12,3				0,1	100	82,7
1952	4,3	46,1	10,7	24,4	14,4				0,1	100	79,1
1956	5,0	44,6	9,4	23,8	17,1				0,1	100	79,8
1958	3,4	46,2	12,7	18,2	19,5				0,0	100	77,4
1960	4,5	47,8	13,6	17,5	16,5				0,1	100	85,9
1964	5,2	47,3	13,4	17,1	13,7	1,8			1,5	100	83,9
1968	3,0	50,1	15,7	14,3	12,9	1,5			2,5	100	89,3
1970	4,8	45,3	19,9	16,2	11,5	1,8			0,5	100	88,3
1973	5,3	43,6	25,1	9,4	14,3	1,8			0,5	100	90,8
1976	4,7	42,7	24,1	11,1	15,6	1,4			0,4	100	91,8
1979	5,6	43,2	18,1	10,6	20,3	1,4			0,8	100	90,7
1982	5,6	45,6	15,5	5,9	23,6	1,9	1,7		0,2	100	91,4
1985	5,4	44,7	10,1	14,2	21,3	2,3	1,6		0,3	100	89,9
1988	5,9	43,2	11,3	12,2	18,3	2,9	5,5		0,7	100	86,0
1991	4,5	37,7	8,5	9,1	21,9	7,2	3,4	6,7	1,0	100	86,7
1994	6,2	45,3	7,7	7,2	22,4	4,1	5,0	1,2	0,9	100	86,8
1995	12,9	28,1	7,2	4,8	23,2	3,9	17,2	0,1	2,6	100	41,6

Kommentar: Resultaten från 1921-1968 är hämtade från Hadenius, Molin & Wieslander (1992). Resultaten för 1968-1991 är hämtade från Gilljam & Holmberg (1993:54). De bygger i sin tur på uppgifter från allmänna valen för respektive år (SOS), Statistiska centralbyrån, Stockholm. I fem fall har avrundningar gjorts för att få procentsumman för samtliga partier att bli 100,0 procent. I 1976 års val har vänsterpartiets resultat 4,753 avrundats till 4,7, i 1982 års val har miljöpartiets resultat 1,652 avrundats till 1,6, i 1988 års val har vänsterpartiets resultat 5,844 avrundats till 5,9, och i 1991 års val har kristdemokraternas resultat 7,135 avrundats till 7,2. I 1985 års val gick centerpartiet och kristdemokraterna till val under den gemensamma beteckningen centern. I valet erhöll centern 12,4 procent av rösterna fördelade på centerpartiet 8,8 procent, kd 2,3 procent och listor utan kandidater samt den "saxade" listan i Kalmar 1,3 procent. I tabellen har de 1,3 procenten slagits samman med centerpartiets 8,8 procent.

Appendix C

Tabell C.2 SIFOs väljarbarometer mars 1967–november 1997 (procent)

mätning	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr.	summa	n	osäkra
6703	6,0	40,5	16,0	20,5	16,0	1,0			0,0	100,0	1 731	5,0
6704	5,5	42,5	15,0	20,0	16,0	1,0			0,0	100,0	1 714	5,0
6705	6,0	42,0	14,0	20,5	16,5	1,0			0,0	100,0	1 100	4,5
6706	5,0	43,0	15,5	20,0	16,5	1,0			0,0	101,0	1 620	5,5
6708	5,0	42,5	14,5	21,5	15,5	1,5			0,0	100,5	1 589	5,0
6709	6,0	41,5	16,5	19,0	16,5	1,0			0,0	100,5	1 025	6,0
6710	4,5	41,5	17,0	19,0	16,5	1,0			0,5	100,0	1 123	7,0
6711	6,0	42,0	15,0	19,5	16,0	1,5			0,0	100,0	1 597	6,5
6712	5,0	42,5	14,5	20,5	17,5	0,5			0,0	100,0	1 030	7,5
6801	6,0	42,5	15,0	18,5	17,0	1,0			0,0	100,0	1 588	6,5
6802	6,0	43,0	14,0	20,0	15,5	1,5			0,0	100,0	2 147	6,5
6803	6,0	43,0	14,5	20,5	15,0	1,0			0,0	100,0	2 303	7,0
6804	5,5	42,5	16,0	18,0	16,0	1,5			0,5	100,0	1 103	5,5
6805	5,0	45,0	14,0	19,5	14,5	1,5			0,5	100,0	1 599	6,5
6806	5,5	44,0	14,0	20,0	15,5	1,0			0,0	100,0	930	6,5
6808	4,0	47,5	14,0	19,0	13,5	1,0			1,0	100,0	1 124	5,5
6809	5,0	46,0	17,0	16,0	14,5	1,5			0,0	100,0	1 209	5,0
6810	2,0	50,5	19,5	12,5	14,5	1,0			0,0	100,0	1 653	5,0
6811	2,5	50,5	19,0	12,5	14,0	1,0			0,5	100,0	1 617	7,0
6812	3,5	51,5	17,5	13,0	14,0	1,0			0,0	100,5	1 077	4,5
6901	3,0	51,5	18,0	13,0	14,0	0,5			0,0	100,0	1 094	5,5
6902	2,0	52,5	18,0	14,0	12,0	1,0			0,5	100,0	1 078	5,0
6903	2,5	50,5	17,5	16,0	12,5	1,0			0,0	100,0	1 608	5,5
6904	1,5	51,5	19,0	14,0	12,5	1,0			0,5	100,0	1 597	6,0
6905	3,0	50,5	19,5	14,0	12,5	0,5			0,0	100,0	1 067	5,5
6906	2,5	52,5	18,0	13,5	12,5	0,5			0,5	100,0	1 069	7,0
6908	2,0	52,5	18,5	13,5	13,0	0,5			0,0	100,0	1 717	6,5
6909	2,0	54,0	18,0	13,5	11,5	1,0			0,0	100,0	1 151	6,5
6910	2,0	52,0	17,5	15,0	11,5	1,5			0,5	100,0	1 675	6,5
6911	2,0	53,0	17,0	15,0	11,0	1,5			0,5	100,0	1 700	5,0
6912	3,0	54,0	16,5	15,0	10,0	1,0			0,5	100,0	1 138	5,5
7001	3,0	50,0	19,5	16,0	10,0	1,0			0,5	100,0	1 140	5,0
7002	2,5	50,5	18,5	17,0	10,0	1,0			0,5	100,0	1 144	5,5
7003	2,5	51,0	17,5	17,0	10,0	1,5			0,5	100,0	1 719	6,0
7004	2,5	50,5	17,0	17,0	11,5	1,0			0,5	100,0	2 305	6,0
7005	3,0	50,0	16,0	18,0	11,5	1,0			0,5	100,0	1 142	7,0
7006	2,5	50,0	17,5	17,0	11,5	1,0			0,5	100,0	1 136	7,0
7008	2,0	48,5	19,0	17,5	10,5	1,5			1,0	100,0	1 060	5,5
7010	4,0	45,5	21,5	16,5	10,5	1,5			0,5	100,0	1 167	3,5
7011	5,0	44,0	22,5	16,0	10,0	2,0			0,5	100,0	1 146	4,5
7012	5,5	44,5	22,0	15,5	10,0	2,0			0,5	100,0	1 107	5,0
7101	5,5	43,5	23,5	16,0	9,0	2,0			0,5	100,0	1 150	5,0
7103	5,0	44,0	23,5	15,0	10,5	1,5			0,5	100,0	1 152	6,5
7106	5,0	43,0	21,5	16,0	11,5	2,0			1,0	100,0	1 046	5,5
7109	5,0	43,5	22,0	15,5	11,0	2,5			0,5	100,0	1 129	7,5
7110	4,5	42,5	22,5	17,5	10,0	2,0			1,0	100,0	1 814	7,0
7111	5,0	43,0	22,5	16,5	10,0	2,5			0,5	100,0	1 157	6,5
7201	5,5	42,0	26,0	14,0	10,0	2,0			0,5	100,0	1 132	8,5
7202	5,5	39,5	29,0	13,0	10,5	2,0			0,5	100,0	1 198	8,0
7204	4,5	41,0	28,0	14,0	10,0	2,0			0,5	100,0	1 205	10,0
7206	5,5	39,0	29,0	13,5	10,5	2,0			0,5	100,0	1 092	9,5
7209	5,0	42,5	28,5	12,0	10,0	1,5			0,5	100,0	1 129	9,5
7210	5,0	41,5	29,0	12,5	10,0	1,5			0,5	100,0	1 185	8,5
7211	5,0	41,0	28,0	13,5	10,0	1,5			1,0	100,0	1 173	10,0
7212	4,5	41,0	27,5	14,0	10,5	2,0			0,5	100,0	1 183	9,5

Valresultat och opinionssiffror

Tabell C.2 (forts.) *SIFOs väljarbarometer mars 1967–november 1997 (procent)*

<i>mätning</i>	<i>v</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	<i>kd</i>	<i>mp</i>	<i>nyd</i>	<i>övr.</i>	<i>summa</i>	<i>n</i>	<i>osäkra</i>
7301	3,5	43,0	28,0	12,5	11,0	1,5			0,5	100,0	1 206	9,5
7302	4,0	43,0	27,0	13,0	11,5	1,0			0,5	100,0	1 688	9,5
7303	4,5	41,5	27,0	12,0	12,5	1,5			1,0	100,0	1 136	7,0
7304	4,5	41,0	28,0	10,0	14,0	1,5			1,0	100,0	1 126	5,5
7305	5,5	40,0	28,0	10,5	14,0	1,5			0,5	100,0	1 593	5,5
7306	5,0	41,0	26,0	10,0	15,0	2,5			0,5	100,0	1 027	6,5
7308	5,5	41,0	25,0	11,0	14,5	2,0			1,0	100,0	1 208	6,0
7310	5,5	43,0	27,5	8,0	14,0	1,5			0,5	100,0	1 220	3,0
7311	6,0	41,5	28,5	7,5	14,0	2,0			0,5	100,0	1 192	3,0
7312	5,0	42,5	28,0	7,0	14,5	2,5			0,5	100,0	1 111	4,0
7401	6,0	40,5	29,0	6,5	15,0	2,0			1,0	100,0	1 208	2,0
7403	5,5	42,5	28,0	6,5	16,0	1,5			0,0	100,0	1 022	2,0
7404	5,0	43,5	26,5	6,5	16,0	2,0			0,5	100,0	969	2,0
7405	6,0	43,0	26,5	6,5	15,5	2,0			0,5	100,0	999	2,0
7406	5,0	44,0	23,0	8,0	17,0	2,0			1,0	100,0	1 013	2,0
7409	5,5	44,0	24,5	8,0	15,5	2,0			0,5	100,0	1 103	2,0
7410	5,0	44,5	25,0	8,0	15,0	2,0			0,5	100,0	1 029	2,0
7411	4,5	45,0	24,5	7,5	16,5	1,5			0,5	100,0	1 027	2,5
7412	5,0	44,5	23,5	7,5	17,0	2,0			0,5	100,0	965	3,0
7501	5,0	45,0	23,0	8,0	16,0	2,5			0,5	100,0	1 003	2,0
7502	5,0	45,0	24,0	6,5	16,5	2,0			1,0	100,0	1 005	2,0
7503	4,5	45,0	24,5	6,0	17,0	2,5			0,5	100,0	966	3,0
7505	5,5	44,5	23,0	7,0	17,0	2,0			1,0	100,0	978	3,0
7506	5,5	42,5	26,0	7,0	16,5	2,0			0,5	100,0	947	3,0
7509	4,0	43,5	25,5	8,5	15,5	2,0			1,0	100,0	1 006	3,0
7510	5,0	44,5	23,0	7,5	17,5	2,0			0,5	100,0	1 068	2,5
7511	4,5	43,0	23,0	8,0	18,5	2,0			1,0	100,0	1 005	2,0
7601	3,5	44,0	21,0	11,0	17,5	2,0			1,0	100,0	972	4,0
7602	4,0	44,0	20,0	11,5	18,0	1,5			1,0	100,0	1 035	4,0
7603	4,0	42,5	19,5	12,5	19,0	1,5			1,0	100,0	1 012	3,0
7604	4,5	38,5	22,5	12,0	19,5	2,0			1,0	100,0	1 001	3,5
7605	4,5	39,5	23,0	12,5	17,5	2,0			1,0	100,0	989	3,0
7606	4,0	40,5	21,5	13,0	19,0	1,5			0,5	100,0	1 019	3,5
7608	4,5	42,5	22,0	12,0	17,0	1,5			0,5	100,0	1 034	2,5
7610	4,5	43,0	23,5	12,0	15,0	1,5			0,5	100,0	1 485	3,5
7611	5,0	44,5	23,5	11,0	15,0	1,0			0,0	100,0	1 029	2,5
7612	4,0	44,0	22,0	12,0	16,0	1,5			0,5	100,0	1 470	3,5
7701	4,5	44,5	22,5	10,5	16,5	1,0			0,5	100,0	1 019	3,5
7702	4,0	46,0	22,0	11,0	15,5	1,0			0,5	100,0	1 037	4,0
7703	3,5	47,5	21,0	10,0	15,5	1,5			1,0	100,0	1 030	4,5
7704	2,5	49,0	20,5	10,5	15,5	1,0			1,0	100,0	998	3,5
7705	3,0	48,5	20,0	10,0	16,5	1,0			1,0	100,0	1 005	4,0
7706	3,5	49,0	19,0	9,5	17,0	1,0			1,0	100,0	1 499	4,0
7708	4,0	47,5	21,0	9,5	16,5	1,0			0,5	100,0	1 003	3,0
7710	4,5	47,0	20,5	10,5	15,5	1,0			1,0	100,0	1 523	3,0
7711	4,5	47,5	20,0	10,0	16,5	1,0			0,5	100,0	983	3,0
7801	4,0	48,0	20,0	9,0	17,0	1,5			0,5	100,0	1 022	2,5
7802	5,5	47,5	19,0	10,5	15,5	1,5			0,5	100,0	1 067	2,0
7803	4,5	46,0	18,5	12,0	16,5	1,5			1,0	100,0	1 007	3,5
7804	4,0	48,0	18,5	12,0	16,0	1,0			0,5	100,0	1 014	3,0
7805	4,5	47,5	18,5	12,5	15,5	1,0			0,5	100,0	1 490	2,0
7806	4,5	48,5	18,5	11,5	15,0	1,5			0,5	100,0	1 012	3,0
7808	4,0	48,5	17,5	10,5	16,5	1,5			1,5	100,0	1 018	3,5
7809	4,5	50,5	15,5	11,0	17,0	1,0			0,5	100,0	1 518	4,0
7810	5,0	46,5	17,0	14,0	16,0	1,0			0,5	100,0	1 489	3,5
7811	4,5	46,5	17,5	15,5	14,0	1,0			1,0	100,0	1 562	3,0
7812	5,0	47,0	17,0	15,0	14,0	1,0			1,0	100,0	983	2,5

Appendix C

Tabell C.2 (forts.) *SIFOs väljarbarometer mars 1967–november 1997 (procent)*

mätning	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr.	summa	n	osäkra
7901	4,0	46,5	16,0	16,0	16,0	1,0			0,5	100,0	1 032	3,0
7902	5,5	44,5	17,5	15,0	15,5	1,0			1,0	100,0	998	4,0
7903	5,0	42,0	17,0	18,5	15,0	1,5			1,0	100,0	1 019	4,0
7904	4,0	43,0	19,0	15,5	16,5	1,0			1,0	100,0	1 003	3,5
7905	4,0	43,5	17,0	16,5	17,5	1,0			0,5	100,0	1 501	2,5
7906	5,0	43,0	16,0	15,5	18,0	1,5			1,0	100,0	997	2,5
7908	5,0	43,5	16,0	12,0	19,0	1,0			3,5	100,0	1 073	4,5
7910	5,5	43,5	17,5	9,5	22,5	1,0			0,5	100,0	1 529	4,5
7911	6,0	43,5	17,0	8,5	23,5	1,0			0,5	100,0	1 552	4,5
7912	6,0	44,5	16,0	9,5	22,0	1,5			0,5	100,0	1 002	4,5
8001	7,0	43,5	16,0	8,5	24,0	0,5			0,5	100,0	1 050	4,0
8002	7,5	42,5	16,0	8,0	24,5	1,0			0,5	100,0	1 021	3,5
8003	7,0	42,5	17,0	6,5	26,0	0,5			0,5	100,0	1 009	4,0
8004	6,0	44,5	16,5	7,0	24,5				1,5	100,0	1 011	4,5
8005	6,5	46,5	15,5	7,0	23,5				1,0	100,0	1 512	4,0
8006	5,0	46,5	14,5	7,0	25,0				2,0	100,0	1 003	5,0
8008	6,0	48,0	13,0	8,0	24,0				1,0	100,0	1 012	6,0
8009	6,5	49,0	14,0	7,0	22,5				1,0	100,0	1 023	5,0
8010	5,5	49,5	12,5	6,5	24,0				2,0	100,0	1 025	4,5
8011	4,5	49,5	14,0	7,0	23,0				2,0	100,0	1 512	6,0
8012	5,0	47,0	12,0	8,0	25,0				3,0	100,0	1 007	5,0
8101	6,0	50,5	12,0	7,0	22,5				2,0	100,0	1 006	7,0
8102	5,0	50,5	13,0	7,5	22,5				1,5	100,0	1 028	6,0
8103	5,5	50,0	12,5	8,0	22,5				1,5	100,0	2 002	6,5
8104	6,0	48,5	12,0	7,0	24,5				2,0	100,0	2 019	6,0
8105	4,5	51,5	10,5	6,0	25,5				2,0	100,0	1 043	7,0
8106	5,5	50,0	10,5	6,0	26,5				1,5	100,0	1 752	7,0
8108	4,0	49,5	11,0	6,0	26,5				3,0	100,0	1 011	7,0
8109	5,5	50,5	10,0	6,0	25,5				2,5	100,0	1 009	6,0
8110	4,0	50,5	10,5	5,5	26,0				3,5	100,0	1 881	6,5
8111	3,5	50,0	10,5	5,5	27,0				3,5	100,0	1 545	6,5
8112	4,5	47,0	11,0	6,0	28,0				3,5	100,0	1 007	6,5
8201	4,0	46,5	11,0	7,0	28,0				3,5	100,0	1 045	5,0
8202	4,5	47,5	9,0	7,5	28,0				3,5	100,0	1 006	5,5
8203	3,5	49,5	10,5	7,5	25,0				4,0	100,0	1 062	4,5
8204	4,0	48,5	10,5	7,0	25,5				4,5	100,0	1 025	6,0
8205	5,0	46,0	10,5	8,0	25,5				5,0	100,0	1 518	6,5
8206	3,0	47,0	11,5	8,5	25,5				4,5	100,0	1 011	4,5
8208	4,0	47,0	11,0	7,0	27,5				3,5	100,0	1 081	6,0
8210	5,0	46,5	14,0	5,0	25,5				4,0	100,0	2 192	4,0
8211	5,0	45,5	13,5	5,0	27,0				4,0	100,0	1 002	3,5
8212	5,5	45,0	13,0	5,5	28,0				3,0	100,0	1 437	4,5
8302	5,5	46,0	12,0	4,0	29,0				3,5	100,0	1 011	3,0
8303	5,0	44,5	14,0	4,5	30,0				2,0	100,0	991	4,0
8304	5,0	45,0	13,5	4,0	29,5				3,0	100,0	989	4,0
8305	5,5	45,0	13,0	4,0	29,0				3,5	100,0	969	4,0
8306	5,0	44,0	13,0	4,5	29,0				4,5	100,0	967	3,5
8308	5,0	42,0	14,5	5,5	29,5				3,5	100,0	1 006	4,0
8309	5,5	42,5	15,0	6,0	28,5				2,5	100,0	1 044	4,0
8310	5,0	40,0	14,0	8,0	29,5				3,5	100,0	1 034	3,5
8311	5,0	41,0	13,0	10,5	28,0				2,5	100,0	1 018	7,0
8312	5,5	41,0	11,5	9,5	30,0				2,5	100,0	962	4,5

Valresultat och opinionssiffror

Tabell C.2 (forts.) *SIFOs väljarbarometer mars 1967–november 1997 (procent)*

<i>mätning</i>	<i>v</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	<i>kd</i>	<i>mp</i>	<i>nyd</i>	<i>övr.</i>	<i>summa</i>	<i>n</i>	<i>osäkra</i>
8401	4,5	42,5	12,0	9,0	29,5				2,5	100,0	1 532	4,5
8402	4,0	42,5	13,5	9,0	28,0				3,0	100,0	970	6,0
8403	4,5	44,5	13,5	7,5	27,5				2,5	100,0	993	5,0
8404	5,5	43,5	13,5	8,0	27,0				2,5	100,0	969	4,5
8405	5,5	43,5	13,0	8,0	26,5				3,5	100,0	976	3,5
8406	5,0	43,0	13,0	9,5	26,5				3,0	100,0	986	4,5
8408	5,0	42,5	13,0	8,0	28,0				3,5	100,0	1 053	6,0
8409	4,5	43,0	12,5	8,0	28,0	2,5			1,5	100,0	995	4,5
8410	4,0	42,5	12,5	9,0	27,0	3,5			1,5	100,0	1 030	5,0
8411	5,0	40,5	11,5	9,0	28,5	3,5			2,0	100,0	1 568	7,5
8412	6,0	39,0	12,0	10,5	29,0	2,5			1,0	100,0	987	8,0
8501	5,0	40,5	9,0	9,5	31,0	4,0			1,0	100,0	1 048	7,5
8502	4,5	41,5	10,0	9,0	30,0	2,5			2,5	100,0	1 004	9,0
8503	4,5	42,0	9,0	8,0	31,0	4,0			1,5	100,0	1 009	8,0
8504	5,5	43,0	10,5	8,5	28,5	3,0			1,0	100,0	1 053	8,5
8505	5,0	44,5	9,0	7,0	30,5	2,0			2,0	100,0	1 019	8,5
8506	5,5	43,5	9,0	7,5	30,0	2,5			2,0	100,0	1 041	10,0
8508	5,0	45,0	10,0	8,5	28,5	2,0			1,0	100,0	1 000	6,0
8509	4,5	44,5	10,0	10,5	27,5	1,5			1,5	100,0	1 076	4,5
8509	3,0	45,0	7,0	21,0	21,0	1,0			2,0	100,0	1 436	4,0
8510	4,5	43,0	6,5	23,5	19,0	1,5			2,0	100,0	2 249	4,5
8511	4,0	44,0	6,0	24,0	18,5	2,0			1,5	100,0	2 044	6,0
8512	4,5	45,0	7,0	23,0	18,5	1,0			1,0	100,0	1 964	7,0
8602	5,0	42,5	7,5	24,0	18,0	1,5			1,5	100,0	2 982	6,0
8603	4,5	48,5	8,0	20,5	16,0	1,5			1,0	100,0	1 761	5,0
8604	5,0	47,0	7,5	22,0	15,5	1,5			1,5	100,0	2 500	5,5
8605	4,0	48,0	10,0	18,0	17,0	1,5			1,5	100,0	1 942	5,5
8606	4,5	45,5	10,5	18,5	17,0	2,0			2,0	100,0	2 136	5,0
8608	3,5	45,0	9,0	19,0	20,0	1,5			2,0	100,0	2 610	7,5
8609	4,0	46,5	9,0	17,0	21,5	1,0			1,0	100,0	1 942	8,5
8610	4,5	46,0	8,0	17,5	20,5	2,0			1,5	100,0	2 487	7,0
8611	4,5	46,5	8,0	18,0	20,0	1,0			2,0	100,0	2 055	6,0
8701	3,5	44,9	8,6	17,7	20,2	1,9	3,0		0,2	100,0	1 768	6,2
8702	4,5	45,1	9,4	17,6	18,1	1,2	3,9		0,2	100,0	2 322	7,3
8703	3,6	45,3	9,4	17,1	18,5	1,4	4,5		0,2	100,0	1 949	6,1
8704	4,2	45,9	8,3	17,0	16,8	1,5	5,8		0,5	100,0	2 177	6,4
8705	3,9	44,5	8,7	15,5	18,1	1,0	8,1		0,2	100,0	1 921	7,5
8706	5,0	44,3	8,9	15,8	18,1	1,2	6,5		0,2	100,0	1 930	7,7
8708	4,1	45,7	9,0	16,5	17,1	1,1	5,9		0,6	100,0	2 355	8,2
8709	4,6	45,8	7,5	15,7	18,7	1,0	6,3		0,4	100,0	2 018	8,2
8710	3,7	44,2	7,7	16,1	21,0	1,2	5,9		0,2	100,0	2 368	7,9
8711	4,1	46,0	9,0	15,2	18,1	1,2	6,2		0,2	100,0	1 950	8,4
8712	3,6	42,5	9,0	17,2	20,2	0,9	6,5		0,1	100,0	2 799	6,7
8801	3,7	44,2	9,9	18,6	17,0	1,2	4,9		0,5	100,0	1 863	9,5
8802	2,8	48,6	8,4	16,0	17,8	1,3	4,9		0,2	100,0	2 297	9,6
8803	3,5	46,1	8,3	16,4	17,3	2,2	5,8		0,4	100,0	1 984	9,5
8804	3,3	45,9	8,6	16,4	18,4	1,1	6,0		0,3	100,0	2 181	9,4
8805	3,9	44,7	7,9	15,2	20,4	1,0	6,5		0,4	100,0	2 582	8,8
8806	4,2	44,8	8,9	18,1	18,2	1,0	4,6		0,2	100,0	1 905	8,8
8808	3,2	44,9	8,4	17,0	15,7	2,3	8,1		0,4	100,0	3 223	9,1
8810	4,7	44,6	12,5	12,0	17,1	3,1	5,5		0,5	100,0	2 151	5,9
8811	4,8	43,9	13,1	11,8	17,5	2,7	5,8		0,4	100,0	2 003	9,1
8812	4,7	43,5	12,8	12,5	17,8	2,8	5,4		0,5	100,0	1 986	7,9

Appendix C

Tabell C.2 (forts.) *SIFOs väljarbarometer mars 1967–november 1997 (procent)*

<i>mätning</i>	<i>v</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	<i>kd</i>	<i>mp</i>	<i>nyd</i>	<i>övr.</i>	<i>summa</i>	<i>n</i>	<i>osäkra</i>
8901	5,6	44,3	11,5	11,5	19,0	2,5	5,1		0,5	100,0	3 007	8,4
8902	5,3	42,3	12,0	12,9	18,3	3,4	5,4		0,4	100,0	2 557	8,1
8903	5,5	42,8	10,9	12,6	18,9	2,8	6,0		0,5	100,0	3 534	7,9
8904	5,7	42,7	11,1	12,4	18,4	3,1	6,3		0,3	100,0	2 984	8,0
8905	7,7	39,8	12,2	12,0	18,8	2,7	6,6		0,2	100,0	2 000	9,5
8906	7,0	40,2	11,5	12,8	19,1	3,3	6,0		0,1	100,0	1 973	9,1
8908	6,4	38,6	12,7	12,8	20,6	2,9	5,5		0,5	100,0	1 997	10,4
8909	6,2	38,1	11,1	13,5	21,3	2,9	6,4		0,5	100,0	1 967	10,4
8910	6,1	39,4	10,8	13,5	20,0	2,9	6,9		0,4	100,0	1 951	11,1
8911	6,5	36,9	10,7	14,0	23,0	3,0	5,7		0,2	100,0	1 976	12,2
8912	8,2	35,6	10,1	12,9	23,9	2,9	6,4		0,0	100,0	1 936	12,7
9001	6,9	34,0	10,1	13,1	25,5	3,5	6,0		0,9	100,0	2 049	17,2
9002	8,7	33,6	11,4	13,5	23,4	3,6	5,1		0,7	100,0	2 001	16,0
9003	7,7	35,3	11,0	12,2	24,1	3,3	6,2		0,2	100,0	1 957	15,3
9004	7,1	32,6	11,1	13,3	25,5	3,7	5,7		1,0	100,0	1 913	17,3
9005	7,2	33,3	10,2	13,4	25,4	3,8	6,0		0,7	100,0	1 940	19,0
9006	7,9	33,7	10,6	12,6	25,1	3,5	5,7		0,9	100,0	2 943	15,6
9008	6,4	34,1	12,1	12,9	24,9	4,7	3,9		1,0	100,0	2 017	15,7
9009	7,7	32,0	10,7	14,1	25,8	4,6	4,5		0,6	100,0	1 923	18,4
9010	6,9	32,4	10,2	12,0	27,0	6,0	4,4		1,1	100,0	1 997	19,4
9011	6,8	32,2	9,0	14,1	25,5	6,4	5,3		0,7	100,0	1 976	21,2
9012	5,9	31,8	8,9	13,2	25,9	6,6	4,2		3,5	100,0	1 985	20,8
9101	6,5	31,7	11,2	13,8	23,8	6,9	3,6		2,5	100,0	1 898	17,0
9102	7,1	30,7	7,9	13,0	25,9	6,4	3,7		5,3	100,0	1 850	16,7
9103	6,3	30,7	9,5	11,4	25,0	8,4	3,3		5,4	100,0	1 915	14,6
9104	7,0	28,7	8,6	11,3	23,0	7,7	3,7	9,1	0,9	100,0	1 905	12,2
9105	5,7	30,2	9,7	10,1	21,7	7,7	3,1	11,7	0,1	100,0	1 850	13,0
9106	5,5	33,5	8,1	10,3	21,5	8,4	3,3	9,0	0,4	100,0	1 916	13,9
9108	5,7	35,7	9,1	11,4	20,7	7,9	2,9	5,9	0,7	100,0	3 739	15,8
9108	5,1	37,0	8,4	11,3	20,5	8,1	3,2	6,0	0,4	100,0	3 754	15,2
9109	5,2	35,9	8,1	10,7	21,9	8,1	2,7	6,0	1,4	100,0	2 684	12,8
9109	4,9	37,7	8,4	10,9	21,5	7,2	3,6	5,3	0,5	100,0	2 000	13,4
9110	4,0	38,8	8,0	9,0	22,2	7,3	3,6	6,7	0,4	100,0	1 895	9,2
9111	4,3	37,6	8,3	8,5	24,4	6,0	3,6	6,9	0,4	100,0	1 875	10,3
9112	4,0	40,9	7,4	8,0	23,4	6,3	3,7	6,1	0,2	100,0	2 800	9,9
9201	3,5	40,9	6,4	8,2	24,4	6,3	3,5	6,6	0,2	100,0	1 877	8,6
9202	3,4	41,4	6,4	8,7	22,4	6,2	2,9	8,0	0,6	100,0	1 868	11,3
9203	3,6	42,4	5,9	7,3	22,5	6,2	3,1	7,9	1,1	100,0	1 737	9,5
9204	3,6	43,8	6,1	6,3	21,7	5,3	3,8	8,9	0,5	100,0	1 729	8,5
9205	2,9	43,6	7,0	5,5	19,8	5,5	3,7	11,0	1,0	100,0	1 885	7,8
9206	3,0	42,3	7,1	6,3	21,2	5,3	3,2	10,6	1,0	100,0	2 056	8,4
9208	3,0	43,6	7,1	6,4	20,4	4,6	3,8	10,5	0,6	100,0	1 886	8,3
9209	3,0	46,7	6,8	6,4	18,7	4,7	3,1	10,1	0,5	100,0	1 876	11,2
9210	3,8	43,9	7,6	6,6	20,8	4,0	3,4	9,2	0,7	100,0	1 891	9,8
9211	3,3	48,0	6,5	6,8	19,8	4,6	1,7	8,8	0,5	100,0	1 873	13,1
9212	3,4	48,4	6,0	5,7	19,1	4,7	2,0	9,6	1,1	100,0	1 875	10,1
9301	3,4	50,4	6,1	5,6	19,5	4,6	2,3	7,7	0,4	100,0	2 130	10,8
9302	3,7	48,8	6,9	6,1	18,5	5,6	2,2	7,8	0,4	100,0	1 874	12,3
9303	3,8	48,7	6,7	7,3	19,0	4,3	2,4	7,3	0,5	100,0	1 866	10,5
9304	3,4	49,3	6,0	7,6	18,7	4,5	3,2	6,7	0,6	100,0	1 893	12,7
9305	3,2	49,4	7,5	6,9	18,9	4,7	2,9	6,0	0,5	100,0	1 870	13,0
9306	4,2	49,2	8,4	6,1	19,2	3,7	2,4	6,7	0,1	100,0	1 881	12,9
9308	3,4	49,6	8,0	7,6	18,8	4,0	2,1	5,9	0,6	100,0	1 889	12,3
9309	2,8	49,7	7,3	6,4	20,4	4,5	1,9	6,5	0,5	100,0	1 898	14,7
9310	3,3	50,0	6,9	7,2	20,9	4,3	2,4	4,4	0,6	100,0	1 875	13,1
9311	3,9	48,9	6,3	6,8	20,0	5,0	3,5	5,0	0,6	100,0	1 889	9,7
9312	3,9	48,9	6,4	7,5	20,3	4,6	3,2	5,0	0,2	100,0	1 909	13,2

Valresultat och opinionssiffror

Tabell C.2 (forts.) *SIFOs väljarbarometer mars 1967–november 1997 (procent)*

<i>mätning</i>	<i>v</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	<i>kd</i>	<i>mp</i>	<i>nyd</i>	<i>övr.</i>	<i>summa</i>	<i>n</i>	<i>osäkra</i>
9401	3,9	49,8	6,9	6,3	20,6	4,9	2,9	4,0	0,7	100,0	2 839	14,2
9402	3,9	49,0	7,6	6,2	21,0	4,6	2,9	4,2	0,6	100,0	5 645	11,1
9403	4,3	48,3	7,7	6,7	21,4	4,3	3,0	3,3	1,0	100,0	3 732	11,1
9404	3,5	48,7	8,6	6,8	22,1	4,2	2,9	2,2	1,0	100,0	2 551	12,2
9405	4,6	50,4	7,3	6,4	21,3	4,3	2,9	2,0	0,8	100,0	3 708	11,8
9406	3,8	50,4	7,7	6,6	22,4	4,1	2,9	1,4	0,7	100,0	3 763	10,6
9408	4,1	50,6	8,3	6,0	21,2	4,5	3,8	0,7	0,8	100,0	1 392	12,5
9409	5,2	47,4	7,0	6,4	21,3	4,2	6,2	1,5	0,8	100,0	1 408	11,0
9409	4,9	46,7	7,8	7,0	21,0	5,3	4,8	1,9	0,6	100,0	1 412	9,7
9409	5,4	43,4	8,9	7,1	22,5	4,5	5,9	1,3	1,0	100,0	2 120	8,3
9410	5,3	46,3	7,4	6,6	24,2	3,1	5,5	0,8	0,8	100,0	3 750	6,3
9411	6,0	43,7	7,9	6,7	25,1	3,2	5,9	0,8	0,7	100,0	3 753	6,7
9412	6,8	44,2	7,8	6,4	24,4	3,8	5,0	0,9	0,7	100,0	2 817	8,1
9501	8,2	42,9	7,6	5,8	25,3	3,1	5,8	0,5	0,8	100,0	2 827	8,3
9502	9,1	40,2	7,3	7,4	24,8	3,2	5,8	0,9	1,3	100,0	3 703	8,9
9503	8,1	41,0	7,7	8,0	25,2	2,9	5,3	0,8	1,0	100,0	4 703	10,2
9504	10,1	37,4	7,8	7,6	26,2	3,3	5,7	0,8	1,1	100,0	2 810	11,6
9505	14,9	33,0	8,3	6,9	26,6	3,2	5,5	0,8	0,8	100,0	2 781	13,1
9506	15,0	33,5	8,0	7,1	26,4	3,2	5,8	0,6	0,4	100,0	3 754	10,8
9508	12,1	37,7	7,0	6,2	27,0	3,0	6,0	0,7	0,3	100,0	2 808	11,5
9509	11,1	36,0	7,3	5,9	24,8	3,5	10,2	0,0	1,2	100,0	3 741	8,9
9510	12,0	34,6	7,3	5,2	25,6	2,8	11,6	0,0	0,9	100,0	3 710	11,6
9511	13,5	31,0	6,7	5,6	27,4	2,4	13,0	0,0	0,4	100,0	3 742	11,1
9512	13,6	30,4	6,6	5,5	30,4	2,5	9,9	0,0	1,1	100,0	3 722	12,2
9601	12,2	32,2	6,3	4,9	30,6	3,4	9,7	0,0	0,7	100,0	3 756	12,6
9602	13,6	33,0	6,5	5,6	29,6	2,8	8,0	0,0	0,9	100,0	3 736	13,5
9603	11,8	37,6	6,6	5,4	27,7	3,1	6,8	0,0	1,0	100,0	3 695	12,5
9604	11,1	38,4	6,5	5,6	26,6	3,2	7,6	0,0	1,0	100,0	3 740	12,7
9605	13,2	36,1	6,0	6,2	25,8	3,2	8,4	0,0	1,1	100,0	2 816	12,3
9606	13,2	34,6	7,0	5,7	27,6	2,8	8,1	0,0	1,0	100,0	2 818	13,9
9608	12,2	34,8	7,5	6,6	27,1	3,1	7,6	0,0	1,1	100,0	2 795	13,6
9609	11,9	35,0	7,1	6,8	26,1	4,6	7,0	0,0	1,5	100,0	3 692	12,9
9610	11,6	33,9	6,8	6,3	27,3	4,7	7,6	0,0	1,8	100,0	3 775	15,3
9611	13,4	32,7	6,6	6,1	26,4	4,7	8,1	0,0	2,0	100,0	4 698	14,2
9612	14,7	29,6	7,0	5,8	29,1	4,6	7,8	0,0	1,4	100,0	2 802	16,4
9701	14,4	29,2	7,6	5,5	29,1	4,7	7,9	0,0	1,6	100,0	1 878	16,1
9702	13,7	29,1	6,3	6,1	30,9	4,4	7,5	0,0	2,0	100,0	3 732	16,6
9703	13,5	27,6	5,9	6,1	34,0	4,5	7,3	0,0	1,1	100,0	4 430	13,9
9704	11,8	29,5	5,7	5,6	35,3	4,0	7,1	0,0	1,0	100,0	3 708	14,4
9705	11,5	31,3	5,4	5,4	33,7	4,1	7,5	0,0	1,1	100,0	3 733	15,9
9706	10,5	33,7	5,9	6,0	31,7	3,7	7,2	0,0	1,3	100,0	3 516	13,2
9708	10,3	32,7	6,0	6,7	34,1	3,4	5,9	0,0	0,9	100,0	3 745	14,5
9709	9,0	35,1	5,3	5,7	34,7	3,7	5,7	0,0	0,8	100,0	3 754	14,1
9710	8,8	35,9	5,8	6,1	32,3	4,1	6,0	0,0	1,0	100,0	4 458	11,5
9711	8,6	35,3	5,7	6,7	31,1	4,9	6,4	0,0	1,3	100,0	3 743	9,9
9712	9,4	37,4	6,1	6,7	30,4	4,3	5,0	0,0	0,7	100,0	2 778	10,4
9801	9,5	36,9	5,7	6,5	29,8	4,2	6,0	0,0	1,4	100,0	2 809	11,3
9802	9,4	37,6	5,9	6,5	28,4	4,7	5,9	0,0	1,6	100,0	3 783	12,3
9803	9,7	37,4	5,9	7,2	27,5	5,6	5,7	0,0	1,0	100,0	3 750	13,1
9804	9,5	37,9	6,5	6,9	26,8	5,2	5,7	0,0	1,5	100,0	3 774	12,1
9805	10,3	36,7	6,2	6,4	28,5	4,7	5,7	0,0	1,5	100,0	4 691	12,7
9806	9,5	38,4	5,4	6,8	27,8	5,0	5,9	0,0	1,2	100,0	2 851	13,3

Appendix C

Litteraturreferenser

- Aardal, Bernt. 1994. Hva er en politisk skillelinje? *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 2:218-249.
- Aardal, Bernt & Henry Valen. 1989. *Velgere, partier og politisk avstand*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Abrams, Robert. 1980. *Foundations of Political Analysis. An Introduction to the Theory of Collective Choice*. New York: Columbia University Press.
- Adorno, Theodore W. 1950. *The Authoritarian Personality*. New York: Harper & Row.
- Allardt, Erik & Pertti Pesonen. 1967. Cleavages in Finnish Politics. s 325-366 i *Party Systems and Voter Alignments*. red. Seymour M. Lipset & Stein Rokkan. New York: Free Press.
- Almond, Gabriel A. 1956. Comparing Political Systems. *Journal of Politics* 18:398-405.
- Alt, James E., Bo Särilvik & Ivor Crewe. 1976. Individual differences scaling and group attitude studies. British party imagery in 1974. *Quality and Quantity* 10:297-320.
- Alwin, Duane F. & Jon A. Krosnick. 1985. The Measurement of Values in Surveys: A Comparison of Ratings and Rankings. *Public Opinion Quarterly* 49:535-552.
- Arrow, Kenneth J. 1951. *Social Choice and Individual Values*. London: John Wiley & Sons.
- Asp, Kent. 1984. *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademi-litteratur.
- Back, Pär-Erik & Sten Berglund. 1978. *Det svenska partiväsendet*. Stockholm: AWE/Geber.
- Bartolino, Stefano & Peter Mair. 1990. *Identity, Competition and Electoral Availability. The stabilisation of European electorates 1885-1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bennulf, Martin. 1990. Det gröna genombrottet. s 142-163 i *Rött, Blått, Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. red. Mikael Gilljam & Sören Holmberg. Stockholm: Bonniers.
- Bennulf, Martin. 1994. *Miljöopinionen i Sverige*. Lund: Dialogos.
- Bennulf, Martin, Magnus Hagevi & Henrik Oscarsson. 1995. Finns det en religiös livsstil? s 175-194 i *Det gamla riket. SOM-rapport 13*. red. Sören Holmberg & Lennart Weibull. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Berelson, Bernard. 1952. Democratic Theory and Public Opinion. *Public Opinion Quarterly* 16:313-330.
- Berelson, Bernard, Paul F Lazarsfeld & William N McPhee. 1954. *Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: University of Chicago Press.
- Birgersson, Bengt-Owe, Stig Hadenius & Hans Wieslander. 1994. *Sverige efter 1900. En modern politisk historia*. Stockholm: Bonnier.

Litteraturreferenser

- Birgersson, Bengt-Owe & Jörgen Westerståhl. 1992. *Den svenska folkstyrelsen. 3:e upplagan*. Stockholm: Publica.
- Bjereld, Ulf & Marie Demker. 1995. *Utrikespolitiken som slagfält. De svenska partierna och utrikesfrågorna*. Stockholm: Nerenius & Santerus.
- Bjereld, Ulf & Ann-Marie Ekengren. 1996. Du gamla, du fria? s 395-412 i *Mitt i nittiotalet. SOM-rapport 16*. red. Sören Holmberg & Lennart Weibull. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Bjurulf, Bo. 1972. Från minoritetsparlamentarism till majoritetskoalition. En studie av riksdagens rösträkningar 1925-1938. *Statsvetenskaplig tidskrift* 72:125-186.
- Bjurulf, Bo & Ingemar Glans. 1976. *Från tråblockssystem till fraktionisering. Partigrupper och ledamöters röstmönster i norska stortinget 1969-1974*, Meddelande 1976:1. Lunds universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Björkqvist, Karin. 1989. *SOM-undersökningen 1988. SOM-rapport 3*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Black, Duncan. 1958. *A Theory of Committees and Elections*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blondel, Jean. 1969. *An Introduction to Comparative Government*. London: Weideneld & Nicolson.
- Bobbio, Norberto. 1996. *Left & Right. The Significance of a Political Distinction*. Cambridge: Polity Press.
- Boréus, Kristina. 1994. *Högervåg. Nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969-1989*. Stockholm: Tiden.
- Borg, Olavi. 1966. Basic Dimensions of Finnish Party Ideologies: A Factor Analytical Study. *Scandinavian Political Studies* 1:94-117.
- Borre, Ole & Jørgen Goul Andersen. 1997. *Voting and Political Attitudes in Denmark. A Study of the 1994 Election*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Brandorf, Martin. 1993. Den tvekande fiktionen. En studie av partiernas valfilmer 1928-1992. C-uppsats. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Brandorf, Martin, Peter Esaiasson & Nicklas Håkansson. 1996. Svenska valfrågor. Partiernas valdebatt 1902-1994. *Statsvetenskaplig tidskrift* 99:1-36.
- Brown, Courtney. 1991. *Ballots of Tumult. A Portrait of Volatility in American Voting*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Budge, Ian, Ivor Crewe & Dennis Farlie. red. 1976. *Party Identification and Beyond*. London: John Wiley & Sons.
- Budge, Ian & Dennis Farlie. 1977. *Voting and Party Competition*. London: Wiley.
- Budge, Ian & Dennis Farlie. 1978. The Potentiality of Dimensional Analyses for Explaining Voting and Party Competition. *European Journal of Political Research* 6:203-231.
- Budge, Ian & Dennis Farlie. 1983. *Voting and Party Competition*. London: John Wiley & Sons.
- Budge, Ian, David Robertson & Derek Hearl. red. 1987. *Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-War Programmes in 19 Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Byrne, Donn. 1971. *The Attraction Paradigm*. New York: Academic Press.
- Byrne, Donn, Michael H. Bond & Michael J. Diamond. 1969. Response to Political Candidates as a Function of Attitude Similarity-Dissimilarity. *Human Relations* 22:251-262.

Litteraturreferenser

- Byrne, Donn, Charles R. Ervin & John Lamberth. 1970. Continuity between the Experimental Study of Attraction and Real-Life Computer Dating. *Journal of Personality and Social Psychology* 16:157-165.
- Bäck, Mats & Tommy Möller. 1992. *Partier och organisationer*. Stockholm: Publica.
- Campbell, Angus, Philip E. Converse, Warren E. Miller & Donald E. Stokes. 1960. *The American Voter*. New York: Wiley.
- Campbell, N. R. 1920. *Physics. The Elements*. London: Cambridge University Press.
- Carroll, Douglas J. 1972. Individual differences and multidimensional scaling. I *Multidimensional Scaling: Theory and Applications in Social Science*. red. Roger N. Shepard, Anton Kimball Romney & S Nerlove. Volume I. New York: Seminar Press.
- Carroll, Douglas J. & Jih-Jie Chang. 1970. Analysis of Individual Differences in Multidimensional Scaling via an N-way Generalization of "Eckart-Young" Decomposition. *Psychometrika* 35:282-319.
- Castles, Francis G. & Peter Mair. 1984. Left-Right Political Scales: Some 'Expert' Judgments. *European Journal of Political Research* 12:73-88.
- Clausen, Aage R. & Sören Holmberg. 1977. Legislative Voting Analysis in Disciplined Multi-Party Systems: The Swedish Case. s 159-185 i *The History of Parliamentary Behavior*. red. W. O. Aydelotte. New Jersey: Princeton University Press.
- Conover, Pamela Johnston & Stanley Feldman. 1984. How People Organize the Political World: A Schematic Model. *American Journal of Political Science* 28:95-126.
- Converse, Philip E. 1966a. On the Possibility of Major Political Realignment in the South. s 212-242 i *Elections and the Political Order*. red. Angus Campbell, Philip E. Converse, Warren E. Miller & Donald E. Stokes. New York: Wiley.
- Converse, Philip E. 1966b. The Problem of Party Distances in Models of Voting Change. s 175-207 i *The Electoral Process*. red. Kent M. Jennings & Harmon L. Ziegler. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Converse, Philip E. 1975a. Public Opinion and Voting Behavior. s 75-169 i *Handbook of Political Science* Volume 4. red. Fred I. Greenstein & Nelson W. Polsby. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley.
- Converse, Philip E. 1975b. Some Mass-Elite Contrasts in the Perception of Political Spaces. *Social Science Information* 14:49-83.
- Converse, Philip E. & Henry Valen. 1971. Dimensions of Cleavage and Perceived Party Distances in Norwegian Voting. *Scandinavian Political Studies* 6:107-152.
- Converse, Philip E. & Henry Valen. 1972. Skillelinjer i norsk politikk og velgernes oppfatning av avstander mellom partiene. s 32-94 i *Velgere og politiske frontlinjer*. red. Henry Valen & Willy Martinussen. Oslo: Gyldendal.
- Coombs, Clyde H. 1950. Psychological Scaling without a Unit of Measurement. *Psychological Review* 57:154-158.
- Coombs, Clyde H. 1964. *A Theory of Data*. University of Michigan: Mathesis Press.
- Coombs, Clyde H. & George S. Avrunin. 1977. Single-Peaked Functions and the Theory of Preference. *Psychological Review* 84:216-230.
- Coombs, Clyde H., Robyn M. Dawes & Amos Tversky. 1970. *Mathematical Psychology — an Elementary Introduction*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Coxon, Anthony P. M. & P. M. Davies. red. 1982. *Key Texts in Multidimensional Scaling*. London: Heinemann Educational Books.
- Croner, Fredrik. 1943. *Gallup eller opinionsundersökningarnas problem*. Stockholm: Natur & kultur.

Litteraturreferenser

- Dahl, Robert. 1971. *Polyarchy*. New Haven: Yale University Press.
- Dalton, Russell J. 1984. Cognitive Mobilization and Partisan Dealignment in Advanced Industrial Democracies. *Journal of Politics* 46:264–284.
- Dalton, Russell J. 1988. *Citizen Politics in Western Democracies; Public Opinion and Political Parties in the United States, Great Britain, West Germany, and France*. Chatham: Chatham House.
- Dalton, Russell J., Scott C. Flanagan & Paul Allen Beck. 1983. *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?* Princeton: Princeton University Press.
- Davis, Otto A., Melvin J. Hinich & Peter C. Ordeshook. 1970. An Expository Development of a Mathematical Model of the Electoral Process. *American Political Science Review* 64:427–448.
- Defares, Peter Bernard & J. J. van der Werff. 1968. *Psychologische afstand tussen personen. Een onderzoek naar de bruikbaarheid van een meetinstrument voor psychologische afstand*. Assen: Van Gorcum.
- Demker, Marie. 1996. *Från Bastiljen till Maastricht. En introduktion till modern fransk politik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Demker, Marie. 1997. Uppdelningen i vänster och höger förblir relevant. Svenska Dagbladet 30 augusti 1997.
- deSwaan, Abram. 1973. *Coalition Theories and Cabinet Formations*. Amsterdam: Elsevier.
- Downs, Anthony. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Dunleavy, Patrick. 1996. Political Behavior: Institutional and Experiential Approaches. I *A New Handbook of Political Science*. red. Robert E. Goodin & Hans-Dieter Klingemann. Oxford: Oxford University Press.
- Duverger, Maurice. 1954. *Political Parties. Their Organisation and Activity in the Modern State*. London: Methuen.
- Eagly, Alice H. & Shelly Chaiken. red. 1993. *The Psychology of Attitudes*. New York: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Eduards, Maud L. 1992. Against the Rules of the Game. On the Importance of Womens' Collective Actions. s 83-104 i *Rethinking Change. Current Swedish Feminist Research*. red. Maud L. Eduards, Inga Elgqvist-Saltzman, Eva Lundgren, Christina Sjöblad, Elisabeth Sundin & Ulla Wikander. Uppsala: Swedish Science Press.
- Ekehammar, Bo, Jim Sidanius & Ingrid Nilsson. 1984. Evaluative Perceptions of Swedish Politicians Across Time. *European Journal of Political Research* 12:109–117.
- Elklit, Jørgen & Ole Tonsgaard. 1989. *To folketingsvalg*. Aarhus: Politica.
- Enelow, James M. & Melvin J. Hinich. 1984. *The Spatial Theory of Voting: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Enelow, James M. & Melvin J. Hinich. 1990. *Advances in the Spatial Theory of Voting*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Enelow, James M., Melvin J. Hinich & Nancy R. Mendell. 1986. An Empirical Evaluation of Alternative Spatial Models of Elections. *Journal of Politics* 48:675–693.
- Ersson, Svante. 1993. Stabilitet och förändring i de nordiska partisystemen. Arbetspapper. Nordiska statsvetarförbundets kongress, Oslo 19-21 augusti 1993.
- Esaiasson, Peter. 1985. *Partiledarna inför väljarna. Partiledarnas popularitet och betydelse för valresultatet*. Licenciatavhandling. Arbetsrapport 1985:4. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Litteraturreferenser

- Esaiasson, Peter. 1990a. Folket tycker om partiledarna. s 164-185 i *Rött, Blått, Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. red. Mikael Gilljam & Sören Holmberg. Stockholm: Bonniers.
- Esaiasson, Peter. 1990b. *Svenska valkampanjer 1866-1988*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Esaiasson, Peter. 1995. Mosiga Mona och andra historier. s 99-110 i *Det gamla riket. SOM-rapport 13*. red. Sören Holmberg & Lennart Weibull. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Esaiasson, Peter & Mikael Gilljam. 1986. Att förutsäga valutgången. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 89:120-123.
- Esaiasson, Peter & Mikael Gilljam. 1990. 25 år i SIFO-hissen. En analys av partiernas opinionsstöd 1967-1991. Arbetsrapport. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Esaiasson, Peter & Sören Holmberg. 1996. *Representation from Above. Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*. Aldershot: Dartmouth.
- Eysenck, Hans Jürgen. 1954. *The Psychology of Politics*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Ferejohn, John. 1995. The Development of the Spatial Theory of Elections. s 253-275 i *Political Science in History. Research Programs and Political Traditions*. red. James Farr, John S. Dryzek & Stephen T. Leonard. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fredriksson, Gunnar. 1992. *Det politiska språket*. Stockholm: Tiden.
- Füle, Erika. 1994. *Ecological Inference on Voting Data*. Lunds universitet: Statistiska institutionen.
- Gahrton, Per. 1980. *Det behövs ett framtidsparti*. Stockholm: Prisma.
- Gaier, Philip J. 1991. The Swedish Green Party. Responses to the Parliamentary Challenge 1988-1990. *Stockholm International Studies*, nr (19)91:1. Stockholm University: International Graduate School.
- Gerdner, Gunnar. 1958. *De politiska partierna*, Atlas över Sverige. Stockholm: Kartografiska institutet.
- Gilljam, Mikael. 1988. *Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning*. Lund: Studentlitteratur.
- Gilljam, Mikael. 1995. Det är mycket s och m i politiken. s 111-120 i *Det gamla riket. SOM-rapport 13*. red. Sören Holmberg & Lennart Weibull. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Gilljam, Mikael. 1997. The Directional Theory under the Magnifying Glass: A Reappraisal. *Journal of Theoretical Politics* 9:5-12.
- Gilljam, Mikael & Sören Holmberg. red. 1990. *Rött, blått, grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers.
- Gilljam, Mikael & Sören Holmberg. 1993. *Väljarna inför 1990-talet*. Stockholm: Norstedts.
- Gilljam, Mikael & Sören Holmberg. 1995. *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts.
- Gilljam, Mikael & Sören Holmberg. red. 1996. *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts.
- Gilljam, Mikael & Sören Holmberg. 1998. *Det första valet till Europaparlamentet*. Stockholm: Norstedts.
- Gilljam, Mikael, Sören Holmberg & Martin Bennulf. 1991. *Valundersökning 1991. Teknisk rapport*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Gilljam, Mikael & Henrik Oscarsson. 1994. Svenska folkets näst bästa partier. s 97-110 i *Vägval. SOM-rapport 11*. red. Sören Holmberg & Lennart Weibull. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Litteraturreferenser

- Gilljam, Mikael & Henrik Oscarsson. 1996. Mapping the Nordic Party Space. *Scandinavian Political Studies* 19:25–43.
- Granberg, Donald. 1992. The Perception of Ideological Distance. *Western Political Quarterly* 45:727–750.
- Granberg, Donald. 1993. Political Perception. s 70–112 i *Explorations in Political Psychology*. red. Shanto Iyengar & William J McGuire.. London: Duke University Press.
- Granberg, Donald & Mikael Gilljam. 1997. Implausible Hypotheses in the Directional Theory of Issue Voting. *European Journal of Political Research* 32:31–50.
- Granberg, Donald & Sören Holmberg. 1988. *The Political System Matters. Social Psychology and Voting Behavior in Sweden and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grofman, Bernard. 1982. *A Dynamic Model of Protoalition Formation in Ideological n-Space*. Behavioral Science 27:77–90.
- Hadenius, Stig, Björn Molin & Hans Wieslander. 1993. *Sverige efter 1900. En modern politisk historia*. Stockholm: Bonnier Alba.
- Hadenius, Stig & Lennart Weibull. 1973. *Press, radio, tv. En bok om massmedia i dagens samhälle. 2:a upplagan*. Stockholm: Bonniers.
- Hagevi, Magnus. 1994. Hur röstar de kristna? *Frisinnad tidskrift* 10:253–262.
- Hagevi, Magnus. 1995. *Riksdagen utifrån — en gabrtonska teori synas i sömmarna*. Licenciatavhandling. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Hammond, Kenneth R. & James E. Householder. 1963. *Introduction to the Statistical Method: foundations and the use in the behavioral sciences*. New York: Alfred A. Knopf.
- Hanson, David J. 1968. Dogmatism and Authoritarianism. *Journal of Social Psychology* 74:89–95.
- Hays, William. L. & Joseph. F. Bennett. 1960. Multidimensional Unfolding: Determining the Dimensionality of Ranked Preference Data. *Psychometrika* 25:27–43.
- Hays, William. L. & Joseph. F. Bennett. 1961. Multidimensional Unfolding: Determining Configuration from Complete Rank Order Preference Data. *Psychometrika* 26:221–238.
- Hermansson, Jörgen. 1990. *Spelteorins nytta. Om rationalitet i vetenskap och politik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Hertz, Robert. 1909. La prééminance de la main droite: étude sur la polarité religieuse. *Revue philosophique*. s 553–580.
- Hicks, Lou E. 1970. Some Properties of Ipsative, Normative and Forced-Choice Normative Measure. *Psychological Bulletin* 74:167–184.
- Hinich, Melvin J. & Michael C. Munger. 1994. *Ideology and the Theory of Political Choice*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Holmberg, Sören. 1975. Partipolitiska konfliktdimensioner i riksdagen. *Statsvetenskaplig tidskrift* 81:212–231.
- Holmberg, Sören. 1976. Legislative Behavior in Sweden: Party Cleavages and Party Cohesion. Arbetspapper presenterad vid ECPR-konferensen, Lovain.
- Holmberg, Sören. 1978. Kärnkraften och vänster-högerdimensionen. Konfliktlinjer i svensk politik. *Statsvetenskaplig tidskrift* 81:67–77.
- Holmberg, Sören. 1981. *Svenska väljare*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören. 1984. *Väljare och val i Sverige*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören. 1989. Political Representation in Sweden. *Scandinavian Political Studies* 12:1–36.

Litteraturreferenser

- Holmberg, Sören. 1990. Partiernas profiler. s 84-100 i *Rött, blått, grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. red. Mikael Gilljam & Sören Holmberg. Stockholm: Bonniers.
- Holmberg, Sören. 1994a. Att ha eller inte ha kärnkraft. s 127-135 i *Vägval. SOM-rapport 11*. red. Sören Holmberg & Lennart Weibull. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören. 1994b. Partierna tycker vi bäst om i valtider. s 19-26 i *Vägval. SOM-rapport 11*. red. Sören Holmberg & Lennart Weibull. Göteborg: Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Holmberg, Sören. 1994c. Party Identification Compared Across the Atlantic. s 93-121 i *Elections at Home and Abroad. Essays in Honor of Warren E. Miller*. red. Kent M Jennings & Thomas E Mann. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Holmberg, Sören. 1995. Kärnkraften II. s 37-44 i *Det gamla riket. SOM-rapport 13*. red. Sören Holmberg & Lennart Weibull. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören. 1996a. Kärnkraftsfrågans återkomst. s 199-132 i *Mitt i 90-talet. SOM-rapport 16*. red. Sören Holmberg & Lennart Weibull. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören. 1996b. Partierna gjorde så gott de kunde. s 225-236 i *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. red. Mikael Gilljam & Sören Holmberg. Stockholm: Norstedts.
- Holmberg, Sören & Kent Asp. 1984. *Kampen om kärnkraften. En bok om väljare, massmedier och folkomröstningen 1980*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören & Martin Bennulf. 1990. The Green Breakthrough in Sweden. *Scandinavian Political Studies* 13:165-184.
- Holmberg, Sören & Peter Esaiasson. 1988. *De folkvalda. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige*. Stockholm: Bonniers.
- Holmberg, Sören & Mikael Gilljam. 1987. *Väljare och val i Sverige*. Stockholm: Bonniers.
- Holmberg, Sören & Olof Petersson. 1980. *Inom felmarginalen. En bok om politiska opinionsundersökningar*. Stockholm: Bonniers.
- Holmberg, Sören, Jörgen Westerståhl & Karl Branzén. 1977. *Väljarna och kärnkraften*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull. red. 1987. *SOM-undersökningen 1986. SOM-rapport 1*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull. red. 1988. *SOM-undersökningen 1987. SOM-rapport 2*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull. red. 1990. *Åttiotal. Svensk opinion i empirisk behysning. SOM-rapport 4*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull. red. 1991a. *Medier och opinion i Sverige. SOM-rapport 5*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull. red. 1991b. *Politiska opinioner. SOM-rapport 6*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull. red. 1991. *Åsikter om massmedier och samhälle. SOM-rapport 7*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull. red. 1992. *Trendbrott? SOM-rapport 8*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull. red. 1993. *Perspektiv på krisen. SOM-rapport 9*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull. red. 1994. *Vägval. SOM-rapport 11*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Litteraturreferenser

- Holmberg, Sören & Lennart Weibull. red. 1995. *Det gamla riket. SOM-rapport 13*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull. red. 1996. *Mitt i nittioalet. SOM-rapport 16*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull. red. 1997. *Ett missnöjt folk? SOM-rapport 18*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Hotelling, Harald. 1929. Stability in Competition. *Economic Journal* 39:41-57.
- Huber, John & Ronald Inglehart. 1995. Expert Interpretations of Party Space and Party Locations in 42 Societies. *Party Politics* 1:73-111.
- Hultgren, Sten. 1990. *Gallup i Sverige*. Stockholm: Tiden.
- Hutton, Will. 1995. *The State We're In*. London: Jonathan Cape.
- Håkansson, Nicklas. 1995. Bildligt talat. Metaforer och bildspråk i svenska partiledardebatter 1932-1991. *Statsvetenskaplig tidskrift* 98:185-199.
- Inglehart, Ronald. 1977. *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald. 1989. Political Value Orientations. I *Continuities in Political Action: Mass participation in Five Western Democracies*. red. Kent M. Jennings & J. W. van Deth. Berlin: de Gruyter
- Inglehart, Ronald. 1990. *Cultural Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Iversen, Torben. 1994. The Logics of Electoral Politics: Spatial, Directional, and Mobilizational Effects. *Comparative Political Studies* 27:155-189.
- Iyengar, Shanto & Donald Kinder. 1987. *News that Matters*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Iyengar, Shanto & William J. McGuire. red. 1993. *Explorations in Political Psychology*. London: Duke University Press.
- Jacoby, William G. 1986. Levels of Conceptualization and Reliance on the Liberal-Conservative Continuum. *Journal of Politics* 48:423-432.
- Jacoby, William G. 1991. *Data Theory and Dimensional Analysis*, Quantitative Applications in the Social Sciences 78. London: SAGE.
- Jacoby, William G. 1995. The Structure of Ideological Thinking in the American Electorate. *American Journal of Political Science* 39:314-335.
- Jahn, Detlef & Peter Esaiasson. 1997. The Changing Meaning of Left/Right Semantics: An Analysis of the Ideological Space in the 1994 Election Campaigns in Sweden and Germany. Arbetsrapport. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Jenssen, Anders Todal, Pertti Pesonen & Mikael Gilljam. red. 1998. *To Join or Not to Join*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Johannesson, Kurt. 1990. *Retorik eller konsten att övertyga*. Stockholm: Norstedts.
- Jones, B. D. 1974. Some Considerations in the Use of Non-Metric Multidimensional Scaling. *Political Methodology* 1:1-30.
- Kaase, Max & Kenneth Newton. 1995. *Beliefs in Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Kamakura, Wagner A. 1991. Estimating flexible distributions of ideal-points with external analysis of preferences. *Psychometrika* 56:419-431.
- Karlsson, Lars M. 1994. Traditionalisternas politiska uppfattningar. Arbetsrapport. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Litteraturreferenser

- Katz, Richard S. 1980. *A Theory of Parties and Electoral Systems*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Kavanagh, Dennis. 1994. Changes in Electoral Behaviour and the Party System. *Parliamentary Affairs* 47:596-612.
- Key, Valdimer O. 1966. *The Responsible Electorate. Rationality in Presidential Voting 1936-1960*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kinder, Donald R. 1983. Diversity and Complexity in American Public Opinion. s 389-425 i Finifter, Ada. red. *The State of the Discipline*. Washington DC: APSA.
- Kinder, Donald R. & David O. Sears. 1985. Public Opinion and Political Action. s 659-741 i *Handbook of Social Psychology*. red. Gardner Lindzey & Elliot Aronson. 3:e upplagan. Vol. 2. New York: Random House.
- King, Gary. 1997. *A solution to the ecological inference problem*. Princeton: Princeton University Press.
- Klingemann, Hans-Dieter. 1972. Testing the Left-Right Continuum on a Sample of German Voters. *Comparative Political Studies* 5:93-106.
- Klingemann, Hans-Dieter. 1979. Measuring Ideological Conceptualizations. s 215-254 i *Political Action. Mass Participation in Five Western Democracies*. red. Samuel Barnes & Max Kaase. Beverly Hills: SAGE Publications.
- Klingemann, Hans-Dieter. 1995. Party Positions and Voter Orientations. s 183-205 i *Citizens and the State*. red. Hans-Dieter Klingemann & Dieter Fuchs. Oxford: Oxford University Press.
- Knutsen, Oddbjørn. 1989. Cleavage Dimensions in Ten West European Countries. A Comparative Empirical Analysis. *Comparative Political Studies* 21:495-534.
- Knutsen, Oddbjørn. 1995. Left-Right Materialist Value Orientations. I *Impact of Values*. red. Jan W. Van Deth & Elinor Scarbrough. Oxford: Oxford University Press.
- Koford, K. 1989. Dimensions in Congressional Voting. *American Political Science Review* 83:949-962.
- Kornberg, Allan, Allan Mishler & Joel Smith. 1974. Political Elite and Mass Perceptions of Party Locations in Issue Space: Some Tests of Two Positions. *British Journal of Political Science* 5:161-185.
- Korpi, Walter. 1980. Kärnkraften och politikens dimensioner. *Sociologisk Forskning* 17:15-25.
- Krehbiel, Keith. 1988. Spatial Models of Legislative Choice. *Legislative Studies Quarterly* 3: 301-324.
- Kruskal, Joseph B. 1964. Multidimensional Scaling by Optimizing Goodness of Fit to a Non-Metric Hypothesis. *Psychometrika* 33:469-506.
- Kruskal, Joseph B. & Myron Wish. 1978. *Multidimensional Scaling*, Quantitative Applications in the Social Sciences 11. London: SAGE.
- Krämer, Jürgen & Hans Rattinger. 1997. The Proximity and the directional theories of issue voting: Comparative results for the USA and Germany. *European Journal of Political Research* 32:1-29.
- Kuklinski, James H., Robert C. Luskin & John Bolland. 1991. Where is the Schema? Going Beyond the "S" Word in Political Psychology. *American Political Science Review* 85:1341-1356.
- Kumlin, Staffan. 1997. Folket och höger vågen. Om opinionsbildning, samhällsstrukturer och ideologisk förändring i 1980-talets Sverige. *Statsvetenskaplig tidskrift* 100:411-440.

Litteraturreferenser

- Laffont, Jean-Jacques. 1979. *Aggregation and Revelation of Preferences*. Amsterdam: North-Holland.
- Lane, Robert. 1962. *Political Ideology*. New York: The Free Press.
- Lane, Jan-Erik & Svante Ersson. 1995. *Politics and Society in Western Europe*. London: SAGE.
- Laponce, Jean Antoine. 1981. *Left and Right: The Topography of Political Perceptions*. Toronto: University of Toronto Press.
- Laver, Michael. 1989. Party Competition and Party System Change. The Interaction of Coalition Bargaining and Electoral Competition. *Journal of Theoretical Politics* 1:301-324.
- Laver, Michael & Ben W. Hunt. 1992. *Policy and Party Competition*. New York: Routledge.
- Laver, Michael & Ian Budge. red. 1992. *Party Policy and Government Coalitions*. New York: St Martin's Press.
- Laver, Michael & Norman Schofield. 1990. *Multi-Party Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Silverman, Lawrence. 1985. The Ideological Mediation of Party-Political Responses to Social Change. *European Journal of Political Science* 19:393-417.
- LeDuc, Lawrence. 1981. The Dynamic Properties of Party Identification: A Four-Nation Comparison. *European Journal of Political Research* 9:257-268.
- Lévêque, Pierre & Pierre Vidal-Naquet. 1996. *Cleisthenes the Athenian. An Essay on the Representation of Space and Time in Greek Political Thought from the End of the Sixth Century to the Death of Plato*. New Jersey: Humanities Press.
- Lewin, Leif. 1996. *Votera eller förhandla? Om den svenska parlamentarismen*. Stockholm: Fritzes.
- Lewin, Leif, Bo Jansson & Dag Sörbom. 1972. *The Swedish Electorate 1887-1968*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lijphart, Arend. 1977. *Democracy in plural societies: a comparative exploration*. New Haven: Yale University Press.
- Lijphart, Arent. 1984. *Democracies: patterns of majoritarian and consensus government in twenty-one countries*. New Haven: Yale University Press.
- Lijphart, Arend. 1994. *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies 1945-1990*. Oxford: Oxford University Press.
- Lindén, Michael. 1975. Political Dimensions and Relative Party Positions: A Factor Analytical Study of Swedish Attitude Data. *Scandinavian Journal of Psychology* 16:97-107.
- Lipset, Seymour M. 1960. *The Political Man: The Social Bases of Politics*. New York: Doubleday.
- Lipset, Seymour M. & Stein Rokkan. red. 1967. *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press.
- Listhaug, Ola, Stuart Elaine Macdonald & George Rabinowitz. 1990. A Comparative Spatial Analysis of European Party Systems. *Scandinavian Political Studies* 13:227-254.
- Listhaug, Ola, Stuart Elaine Macdonald & George Rabinowitz. 1994. Ideology and Party Support in Comparative Perspective. *European Journal of Political Research* 25:111-149.
- Loether, Herman J. & Douglas G. McTavish. 1988. *Descriptive and Inferential Statistics. An Introduction. 3:rd Edition*. London: Allyn & Bacon.
- Lund, Thorleif. 1974. Multidimensional scaling of political parties. *Scandinavian Journal of Psychology* 15:108-118.

Litteraturreferenser

- Luskin, Robert P. 1987. Measuring Political Sophistication. *American Journal of Political Science* 31:856-899.
- Luttbeg, Norman R. & Michael M. Gant. 1985. The Failure of Liberal/Conservative Ideology as a Cognitive Structure. *Public Opinion Quarterly* 49:80-93.
- Macdonald, Stuart Elaine, Ola Listhaug & George Rabinowitz. 1991. Issues and Party Support in Multiparty Systems. *American Political Science Review* 85:1107-1131.
- Macdonald, Stuart Elaine, George Rabinowitz & Ola Listhaug. 1995. Political Sophistication and Models of Issue Voting. *British Journal of Political Science* 25:453-483.
- MacRae, Duncan jr. 1958. *Dimensions of congressional voting: a statistical study of the House of Representatives in the eightyfirst Congress*, University of California publications in sociology and social institutions 1:3. Berkeley: University of California Publications.
- MacRae, Duncan jr. 1970. *Issues and Parties in Legislative Voting. Methods of Statistical Analysis*. New York: Harper & Row.
- Mair, Peter. 1989. The Problem of Party System Change. *Journal of Theoretical Politics* 1:251-276.
- Mair, Peter. 1993. Myths of electoral change and the survival of traditional parties. *European Journal of Political Research* 24:121-133.
- Maguire, Maria. 1983. Is There Still Persistence? Electoral Change in Western Europe 1948-1979. I *Western European Party Systems: Continuity and Change*. red. Hans Daalder & Peter Mair. London: Sage
- Malmberg, Fredrik, Karin Karlsbro & Petter Odmark. 1995. *Bortom Westerbergeffekten. En vision om ett liberalt idéparti*. Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Mausser, Gary A. & Freyssinet-Dominjon Jacqueline. 1976. Exploring Political Space: A Study of French Voters' Preferences. s 203-224 i *Party Identification and Beyond*. red. Ian Budge, Ivor Crewe & Dennis Farlie.. London: John Wiley & Sons.
- McGrath, J. & M. McGrath. 1962. Effects of Partisanship on Perception of Public Figures. *Public Opinion Quarterly* 26:236-248.
- McGuire, W. J. 1985. Attitudes and attitude change. s 233-346 i *Handbook of social psychology. 3rd edition*. red. Gardner Lindzey & Elliot Aronson. Vol. I. Theory and Method. New York: Random House.
- McIver, John P. & Edward G. Carmines. 1981. *Unidimensional Scaling, Quantitative Applications in the Social Sciences* 24. London: SAGE.
- McKelvey, Richard D. 1976. Intransitivities in Multidimensional Voting Models and some Implications for Agenda Control. *Journal of Economic Theory* 12:472-482.
- McKelvey, Richard D. & Norman Schofield. 1987. Generalised Symmetri Conditions at a Core Point. *Econometrica* 55:923-933.
- McKelvey, Richard D., Peter C. Ordeshook & James M. Enelow. 1990. A Decade of Experimental Research on Spatial Models of Elections and Committees. I *Advances in the Spatial Theory of Voting*. red. James M. Enelow & Melvin J. Hinich. Cambridge: Cambridge University Press.
- McLaren Carstairs, A. 1982. *A Short History of Electoral Systems in Western Europe*. London: George Allen & Unwin.
- McLean, Iain & Fiona Hewitt. 1994. *Condorcet. Foundations of Social Choice and Political Theory*. Hants: Edward Elgar Publishing.
- Merrill, Samuel, III. 1993. Voting Behavior under the Directional Spatial Model of Electoral Competition. *Public Choice* 77:739-756.

Litteraturreferenser

- Merrill, Samuel, III. 1994. A Probabilistic Model for the Spatial Distribution of Party Support in Multiparty Electorates. *Journal of the American Statistical Association* 89: 1190–1197.
- Merrill, Samuel, III. 1995. Discriminating between the Directional and Proximity Spatial Models of Electoral Competition. *Electoral Studies* 14:273–287.
- Middendorp, Cees P. 1992. Left-Right Self-identification and (Post)materialism in the Ideological Space; their Effect on the Vote in the Netherlands. *Electoral Studies* 11: 249–260.
- Narud, Hanne Marthe. 1996. *Voters, Parties and Governments*. Oslo: Institute for Social Research.
- Nannestad, Peter. 1984. Dimensioner i vælgerens opfattelse af partisystemet. s 167–192 i *Valg og vælgeradfærd. Studier i dansk politik*. red. Jon Elklit & Ole Tonsgaard. Aarhus: Politica.
- Nannestad, Peter. 1985. *Geometriske representationer af relationelle datastrukturer — studier i multidimensionell skalering*. Aarhus: Politica.
- Nannestad, Peter. 1989. *Reactive Voting in Danish Elections 1971–1979*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Nanson, E. J. 1882. Paradox of Voting. *Transactions and Proceedings of the Royal Society of Victoria* 19:197–240.
- Needham, Rodney. red. 1973. *Right and Left: Essays in Dual Symbolic Classification*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nilsson, Mats. 1995. *Bengt Westerberg*. Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Nyholm, Pekka. 1972. *Parliament, Government and Multi-Dimensional Party Relations in Finland*. Helsingfors: Commentationes Scientiarum Socialium.
- Oscarsson, Henrik. 1994a. Politiska avstånd, preferensordningar och konfliktdimensioner: Ett split-ballot experiment med nya enkätfrågor. Arbetsrapport. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oscarsson, Henrik. 1994b. Ett krympande partisystem? *Statsvetenskaplig Tidskrift* 97:141–174.
- Oscarsson, Henrik. 1995a. Jakten på den försvunna stabiliteten. En studie av stabiliteten i de svenska väljarnas partiidentifikation, åsikter och vänster-högerpositioner 1968–1994. Arbetsrapport. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oscarsson, Henrik. 1995b. *Partierna i rymden. Svenska väljares uppfattningar av partiavstånd och konfliktstrukturer 1968–1994*. Licentiatavhandling. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oscarsson, Henrik. 1995c. Väljarnas kartor över partisystemet 1968–1994. Arbetsrapport. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oscarsson, Henrik. 1996a. EU-dimensionen. s 237–267 i *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. red. Mikael Gilljam & Sören Holmberg. Stockholm: Norstedts.
- Oscarsson, Henrik. 1996b. Partiernas andrahandsstöd. s 253–266 i *Mitt i nittioalet. SOM-rapport 16*. red. Sören Holmberg & Lennart Weibull. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Oscarsson, Henrik. 1996c. Svarsstabiliteten i SOM-undersökningarnas frågeinstrument. Resultat från metodexperiment i anslutning till 1995 års student-SOM undersökning. Stencil presenterad vid SOM-institutets utvärderingsresa till Berlin. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Litteraturreferenser

- Oscarsson, Henrik. 1996d. Svenska folkets partikartor. s 291-314 i *Mitt i nittioalet. SOM-rapport 16*. red. Sören Holmberg & Lennart Weibull. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Oskarson, Maria. 1994. *Klassröstning i Sverige. Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian*. Stockholm: Nerenius & Santerus.
- Oskarson, Maria & Lena Wängnerud. 1995. Kvinnor som väljare och valda. Lund: Studentlitteratur.
- Ottati, Victor C. & Robert S. Wyer. 1993. Affect and Political Judgment. s 296-315 i *Explorations in Political Psychology*. red. Shanto Iyengar & William J. McGuire. Durham: Duke University Press.
- Page, Benjamin I. 1978. *Choices and Echoes in Presidential Elections. Rational Man and Electoral Democracy*, Chicago. University of Chicago Press.
- Page, Benjamin I. & Robert Y. Shapiro. 1992. *The Rational Public. Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*. Chicago: Chicago University Press.
- Pedersen, Mogens N. 1979. The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility. *European Journal of Political Research* 7:1-26.
- Pedersen, Mogens N. 1980. On Measuring Party Change. A Methodological Critique and a Suggestion. *Comparative Political Studies* 12:387-403.
- Pedersen, Mogens. 1983. Changing Patterns of Electoral Volatility: Explorations in Explanations. I *Western European Party Systems: Continuity and Change*. red. Hans Daalder & Peter Mair. London: Sage.
- Pedersen, Mogens N., Erik Damgaard & Peter Nannestad. 1971. Party Distances in the Danish Folketing 1945-1968. *Scandinavian Political Studies* 6:87-106.
- Petersson, Olof. 1977. *Väljarna och valet 1976*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Petersson, Olof. 1979. *Regeringsbildningen 1978*. Stockholm: Raben & Sjögren.
- Petersson, Olof. 1982. *Väljarna och världspolitiken*. Stockholm: Norstedts.
- Pierce, Roy. 1997. Directional versus Proximity Models of Voting: Versimilitude as the Criterion. *Journal of Theoretical Politics* 9:61-74.
- Poole, Keith. T. 1981. Dimensions of interest group evaluation of the U.S. Senate 1969-1978. *American Journal of Political Science* 25:49-67.
- Poole, Keith. T. & H. Rosenthal. 1991. Patterns of Congressional Voting. *American Journal of Political Science* 35.
- Popkin, Samuel L. 1991. *The Reasoning Voter: Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rabinowitz, George. 1976. A Procedure for Ordering Object Pairs Consistent with the Multidimensional Unfolding Model. *Psychometrika* 41:349-373.
- Rabinowitz, George. 1978. On the Nature of Political Issues: Insights from a Spatial Analysis. *American Journal of Political Science* 22:793-817.
- Rabinowitz, George & Stuart Elaine Macdonald. 1989. A Directional Theory of Issue Voting. *American Political Science Review* 83:93-121.
- Rabinowitz, George, Stuart Elaine Macdonald & Ola Listhaug. 1991. New Players in an Old Game: Party Strategy in Multiparty Systems. *Comparative Political Studies* 24: 147-185.
- Rabinowitz, George, James W Prothro & William Jacoby. 1982. Salience as A Factor in The Impact of Issues on Candidate Evaluation. *Journal of Politics* 44:41-63.
- Rae, Douglas. W. & Michael. Taylor. 1970. *The Analysis of Political Cleavages*. New Haven: Yale University Press.

Litteraturreferenser

- Reimer, Bo. 1985. Values and the Choice of Measurement Technique: The Rating and Ranking of Postmaterialism. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen, avdelningen för masskommunikation.
- Reimer, Bo. 1994. *The Most Common of Practices*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Reiter, Howard L. 1989. Party Decline in the West. A Skeptic's View. *Journal of Theoretical Politics* 1:325-348.
- RePass, David E. 1971. Issue Salience and Party Choice. *American Political Science Review* 65:389-400.
- Riker, William H. & Peter C. Ordeshook. 1973. *An Introduction to Positive Political Theory*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Risbjerg-Thomsen, Søren. 1987. *Danish Elections 1920-1979: A Logit Approach to Ecological Analysis and Inference*. Aarhus: Politica.
- Risbjerg-Thomsen, Søren, Sten Berglund & Ingemar Wörlund. 1991. Assessing the Validity of the Logit Method for Ecological Inference. *European Journal of Political Research* 22:441-477.
- Robertson, David. 1976. *A Theory of Party Competition*. New York: John Wiley & Sons.
- Rokeach, Milton. 1960. *The Open and Closed Mind*. New York: Basic Books.
- Rokkan, Stein. 1967. Geography, Religion and Social Class. s 367-444 i *Party Systems and Voter Alignments*. red. Seymour M. Lipset & Stein Rokkan. New York: The Free Press.
- Rokkan, Stein. 1970. *Citizens, Elections, Parties. Approaches to the Comparative Study of the Process of Development*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rokkan, Stein & Henry Valen. 1964. Regional Contrasts in Norwegian Politics. I *Cleavages, Ideologies and Party Systems*. red. Erik Allardt & Yrjö Littunen. Helsinki: Westmarck Society.
- Rommetvedt, Hilmar. 1991. *Partiavstand og partikoalisjoner*. Stavanger: Rogalandsforskning.
- Rose, Richard & Derek W Urwin. 1970. Persistence and Change in Western Party Systems Since 1945. *Political Studies* 18:287-319.
- Rosenberg, Milton. J. & Carl. I. Hovland. 1960. Cognitive, affectivem and behavioral components of attitudes. s 1-14 i *Attitude organization and change: An analysis of consistency among attitude components*. red. Carl. I. Hovland & Milton. J. Rosenberg. New Haven: Yale University Press.
- Rusk, Jerrold G. & Ole Borre. 1976. The Changing Party Space in Danish Party Perceptions 1971-1973. I *Party Identification and Beyond*. red. Ian Budge, Ivor Crewe & Dennis Farlie. London: Wiley.
- Sannerstedt, Anders. 1988. Riksdagsvalet 1988. En prognos. *Statsvetenskaplig tidskrift* 91: 185-186.
- Sartori, Giovanni. 1966. European Political Parties: the Case of Polarized Pluralism. I *Political Parties and Political Development*. red. J. La Palombara & M. Weiner. Princeton: Princeton University Press.
- Sartori, Giovanni. 1976. *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmitt, Hermann & Sören Holmberg. 1995. Political Parties in Decline? I *Citizens and the State*. red. Hans-Dieter Klingemann & Dieter Fuchs. Oxford: Oxford University Press.
- Schofield, Norman. 1986. Existence of a "Structurally Stable" Equilibrium for a Non-Collegial Voting Rule. *Public Choice* 51:267-284.

Litteraturreferenser

- Schofield, Norman. 1992. A theory of coalition government in a spatial model of voting. Washington: Washington University Center in Political Economy.
- Schofield, Norman. 1995. Coalition Politics: A Formal Model and Empirical Analysis. *Journal of Theoretical Politics* 7:245-281
- Schuman, Howard & Stanley Presser. 1996. *Questions and answers in attitude surveys: experiments on question form, wording, and context*. Thousand Oaks: Sage.
- Schumpeter, Joseph A. 1950. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Harper & Brothers.
- Shamir, M. 1984. Are Western European Party Systems 'Frozen'? A Comparative Analysis. *Comparative Political Studies* 17:35-79.
- Sidanius, James & Bo Ekehammar. 1976. Cognitive Functioning and Socio-Political Ideology: A Multidimensional and Individualized Analysis. *Scandinavian Journal of Psychology* 17:205-216.
- SIFO. 1979. Värbarometern 1967-1978. Stockholm: SIFO.
- Sjöblom, Gunnar. 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- Smith, Eric R. A. N. 1989. *The Unchanging American Voter*. Los Angeles: University of California Press.
- Smith, Gordon. 1989. A System Perspective on Party System Change. *Journal of Theoretical Politics* 1:349-363.
- Smithies, Arthur. 1941. Optimum Location in Spatial Competition. *Journal of Political Economy* 49:423-429
- Sniderman, Paul M. 1993. The New Look in Public Opinion Research. I *Political Science: The State of the Discipline II*. red. Ada W Finifter. Washington: The American Political Science Association.
- Sniderman, Paul M, Richard A. Brody & Philip E. Tetlock. red. 1991. *Reasoning and Choice. Explorations in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spence, Ian & Stephan Lewandowsky. 1989. Robust multidimensional scaling. *Psychometrika* 54:501-513.
- Stjernqvist, N & Bo Bjurulf. 1968. Partisammanhållning och partisamarbete. *Statsvetenskaplig tidskrift* 71:335-405.
- Stokes, Donald E. 1963. Spatial Models of Party Competition. *American Political Science Review* 57.
- Stokes, Donald E. 1966. Spatial Models of Party Competition. s 161-179 i *Elections and the Political Order*. red. Angus Campbell, Philip E. Converse, Warren E. Miller & Donald E. Stokes. New York: Wiley & Sons.
- Strøm, Kaare. 1989. Inter-Party Competition in Advanced Democracies. *Journal of Theoretical Politics* 1:277-300.
- Strøm, Kaare. 1992. Democracy as Political Competition. s 27-46 i *Reexamining Democracy*. red. Gary Marks & Larry Diamond. London: SAGE Publications.
- Svensson, Palle & Lise Togeby. 1991. *Højrebølge?* Aarhus: Politica
- Swyngedouw, Marc. 1994. New Cleavages in Flemish-Belgian Politics. Testing Theoretical Models. University of Leuven: Interuniversity Workgroup on Political Opinion Research (ISPO).
- Särilvik, Bo. 1957. *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957*. Stockholm: SOU 1959:10.
- Särilvik, Bo. 1965. Skiljelinjer i valmanskåren. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 68:141-183.

Litteraturreferenser

- Särilvik, Bo. 1966. Political Stability and Change in the Swedish Electorate. *Scandinavian Political Studies* 1.
- Särilvik, Bo. 1968. Partibytten som mått på avstånd och dimensioner i partisystemet. *Sociologisk forskning* 2.
- Särilvik, Bo. 1970. *Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System. Dissertation*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Särilvik, Bo. 1974. Sweden: The social bases of the parties in a developmental perspective. s 371-434 i *Electoral Behavior: A Comparative Handbook*. red. Richard Rose. New York: Free Press.
- Särilvik, Bo. 1976. Mapping the Party Space: Distances, Evaluations and Ideological Perspectives: An Analysis Framework Applied to Data on Electors and Elected in Sweden 1964–1973. World Congress of the International Political Science Association, Edinburgh.
- Taagepera, Rein. & Matthew S. Shugart. 1989. *Seats and Votes. The Effects and Determinants of Electoral Systems*. London: SAGE.
- Thomas, John C. 1975. *The Decline of Ideology in Western Political Parties: A Study of Changing Policy Orientations*. London: SAGE.
- Thomassen, Jacques. 1976. Party Identification as a Cross-National Concept: Its Meaning in the Netherlands. I *Party Identification and Beyond*. red. Ian Budge, Ivor Crewe & Dennis Farlie. London: John Wiley & Sons.
- Thomsen, Søren Risbjerg. 1987. *Danish Elections 1920-1979: A Logit Approach to Ecological Analysis and Inference*. Aarhus: Politica.
- Thomsen, Søren Risbjerg, Sten Berglund & Ingemar Wörlund. 1991. Assessing the Validity of the Logit Method for Ecological Inference. *European Journal of Political Research* 22:441-477.
- Tillie, Jean. 1990. Multiple Party Preference. A Theoretical and Empirical Description. Joint Sessions of Workshops of the European Consortium for Political Research, April, Bochum.
- Tillie, Jean. 1995. *Party Utility and Voting Behavior*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Tingsten, Herbert. 1937. *Political Behaviour. Studies in Electoral Statistics*. Stockholm: P. S. King & Son.
- Triandis, Harry C. 1971. *Attitude and attitude change*. New York: Wiley.
- Tversky, Amos. 1977. Features of Similarity. *Psychological Review* 84:327-352.
- Valen, Henry. 1969. De politiske partiene. I *Politisk ABC*. red. O. Johnsrud & T. Sandberg. Oslo: Gyldendal.
- Valen, Henry. 1981. *Valg og politikk — et samfunn i endring*. Oslo: NKS-Forlaget.
- Valen, Henry. 1990. Velgere, politisk avstand og koalisjoner. *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 6:17-32.
- Valen, Henry & Willy Martinussen. 1972. *Velgere og politiske frontlinjer*. Oslo: Gyldendal.
- van der Brug, Wouter. 1996. *Where's the Party? Voters' Perceptions of Party Positions*. University of Amsterdam: Department of Political Science.
- van der Eijk, Cees & Mark N. Franklin. red. 1996. *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- van der Eijk, Cornelis, Mark N. Franklin, Thomas T. Mackie & Henry Valen. 1992. Cleavages, Conflict Resolution and Democracy. I *Electoral Change. Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries*. red. Mark N. Franklin, Thomas T. Mackie & Henry Valen. Cambridge: Cambridge University Press.

Litteraturreferenser

- van der Eijk, Cornelis, Broer Niemöller & A. Th. J. Eggen. 1981. *Dutch Parliamentary Election Study 1981*. Amsterdam: Department of Political Science.
- van Deth, Jan W. & Elinor Scarbrough. red. 1995. *The Impact of Values*. Oxford: Oxford University Press.
- van Schuur, Hendrick W. 1984. *Structure in political beliefs: A new model for stochastic unfolding to European party activists*. Amsterdam: CT Press.
- van Schuur, Hendrick W. & Wendy Post. 1990. *MUDFOLD User's Manual. A Program for Multiple Unidimensional Unfolding*. Groningen: ProGamma.
- Ware, Alan. 1996. *Political Parties and Party Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Vedung, Evert. 1979a. Kärnkraften ger ny blockbildning i Sverige. *Trärsnitt* 1:42-48.
- Vedung, Evert. 1979b. *Kärnkraften och regeringen Fälldins fall*. Stockholm: Raben & Sjögren.
- Vedung, Evert. 1980. Kärnkraften och partisystemet i Sverige. *Politica* 1:108-139.
- Vedung, Evert. 1988. The Swedish Five-Party Syndrome and the Environmentalists. s 76-109 i *When Parties Fail. Emerging Alternative Organizations*. red. Kay Lawson & Peter H. Merkl. Princeton: Princeton University Press.
- Weisberg, Herbert F. 1968. *Dimensional Analysis of Legislative Roll Calls*. Dissertation. Ann Arbor: University of Michigan.
- Weisberg, Herbert F. & Jerrold G. Rusk. 1970. Dimensions of Candidate Evaluation. *American Political Science Review* 64:1167-1185.
- Westholm, Anders. 1990. Makteliten. s 301-359 i *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*. red. SOU 1990:44.. Stockholm.
- Westholm, Anders. 1991. *The Political Heritage: Testing Theories of Family Socialization and Generational Change*. Uppsala Universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Westholm, Anders. 1997. Distance versus Direction. The Illusory Defeat of the Proximity Theory of Electoral Choice. *American Political Science Review* 91:865-883.
- Wolinetz, Steven B. 1979. The Transformation of Western European Party Systems Revisited. *West European Politics* 2:4-28.
- Wolters, Menno. 1982. European Interspaces. Working paper presented at the ECPR congress in Aarhus, Denmark.
- Worre, Torben. 1976. Partisystemets ideologiske dimensioner. s 176-210 i *Valgerne i 70'rne*. red. Ole Borre. København: Akademisk Forlag.
- Wängnerud, Lena. 1993. Politiska partier är något man kan älska och lita på. Om partiidentifikationens uppkomst. Arbetsrapport. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Young, Forrest. W. m fl. 1978. ALSCAL: A Nonmetric Multidimensional Scaling Program With Several Differences Options. *Behavioural Research Methods and Instrumentations* 10:451-453.
- Young, Forrest. W. & Robert. M. Hamer. 1987. *Multidimensional Scaling: History, Theory, and Applications*. New Jersey: IEA.
- Zajonc, Robert B. 1980. Feeling and Thinking. Preferences Need no Inferences. *American Psychologist* 35:151-175.
- Zaller, John. 1992. *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zetterberg, Hans L. 1986. Om opinionsjournalistik. s 15-35 i *Makten över opinionen*. red. Gudmund Hernes, Hans L. Zetterberg, Sören Holmberg & Anders Mellbourn. Stockholm: Litteraturfrämjandet.

Litteraturreferenser

- Zuckerman, Alan. 1975. Political Cleavages: A Conceptual and Theoretical Analysis. *British Journal of Political Science* .
- Zuckerman, Alan. 1982. New Approaches to Political Cleavages. *Comparative Political Studies* 15:131-144.

Sakregister

- 2,5-procentspärren, 49
abort, 238; 276
Adelsohn, Ulf, 45
aggregerad elektoral rörlighet, 56
aggregerad rörlighet, 58; 62
aggregerade opinionsdata, 36
aggregerade preferensordningar, 121
Ahlmark, Per, 47
alkohol, 276
alliansfrihet, 282; 285
ALSCAL, 186
andrapreferensröstare, 75
arbetsgivare, 55
Aristoteles, 9
Arrow, Kenneth, 12
atomisering, 296; 303
atomvapen, 250
autonomi-delegeringsdimensionen, 301
badness-of-fit, 191; 192
Bennulf, Martin, 172
Berelson, Bernard, 1
Berlinmuren, 48
beslutsmetoder, 69
beslutsregler, 143
beslutsteori, 69
Bildt, Carl, 46
blågrönt block, 208
Bobbio, Norberto, 3
Boëthius, Maria-Pia, 280
Bohman, Gösta, 45; 205
bondeförbundet, 77; 81; 92
Borda, Jean-Charles de, 11
bordaregeln, 69
borgerliga partier, 52
bra-dåligtfrågor, 236
Brandorf, Martin, 121
bruttorörlighet, 58
Budge, Ian, 217
by-landdimensionen, 15
cartwheel-teknik, 20; 66
centralmått, 250
centrum-periferi, 55
Clausen, Aage R., 25
Condorcet, Jean de, 11
consociational democracy, 189
Converse, Philip E., 260
Coombs, Clyde H, 13; 164
Damgaard, Erik, 17
Danmark, 57
datateori, 184
de Borda, Jean-Charles, 69
de Condorcet, Jean, 69
delade partiplacementar, 218
den direktonala åsiktsröstningsteorin, 14; 173; 182
den dolda opinionen, 7; 19; 23; 29; 35; 143; 295
den elektorala arenan, 32
den franska revolutionen, 9
den gröna dimensionen, 21; 170; 190; 208; 211; 228; 265; 301
den industriella revolutionen, 55
den kristna traditionalismdimensionen, 301
den kristna värdedimensionen, 5; 21
den utrikes- och säkerhetspolitiska
konfliktdimensionen, 228; 285; 301
den vita dimensionen, 5; 170; 228; 260; 276
den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen, 5; 170; 228; 260; 273; 301
det ekologiska inferensproblemet, 58
det kalla kriget, 92
det postmoderna informationssamhället, 295
deterministisk, 225
dimensionsanalystekniker, 183
Djävulen, 9
Downs, Anthony, 12; 16; 75; 173; 182; 188; 216; 250
EEC, 238
elektoral rörlighet, 197
EMU, 269
endimensionell utvecklingsanalys, 185
enpartiregering, 47
entoppiga preferensfunktioner, 187
envägs variansanalys, 254
Erlander, Tage, 39
Esaïasson, Peter, 37
Eta-kvadrat, 254
etik-moraldimensionen, 211
EU-dimensionen, 5; 21; 170; 190; 209; 211; 228; 260; 269
Europas Förenta Stater, 269; 270
Eurovisionsschlagerfestivalen, 69
evalueringar, 66
evalueringsdimension, 26
evalueringsmått, 19; 27

Sakregister

- evalueringsprocess, 7; 25
evalueringsstruktur, 23
expertstudier, 18
extern information, 222
extern utvecklingsanalys, 186; 218
externa validitetstester, 34; 220
fadersidentifikation, 25
faktoranalys, 203
familjeklasstillhörighet, 258
Farlie, Dennis, 217
feeling thermometer, 25; 188
fempartipreferensordning, 166
filmensur, 238
flyktningdimensionen, 5; 21; 208; 211
Folketinget, 19; 213
folkomröstningar, 16
folkomröstningen om ATP 1957, 77
folkomröstningen om EU-medlemskap 1994, 77
folkomröstningen om kärnkraft 1980, 21; 82
folkopinionens hav, 65
Folkpartiet, 46
Franzén, Vivianne, 185
Freud, Sigmund, 25
frikyrkliga väljare, 84
fritidsaktiviteter, 230
frysningshypotesen, 55
fyraprocentspårren, 50
Fäldin, Thorbjörn, 46; 76; 121
Fäldineffekten, 46
förenklingsverktyg, 6; 304
förenlighetsanalys, 164; 177; 218
förhandlingsparlamentarism, 300
förhandlingsteori, 69
förstapreferensbytare, 97
förstapreferenser, 32
förstapreferensröstare, 75
försvarsutgifter, 238; 282
Gallup, 37
gemensamhetsantagandet, 187
Gilljam, Mikael, 37
Gisselberg, Margaretha, 308
Golgota, 9
graden av dimensionalitet, 17; 35; 188
grupplojaliteter, 296
gruvstrejken 1969, 39
gränskontroller, 270
Gud fader, 9
Hagevi, Magnus, 84
Hedlund, Gunnar, 17; 46; 65; 76
Helén, Gunnar, 46
Hermansson, C. H., 48
Holland, 66
Holmberg, Sören, 50; 207
Holmberg, Yngve, 45
Hotelling, Harold, 11
Hunt, Ben W., 30; 184
hästsko, 205
högerpartiet, 81; 92
högervägen, 54
identitetsteori, 25
ideologisk närhet, 224
ideologisk vänster-högeröstning, 121
ideologiska förenklingsverktyg, 3; 29
IMU, 37
individuellt rörlighet, 58
induktiva analysstrategier, 190
industriarbetare, 257
industrimän, 55
Inglehart, Ronald, 1; 4
instrumentell röstning, 294
instämmandefrågor, 236
interna validitetstester, 220
Jacoby, William G, 186
jakobiner, 9
Jesus, 9
jordbrukare, 257
Jordbrukarnas Riksförbund, 4
jordägare, 55
jämlighet, 237
jämslälldhetsdimensionen, 21; 128; 260; 280; 301
jämsviktsstillstånd, 216
kampanjpartier, 304
karensdagar, 246
Karlsson, Bert, 50; 185
KIS-undersökningen 1989, 21
klassidentifikation, 255
klasslösa, 256
klassposition, 254
klasstruktur, 253
Klingemann, Hans-Dieter, 213
koalitionsbildning, 29; 216
kognitioner, 66
kognitionsmått, 19; 27
kollektiva beslutsteorier, 11
konservatism, 276
konstitutionell teori, 11
konsumentinriktade medborgare, 296
koordinater, 218
kristen etik, 276
kristen traditionalismdimension, 279
kristna värden, 276
Kruskal, Joseph B., 191
Kruskals Stress-1, 192
Kruskals Stress-2, 191; 218; 219
kvadrant, 205
kvalitativ j-skala, 164
kvartilavstånd, 251
kvinnorepresentation, 280
källsortering, 265
kärnkraftsdimensionen, 5; 190; 211; 228; 260; 261
kärnkraftsskala, 21
Laver, Michael, 30; 184
Leijonborg, Lars, 48
Leissner, Maria, 47; 82; 209
Lewin, Leif, 70
Line of Sight (LOS), 187; 188; 193; 214
Lipset, Seymour Martin, 55; 260
Listhaug, Ola, 173
livsstilar, 230; 295
lägre tjänstemän, 257
länderkomparativa studier, 190
läskedryck, 296
löntagare, 55
löntagarfonder, 15; 121; 246; 250
löntagarfondsvallet 1982, 46; 70; 86; 298
Macdonald, Stuart Elaine, 173

Sakregister

- majoritetsregeln, 69
- medial fragmentisering, 296
- median, 250
- medianväljare, 13
- medic anvädning, 230
- medlemskapspartier, 304
- mellanpartiavstånd, 31
- mellanpartihandlingar, 31
- metodexperiment, 20; 27
- Michiganskolan, 25
- migration, 58
- miljödimensionen, 5; 260
- mittenpartier, 69; 294
- modellantagandet, 187
- modellpassning, 109
- monarkister, 9
- Monte Carlo-studier, 192
- moral- och sedlighetsdimension, 276
- moralsk-religiöse dimension, 15
- motsols, 208
- multidimensionell skalning, 186; 192
- multidimensionell utvecklingsanalys, 28; 181; 185
- multipl korrelation, 232
- muntorhet, 24
- mångfald, 163; 295
- mänskära, 205
- mänskliga värden, 230
- mätfel, 28
- Nannestad, Peter, 17; 19; 197
- Napoleon III, 10
- nationsgränser, 270
- NATO, 285
- nettorörighet, 58
- neutralitet, 282; 285
- Non-Similarity index, 224
- Norge, 57
- normativ, 11
- Ny demokrati, 48
- närhetsmatris, 186
- närhetsröstningsmodellen, 195; 220
- närhetsröstningsteorin, 13; 182; 218
- närmanden och fjärmanden, 31; 32
- oberoendeantagandet, 188
- offentlig valstatistik, 35; 55; 58
- ogillar-gillarskalan, 195
- olikhetsindex, 224
- operationaliseringar, 24
- opinionsbalans, 52
- opinionsundersökningar, 33
- Oskarson, Maria, 254
- Palme, Olof, 39; 121
- Parismetern, 10; 17
- partiubyten, 30; 58; 97
- partiernas kris, 55
- partiidentifikation, 25; 29; 66; 97; 119
- partiidentifikationsbytare, 97
- partiinteraktioner, 31; 55
- partikonkurrens, 15; 29; 30; 216
- partikonkurrensteori, 30
- partiledardebatt, 17
- partiledare, 187
- partipar, 66
- partipreferensordningar, 33; 35; 185; 197; 218; 221; 250; 294
- partisamarbete, 29
- partistorlek, 224
- partistrategi, 216
- partisystemets Hallsberg, 96
- Pearsons r, 58; 185; 187; 198; 218
- Pearsons r, 58
- Pedersen, Mogens, 17
- Pedersens index, 58; 60
- perceptionsprocesser, 7
- Petersson, Olof, 50
- politiska avstånd, 17; 29
- pornografi, 276; 279
- positionsfråga, 266
- Posten, 250
- Prag invasionen, 120
- prediktion, 98
- preferensstrukturen, 29; 195; 212; 223
- preferensvalsdata, 184
- privatbilism, 265
- privatiseringar, 246
- probabilistisk, 225
- procentenheter, 223
- protest-misstrodimensionen, 15
- psykologiska skalningstekniker, 185
- psykometri, 28
- punktkonfiguration, 203; 225
- pupillreaktioner, 24
- R², 109
- Rabinowitz, George, 173; 182; 185; 188; 192
- rangkorrelationskoefficient, 192; 214
- rational choice-traditionen, 12
- regressionsanalys, 58; 60; 109; 173; 225; 231; 237
- regressionskoefficienter, 233; 237
- reklamkampanjer, 296
- reliabilitet, 28
- riksdagsledamöter, 16; 207; 214
- riktningar i partirymden, 203
- riktningskosinus, 233
- Robertson, David, 16
- robust multidimensionell skalning, 186
- Rokkan, Stein, 55; 189; 260
- rotering, 203
- rödgrönt block, 208
- röstdelning, 95
- röstningsspel, 189
- rösträtt, 216
- saliency, 189
- samförståndsdemokrati, 189
- Sartori, Giovanni, 31; 55
- SAS, 186
- schampo, 296
- Schyman, Gudrun, 48
- sektorstillhörighet, 255
- sextimmars arbetsdag, 230; 246
- SIFO, 36
- signifikansnivå, 232; 237
- single-peaked preferences*, 13
- sjuupartipreferensordningar, 168
- Sjöblom, Gunnar, 31
- skalbarhet, 192; 195; 214
- skalningskriterium, 183

Sakregister

- skalningsteknik, 183
Skandinavien, 10; 66
skatter, 246
skiljelinje, 32; 55; 189; 253
SKOP, 37
slumpen, 165
sluppmässiga fluktuationer, 27
Smith, Gordon, 57
småföretagare, 257
social choice theory, 69
socialbidrag, 246
socialdemokraterna, 39
socialism, 246; 247
socialistiska partier, 52
socialpsykologi, 24; 25
solidaritetsdimensionen, 239
SOM-undersökningarna, 25; 31; 188; 193
Sovjetunionen, 48
spatial valteori, 11
spatiala metaforer, 8; 10; 304
spatiala modeller, 6; 16; 302
spatiala representationer, 181; 184
spelteori, 189
spridningsmått, 251
SPSS, 186
stad-landdimensionen, 15
standardavvikelse, 51
standardavvikelseenheter, 223
Stark, Agneta, 280
starka partipreferensordningar, 218
Statistiska centralbyrån (SCB), 37
statligt partistöd, 49
stimuli, 25; 181; 184; 185; 208
stimuluskonfiguration, 165; 186; 218; 221
stokastisk fluktuation, 192
Stokes, Donald E, 14; 16; 174
Storbritannien, 216
storföretagare, 257
storleksröstning, 294
stressvärde, 191
Student-SOM, 27
Stödstrumporna, 280
svaga partipreferensordningar, 218
svarsstabilitet, 27
Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD), 37
Svenska arbetsgivareföreningen, 193; 205
Svensson, Alf, 48; 193
sympatikapital, 95
Särllvik, Bo, 15
teknik-ekologidimensionen, 190
Televerket, 247
TEMO, 37
tillväxt-ekologidimensionen, 190
Tjeckoslovakien, 48
treblockbildning, 208
trunkerade preferensordningar, 70; 143
TV-debatter, 18
TV-reklam, 238
tvättmedel, 296
Tyskland, 10
u-hjälp, 238; 273
Ullsten, Ola, 47; 70; 77; 127
utvikningsanalys, 191; 217
Wachtmeister, Ian, 50; 72; 83; 185; 193; 208
valdeltagande, 108
valensfråga, 266
validitetstest, 219; 221
valkampanjer, 15; 18; 30
valrörelsebytare, 99
valrörelsepaneler, 295
valsysteem, 30
valteknisk samverkan, 48; 77; 206
vapenexport, 282
varimaxrotering, 203
Wedén, Sven, 46
Werner, Lars, 48
Westerberg, Bengt, 47; 70; 82; 127; 209; 210; 294
vin- och spritpriser, 279
Witt-Brattström, Ebba, 280
voteringsstudier, 18
väljarbeteende, 29
väljarrörlighet, 29
Vänster-högerdikotomin, 10
vänster-högerdimensionen, 2; 8; 304
vänster-högermodeller, 167
vänster-högerreproduktionen, 299
vänster-högerskala, 190; 198
västerländsk humanism, 276
yrkestillhörighet, 255
Zajonc, Robert B., 26
åsiktsriktningar, 230; 232
Öresundsbron, 266
Öststaterna, 48
överensstämmelsekoefficient (ÖK), 224

Göteborg Studies in Politics

Redaktör: Jörgen Westerståhl

1. Westerståhl, Jörgen & Carl Gunnar Jansson. 1958. *Politisk press. Studier till belysning av dagspressens roll i Sverige*. Stockholm: Scandinavian University Books.
2. Molin, Björn. 1965. *Tjänstepensionsfrågan. En studie i svensk partipolitik*. Stockholm: Scandinavian University Books.
3. Berg, Elias. 1965. *Democracy and the Majority Principle. A study in twelve contemporary political theories*. Göteborg: Scandinavian University Books.
4. Brantgärde, Lennart. 1974. *Kommunerna och kommunblocksbildningen*. Lund: Gleerup.
5. Petersson, Olof. 1974. *Change in Swedish Political Behavior*. Lund: Gleerup.
6. Hjern, Benny. 1977. *Statsbidrag som styrmetod. Problem vid implementeringen av bostadssocial policy*. Lund: Gleerup.
7. Johansson, Folke. 1977. *Sverige partipolitiserats. Dagspressen som en spegel av politisk utveckling 1896-1908*. Lund: Gleerup.
8. Lindahl, Rutger. 1978. *Broadcasting Across Borders. A study on the role of propaganda in external broadcasts*. Lund: Gleerup.
9. Loftsson, Elfar. 1981. *Island i NATO. Partierna och försvarsfrågan*. Göteborg: Författarens Bokmaskin.
10. Falkemark, Gunnar. 1982. *Power, Theory & Value*. Göteborg: Gleerup.

Redaktörer: Bo Särilvik och Lars Strömberg

11. Jonson, Lena. 1985. *Sovjetisk utrikesdebatt. Politiken mot Västtyskland - grupperingar i sovjetisk press 1975-1981*. Lund: Dialogos.
12. Asp, Kent., Stig Hadenius, Sören Holmberg, Rutger Lindahl, Björn Molin, Olof Petersson & Lennart Weibull. 1982. *Väljare, Partier, Massmedia. Empiriska studier i svensk demokrati. (En vänbok till Jörgen Westerståhl, professor i statskunskap vid Göteborgs universitet 1952-1982)*. Stockholm: Publica.
13. Asp, Kent. 1986. *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Förlaget Akademilitteratur 1986.
14. Boström, Bengt-Ove. 1988. *Samtal om demokrati*. Lund: Doxa.
15. Gilljam, Mikael. 1988. *Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning*. Lund: Studentlitteratur.

16. Holmberg, Sören och Peter Esaiasson. *De folkvalda. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige*. Stockholm: Bonniers.
17. Nilsson, Iréne. 1994. *Rumäniens utrikespolitik i modern tid*. Lund: Dialogos.
18. Bjereld, Ulf. 1989. *Svensk Mellanösternpolitik. En studie av Sveriges agerande gentemot konflikterna i Mellanöstern 1947-1985*. Stockholm: Carlssons.
19. Ohlsson, Anders. 1989. *Politiska nyheter till nytta och nöje. En studie av varför vi tar del av nyheter om politik i press, radio och TV*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
20. Sandberg, Mikael. 1989. *Learning from Capitalists: A Study of Soviet Assimilation of Western Technology*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
21. Norell, Per-Owe. 1989. *De kommunala administratörerna. En studie av politiska aktörer och byråkratiproblematik*. Lund: Studentlitteratur.
22. Esaiasson, Peter. 1990. *Svenska valkampanjer 1866-1988*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
23. Falkemark, Gunnar & Westdahl, Peter. 1991. *Att offra Västkusten. Det politiska och rättsliga spelet kring ScanLink och motorvägsbygget i Bohuslän*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
24. Lindgren, Lena. 1991. *Local Government Goes South: A Study of Swedish Development Assistance in the Field of Public Administration*. Göteborg University: Department of Political Science.
25. Jónasdóttir, Anna G. 1991. *Love Power and Political Interests. Towards a Theory of Patriarchy in Contemporary Western Societies*. Örebro Studies 7. Örebro: Högskolan i Örebro.
26. Hinnfors, Jonas. 1992. *Familjepolitik. Sambällsförändringar och partistrategier 1960-1990*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
27. Demker, Marie. 1993. *I nationens intresse? Gaullismens partiideologi 1947-1990*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
28. Montin, Stig. 1993. *Swedish Local Government in Transition. A Matter of Rationality and Legitimacy*. Örebro Studies 8. Örebro: Högskolan i Örebro.
29. Westerståhl, Jörgen. red. 1993. *Person och parti. Studier i anslutning till personalvalskommitténs betänkande Ökat personval*. SOU 1993:63.
30. Bennulf, Martin. 1994. *Miljöopinionen i Sverige*. Lund: Dialogos.
31. Oskarson, Maria. 1994. *Klassröstning i Sverige - Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
32. Olsson, Jan. 1995. *Den lokala näringspolitikens politiska ekonomi. En jämförande kommuntypsstudie*. Örebro Studies 12. Örebro: Högskolan i Örebro.

Redaktör: Bo Rothstein

33. Bjereld, Ulf & Marie Demker. 1996. *Utrikespolitiken som slagfält. De svenska partierna och utrikesfrågorna*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
34. Demker, Marie. 1996. *Sverige och Algeriets frigörelse 1954-1962. Kriget som förändrade svensk utrikespolitik*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
35. Hedlund, Gun. 1996. *Det handlar om prioriteringar. Kvinnors villkor och intressen i lokal politik*. Örebro: Högskolan i Örebro.
36. Roth, Per-Anders. 1996. *Riket, valkretsen och hemkommunen. Lokal och regional representation i den svenska riksdagens sista andra kammare 1969*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

37. Boström, Bengt-Ove. 1996. *Homo Spiritus. Två berättelser om människan, politiken och vetenskapen*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
38. Nilsson, Irené. 1996. *Vägen mot EU. Europarörelsen 1923-1950*. Stockholm: SNS Förlag.
39. Hansson, Gunnar. 1997. *Dogm eller arbetshypotes? Den unge Wigforss och det socialistiska samhällsprojektet*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
40. Johansson, Vicki. *Vem gör vad, när och var? Omsorgens organiseringsformer i kommunerna och kvinnors och mäns omsorgsarbetsdelning*. Stockholm: Publica.
41. Salih, Khaled. 1996. *State-Making, Nation-building and the Military. Iraq, 1941-58*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
42. Blomgren, Anna-Maria. 1997. *Nyliberal politisk filosofi. En kritisk analys av Milton Friedman, Robert Nozick och F.A. Hayek*. Lund: Nya Doxa.
43. Sundin, Alf. 1997. *Självstyrelsens paradoxer. En studie av den kommunala självstyrelsens förutsättningar och restriktioner inom plan- och byggssektorn*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
44. Choe, Yonhyok. 1997. *How to Manage Free and Fair Elections. A Comparison of Korea, Sweden and the United Kingdom*. Göteborgs universitet. Statsvetenskapliga institutionen.
45. Staffan Darnolf. 1997. *Democratic Electioneering in Southern Africa. The Contrasting Cases of Botswana and Zimbabwe*. Göteborgs universitet. Statsvetenskapliga institutionen.
46. Widfeldt, Anders. 1997. *Linking Parties with People? Party Membership in Sweden 1960-1994*. Göteborgs universitet. Statsvetenskapliga institutionen.
47. Bjereld, Ulf. 1997. *Hjalmarsonaffären*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
48. Demker, Marie. 1998. *Religion och politik*. Stockholm: SNS-förlag.
49. Curt Räftegård. 1998. *Pratet som demokratiskt verktyg. Om möjligheten till en kommunikativ demokrati*. Hedemora: Gidlunds.
50. Cecilia Malmström. 1998. *Regionen makten och härligheten. Regionala partier i västeuropa*. Stockholm: SNS förlag.
51. Urban Strandberg. 1998. *Debatten om den kommunala självstyrelsen 1962-1994*. Hedemora: Gidlunds.
52. Stefan, Szücs. 1998. *Democracy in the Head: A Comparative Analysis of Democratic Leadership — Orientations Among Local Elites in Three Phases of Democratization*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
53. Wängnerud, Lena. 1998. *Politikens andra sida. Om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
54. Oscarsson, Henrik. 1998. *Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i det svenska partisystemet 1956-1996*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.